

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

*****[ग्रन्थाङ्क ४९]*****

कलिकालसर्वज्ञ-आचार्य हेमचन्द्रसूरि-विरचित

छन्दोऽनुशासन

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 49]*****

CHANDO'NUŚĀSANA

OF

HEMACHANDRA SŪRI

क ल क चा निर्घा सी
साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यस्मृतिनिमित्त
प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

[जैन भागमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैश्वानिक, क्याल्मरु-इत्यादि विविधविषयगुम्फित
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगुर्जर, -राजस्थानी भादि माना मापानिबद्ध सार्वजनीन पुरातन
वाद्यय तथा नूतन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशिनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्युत्र

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्रीमद् बहादुर सिंहजी सिंघी

प्रधान सम्पादक तथा संचालक

आचार्य जिन विजय मुनि

अधिष्ठाता, सिंघी जैन शास्त्र शिक्षापीठ

निवृत्त ऑनररी डायरेक्टर

भारतीय विद्या भवन, बम्बई

*

संस्कृतक

श्री राजेन्द्र सिंह सिंघी तथा श्री नरेन्द्र सिंह सिंघी

प्रकाशक

अधिष्ठाता, सिंघी जैन शास्त्र शिक्षा पीठ

भारतीय विद्या भवन, बम्बई

जयन्तवृष्ण ह. दवे, ऑनररी डायरेक्टर, भारतीय विद्या भवन, चौपाटी रोड, बम्बई, नं. ७, द्वारा प्रकाशित
तथा - लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस, २६-२८ कोरनाट स्ट्रीट, बम्बई, नं. २, द्वारा मुद्रित

कलिकालसर्वज्ञ - आचार्य हेमचन्द्रसूरि - विरचित

छन्दो ऽनुशासन

विविध पाठभेद, प्रस्तावना, विशिष्ट शब्दकोष, परिशिष्टादि समन्वित

संपादनकर्ता

प्राध्यापक ह. दा. वेलणकर; एम. ए.

(संयुक्त-निर्देशक, भारतीय विद्या भवन, बम्बई)

प्रकाशनकर्ता

अधिष्ठाता, सिंघी जैन शास्त्र शिक्षा पीठ

भारतीय विद्या भवन, बम्बई

विक्रमाब्द २०१७]

प्रथमप्रवृत्ति, पंचशत प्रति

[क्रिस्ताब्द १९६१]

ग्रन्थांक ४९]

सर्वाधिकार सुरक्षित

[मूल्य रु० १४/४०]

SINGHI JAIN SERIES

A COLLECTION OF CRITICAL EDITIONS OF IMPORTANT JAIN CANONICAL,
PHILOSOPHICAL, HISTORICAL, LITERARY, NARRATIVE AND OTHER WORKS
IN PRAKRIT, SANSKRIT, APABHRAMSHA AND OLD RAJASTHANI-
GUJARATI LANGUAGES, AND OF NEW STUDIES BY COMPETENT
RESEARCH SCHOLARS

ESTABLISHED

IN THE SACRED MEMORY OF THE SAINT LIKE LATE SETH

ŚRĪ DĀLCHANDJĪ SINGHĪ
OF CALCUTTA

BY

HIS LATE DEVOTED SON

DANASILA-SAHITYARASIKA-SANSKRITPRIYA
ŚRĪ BAHADUR SINGH SINGHI

DIRECTOR AND GENERAL EDITOR

ĀCHĀRYA JINA VIJAYA MUNI

ADHIṢṬHĀTĀ, SINGHĪ JAIN ŚĀSTRASĪKṢHĀ PĪṬHA
(Retired Honorary Director, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.)

PUBLISHED.

UNDER THE PATRONAGE OF

ŚRĪ RAJENDRA SINGH SINGHI
AND

ŚRĪ NARENDRA SINGH SINGHI

BY THE ADHIṢṬHĀTĀ

SINGHI JAIN SHASTRA SHIKSHAPITH
BHARATIYA VIDYA BHAVAN, BOMBAY

CHANDO'NUŚĀSANA

OF

HEMACHANDRASŪRI

(A comprehensive treatise of Sanskrit, Prakrit and
Apabhraṁśa Prosody)

Critically edited with Hemacandra's own commentary entitled *Chandaścūḍāmaṇi*,
an anonymous Ṭippanaka called Paryāya, various readings, appendix,
numerous indices and an elaborate introduction etc.

BY

Prof. H. D. VELANKAR, M. A.

Joint-Director, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay,

PUBLISHED BY

Adhiṣṭhātā, Singhi Jain Śāstra Śikṣāpīṭha

**BHARATIYA VIDYA BHAVAN
BOMBAY**

V. E. 2017]

First Edition

[A. D. 1961

Vol. No. 49]

* * *

[Price Rs. 14/40

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

37 88b

अक्षि ब्रह्मादिषु देवेषु सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुनिदायाद् इत्याद्याः पुरी वैभवदालिनी ॥	1
बहवो निवसन्त्यत्र जैना कन्देदावंशजाः । धनाढ्या नृपसम्मान्या धर्मधर्मपरायणाः ॥	2
धीहालचन्द्र इत्यासीत् तेनैको बहुभाग्यवान् । साधुवत् पञ्चरित्रो यः सिंधीकुलप्रमाहुरः ॥	3
यास्य पूज गतो यश्च कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकलामहापुरुषं धृतधर्मोचसिधयः ॥	4
कुन्नामीयया सद्बुद्ध्या सद्बुद्ध्या च सचिह्नया । उपाज्यं विपुलां रुद्धीं कोट्यधिपोऽनजित सः ॥	5
तस्य मन्त्रकुमारीति सञ्चारीकुलमण्डना । ज्ञाता पतिव्रता पत्नी श्रीलक्ष्मीनामभूयणा ॥	6
श्रीबहदुरभिहास्यो गुणवैष्ठिनयस्त्रयोः । सञ्जातः सुकृती धानी धर्मप्रियश्च धीमिधिः ॥	7
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाभ्यरम् ॥	8
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुदक्षितः । यः सर्वकार्यदस्त्वत्वात् दक्षिणवाहुज्वत् पितुः ॥	9
गरेन्द्रसिंह इत्याख्यल्लेखनी मण्यम् सुतः । सुतुर्वीरिन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥	10
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आहमक्तिपरायणाः । विनीताः सरला बन्ध्याः पितुर्माँगुतामिनः ॥	11
अन्येऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वध्यादिबान्धवाः । धनेत्रैः समृद्धः सन् स राजेव ध्यराजत ॥	12

अन्वय -

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यामीव सदाचारी तत्रिंशत् विदुषां खलु ॥	13
नाहंकारो न दुर्मतिो न विहासो न दुर्व्ययः । दृष्टः कदापि यद्गुणैः सर्वो तद् विस्मयात्पदम् ॥	14
भक्तो शुकुलनामो च विनीतः सज्जनान् प्रीतः । बन्धुजनैः सुरक्तोऽमृत प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥	15
देश-कालस्थितिक्रमैः विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सम्बन्धात्रियः ॥	16
समुच्चये समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं धनम् ॥	17
पत्न्या सभा-सामिप्यादीं भूत्वाऽप्यक्षपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥	18
पूर्वं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभमिष्टया । अकरोत् म यथाशक्ति सत्कर्मणि सदाश्रयः ॥	19
अथान्यदा प्राप्तनेन स्वपितुः स्मृत्यदित्येव । कर्तुं किञ्चिद् विरिष्टं च कार्यं मनस्यन्विष्यत् ॥	20
पूज्यः पिता सदैवसीवत् सम्पन्न-ज्ञानरविः स्वयम् । तस्मात् तत्ज्ञानवृद्धयै धतवीपं भयाऽप्यरम् ॥	21
विचार्यैव स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । अद्वेषानो स्वमित्राणां विदुषां चापि वादराम् ॥	22
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्वानि शान्ति नि केतने । सिंधीपदाङ्कितं जैनज्ञानपीठं प्रतिष्ठितम् ॥	23
धीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विद्युतः । स्वोक्तं प्रार्थितलेन तस्याधिदायकं पदम् ॥	24
तस्य सौजन्य-सौहार्द-सौम्यैर्दायादिमद्गुणैः । वदतीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥	25
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण खोयपावनपाणिना । रत्न-नीराङ्क-चन्द्रेन्द्रेण तत्पतिष्ठा ध्यधीयत ॥	26
प्राप्तव्यं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञापयित्पुनः प्रत्यानां प्रयत्नं तथा ॥	27
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य धीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृधेयस्यैवैषां प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	28
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दानिना । स्पष्टितं पुष्कलं द्रव्यं वत्तत्रायंसुसिद्धये ॥	29
छात्राणां वृत्तिदानेन नैवैषां विदुषां तथा । ज्ञानान्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	30
जलवाद्यादिकानां तु प्राविष्ट्यादासौ मुनिः । कार्यं विचार्यैकं तत्र समाप्त्यान्वयावहितः ॥	31
तथापि सततं सर्वं साहाय्यं नेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	32
नन्द-निर्ध्वंश-चन्द्रभैरवे कृत्वा पुनः सुपोजना । ग्रन्थाबल्याः स्थिरत्वाय विलस्राय च नूतना ॥	33
ततो मुनेः परामर्शोद् सिंधीवैदानमल्लता । सा विद्या स वना देव्यं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	34
आसीत्स्य मनोवाञ्छाऽर्थाग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं स्पष्टितं नेन लक्ष्मणविधिं कृष्यन्म् ॥	35
दुर्विहासाद् विधिर्नतु । दोषांग्याञ्चात्मवन्पूताम् । स्वल्पेनैवापु कालेन स्वर्गं स मुहूर्ती यवो ॥	36
विदुषु-शून्यै-संज्ञै-भेदा-भेदे मासे आषाढसन्त्यके । कलिकालानगयां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥	37
पितृभक्तेश्च तत्पुत्रैः प्रेषते पितुरात्मनः । तपेयं धर्मिणुः स्मृत्यै प्रकाशयतेऽपुना चियम् ॥	38
सैषा ग्रन्थावलिः धेष्ठा प्रेषा प्रशावयां प्रया । भूयाद् भूयै सर्वा सिंधीकुलीतिप्रकाशिका ॥	39
विद्वज्जगद्गुणादा सचिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके धीसिंधी ग्रन्थमालिका ॥	40

SINGHI JAIN SERIES

ॐ अद्यावधि मुद्रितग्रन्थ नामावलि ॐ

- १ मेहदुर्गाचार्यरचित प्रबन्धचिन्तामणि
मूल संस्कृत ग्रन्थ.
- २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह बहुविध ऐतिहासिकपरिपूर्ण
अनेक प्राचीन निबन्ध संचय.
- ३ राजशेखरसुरिरचित प्रबन्धकोश.
- ४ जिनप्रभसुरिरचित त्रिविधतीर्थकल्प.
- ५ मेघविजयोपाध्यायकृत देवानन्दनहाकाव्य.
- ६ यशोविवशयोपाध्यायकृत जैनवर्कनापा.
- ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा
- ८ भद्राकरद्वन्द्वकृत अक्षरकल्पग्रन्थप्रदी.
- ९ प्रबन्धचिन्तामणि - हिन्दी भाषांतर.
- १० प्रभाचन्द्रसुरिरचित प्रभाषकचरित.
- ११ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायरचित मानुचन्द्राणिकरित.
- १२ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानविन्दुप्रकरण.
- १३ हरिपिणाचार्यकृत बृहत्कथाकोश.
- १४ जैनपुस्तकप्रदासिसंग्रह, प्रथम भाग.
- १५ हरिभद्रसुरिविरचित धूर्तान्याय. (प्राकृत)
- १६ दुर्गदिवकृत रिष्टसमुच्चय. (प्राकृत)
- १७ मेघविजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य.
- १८ कवि अन्दुल रहमानकृत सन्देशरासक. (अपभ्रंश)
- १९ भर्तृहरिकृत शाककथादि मुनापितसंग्रह.
- २० ज्ञान्याचार्यकृत न्यायाधिवारकारिण्युक्ति.
- २१ कवि धार्दिलरचित पद्मसिरीचरित. (अप०)
- २२ महेश्वरसुरिकृत गाणपंचमीकथा. (प्रा०)

- २३ श्रीभद्रबाहुभाचार्यकृत भद्रबाहुमंहिता.
- २४ जिनेश्वरसुरिकृत कथाकोषप्रकरण. (प्रा०)
- २५ उदयप्रभसुरिकृत धर्माण्डुदयमहाकाव्य.
- २६ जयसिद्धसुरिकृत धर्मोपदेशमाला. (प्रा०)
- २७ बौद्धलविरचित लील्यवर्ण कथा. (प्रा०)
- २८ जिनदत्ताख्यानहृदय. (प्रा०)
- २९.३०.३१ लयंभूरिविरचित पद्मचरित.
भाग १, २, ३ (अप०)
- ३२ सिद्धिचन्द्रकृत काव्यप्रकाशसंग्रह.
- ३३ दामोदरपरिचित कृत उक्तिप्रयत्निकप्रकाण.
- ३४ मिश्रनिष्ठ विद्वत्कृत कुमारपालचरित्रसंग्रह.
- ३५ जिनपालोपाध्यायरचित खरतरगाण्डु बृहद्गुर्वावलि.
- ३६ उषोतनसुरिकृत कुचकपमाला कथा. (प्रा०)
- ३७ गुणपालसुनिरचित जंतुचरितं. (प्रा०)
- ३८ पूर्वोच्चार्यविरचित जयपावट-निमित्तशास्त्र. (प्रा०)
- ३९ भोजनद्रुपतिरचित शृङ्गारमञ्जरी. (संस्कृत कथा)
- ४० धनसारगणीकृत-भर्तृहरिशकवचपीका.
- ४१ कौटिल्यकृत अर्थशास्त्र-सटीक. (कतिपयअंश)
- ४२ विज्ञानसिद्धिसंग्रह विज्ञानमहालेख-विज्ञानसिद्धिमेवी
भादि अनेक विज्ञानसिद्धि संयुक्त.
- ४३ महेश्वरसुरिकृत नर्मदासुन्दरीकथा. (प्रा०)
- ४४ हेमचन्द्राचार्यकृत-छन्दोऽनुशासन.
- ४५ वस्तुपालगुणवर्णनामक काव्यद्वय
कीर्तिकौमुदी तथा सुहृत्संकीर्तन

Shri Bahadur Singh Singhi Memoirs Dr. G. H. Bühler's Life of Hemachandrāchārya. Translated from German by Dr. Manilal Patel, Ph. D.

- 1 स्व. बाबू श्रीबहादुरसिंहजी (सिंधी स्मृतिग्रन्थ [भारतीयविद्या भाग ३] सन १९४५.)
- 2 Late Babu Shri Bahadur Singhji Singhi Memorial Volume
BHARATIYA VIDYA [Volume V] A. D. 1945.
- 3 Literary Circle of Mahāmātya Vastupāla and its Contribution
to Sanskrit Literature. By Dr. Bhogilal J. Sandesara,
M. A., Ph. D. (S.J.S.33.)
- 4-5 Studies in Indian Literary History. Two Volumes.
By Prof. P. K. Gode, M. A. (S. J. S. No. 37-38.)

ॐ संग्रति मुद्र्यमाणग्रन्थनामावलि ॐ

- १ विविधगच्छीय पद्मावलिःसंग्रह.
- २ जैनपुस्तकप्रदासिसंग्रह, भाग २.
- ३ बृहत्कीर्तिकौमुदी भादि वस्तुपालपदासिसंग्रह.
- ४ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीधर्मचन्द्रवैराग्यग्रन्थ.
- ५ गुणप्रभाचार्यकृत विनयवृत्त. (बौद्धशास्त्र)

- ६ रामचन्द्रविरचित-महिम्नामकरन्ददिनाटकसंग्रह
- ७ तदणप्रभाचार्यकृत पद्मावलिःसंग्रहवैराग्यवृत्ति.
- ८ प्रभुचन्द्रकृत मूलमुद्रिकप्रकरण-सटीक.
- ९ प्रवच्यमाला कथा, भाग २
- १० सिद्धिलविरचित मन्त्राज्ञाहृदय.

Table of Contents.

	PAGE
List of Authorities	३
Corrections	४
Preface by the General Editor किञ्चित् प्रासङ्गिक	५-६
Introduction	1-48
<p>Preliminary (1), eight Akṣara Gaṇas of Pingala (2), eighteen of the Jānaśrayī (3-4) twelve of the Ratnamanjuṣa (5) Akṣaīa and Kala Matrās and the origin of the Akṣara Matra Gaṇas for the scanning of Prakrit metres (6), the five Matra Gaṇas consisting of 2 to 6 Matras (7), graphic representation of short and long letters in old works on Prosody (8), the meaning of the words Samana and Pramana (9), the term Vitana as the name of metres (10), Prakrit metres in Bharata's Nāṭyaśāstra (11), metrical music and its three kinds (12-13), Varna Vṛttas employed in Prakrit poems (14), Prakrit and Apabhraṃśa metres employed in the Vikramorvaśīya (15-18), Prakrit metres in the Vṛttajāṭisamuccaya and the Januśrayī (19-20), origin of the Gatha (21), Gīti and Gītika, the latter being very popular for long (22) Galitaka, Khañjaka, Vadanaka and Adila (23), Sīrṣakas (24), Dvīpadīs of four lines and the strophic Dvīpadīs (25-26), strophic Rasakas in Prakrit and Apabhraṃśa (27), Rasabandha and Sandhubandha Kavyas in Apabhraṃśa (28), Gathalaḥṣaṇa and Svayabhūcchandas Survey of contents (29-30), distinction between shorter and longer Dvīpadīs and Catuṣpadīs, the longer ones being employed as the Dhruvas and Svayambhus special name Vastuka for the shorter Catuṣpadīs (31) Hemacandra's Chandonuśasana Survey of contents (32-33) Kavīdarpaṇa Survey of contents (34), Prakṛta Paṅgala and Chandahkośa Survey of contents (35-36), Resume (37), Critical Apparatus of the present edition (38)</p>	
Chandonuśasana of Hemacandra Text	1-239
Pāriṣṭa Jānaśrayī on Prakrit metres	
Text of Ch V Sūtras 39-75	240 1-8
English Translation	240 9-16

Corrections

P. 21:	on s. 73.	Read	कुर्वतेऽविवेका रति	for कुर्वते विवेकारति
P. 30	„ s. 129	„	तिद् गौ	for तिर्गौ
P. 49	„ s. 224	„	भवच्छ्रेय	for भवच्छ्रेय १
P. 61	„ s. 273	„	यन्सर्गा	for यन्सर्गाः
P. 108,	line 4	„	३३.१	for ३३.७
P. 168,	„ com. line 1	„	(४.१५)	for (४.११)
P. 169	„ com. line 1	„	(४.३३)	for (४.२४)
P. 213	line 8	„	the last word	पढ़ in the next line.
P. 215	Sūtra 11	„	नत्रैरिति	for नजरिति
P. 240.2	Heading	„	-विचिंतिगत-	for विचिंयत्
P. 341	line 11	„	H. 6. 25 after	शशाङ्कवदना.

किंचित् प्रासंगिक

✽

संस्कृत वाङ्मयमें, आज तक जितने भी छन्दोरचनाविषयक ग्रन्थ प्राप्त हुए हैं, उन सबमें कालिकाखण्ड आचार्य श्रीहेमचन्द्र सूरि विरचित प्रस्तुत छन्दोऽनुशासन नामक ग्रन्थ सर्वश्रेष्ठ है—ऐसा कथन करनेमें कोई अत्युक्ति नहीं होगी।

हेमचन्द्राचार्यकी रचनाओंमें, जिस तरह 'सिद्धहैमशब्दानुशासन' व्याकरण-शास्त्रका सबसे अधिक परिपूर्ण ग्रन्थ है और वैसे ही कान्यशास्त्रका लक्षणात्मक 'कान्यानुशासन' परिपूर्ण ग्रन्थ है, उसी तरह यह 'छन्दोऽनुशासन' भी छन्दःशास्त्रविषयक सर्वांग परिपूर्ण ग्रन्थ है। आजतक यह ग्रन्थ अप्रकट रहा। अतः इस 'सिंघीजैनग्रन्थमाला' के ४९ वें ग्रन्थरत्न के रूपमें इसे प्रकट करते हुए हमें हर्षानुभव होना स्वाभाविक है।

कोई ५० वर्ष पहले, इस ग्रन्थका एक नगण्य मुद्रण, स्वर्गीय शास्त्रोद्धारक आचार्य श्री सागरानन्द सूरिके प्रयत्नसे बंबईमें सेठ देवकरण मूलजीके नामसे प्रकट हुआ था। वह मुद्रण केवल हस्तलिखित पुस्तकानुरूप एक पोथीमात्र था। ग्रन्थके महत्त्वको देखते हुए, यह ग्रन्थ बहुत पहले सुन्दर रूपमें प्रकाशित होना चाहिये था, पर किसी जैन विद्वान्का इस तरफ लक्ष्य नहीं गया। मेरे मनमें, इस ग्रन्थका सुन्दर प्रकाशन करनेकी अभिलाषा, धूममें सन् १९१९ में मैंने जब 'जैनसाहित्यसंशोधक' नामक संस्थाकी स्थापना की और उसके द्वारा ऐसे महत्त्वके जैन ग्रन्थोंका प्रकाशन करनेकी योजना सोची, तभीसे उत्पन्न हुई थी।

संस्कृत भाषा के छन्दोंके विषयमें तो घृत्तरत्नाकर जैसी बहुत सुन्दर ग्रन्थकृतियाँ सुप्रसिद्ध हैं पर प्राकृत भाषा तथा अपभ्रंश भाषा साहित्यमें प्रयुक्त छन्दोंके विषयका कोई विशिष्ट ग्रन्थ प्रसिद्धिमें नहीं आया था। यद्यपि प्राकृतपिंगल नामसे प्रसिद्ध इस विषयका प्रमाणभूत और सुज्ञात ग्रन्थ प्रकाशित है, पर हेमचन्द्र सूरिकी यह कृति उससे अधिक परिपूर्ण और अधिक विस्तृत है। इसलिये इसको प्रकट करनेकी अभिलाषासे मैंने इसको प्राचीन हस्तलिखित प्रतियाँ प्राप्त करनेका प्रयत्न चाद किया। उसके बाद जब मेरा प्रधान कार्यक्षेत्र अहमदाबादका 'गुजरात पुरातत्त्व मन्दिर' बना तब मैंने वहाँसे इसे प्रकट करनेका आयोजन किया और पाठणके जैन ज्ञान भण्डारोंमेंसे, इसकी कुछ प्राचीन प्रतियाँ भी प्राप्त कीं। एक-दो ताडपत्र पर लिखी गई प्रतियाँ भी स्व० परमपूज्य प्रवर्तकजी महाराज धीकान्तिविजयजी और उनके शास्त्रसिद्ध सुशिष्य स्व० श्रीचतुरविजयजी महाराजकी इपासे, मुझे प्राप्त हुईं। मैंने उनके आधार पर, इस ग्रन्थका संपादन कार्य प्रारंभ किया बीच मेरा जर्मनी आदि विदेशोंमें जानेका योग्य बना और यह कार्य स्वगित रहा।

सन १९३० में जब मेरा कार्यक्षेत्र, विद्यभारती के महान् द्रष्टा गुरुदेव रवीन्द्र-नाथके विज्ञानतीर्थ शान्तिनिकेतन हुआ और वहां पर बैठ कर इस सिंधी जैन ग्रन्थ मालाके प्रकाशनका कार्य हाथमें लिया, तब मैंने फिर इस ग्रन्थका भी प्रकाशन इसी ग्रन्थमालाके द्वारा करना निश्चित किया। अनेक वर्ष पूर्व किया गया वह संकल्प इस प्रकार अब यह पूर्ण हो कर सफल हो रहा है। श्रेयस्कर संकल्प कभी न कभी सिद्ध होता है इस उक्तिकी सत्यता का अनुभव श्रेयोर्थिके मन को सन्तुष्ट करे यह स्वाभाविक है।

भारतीय विद्या भवनके संयुक्त डायरेक्टर और मेरे सहकारी सुहृन्मित्र प्रा० वेलणकर अपनी प्रौढ विद्वत्ताके लिये सुप्रसिद्ध हैं। छन्दःशास्त्र विषयक इनका अध्ययन—मनन बहुत गभीर है। इस विषयके कई प्राचीन ग्रन्थ इनके द्वारा संशोधित एवं संपादित हो कर प्रकाशित हो चुके हैं। प्रस्तुत सिंधी जैन ग्रन्थ मालाके समान ही मेरे द्वारा संचालित और संपादित राजस्थान पुरातन ग्रन्थ माला में इनके संपादनस्वरूप ३-४ छन्दोग्रन्थ छप रहे हैं। प्रसंगवश हेमचन्द्र सूरिके इस सर्वाङ्ग परिपूर्ण छन्दःशास्त्रके प्रकाशनके विषयमें बात चली तो इन्होंने बड़े उत्साह के साथ इस कार्यके करनेका अपना मनोरथ प्रकट किया। इस ग्रन्थके संपादनके लिये इनसे अधिक योग्य व्यक्ति और कौन हो सकता है, यह सोच कर मैंने इनके कर्तव्यशील हाथों में इसका संपादन कार्य समर्पण किया जो परिपूर्ण हो कर आज विद्वानों के करकमल में उपस्थित है। मर्मज्ञ विद्वान् इस संपादन कार्यका मूल्यांकन स्वयं कर सकते हैं।

मैं तो केवल यहां इनके प्रति अपना सौहार्द पूर्ण उपवृत्त भाव प्रकट करना चाहता हूं कि इन्होंने इस ग्रन्थरत्नका, इसके अनुरूप सुन्दर संपादन कर, सिंधी जैन ग्रन्थ माला की मुक्तावलिमें जो एक मूल्यवान् मणिका निवेश किया है मैं उसके लिये अत्यंत कृतज्ञ हूँ।

चैत्र शुक्ला रामनवमी, सं. २०१७
दिनांक २५ मार्च, १९६१
गा. वि. म. बंबई

—मु नि जि न वि ज य जी

— आभार प्रदर्शन —

इस ग्रन्थके प्रकाशनके व्ययमें भारत सरकारकी ओरसे अर्द्ध-भाग प्राप्त हुआ है, जिसके लिये हम भारत सरकारके प्रति, अपना सादर आभार भाव प्रदर्शित करते हैं।

CHANDO'NUŚĀSANA

INTRODUCTION

* *
*

INTRODUCTION

In my introduction to the *Jayakāman*¹ I have attempted to trace the origin and growth of Sanskrit Metres. I have shown there on p. 11, that the Varṇa Vṛttas in Classical Sanskrit Literature have grown out of the Akṣara Vṛttas of the Vedic Saṁhitās, after the discovery of a new type of metrical music, which I have called Varṇa-saṅgīta as it depended upon an alternation, or juxtaposition of short and long letters (akṣaras) in a metrical line. I have also suggested there that the Ardhasama Vṛttas in Sanskrit were probably introduced in imitation of similar Mātrā Vṛttas in Prākṛit and that the few Mātrā Vṛttas that are noticed in Sanskrit were the result of an unsuccessful effort of Sanskrit writers to imitate the Prākṛit Tāla Vṛttas². Here in this introduction, I propose to deal with the origin and growth of the Prākṛit and the Apabhraṁśa metres. But before that, I shall treat of certain topics in connection with Sanskrit metres, which I have not fully discussed in the above mentioned introduction.

2. I have indicated there on pp. 17-18, how and why the Akṣara Gaṇas, the eight Trikas, could have been first devised for the measurement and scanning of a metrical line in the case of the Sanskrit metres. Piṅgala seems to have used them first for his metrical definitions. Bharata too had known them, but did not employ them for the definitions of his metres. These Gaṇas were known by their symbolical names, which consisted of single letters, by tradition, for a long time before Piṅgala, but were probably systematically put down in the form of Sūtras by him for the first time in his Chandas-śūtra. These Sūtras consist of words of three Akṣaras each, followed by a single consonant, which is meant to serve as a symbol for the whole Gaṇa represented by the Akṣaras of the Sūtras. Thus the Sūtra *varāśay* (P. 1. 2) means that *y* is the symbol for an Akṣara Gaṇa which consists of a short Akṣara followed by two long Akṣaras. The wording of these Sūtras does not, and probably was never intended to, convey any coherent sense; they are merely indicative of the order of short and long letters which must be followed in that particular Gaṇa. Halāyudha indeed tries to extract sense out of these Sūtras in his comments on P. 1. 15; but the artificial nature

1 *Jayakāman*, A Collection of four ancient texts on Sanskrit Metres, published by the Haritoshā Samitī of the Sanskrit Department of the Wilson College, Bombay, 1949.

2 See *Jay's Kaṇḍikā*, Introduction p. 21.

of the explanations is quite evident. These very Trikas with their symbolical names consisting of the single consonants have been adopted by almost all writers on Sanskrit metres after Piṅgala. On the other hand, the symbolical Akṣaras for short and long letters as used by Bharata and Piṅgala are *la* and *ga*, which stand at the beginning of the words which signify these letters, namely *Laghu* and *Guru*.

3. There are, however, two authors from the South, who do not follow these symbols and have devised their own Gaṇas with their corresponding symbols. These are the authors of the *Jānāśrayī*³, composed towards the end of the 6th century A. D., and the *Ratnamaijūsā*⁴, about the date of whose composition nothing definite can be said beyond that it is later than the *Jānāśrayī*. The first of these two has laid down 18 different Akṣara Gaṇas, of which 4 are of two letters each, 3 of four letters each, 2 of five letters each, 1 of six letters and the rest are of three letters each like those of Piṅgala. The longer Gaṇas are used by the author in his definitions with ordinary frequency; but they do not seem to have been considered by him as fossilised blocks, or Ghatakas as I have called them elsewhere⁵. For they are often employed in places where their existence is not felt natural, owing to the position of the Yati in that line. Thus for example, the group *rauṁ mayūro* is felt natural in the definition of Rukmavati (*Jns.* 4, 30); but in that of Mañavakakriḍitaka (*Jns.* 4, 19), its mention is felt unnatural owing to the Yati which is prescribed for it after the 4th letter. It is, therefore, difficult to find out the purpose of the author in the adoption of these longer Gaṇas, when their purpose could have very well been served by the Trikas of his own. These Trikas, whether of Piṅgala or of any one else, have *one great merit about them; they are the shortest among the long Gaṇas and longest among the short ones, representing as they do the smallest Bahutva Samkhyā*. As regards the Gaṇas of 2 letters each, it may be said, that logical completeness required their adoption; for sometimes, the necessity of even a group of two letters is felt for filling up the gap, though of course, the symbols for short and long letters could be used in their place as has been done by Piṅgala and his followers.

3 *Jānāśrayī Chandoreviti*, published by the Curator, University Manuscripts Library, Trivandrum, 1949.

4 *Ratnamaijūsā*, published by the Bharatiya Jñānapeṭha, Kashi, 1944.

5 See Vṛitaghatakas in *JBRAS* (Journal of the Bombay Asiatic Society) Vol. 26 (1951), p. 150.

4. The author of the *Jānāśrayī* has used 18 consonants for his 18 Akṣara Gaṇas as their symbols, putting them at the end of those Gaṇas which they represent. Thus *vibhātik* means that *k* stands for an Akṣara Gaṇa which contains short, long and short Akṣaras in order. In this he has followed Piṅgala, but has added ten more Gaṇas as said above. Of these 18 Gaṇas, he mentions the four Dvi-Akṣara Gaṇas at the beginning, followed by the all-short Catur-Akṣara Gaṇa (IIII), Anta-guru Catur-Akṣara Gaṇa (IIIS), and all-short Ṣaḍ-Akṣara Gaṇa (IIIIII) in succession. Hereafter, we get the 8 Tri-Akṣara Gaṇas in the same order in which they are given by Piṅgala, namely, in the order of the Prastāra, where a Gaṇa containing all long letters stands at the beginning and that which contains all short stands at the end. After these, a Catur-Akṣara Gaṇa with the second short (SISS), and two Paūca-Akṣara Gaṇas, which have the second and the fourth short, and second and the third short respectively, are given (SISIS; SISS). As explained above each of these Gaṇas has a consonant at its end which is used by the author as the representative of that Gaṇa. But in addition to these consonant symbols, the author has used also other symbols consisting of the vowels of the initial Akṣaras used in each of the last 11 Gaṇas, namely, the Gaṇas beginning with the Trikas. Thus *vibhātik* i. e., the Madhya-guru Trika, will be represented, not merely by the consonant *k*, but also by the vowel of the first letter *vi* i. e. *i*. This double system of symbols enables the author to avoid the use of pure consonants or conjuncts in his definitions, but on the whole it is often a source of confusion to the uninitiated reader. It is also to be noted that the author of this work uses the letters *bha* and *ha* as symbols for a long and a short letter respectively, instead of Piṅgala's *ga* and *la* (or *g* and *l*), for no apparent reason. More important, however, is the use to which he puts these Akṣara Gaṇas in the definitions of his Mātrā Vṛttas. According to him *ha* signifies a short letter as well as a single Akṣara Mātrā, and the word Gaṇa ordinarily signifies a group of 4 short letters, but also a group of 4 Akṣara Mātrās according to the context. Sometimes, however, a group of 5 short letters or 5 Akṣara Mātrās is also conveyed by the word Gaṇa, when any such group is specifically conveyed by its symbol in the course of the definitions of the metres. As a matter of fact, the Paūca-mātrika Gaṇa is not required, nor employed by the Sanskrit Prosodists for the definitions of the Sanskrit Mātrā Vṛttas in any of

their three groups. But the author of the *Jānāśrayī* discloses by his enunciation of the Pañcamātrika Gana his knowledge of and desire to define some Mitrā Vr̥ttas other than the usual ones appearing among the Sanskrit metres. This is actually borne out by the few Jātis which are defined by him in Sūtras 45 to 72 of the 5th Chapter of his work. All these Jātis properly belong to the field of Prākṛit prosody, but are defined and illustrated there as if they were Sanskrit metres. This would incidentally show that the author of the *Jānāśrayī*, though a southerner by choice, was never-the-less more associated with the north, since Prākṛit poetry of the popular type did not flourish, as a rule, in the south, whose provincial languages were strangers to the Prākṛits, these latter being derived from Sanskrit directly.

5 The other work is the *Ratnamāñjūṣā*, whose author was surely a Jain. Like the *Jānāśrayī*, this work too does not adopt Pingala's symbols for the eight Trikas, though the Trikas themselves are employed in its definitions, together with other four Aksara Ganas of two letters each, but with different symbols. This author has thus a set of 12 Aksara Ganas, out of which 8 are Trikas and 4 are Dvikas or groups of two letters each. But being more imaginative, economical and resourceful, he mentions only 8 groups of three letters each, without adding any consonants at their end like Pingala and the author of the *Jānāśrayī*. From these 8 groups he evolves all his 12 Aksara Ganas, namely, 8 Trikas and 4 Dvikas, together with their representative symbols. For this purpose he has composed his Trikas skilfully, so that the last consonant or the last vowel in each of them stands as a symbol for that group. In the case of the first four Trikas, the first two letters of each form a group, and the consonant, but not the vowel, of the 2nd letter stands as symbol for that group of two letters. This secures for him his four Dvikas with their symbols; further, the consonant of the first letter of the first two Trikas is used as a symbol for a long and a short letter respectively. Having thus planned and arranged his groups, he also puts the actual letters (consonants and vowels) in these groups, according to a definite plan. Thus he employs *m* to represent a long and *n* a short letter, clearly under the influence of the Magana and the Nagana of Pingala. He employs the semi-vowels *y*, *r*, *l*, and *v* for the four Dvikas and the consonants *ḷ*, *ḥ*, *ṣ*, *ṣ*, *ṣ*, and *h* for the eight Trikas. The order of the Trikas is fixed according to the Prastāra, where the group containing all

long letters comes first and the one containing all short letters comes last of all. As regards the vowel symbols, long vowels must stand at the end of the first four and short vowels at the end of the last four Trikas as required by the rules of the Prastāra. Thus he has chosen *ā, e, au* and *ī* respectively at the end of the first four and *a, u, r* and *i* respectively at the end of the last four Trikas. All these considerations have determined the final form of his Trikas and so he has put the letter *m* at the beginning of the first and *n* at the beginning of the second Trika. The second consonant in the first Trika is to be *y* and the same in the second Trika is to be *r* as explained above. The third consonant in the first Trika is to be *l* and the same in the second Trika is to be *e*; thus the first and second Trikas are *māyīlā* and *narauce*. In the next two Trikas the 2nd and the 3rd consonants are respectively *l, t*, and *v, p* as explained above, while the first consonant is the same as the second, there being no special purpose for the first. Thus we get *lālitau* and *vvapī* for our third and the fourth Trikas. In the last four Trikas the first and the second consonants are but the repetition of the last one for the same reason, the shortness or the length of their vowels being determined by the nature of their place in the Prastāra. Accordingly we have *sāsāsa, sisesu, sasvasr*, and *hahahi* as the last four Trikas. It will be seen that though the length or shortness of the vowels of the first two letters in these Trikas is determined by the Prastāra, the exact vowel seems to have been employed by the author without any apparent principle, possibly with a view to variety only. As regards the Mātrā Gaṇas, the *Ratnamāñjūsā*, like the *Jānāśrayī*, employs the same symbol for both a short letter and a Mātrā, and its symbol for a group of 4 Mātras is the consonant *g*, as against the term *gaṇa* of the *Jānāśrayī*, thus showing the influence of the latter on the former. *Ratnamāñjūsā* does not mention any Pañcamātra Gaṇas, as it does not define any popular Mātrā Vṛttas, like the *Jānāśrayī*. Further, the *Jānāśrayī* employs the consonant *n* with the vowel series (consisting of 16 vowels including 2 rs and 2 ls), to convey the serial number of the letter in a Pāda of a metre, after which the Yati is prescribed. Thus *nu, nr* and *nl* respectively signify that the Yati is to be observed after the 5th, the 7th and 9th letter respectively. *Ratnamāñjūsā* uses the consonant *d* for the same purpose in the same way, but it also makes use of it for conveying the serial number of a letter or a Gaṇa in the Pādas of a metre. Thus *trīty* *l* of the *Jānā-*

srāyī, which means that the third Gaṇa in the lines of the Mātrā-samaka is Anta-guru, is equivalent to the Sūtra⁶ *din i* of the *Ratnamāñjūsā*.

6. We shall now turn for a while to the origin, necessity and representation of the Mātrā Gaṇas in the case of the Mātrā Vṛttas. As I have shown elsewhere⁷, the metrical unit called Mātrā, i e., Akṣara Mātrā, determined with the help of a Kāla Mātrā, was devised evidently by the learned versifiers, who had no ear for the Tāla Sangīta of the Tāla Vṛttas, but who tried to compose the musically more attractive popular metres of that class. They could not be negligent about the correct pronunciation of short and long letters in the singing of their compositions, as was done, for example, by the popular bards. For these latter,

- 6 Compare *samkhya darśanī purāṇen, na vā* I 14-16. The following is a comparative Table showing the Akṣara Gaṇas with their symbols devised by the *Janasraya*, the *Ratnamāñjūsā* and the *Chandas śūtra* of Pingala —

A COMPARATIVE TABLE
(of Akṣara Gaṇas)

Jānāśrayī	Ratnamāñjūsā	Chandas-śāstra
1 गङ्गाय् (घ)	माया (य्)	गौ = SS
2 नदीञ् (ञ्)	नरो (र्)	रगौ = IS
3 चन्द्रप् (प्)	लानि (ञ्)	गन्नी = SI
4 ननुर् (र्)	विन (व्)	ली = II
5 न चरतिद् (द्)	None	None = IIII
6 कमलिनीय् (य्)	None	None = IIII
7 जयनवरण् (ण्)	None	None = IIIIII
8 नूनमाय् (ऊ or यू)	मायाका (कू or आ)	पीथीन्नीन् (म्) SSS
9 कृशाङ्गीह् (ङ् or ह्)	नरोचे (चू or ए)	वरामय् (य्) ISS
10 धीतराय् (ई or श्)	लानितौ (त् or औ)	वायुहार् (र्) SIS
11 वुशेल (उ or य्)	विषयी (पू or ई)	वयुपाय् (य्) IIS
12 वैथीकय् (ए or न्)	शामारा (शू or अ)	सवेकर् (व्) SSI
13 विमातिकु (इ or क्)	विषेयु (पू or उ)	कतामज् (ञ्) ISI
14 साननद् (आ छ च्)	सन्वस् (छ् छ् च्)	किन्दश् (श्) SII
15 तरतिन् (अ or म्)	हृदि (हू or इ)	नहसन् (न्) III
16 लोलमालय् (ओ or व्)	None	None
17 पैयमखुलेद् (ऐ or द्)	None	None
18 रीतिमयूरोञ् (औ or ञ्)	None	None

Jus I 36-37 अन्तेन उत्तमि व्यञ्जान्वेषा संज्ञा । आदिस्त्रीश्च गादिसंज्ञा ।

Jus I 15-16 ली हभौ । तच्छेदो रगवत् ।

Ratnamāñjūsā I, 9-10 स्त्रीन्वस्त्वदनस्य । व्यञ्जन च ।

Thus the *Janasraya* uses the following vowels and consonants as symbols — अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ, क, ग, ङ, ज, झ, ट, ण, त, द, प, ब, म, य, र, ल, श, ष, स, ह and ञ. *Ratnamāñjūsā* uses the vowels अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, the consonants being क, च, त, प, य, र, ल, व, श, ष, स and ह.

⁷ See *Jayaduman*, Introduction p. 24

the shortness and length of letters in the words which they used in their compositions depended upon their position in a metrical line of a Tāla Vṛtta and did not inherently belong to them at all times and places. If necessary, they would pronounce short letters as long ones and vice versa, and cram even two or three short or long letters within the portion of time which is usually taken by a single letter in its pronunciation. This process was impossible for the learned versifiers owing to their puritanic ideas of correct pronunciation, so that the result was the adoption of a Mātrā unit for the quantitative valuation of a letter in the composition of metrical lines. Such a unit was already known in the Vedic times; but its employment as a measuring unit for metrical lines was undoubtedly the work of the learned versifiers. This gave them ample choice in the selection of their words, as it did not bind them to a particular order of short and long letters, but only to a certain number of Akṣara Mātrās which are required to fill up the Kāla Mātrās or time-moments (5, 6, 7, 8, or 10) of a particular Tāla Gaṇa. When, however, even with the help of such freedom they could not produce the required Tāla Gaṇa, they devised what may be called Pure Mātrā Vṛttas, where there are no restrictions either about the order of short and long letters in a given block or even about the number of the time-moments represented by these letters in them. In short, these new metres were neither amenable to the Varna Sangīta of the Classical Sanskrit metres, nor to the Tāla Sangīta of popular poetry. Nor could they be compared with the Vedic Akṣara Vṛttas, since in them not a letter as in the Vedic lines, but a portion of a letter equal in quantity to a normally pronounced short letter, was the unit of measurement. The earliest and the most prominent among such metres is surely the Āryā or the Gāthā, which is so often used for the composition of memorial stanzas on different kinds of serious, non-poetical topics. It soon became a rival to the epic Anuṣṭubh Śloka and was more capacious, convenient, and easy to handle. The only restriction in these metres, namely, the Āryā and its derivatives, was the avoidance of long letters at certain places, which therefore, determine the conclusion of the earlier and the commencement of a new Mātrā Gaṇa in a line, thereby investing it with a peculiar metrical rhythm of its own, which may perhaps be called a negative type of the Varna Sangīta.

7. Sanskrit prosodists mention only three broad groups of Mātrā Vṛttas: (1) The Gāthā or the Āryā group; (2) The

Mātrāsamaka Group (the name is significant: in each of the four equal Pādas the number of the Akṣara Mātrās is the same, though the order of short and long letters may differ; and (3) the Vaitāliya Group. These three groups respectively belong to the Dvipadī, Sama Catuṣpadī and the Ardhasama Catuṣpadī classes of metres. For defining these they usually recognise only the Caturmātra Gaṇa and neither the Trimātra, nor the Pañcamātra, nor even the Ṣaṇmātra Gana. But the help of even this Caturmātra Gana is taken only when it is absolutely necessary, and generally where possible the use of the well-known Akṣara Ganas is made for conveying also the Mātrā Ganas in the metrical definitions. Thus Pingala defines the Caturmātra Gaṇa at *Chandas-sāstra* 4.12-13; Jayadeva at *Jayadevacandas* 4.6; Jayakīrti at *Chandonusāsana* 5.1-2; Kedāra at *Vṛttaratnākara* 1.8 and *Ratnamāñjūsū* at 1.25-26. On the other hand, those Sanskrit prosodists, who define even the Prākṛit and Apabhraṃśa metres, have to define and adopt for their definitions of metres also the Mātrā Gaṇas consisting of 2, 3, 4, 5 and 6 Mātrās each. Thus Hemacandra defines them all at *Chandonutāsana* 1.3. Prākṛit prosodists, of course, mention all these five kinds of the Mātrā Ganas, namely, the Dvimātra, the Trimātra, the Caturmātra, the Pañcamātra and the Ṣaṇmātra. The earliest among the so far known Prākṛit prosodists, namely Virahāṅka, mentions only the first four (dropping out the Ṣaṇmātra), in his *Vṛttajātīsamuccaya* 1.15-16 and 27-29. He gives different technical names to all these, sometimes even to their sub-varieties. Prākṛta Paiūgala closely follows him and employs similar terms. Svayambhū mentions all these, but uses very simple terms to convey them; they are the first letters of their Prākṛit names; thus *da* or *daūra* for a Dvimātra, *ta* or *taūra* or even *tāṁsa* for a Trimātra, *ca*, *caūra* or *caṁsa* for the Caturmātra, *pa*, *paūra*, or *paṁsa* for a Pañcamātra and *cha*, *chaūra* or *chaṁsa* for a Ṣaṇmātra. Similarly he uses *la* for a Laghu and *ga* for a Guru, which are clearly borrowed from Sanskrit prosody. Hemacandra closely follows this easy and self-evident terminology and uses the same letters except *cha* which is replaced by *sa* for obvious reasons. The author of the *Kavidarpaṇa*, who comes after Hemacandra, adopts a slightly different terminology and employs the first letters of the five Vargas, viz, *la*, *ca*, *pa*, *ta*, and *pa* to convey the gaṇas of 2, 3, 4, 5, and 6 Mātrās respectively. This may cause a little confusion since *ta* means a Trimātra according to Hemacandra, while it

means a Pañcamātra according to the *Kavidarpaṇa*. The same is true of *ca* and *pa*. The author of the *Jānāśrayī*, on the other hand, defines a few metres, which mostly appear in Prākṛit poetry, though they are illustrated with Sanskrit stanzas by him. For defining these he makes use of the Caturmātras, and very rarely mentions even the Pañcamātras in their general form, calling them both by the technical term Gana at 1.38-39. But otherwise, he employs them both in their definite forms which amount to the Aksara Ganas, in defining both the Varna as well as the Mātrā Vṛttas, which latter he consistently calls Jātis⁸. The mention of the Pañcamātra Ganas with their implied divisions, clearly stated by the commentator at *Jānāśrayī* 1.39, is obviously done under the influence of Prākṛit prosody where their employment is quite common.

8. As regards the graphic representation of a short and a long letter, we may note that Virahāṅka at *Vṛttajātisamuccaya* 1.14, Jayadeva at *Jayadevacchandāś* 1.3-4, Jayakīrti at *Chandonusāsana* 1. 3, Hemacandra at *Chandonusāsana* 1.4-5 and *Kavidarpaṇa* 1.4 lay down that a short letter shall be represented by a straight line (*ṛju*) and a long letter by a bent one (*valra*), bent at both ends as specifically explained by Virahāṅka, though others do not make this point explicit. The length of this straight line should be nearly an inch or so and the space between two such symbols should be equal to one aṅgula, i.e., about $\frac{3}{4}$ ths of an inch as Virahāṅka states. Nearly the same instructions are given at the *Jānāśrayī* 1.16-17:—‘Their separation is to be like that of *r* and *g*, that is to be done at the distance of one Aṅgula each’. This means that a short letter is to be represented by the symbol consisting of the letter *r* and the long letter by that consisting of the letter *g*, and that the space between the two should ordinarily be one Angula. This very much resembles the directions of Virahāṅka, and Jayakīrti says almost the same thing: ‘A Guru should be known by the name *ga*, should have two Mātrās (as its syllabic content) and should be bent (on either side) like the letter *ga* in the Nāgarī alphabet; a Laghu should be known by the term *la*, should have one Mātrā, should be straight and resemble a raised finger’. Probably even Pingala must have known

8 For the distinction between the Jatis and the Vṛttas and a discussion about the use of these names by different writers on Prosody see *Kavidarpaṇa*, published in the Rajasthan Puratan Grantamala, Jodhpur, 1950, Introduction Part 15.

and followed this convention, Jayadeva who closely follows him lays down this rule in clear words, which are, incidentally, borrowed by even Hemacandra,— ‘A Laghu contains one Mātra and is straight, when it stands at the end (of a Pada) it becomes optionally Guru and is bent. It contains two Mātras’ It would be seen that *Janasrayi's ra* is substituted by *la* by Jayakīrti and is described as a straight line or a raised finger by others. The letter *ra* in the older Devanāgarī script of the copper plates does resemble a straight line and it is very likely that originally *ra* stood for *raghu*, which is the earlier form (Vedic) of the word, but later pronounced as *laghu*, even at the times of Pingala, who therefore, prescribes *la* as the symbol for a Laghu, like *ga* for a Guru. The graphic representation in the case of both Laghu and Guru remained the same throughout, namely, the letter *r* and *g* respectively, the former looking like a straight line, as Jayadeva says, and the latter looking like the letter *g* or a straight line bent at both ends (*nagara gahara valra*—Jayakīrti, *kuṭila rju agra*—Virahanka). The letter *ga* of the old Devanāgarī script seen in the copper plates and rock inscriptions resembles a straight line slightly bent to the left at the lower end, the upper end being bent to the right and brought down almost to the middle of the line. Actually in the palm leaf manuscripts of the *Jayadevachandās* at Jesalmir these signs, which broadly resemble the capital letters I and S of the Roman Alphabet, are employed for the representation of short and long letters, while giving a graphical presentation of the Prastara of a metre. The same is seen in the manuscript of the *Haridarpaṇa* at BORI, Poona. This, therefore, being the traditional and conventional mode of graphical representation of short and long letters, has been followed by me in all my articles and editions. As regards the size of the letters and the space which is prescribed for being left between two letters, it seems that the rules laid down by the *Janasrayi*, Jayadeva and Virahanka were nearer to the actual practice of writing of their days, particularly with reference to the inscribing of letters on copper plates and rocks and similar writing materials. Later writers like Kedarā and Hemacandra seem to be merely recording the orthodox convention as Hemacandra in his own commentary on *Clādonusāsa* 8 17 clearly says

१ There is yet another peculiarity which deserves to be noted in respect of the Varnā Vrttas. It is about the signification of the words Samāna nī nīka, Pramāna nī nīka and Vīṭana. The

Jānāśrayī 2. 3-5, broadly classifies the metres under three heads :— (1) *Samāna*, where long and short letters alternate; (2) *Pramāna*, where short and long letters similarly alternate and (3) *Vitāna*, where any other arrangement of short and long letters is followed. This classification is introduced at the very commencement of the regular treatment of metres in *Adhyāya* II, immediately after the preliminaries which are laid down in *Adhyāya* 1. Two illustrations for the *Samāna* are given: the first belongs to the *Anuṣṭubh* class with 8 letters in a *Pāda*, while the second belongs to the *Gāyatrī* class with 6 letters in each line. The illustration for the *Pramāna* is from the *Jagatī* class with 12 letters in a line, while that of the *Vitāna* is from the *Pankti* class with 10 letters in a line. All the illustrations, however, are from the *Sarva-Sama Catuspadī* type of the *Varna Vrttas*, suggesting perhaps, that the three divisions, namely, *Samāna*, *Pramāna* and *Vitāna*, belong only to this type of the *Varna Vrttas* of any length and not to the others. But the position of the classification at the commencement of all kinds of the *Varna Vrttas* obviously means that the same is intended for all the three types of the *Varna Vrttas*, viz, the *Sama*, *Ardhasama* and *Visama*. On the other hand, the *Ratnamāñjūsā* introduces the threefold classification at the commencement of the *Sama Varna Vrttas* in ch. 5, after finishing the *Ardha-sama* and *Visama Varna Vrttas* in the earlier chapters, and illustrates all the three classes with stanzas from the *Jagatī* class with 12 letters in a line. Thus both the illustrations and the position at which the classification is introduced show that the author of the *Ratnamāñjūsā* intended that the three divisions, namely, *Samāna*, *Pramāna* and *Vitāna*, belonged only to the *Sarva-sama Catuspadī* type of any length, but not to the *Ardha-sama* nor to the *Visama* types. It is interesting to note that *Pingala* too, like the *Jānāśrayī*, introduces this threefold classification at the commencement of the *Varna Vrttas* in the fifth *Adhyāya*, after finishing the *Matrū Vrttas* in the fourth. Immediately after introducing the classification he similarly defines all the four groups of the *Visama Varna Vrttas*, namely, the *Vaktra*, the *Padacaturūrdhva*, the *Udgatā* and the *Upasthīta-pracupita* groups, followed by the *Upacitraka* group of the *Ardha-samas*, in the remaining portion of the fifth *Adhyāya*. The next two *Adhyāyas* are then devoted to the *Sarva-sama Catuspadī Varna Vrttas*. This makes it plain that *Piṅgala* too had intended the threefold classification for all kinds of the

Varna Vrttas, like the author of the *Jānīśrayi*. Jayadeva, who very closely follows Pingala, introduces the classification at the commencement of the Varna Vrttas in the fifth Adhyāya like Pingala, yet he adds the word *anustubh* in his definition of Samanī, with the result that by implication, it is applicable even to the other two classes, namely, Pramāṇī and Vitana. In all other respects Jayadeva follows Pingala. It is, therefore, possible that sometimes between the days of Pingala and Jayadeva, the division had come to be restricted to the Sama Catuspadī Varna Vrttas of the Anustubh class only. In that case, the proper place for introducing this classification would have been after the Visama and Ardha-sama Varna Vrttas, and before the Sama Varna Vrttas, 1 e, at the commencement of the sixth Adhyāya as has been done by the author of the *Ratnamāñjusī*. But Jayadeva did not do so in his desire to follow closely Pingala's work, with the result that the classification becomes applicable only to the Vaktra class of Visama Vrttas which belong to the Anustubh class, as has been shown by his commentator Harsata (*anustubh itī vartate a parlacaturārdhat*). There is however, no point in this, since, owing to the freedom allowed in the choice of short and long letters in the constitution of the Padas of the metres of this 1 e, the Vaktra class, all metres of this group are bound to be of the Vitana type and there would be no scope for either Samanī or Pramāṇī types among them.

10 The name Vitana calls for a few remarks, according to the four old authors, namely, Pingala, Jayadeva, and the authors of the *Janaśrayi* and the *Ratnamāñjusī*, the word signifies a class of metres and not an individual metre. But Kedāra, Jayakīrti, Hemacandra and the author of the *Kuṇḍarjyāna* treat the word Vitana as if it were a proper name of a particular metre. All of them define Vitana as 7 metre of the Anustubh class which is other than those actually defined by them under that class. Now, Kedāra has defined only 6 metres of this class, and so according to him all the other 5 additional ones defined by Jayakīrti and the 9 additional ones defined by Hemacandra shall have to be called by the name Vitana. This would make the signification of the word undefined and uncertain. It is curious that Jayadeva does not define Vitana among the metres of the Anustubh class, obviously because, as we saw above he thought it was the name of a class of metres along with Samanī and Pramāṇī. The trouble seems to have started with Halayudha, the commentator of

Pingala, who without any justification, interprets the word *anyad* in Sutra V 8 to mean *astubhsara-padam anyad* supplying the word *anustubh* in Sūtras V 6-7 from Sutra V 9 by what is known as the maxim of Simhavalokita 'or the lion's (backward) glance' By this manipulation, Halayudha has made all the three terms, namely, Samāni, Pramāni and Vitana, applicable only to the metres of the Anustubh class and this has been faithfully followed by Kedāra and others who followed him, with the result that the signification of the name has become uncertain as shown above Virahanka (*Vjs* 5-11) too considers Vitana as a proper name of a metre of the Anustubh class whose Pada contains 2 Bhāgas followed by two long letters Utpala on *Brhatsamhitā*, 103 46 defines Vitana as a metre of the Pankti class, whose Pada contains 3 Sāgas followed by a long letter at the end Jaya kīrti avoids the difficulty by saying that all the three, viz, Samāni, Pramāni and Vitana are but the proper names of individual metres of the Anustubh class

11 We may now turn to the Prakrit metres The earliest work on Prakrit prosody, at present available, is Bharata's *Natyashastra* Judging from Bharata's remarks, it would seem that Prakrit poetry had not yet fully developed, though it had already established its influence on the minds of Sanskrit scholars Prakrit poetry is prescribed for employment in Sanskrit dramas by Bharata, but one carries the impression that true Prakrit poetry, emanating from Prakrit poets belonging to the masses and written for the masses, had not yet emerged and was perhaps smothered by the artificial poetical products of Sanskrit Pandits who condescended to write Prakrit poetry in Prakrit languages, owing to the natural attractiveness of the latter If we may use the expression, Prakrit poetry belonging to the bardic tradition had not yet taken the field and what existed of Prakrit poetry in Bharata's days belonged to the classical tradition only This is evidently the reason why Bharata prescribes only the Sanskrit Varṇa Vṛttas of different length for his Prakrit Dhruvas in chapter 12 Those who wrote respectable Prakrit poetry knew (or cared to know) only the Varṇa Vṛttas and the few Mūtra Vṛttas of the Sanskrit language They either did not know, or more correctly, did not care to know, the popular metres employed by the popular bards, or that Prakrit prosody had not yet well developed for want of appreciative and responsive audience among the learned

12 Gāthā, known as Āryā in its Sanskrit garb, is certainly the earliest and the most popular metre of Prakṛit prosody, Bharata, at *Nāṭyaśāstra* 16 151-163, gives all the details about the constitution of this metre and mentions its three main kinds, namely, the Pathyā, the Vipulā and the Capalā, not forgetting even the subdivisions of the last one. But he does not define any of the derivatives of the Āryā like the Gītī or the Gītīkā and the Skandhaka. The only other Matrī Vṛtta which Bharata defines is the Vānavasīkā with a Pāda containing 16 Matras divided into four Amśakas, i e, Caturmatras. As said above in para 7, the Caturmatra is the only Matrī Gāna which has very early infiltrated into Sanskrit prosody. Similarly Āryā, popularly known as Gāthā, was the only metre borrowed by Sanskrit from the Prakṛits. Its structure is unlike that of the pure Sanskrit Vṛttas, which are either based upon Akṣara or Varna as their unit. Akṣara Vṛttas are the vedic metres whose Pādas were constituted with a certain number of Akṣaras, whether short or long, while the Varṇa Vṛttas, which were evolved out of the Akṣara Vṛttas in course of time, are based upon a Varna which is of two kinds, short and long. While a number of Akṣaras alone was essential for the former, a definite succession of the two kinds of these *in addition to* their number, was necessary for the latter. Metrical music in the Vedic Akṣara Vṛttas was controlled by the number of the Akṣaras, now raised, now lowered in their pronunciation according to a scheme of word accentuation introduced early in the speech system of the Vedic people. The music of the Varṇa Vṛttas of Classical Sanskrit, on the other hand, depended upon the pleasurable variation of the word-sounds produced by the different orders of succession in which the two kinds of Akṣaras or Varnas followed each other in a metrical line. As against these two metrical systems, there exists a third in which metrical music arises neither from the number of raised or lowered Akṣaras, nor from the order of succession of the two kinds of these Akṣaras, but from the adaptation of the recitation of these Akṣaras to a regularly recurring stress conveyed either by the movements of the body or by a musical instrument and controlled by the passing time measured with a uniform unit. Naturally in this system, the number of the Akṣaras and the orderly succession of their two kinds played only a secondary role and they were employed as their use was inevitable in any vocal music intended to convey a meaning. But this association of the Akṣaras and their

two kinds with a uniform time-unit in the production of this type of metrical music necessitated the use of a corresponding uniform unit in the case of the Aksaras, a unit which could help the correct measurement of these when employed in such a metrical line. This unit may be called the Aksara Mātrā as opposed to the time unit, which may be called the Kāla Mātrā for the sake of distinction. The general mode of pronouncing the two kinds of Aksaras shows that a long Aksara takes double the time which is taken by a short Aksara in its pronunciation. This means that the syllabic content of a short Aksara is one Aksara Mātrā and that of the long one is two Aksara Mātrās and further that short and long Aksaras could be employed on the basis of their syllabic content to produce a metrical music controlled by a time unit. It should be clearly understood that this time-controlled metrical music was essentially a popular one and the uneducated bards who had a natural talent for word music and for a selection and employment of appropriate words for that purpose sometimes neglected the grammatical correctness of the pronunciation of their words or their constituent Aksaras, not much caring for the usual proportion of the syllabic content of an Aksara with the time taken for its correct pronunciation. Such lapses naturally offended the susceptibilities of the educated Sanskrit Pandits, who indeed very much liked this type of metrical music, but were not prepared to sacrifice their conventionally and grammatically correct pronunciation of short and long Aksaras, which respectively took one and two time moments or Kāla Matrās. It is briefly in this manner that the advent of the Aksara Matrā and the Caturmātra Gana in the field of classical Sanskrit prosody is, I think, to be explained. Yet it is a fact that this time-controlled music was never wholly adopted by Sanskrit prosodists, though their adoption of the Mātrā unit led to the origin of a few metres like the Matrāsamaka and the Āryā groups of metres. Piṅgala's *Chandaḥśāstra* defines only these two groups of Matrā Vṛttas and one more group, namely, the Vaitāliya group which, however, is a group of mixed Mātrā-Varna Vṛttas. Like Bharata, Piṅgala too defines only these three groups of the Mātrā Vṛttas and prescribes only the Caturmātra Gana for the construction and scansion of these ; he is closely followed by other writers on Sanskrit metres, who came after him.

13. The origin of Classical Prākṛit prosody is thus to be traced to the adoption of the Akṣara Matrā and the Caturmātra

Gana, both being the creations of educated Sanskrit poets. The Prakrit compositions of these poets remained restricted to the exclusively Prakrit metres *i e*, metres which are Matra Vrttas not adapted to the Tala Sangita, but only to the negative type of the Varna Sangita where a long letter was to be avoided at particular places. For these metres, Matra Ganas *i e*, the Akṣara Matrā Ganas were necessary and in course of time prosodists like the author of the *Junasrayi*, Virahanka, Svayambhu and Hemacandra, developed the other Matra Ganas like the Trīmātra, the Pañcamātra and the Saṁmatra. Some of them like Virahanka gave specific names to these Ganas, but all of them associated them with Akṣaras or letters, short and long, pronounced in the conventionally and grammatically correct manner. It is necessary to remember that these Matrā Ganas, which are Akṣara Matrā Ganas, are essentially different from the other Matra Ganas, which may be called the Kāla Matrā Ganas and which are the basic feature of the Tala Vrttas of Bardic poetry. These Kāla Matrā Ganas are necessarily dependent upon the use of short and long letters in a metrical line, but these latter need not necessarily be pronounced in the conventionally correct manner, though generally they are so pronounced. Consequently, the Akṣara Matrās represented by the Akṣaras which constitute a Kāla Matrā Gana (which may be properly called a Tala Gana, as it is required for the preservation of the ruling Tala of the poem) may not necessarily correspond with the Kāla Matrās contained in it, the Akṣaras being pronounced short or long, or longer still according to the needs of the Kāla Matrās required by the particular Tala Gaṇa. Naturally, in older times, we have treatises on Prakrit prosody composed by the representatives of the Classical school of Prakrit poetry, all of whom were traditionally educated and show an unmistakable influence of Sanskrit prosody and poetry. These authors did not recognize Tala Sangita as a separate variety of metrical music, as distinct from the age old Varna Sangita and hence their classification of metres is not based upon the different Talas, such the Paucamātra, Saṁmatra, Saptamātra and the Astamātra Talas as also their multiples. In truly Bardic poetry these Talas are the very foundation of a composition which was intended to be sung and not merely to be recited. But when an educated Prakrit poet composed a poem, and even when it was intended to be sung like the poems of the bards, he could never neglect the correct pronuncia-

tion of short and long letters, so that the value of the syllabic content of the Akṣaras, rather than their capacity to fill up the time moments or the Kāla Mātrās, which had to elapse between the two strokes of the Tāla, was important to him. This is why these prosodists did not probably think of the Tāla Ganas and their constituents, the Kāla Mātrās, which could be filled up by letters correctly or incorrectly pronounced, or sometimes by stretching out a tone by continuously pronouncing the same vowel for two or three moments, or sometimes even by the introduction of a silent pause for a moment or two. All these features are observed in the compositions of Bardic poetry and in the singing of the Padyas in classical music.

14. Prākṛit metres are, in general, Mātrā Vṛttas; but Prākṛit (more correctly Apabhraṃśa) poets sometimes adopt the Varna Vṛttas for their compositions. From among these, however, they select only those which are amenable to the Tāla Sangīta; thus only those whose Pādas are constituted with the same Akṣara Gaṇa repeated throughout a Pāda. In short, the Akṣara Gaṇa is treated by them as a Mātrā Gaṇa consisting of 4 or 5 Mātrās as the case may be, which is then turned into a Tāla Gaṇa either by itself or conjointly with another. That these original Akṣara Gaṇas are for all practical purposes treated as Mātrā i. e., Akṣara Mātrā Gaṇas is evident from the practice of these poets, who often substitute two short letters in place of a long one in the scheme of the original metre. Thus for example, the Bhujanga-prayāta which is a well known Varna Vṛtta, is often adopted in Prākṛit poems and many times two short letters are substituted for any one of the two long letters of the Yaganas, four of which constitute a Pāda of that metre. Further these Yaganas are treated as Tāla Gaṇas of 5 Mātrās each, the stanza being sung in the Tāla of 5 Mātrās, in which the recurring stroke of the Tāla is felt after the 5th Mātrās. This adaptation of the Varna Vṛttas is particularly seen in the narrative poems, where they were used for the sake of variety in the composition of the Kadavakas whose ruling metre was the Paddhatikā. But we shall see more of this later on.

15. Before we begin our examination of the contents of a few works on prosody, for tracing the history of Prākṛit prosody, however, let me make a few remarks about the condition of Prākṛit and Apabhraṃśa prosody before the period with which we are starting our examination. Recently I had an occasion to

to edit Kalidasa's *Vikramorvasya* for the Sahitya Akademi. In that connection I had to tackle the question of the Prakrit and Apabhramsa stanzas in Act IV of that drama. Broadly speaking my researches have led me to the conclusion that they were composed by Kalidasa himself with a practical eye for the needs of the audience while they watched the staging of that Act.¹⁰ Here in this Act we have 19 Prakrit and 12 Apabhramsa stanzas in all. The Apabhramsa stanzas are almost all of them put in the mouth of the king who is represented as addressing the different inmates of the forest with these, suggesting thereby that that was the language which could be understood more easily than Sanskrit or Prakrit by the lowest class of men and creatures who could understand any language at all. In short, we may not be far from truth if we infer that in Kalidasa's times Apabhramsa was still a language of the common man, while the Prakrits were the languages spoken by the middle classes of men and uneducated women and servants, Sanskrit being the language of only the learned. The 19 Prakrit stanzas, on the other hand, are but Anyoktis describing the state of the king in distress owing to separation, under the image of some animal like the elephant.¹¹ One such Anyokti is also composed in Sanskrit, it is a Dvīpadi with 46 Matras in each half and is called Galitaka in the stage direction which follows it. We shall discuss the metre of the Apabhramsa stanzas first and then turn to that of the Prakrit ones.

16 It is interesting to find that seven out of the 12 Apabhramsa stanzas (vv 24, 34, 45, 50, 53, 63 and 71 the reference is to the Sahitya Akademi edition) are in a metre which is a Sama Catuspadi having 4 Caturmatras in each Pada. No name is mentioned or suggested, but a reference to the *Samskrita-Vṛttarūpa-Suci* on pp 342-343 will show that there are at least 26 metres which have 16 Matras in their Pada. Such a metre may be called Paddhadika according to *svayamīhī chā vṛtas* 6 12, 8 15, but it is doubtful if this name was current in Kalidasa's times. It suggests that it became current probably when it came to be employed as a narrative metre of longer poems (*pad-hati* 'striking of feet', 'a trotting metre') by poets like Caturmukha and others. *Vadanaka* is another name which is commonly used for

9 See *Jayakṛt Chandō bhāṣā* 265-67 published in the *Jaya-bhāṣā* mentioned in fn 1 above.

10 See *Vikramorvasya* Sahitya Akademi edition Editors' Introduction para 39.

11 See the same, para 40.

such metres, though its prescribed constitution must have a Śanmātra followed by two Caturmātras and a Dvimātra, whereas our stanzas suggest merely the existence of 4 Caturmātras. But even this name appears too early for Kālidāsa's times.¹² Out of the remaining Apabhraṃśa stanzas one is a longer Dvipadī, with 46 Mātrās in each of its two Pādas.¹³ Another one, No. 8, is identical with the Dohā of later days, while the remaining three, Nos. 36, 11 and 24, are Sama Catuspadīs having respectively 10, 21 and 24 Mātrās in each of their four Pādas.¹⁴ We thus find that in the Apabhraṃśa section of this Act 10 Sama Catuspadīs, 1 Ardhasama Catuspadī which is the same as the later Dohā, and 1 Dvipadī which may be equated with one of the Galitās defined by Virahānka at *Vjs.* 4.89-95, are employed and we may therefore describe the stage of Apabhraṃśa prosody represented by Kālidāsa's drama as a very early one; we may describe it as 'the sprouting stage'.

17. Turning to the Prākṛit stanzas in this Act, we find that Kālidāsa sometimes both prefixes and affixes a name in the stage directions to some of them. Thus we have *Khaṇḍaka* for v. 19 and *Khurala* for v. 23. Similarly a name is only prefixed to vv. 3, 4, 14 and 48 and only affixed to v. 75. Vv. 4 and 75 have an identical metre which has the name *Khandadhārū*; its Pāda has 14 Mātrās. V. 3 has *Jambhālikā*, whose Pāda has 13 Mātrās. V. 14 has *Bhinnaka*, which is identical with *Chittaka* of *Vjs.* 4. 54 and has four Sa Ganas in its Pāda. *Khurala* of v. 23 is a Sama Catus-

12 It is quite possible, however, that this name like the other name Galitaka may have been current from old days to signify any short metre, whether a Dvipadī or a Catuspadī, this is indeed the common practice in both Prākṛit and Apabhraṃśa Prosody. In that case I make bold to suggest that the Prākṛit name *vayanaka* should be rendered by the Sanskrit *vacanaka* and not by *valanaka* as is usually done. Even *galitaka* is best understood as an equivalent of the original Sanskrit *gaditaka* rather than any thing else which may convey any meaning. In that case *vacanaka* and *goditaka* must be understood as the same as a *sūlta* or a *subhānta*, i. e., any short pretty saying, capable of being easily quoted, thus in verse rather than in prose.

13 This is v. 59, the exactly corresponding metre of the Sanskrit stanza No. 56 is designated as *galitakah* in the stage direction following the same. I identify the metre of both these stanzas as Viśālā Galitā defined by Virahānka in his *Vṛttajātisamuccaya* (4.90), published in the Rajasthan Puratana Grantha mala, Jodhpur, 1960.

14 The last Catuspadī is known as *Vastuvadana* or *Kāvya* in Prākṛit Prosody and I have construed even the Love Letter of Urvastī in Act II (v. 12) as a stanza in this metre.

padā with 17 (1, 1, 4, 5) Matras in a Padā. Lastly v 48 has *Khandita*, which is an Ardhasama Catuspadī, consisting of two halves of equal length, each containing two Padās of 16 and 12 Mītras respectively. This name is closely allied with *Khandaka* of v 19. But the similarity between the two is only that they are both Catuspadīs. The one in v 19 is a technical Ardhasama whose first two Padās have 12 Mītras each and the last two have 14 each. On the other hand the Catuspadī in v 48 is a technical Antrasama, as Hemacandra, *Chandonuśasana*, 6 18 defines it. In v 19 we have an iambic rhythm of the Sagara type in the first half, and a trochaic rhythm of the Bhagana type in the second. In v 48, there is a tendency towards the trochaic rhythm in both the halves, in addition to the use of Caturmītras containing either all short or all long letters in them.¹⁵ We have one more Addhasama Catuspadī in v 12, which is comparable with v 19, here the 1st and the 2nd, like the 3rd and the 4th Padās are equal and similar. The former have 18 Matras each and the latter have 22 Matras each. No names are attached to this or to any one of the remaining 11 Prakrit stanzas. Among these the metre of vv 2, 3, 6, 63 and 70 is a Sama Catuspadī with 13 (4, 4, 5) Mītras in a Pada, while that of vv 4, 29 and 35 is a similar Samā Catuspadī with 14 (4, 4, 4, 2) Mītras in a Pada. The former is called *Khanda* and the latter *Khandita* according to Hemacandra.¹⁶ Vv 1 and 5 are in the Gathā metre, they are used as the Praveśikā Dhruvas, while v 28 and v 54 are strophic couplets. In v 28 we first get a Catuspadī with 17 Matras in a Pada,¹⁷ and then a Dvīpadī with 14 Matras in each half, but in v 54 we have first a Dvīpadī with 25 Matras in each half with a Yatī after the 12, and then a Catuspadī which is

15 We are here reminded of the use of masculine and feminine names given to strophic couplets on the basis of the gender of the metres of the commencing stanzas (*Dohā* and *Gāthā*) at *Chalāḷosa* (31 39 and 30 39) published in Appendix II of the *Karīḍarpana* mentioned in § 8 above and on the basis of the different *Matrā* *Ḡanas* at Hemacandra's *Chandonuśasana* 7 21.

16 See *Chandonuśasana* 4 53 50. Here the change in the gender of the name is apparently due to the additional *Matra* only.

17 This is the same as the metre of v 93 which is called *Khuraka* by Halidisa.

identical with the later Ābhinaka with 21 Mātrās in each Pāda.¹⁵ Lastly v. 41 and v. 43 are Sama Catuspadis the first containing 10 and the second containing 8 Mātrās in a Pāda.

18. Thus in the Prākṛit section of the stanzas in this drama we have 12 Sama Catuspadis, (of which the shortest has 8 and the longest has 17 Mātrās in their Pādas), 3 Ardhasamās (of which 2 are real Ardhasamās with *aa-bb* rhyme, while one is an Anāntarasamā with *ab-ab* rhyme), 3 Dvipadis (of which 2 are Gāthās and one is Viśālā Galitā with 46 Mātrās in each half) and lastly two strophic couplets (one has a Dvipadī followed by a Catuspadī, while the other has a Catuspadī followed by a Dvipadī. In the Apabhramṣa section, on the other hand, we have 7 stanzas in a Sama Catuspadī metre, which has 4 Caturmūtras in a Pāda and which is a favourite metre of the later Apabhramṣa poets and is called Paddhaḍikā or Vadanaka. In addition to these, we have one stanza each in Sama Catuspadis containing 10, 21 and 24 Mātrās in a Pāda, one in a longer Dvipadī with 16 Mātrās in each half and lastly one in an Ardhasama Catuspadī, called Dohī in later days. No names are mentioned in this section, while in the Prākṛit section the names *Khaṇḍala* and *Khaṇḍikā* *Bāṇada*, *Khoraka* and *Gaṭhaka* are mentioned as affixed or prefixed to certain metres, as we saw above, the first two to Ardhasamās, the next two to Sarvasamās and the last one to a Dvipadī. Broadly speaking, Kālidāsa shows an acquaintance with the Prākṛit Gāthā and Apabhramṣa Dohī, as also with Strophic couplets and Ardhasamās in Prākṛit, but not in Apabhramṣa. And this is quite as it is to be expected, considering the much early age in which Kālidāsa flourished, when compared with the age of the *Jānāśrī*

the 4th chapter. In the same chapter he also defines the *Dvī pathaka* (the precursor of *Dohā*) and the *Matrī*, the latter with its four varieties, as also the *Gāthā* and its derivatives, the *Gītī*, the *Upagītī* and the *Skandhaka*, the *Gītīka* being defined in ch. 2 as the concluding part of the strophic *Dvīpadī*. According to *Virahanka* the *Gītīka* may contain *Paucamatras* in place of the 3rd and the 7th *Caturmatras* in each half of a *Gītī* simultaneously, or even in place of the 2nd and the 4th, or in place of the 1st and the 5th *Caturmatras* in each half of a *Gītī* simultaneously. Further on in the fourth chapter, *Virahanka* defines seven strophic couplets, namely, *Raḍḍā* (vv 30-31), *Mūla Sīrsaka* (vv 39-40), *Adhikīkṣarī Sīrsaka* (vv 41-42), *Sangataka* (vv 64-65), *Ekaka* (v 70), *Khadahadaka*¹⁹ (vv 73-75) and *Sopanaaka* (vv 77-78), one strophic metre consisting of three stanzas, namely, *Trikalaya* or *Nīrvapīta Sīrsaka* (v 43-45), one metre consisting of 4 stanzas, namely, *Tala* (80) and another consisting of 5 (v 80), called *Talavṛnta* and lastly the *Rīśakas* of two kinds, viz, *Prakrit* and *Apabhraṃsa* (vv 37-38)

21 We have said above that the *Gāthā* is the earliest *Matrī* *Vṛtta*, both in *Sanskrit* and *Prakrit* *Prosody*. For a long time, it has served as a more convenient and suitable substitute for the usual *Anuṣṭubh* in the hands of the *Sanskrit* *Pandits*, when they composed their treatises or manuals on scientific subjects. It is difficult to see the origin of this strange metre, but very likely it has originated from the epic *Sloka*, known as the *Vaktra Anuṣṭubh*, which had so many variations of its rhythm owing to the many different orders of short and long letters in its line, allowed in its composition. To me it appears that the uneven *Pada* of the *Gāthā* (1st and 3rd) has originated from the *Pada* of this *Vaktra Anuṣṭubh* when it contains four short and four long letters in it in such a manner that 3 short letters in succession do not occur either at the beginning or at the end of the *Pada*, while the fourth or the peculiar *Pada* of the *Gāthā* has surely originated from a *Pada* of its *Yāvīpula* variety, when it contains all long letters in it except the 5th. It is interesting to note in this connection that *Svayambhu* regards *Skandhaka* as the basic metre from which he derives the *Gītī* and the *Gāthā*. The idea

19 This is mentioned by *Svayambhu* in his *Īśā macarī* (Vol II p 31) along with other metres and in the *Sa. Utkarṣakā*, v 113 (as the metre of vv 115-116). *Īśā macarī* is published in the *Singhī Jain Series* Bombay 1903 and *Sa. Utkarṣakā* in the same Series 1915.

seems to be to divide the first Prastāva of the Ślokaṛdha, consisting of 16 long letters, into 8 parts of 2 long letters each, this gives us our Caturmātra, the different kinds of which we may get by substituting 2 short letters for 1 long in different combinations. The Skandhika or Gīta is then obtained by dividing the Ślokaṛdha into two unequal halves, the first containing three pairs of long letters or their substitutes and the second containing the remaining 5 pairs (in Gīta we have only 1 and a half pairs). If we remember this, we may find out how the rhythm of the 2nd Pada of the Gīta was obtained, thus when the second unequal part of the above mentioned Prastāva of the Ślokaṛdha consisting of 5 pairs of long letters contains only the 1st and the 3rd short letters, or in other words, when the second of the five pairs of long letters has one of its long letter substituted by two short ones which are then placed on either side of the other long letter, we get the necessary rhythm of the 2nd Pada of the Gīta. In the remaining pairs of long letters, two short may be substituted for one long in any way. The Caturmātra which we get by the peculiar manipulation mentioned above is called a Narendra or a king by Varāhahira²⁰ and seems to have formed an important factor in the constitution of the Gīta and its derivatives.

2. Gīta is one of the important metres derived from the Gāthā. It is obtained by composing the 4th Pada of the Gāthā exactly like the 2nd and thus turning the metre into an Ardhaśama Caturpadi. A variation of this Gīta, obtained by the substitution of a Madhyalghu or Antyaguru Pañcamātra for the 7th Caturmātra in each half of it is called Gītikā according to *Jaiminīya* 5.42. Sometimes however, a similar Pañcamātra may be substituted for even the 3rd or the 5th Caturmātra in each half according to *Jaiminīya* 5.43. In the illustration of this metre which *Jaiminīya* gives under Sūtra 1, we have a Pañcamātra in the place of the 7th Caturmātra only in each half, but in the illustrations of the Gītikā which it gives under the strophic Śiṣṭakāś and Dvīpādīs under Sūtras 57-59 and 61-65 we have a Pañcamātra employed in the place of both the 3rd and the 7th Caturmātras in both the halves. This suggests that in the opinion of the author of the *Jaiminīya* the former was the normal Gītikā and the latter only a variation of it when used as a strophic

20 See *Ītyāyatsam caṇḍa* (I. n. 13) I 20 21 *P. akṛta I. angla* I 50

Virahanka, on the other hand, defines Gīṭikā as a Gīṭī which simultaneously has a Pañcamātra at the 3rd and the 7th places instead of the usual Caturmatra, and the Pañcamatra recommended for this purpose is a Madhyalaghu or an Antyaguru²¹ This form of the Gīṭikā exactly agrees with the one which is employed by the *Janasrayi* for its strophic metres Virahanka further lays down that the Pañcamātra may also be alternatively substituted for the Caturmatras at the 2nd and the 4th, or the 1st and the 5th places, simultaneously, in each half²² Actually, we do not find any Gīṭikā which has a Pañcamatra in the place of the 2nd and the 4th, or the 1st and the 5th Caturmatras as permitted by this rule, either in the *Janasrayi* or the *Vṛttajatisamuccaya* Later writers like Hemacandra follow this lead of Virahanka and permit the replacement of any Caturmatra except the 6th in each half by any Pañcamatra and call that Gīṭikā by a significant name Vicitra In respect of the regularisation too, started by Virahanka, Hemacandra follows him and in addition, gives specific names to some of these varieties Thus the regular Gīṭikā of the *Janasrayi* 5 42, where a Pañcamatra replaces the Caturmatra only in the 7th place in each half, is called Ripucchandas, that where it replaces the Caturmātra only in the 3rd place in each half, is called Lalita, and finally, that where it replaces the Caturmatras in both the 3rd and the 7th places simultaneously in each half is called Bhadrīka These, however, are considered as merely the varieties of the standard Gīṭī and the specific name Gīṭikā is not given to any one of them by Hemacandra, who seems to have followed an earlier author like Svayambhu or Rajasekhara in respect of this treatment of that metre There is yet another quotation in Sanskrit, probably from the *Chandahsekhara* of Rajasekhara, found in the commentary²³ of Trivikrama on the *Vṛttivatnāvara* 5 12, about this Gīṭikā According to it Lalitā is the name given to an Ārya, i e., Gīṭhā, (not a Gīṭī) where a Ragaṇa (SIS) is substituted for the usual Caturmatra in the 3rd place in both the halves, while Ripucchandas is the name of the Gīṭī where a Ragaṇa (SIS) is similarly substituted for the 7th Caturmātra in both the halves In the quotation,

this latter is called *Gitika* and the currency of the name *Ripuchandas* for it is ascribed to *Saitava* and others. From all this it seems clear that for a long while the *Gitika*, derived from the *Giti* by the substitution of some *Pancamatras*, usually of the *Madhyalaghu* type, for the usual *Caturmatras* at the 3rd and the 7th places, was a favourite metre of the *Prakrit* poets, who generally employed it for the concluding stanza of their strophic *Sr̥ṣakas* and *Dvipadis*, as a variation of the usual *Gātha*. Thus it is used for this purpose in all its strophic metres by the author of the *Janasraya*, while *Virahanka* employs it in the case of 3 out of the 11 strophic metres which he defines, *Githa* being employed in the case of the others. After the time of *Virahanka*, however, this *Gitika* seems to have lost its popularity and importance until at last by the time of *Hemacandra* it became wholly merged in the *Giti* from which it had originated. Thus the *Gitika* at the end of the *Dvipadi* *khaṇḍa* in *Śr̥harsa's Ratnavali* (I 14) which has retained its true nature in the quotation of *Hemacandra*, is nevertheless turned into a *Giti* in the *Kavalarjuna* where it is quoted at 2 36 3, as also in the editions of the drama which are repeatedly taken out.

23 Besides the group of metres derived from the *Gātha* and the *Giti* *Janasraya* mentions the *Galitaka*, the *Nirdhayika*, the *Narkutaka*, and the *Adhikakṣara*. Each of these is a *Sama Catuspadi* and is treated as a well known metre by *Virahanka* in his *Vṛttajatisamuccaya*. Only the *Galitaka* defined by *Janasraya* is called *Lalita* at *Vj̥s* 4 60, but in addition to this *Virahanka* defines, at *Vj̥s* 4 89-105, 14 different metres called *Galitas*, probably the same as *Galitakas*. Of these 8 are *Sama Catuspadis* of different length having from 13 to 25 *Matras* in a *Pada* the shortest being called *Pada-Galita*, 2 are *Ardhasama Catuspadis* one of which is called *Mukha Galita* (7-20) and the other *Viṣama Galita* (14-16), and 4 are *Sama Dvipadis*, the longest of which contains 46 *Matras* in 2 *Pada*. Most of these are found under the same or different names among the 24 *Galitakas* defined by *Hemacandra* at *Chandaḥśāstra* 4 25-48. In spite of the names like *Pada Galita*, *Mukha Galita* and *Viṣama Galita*, it is difficult to see the signification of the term *Galita*, or *Galitaka* as *Hemacandra* calls them all. It comprises, however, both the *Dvipadi* and the *Catuspadi*, as well as the *Sama* and the *Ardhasama* metres. In short, it seems to have been a general term like *Dvipadi* and *Rasaka*, *Vastuka* and *Catuspadi*, or like the *Dhava*

and the Mangala of the later days²⁴ Virahanka lays down that they must have Yamaka (*Vjs* 4 105) and Svayambhu and Hemacandra corroborate this, *Janasrayi* is silent about this factor of the Galitakas, yet its illustration (*Jns* 5 45 1) actually contains a very good and sustained Yamaka Both Svayambhu and Hemacandra remark that any metre which is endowed with a Yamaka and is other than the Ārya and the Dandaka is called Galitaka They further say that Khaujakas are identical with the Galitaka, but are without a Yamaka *Janasrayi* does not mention any Khaujaka, while the Khaujaka which Virahanka mentions is an Ardhasama Catuspadī metre²⁵ Both these metres, however, seem to have lost their importance by the times of the *Kavidarpana* which mentions only a single Galitaka and a single Khaujaka (*Kd* 2 23) The other three metres defined in the *Janasrayi* namely, the Nirdhayika, the Narkutaka and the Adhikaksara, along with the single variety of the Dvipadī of four lines, are included in the Khaujakas by Both Svayambhu and Hemacandra

24 As regards the eight Sīrsakas defined by the *Janasrayi*, we find that only one namely, the Adhikaksara Sīrsaka, has survived and is mentioned by Virahanka, Svayambhu and Hemacandra The principle of coupling two or three metres, however, is followed by Virahanka, who mentions 11 such metres excluding the Dvipadī and the Rasaka Svayambhu and (following him) Hemacandra also follow it, but instead of giving specific names to such strophic metres, they put them all under the common category of Sīrsakas, giving them the significant names Dvibhangi or Tribhangi as the case may be One particular couplet among these deserves special attention, it is the Radda made up of a *Matra* and a *Dohā* stanzas Both these metres are the special metres of Apabhramsa poetry and seem to have held the ground for a long time, upto the advent of narrative poetry in Apabhramśa literature Curiously neither of these two seems to have been current in the days of the *Janasrayi* which neglects them altogether,²⁶ Virahanka has mentioned both and also the resulting Radda His treatment, however, shows that though the *Matra* was quite popular together with its four kinds, the *Dohaka*

24 See above f n 19

25 See *Prīttaj tsam ucaya* (f n 13), 4 18

26 Even Kālidāsa neglects the Mātrā, but employs the Dohā for v 8 in Act IV of the *Uśtramorccājam* (see f n. 10).

does not seem to have been so at his time. Virahanka defines the Mātrā and its four varieties, but he treats the Dohaka as a Dvīpadi metre of two lines, and not as an Ardhasama Catuspadi one as the later writers²⁷ do. Svayambhū and Hemacandra define all the five varieties of the Mātrā and all the metres derived from the Dohaka, Hemacandra's treatment being of course, more systematic and complete than that of Svayambhū. *Kavīdarpana*, who follows Hemacandra after a hundred years or so, defines the Dohaka and its derivatives, but of the Mātrā he gives only a single variety, remarking however, that it was of many kinds²⁸. All this shows that the *Jaiśrīyāsi* belongs to a very early period of Prakrit poetry and prosody, when the Apabhramśa bards had not yet made their appearance on the literary horizon. Of the two metres again, Mātrā is surely the earlier one and was widely employed for stray poetry, until it lost its importance and glamour after the rise of longer narrative poems in the Apabhramśa language. Dohā, however, still held the field, and the Radda, resulting from the combination of the two, was also often used for the sake of variation and decoration for a long time in the Apabhramśa poems even after the standardisation of the Paddhalīka as their narrative metre by Svayambhū and by Caturmukha before him, as Svayambhū himself tells us. The only triplet called Trikalāya (the name shows the influence of the Prākṛit name *ṭkalā*) defined by the *Jaiśrīyāsi* at 5.59, consisting of an Adhikakṣara, a Nirdhāyikā and a Gītikā is known to Virahanka, who also calls it by another name, Mala Sīrṣakā²⁹. It is however neglected by the prosodists coming after him. The word *kalā* in the name Trikalāya or Trikalāka deserves to be noted, like the word *paṭā* in the name Dvīpadi: it signifies a unit, consisting of a whole stanza, in a strophic couplet or triplet.

25 There are two other strophic metres, namely, Dvīpadi and Rāsaka, which are defined by both the *Jaiśrīyāsi* and the *Vṛttajūṣaśāstra* and which are very important from the point of the history of the growth of Prakrit poetry. They both represent an early stage of it when it consisted of stray stanzas and groups of stanzas in different metres held together by the unity of subject matter as also by syntactical unity. Of the two the former refers to the external structure, while the other, namely

27 See *Vṛttajūṣaśāstra* (f. n. 13) 4. 27. 29. 30.

28 See *Kavīdarpana* (f. n. 8) 2. 27. 28.

29 See *Vṛttajūṣaśāstra* (f. n. 13) 4. 43-45.

the Rasaka, refers very likely to the pleasing nature of its contents and music. I have discussed the name Dvipadi and its application to metres of four lines elsewhere,³⁰ and concluded that the name was first given to a pair of stanzas, each stanza being considered as the Pada or the foot on which the metre seems to move, and that even when the number of stanzas of a song exceeded two, it still retained its name Dvipadi, where the word *dvī* was only secondarily applied. That originally the Dvipadi had only two stanzas in it is proved by the clear directions of the *Janasrayi*, which says that a Bhanga dvipadi becomes a Dvipadi when it is coupled with a Gītikā which follows it³¹. In the very next Sutra, however, we are told that sometimes a stanza in the Vidān metre is put between the two. This would show that at the time of the *Janasrayi* the Dvipadi normally consisted of two stanzas, but sometimes even a third was added to them. The name Bhanga dvipadi of the first constituent metre again is very significant. It means 'a partial Dvipadi' (*bhanganarūpa dvipadi*) where *bhanga* seems to mean either a part or an aspect of the Dvipadi. This name should be compared with the later name given to such metres, namely, *dvibhāgi* and *tribhāgi* where too the constituent stanza of a couplet or a triplet is similarly called a *bhāga*. It is also important to note that according to the *Janasrayi* the Bhanga-dvipadi is of many kinds, the shortest among them being a Sama Catuspadi Matra Vr̥tta having from 13 to 15 Matras in its Pada, while the longest may have from four to seven Ganas in its Pada, the Gana signifying either a Caturmatra or a Pañcamātra Gana. In any case, however, the longest among them may not have more than 30 Matras in its Pada (excluding the last long letter)³². This description of the Bhanga dvipadi is very helpful in clarifying the position of Virahāṅka with reference to the name Dvipadi which he employs to signify a large number of metres of four lines defined in the third chapter, as also to a collection of 8 or 12 stanzas in the second chapter. It is clear that all those metres of four lines which Virahāṅka defines in the third chapter and which he calls by the general name Dvipadi, are to be understood as Bhanga dvipadis according to the *Janasrayi*. Further, that by the time that elapsed between the author of the *Janasrayi* and Virahāṅka,

30 See *Itihāṣyam ucya* (f. n. 13), Introduction para 5

31 See *Īśādirāya* (f. n. 3) 5 60

32 See *Jīvitīrāya* (f. n. 3) 5 61 64

many of the metres which were thus employed for the composition of the first constituent of the strophic Dvīpadī had come to be conventionally fixed and had also received specific names like Sumanā, Tārā and so on, with the result that the truly descriptive name Bhanga-dvīpadī was given up in favour of the general term Dvīpadī which was applied to each of them singly. It is also instructive to find that among the Dvīpadīs defined by Virahāṅka, the shortest has a Pāda containing 11 Mātrās, while the longest has a Pāda which contains 7 Purohitas, i. e., Ganas of 4 or 5 Mātrās, thus from 28 to 35 Mātrās in it. This scheme closely follows the directions of the *Jānāśrayī*, though the limit of 30 (or 32 taking into account the long letter at the end) is not mentioned by Virahāṅka; yet actually the stanza which illustrates this longest³³ metre contains only 31 Mātrās in its Pāda, excluding the concluding long letter. Again the direction of Virahāṅka³⁴ that the words *mantrin* and *purohita* should be understood to convey a Caturmātra or a Pañcamātra without distinction, when they are employed in the definitions of the 7 Gana-sama Dvīpadīs, clearly shows the influence of the *Jānāśrayī* I. 38-39, which lays down that the word *gana* should be understood to convey a Caturmātra or a Pañcamātra Gana in general. The classification of these Bhanga-dvīpadīs, or Dvīpadīs as Virahāṅka calls them, under four heads namely, Mātrā-gaṇa-sama, Gana-sama, Ardha-sama and Visama³⁵ is also indicative of a further stage of development in Prākṛit prosody at the time of Virahāṅka. That the Bhanga-dvīpadīs of the *Jānāśrayī* contained 4 Padas is clear from *Jānāśrayī* 5.45, read together with *Jānāśrayī* 1.8; but whether their Padas were equal or unequal in length i. e., whether they were Sama, Ardhasama or Visama, is left uncertain.

26. As regards the composition of the strophic Dvīpadī, we saw above that according to the *Jānāśrayī* it usually consisted of two stanzas, but sometimes even a third stanza was added in the middle, the metre of the concluding stanza being always a Gītikā. But when we come to Virahāṅka we find that his normal Dvīpadī consists of four Vastukas,³⁶ each one of which is followed by a Gītikā, thus a normal Dvīpadī contains 8 stanzas in it instead of

33 See *Vṛttajatisamuccaya* (f. n. 13) 3 44

34 See *Vṛttajatisamuccaya* (f. n. 13) I 33

35 See *Vṛttajatisamuccaya* (f. n. 13) 2 10-16

36 Vastuka is only a general term applicable to any Caturpadī metre, see Hema candra, *Chandrikāśāstra* 5 25 com. and 6 18 com.

the two or three of the *Janasrayi*. Sometimes however, one more stanza in another metre like the *Vidāri*, *Ekaka*, *Dvipathaka* or *Vistaritaka* is added between the *Vastuka* and the *Gītika*, according to *Virahanka*, thus bringing the number of stanzas in a *Dvipadi* to a total³⁷ of 12. *Virahanka* does not clearly define any of these additional metres, but closely follows the *Janasrayi* in his instructions about their employment in the middle and only adds three others to the single *Vidāri* of the *Janasrayi*. This strophic *Dvipadi*, which I believe, is the earliest form of the descriptive kind of *Prakrit* poetry, dwindled in its importance in course of time, until everything about it was almost forgotten except a single form of its initial constituent stanza, viz, the *Dvipadi* with 28 *Matras* in each of its four *Padas*. *Hemacandra* in his *Chandonusūtra* 4.64 defines this last and in the commentary on the *Sūtra* makes an observation that the older prosodists had mentioned a large number of the *Dvipadis*, but he has neglected them as they were included among the many metres that are defined by him. The observation makes, however, a pointed reference to 37 *Ganasama* *Dvipadis* like *Sumana*, *Tara*, *Jyotsnā* etc., and to 8 *Viśama* *Dvipadis* like *Vipula* and *Capalā*. This is undoubtedly an allusion to *Virahanka*'s treatment of the *Dvipadis* in ch III of his *Vṛttajātisamuccaya*³⁸. These names and varieties of the *Dvipadis* are mentioned only by *Hemacandra* and by no one else, after *Virahanka*, so far as I know. Perhaps *Svayambhu* and *Rajaśekhara*, whom *Hemacandra* often follows closely, may have known and mentioned them.

27 A very similar case is that of the other strophic metre defined by the *Janasrayi*, namely the *Rāsaka*³⁹. According to it a strophic *Rāsaka* is made up of a stanza in the *Bhangurasaka* metre coupled with another in the *Avalambanā* metre. The *Bhangurasaka* has a *Pada* containing 21 *Matras* followed by a long letter at the end of all. This corresponds to the *Rasaka* of 23 *Matras* in a *Pada* defined by *Hemacandra*, *Chandonusūtra* 5.5 and by the *Ātulasarpina* 23. *Janasrayi* indeed mentions only one kind of the *Bhangurasaka*, but this name which resembles that of the *Bhanga* *dvipadi*, seems to me significant. It is either equal to

37 See *Vṛttajātisamuccaya* (f. n. 13)ⁿ 4.

38 Two words, *ānuyogasamīkṣā* appear to have been dropped from *Hemacandra*'s sentence through oversight by the manuscript consulted by me for the edition mentioned in f. n. 13 above.

39 See *Jātisūtra* (f. n. 3) 5.69-72.

bhanga-rāsaka (bhanga meaning bhanga-rupa as before) or *bhāṅgura rāsaka* (a broken Rāsaka or a part of it), the meaning being almost the same as in the case of the term Bhanga-dvīpadī. Thus it seems to have been meant as a common name of the first constituent of a strophic Rāsaka and even here, we find that the name of the strophic metre has been transferred to its first constituent, as in the case of the Dvīpadī. This is well borne out by the fact that Hemacandra mentions several kinds of Rāsakas in the beginning of the fifth Adhyaya of his *Chandonsusana* and concludes by saying that there were many other Rāsakas like Candraka, Khanjakanta, Cañcala and so on which the older prosodists had defined, but they were not mentioned by him as they were included among the many similar metres defined by him in other parts of his work. I am not able to trace these Rāsakas in any older work on Prākṛit prosody. The *Janasrayi* represents a time when they had just begun to rise, while the *Vṛttajatisamuccaya* represents a period when these Prākṛit Rāsakas had lost their popularity and importance, perhaps owing to the appearance of another kind of Rāsaka on the horizon composed in the Apabhramśa language. Yet their great popularity at one time is seen from a Prākṛit stanza quoted by Hemacandra in this context, which says that any kind of the Matrā Vṛtta may be called a Rāsaka and that a Rāsabandha (a poem consisting of several Rāsakas) Kāvya was considered as a Rāsayana in the assemblies of elderly persons. The same stanza is also quoted in the *Kavīdarpana* on 2.23. It is of course to be assumed that the poem must be capable of rousing sentiments, as the name suggests. The name Rāsabandha used in the quotation is significant, it seems to have been used for a short poem for the first time by Svayambhu at *Svayambhu chandas* 8.24. He however, uses the same name, evidently for its constituent metre, in the next stanza, thus showing his consciousness of the fact that even here, the name of the whole has been transferred to its prominent part, namely, its commencing stanza. Among the many Rāsakas, there appears to be one with 21 Mātrās in its Pada, with the Yati after the 14th, which became a special favourite of the Prākṛit as well as the Apabhramśa poets.

28 At the time of the *Janasrayi*, the Strophic Rāsaka had not yet attained the position of a Rāsabandha Kāvya and so probably only a single variety of it is mentioned there. When we come to Virahanka, we find an interesting situation in which

there exist two strophic Rāsakas, each being made up of stanzas in many different metres. One of them is made up of Prākṛit metres like Vidārī, Dvipadī and Vistāritaka, while the other is made up of Apabhramśa metres like Mātrā, Dohā, Aḍilā and Dhosā.⁴⁰ Of these two kinds of the Strophic Rāsakas, Svayambhū mentions only the second at *Svayambhūchandas* 8.24, saying that a Rāsābandha Kāvya composed of Ghattās, Chaḍḍanikās and Paddhaḍikās and containing good i. e., resonant words in it, becomes very pleasing to the minds of the people. This would show that after Virahānka's times, Prākṛit poetry and metres had received a set-back and receded into the background, with the result that the Dvipadī compositions lost all their glamour and importance which they had attained in the days of the *Jānāśrayī* and the *Vṛttayāsisamuccaya*. On the other hand, when the Apabhramśa languages had taken their rightful place as the languages of the people, the Rāsaka compositions grew into full-fledged poems called Rāsābandha Kāvya before the time of Svayambhū. These still appear to have consisted of stray poetry, not dealing with any particular topic in a sustained strain, but serving as a source of great delight when introduced in the assemblies of the appreciative listeners. We may be permitted to infer that these Rāsābandha Kāvya were similar to the Khaṇḍa Kāvya in Sanskrit, like the Meghadūta and the Ṛtusamhāra, if the Sandeśa-Rāsaka⁴¹ of Abdur Rehman is supposed to have followed earlier models existing in his days; but at present at least no other poems of that kind are available, and so our presumption about the Rāsābandha Kāvya in the Apabhramśa language must remain only a conjecture. It is, however, certain that by the side of these Rāsābandha Kāvya there arose, in course of time, another kind of Kāvya, which may be called a Sandhibandha Kāvya, corresponding to the Sargabandha Mahā-lāvya in Sanskrit, containing a large number of cantos called Sandhis, each Sandhi consisting of several Kaḍavakas and each Kaḍavaka containing a few stanzas in metres like the Paddha-dikā and others which were amenable to some Tāla. These Sandhibandha Kāvya were composed in imitation of, or rather in competition with, the Sanskrit Mahā-lāvya and follow almost the same pattern. Their composition needed scholarship, constant

⁴⁰ See *Vṛttayāsisamuccaya* (L. n. 13) 1 37-39

⁴¹ See *Sandeśa*, published in the *Singhi Jain Series*, Bharatiya Vidyā Bhavan, Bombay, 1915.

study and observation in addition to Poetic faculty, and so the Rasabandha Kavyas of both kinds, i e, Prakrit and Apabhramsa, had ceased to interest the more ambitious, educated, and gifted poets of the Apabhramśa language. It is probably for this reason that Svayambhu takes practically no notice of these in his work on metres. A reference to the Sandhis and the Kadavakas as also the metres, which are to be employed at the beginning and the end of them, is however, made by Svayambhu in his *Svayambhuchandas* 8 15-17, 20. Svayambhu himself had composed two such Kavyas, namely, *Paumacarū* and *Ratthanemīcarū*, both in the Apabhramsa language. But probably the earliest author who composed a Sandhibandha Kavya in Apabhramsa was Caturmukha. His *Abdhimanthana* is mentioned as a Sandhibandha Kavya by Bhoja in his *Srngarānā jarī*⁴² and Svayambhu acknowledges his debt to him as regards the Paddhadīka metre much beautified with Chaddanikā, Dvīpadī and Dhruvakā.⁴³

29 *Guthalaksana* is an earlier work on Prakrit metres, but it mainly treats of the Gāthā and its derivatives, as its name suggests. Vv 74-92 of this treatise contain the definitions of a few Apabhramśa metres like the Dohā and the Paddhadīka, Madanavatara and the strophic Vastukā, also known as Sardhacchandās, but these do not appear to belong to the original treatise and besides the treatment is scrappy and unsystematic. The *Svayambhu Chandas* consists of 13 chapters whose existence is not specifically marked, but has to be inferred from a recurring stanza, which mentions it to be a work, 'whose foundation is formed by the five Amśas, i e, the five Matrī Ganas, and which is clear on account of the Lakṣya and the Laksana being both given' (i e, the definition of the metre and its illustration, both contained in the same line). The work commences with the Matrī Vrttas belonging to the Gāthā group in the first chapter (*SbP* 1), followed by the Galitaka, Khanjaka, Sirṣaka and Magadhajūti groups of metres in the next four chapters (*SbP* 2-5). Unfortunately the portion containing these chapters is fragmentary, yet sufficient of these is available to give us a broad idea about their contents. The next three chapters (*SbP* 6 and *Sb* 1-3) treat of the Varna Vrttas and at the end of these, Svayambhu says that all the metres defined so far are the essential metres of the Prakrit Language (*Sb* 4 1). Hemacandra does not follow this order, because he

⁴² See *Sulthabīratī* vol II (1930) p 206

⁴³ See Bhayani *Paumacarū* (f. n 19) Introduction p. 51

considers the Varna Vrttas and some of the Mātrā Vrttas like those that belong to the Gāthā and the Mātrāsamaka groups (with the exception of the metres derived from the Gāthā and the Gīti), as Sanskrit Vrttas and his *Chandonuśāsana* is meant to be an exhaustive treatise on Sanskrit, Prākṛit and Apabhraṁśa metres, described in this order. But otherwise, he closely follows Svayambhū and mentions his authority here and there. In these earlier chapters (*SbP.* 1-6) of Svayambhū's work, there are many quotations taken from a large number of Prākṛit poets to illustrate the different metres. But from the quotations themselves these poets do not appear to have written any sustained poems on topics of lasting interest. They all create an impression that they were composed for illustrating the particular metre or as a sort of stray poetry. Sometimes one even feels that Svayambhū may have translated the original Sanskrit stanza into Prākṛit.⁴⁴ On the other hand Svayambhū quotes only a few poets in his chapters on Apabhraṁśa metres, but quotes a poet for more than one metre and the quotations look like parts of longer poems on the stories of the Rāmāyaṇa and the Mahābhārata. Prominent among such poets are Govinda and Caturmukha. In a number of cases, where no name is mentioned, they are traced to Svayambhū's own poems.

30. While dealing with the Apabhraṁśa metres in the next five chapters (*Sb.* 4-8), Svayambhū first takes up (in *Sb.* 4) a few miscellaneous ones which appear to have been regarded by him as the very common and popular metres of the Apabhraṁśa language. The more prominent among these are the Ardhasama Catuṣpadī Dohā with its varieties and the Pañcapadī Mātrā with all its five kinds, as also the strophic Raddī. The others are Utsūha, Vadana and Upavadana, all of which receive the names Adilā and Madilā in view of the different types of the ending rhyme, and the three Dhavalas which respectively have 4, 6 and 8 Pādas in their stanzas. In this same chapter Svayambhū records a few terms like Dhavala and Mangala, Prahelikā and Hṛdayālikā, which are applied to different metres under certain circumstances and are peculiar to Apabhraṁśa prosody. Hemacandra defines all these in the fifth chapter of his work almost in the same order; he, however, adds a number of Sama Catuṣ-

44 See note on *Svayambhū-Anuśā* 2 9. 1, published in the *Rarasthan Prasthāna Granthamala*, Jaipur, 1960.

padī metres called Rāsakas and an Ardhasama Catuspadī metre called Rāsa in this same chapter. Svayambhū mentions only the first of these Rāsakas and the Rāsa in his concluding chapter. It is very likely that in the period intervening between Svayambhū and Hemacandra these Rāsakas grew in number and were employed by minor Apabhramśa poets for their Rāsābandha Kāvya, just as the Dvipadī grew in number in the period between the *Jānāśrayī* and the *Vṛttajātisamuccaya*. As regards the Prabelikā and the Hṛdayalikā Hemacandra does not take any note of them as they have very little to do with prosody as such; but he mentions the Dhavalas and the Maṅgalas, adding Phulladaka and Jhambataka to these. Svayambhū mentions the Phullaḍaka in the last chapter of his work, joining it with the Maṅgalas in respect of which he has to make a pertinent remark, which we shall see later on. There are a few more metres of the Apabhramśa prosody which evade systematisation and so apparently are relegated to a separate chapter at the end of his work by Svayambhū. These were perhaps less frequently used, or what is more likely, were more modern when compared with those mentioned above. These include Utthakka and Dhruvaka, Madanāvātāra and Paddhaḍikā, Rāsaka and Rāsa. A few technical terms are also explained in this chapter; they are Ghattā and Chaddanikā, Sandhi and Kaḍavaka, which are indicative of the growth of Apabhramśa poetry in the days of Svayambhū. Hemacandra being more systematic, has explained all these terms and defined these metres in their proper places. But the remarks of Svayambhū about the Phulladaka and the Maṅgala used as general terms to signify particular types of songs regardless of their metres are very interesting. He makes a general and rather sweeping statement that in these two kinds of songs the poets are very careless about their rhyme, metre and other characteristic features of their stanzas and yet these are greatly praised by appreciative listeners. This tacitly describes the poetical compositions of the popular bards who have poetic genius, but neither learning nor concern for the purity of language and metres. Hemacandra mentions both these types of compositions, but does not say anything about them as Svayambhū has done.

31. In addition to these chief metres, the Apabhramśa poets employed for the sake of variety, decoration and narrative convenience three different main kinds of metres, namely, the Dvipadī, the Catuspadī and the Ṣatpadī, calling them Dhruvās. Only

some of these were in actual practice, as would appear from the treatment of these by the *Kavidarpaṇa*, but Svayambhū and Hemacandra have evolved a very large number of metres from each of these three types. These Dhruvās were not used for the composition of the Kaḍavaka, but only for its commencement or conclusion. It is Svayambhū alone who tries to distinguish between the shorter and the longer Catuspadīs, calling the former the Vastukas and the latter the Dhruvās. Both Virahāṅka, his predecessor, and Hemacandra, his successor, neglected such a distinction. Virahāṅka gave the name Vastuka to any Catuspadī metre employed as the first constituent of a strophic Dvipadī, while according to Hemacandra Vastuka was only a synonym for a Catuspadī of any kind.⁴⁵ Svayambhū makes a similar distinction between the shorter and the longer Dvipadīs and calls only the latter ones by the name Dhruvā or Dhruvaka. Hemacandra seems to corroborate this when he counts only the longer Dvipadīs among the 64 Dvipadī Dhruvās at *Chandonusāsana* 7. 57.1, and defines the shorter Dvipadīs after them at the end of the Adhyāya. Svayambhū calls longer Dvipadīs by the additional term *duvaa* or *Dvipada* at *Svayambhūchandas* 5.1; 6.131; both Svayambhū and Hemacandra however, agree that the longer Dvipadīs and Catuspadīs, the latter of both kinds i. e., Sarvasama and Ardhasama, alone should be used as the Dhruvās. The only difference of opinion between them seems to be with regard to the Dhruvaka, which is a Sarvasamā Catuspadī containing only 9 Mātrās in a Pāda and which is counted among the Catuspadī Dhruvās by Hemacandra, but not by Svayambhū. Svayambhū starts the Sarvasamā Catuspadī Dhruvās from the Śaśivadanā having 10 Mātrās in a Pāda and defines the Dhruvaka among the miscellaneous metres in the last Adhyāya. All the three, namely, Ṣaṭpadī, Catuspadī and Dvipadī are called Dhruvā or Dhruvaka or Ghattā when they stand at the beginning of a Sandhi or at the end of a Kaḍavaka according to both; but about the name Chaḍḍanikā Svayambhū's directions are not very clear. Hemacandra says that a Ṣaṭpadī and a Catuspadī are called Chaḍḍanikā when at the end of a Kaḍavaka they are used for concluding a topic which has been started in that Kaḍavaka. As regards the name Dhruvā Svayambhū says that it so called because it is sung again and again (*puno puno gijjai*), while according to Hemacandra it is called Dhruvā because it must occur at the

45 See *Vṛttajātisamuccaya* 2. 1; also f. n. 3^c above.

beginning of a Sandhi and at the end of a Kalavaka⁴⁵ (*dhruvam syut ita*) In addition to this general definition of a Ghatta and a Chaddanika, Svayambhu gives seven kinds of Chaddanikās and three kinds of Ghattas in the first chapter of his work, where he also mentions that there are many kinds of Paddhadikas and Gitis. Out of the seven kinds of the Chaddanika, six are Ardhasama Catuspadis, while one is an Ardhasama Satpadi. Among the three Ghattas two are Sarvasama Catuspadis, one with 12 Matras in a Pada and the other with 16, divided into 4 Bhaganas. The third Ghatta is an Ardhasama Catuspadi. Svayambhu then defines a Paddhadika as a Sama Catuspadi having 16 Matras in a Pada and further says at *Svayambhu chandas* 8 15, that each pair of two Padas has a separate Yamaka and a Kadavaka is formed with 8 such pairs. An illustration of the Kadavaka is given at 8 20 6-9. Among the metres which may be used as a Ghatta at the beginning of a Sandhi, Svayambhu also mentions the Dvipadi with 28 Matrās in each of its four Padas, Gatha, Adila, Matra and Paddhadika, which last virtually amounts to the Padakulaka of the Matrasamaka group.

32 As regards the contribution of Hemacandra to Sanskrit and Prakrit Prosody, we find that he has taken into consideration all the important deliberations on the topic by his predecessors, and given an authoritative, systematic and selective account of these in his *Chandonusāsana*. He discloses an acquaintance with the works of Virahanka, Svayambhu and Rajasekhara among others and clearly defines the respective spheres of Sanskrit, Prakrit and Apabhramśa metres. *Jauharayi* had treated all metres as Sanskrit metres. Virahanka treated them as Prakrit ones and accordingly wrote his treatise in the Prakrit language. Svayambhu distinguished between the Prakrit and the Apabhramśa metres and also wrote his treatise in Prakrit, Rajasekhara closely followed Svayambhu, but wrote in Sanskrit. Unfortunately, Rajasekhara's work is not available except its last chapter, but from this it seems that he did not give illustrations for the metres which he defined. Hemacandra composed his *Chandonusāsana* in Sanskrit Sutras, accompanied by a short commentary in Sanskrit, in addition he gives illustrations for every metre, having himself composed them in such a manner that they contain the name of the metre which is illustrated. In these illustrations Hemacandra employs the particular language to which the metre

45 See *Svayambhuchanda* (F u 41) 5 1 Hemacandra, *Chandonusāsana* 6 1

belongs He has thus given an independent status to the Prakrit and the Apabhramsa prosody He starts the treatment of the Prakrit metres with the varieties of the Giti, the first of which is the older Giti, now called Ripucchandas, in Adhyaya IV In the remaining portion of this Adhyaya he defines and illustrates several other kinds of metres derived from the Githa and the Giti, about 24 Catuspadis called Gahtakas, about 30 Catuspadis called Khaujakas (the difference between the Galitaka and the Khaujaka being that the former has the Yamaka, while the latter has only the Anuprisa), and a few strophic metres consisting of two or three stanzas in different metres and so significantly called Dvibhangis or Tribhangis, but all passing under the general term Sirsakas All these are considered as Prakrit metres by Hemacandra, though the constituent metres that are prescribed for all the strophic couplets and triplets except the first three and the last four, properly belong to Apabhramsa prosody, and are accordingly illustrated by him in the Apabhramsa language At the end of these last 1 e strophic metres or Sirsakas, we are told that these are well known among the Magadha bards by the names Satpada and Sardhachandas Here Hemacandra remarks that other strophic couplets formed with Mitrī, Ullala, Dvīpadī, Vastuka and Dohaka should be considered as included in Dvibhāngī, and that from among these Radda alone will be picked up and separately defined in deference to the practice of the elders It also deserves to be noted that the metre called Madanāvatara is defined at the end of the Prakrit Khaujakas by Hemacandra, who also gives five other metres derived from it by the addition of one Paucamatra in each Pada, in succession Śrīyambhu has defined this metre as an Apabhramsa metre and illustrated it accordingly It seems that though this metre originally belonged to Prakrit prosody, yet one variety of it containing Paucamtris of the Ragana type was gradually appropriated by the Apabhramsa poets and as we see from the Chandakōśa of Ratnaśekhara (v 10), a different name, namely, Kamini-mohana was given to it by them At the end of this section on the Sirsakas in Adhyaya IV, Hemacandra gives two longer Catuspadis calling them Sūma and Vīrama Sirsakas in accordance with older practice, even though they are single metres and not strophic one (as their name may suggest) It is again striking that among the Prakrit metres defined in this chapter there is only one Ardhasama Catuspad, namely, the Mukhaśalita (Sū. 7-),

four different varieties of which were mentioned by Virahanka at *Vrttjatisamuccaya* IV 100-101. All the rest are either Dvipadis or Sama Catuspadis. As a matter of fact, out of the 11 Ardhasama Catuspadis defined by Virahanka only three are mentioned by Svayambhu and all the three, namely, Vastaliya, Aupa echandasaka and Āpatalika, are counted among the Sanskrit Matra Vrttas by Hemacandra at *Chandomusāsana* III 53-55. Perhaps we may be permitted to conclude from this that the Prakrit poets were gradually losing interest in the Ardhasamas, while the Apabhramsa poets were adopting them increasingly. Svayambhu and Hemacandra who follows him, define 110 Ardhasama Catuspadis, the shortest and the longest Padas of which contain respectively 7 and 17 Matras in them. All these belong to the Apabhramsa prosody according to both and granting that many of these owe their existence to the fondness of these authors for classification and systematisation, we must still presume that a large number must have been actually in use in the compositions of the Apabhramsa poets.

33 In the Vth Adhyaya Hemacandra starts the treatment of the Apabhramsa metres, as remarked above here he gives about 12 Rasakas, one Ardhasama Rasa, the Matra with its varieties and the strophic Radda, a few Sarvasama Catuspadis like the Vadana and the Vastuvadana, the six kinds of the Dhavalas and the common terms like Dhavala, Mangala, Phulladaka and Jhambataka applied to different metres under different circumstances. The VIth Adhyaya is assigned by him to the Satpadi and the Catuspadis, among the former no specific metres are mentioned, only the three broad classes namely Satpadajati, Upajati and Avajati being defined as respectively containing 7, 8 and 9 Matras in their 1st, 2nd, 4th and 5th Padas and from 10 to 17 in the 3rd and the 6th. At the beginning of this Adhyaya the terms Dhruva and Chaddanika are explained as being applied to any kind of metre, whether a Dvipadi, or a Catuspadi or a Satpadi, when it stands at the beginning of a Sandhi or at the end of a Kadavaka, the name Chaddanika however, being restricted to the Catuspadi and the Satpadi only, when they are employed to conclude a topic at the end of a Kadavaka in which it was started. The Satpadis are followed by the 110 Ardhasama Catuspadis and 9 Sarvasama Catuspadis, the shortest among these latter having 9 and the longest having 17 Matras in each Pada. The Paddhadika, which Svayambhu

defines among his miscellaneous metres in Ch. VIII, finds a place here as a Sarvasamā with 16 Mātrās in each Pāda. The longer and shorter Dvipadis are defined in the next i. e., the VIIth Adhyāya and here Hemacandra closely follows Svayambhū; but he makes a special mention of two Dvipadis, one having 28 and the other 27 Mātrās in each of their two equal and similar Pādas. These are the Karpūra and the Kunkuma, both known as the Ullālas among the bards of Magadha. Svayambhū is silent about these; but the Kavidarpana defines them prominently, while the Chandabkośa and the Prākṛta Paingala mention them only as the constituents of some strophic couplets. The Apabhramśa Dvibhaṅgīs illustrated by Hemacandra at *Chandomūśāsma* IV. 87.2-11 have one of the two as their second constituent metre.

31. The position of the *Kavidarpana* in the history of the growth of the Prākṛit and Apabhramśa metres is peculiar; its method of treating the subject too is novel. Though it belongs to the Classical school of prosodists, it professes to have been composed as a manual for rising poets, as the name suggests. It quotes Hemacandra and is quoted by Jinaprabha in Sam. 1365 and by Somacandra even earlier in Sam. 1329 in his commentary on the *Vitaraṇnūṭara*. The commentary on the work was composed not long after the text itself and probably by some pupil of its author whom he calls Pujya on *Kavidarpana* II 4. Out of the six chapters of which it consists, only the second is important for our purpose. Here Prākṛit and Apabhramśa metres are promiscuously defined and illustrated, being classified on the basis of the number of the Pādas which the single or strophic metre contained, thus as Dvipadis, Catuspadis, etc., upto Soḷaṣpadis. Among the Dvipadis only three are mentioned, two of them being the

metres and illustrated as such. Mātrā is the only Pañcapadī defined and only a single variety of it is mentioned with a remark that it is of many kinds (*pracurabhedū*). The illustration of this metre is in the Apabhramśa language. Ghattā in its different forms is the Ṣatpadī mentioned next; all its six kinds are illustrated by stanzas in Apabhramśa. The only other single Ṣatpadī metre is the Dhavala of 6 Pādas, called Kīrtidhavala. This, along with the only single Aṣṭapadī metre called Śrīdhavala, is treated as Apabhramśa metre and illustrated as such. All the other metres defined in this chapter of the work are strophic metres, at least five of which have received specific names, viz, Ṣatpada, (also called Sārdhacchandās or Kāvya), Phulla, Tarala, Vastu and Dvīpadīkhaṇḍa, but all of which except the last are illustrated with stanzas in the Apabhramśa language. At the end of the chapter a Kaṣavaka is defined as a Ṣodaṣapadī consisting of four Paddhaḍīkās and a Sandhī as a group of such Kaṣavakas. The illustration of the Kaṣavaka is of course in Apabhramśa. It will be seen that among the metres defined in this chapter of the *Kavidarpana* a very large number belongs to the Apabhramśa prosody, most of them being illustrated probably from the existing poems in that language. The number of strophic metres too, is comparatively large and the whole chapter conveys an impression that Apabhramśa poetry had by that time firmly established itself, that the longer Dvīpadīs had fallen out of use (probably because most of them had come to be treated as Catuṣpadīs and Ṣatpadīs owing to the introduction of Yati and Yamaka in the middle of the longer line), and that the Sandhibandha Kāvya had steadily begun to rise on the horizon, though what may be called the Rāsābandha Kāvya according to Svayambhū, namely, shorter lyrics were also thriving side by side with them.

35. The last pair of works which is proposed to be discussed here for the history of the Prākṛit and Apabhramśa metres is that of the *Chandaḥkośa* of Ratnaśekhara and the *Prākṛita-Paṅgala*. Both these works define about 50 metres, most of which are illustrated with stanzas in the Apabhramśa language. These include a few strophic couplets having specific names like Candrāyana and Candrāyanī, Kuṇḍalīka and Kuṇḍalīnī, Rāsākula, Ṣatpada and Raddā. Dohā and Mātrā of five Pādas are mentioned by both, but the latter only as the constituent of the strophic Raḍḍā. Gāthā is defined by both and seems to have still retained its popularity, particularly as a constituent of strophic couplets and

triplets. Neither of these two works, however, alludes to the Sandhibandha Kāvya or its constituent the Kaḍavaka, though the Paddhadikā is defined by both. Many of the metres are again amenable to the Tālas of 5, 6, 7 or 8 Mātrās and two poets who appear to be also the authors of works on prosody are mentioned by both the works. On the whole they leave an impression on the mind that they were composed as manuals for the help of popular bards who wrote stray poetry on the eternal topics of conjugal love and religious devotion, but were not able to compose longer poems of the type of the Sandhibandha Kāvya which required deep erudition and close observation. The Sandhibandha Kāvya, on the other hand, were composed for a long time after Hemacandra by the Jain monks, who had a very good grounding in both the Sanskrit and the Prakrit languages from their early age.

36. It is quite probable that the authors of these two works viz, *Chandaḥśoṣa* and *Prākṛta Paiṅgala*, had known and based their manuals upon some Rāsibandha Kāvya or Rāsaka like the *Sandeśa Rāsaka*, composed by bards of reputation. As said above⁴⁷ the *Sandeśa Rāsaka*, may have been based upon earlier models of the Rāsaka type of Apabhraṁśa poems. This particular work is supposed to have been composed by a Mohamadan poet of the 13th century or thereabout; his name is given as Addahamāna, son of Mirasena. It is called *Sandeśa Rāsaka* i. e., a Rāsaka Kāvya describing the Sandeśa of a young girl to her lover who had gone on a long journey for over a year. As a Sandeśa Kāvya it may be compared with the *Meghadūta* of Kālidāsa; but there is an essential difference between the two poems, both as regards the structure and the conception. Here the messenger is a living person who is likely to meet the lover at a real town on the earth. The message too is not one of cheer and hope, but a description of the intense suffering from separation of the person who is left behind. It is again sent by the beloved at home to her lover, and not by a wandering lover to his beloved at home. The actual message, however, suggests the poet's acquaintance with both the Khaṇḍa Kāvya of Kālidāsa, namely, the *Meghadūta* and the *Ṛtusanhāra*. As a matter of fact, our poet seems to have combined the motifs of these two together in his *Rāsaka*. For while describing her suffering in the course of her message, the heroine is made to say in detail what happens to a separated lover during the different seasons of the

47 See p. 33 f. n. 41 above.

year. But more than anything else, the poet's aim in composing the poem was surely to bring into prominence the popular and current Apabhramśa metres together with their names. This is indeed the reason why I take a brief notice of this work. The lady Love is made to give most of her message in different metres whose names she mentions at the commencement of the message in an earlier stanza. She tells us, while describing her condition in the different seasons, how she had composed certain stanzas in particular metres, on particular occasions. She is shown conscious of her poetic powers and offers as it were her extempore composition to the traveller-messenger, now and then. The traveller too at the very start pours himself out in 8 Gāthās on seeing the young lady and her pathetic condition; but later he remains only an attentive listener to the pathetic story of the lady. Most of the metres employed here in this Rāsaka poem or the Rāsabandha Kāvya, including the strophic couplets Vastu and Radda, are among those few which are found defined in the above mentioned last pair of works, namely, the *Chandaḥkośa*⁴⁸ and the *Prākṛta Paṅgala*. Only one or two single metres and one strophic couplet seem to be unknown to (or perhaps neglected by) them, and have to be traced back to Virahāṅka's *Vṛttajātisamuccaya*⁴⁹. The ruling metre is of course the Rāsaka,

48 The commentator of the poem, however, quotes from Nanditadhya's *Gāthā-līpā*, published in Appendix of the edition of *Karukīrpāna* mentioned in f. n. 15 above, without mentioning either the name of the author or of the work. Thus he quotes N (= Nanditadhya) 16 on v 2, N 74 on v 20, N. 80 on v 94 and N. 78 on v 119. For all these see *Chandaḥkośa* (f. n. 15) 51, 36, —, 35 and *Prākṛta Paṅgala* (Bibliotheca Ed.) I 54, I 125, I 120, I 152 respectively. Yet on v 19 he quotes a definition of Raddā, which contains the words *karu nandādīha blananti*, though this is not found in the edition mentioned above. Similarly the commentator quotes without mentioning the name of the author or the work from Kāmasēkharā's *Chandaḥkośa* (f. n. 15) vv 16, 17, 21, 32, 41ab, 41cd, 26 on *Sandekarāsaka* vv 23, 26, 36, 82, 101, 111, 112 respectively.

49 Bhramarāvālī of v 173 (mentioned in v 170) and Ramantya of v. 208 (mentioned in v 207) are known only from *Vṛttajātisamuccaya* (f. n. 13) 361 and 426 respectively. The same is true about Nandini of v 171 (mentioned in v 170), this name is known from *Vṛttajātisamuccaya* 3 20 alone though the commentator quotes a definition from *Chandaḥkośa* (v 7) substituting the name Nandini for Totaka in its text. Similarly the strophic couplet called Khadahadaka of vv 115-116 (mentioned in v 113) is known from *Vṛttajātisamuccaya* 4 74 alone. Here in this case at least, the author of the *Sandekarāsaka* has very clearly imitated the very wording of Virahāṅka's illustration of the metre.

which is a Sama Catuspadī with 21 Mātrās in each Pāda of which the last three Mātrās are always represented by short letters. In addition to this Rāsaka which is employed for nearly 85 stanzas (out of a total of 223) the poet has used the standard Prākriṭ metre, the Gāthā, for about 40 stanzas. The Apabhraṁśa metre Dohā is also often used, both independently and for the strophic couplets, called the Raḍḍās. He has mentioned and employed the Prākriṭ Skandhaka and the Dvipadī (of 28 Mātrās in each of its four Pādas), as also the Apabhraṁśa Drumilā, Aḍilā, Maḍilā and the Cūḍāla Dohaka or Cūḍallau. He also uses, without mentioning the names, the metres called Paddha-dikā, Kāminimohana and Kāvya, all well known Apabhraṁśa metres. Thus from this poem and from the two works on metres, it would not be far from truth if we presume the existence of the activities of the Apabhraṁśa poets in the field of the Rāsābandha Kāvya.

37. We have thus traced the growth of Prākriṭ and Apabhraṁśa prosody from the days of Kālidāsa's *Vikramorvaśīya* and *Jānāśrayī*, right upto the times of the *Prākṛta Paingala* and *Chandaḥkośa*, both of which may roughly be assigned to the latter half of the 14th century A. D. We also saw how Prākriṭ and Apabhraṁśa poetry flourished side by side upto the beginning of the 10th century, the former having the upper hand owing to the prominent position enjoyed by it as the language of the learned. During this period Gītikā had become popular by the side of the Gāthā and strophic couplets and triplets called Dvipadis and Rāsakas rose into prominence, all being known under the general term Śiṛsakas. This term signified 'a crown', 'a crowning metre', since the poet added a stanza or two in a shorter but different metre like a crown to his composition, which completed a sentence or a topic that was left incomplete in the earlier stanza or stanzas. The term gradually fell into disuse and was followed by another more expressive one viz, Dvibhaṅgī or Tribhaṅgī, as the case may be. Among the Rāsakas there were some which were composed exclusively in metres like the Mātrā and Aḍilā, i. e., in the Apabhraṁśa metres, as Virahāṅka tells us, and these clearly indicate the rise of the Rāsābandha Kāvya or stray and short poems in the Apabhraṁśa language. For some time Prākriṭ lyrics called either Dvipadis or Rāsakas, (the former being probably the earlier ones), grew side by side with the Apabhraṁśa lyrics known as the Rāsakas, which latter, we are told, were

greatly favoured and appreciated in the assemblies of the learned and elderly persons. About the *Rasābandha* and similar compositions, Svayambhu further tells us that these were full of irregularities of grammar and metre and yet they were greatly praised by appreciative experts in the field. From the remarks of Svayambhu and Hemacandra we further know that such poems were composed either in praise of deities (when they received a significant name *Phulladaka* i. e., *Puspika*), or on auspicious occasions like marriage (when they were called *Mangalas*), or even while praising a great man under the image of a bull (when they were called *Dhavalas*). They were also composed sometimes as a sort of a riddle for the purpose of amusement or training of the intellect, and then they were called *Prāhelikas* and *Hridayālikas* (later known as *Antah Prāhelikas* and *Bahih Prāhelikas*). Owing to the rapid growth of such lyrics in the *Apabhramśa* language and also due to the rise of such erudite poets as *Caturmukha* and *Svayambhu* who could have very well composed Sanskrit *Mahākavyas* had they chosen to do so, *Prākṛit* poetry dwindled in importance, though it still lingered on till the days of *Ryasekhara*, who in his *Kavyamānasa*, composed in the first half of the 10th century A. D., assigns a place to the *Prākṛit* poets together with the Sanskrit poets on the one hand and the *Apabhramśa* poets on the other, at the king's court. The *Prākṛit* illustrations which are quoted by Svayambhu for his *Varṇa* and *Mātra Vṛttas* in the *Prākṛit* language may lead us to the same conclusion as above. On the other hand, we get no clear idea about the state of *Prākṛit* and *Apabhramśa* poetry at the time of Hemacandra, who unfortunately, does not quote⁵⁰ from the existing poems, but chooses to compose his own illustrations. Yet from the few references which we get to such significant terms as *Phulladaka*, *Jhambataka*, *Dhavalas* and *Mangala* and also from the fact that he himself condescends to compose his illustrations in the *Apabhramśa* language we may infer about the existence as well as a flourishing condition of both the *Rasābandha* and the *Sandhibandha Kavyas* in that language at his time. Many Jain monks hereafter com-

50 In the second *Adhvāra* on the Sanskrit metres, Hemacandra generally follows the Jain Tradition about the names of the metres but almost always mentions the older names under the authority of *Bharata* in about 34 cases, i. e. similarly mentions *Pinzala* in three cases and *kāsvapa*, *śaṭava*, *Jayadeva* and *Svayambhu* only once each. He quotes a *Dvīpadikhaṇḍa* from *Srihar* as *Paṭnacālī* on 485 for which see above para 22 end (p. 26).

posed their Sandhibandha Kāvya in the form of the Caritas and the Purānas, when Hemacandra had himself started the ball rolling by composing in that language and thus giving a sort of authoritative sanction to its respectability. The existence of stray poetry and of short lyrics in the language during the period intervening between Hemacandra and Ratnaśekhara must also be conceded on the strength of what we learn about the Apabhramśa metres from the *Chandahloka* and the *Prākṛta Paṅgala*. Strophic couplets for which the Prākṛit and Apabhramśa poets have shown a predilection from very early times, still continued and perhaps multiplied. Short poems on different occasions like marriage and installation of images must have still continued to be composed under different names and forms like Carcarī, Fūgu, Caupai and Rāsa, and gradually, and without even being noticed, Apabhramśa poetry became evolved and transformed into poetry of regional languages like the early Gujrāti, early Rājasthāni, early Marāthi and early Hindi.

38 The present edition of the Chandonuśisara is based upon the material given below, most of which I have received from the two great Jain scholars Munis, Shri Puṇyavijayaji and Shri Jinarvijayaji, whose names are very well known in the world of scholars. I feel deeply obliged to both and particularly to Muni Shri Jinarvijayaji for agreeing to publish this work in the Singh Jain Series. I also sincerely thank all others who have obliged me in one way or the other in preparing this edition.

- E** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 10 with about 22 lines to a page. The ms. is written in small clear handwriting; it wholly drops the Sūtras, but contains about three-fourth of the Svopajña Tīkā and illustrations. No. 1645.
- F** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 20 with about 20 lines to a page. The ms. is dated Saṁ. 1481 and contains all the Sūtras and a very brief Avacūri in a few places.
- G** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 4 with about 18 lines to a page. The ms. contains only the Sūtras and belongs to Shri Saṅghano Bhaṇḍāra, No. 90/2304.
- H** : $10\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. 4 to 9 only with about 29 lines to a page. It contains all the Sūtras and a brief Avacūri. It is dated Saṁ. 1490 and belongs to Saṅgha Bhaṇḍāra. No. 90/2307.
- N** : This is the printed edition of the work; as explained in its preface, it is based upon a single ms. Published by Devakaran Mulchand, Bombay, 1912.
- P** : This is a photo-copy of a palm-leaf ms. preserved at Patan and containing 123 folios; it has a few marginal notes in Sanskrit.
- S** : $10 \times 4\frac{1}{2}$ inches; foll. about 60. The ms. belongs to the Jainānanda Jānabhaṇḍāra, Gopipura, Surat No. 322.
- K** : For the Paryāya commentary which I have published, I have used two mss. One belongs to the Bombay University and the other to Shri Muni Jinavijayaji himself. The former has 46 folios with about 13 lines to a page and is dated Saṁ. 1659, while the latter has 37 folios with about 15 lines to a page.
- Kd** : In the 4th Adhyāya I have sometimes given the variants found in the Kavidarpaṇa, which I have recently reedited in the Rajasthan Puratana Granthamala, 1960.

श्रीमद्-हेमचन्द्रसूरिविरचितं
छन्दोऽनुशासनम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

अहं । शब्दानुशासनविरचनानन्तरं तत्फलभूतं "काव्यमनुशिष्य तदङ्गभूतं छन्दोऽनुशासनमारिप्समानः शास्त्रकार इष्टाधिकृतदेवतानमस्कारपूर्वकमुपक्रमते -

वाचं ध्यात्वाऽऽर्हतीं सिद्धशब्द-काव्यानुशासनः ।

काव्योपयोगिनां वक्ष्ये छन्दसामनुशासनम् ॥ १ ॥

अर्हद्भिः कृता, "कृते" [सि. है. ६.३.१९२] इत्यणि, आर्हती वाक् । द्वादशाङ्गं "गणपिटकम् । यद्यपि द्वादशाङ्गी सूत्रतो गणधरैर्निर्ममे, तथापि तदर्थस्य अर्हदुपदिष्टत्वा-
दार्हतीति उच्यते । यदाह -

'अत्थं भासइ अरहा सुत्तं गंथंति गणहरा निउण' ॥ १.१ ॥

इति । सूत्रमपि चाचिन्त्यार्हत्प्रभागादेव गणधरैर्ग्रथ्यते इति आर्हत्येव वाग् इति न विरोधः । सिद्धं प्रतिष्ठां प्राप्तं शब्दानां नामारूपातादिभेदानां प्रकृतिप्रत्ययादिविभागेन, काव्यस्य च "गुणालङ्कारादिविवेचनेन, पूर्वाचार्यशासनस्यानु पश्चात् शासनं संदर्भो यस्य स सिद्धशब्द-काव्यानुशासनः । ध्यानं प्रणिधानम् । तच्चेह मानसो नमस्कारः । काव्योप-
योगिनामिति गद्यकाव्ये न छन्दसामुपयोग" इत्यर्थात् पद्यं काव्यमिह गृह्यते । उपयोगः
सार्हायकं "वृत्तसंशयच्छेदादिना । यदाह -

"छन्दोविचितेवृत्तसंशयच्छेद" ॥ १२ ॥

इदमभिधेयप्रयोजनम् । काव्योपयोगाभावाच्च न वैदिकानि छन्दांसिह लक्ष्यि-
ष्यन्ते । छन्दसामिति कर्मणि षष्ठी । "चन्दनादाह्लादनात् छन्दांसि वर्णमात्रानियमितानि

[अथ] छन्दोऽनुशासनपर्याया कतिचिद्विद्यन्ते ।

1) काव्यमिति - अलकारशास्त्रम् । 2) कृत इति - तद्विदितसूत्रम् । 3) गणपिटकमिति - पिटकमिव
पिन्कम् । सर्वेष्वपकत्वाद् गणीना गणिनां वा पिन्कम् । 4) गुणालकारादीनि - माधुर्यैः प्रसादाक्षयो
गुणा, उपमाद्यो अलकारा । 5) उपयोग इति - कार्यमित्यर्थः । 6) वृत्तमशयोति - मात्रार्थोपसयच्छे-
दादि । आदिशब्दाद्यनिर्गृह्यते । 7) छन्दोविचितैरिति - छन्दांसि विचोष्यन्ते सम्प्रेक्ष्यन्तेऽत्र शास्त्रे तानि
श्रयादिरूपवृत्तानि । 8) चन्दनाह्लादनाच्छन्दासीति - उणादिकोऽसप्रत्ययः । शृणोदरादिवाच्यः ।

१ आरिप्समाण A २ कृत्यापि अर्हती A ३ वाचि० ACN ४ प्रतिष्ठां AB ५ विरचनेन A
६ सहायक A ७ छन्दांसि to ष्यन्ते repeated in A

वृत्तानि तेषाम् । अनुशिष्यते अनेनेति अनुशासनं शास्त्रम् । वक्ष्य इति तृतीयत्रिक्रयो-
गाद् अहमिति लभ्यते । ननु भवतु 'वाचं घ्यात्वार्हती' इति इष्टदेवतास्तुतिः, अधिकृत-
देवतास्तुतिस्तु कथमियम् । न ह्यधिकृतानि छन्दांसि अर्हत्प्रणीतानि । मैवं बोचः । न
हि "द्वक्तं किंचिद् अर्हतामुपदेशमन्तरेण जगत्वस्ति । यत् श्रीसिद्धसेनः—

'मुनिश्चितं नः परतन्त्रयुक्तिषु स्फुरन्ति याः काश्चन सूक्तसंपदः ।
तथैव ताः पूर्वमहार्णयोद्धृता जगत्प्रमाणं जिनवान्यविष्टयाः" ॥ १.३ ॥'

इति सर्वमवदातम् । अनेन च श्लोकेन शब्द-काव्य-छन्दोऽनुशासनानामेककर्तृकत्वमुक्तम् ।

सर्वादिमध्यान्तग्लौ त्रिकौ झ्रौ भ्यौ झ्रौ स्तौ वर्णगणाः ॥ २ ॥

"सर्वादिमध्यान्तौ गुरु-लघू ययोस्तौ यथाक्रमं झ्रौ भ्यौ झ्रौ स्तौ "इत्येवंसंज्ञौ
त्र्यौ । चतुर्ग्लौदीनामपि मादिसंज्ञा मा भूदिति नियमार्थमाह त्रिकौ । त्रयः प्रमाण-
मनयोस्तौ । 'मानम्' [सि. हं. ६. ४. १६९] इति के त्रिकौ । तत्र सर्व-ग्लौ झ्रौ,
आदि-ग्लौ भ्यौ, मध्य-ग्लौ झ्रौ, अन्त-ग्लौ स्तौ । सर्वेषां न्यासः—

SSS म. ।।। न. S।। भ. ।SS य. ।S। ज. S।S र. ।।S स. S।। त.

पठन्ति च—

मस्त्रिगुणखिलयुश्च नकारे "भादिगुश्च तथादिलयुर्गुः ।
जो गुरुमध्ये मध्यलघू रः सोऽन्तगुरुः कथितोऽन्तलघुस्तः ॥

—इति वर्णगणाः ॥ २.१ ॥

द्वित्रिचतुः पञ्च पङ्कला दत्तचपपा द्वित्रिपञ्चाष्टत्रयोदशभेदा मात्रागणाः ॥३॥

पङ्कला मात्रा । द्विकलो द संज्ञः । त्रिकलः त संज्ञः । चतुष्कलः च संज्ञः । पञ्चकलः
प संज्ञः । पङ्कलः प संज्ञः । इति द्वित्रिचतुःपञ्चपण्णां आदिप्रतीकेन "कृत् रा स दि वा द र'
इत्यादिचद् दादिसंज्ञा मात्रागणाः । ते च यथासंख्यं द्वित्रिपञ्चाष्टत्रयोदशभेदाः । तत्र—

द गणः द्विभेदः—S. ॥.

त गणः त्रिभेदः—।S. S।. ।।।.

च गणः पञ्चभेदः—SS. ।।S. ।S।. S।।. ।।।.

1) सुनमिति—काव्यादि । 2) विमुगा विन्दवः । 3) सर्वादिमध्यान्तमिति—सर्वौ च तौ आदी
च सर्वादी, तौ च तौ मध्ये च तौ च तौ अन्तौ चेति क्रमेणारथः । 4) इत्येवंप्रजाविति—नामरूपा
मगणैति संज्ञा श्रेया । 5) भादिगुररिति—भाव सूत्रान्तात् किलोपः । यद्वा भू इति प्यञ्जनं तच्च गणोप-
लक्षणम् । भाषानलिकापरान्तिकाच्छन्दः । 6) कृत् रामदिवादेरत्यादिषुदिति—कृत् रामदरभूतदिवा सुचराष्टदि-
वैक्यपूर्णदिवा । कृष्णपक्षे कृतीयायां रामौ भद्रेत्याहुर्ज्योतिर्विदः ।

१ अनुशिष्यन्ते B. २ वंसस्थम् । इति AB ३ मानमितीत्यर्थे सत्याडतेत्यादिना के विद्मै AB;
मानमितीत्यर्थे सत्याडतेथा इति के B. ४ ग्लौ in सर्वत्रौ dropped in A.

प गणः अष्टभेदः—|SS, S|S, ||S, SS|, ||S|, |S|, S||, |||, |

प गणः त्रयोदशभेदः—SSS, ||SS, |S|S, S|S, |||S, |SS|, S|S|, ||S|, SS||, ||S||, |S||, S|||, ||||, |

सर्वगः सर्वलो दस्तः आदिमान्तिमसर्वलः ।

”सर्वान्तमध्यमाद्यग् चः समस्तलो मतश्च सः ॥ ३.१ ॥

प आद्यन्तर्लघुलान्तः स्यादुपान्त्यगुरुः स च ।

आद्युत्तरगुरुः सोऽपि गुर्वादिः सर्वलोऽपि च ॥ ३.२ ॥

पः सर्वगो ह्याद्यलः स्यादाद्योपान्त्यलघुस्तथा ।

आद्यान्तिमगुरुश्चैव पर्यन्तगुरुरेव च ॥ ३.३ ॥

आद्यन्तल उपान्त्याद्यग उपान्त्यगुरुस्तथा ।

ह्याद्यगो मध्यगश्चाद्युत्तरगादिश्च सर्वलैः ॥ ३.४ ॥

—इति संग्रहश्लोकाः ॥ ३ ॥

समानेनैकादिः ॥ ४ ॥

ग्लौ मादयो दादयश्च ”समानेन लक्षिता एकादिसंख्या भवन्ति । यार्वातिथः समानस्तावतिथा गादयोऽपि गृह्यन्ते ।

गं गौ गिं गीं गुं गूं गृं गृं गूं गूं ।

एवं लादयोऽपि ॥ ४ ॥

ह्रस्वो लृजुः ॥ ५ ॥

ह्रस्वो मात्रिको वर्णो लृसंज्ञो भवति । स च प्रस्तारे ऋजुः स्थाप्यः ॥ ५ ॥

चान्ते ग्वक्रः ॥ ६ ॥

पादान्ते वर्तमानो ह्रस्वो ग्लसंज्ञो भवति । स च प्रस्तारे ऋक्रः स्थाप्यते । वेति”
ध्यवसितविभाषा तेन यत्र ’ग्लौ ग्लौ ’समानी’ इत्यादावपवादस्तत्र ग्लसंज्ञो न भवति ।
वंशस्यादौ च पादान्ते ”लघोर्युक्तत्वं न भवति । यदाह—

वंशस्यकादिचरणान्तनिषेधितस्य ग्लत्वं लघोर्नहि तथा श्रुतिशब्देनापि ।

धोनुर्वसन्ततिलकादिपदान्तवर्तिलो मत्वमत्र विहिते नियुधैर्यथा तत् ॥ ६.१ ॥

ध्रुवासु विनक्षायशाद् गुरुत्वं लघुत्वं च । यदाह—

- 1) सर्वान्तमध्यमाद्यप्येति—सर्वगुरुः १ अन्तगुरुः २ मध्यगुरुः ३ आदिगुरुः ४ सर्वलः इति प गणाः ।
म्वान्त इति—गुर्वायो भेदे गुर्वान्तः, चतुर्थो भेदे लृपान्तः । आद्युत्तरगुरुरिति—आदेः प्रथमादुत्तरो गुरुर्न्यत्र सः ।
2) समानेनेति श्वरेण । 3) समानीत्यादावपवाद इति—समान्योर्नो विधिरुत्तरगोः, विदेशोर्नो विधिरपवादः ।
4) लघोर्युक्तत्वं न भवति—अत्र ग्लृत्वं प्रथमग्लृत्वं गुरुत्वविधानात् । गो लृत्वेणुके गुणोर्न्युनेति न, किं
श्वरेण लृत्वेण गुरुत्वमात्रो लघुत्वेति भावः ।

ओजसंय्या यदाभोग्य ध्रुवात् विरतौ तदा ।

नो हता युग्मसंख्ये तु ^१विरतौ गुरता लघोः ॥ ६.२ ॥

तथा -

^२गुरुञ्चिञ्चि पञ्चलहृ विपमविसयंमि विसमसंखाण ।

जमललहृ लहुञ्चिञ्चि समसंखासंठिओ होइ ॥ ६.३ ॥

× क × प-विसर्ग-अनुस्वार-व्यञ्जनाह्लादिसंयोगे ॥ ७ ॥

जिह्वामूलीये उपध्मानीये विसर्जनीये अनुस्वारे व्यञ्जने ह्लादिवर्जिते संयोगे च परे ह्रस्वोऽपि गो भवति वक्रश्च । 'अह्लादि' इति समस्तव्यंसंस्तसंग्रहात् ह्रंसंयोगे ह्रंसंयोगे रसंयोगे च न गुरुः । आदिशब्दाद्यथादर्शनम् । ह्लादिसंयोगे च यथा -

स्फुष्टं त्वयेत्यपह्नियः खलु कीर्तयन्ति ॥ ७.१ ॥

तथा -

तव ह्नियापह्नियो मम हीरभूत् शशिग्रहेऽपि द्रुतं न धृता ततः ।

यंहलन्नामरमेचकतामसं मम ग्रिये क समेप्यति तत् पुनः ॥ ७.२ ॥

*

घनं प्रदानेन श्रुतेन कर्णौ ॥ ७.३ ॥ इत्यादि ।

*

^३लीलासिताञ्जमुत दर्पणमातपत्रं किं दन्तपत्रमथ किंशुकमौलिरत्नम् ।

किं चामरं तिलकविन्दुरथेन्दुयिम्बमेतद्विवो निहृतदीप्ति मुदे न कस्य ॥ ७.४ ॥

प्राकृतेऽपि यथा -

^४जह पंहाउं ओइण्णे अच्युत्तमुह्हेसिअमंसुअद्धंतं ।

जंहुय जं पंहाओसि तुमं सच्छे गोलानइंत्हे ॥ ७.५ ॥

अंमुत्तं अभिपिक्तम् । तृहं तीर्थम् ॥ ७.५ ॥

तथा -

^५चोद्रहद्रहंमि पडिआ । ^६कुवलयखित्तद्रहि० ॥ ७.६ ॥ इत्यादि ।

1) विरतौ गुरता लघोरिति - लक्षणवशात् लघुत्वे प्राप्ते गुरुत्वम् । 2) गुरुञ्चिपुनि - पुरुञ्चिपुर्विभक्त्या धराद् गुरुर्मवति द्विलघुलघुत्वे । 3) लीलामिनेति वृत्ते दर्पणमिति लीयेऽपि दृश्यते । दन्तपत्रमिति - ताडकम् । पृष्ठदिव इति - दिवः स्त्रीत्वात् तस्या घर्मा लीलासिताञ्जनादयो भणित्वा । 4) जह पंहाउं ति - छातुमवर्तनीं सारिकक- भाववशात् आर्द्रं सन् उल्लसं अंगुक्पर्यन्ते 'अद्धंतो परते' इति वचनात् । उद्धतशर्करां दृष्ट्वा चकितो न स्यात् इति संशयः । 5) चोद्रहद्रहंमि पडिअति - तेचिअ मुह्या तेचेअ पंडिआ ते जयंति जिय(अ)णेप् । चोद्रहद्रहंमि पडिआ तरनि जे चेअ लीलाण ॥ प्रामाणिकरण्यमृहद्वे । अथ च 'दे से न वा' [मि० हे० ८.२.८०] इति सूत्रेण विकल्पे न लोपः । 6) कुवलयखित्तद्रहिति - पंचपंचिकि बहोदि, कुवलयखित्तद्रदि । द्विर्बलि वादिदि घटि, समहर ... गहि । निम्बवि करवणाहर, पुद्र लीलाइहि । उग्वीठी निअ सिद्धि, निवाह वपायइहि ॥

१ शौ A २ गह्य P. ३ इवल्हृ A ४ चिय AP. ५ व्यञ्जनाह्लादिसंयोगे A ६ हेमयोगे B. ७ ह्लादिसंयोगे AB. ८ स्फुष्टं A. ९ बहुल A १० न्हाउं A ११ उा'वियंमं A १२ जहयं N १३ न E. १४ न्हाओसि A. १५ अच्युत्तं .

एषु अतीवप्रयत्नत्वं संयोगस्य गुरुत्वाभावे हेतुः । तीव्रप्रयत्ने तु भवत्येव गुरुः । यथा - 'बर्हभारेषु केशान्' इत्यादि । केचित्तु X क X पयोरपि परत्र स्थितयोः पूर्वस्य लघोर्गुरुत्वं नेच्छन्ति । यथा -

प्रणतसुरवरधरणनृपX परमविजितमदमदनजननमरण ।

सकलुपजनसलिलकतकाX कनकमय सुतनु जिनवर वृषभ जयं ॥ ७.७ ॥

दीर्घप्लुतौ ॥ ८ ॥

द्विमात्र-त्रिमात्रौ वर्णौ गंसंज्ञौ भवतः वक्रौ च ॥ ८ ॥

स द्विमात्रः ॥ ९ ॥

स गंसंज्ञो द्विमात्रो भवति । "एकमात्रे असती मात्रा आरोप्यते । त्रिमात्रे सती निराक्रियते ॥ ९ ॥

एदोतौ पदान्ते प्राकृते ह्रस्वौ वा ॥ १० ॥

पदान्ते वर्तमानौ एकार-ओकारौ प्राकृतभाषायां वा ह्रस्वौ भवतः । यथा -

"पञ्चसगयवरम्मूलाआर्षे उड्डीणससिविहंगाप ।

धवलदां गलंति निसालयार्षे नभ्वत्तकुसुमाई ॥ १०.१ ॥

*

"उअ पोमैरायमरगयसंवलिआ णहयलाओं ओअरइ ।

णहसिरिक्ठभट्ट व्य कंठिआ कीररिंछोली ॥ १०.२ ॥

हिं इत्येतयोः "ह्रस्वत्वं शब्दानुशासने सानुनासिकत्वविधानात् सिद्धमिति नेहोच्यते । अपभ्रंशे त्वपदान्तयोरपि 'कादिस्यैदोतोरुच्चारलाघवम्' [सि. है. ८. ४. ४१०] इति 'पदान्ते उँ हुँ हिँ हँ कारणात्' [सि. है. ४. ८. ४११] इति च ह्रस्वत्वं शब्दानुशासने निर्णीतमिति नेहोच्यते ॥ १० ॥

तुर्योऽंशः पादोऽविशेषे ॥ ११ ॥

छन्दसश्चतुर्यो भागः पादसंज्ञः अविशेषे सामान्याभिधाने । यत्र तु द्विपदी-पञ्चपदी-षट्पदी-अष्टपदी चेति विशेषाभिधानं तत्र "द्वितीयाद्यंशोऽपि पादः ॥ ११ ॥

1) एकमात्रे असती मात्रारोप्यते इति - अन्तर्लघौ एकमात्रे असती मात्रारोप्यते । त्रिमात्रे तुने सती निराक्रियते शुरोर्द्विमात्रत्वेन समतत्वात् । 2) पञ्चसगयवरसि - प्रभातगजवरोन्मूलिताया वड्डीनचन्द्र विहंगाया शेतानि क्षरन्ति निशालताया नक्षत्रकुसुमानि । 3) उअ पोमैरायसि - उअसि पश्य । पोमैरायसि - पद्मराग । णहयलाओ इत्यत्र सूत्र फलितम् । ओअरइनि - अयतरति । भट्ट ध्व - भ्रष्टेव । कठिपुसि - कण्ठा भरणम् । कीररिंछोलीनि - शुक्रश्रेणि । 4) ह्रस्वत्व शब्दानुशासने इति - प्राकृतलक्षणे । 5) द्वितीयाद्यं शोऽपि पादः । प्रथमादिरपि द्वितीयाद्यपेक्षया द्वितीयाद्यस्य उच्यते ।

१ तु dropped in A पुनर् B २ 'मरण BFP ३ जय ॥ पद्या AB ४ गद्यज्ञौ

ABP. ५ पउमराय AP ६ ओपरइ CDV ७ रायुनापिक० to ह्रस्वत्वं शब्दानुशासने dropped

in N ८ तुर्योऽंश A

वृत्तम् ॥ १२ ॥

प्राह् मात्राछन्दोभ्यो यद्भिधास्यते तद्द्वृत्तसंज्ञं ज्ञेयम् । "तच्च स्थिरगुरुलघ्वक्षर-
विन्यासमिष्यते । "पाटन-संयोगयोरभावात् । मात्राछन्दांसि तु जातिरिति प्रसिद्धानि ।

यदाहुः -

पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा ॥ १२.१ ॥

वृत्तं च समार्धसमविषमभेदात् त्रेधा । तत् क्रमेण लक्षयति -

समैः पादैः समम् ॥ १३ ॥

पादैश्चतुर्भिस्तुल्यलक्षणैः समं वृत्तम् ॥ १३ ॥

समार्धमर्धसमम् ॥ १४ ॥

यस्य तुल्ये अर्धे तदर्धसमं वृत्तम् ॥ १४ ॥

अन्यद्विषमम् ॥ १५ ॥

आभ्यामन्यद्विषमं वृत्तम् ॥ १५ ॥

अन्यो विरामो यतिः ॥ १६ ॥

विरमणं विरामो विश्रामः । "स श्रुतिसुखो यतिसंज्ञः । सा च वृत्तीयान्तेषु
गद्यादिनिर्देशेषु उपतिष्ठते । गादयश्च साकाङ्गत्वात् यतिरित्यनेन संग्रह्यन्ते । तेन गद्य-
वच्छिन्नैरक्षरैर्यतिः क्रियते इत्ययमर्थः सिध्यति । तत्रैषा यत्युपदेशोपनिषत् पठ्यते -

यति सर्वत्र पादान्ते श्लोकार्धे तु विशेषतः ।

गादिच्छिन्नपादान्ते च लुप्तलुप्तविभक्तिके ॥ १ ॥

तत्र "यति सर्वत्र पादान्ते" यथा -

नमोऽस्तु वर्धमानाय स्पर्धमानाय कर्मणा ।

तज्जयावाप्तमोक्षाय परोक्षाय कुतीर्थिनाम् ॥ १६ १ ॥ इति ।

न पुनरेवं यथा -

नमस्तस्यै महादेवाय शशाङ्गार्धधारिणे ॥ १६ २ ॥ इति ।

"श्लोकार्धे तु विशेषतः" इत्यत्र सन्धिनायाभावात् स्पष्टविभक्तित्वं च विशेषतः । यथा -

नमस्यामि सदोद्भूतमिन्धनीवृत्तमन्मथम् ।

ईश्वराख्यं परं ज्योतिष्ज्ञानतिमिरापहम् ॥ १६ ३ ॥

1) तच्च स्थिरगुरुलघ्वक्षरेति - आर्यादां हि गुरुलघ्वोर्ध्वनिचारिता न एवत्र समे छन्दसि । लघुद्वयस्थाने
गुरुं भवति गुरुस्थाने लघुद्वयं न भवतीति भावः । 2) पाटनसंयोगयोरभावादिनि - गुरोर्लघुद्वयकल्पना पाटन
लघुद्वयस्य गुरुकल्पना संयोगः । 3) स श्रुतिसुखो यतिमज्ञः । श्रुतिं सुखयति श्रुतिसुखः । कर्मण्यण् ।
4) यति सर्वत्र पादान्ते इति - पूर्वापरपादयोः समासेऽपि पादान्ते यति क्रियते । 5) श्लोकार्धे तु समासोऽपि
न भवति ।

१ लघुद्वयं A २ तद् dropped in B ३ विषमं वृत्तं AB ४ all the four words
dropped in B ५ सा च वृत्तीयान्तेर्गावच्छिन्नैरक्षरैः क्रियते F ६ तेन dropped in CNP
७ गकारादिपदात्ते च P ८ शमाकार्धं B ९ नमस्यानि B

अत्र ईश्वरमित्यस्य पूर्वमकारेण सन्धिर्न कर्तव्यः । स्पष्टविभक्तिकत्वं च अत्रैव ।
न त्वेवं यथा -

सुरासुरशिरोरत्नस्फुरत्किरणमञ्जरी - ।

पिञ्जरीकृतपादौञ्जद्वन्द्वं घन्दामहे शिवम् ॥ १६४ ॥

“गादिच्छिन्नपदान्ते च ”लुसालुसविभक्तिके’ यथा -

“उत्तुङ्गस्तनकलशद्वया नताङ्गी^१ लोलाक्षी विपुलनितम्बशालिनी र्च ॥ १६५ ॥

यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योद्दकेषु ॥ १६६ ॥ इति ।

‘लुसालुसविभक्तिके’ इति ‘यति सर्वत्र पादान्ते’ इत्यनेनापि संबध्यते ।

यथा -

“नमस्तुङ्गशिरोरत्नस्फुरत्किरणमञ्जरी - ।

त्रैलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शम्भवे ॥ १६७ ॥ इति ।

तथा -

वशीकृतजगत्कालं कण्ठेकाल नमाम्यहम् ॥ १६८ ॥ इति ।

*

क्वचित्तु पदमध्येऽपि गकारादौ यतिर्भवेत् ।

यदि पूर्वापरौ भागौ न स्यातामेकवर्णकौ ॥ २ ॥

यथा -

“पर्याप्त तप्तचामीकरकटकते श्लिष्टशीतेतरांशौ ॥ १६९ ॥ इति ।

तथा -

“कूजत्कोयट्टिकोलाहलमुत्तरभुजः प्रान्तकान्तारदेशाः ॥ १६१० ॥ इति ।

तथा -

“हासो हस्ताप्रसंवाहनमपि तुलिताद्दीन्द्रसारद्विपोऽस्य ॥ १६११ ॥ इति ।

*

धैरिञ्चानां तयोच्चारितचतुरङ्गार्चा चार्त्तनानां चतुर्णाम् ॥ १६१२ ॥ इति ।

खंडे पानीयमाहादयति हि महिष पक्षपाती पृथैकः ॥ १६१३ ॥ इति ।

1) गादिच्छिन्नानि - गादिमत्यावच्छिन्नाश्च पदम् । मयूरव्यसनेति समासः । 2) लुसालुसविभक्तिके - लुसविभक्तिकत्वं तु एकार्थं इत्यनेन न तु अननो लुगिति । 3) उत्तुङ्गस्तनैत्यत्र - ‘विम्बोष्ठी नरवरमुष्टिमेषमभ्या सा नारी भयतु मनः प्रहरिणीति’ उच्यते पितृत्वात् । इदं प्रहरिणीच्छन्दो लुसविभक्तिकोदाहरणम् । 4) नमस्तुङ्गेति - शान्तिमिदं मूलमन्त्रे चमरं स्वान् इति हर्षाख्यायिकायाम् । 5) पर्याप्त तप्तैत्यादि वृत्तं सूर्यसतके । 6) कूजत्कोयट्टीति वृत्तमिदं मेघकाम्ये । 7) हासो हस्तामेति वृत्ते तुलिताद्दीन्द्रसारिति - तुलितादिशान्तिमूलमन्त्रे पञ्च तस्य द्विदं महिषासुरः ।

१ अत्रकारेण पूर्वस्य मध्वरस्य सन्धिर्न = E २ पदाञ्ज १ ३ नताङ्गीति F ४ AB add विम्बोष्ठी नरवरमुष्टिमेषमभ्या । गा हाता भयतु मनः प्रहरिणीति ॥ इति पितृत्वात् । E also adds the same two lines but reads विन्ती ते and drops इति - वाट । ५ नमस्तुङ्गा ६ भा in शम्भवाव dropped in A, the whole line dropped in F ७ वैरव्यानी AE ८ वाननानां AECD ९ पक्षे C १० वृत्त- A

‘गकारादौ’ इति किम् १, पदमर्ध्ययतिः पादान्ते मा भूत् ।

यथा—

प्रणमत् भवयन्धेःशनाशाय नारा—

यणचरणसरोजद्रन्दमानन्दहेतुम् ॥ १६.१४ ॥ इति ।

पूर्वोत्तरभागयोरेकाक्षरत्वे तु पदमध्ये यतिर्दुष्यति ।

यथा—

एतस्या गण्डतलममलं गाहते चन्द्रकक्षाम् ॥ १६.१५ ॥ इति ।

*

एतासां राजति सुमनसां दाम कण्ठार्थलम्बि ॥ १६.१६ ॥ इति ।

*

सुरासुरशिरोनिघृष्टचरणारविन्दः शिचः ॥ १६.१७ ॥ इति ।

*

पूर्वान्तवत्स्वरः सन्धौ कचिदेव परादिवत् ॥ ३ ॥ अ ।

योऽयं पूर्वपरयोरेकादेशः स्वरः सन्धौ विधीयते स कचित्पूर्वस्य अन्तवद् भवति कचित्परस्य आदिवत् । उभयादेशत्वात् । यथा पित्रोः पुत्रः पितुश्च मातुश्च भवति । तत्र पूर्वान्तवद्भावो यथा—

१) स्यादस्थानोपगतयमुनासंगमेवैभिरामा ॥ १६.१८ ॥

*

२) जम्भारातीभकुम्भोद्भवमिच दधर्तः ॥ १६.१९ ॥ इति ।

तथा—

दिकात्वाद्यनवच्छिन्नानस्तचिन्मात्रमूर्त्ये ॥ १६.२० ॥ इति ।

परादिवद्भावो यथा—

स्कन्धे विन्ध्याद्रियुञ्चा निकयति महिपस्याहितोऽसूनहार्पात् ॥ १६.२१ ॥ इति ।

*

शालं तुलं तु गाहं प्रहर हर हृपीकेशकेशोऽपि चक्र—

ध्रक्केणाकारि किं ते० ॥ १६.२२ ॥ इति ।

अत्र हि स्वरस्य परादिवद्भावे व्यञ्जनमपि तद्भक्तत्वात् तदादिवद्भवति ।

‘यदि पूर्वपरौ भागौ न स्यातामेकवर्णकौ ।’

इति अन्तादिवद्भावविधावपि संबध्यते । तेन

अस्या वक्राब्जमयजितपूर्णेन्दुशोभं विभाति ॥ १६.२३ ॥

इत्येवंविधा यतिर्न भवति ।

1) स्यादस्थानोपगतेति वृत्तं मेघकाव्ये । 2) जम्भारातीभेति वृत्तं सूर्यशतके ।

१ पदमध्ये यतिर्दुष्यति पादान्ते० A. २ पदान्ते EF. ३ कण्ठार्थलम्बि B. ४ भावो dropped in E. ५ संगमेनामि० AEF. ६ इयतः सान्द्रतिन्दुरैणुमिति AB. ७ कचित्परस्यादिवत् । यथा F.

द्रष्टव्यो यतिचिन्तायां याद्यादेशः परादिवत् ॥ ३ व ।

यथा -

"अच्छिन्नप्रसरणि नाथ भवतः पातालकुक्षौ यशां -
स्यद्यापि क्षपयन्ति फोकिलकुलच्छायासपत्नं तमः ॥ १६.२४ ॥

*

धिततघनतुपारक्षोदनुम्रासु दूर्वा-
स्वविरलपदमालां श्यामलामुल्लिखन्तः ॥ १६.२५ ॥ इति ।

*

नित्यं प्राक्पदसंबन्धाश्चादयः प्राक्पदान्तवत् ॥ ४ अ ।

चादिभ्यः पूर्वं यतिर्न कर्तव्येत्यर्थः ।

यथा -

स्वादु खच्छं च सलिलमिदं प्रीतये कस्य न स्यात् ॥ १६.२६ ॥ इति ।
'नित्यं प्राक्पदसंबन्धा' इति किम् ? "अन्येषां पूर्वान्तवद्भावो मा भूत् ।

यथा -

मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः ॥ १६.२७ ॥ इति ।

*

इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे ॥ १६.२८ ॥ इति ।

*

परेण नित्यसंबन्धाः प्रादयश्च परादिवत् ॥ ४ व ।

प्रादिभ्यः परा यतिर्न भवतीत्यर्थः ।

दुःखं मे प्रक्षिपति हृदये दुःसहस्त्वैद्वियोगः ॥ १६.२९ ॥ इति ।

'परेण नित्यसंबन्धाः' इति किम् ? अन्येभ्यः परापि यतिर्यथा स्यात् ।

धेयांसि बहुविधानि भवन्ति महात्मासि ॥ १६.३० ॥

"अयं च चादीनां प्रादीनां च एकाक्षरत्वेन एकाक्षराणामेव पदान्तपतौ अन्तादि-
वद्भाव इभ्यते न त्वनेकाक्षराणां पदमध्यपतौ । तत्र हि पदमध्येऽपि चामीकरादिभ्यव
पतेरभ्यनुज्ञातत्वात् । तत्र चादीनां यथा -

मत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूयिलासम् ॥ १६.३१ ॥ इति ।

प्रादीनां यथा -

द्वाररूढप्रभेदे हसितमिथ परिस्पष्टमासां सखीभिः ॥ १६.३२ ॥ इति ।

1) अष्टिष्ठनपरानीन - अस्य पूर्वार्धमिदम् - अस्यान्तर्धमिदम् (एन) रश्मिगवपुतीनोमयप्रभे पणुभोग-
धुनां ददन्ति किमपि प्रीतिं मुहुः धोत्रयोः । 2) अन्येषां पूर्वार्धेति - अत्रियसंबन्धानाम् । 3) अयं च
चादीनां इति - चादयः पदस्यन्ते प्रादयः चादौ यतिभ्यो मन्वीति भावः ।

तदेतत्सर्वं श्रव्यपदेनैव गतार्धमिति न सूत्रितम् । अनिर्दिष्टयतिकेऽपि च छन्दसि
श्रव्यैव यतिः करणीया । न पुनरेवं यथा —

१) तेन शशिमुखि गतेन सखि किं प्रियेण कुरु मानमपि तस्मिन् ।
स तव वरतनु समदनः स्वयमेव समेति चरणयुगम् ॥ १६.३३ ॥ इति ।

तथा हि —

२) अबहर्थापि मधुरा मनो हरति भारती ।
तमोनिचयसंकाशा मत्तनादेव कोकिला ॥ १६.३४ ॥ इति ।

ऽप्यादिर्गादिः ॥ १७ ॥

त्रिचतुरादिः संख्या क्रमेण गघडादिसंज्ञा ॥ १७ ॥

*

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ
संज्ञाध्यायः प्रथमः समाप्तः ॥ १ ॥ ग्रंथाग्रं १२५, अ० १८ ।

1) तेन शशिमुखि — इयं सप्तपञ्चाशन्मात्रारूपाऽऽद्या पुनः सर्वथापि यतिरहिता । 2) अबहर्हेति —
वृत्तत्वं च धूर्त्तकागतम् । इत्याचार्य० प्रथमोऽध्यायः संपूर्णः ॥

१ चर० dropped in A २ त्रिचतुरादिसंख्या AP.

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

छन्दः ॥ १ ॥

आशास्त्रपरिसमाप्तेः छन्द इत्यधिकृतं वेदितव्यम् ॥ १ ॥

पादः ॥ २ ॥

पाद इत्यधिकार आशास्त्रपरिसमाप्तेः ॥ २ ॥

इदानीमेकाक्षराद्याः पद्विंशत्यक्षरावसानाश्छन्दोजातीराह-

एकाक्षरोक्ता जातिः ॥ ३ ॥

एकाक्षरपादा उक्ता नाम भेदसंग्रहात्मिका जातिः ॥ ३ ॥

अत्युक्ता - मध्या - प्रतिष्ठा - सुप्रतिष्ठा - गायत्री - उष्णिग् -
अनुष्टुब् - वृहती - पङ्क्ति - त्रिष्टुब् - जगती - अतिजगती -
शकरी - अतिशकरी - अष्टि - अत्यष्टि - धृति - अतिधृतयः
एकैकवृद्धाः ॥ ४ ॥

उक्तात एकैकाक्षरवृद्धपादा अत्युक्तादयः । तत्र त्र्यक्षरा अत्युक्ता जातिः ।
त्र्यक्षरा मध्या । चतुरक्षरा प्रतिष्ठा । एवं यावदेकोर्नविंशत्यक्षरा अतिधृतिः ॥ ४ ॥

कृतिः प्राँविसमभ्युदश्च ॥ ५ ॥

प्र - आङ् - वि - सम् - अभि - उँद् इत्येतेभ्यश्च परा कृतिरेकैकवृद्धाक्षरा । विंशत्यक्षरा
कृतिः । एकविंशत्यक्षरा प्रकृतिः । द्वाविंशत्यक्षरा आकृतिः । त्रयोविंशत्यक्षरा विकृतिः ।
चतुर्विंशत्यक्षरा संकृतिः । पञ्चविंशत्यक्षरा अभिकृतिः । षड्विंशत्यक्षरा उत्कृतिः
इति ॥ ५ ॥

अथासामेव जातीनामुपयोगिनो भेदानाह-

उक्तायां गः श्रीः ॥ ६ ॥

उक्तायां जातौ गुरुरेकाक्षरः पादः स च श्रीनामा । यथा-

गी-, र्धीः । श्रीः, स्तात् ॥ ६.१ ॥

अत्युक्तायां गौ स्त्री ॥ ७ ॥

यथा -

भातर, दृष्टा । इष्टा, सा स्त्री ॥ ७.१ ॥

पञ्चमित्येके ॥ ७.१ ॥

१ एकोऽभि० BPP; एकाऽभि० C. २ प्राँवि० च कृतिः NP. ३ उत् ABP. ४ चतुर्वि० to अभि-
कृति. dropped in A. ५ एवं षड्वि० A. ६ इति dropped in A; इति यावत् B.

लौ मदः ॥ ८ ॥

जय, जिन । जित-, मर्द ॥ ८.१ ॥

पुष्पमिति कश्चित् ॥ ८.१ ॥

ग्लौ दुःखम् ॥ ९ ॥

यथा—

कस्य, नात्र । दुःख-, मसि ॥ ९.१ ॥

त्नौ सुखम् ॥ १० ॥

यथा—

जिनः, स वः । क्रियान्, सुखम् ॥ १०.१ ॥ २।४ ॥

मध्यायां मो नारी ॥ ११ ॥

यथा—

निःसारे, संसारे । सारं किं, स्यान् नारी ॥ ११.१ ॥

यः केशा ॥ १२ ॥

यथा—

पुंभी, सुवेश । इयं सा, सुकेशा ॥ १२.१ ॥

धूरिति भरतः ॥ १२.१ ॥

रो मृगी ॥ १३ ॥

यथा—

वह्मभा, गेहिनी । या मृगी-, लोचना ॥ १३.१ ॥

तडिदिति भरतः ॥ १३.१ ॥

सो मदनः ॥ १४ ॥

यथा—

विरहे, ऽभ्यधिकम् । मदनो, दहति ॥ १४.१ ॥

रजनीति भरतः । केचित्तु म्रं-म्य-ज-स्ताम् एकैकोऽपि अन्विः, शहः, शुभ्रं,
दुग्धं इत्याहुः ॥ १४.१ ॥ ३।४ ॥

प्रतिष्ठायां म्गौ कन्या ॥ १५ ॥

मगणो गुरुश्च । यथा—

द्विंशैः, येहां चक्रे । सेयं मन्ये, घन्या कन्या ॥ १५.१ ॥

भगौ सुमुखी ॥ १६ ॥

भगणो गुरुश्च । यथा—

क्षीणतनुर्, मद्धिरेह । याशुमुखी, सा सुमुखी ॥ १६.१ ॥

ललितेति भरतः ॥ १६.१ ॥

जगौ विलासिनी ॥ १७ ॥

जगणो गुरुश्च । यथा—

न लभ्यते, घनस्तनी । घनं विना, विलासिनी ॥ १७.१ ॥

जयेति भरतः ॥ १७.१ ॥

रगौ समृद्धिः ॥ १८ ॥

रगणो गुरुश्च । यथा—

पुण्यपात्रे, शुद्धचित्तः । या प्रदत्ता, सा समृद्धिः ॥ १८.१ ॥

पुण्यमिति भरतः ॥ १८.१ ॥

नगौ मृगवधूः ॥ १९ ॥

नगणो गुरुश्च । यथा—

तव पुरो, नयनयोः । किमिव सा, मृगवधूः ॥ १९.१ ॥

यगौ व्रीडा ॥ २० ॥

यगणो गुरुश्च । यथा—

तथा तेन, कृतं भर्त्रा । यथा चित्ते, ऽभवद् व्रीडा ॥ २०.१ ॥

सगौ सुमतिः ॥ २१ ॥

सगणो गुरुश्च । यथा—

भज धर्मं, वद सत्यम् । त्यज पापं, सुमतिः सन् ॥ २१.१ ॥

भ्रमरीति भरतः ॥ २१.१ ॥

तगौ सोमप्रिया ॥ २२ ॥

तगणो गुरुश्च । यथा—

विभ्राजते, खे रोहिणी । चारुद्युतिः, सोमप्रिया ॥ २२.१ ॥ ४।८ ॥

सुप्रतिष्ठायां रो गौ प्रीतिः ॥ २३ ॥

यथा—

यस्य नैवार्थाः, नैव कामिन्यः । नापि वैराग्यं, तस्य का प्रीतिः ॥ २३.१ ॥

१ भगौ N. २ सा सुखी । ललितेति भरतः A. ३ जगौ A. ४ पुण्यं to भरतः dropped in B; पुण्यमिति FP. ५ Sutra 22 with com. dropped in BFP.

इत्या विदग्धकः ॥ २४ ॥

रगणो लघुगुरु च । यथा -

यौवनेन वा, कामणेन वा । यो न दग्धको, ऽसौ विदग्धकः ॥ २४.१ ॥

वागुरेति भरतः ॥ २४.१ ॥

भो गौ पङ्क्तिः ॥ २५ ॥

यथा -

फाल्गुनमासे, फुल्लवनान्ते । पावकतुल्या, किंशुकपङ्क्तिः ॥ २५.१ ॥

अक्षरोपपदेत्यन्ये । कुन्तलतन्वीति भरतः ॥ २५.१ ॥

भ्लगा रतिः ॥ २६ ॥

भगणो लघुगुरु च । यथा -

साधुचरणा-, स्मोजयुगले । हस्त विदुषो, राजति रतिः ॥ २६.१ ॥

जो गौ सती ॥ २७ ॥

यथा -

स्वमर्तुमक्षा, विशुद्धशीला । निरीहचिन्ता, सती सतीयम् ॥ २७.१ ॥

शिखेति भरतः ॥ २७.१ ॥

त्लगा नन्दा ॥ २८ ॥

तगणो लघुगुरु च । यथा -

चित्ते सारला, वेपे तरला । दाने पृथुला, नन्दा महिला ॥ २८.१ ॥

त्लगा जया ॥ २९ ॥

यगणो लघुगुरु च । यथा -

ममानीयत, मनः कान्तया । मुखेनोहस-, ज्जिताम्भोजया ॥ २९.१ ॥

भ्लगाः सावित्री ॥ ३० ॥

भगणो लघुगुरु च । यथा -

जेनेन्द्रं मुखं, दिश्याद्भः सुरम् । जिन्ये येन सा, सावित्री प्रभा ॥ ३०.१ ॥

सो गौ घनपङ्क्तिः ॥ ३१ ॥

यथा -

क्रियया हीनं, यदिह ज्ञानम् । रहिताम्भोगिन्-, घनपङ्क्तिः सा ॥ ३१.१ ॥

न्लगा अभिमुखी ॥ ३२ ॥

भगणो लघुगुरु च । यथा -

शशिवदना, मृगनयना । अभिसरति, त्वदभिमुखी ॥ ३२.१ ॥

मृगचपलेत्यन्यः । कमलमुखीति भरतः ॥ ३२.१ ॥ ५।१० ॥

गायत्र्यां मौ सावित्री ॥ ३३ ॥

यथा—

देवानां यः क्षेत्रैः, साक्षात्क्षोभं निन्दे ।

स ब्रह्मा ब्रह्मा किं, यत्कान्ता सावित्री ॥ ३३.१ ॥

त्रौ तटी ॥ ३४ ॥

मगणरगणौ । यथा—

कामेभ्यो निस्पृहं, यस्योच्चैः स्वान्मनः ।

किं कुर्यात्तस्य सा, मन्दाकिन्यास्तटी ॥ ३४.१ ॥

सौ रमणी ॥ ३५ ॥

यथा—

१) रजनीरमण-, प्रतिभे वदने ।

तिलकं शशकं, कुस्ते रमणी ॥ ३५.१ ॥

नलिनीति भरतः ॥ ३५.१ ॥

त्यौ तनुमध्या ॥ ३६ ॥

तगणयगणौ । यथा—

लावण्यपयोधिः, सौभाग्यनिधानम् ।

सा कस्य न हृद्या, वाला तनुमध्या ॥ ३६.१ ॥

स्भौ गुरुमध्या ॥ ३७ ॥

सगणभगणौ । यथा—

चपलाकेकर-, नयना सा किल ।

रमणीकोविद, गुरुमध्या तव ॥ ३७.१ ॥

यौ सोमराजी ॥ ३८ ॥

यथा—

१) स यः पातु कुन्द-, त्विषा देहभासा ।

समुद्रघोषितान्तो, जितः सोमराजी ॥ ३८.१ ॥

अथ द्वितीयाध्याये पर्याया लिख्यन्ते—

१) रजनीरमणेत्यत्र शशकमिति—शशकस्य मुल्यं शशकम् । मुल्ये कप्रत्यये संकुचितमिति भावः ।

२) स यः पातु इत्यत्र सोमराजीति—चन्द्रममः । सोमेन ह्याम्बुनेव राजते । ऋत्विन् ।

१ देवः किं न ब्रह्मा N. २ निःस्पृहं P.

न्यौ शशिवदना ॥ ३९ ॥

नगणयगणौ । यथा—

मनसिजलीला-, कुलगृहभूमिः ।

कुवलयनेत्रा, शशिवदनेयम् ॥ ३९.१ ॥

मुकुलितैत्यन्यः । मकरशीर्षेति भरतः ॥ ३९.१ ॥

इमौ मालिनी ॥ ४० ॥

रगणमगणौ । यथा—

केतकीसंस्पृष्टैः, मालवीसंपृष्टैः ।

पङ्कजैरहन्तं, मालिनी सोमपास्ते ॥ ४०.१ ॥

भ्यौ कामलतिका ॥ ४१ ॥

भगणयगणौ । यथा—

भाति मृदुपाणि-, पल्लवमनोद्वा ।

हासकुसुमश्रीः, कामलतिकेयम् ॥ ४१.१ ॥

स्तौ मुकुलम् ॥ ४२ ॥

मगणसगणौ । यथा—

यातोऽस्यं शशमृन्, मार्तण्डोऽभ्युदयम् ।

व्याकोशं कमलं, नीलाब्जं मुकुलम् ॥ ४२.१ ॥

वीथीति भरतः ॥ ४२.१ ॥

त्रौ शफरिका ॥ ४३ ॥

नगणरगणौ । यथा—

कुवलयेक्षणे, रमयतो मनः ।

तव विलोचने, शफरिकाचले ॥ ४३.१ ॥

गिरेति भरतः ॥ ४३.१ ॥

इनौ कच्छपी ॥ ४४ ॥

रगणनगणौ । यथा—

लक्ष्यते सरसि, चन्द्रमःसदृशि ।

लक्ष्मकान्तिरिह, कच्छपी पयसि ॥ ४४.१ ॥

त्रौ लघुमालिनी ॥ ४५ ॥

भगणरगणौ । यथा -

त्वद्वदनाप्रतो, मण्डलमैन्दवम् ।
संप्रति लक्ष्यते, श्रीर्लघु मालिनी ॥ ४५.१ ॥
स्यौ विमला ॥ ४६ ॥

सगणयगणौ । यथा -

निपतन्ति यस्मिन्, सरला दशस्ते ।
तमुपैति लक्ष्मीर्, विमला च कीर्तिः ॥ ४६.१ ॥
त्रौ जला ॥ ४७ ॥

तगणरगणौ । यथा -

जातास्व द्विपत्, स्त्रीणां दशो नृप ।
अध्रान्तमश्रुभिः, पर्यस्तकञ्जलाः ॥ ४७.१ ॥
स्यौ सुनन्दा ॥ ४८ ॥

मगणयगणौ । यथा -

श्रीमत्पार्श्वनाथ, त्वत्पादाब्जयुग्मे ।
भूयान्निर्विकल्पा, भक्तिर्मे सुनन्दा ॥ ४८.१ ॥
भ्रमौ विक्रान्ता ॥ ४९ ॥

मगणमगणौ । यथा -

नो भद्रसिंहास्ते, त्वद्विपुपुर्यन्तः ।
यासरतिं सिंहाः, विभ्रति विक्रान्ताः ॥ ४९.१ ॥
स्यौ सूचीमुखी ॥ ५० ॥

सगणमगणौ । यथा -

अधुना पञ्चेपोद्, नवतीक्ष्णाखत्वम् ।
इह जज्ञे सूची, मुखया केतव्या ॥ ५०.१ ॥
स्यौ शिखण्डिनी ॥ ५१ ॥

यगणमगणौ । यथा -

दहा पान्यस्त्रीभिः, पिधीयन्ते कर्णाः ।
सुदुर्व्यातन्वाने, शिखण्डिन्यारावम् ॥ ५१.१ ॥ ६।१९ ॥

1) सुनन्दाच्छन्दसि सुनन्दा इति-सुष्टु नन्दयनीति । लिहाद्यत्र संज्ञाया अग्रावात् नन्द्याद्यनो म भवति छन्दप्रथमपादे । 2) विक्रान्तायां विहा इति-हे राजन् सांप्रतं त्वद्विपुपुरीमध्ये न ते भद्रसिंहाः किं तु शून्यत्वात् सिंहा एव विक्रान्ताः सांप्रतं दृश्यन्ते । शून्यानीति भावः ।

उष्णिहि मौ गो गान्धर्वी ॥ ५२ ॥

यथा—

स श्रेयासि श्रेयांसः, श्रीमान्देवः पुष्णातु ।

क्षोभायाभूयश्चित्ते, गान्धर्वी न क्रीडापि ॥ ५०.१ ॥

इजौ ग उष्णिक् ॥ ५३ ॥

रगणजगणौ गुरुश्च । यथा—

^१उष्णिहीव सप्ततौ, स्वाद्भुवं रजो गुरुं ।

नो भवेद्यदि क्षितौ, श्रीजिनेन्द्रशासनम् ॥ ५३.१ ॥

शिखेति भरतः ॥ ५३.१ ॥

जसौ गः कुमारललिता ॥ ५४ ॥

जगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

^२नरेन्द्रगणसेना-वृत्तः प्रथितशक्तिः ।

दधासि नृपते त्व, कुमारललितानि ॥ ५४.१ ॥

अत्र केचिद् द्वाभ्यां विरतिमिच्छन्ति ।

इदं वदनपद्म, प्रिये तव चिभाति ।

इह व्रजति मुग्धे, मनो भ्रमरता मे ॥ ५४.२ ॥

म्सौ गो मदलेखा ॥ ५५ ॥

मगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

यावत्सेसरिनादो, नायाति ध्रुतिमार्गम् ।

तावद्गन्धगजाना, गण्डे स्यान् मदलेखा ॥ ५५.१ ॥

इसौ ग उद्धता ॥ ५६ ॥

रगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

या वभूव सुदर्पा, वैरिणा नृप सेना ।

त्वरप्रतापविलासे, सोद्धतापि गवश्री ॥ ५६.१ ॥

त्सौ गो भ्रमरमाला ॥ ५७ ॥

1) उष्णिहीव सप्ततयिति—यथा उष्णिहि छन्दसि रजो गुरु स्यात् । कोऽर्थे । रात् ज रज गुरु अक्षर रगणो जगणो गुरश्चेति लक्षणं यथा उष्णिहि छन्दसि मयति तथा मयारेऽपि रज पापलक्षणं गुरु मक्षत् स्यात् यदि जिनेन्द्रशासनं न स्यादिति भावः । 2) नरेन्द्र[गण]सेनावृत्त इति—नरेन्द्रगणानां रात्सप्तमूहानां सेना । पक्षे नरेन्द्रभूतानां गणानां प्रमथार्थानाम् । प्रथिता शक्तिः सामर्थ्यं यस्य । पक्षे शक्ति-प्रहरणम् । कुमार-स्कन्दः ।

तगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

कुन्दे विचकिले वा, मन्दारकुसुमे वा ।

श्रीत्या मधुरसाढ्ये, भ्रान्ता भ्रमरमाला ॥ ५७.१ ॥

रौ गो हंसमाला ॥ ५८ ॥

यथा—

शैबलालीनिराशा, पङ्कजे वदवासा ।

किं वकोटावलीयं, हन्त सा हंसमाला ॥ ५८.१ ॥

भौ गः कलिका ॥ ५९ ॥

यथा—

^१स्पर्शतमात्रवशाद्, या मकरन्दमुचा ।

किं भ्रमर भ्रमवा, सौ कलिता कलिका ॥ ५९.१ ॥

सोपानमित्यन्यः । भोगवतीति भरतः ॥ ५९.१ ॥

भसौ गो विधुवक्त्रा ॥ ६० ॥

भगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

अह्नि विरहत्पत्ता, रात्रिमभिलपन्ती ।

उद्यति विधुविन्धे, म्लायति विधुवक्त्रा ॥ ६०.१ ॥

भौ गः सरलम् ॥ ६१ ॥

भगणभगणौ गुरुश्च । यथा—

पापाभ्यासात्कुटिलं, चेतो रौद्रं भजते ।

शास्त्राभ्यासव्यसनाद्, धर्म्यं ध्यानं सरलम् ॥ ६१.१ ॥

भौ गश्चित्रम् ॥ ६२ ॥

भगणनगणौ गुरुश्च । यथा—

^१कीर्तिरिह भवतः, कुन्दकुसुमसमा ।

रञ्जयति हृदयं, चित्रमिदमधिकम् ॥ ६२.१ ॥

नौ गो हरिविलसितम् ॥ ६३ ॥

यथा—

सपदि घलिनृपान्, समिति नियमयन् ।

प्रथयसि न विभो, न हरिविलसितम् ॥ ६३.१ ॥

- 1) स्पर्शनमात्रेत्यत्र मकरन्दमुचेति—मकरन्दं मुञ्चति इति मकरन्दमुचा । मूलविभुजेति कः ।
2) कीर्तिरिहेत्यत्र चित्रमिति—शुभ्रा सर्वा हृदये रण्यवर्णानि चित्रं पत्रे रागं प्रापयन्तीति भावः ।

१ रणनद्रयं शुभ च । यथा C. २ भगणद्रयं गुरुच । यथा P. ३ गा dropped in A.
४ भागवतीति A. ५ भरतं dropped in A.

चपलेत्यन्ये । द्रुतगतिरिति भरतः ॥ ६३.१ ॥

भ्जौ गः शारदी ॥ ६४ ॥

भरणजगणौ गुरुश्च । यथा—

उच्चवलनिशाकरा, चारुमलाकरा ।

वस्य न मनोरमा, श्रीर्भजति शारदी ॥ ६४.१ ॥

तनगा मधुकरिका ॥ ६५ ॥

तगणनगणौ गुरुश्च यथा—

पान्थ श्रय दयितां, प्राप्ते मधुसमयः ॥

गायन्त्यनुविटपं, भीता मधुकरिकाः ॥ ६५.१ ॥

वज्रमित्यन्यः ॥ ६५.१ ॥

स्जौ गो विमला ॥ ६६ ॥

सगणजगणौ गुरुश्च । यथा—

समशत्रुमित्रता-, सबलन्व्य निर्ममः ।

भज वीतरागतां, विमलात्मको भव ॥ ६६.१ ॥

जौ गः सुभद्रा ॥ ६७ ॥

जगणरगणौ गुरुश्च । यथा—

कुमारपाल देव, त्वदीयविक्रमेण ।

महौजंसः सुभद्रा-, पतेः स्मृतं न वेन ॥ ६७.१ ॥

न्यौ गः कुसुद्धती ॥ ६८ ॥

नगणयगणौ गुरुश्च । यथा—

पतिविरहे यान्य-, सुरमपि नापश्यत् ।

कलयति सा भ्रुघाम्, इह कुमुदिन्येका ॥ ६८.१ ॥

यसौ गो मुदिता ॥ ६९ ॥

यगणसगणौ गुरुश्च । यथा—

लतानां कलिकाभिः, प्ररोहसुलवैय ।

यसन्तागमनेऽस्मिन्, वनश्रीर्मुदितेयम् ॥ ६९.१ ॥

त्रौ गो मनोज्ञा ॥ ७० ॥

नगणरगणौ गुरुश्च । यथा—

मुवनजैत्रमभ्रं, रतिपतेरधीते ।

पिकगिरा मधुश्रीर, अतिमनोज्ञयासौ ॥ ७०-१ ॥

स्रौ गो दीप्ता ॥ ७१ ॥

सगणरगणौ गुरुश्च । यथा—

नवसिन्दूरभासो, मुकुलाः किंशुकैऽमी ।

ध्रुवमाश्रेयवाणाः, रतिनाथस्य दीप्ताः ॥ ७१.१ ॥ ७।२० ॥

अनुष्टुभि त्रौ गौ विभा ॥ ७२ ॥

तरगगाः । यथा—

देव त्वयि क्षमानाथे, क्षीणान्यभूभुजां कीर्तिः ।

पूर्वाद्रिभाजि मार्तण्डे, का वा विभास्तु वाराणाम् ॥ ७२.१ ॥

इयौ ल्गावनुष्टप् ॥ ७३ ॥

रयलगाः । यथा—

कुर्वते विवेकारतिं, ये विरागहेतुष्वपि ।

ते पठन्ति चित्रं मुहुद्, बालिशा अनुष्टुब्धिया ॥ ७३.१ ॥

गीर्गीविद्युन्माला ॥ ७४ ॥

समानेनैकादिरिति वचनाद् गीरिति गचतुष्टयं गृह्यते । मौ गाविति तु न कृतं चतुर्भिश्चतुर्भिर्यथा विरतिर्ज्ञायेतेति । यथा—

सत्वं रम्याभोगा भोगाः, कान्ताः कान्ताः प्राज्यं राज्यम् ।

किं कुर्वन्तु प्राज्ञा यस्माद्, आयुर्विद्युन्मालालोल्म ॥ ७४.१ ॥

भौ गौ चित्रपदा ॥ ७५ ॥

यथा—

व्योमनि सागरतीरे, पर्वतशृङ्गनिकुञ्जे ।

भ्राम्यति मीमकुलेन्दो, चित्रपदा तव कीर्तिः ॥ ७५.१ ॥

त्रौ ल्गौ सुमालती ॥ ७६ ॥

नरलगाः । यथा—

परिहृतोत्पलावली, कनककैतकी तथा ।

भ्रमर मालतीकृते, तदिति सा सुमालती ॥ ७६.१ ॥

भ्तौ ल्गौ माणवकं घैः ॥ ७७ ॥

भतलगाः । घैरिति त्र्यादिर्गादिरिति वचनाच्चतुर्भिरिति लभ्यते । यतिरिति चोपतिष्ठते । तेन चतुर्भिर्यतिरिति सिद्धम् ॥ यथा—

शीवरुजान्योऽन्यरणद्, दन्तरयैर्विस्वरकम् ।

साम पठन् माणवको, ऽशासि मुहुयंत्र शुकेः ॥ ७७.१ ॥

1) व्योमनि सागरतेल्लत्र चित्रपदेति - चित्रानि पदानि, आश्रित्याघन्त्ररूपाणि स्थानानि वा यस्याः सा । पसे या भ्रमरि सापि चित्रानि पदानि पदन्त्यामा यस्या पूर्वाधिया स्यात् । 2) शीवरुजान्योऽन्येत्त्र विस्वरकं ऋष्यकम् । शुकेरिति - एवावता यत्र पुरे शुका भवि विद्याशास्त्राः भन्ति तदा मनुजानो वा कथा ।

त्रौ ल्गौ नाराचम् ॥ ७८ ॥

तरलगाः । यथा—

^१दुर्वारवैरिदन्तिनां, कुम्भस्थलेषु निध्नलः ।

त्वत्कीर्तिकेतुवंशान्, नाराच एष शोभते ॥ ७८.१ ॥

म्नौ गौ हंसरुतम् ॥ ७९ ॥

मनगगाः । यथा—

^१मञ्जीरकणितयोग्यां, कुर्माणं श्रवणभोग्याम् ।

आदत्ते यत मनांसि, यूनां हंसरुतमेतत् ॥ ७९.१ ॥

न्जौ ल्गौ ललितगतिः ॥ ८० ॥

नजलगाः । यथा—

मणिरसनास्वनिताद्, अनुसृतहंसकुलैः ।

श्रितमिव शिष्यपदं, ललितगतौ सुतनोः ॥ ८०.१ ॥

इजौ गौ सिंहलेखा ॥ ८१ ॥

रजगगाः । यथा—

^१पर्णपातमात्रमीत, कृष्णसारपोतं तात ।

किं विलम्बसे महारमन्, त्व जहीहि सिंहलेखाम् ॥ ८१.१ ॥

जौ ल्गौ प्रमाणी ॥ ८२ ॥

जरलगाः । यथा—

^१तव प्रमातुमिच्छता, यशश्चुलुक्यभूपते ।

समप्रमानजित्वरी, जगन्नयी प्रमाण्यभूत् ॥ ८२.१ ॥

मत्तचेष्टितमिति भरतः ॥ ८२.१ ॥

^१इजौ ग्लौ समानी ॥ ८३ ॥

रजगलाः । यथा—

रागरोपमोहदोष-, दारुदावेषाववस्य ।

तीर्थिकैः समं जितस्य, नो ^१समानिका कलापि ॥ ८३.१ ॥

1) दुर्वारवैरित्यत्र केतुविद्ये (श्रिद्धे) पताकायाम् । 2) मञ्जीरकणितेत्यत्र मञ्जीरयोर्नूपुरयोरेवं कणितं रणित तस्य योग्या अभ्यासस्याम् (योग्यां श्रमम् B) । 3) पर्णपातेत्यत्र पोतं तातेति—पुत्रवसले तात । हे कृष्णसारपोतं तात । सिंहलेखामिति—सिंहस्य मयांशाम् । 4) तव प्रमातुमित्यत्र प्रमाण्य भूदिति—प्रमाण्यभूदित्यलण्ड क्रियापदम् । 5) जौ ग्लौ समानीत्यत्र 'कवल'-सामक भागधेय-पापापरत्पमानार्थे'ति सञ्ज्ञार्था ङी । 6) समानिकेति—समान्येव स्वार्थिके के समानिका ।

बृहत्यां भो मौ चक्रं डैः ॥ ८८ ॥

डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

विभ्रमत्तारध्विक्षेपं, मन्मथलीलालीलागारम् ।

कस्य न चित्ते कुर्वन्ति श्रोत्रं, बालकुम्भदाक्षीणां वक्रम् ॥ ८८.१ ॥

नो रौ बृहतिका ॥ ८९ ॥

यथा—

विशदवृत्तलब्धात्मनः, शुचियशोयतेर्भूपते ।

तव कमण्डलुवोरिधिद, बृहतिका च मन्दाकिनी ॥ ८९.१ ॥

इनसा हलमुखी ॥ ९० ॥

रनसाः । यथा—

दन्धुरं कपिशनयनं, यन्मुखं विरुटचिबुकम् ।

तां क्षियं सुरमभिलपन्, दूरतस्वज हलमुखीम् ॥ ९०.१ ॥

नौ मो भुजगशिशुस्तता ॥ ९१ ॥

यथा—

नयनविलसितैस्त्रयाः, कथमिष घट मूर्छां ते ।

भुजगशिशुस्तता यद्वा, ऽग्रगतमुराकन्येयम् ॥ ९१.१ ॥

वक्रगतेरित्यर्थः । शिशुपदस्य साभिप्रायत्वात् । यथा च—

अभ्यस्यता तु तरुणीगतिवक्रिमाण-

मुन्मूलिताः फणिशिशो भयतापराधाः ॥ ९१.२ ॥

इति । मधुकरिकेति भरतः ॥ ९१.२ ॥

भजसा उदयम् ॥ ९२ ॥

यथा—

सुधु भवदीयवदने, सत्पि नितान्तरुचिरे ।

निक्षप इवैप सहसा, चान्छति शशाङ्क उदयम् ॥ ९२.१ ॥

भौ र उत्सुकम् ॥ ९३ ॥

यथा—

आपदि दीनमनोरथं, सपदि हर्षपरायणम् ।

मा कुरु मानस चापलं, संस्मर तत्त्वंमनुत्सुकम् ॥ ९३.१ ॥

- 1) विशदवृत्तेत्यत्र शुचियशोयतेरिति—पवित्र उज्ज्वलश्च यदा एव यतिस्तस्य । वृहतिर्घृति प्रच्छादनपटी ।
 2) नयनविलसितैस्त्रयादि—बतेति कोमलामप्रणे । भुजगशिशुस्ततेति—भुजगशिशीरेव स्तते गमन यस्याः ।
 3) व(य)या भेति—शिशुपदस्य साभिप्रायत्वे संवादकमादि—अभ्यस्यतेति । तरुणीगतिकेदित्य कुर्वता स्वया समुल्ल मम हर्षो जायते इत्यपराधोन्मूलनम् । 4) सुधु भवदीयेत्यत्र सुधु इति—भूतमानार्थो भुजगोऽप्यस्ति तत्र ऊर् । अन्यथा उकारान्तत्वाभावाद् 'उतो माणं'त्यादिना सूत्रेणोच् न स्यात् । निक्षप इति निर्लेपः ।

इनरा भद्रिका ॥ ९४ ॥

इनराः । यथा—

“पुण्यपापजलवर्धिते, सौख्यदुःखलतिके स्वयम् ।

तज्जहीहि परिविप्लवं, साधुता हृदय भद्रिका ॥ ९४.१ ॥

नौ र उपच्युतम् ॥ ९५ ॥

यथा—

“नृप कुरु कस्यां जने, परिहर खलसंगमम् ।

विमृश सुरविमानतस्, त्रिदशपतिम्रुपच्युतम् ॥ ९५.१ ॥

स्जसा अक्षि ॥ ९६ ॥

सजसाः । यथा—

“विपमान एष इति यत्, कवयो यदन्ति तदसत् ।

मदरत्यं हि मदनः, सुतनो त्वाक्षिललितेः ॥ ९६.१ ॥

मः सौ कनकम् ॥ ९७ ॥

यथा—

“मिध्यादर्शनदिग्भमनाः, पापं धर्मधिया मनुते ।

गाढोन्मत्तरसान्धदृशां, मृत्पिण्डोऽप्यैधवा कनकम् ॥ ९७.१ ॥

सौ मस्तारम् ॥ ९८ ॥

यथा—

“सकलासुमतां रक्षायै, यतिवच्यमितीर्यत् तच्चम् ।

रसादायिवां तत्सारं, यदि वार्तिक ! रंके तारम् ॥ ९८.१ ॥

सिः सौम्या ॥ ९९ ॥

सिरिति सगणत्रयम् । यथा—

निजजीवितमात्ररसान्, कृतनिष्कपकर्मवते ।

मृगयामधुमद्यस्ते, कुरु धर्ममसौम्यमते ॥ ९९.१ ॥

1) पुण्यपापेत्यत्र जलवर्धिते इति—भगवापि लता जलमिच्छा दृष्टिं यानि तपेयम् । तज्जहीहि—
वक्ष्यात् त्वं स्वयेति योगः । परिविप्लवमिति—चित्तोद्वेगम् । साधुता तन्मनोवै भावः 2) नृप कुरु कस्या-
मित्यत्र त्रिदशपतिम्रुपच्युतमिति—इन्द्रोऽपि मृगांश्च भष्टः इति हेतोः का गतिः तवेति भावः । 3) विपमान
एष इतीति—विपमानि पद्ममंख्याकानि, पक्षे दुःमदानि अस्मानि यस्य सः । अक्षिललितैरिति—लोचनचैष्टितैः
कदाश्चर्त्तितैरिति भावः । 4) मिधेत्यत्र गाढोन्मत्तरसान्धदृशामिति—गाढमुन्मत्तरसेन धनुरकारेणान्धा
विमुखा एष वेत्ते तेषाम् । 5) सकलामुमेत्यत्र वार्तिकेति—वार्तिकं प्रयोगं अन्व, इकन्, तस्य सद्योपनं हे
वार्तिकं रसवार्तिकं । रसादायिवां इत्यत्र वारं रंके वार्तिकं वारं रूपं भवति ।

१ पर्यिन्तं (परद्वन्द्वं पद्यं इत्यं च rippans) B. पर्यि= corrected to पर्यि R.
२ मृत्पिण्डोऽप्यैधवा A. ३ इति पर A. ४ तारं रंके A.

तभ्या रुचिरा ॥ १०० ॥

तभ्याः । यथा—

नाश्रायि वैश्वर्यपद्म- द्वन्द्वं तत्र क्षणमपीश ।

वैराश्रितं वनमजस्र- दावज्जलत्तरु चिराय ॥ १००.१ ॥

नस्या विशाला ॥ १०१ ॥

नस्याः । यथा—

नृपतिलक मातु कीर्तिम्, तव भुवि कथं तु यस्याः ।

भरति सरुदा त्रिलोकी, यदियमपि नो विशाला ॥ १०१.१ ॥

तन्मा मकरलता ॥ १०२ ॥

तनमाः । यथा—

१) भेमे भवदरिनापीणाम्, आर्द्राद्जननयनास्योपिः ।

आमूत्रि कुचवंदे भ्रष्टे, नस्या मकरलतामग्निः ॥ १०२.१ ॥

नज्याः शशिलेखा ॥ १०३ ॥

नज्याः । यथा—

कलयति पाण्डुरभास, तत्र रिद्धे मुगधुः सा ।

मुभग यथा दिवसारी, गलिवरुचिः शशिलेखा ॥ १०३.१ ॥

नी सो लघुमणिगुणनिकरः ॥ १०४ ॥

यथा—

जपरमणिगुणगणः, मरिदधिय तव विद्यान् ।

हृदिदि त्रिलमनि यत्, लघुमणिगुणनिकरः ॥ १०४.१ ॥

मभसाः सिंहाक्रान्ता ॥ १०५ ॥

मभसाः । यथा—

त्वदृष्टेय भराति विभो, दीना प्रत्यर्षिनृपवम् ।

अलुपक्षेत्र प्रलोक्य- सिंहाक्रान्तं वृगवधुः ॥ १०५.१ ॥

रजाः कामिनी ॥ १०६ ॥

रजाः । यथा—

१) यत्प्रसादतो जन्मरं, पुष्पमारुहो जगज्जम् ।

उत्तमप्रतीनविभ्रवाम्, साः मयासि ह्यै कामिनीः ॥ १०६.१ ॥

तगवतीत्यन्यः ॥ १०६.१ ॥ १।१९ ॥

1) भेमे भवदरिनास्य- संनय वृद्धमय भवेत्वंदा-दिवकस्य मशोभयम् । आर्द्रात्जननि च कामि
वपनानि तद्वान्महानि । आमूत्रि-नि-निगा । मकरलता-मग्निगण-नस्या-दृष्टं तत्र प्रकाशना । 2) यत्प्रसाद
हृद्ये पुष्पमारुह इति-अवधु । विभ्रवाम्-विभ्रवाम् ।

पङ्क्तौ मभसगा मत्ता घैः ॥ १०७ ॥

मभसगाः । घैरिति चतुर्भिर्यतिः^१ । यथा -

“आताम्रत्वं यपुषि दधानो, घूर्णन् पृथ्वीतलपतनेच्छुः ।

द्राग्वारुण्यां निहितकरोऽयं, मत्तावस्थां प्रथयति भानुः ॥ १०७.१ ॥

इयं च यद्यपि “वानवासिकायामन्तर्भवति तथापि विशेषसंज्ञार्थमुक्ता ।

एवमन्यत्रापि” ॥ १०७.१ ॥

रयजगाः पङ्क्तिका ॥ १०८ ॥

रयजगाः । यथा -

“भ्रूविलासदूरीकृतोद्धसन्, कामकार्मुकां कान्तिशालिनीम् ।

मञ्जुशुद्धिमञ्जीरराजितां, पश्य कामिनीपङ्क्तिकामिमाम् ॥ १०८.१

मस्जगाः शुद्धविराड् ॥ १०९ ॥

“सम्यग्ज्ञानचरित्रपात्रतां, यो दध्रे भुवनैकधान्यधः ।

त्रैलोक्यरष्टहणीयतां गतः, सत्यं शुद्धविराडयं मुनिः ॥ १०९.१ ॥

मन्यगाः पणवो डैः ॥ ११० ॥

मनया गुरुश्च । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा -

“स्वाद्वादौमृतमुदिते चित्ते, शास्त्रोक्तिः कटुरितरा भाति ।

एवं संसदि चतुर्द्वारायां, जल्पामो जयपणवं दत्त्वा ॥ ११०.१ ॥

कुवलयमालेति भरतः । केचित्तु यगणस्थाने सगणं मन्यन्ते ॥ ११०.१ ॥

रजगा मयूरसारिणी ॥ १११ ॥

रजरा गुरुश्च । यथा -

“या घनान्यकारदम्बरेषु, प्रीतमानस विमर्षतीह ।

क्षोभयन्त्यपि क्षणाद्भुजंगान्, संत्यजेत् “मयूरसारिणीं ताम् ॥ १११.१ ॥

- 1) आताम्रत्वमित्यत्र वारुण्यामिति - वरुणे देवता भस्वाः सा वारुणी पश्चिमा, वरुणायमुद्रादागवा वारुणी मुरा च तस्याम् । निहितकर इति - कटाः चित्रा हस्ताश्च । 2) वानयासिकायामन्तर्भवतीति - द्वादशक्ष वानयासिका । पारश्चुष्ये द्वादशे नवमे च सप्तौ वानयासिर्धेन भावः । 3) एवमन्यत्रापिति - यत्र पदेन तद्वारुणे परं समयापि तत्र विशेषसंज्ञाये न नृपणाय । 4) भ्रूविलामेत्यत्र मञ्जुशुद्धीति - मञ्जु मतोर्है यथा स्वादेन गुणानि ध्वनन्तोऽप्येवंशीलास्त्रि मञ्जीररणि मृदुगानि तैः शक्तिं शोभिताम् । 5) सम्यग्ज्ञानेत्यत्र शुद्धविराडिति - शुद्धः मद् विराजने । शिः । 6) स्वाद्वादौमृतमिति - यत्रादि पादौ मृदुविराडि - सत्य - सभासतिरूपानि अहामि यस्याः । जयपणमिति - जयपदम् । 7) या घनान्यकारदम्बरेषु पत्राणि निषिक्तानि अन्धकारदम्बरेषु, पक्षे मेपाण्यकारदम्बरेषु गेयु । क्षोभयन्त्यपीति - भवितादौ भुजंगाभिर्य संत्यजेत् । भुजंगमिति - ग्निहासोत्, पक्षे यगेत् । 8) मयूरसारिणीमिति - मयूरसारिणी गण्ड-संनिवेशीका । कर्तुर्निरु । कान्ति - चित्रमिति भावः । (मयूरसारिणी अभिगारिकारु Tippana in p.)

१ यति. dropped in A. २ नास्तस्य B. ३ ८४ अर्द्धे सगणताः । यथा ४ इत्या. B. 111. ५ ८४ अर्द्धे A. ६ नैवेदननया B.

नञ्जगास्त्वरितगतिः ॥ ११२ ॥

नजना गुरुश्च । यथा—

दिनकरपीतशुचिरुचिष्, चरमगिरेः शिरसरत्तटीम् ।

अनुसरति त्रपित इव, त्वरितगतिः सितकिरणः ॥ ११२.१ ॥

भ्रमसा रुक्मवती ॥ ११३ ॥

भमसा गुरुश्च । यथा—

ये विजितात्मानो नयनिष्ठाः, जाग्रति लोकं रक्षितुकामाः ।

स्यान्नियतं तेषां वसुधेयं, रुक्मवती मृन्मयपरेषाम् ॥ ११३.१ ॥

चम्पकमाला मुंभावेति चान्ये । पुष्पसमृद्धिरिति भरतः ॥ ११३.१ ॥

भ्रिगौ चित्रगतिः ॥ ११४ ॥

भत्रयं गुरुश्च । यथा—

"यस्य न कापि कला न मतिर्, न व्यवसायलोऽपि तथा ।

सोऽपि कथंचन जीयति चेद्, वैचमिद्ं खलु चित्रगति ॥ ११४.१ ॥

निगौ निलया ॥ ११५ ॥

नत्रयं गुरुश्च । यथा—

"अपि सरिद्धिपतिमुता, हरिमपि परिहरति यत् ।

अधमपुरुषकृतरतिं, धिगहह कमलनिलयाम् ॥ ११५.१ ॥

जिगावुपिता ॥ ११६ ॥

जत्रयं गुरुश्च । यथा—

"स किं वद नीचसमाश्रयो, न किं कथय स्थितिरुन्नते ।

न चापलमुञ्जसि लक्ष्मि किं, न चेद् उपितां जलधामनि ॥ ११६.१ ॥

रः सौ गो मणिरद्गः ॥ ११७ ॥

यथा—

धीमतां हि गुणो विशदधीर, जायते गुणिसंगमशाप्य ।

शोभते नितरा न किमङ्गे, कुडुमारणिते मणिरद्गः ॥ ११७.१ ॥

1) यस्य न कापीत्यत्र चित्रगतीति - चित्रा बहुला गतिः प्रकृते यस्य क्वत् । 2) अपि सरिद्धि-
पदीत्यत्र कमलनिलयामिति - लक्ष्मीम् । 3) स किं वदत्यत्र उन्नत इति - उन्नते पुमि । उपिशा जलधामनीति -
बभ्रुषो पादः काञ्च पदनीयः । नृलज्जुपिता जलधामनि । पुमिः कारणै । इत्योदरपम् । जङ्गल - जलधामनि
नीचसमाश्रयो भवति, उन्नते प्रदेशे स्थितिरुन्नते भवति ।

औ म्गौ वन्धूकम् ॥ ११८ ॥

भनमा गुरुश्च । यथा—

१) एतद्भिनवभास्वद्विम्बं, शोणरुचिरुचिरं प्राग्बध्वाः ।

शेखरितनववन्धूकश्री-, बन्धुपदमधुना संधत्ते ॥ ११८.१ ॥

ब्रज्गा मनोरमा ॥ ११९ ॥

नरजा गुरुश्च । यथा—

निखिलदीनदुःखदारिणी, सकलबन्धुसंविभागकृत् ।

शुण्जिनार्वृत्तार्णवोपमा, भवति सा रमा मनोरमा ॥ ११९.१ ॥

तो जौ ग उपस्थिता ॥ १२० ॥

यथा—

१) एषा भवतः समराङ्गणे, राजन् जयसिद्धिरूपस्थिता ।

कीर्तिः कुपितेव भवद्विया, सद्योऽभिससार दिगन्तरम् ॥ १२०.१ ॥

अत्र द्वाभ्यां यतिरित्येके ॥ १२०.१ ॥

रमसाः कलिका ॥ १२१ ॥

रमसा गुरुश्च । यथा—

कुन्दयष्टिं हृष्टः परिचुम्बन्, किं न रे रोलम्ब त्रपसे त्वम् ।

तत्तथा येन प्रागनुपगात्, क्रीडितं मालेत्याः कलिकायाम् ॥ १२१.१ ॥

भद्रगा मृगचपला ॥ १२२ ॥

भतना गुरुश्च । यथा—

१) साधु समाधावविचलताम्, आश्रय हे मानस सततम् ।

वाञ्छसि यद्यन्यपदवीं, मा कुरु वृत्ति मृगचपलाम् ॥ १२२.१ ॥

मो नौ गः कुमुदिनी ॥ १२३ ॥

यथा—

आसाद्य प्रियमिह शशिनं, निर्गच्छद्भ्रमरकुलमिषात् ।

मूर्तं दुःखमिव विरहजं, तत्कालं वमति कुमुदिनी ॥ १२३.१ ॥

कुमुमसमुदितेत्यन्ये ॥ १२३.१ ॥

मः सौ ग उद्धतम् ॥ १२४ ॥

1) एतद्भिनवभास्वद्विम्बं शेखरितनववन्धूकेति—शेखरितानि शेखरीकृतानि च तानि नववन्धूकानि च तेषां श्रीः प्रोभा तस्याः बन्धुपदं सादरत्वं साम्यमिति भावः । 2) एषा भवत इत्यत्र उपस्थितेति—प्रादुर्भूता । 3) साधु समाधावित्यत्र अविचलतेति—स्थिरत्वं । अन्यपदवीमिति—मोक्षमार्गम् ।

यथा—

”सर्पद्विस्तय दिग्जयवाघ्रा-, स्वेभिर्देव तुरंगमसैन्यैः ।
प्राज्यैरुद्धतमध्वरजलां, वृद्धिं प्राप न वृन्दमरीणाम् ॥ १२४.१ ॥

नज्यगा विपुलभुजा ॥ १२५ ॥

नजया गुरुश्च । यथा—

”रिपुवनिताजननिःश्वासैर्, अविरतमुष्णतरैः ऊन्ता ।
भजति चुलुक्य जयश्रीले, विपुलभुजाविटपिच्छायाम् ॥ १२५.१ ॥
स्जस्ता माला ॥ १२६ ॥

सत्रसा गुरुश्च । यथा—

गगनाद्गणे कुमुदपण्डे-, श्रियमुद्बहन्ति निपतन्त्यः ।
भवदीक्षणोत्सवसत्पणाः, नृप सुभ्रुवां नयनमालाः ॥ १२६.१ ॥
प्रमितेत्यन्ये ॥ १२६.१ ॥ १०।२० ॥
त्रिष्टुभि भौ रो गौ रोचकम् ॥ १२७ ॥

यथा—

”कुम्भमुधो जयतीह माहात्म्यं, तद्ब्रह्मामुखतेजसश्चापि ।
यस्य जगत्प्रलेयप्रगल्भोर्मिर्, अद्भ्यति रोचक्रगोचरं सिन्धुः ॥ १२७.१ ॥

रः सौ ल्यावच्युतम् ॥ १२८ ॥

यथा—

त्वं दधासि विभो परमेष्ठिताम्, ईश्वरत्वमपि त्वयि राजति ।
अच्युतत्वमपि त्वमुपश्रितः, कोऽपरस्त्वदृते जिन देवता ॥ १२८.१ ॥

तिरगौ लयग्राहि ॥ १२९ ॥

तगणत्रयं गुरुद्वयं च । यथा—

वीणानितादानुंघन्वेन हृदां, काञ्चीरर्णत्कारचित्रीयमाणम् ।
नन्याद्ब्रह्महारप्रकाराभिरामं, दत्ते प्रमोदं लयग्राहि लास्यम् ॥ १२९.१ ॥

1.) सर्पद्विस्तयेत्यत्र [यात्रासु यभिः] वृन्दमरीणामिति—वैरिणां वृन्दं वृद्धिं न प्राप किं तु स्वसैन्योत्थितं रजः वृद्धिं प्रापति भावः । 2.) रिपुवनितेत्यत्र ऊन्तेति—मन्यापि काचित् वा स्त्री भवति सा तपेन पीडिता सती वृक्षे याति । 3.) कुम्भमुधो जयतीत्यत्र पदयोर्नैवेद्यवाचकत्वात् च रोचक्रगोचरं सुगुणविषयं सिन्धुर्भवति प्रकटीकरोति । कोऽर्थः । भगवतिना जगत्प्रलेयप्रगल्भोर्मिरपि समुद्रक्षुलुकेन पीडो ब्रह्मणिना च शोषितः । नान्नि पुंसि चेति णको, रोचकः ।

भिरगौ दोधकम् ॥ १३० ॥

भत्रयं गुरुद्वयं च । यथा -

“गुप्फरमम्बुदगर्जितधीरैः, श्रव्यमदो धक्योऽकृतिनादैः ।

व्यञ्जितपाठकृतिध्वनिपाद-, न्यासमसाविह नृत्यति सुभ्रूः ॥ १३०.१ ॥

“उपचित्रेयम् ॥ १३०.१ ॥

सिल्गा विदुषी ॥ १३१ ॥

सत्रयं लघुगुरु च । यथा -

“कुरुते तरसा न हि चापलं, स्वयमेव न चार्थयते परम् ।

प्रकटं कुरुते न वियाततां, प्रमदा विदुषी भवतीहृशी ॥ १३१.१ ॥

भल्ला गौ श्रीर्धैः ॥ १३२ ॥

“डेरिति पञ्चभिर्यतिः । भतना गुरुद्वयं च यथा -

या सुजनानामुपकरणाय, प्रद्विपतां च प्रतिकरणाय ।

मानधनानां भवति नराणां, श्रीरितरा स्वान् परिकरमात्रम् ॥ १३२.१ ॥

सान्द्रपदमित्यन्ये । रुचिरेति भरतः । यतिनियमाभावे इदमेव प्रत्यवबोधः

॥ १३२.१ ॥

तो जौ गार्बुपस्थिता ॥ १३३ ॥

यथा -

या मानमहाविपघूर्णिताङ्गी, नाभूत् फलयधि वशंवदा ते ।

लोलन्मलयानिलदोलितात्मा, प्रीत्या सविलासमुपस्थिता सा ॥ १३३.१ ॥

जस्ता गार्बुपस्थितम् ॥ १३४ ॥

जसता गुरुद्वयं च । यथा -

“शिलीमुखततिं सत्यक्षनादां, मुहुर्निदभतं वाणासनाद्धे ।

पुरः शरद्वतुं सप्रेक्ष्य राजन्, उपस्थितमरिस्त्वामेव मेने ॥ १३४.१ ॥

1) गुप्फरमम्बुदगर्जित धीरैः धक्योऽकृतिनादैः । धकं नाम यादिनं तस्य ये धोऽकृतिनादास्ते । पाठस्य कृती उपाध्यायः स्वजितः पाठकृतिन उपाध्यायस्य ध्वनिः पादन्वासेन यत्र नृत्ये । एतत् क्रिया-विशेषणम् । 2) उपचित्रेयमिति - रुपचित्रा । चणणचनुष्टये नग्मगुराउपचित्रा । 3) कुरुते तरमेत्यत्र क्रियाकर्ता षष्ठ्याम् । क्रीणां हि स्वभावोऽयं हावभागादिना स्वविययं पुरं करोति परं मुष्टेन तं न प्रार्थयति । 4) शिलीमुखततिमित्यत्र भ्रमरधेर्नि बलधेर्नि च । सन्धौ पञ्चनादी यस्याः सन् पञ्चनादो यस्या वा । बाण्यतेधि - बाणद्वय-धीनकृत्प्रयोरद्धे । पते धनुषि ।

मात् तौ गौ शालिनी घैः ॥ १३५ ॥

मस्तद्वयं गुरुद्वयं च । घैरिति चतुर्भिर्यतिः । यथा—

“उर्मिभङ्गीनिर्मिमाणा धुनीनां, व्यातन्वाना वीरुधा लास्यलीलाम् ।

उज्जृम्भन्ते शालिनीवारणाकः, स्फारामोदाः शारदा वांयवोऽमी ॥ १३५.१ ॥

मभता गौ वातोर्मी ॥ १३६ ॥

घैरिति वर्तते । यथा—

“त्वच्छत्रूणां विपिनं” प्रस्थितानां, क्षिप्रः पांशुर्दृशि वातोर्मिकाभिः ॥

तापः सूर्येण च मूर्ध्नि प्रकीर्णः, को वा नास्कन्दति संप्राप्तभङ्गान् ॥ १३६.१ ॥

मो भौ गौ वा ॥ १३७ ॥

वातोर्म्या एव लक्षणान्तरम् । घैरिति वर्तते । यथा—

“घोराकारा घनयोपविशेषा, दूरोत्क्षिप्तक्षित्तिरेणुविमिश्रा ।

लोकक्षोभं सहसा विदधाना, वातोर्म्यां कुरुते जगदन्धम् ॥ १३७.१ ॥

मभ्रत्वा भ्रमरविलसितम् ॥ १३८ ॥

मभना लघुगुरु च । घैरिति वर्तते । यथा—

“प्रत्याख्याताप्यसि कमलयनं, याता तत् किं करतलचलनैः ।

मुग्धे विद्वि स्फुटकमलपिया, चक्रापातिभ्रमरविलसितम् ॥ १३८.१ ॥

“वानवासिकेयम् ॥ १३८.१ ॥

नौ सो गौ वृन्ता ॥ १३९ ॥

घैरिति वर्तते । यथा—

जिनपतिगुरुरपदीठे चो, ऽश्रमतिरिद्ध लुठति प्रीत्या ।

विगलति निरिलभयं तस्मात्, परिणतफलमिव वृन्तान्तात् ॥ १३९.१ ॥

न्यभा गौ पतिता घैः ॥ १४० ॥

नयभा गुरुद्वयं च । घैरिति पद्भिर्यतिः” । यथा—

1) उर्मिभङ्गीरित्यत्र उर्मि कलोलः । धुनीनां नदीनाम् । व्यातन्वानाः कुवांगाः । शालिनीवारणाघैरिति—
उसाः शालयोऽनुसा नीवाराः । यद्वा शालिनः शोभना च नीवारा उर्मिहयाः इति वा कार्यम् । एतान्ता
त्रिधा वायुर्बन्धते प्रीतो मन्दः सुरभिश्च । 2) त्वच्छत्रूणामित्यत्र वातोर्मिकाभिर्बन्धनमण्डलीभिः । नास्कन्दति
न पीडयति । 3) घोराकारेभ्यश्च घोरे भयङ्कराकारे यस्याः सा, महद् योगवती । 4) प्रत्याख्या-
तापीत्यत्र निराह्वयपि । यदीति शेषः । यातेति—प्राप्ता । चलनैरिति—निषेधैः । 5) वानवासिकेयमिति—
अजमुल्लस्रिगन्धो नयमे इत्येते च छे मति वानवासिका । एतदेवविशेषाद् भ्रमरविलसितस्य ।

१ मातौ N; मातौ A २ मस्तद्वयं N ३ वातोर्मी घे O. ४ घैरिति अनुवन्ते A. ५ विपिने N.
६ नौ घैर्वा O. ७ इति च वर्तते B. ८ विष्टेपात् NP. ९ स्तितं घे. GH. १० वृन्तं A; वृन्ता घेः GH.
११ नाति D.

”बहति न मन्दं दक्षिणवायुद्, भ्रमति न तूर्णं चूतपरागः ।

दधति न पिक्वः पञ्चमरागं, किमु पतिता त्वं पादतलेऽस्य ॥ १४०.१ ॥

इनरल्गा रथोद्धता ॥ १४१ ॥

रनरा लघुगुरू च । यथा—

तावकीनकटके रथोद्धताः, धूलयो जगति कुर्युरन्धताम् ।

चेदिमाः करिषटा मदान्भसा, भूयसा प्रशमयेन्न सर्वतः ॥ १४१.१ ॥

”अपरान्तिकेयम् ॥ १४१.१ ॥

इनभा गौ स्वागता ॥ १४२ ॥

रनभा गुरुद्वयं च । यथा—

वल्लभं सुरभिर्मित्रमनङ्गं, दाक्षिणात्यपवनं सुहृदं च ।

पृच्छतीद् परपृष्टविधुष्टैः, स्वागतानि नियतं वनलक्ष्मीः ॥ १४२.१ ॥

नौ रत्ना भद्रिका ॥ १४३ ॥

नद्वयं रो लघुगुरू च । यथा—

परिहर नितरां परापदं, कुरु जिनवचनेऽनुरागिताम् ।

इति तव चरतः परे भवे, भवतु सपदि भद्रिका गतिः ॥ १४३.१ ॥

अपरवक्त्रमिति भरतः । ”उत्तरान्तिकेयम् ॥ १४३.१ ॥

रज्जल्गाः श्येनी ॥ १४४ ॥

रजरा लघुगुरू च । यथा—

भ्रान्तगृध्रवृन्दकङ्कमण्डल-, श्येनिका त्वदीयवैरिषाहिनी ।

आपतत्कृतान्तरौद्रकिंकर-, व्याकुलेन लक्ष्यते क्षमापते ॥ १४४.१ ॥

निःश्रेणिकेत्यन्ये ॥ १४४.१ ॥

”नो जौ ल्गौ सुमुखी ॥ १४५ ॥

यथा—

कनकरचिर्घनपीनकुचा, मनसिजविभ्रमकेलिगृहम् ।

चलनयना नयकुन्ददती, न हरति कल्प मनः सुमुखी ॥ १४५.१ ॥

द्वुतपादगतिरिति भरतः ॥ १४५.१ ॥

- 1) बहति न मन्दमिति—प्रसरति । एजानि कामिन्याः भर्तुः पादपतने कारणाणि । तदभावे पतितेति ।
 2) अपरान्तिकेयमिति—पैतालीयादेशुं स्याद्वापरास्तिका । एतद्देशे दद्याद् रथोद्धतायाः । 3) उत्तरान्तिकेय-
 मिति—पैतालीयादेशो जया । चारुदासिनीति—चारुदासिनी प्रकृतरे । 4) नो जौ ल्गौ सुमुखीति—नन्यत्र
 एन्द्रेणाम्भ्याश्चरत्सुर्गैर्न हीट् न प्रप्नोति । भद्राह—सोभनं मुग्धं पत्याः सा भनिर्दिष्टा खी, ततो हीः । ततः
 सुमुखी च ईं एङ्कः प्रधानत्वात् सुमुखी ।

१ सुरभिनीजमनङ्गं ABDGF. २ चारुदासिनीयं DGF; उत्तरा- । चाह- सं A. ३ लगी च A.
 ४ पैतालिनी B.

५ एन्द्रे-

मसजा गावेकरूपम् ॥ १४६ ॥

मसजा गुरुद्वयं च । यथा—

कोष्ठे वा कनकेऽथवा मणौ वा, लोष्ट्रे वा रमणीषु वा लुणे वा ।

शापे वा स्तवनेऽपि वा वितृष्णं, साधूनां मत एकरूपमेव ॥ १४६.१ ॥

तो जौ लगौ मोटनकम् ॥ १४७ ॥

यथा—

”दन्तश्रुतिधौतदिगन्तरया, रम्यं नवयौवनया विहितम् ।

साचीकृतलोलविलोचनकं, दृष्टं भवता मुखमोटनकम् ॥ १४७.१ ॥

तभजल्गा उत्थापनी ॥ १४८ ॥

यथा—

सर्पद्विपेन्द्रभरकम्प्रमही-, प्रभ्रश्चदद्रिशिखरध्वनिभिः ।

अन्मोविगध्यशयितस्य हरेर, उत्थापनी जयति ते^१ पृतना ॥ १४८.१ ॥

तो नौ लगौ मुखचपला ॥ १४९ ॥

यथा—

”आकाङ्क्षति यदि मुखमसमं, जन्मापि विमलमिह मनुषे ।

नागीमिव निरवधिकुटिलां, नारीं परिहर मुखचपलाम् ॥ १४९.१ ॥

न्यनल्गाः कमलदलाक्षी ॥ १५० ॥

नयनेलगाः यथा—

विरहेनिदाघः सुमग दठाद्, अविशयदीर्घीकृतदिवसः ।

कृतगुरुतापः कुर्यायति वां, कमलदलाक्षीं सरितमिव ॥ १५०.१ ॥

रुचिरमुखीति भरतः ॥ १५०.१ ॥

स्मनल्गा विमला ॥ १५१ ॥

समनलगाः । यथा—

शरदायातेयं गगनमणेर्, इव तेजः प्रीदिं तव भजताम् ।

नृप कीर्तिज्योत्स्नीं तुहिनरुचेर, इव दिक्षु भ्रान्यत्वविविमला ॥ १५१.१ ॥

नस्ता गावशोका ॥ १५२ ॥

नसनां गुरुद्वयं च । यथा—

1) दन्तश्रुतीति - साचीकृतेति यकीकृतम् । 2) आकाङ्क्षतीत्यत्र मुखचपलामिति - वाचालाम् ।

१ मणौ वा A. २ शिखाध्वं A. ३ सा पृ० N; ४ D drops नयनल्गाः to कमलदलाक्षी.
५ विद्वरिणि० B. ६ कृतयति APB. ७ तेजः प्रीडे N. ८ कीर्तिज्योत्स्ना AG. ९ नस्ता P.

”अलिवलयहुंकृतिभिरुच्चैर्, इयमिह निषेधति भवन्तम् ।

वनभुवमितः पथिक मा गाः, कुसुमितसमुल्लसदशोकाम् ॥ १५२.१ ॥

सज्या लगौ सारणी ॥ १५३ ॥

सजयलगाः । यथा—

मदनैस्त्रिलोचनभालामिना, ज्वलितः क्षणादिह जीवेत् कथम् ।

त्रिवलीतरंगजुपः स्युर्न चेद्, रससारसारणयः सुधुवः ॥ १५३.१ ॥

तौ जो गाविन्द्रवज्रा ॥ १५४ ॥

यथा—

स्वस्वागमाचारपरायणानां, पुण्यात्मनां वैः कुरुते विरुद्धम् ।

क्षोणीभुजस्तस्य भवत्यवदयं, रौद्रेन्द्रवज्राभिहतस्य पातः ॥ १५४.१ ॥

जतजा गातुपेन्द्रवज्रा ॥ १५५ ॥

यथा—

”दधासि धार्त्रीं विदधासि दुष्ट-; क्षमाभृतां निर्दलनं प्रसह्य ।

कुमारपाल क्षितिपाल कस्त्वम्, उपेन्द्रवज्रायुधयोस्तदत्र ॥ १५५.१ ॥

एतयोः परयोश्च संकर उपजातिश्चतुर्दशधा ॥ १५६ ॥

एतयोरिन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रयोः संकरोऽन्योन्यपादमीलनमुपजातिः । सा च प्रस्तार-
मेदाचतुर्दशधा । एवं परयोरिन्द्रवंशा-वंशस्थयोः संकरः उपजातिश्चतुर्दशधैव । स्थापना” ।

SIll, ISll, SSll, IISl, SSl, ISSl, SSSl, IIIS, SllS, ISlS, SSIS, IISS,

SSS, ISSS,

आद्यभेदोदाहरणं यथा—

प्रायः पुमांसोऽभिनवार्थलाभे, गुणोज्ज्वलेष्वप्यकृतादराः स्युः ।

अवाप्य कुन्दं मधुपो हि जज्ञे, गंतोपजातिध्रमणाभिलापः ॥ १५६.१ ॥

एवमन्वेष्वप्युदाहार्याः । समवृत्तप्रस्तावेऽप्युपजातीनामुपन्यासो लाघवार्थः ॥ १५६.१ ॥

सर्वजातीनामपीति^१ धृद्धाः ॥ १५७ ॥

सर्वजातीनां उक्तादीनां प्रायो गायत्र्यादीनां इतः परासां जगत्यादीनां “कृत-
नामाकृतनामविसदृशप्रस्ताररूपस्वस्वपादानां स्वल्पभेदानां संकरः उपजातिरिति बहुश्रुताः
प्राहुः । यथा त्रिष्टुभः स्वप्रस्तारेण—

१) अलिपठयेति भवन्वमिति—कंचिद् पवित्रं वनलक्ष्मीः निषेधयति । २) दधासि धार्त्रीमित्यत्र

क्षमाभृतामिति—रामां गिरिमां च । कस्त्वमिति—कः प्रभे । नारायण-पुरंदरयोस्त्वय संग इति मन्ये ।

३) स्थापनेति—वर्षकंजापेन वनेन पादरूपयम् । यद्दं गुह्यमा इन्द्रवज्रायाः पादः । तत्र हि जगत्याद् भाषो

वर्गे गुरुः । स्युभेऽप्येन्द्रवज्रायाः पादः । तत्र हि जगत्याद् भाषो वर्गे लघुः । अतएव प्रयत्नेषु भाषान्वय-

भेदयोर्भेदव्यतिरेकं प्रकृतः समावर्तितः । आद्यभेदस्य इन्द्रवज्राख्यादन्वयभेदोपेन्द्रवज्राख्यादन्वयभेदव्यतिरेकम् ।

४) कृतनामाकृतनामेति—किमृत्तमकृतस्वभावं स्वस्वगतां यस्याम् । पूर्वकाभूतः न वदुति ।

१ कारिका ७५॥ २ दमनः ५. ३ वर ५. ४ यथा dropped in AE. ५ इत्येवमिति-

६ अति १५७ः प्रदुः ५.

१) कामे कमाहिं कमियं गु दुक्खं, छिंदाहि दोसं विणेषज रागं ॥ १५७.१ ॥
तथा -

२) सकारप सिरसा पंजलीओ, कायगिरा भो मणसा ये निच्चं ॥ १५७.२ ॥
परजातिप्रसारेण यथा -

३) युधिष्ठिते धर्ममयो महाहुमः, स्फुर्योऽर्जुनो भीमसेनोऽस्य शाखा ।
माद्रीसुतौ पुष्पफले समृद्धे, मूल रूप्यो ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च ॥ १५७.३ ॥

४) जे आवि मंदेत्तिं गुरुं विदत्ता, उहरे इमे अप्पसुपत्ति नच्चा ॥ १५७.४ ॥ ११३० ॥
जगत्यां तौ ज्जाविन्द्रवंशा ॥ १५८ ॥

ततजराः । यथा -

५) दारेपु सुग्रीवकपीश्वरस्य यद्, रागानुबन्वं सहसा व्यपन्नयः ।

तत् ते प्लंग्गाधिपते किमुच्यते, हन्तेन्द्रवंशानुगुणं त्वया कृतम् ॥ १५८.१ ॥

जतज्जा वंशस्यम् ॥ १५९ ॥

यथा -

पुरूरवो नोहुपिपूरवः पुत, दधुर्वरां धारयतेऽधुना भवान् ।

अपूर्वमेतच्चरितं न तावकं, वदन्ति वंशस्यमिदं महीपते ॥ १५९.१ ॥

वसन्तमञ्जरी, अर्ध्रवंशा चेत्यन्ये ॥ १५९.१ ॥

नभज्याः कलहंसा ॥ १६० ॥

यथा -

६) गुणलयेऽपि सुभग प्रियसख्या, गुणिकथाक्रमवशात् प्रकृते ते ।

घटयते किमपि नाटितलज्जा, कृतकमाशु सुतनुः कलहं सा ॥ १६०.१ ॥

हृतपदा, मुखरं चेत्यन्ये ॥ १६०.१ ॥

इनभसाश्चन्द्रवर्त्म ॥ १६१ ॥

रनभसाः । यथा -

७) सैहिकेयभयविह्वलमनसः, स्वप्रभाभिरिह दक्षमुनिमुताः ।

नाममात्रमपि सोढुंमपटवश्च, चन्द्रवर्त्म रचयन्ति हृतवमः ॥ १६१.१ ॥

1) (हिं इति यद्यपि अनुस्वारादीर्घोऽस्ति तथाप्यत्र प्रचारे हिं इत्यक्षरस्य लुप्तवं प्रत्ययम् *Tippava* in B.) कामे कमाहीति अकृतनाम । छिंदाहीति इन्द्रवज्रायाः पादः । 2) सकारपृत्ति अकृतनाम । कायगिरि-रिति इन्द्रवज्रापादः । 3) युधिष्ठिते धर्मोति वंशस्यपादः । स्फुर्य इति लयप्राहिपादः । यतः तिर्गो लयप्राहि । माद्रीसुताविति - नकुलसहदेवो । इन्द्रवज्रा । मूलमिति शा[लि]र्नापादः ॥ 4) जेभाविच्छि इन्द्रवज्रापादः । उहरेति वेदिकयच्छन्दः । 5) दारेपु सुग्रीवकपीश्वरस्येत्यत्र हे पाठिन् इन्द्रोऽपि पुरा अइत्याप्यायां ऋषिपत्न्यां लुप्त्योऽभूत् स्वमसि इन्द्रपुत्र इति तपेदं युन्यत इति भावः । 6) गुणलयेपीत्यत्र प्रकृते प्राण्ये । नाटितल-ज्जाति - अभिनयविषयं प्रापिता यथा यथेति सा । कृतकमिति - कृत्रिमम् । 7) सैहिकेयेत्यत्र दक्षमुनिमुताः २७ तारकाः । हृतवम इति - वमः दान्देन ताडुभण्यते ।

१ कमाहिं ACDN. २ पिण्डव A; पिण्डव P. ३ पंजलिओ A. ४ इ A. ५ जे दावि P. ६ मंदिति A; मंदेति B. ७ विदत्ता A. ८ निचा P. ९ नासुपि ADP. १० अप्यंशा A. ११ सोतनम A.

सीस्तोटकम् ॥ १६२ ॥

सीरिति चत्वारः सगणाः । यथा—

“परलोकविरुद्धकुर्मरतं, वहिरार्जवमादधतं कुटिलम् ।

विषकुम्भमिवेद्धसुधापिहितं, त्यज मित्रमतोटकृतैकगुणम् ॥ १६२.१ ॥

“मात्रासमकमिदम् ॥ १६२.१ ॥

नभभ्रा द्रुतविलम्बितम् ॥ १६३ ॥

यथा—

परुपसान्द्रयचोरचनाच्चिता, रुदितहासविलोलविलोचना ।

“अवचनं कथयत्यतिरौगितां, द्रुतविलम्बितचित्रगतैरियम् ॥ १६३.१ ॥

हरिणधुतमिति भरतः ॥ १६३.१ ॥

नौ भ्यौ पुटो जैः ॥ १६४ ॥

ननमयाः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

“तरललयणिमाम्भःपूर्णकुम्भी, सुचरितफलपाकोल्लासैवही ।

सुतनु तव विराजत्यङ्गसंगान्, नयनपुटनिपेया चौवनश्रीः ॥ १६४.१ ॥

नौ त्रौ ततम् ॥ १६५ ॥

ननमराः । यथा—

नवययसि विद्युच्छानां योपितां, प्रिय कथय निराशानां का गतिः ।

त्यमपि सुभग गन्ता देशान्तरं, गानमपि च मेघज्यूदैस्ततम् ॥ १६५.१ ॥

नौ त्रौ ततम् ॥ १६६ ॥

ननभराः । यथा—

बिनवितमनसोऽपि निरन्तरं, धत विदधतु किं तु विवेकिनः ।

नयनगतिरियं हि सुदुःसहा, क्वचिन्मृगदृशामह्वोज्ज्वला ॥ १६६.१ ॥

चलनेत्रेत्येके ॥ १६६.१ ॥

तीः कामावतारः ॥ १६७ ॥

तीरिति चत्वारस्तगणाः । यथा—

“मभ्ये नताङ्गा नया रोमराजीति, यन्नन्यते मुग्धलोको न उत किं तु ।

तुन्नस्वर्नास्थानिकाकुट्टिमारूढ- , कामावताराय निःश्रेणिकैर् विद्धि ॥ १६७.१ ॥

१) परलोकविरुद्ध कुर्मरति - न कलहकर्मणि पुटनीति भवोत्कर्मण्य पक्षे मुग्धे पक्षः । कलहकारिणः पूरुगुण इति भावः । स्वयं मित्रमिति पाठे भारथने इति विदोषने न पठते मित्रगन्तव्य संयुक्ताराम्यापुमकये । तस्मात्पत्र भूत्यमिति पुटः पाठः । २) मात्रासमकमिति - अत्रमुष्- धीर्गम्भी । ३) अवचनं विधाविदधतम् । ४) तरललयनिमेति - यत्रकं मनोहरत्वे तद्वै पवन्त्य कुम्भी । सुचरितगतिरिति - पाठोऽनुभवः । ५) मभ्ये नताङ्गा इति - मभ्ये पठितप्रवृत्तः । भाग्यानिर्दिष्ट - भास्वानताङ्गा ।

१ विद्वः ३० A. २ ननमरा नया । ३ भविरागता म. ४ पूर्णकुम्भा A. ५ उच्छ्रियते B. ६ तु BNF; y dropped in A. ७ ययने. FN. ८ ननीत्याः A. ९ निःश्रेणिकैर् B.

न्यौ न्यौ कुसुमविचित्रा ॥ १६८ ॥

नयनयाः । यथा -

सरसिजवक्त्रा कुयलयनेत्रा, विकचर्जपीष्ठी विचकिलदन्ता ।

त्र्यमगुरुषा च्नु कुसुमेपोर, जत्रति धनुःश्रीः कुसुमविचित्रा ॥ १६८.१ ॥

इयं मदनविकारा गजलुलितं वा अन्येषाम् ॥ १६८.१ ॥

जसजसा जलोद्गतगतिश्चैः ॥ १६९ ॥

जसजसाः । चैरिति प्रहृभिर्यतिः । यथा -

^१विक्रांसिकुसुमं सदाफलयुतं, निसर्गशिशिरं तैटे विटपिनम् ।

निपातितपती इहा सैरिदियं, निकामकलुषा जलोद्गतगतिः ॥ १६९.१ ॥

यीर्भुजंगप्रयातम् ॥ १७० ॥

यीरिति चत्वारो यगणाः । यथा -

^२न सूरिः सुराणां गुरुर्नासुराणां, पुराणां रिपुर्नापि नापि स्वयंभूः ।

सला एव विहाश्चरित्रे सलानां, भुजंगप्रयातं भुजंग विदन्ति ॥ १७०.१ ॥

अग्रमेयेति भरतः ॥ १७०.१ ॥

रीः स्रग्विणी ॥ १७१ ॥

रीरिति रगणाश्चत्वारः । यथा -

^३वारकामलिकौमालिकामालिनी, चारुचन्द्रप्रभाकेतकीशालिनी ।

भोगभाजां भुजंगेश्वराणां प्रिया, सैयमुज्जृम्भते शर्वरीस्रग्विणी ॥ १७१.१ ॥

पद्मिनीति भरतः ॥ १७१.१ ॥

जीमौक्तिकदाम ॥ १७२ ॥

जीरिति जगणाश्चत्वारः । यथा -

^४समाधिपयोधिनिमग्नमर्दानम्, जनीहमकाममयानमननाधि ।

जिनेन्द्रं मनो मम वाञ्छति नाम, न विभ्रमधाम न मौक्तिकदाम ॥ १७२.१ ॥

मीः कल्याणम् ॥ १७३ ॥

मीरिति मगणाश्चत्वारः । यथा -

१) विक्रांसिकुसुममित्यत्र एतेष्विधं वृक्षं निर्यान्वितम् । वक्ष्या अन्योक्तिरभ्युदा । २) न सूरि-सुराणामित्यत्र वृहस्पतिः । पुराणां रिपुर्नापि । भुजंगप्रयातमिति - प्रयातं गतिम् । ३) वारकेश्यप्र भालिः नीति - मलमक्षिपारणे । भोगभाजामिति - पक्षे सयोगम् । स्रग्विणीति - मालावती । ४) समाधिपयोधि-निमग्नैत्यत्र नामेति - कोयलामग्नौ । विभ्रमधामेति - बिलासगृहम् । मौक्तिकदामेति - मुक्ताफलद्वारम् ।

१ जपौष्ठी ABCD. २ विक्रान्ति० AP. ३ तटविट० ५) तटे विपिनं C. ४ सरदियं A. ५ मालि-म-मक्षिण A. ६ जितेन्द्र A.

"आदिस्रष्टा यः सर्वेषां सन्मार्गाणां, प्रत्यादेष्टा यः पापानां त्रैलोक्येऽस्मिन् ।
तत्त्वज्ञानात् संसाराब्धेः प्राप्तः पारं, दिश्याद् देवः श्रीनाभेयः कल्याणं सः ॥ १७३.१ ॥
काञ्चनमिदमिति कश्चित् ॥ १७३.१ ॥

नाद् भज्राः प्रियंवदा ॥ १७४ ॥

नगणात् परे भजराः । यथा—

"प्रणयतत्परमिमं सखि प्रियं, मधुरमालप मयैव शिक्षिता ।

विधुरिता समदकोकिलारवैद, यदि भविष्यसि मधौ प्रियंवदा ॥ १७४.१ ॥

मत्तकोकिलमित्यन्ये ॥ १७४.१ ॥

ताल्ललिता ॥ १७५ ॥

तगणात् परे^१ भजराश्चेत् तदा ललिता । यथा—

"प्रामेऽत्र पाप कल्हंस्तं दधद्, धत्से त्रपां नहि किमन्ध भाव्यताम् ।

रम्यं वपुर्न मधुरं न ते रूतं, रे काकपाक ललिता न वा गतिः ॥ १७५.१ ॥

स्त्री सौ प्रमिताक्षरा ॥ १७६ ॥

सत्री सद्वयं च । यथा—

बहुभिः किमाल्लपितैः कुधियां, सरसाभिषेयघटनारहितैः ।

"रसभावभावितधियां हि वरं, प्रमिताक्षराऽपि रचनाऽर्थावती ॥ १७६.१ ॥

चित्रेयम् ॥ १७६.१ ॥

मौ यौ वैश्वदेवी डैः ॥ १७७ ॥

डैरिति पञ्चभिर्भयतिः । यथा—

"जिष्णुर्विचेशो धर्मराजः प्रचेतां, ईशः श्रीनाथस्तेजसां धाम 'चेति ॥

यत् स्वं प्रख्यातः श्रीचुलुक्यक्षितीश, भूमस्तेनेयं वैश्वदेवी तनुस्ते ॥ १७७.१ ॥

चन्द्रक्रान्तेत्यन्ये ॥ १७७.१ ॥

स्त्री सौ जलधरमाला घैः ॥ १७८ ॥

ममसमाः । घैरिति चतुर्भिर्भयतिः । यथा—

१) आदिप्रदेष्टव्यं प्रत्यादेष्टेति— निराकर्ता । २) प्रणयतत्परमित्यत्र प्रियेति— भानीव पादे पार्श्वे
आकृष्टेत्वात् कथिते मति । सा तौ किं मां शिक्षयामि । जगद्गमे इदं पदं योज्यम् । ३) प्रामेऽत्रेत्यत्र
पापेति— हे पापिन् । प्रामिति— स्वप्नात् । भाव्यतामिति— पर्याप्तोप्यताम् । काकपाक वापयति इति । वापय-
डिभ्येऽत्राप्यन्योक्तिः । ४) रसभावभावितेत्यत्र प्रमित्याश्रितेति— सरसाभरपनापदिता स्तेकाक्षराऽपि ।
५) जिष्णुर्विचेश इत्यत्र जयजतीत्ये जिष्णु, यस्ते इत्यत्र । विजय इति, यस्ते जनकः । चतुर्विधस्य धर्मस्य
राजा, यस्ते धर्मः । प्रहृष्ट चेते धर्मस्य सः, यस्ते वरकः । ईशः स्वामी, यस्ते मनुः । धर्मात् नाथः, यस्ते नारायणः ।
तनुस्ते मूर्ते, यस्ते मूर्तेः । इति विंशोऽस्मिन् व्यासोक्ति, यत्रत्यत्र परे । वैश्वदेवीति— विश्वदेवतामिव वैश्वदेवी ।

त्वत्सेनाभिः कृतरिपुधामप्लोपे, हृष्टा व्योम्नि स्फुरदुरुधूमलोमम् ।

प्रीप्सेऽप्युत्काः सपदि मयूरा राजन्, शब्दायन्ते जलधरमालाभ्रान्त्या ॥ १७८.१ ॥

कान्तोर्त्पाडेत्यन्ये ॥ १७८.१ ॥

नजौ भ्यौ नवमालिनी जैः ॥ १७९ ॥

नजभयाः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

”कलयति वैरिभूमिपतिलक्ष्मीं, परिमलहौरिकीर्तिकुसुमौघम् ।

सपदि ददाति तुभ्यमनवद्यं, वृष नवमालिनीयमसिलेया ॥ १७९.१ ॥

नजौ जौ मालती ॥ १८० ॥

नजजराः । यथा—

”भ्रमर सखे व्रज यत्र सा प्रिया, कथय दशामिति मे तदप्रतः ।

अभिनवपुष्पितरम्यमालती-परिमलमुद्दसितं पित्राथवा ॥ १८०.१ ॥

वरतनुरित्यन्ये ॥ १८०.१ ॥

नौ रौ प्रमुदितवदना ॥ १८१ ॥

यथा—

”स्खलितवचसि भर्तरि ध्रुवुदि, प्रियसखि पटयेत्यपि प्रेरिता ।

अविदितरसविभ्रमा वालिका, प्रमुदितवदना भवत्युन्मुषी ॥ १८१.१ ॥

चञ्चलाक्षीत्यन्ये । गौरीत्येपरि ॥ १८१.१ ॥

सा प्रभा छैः ॥ १८२ ॥

सा प्रमुदितवदना छैः सप्तभिर्यतिधैत् प्रभा नाम । यथा—

प्रचुरविभवता नमं यौवनं, विमललवणिमा समपाः कलाः ।

सकलमपि सखे तदेतन्मुधा, यदि मृगानयना न हेमप्रभा ॥ १८२.१ ॥

नजौ जयास्तामरसम् ॥ १८३ ॥

नजत्रयाः । यथा—

”सततविक्रांसिसमुद्गरशोभं, सकलकलङ्कलापरिसुक्तम् ।

तव वदनं मदिराक्षि किमेतद्, भवति न तामरसं न च चन्द्रः ॥ १८३.१ ॥

कमलविलासिनीत्यन्ये ॥ १८३.१ ॥

- 1) कलयति वैरीत्यत्र अङ्गीकरोति । अन्य्या मालिनी परेषां अर्थे गृह्णाति तत एव्य एव कुमुमानि दत्ते । इयं मालिनी शार्ङ्गो लक्ष्मीं लानि तुभ्यं चाङ्गीर्तिकुसुमौघं विजयति इति नवत्वमन्याः । 2) भ्रमरसख इत्यत्र दशामिति—दशामवस्थाम् । पित्राथयेति—तवापि मालनीरम पित्रोऽन्तरायो भवित्यर्थाति पित्र । 3) स्खलितवचसि इत्यत्र अन्यस्त्रीनामोच्चारणात् मोरस्खलितेऽपि कृते प्रियेण, अङ्गुपितरवेन उन्मुषी । 4) सततविक्रासेत्यत्र तामरस सततं विक्रासि चन्द्रश्च कलङ्कपरिसुक्ते न भवति ।

अज्ञा विभावरी ॥ १८४ ॥

जरजराः । यथा—

“पयोनिघेरवाप्य तोयसंपदं, मदाद् बलाहकेन पश्य यत् कृतम् ।

य. एष तस्य हर्षकारणं सुतः, स एव संवृतो विभावरीपतिः ॥ १८४.१ ॥

वसन्तचत्वरमित्यन्ये ॥ १८४.१ ॥

रघन्याः कुमुदिनी ॥ १८५ ॥

रघन्याः । यथा—

“बोधितापि रम्यैः करनिकरैस्ते, हासलेशमासादयति न यस्मात् ।

मुञ्च मुञ्च तस्मादिह नलिनीयं, रोहिणीपते हन्त कुमुदिनीतः ॥ १८५.१ ॥

भनौ न्सौ ललना डैः ॥ १८६ ॥

भतनसाः । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

“रम्यनितम्बां नयतनुलतिकां, संभृतवृष्णां गजगतिरुचिराम् ।

विन्ध्यधरित्रीं तव नृप रियवः, संप्रति भेजुर्न तु निजललनाम् ॥ १८६.१ ॥

नौ इयौ कामदत्ता ॥ १८७ ॥

ननरयाः । यथा—

“निकृतिकलुपया धिया वितर्णं, बहुतरमपि निर्द्वलत्वमेति ।

सुकृतममृतकारणं प्रसूते, ध्रुवमिह कणिकापि कामदत्ता ॥ १८७.१ ॥

नो रिर्मेघावली ॥ १८८ ॥

रिरिति रगणत्रयम् । यथा—

स्तनितघोरघोषाद्दासाकुला, तरलतारविद्युच्छटालोचना ।

विरहिणीजनप्राणघातोद्यता, नभसि राक्षसीयं न मेघावली ॥ १८८.१ ॥

वसन्तेति कश्चित् ॥ १८८.१ ॥

त्यौ त्यौ पुष्पविचित्रा ॥ १८९ ॥

तयतयाः । यथा—

“भ्राम्यद्भ्रमरज्याकीर्णोद्दुरगन्या, मन्दारवती सन्तानप्रसवाढ्या ।

नाभेयजिनस्तोहामा सुरनाथेद्, दिष्टया रचिता पूजा पुष्पविचित्रा ॥ १८९.१ ॥

- 1) पयोनिघेरित्यत्र सवृतः प्रच्छादितः । 2) बोधितापि रम्यैरित्यत्र हासलेशमिति - विहाराः हास्यं च । कुमुदिनीतः इति - इयं नलिनी यस्मात् हासलेशमपि नाम्नादयति तस्मात् मुञ्च मुञ्च इति मन्थः । इयः प्रदेते । 3) रम्यनितम्बामित्यत्र गिरिमन्थं नितम्बमन्थं च । पश्ये नवाः तन्म्यः कृताः उतिकाः यस्याम् । संभृतां बोधितां नृप्याभिलाषः पिपासा च यया सा वाम् । 4) निहृतिरुनुपयेत्यत्र निहृतिर्द्विहाराः । भग्नोत्तं - मोक्षकारणम् । कामदत्तेति - इच्छया दत्ता । 5) भ्राम्यद्भ्रमरेत्यत्र दिष्टयेति - भागेन ।

सा मणिमाला चैः ॥ १९० ॥

सा पुष्पविचित्रा चैः पद्भिर्यतिथेन्मणिमाला । यथा -

“सन्तोषधनानां का नाम समृद्धिश्च, चारित्रसुधास्रो धिक्कामपिपासाम् ।

निर्वीजसमाधावास्तां मुरसौहृद्यं, जेनी यदि कण्ठे वाक् किं मणिमाला ॥ १९०.१ ॥

स्यौ स्यौ केकिरैवम् ॥ १९१ ॥

सयसयाः । यथा -

“पथिक प्रयाहि त्वरथैव नो चेत्, पुरतः समुज्जृम्भिणि मेघकाले ।

भवतो द्विजिह्वस्य हरिष्यतेऽसून्, समदध्वनत्केकिरवः प्रचण्डः ॥ १९१.१ ॥

निसौ हीः ॥ १९२ ॥

निरिति नगणत्रयं सध । यथा -

“सितमहसि धवलपति धरां, सुभग कुरु यदिह समुचितम् ।

तव विशदगुणहृतहृदया, हियमपि परिहरति सुतनुः ॥ १९२.१ ॥

उसौ स्यौ कोलः ॥ १९३ ॥

जससयाः । यथा -

“चुलुक्यनृपते त्वयि विभ्रति क्षमां, विहाय धरणीधरणप्रयासम् ।

पयोपिपुलिने रमतां अयेच्छं, स संप्रति चिराय पुराणकोलः ॥ १९३.१ ॥ १२।३६ ॥

अतिजगत्यां नतिगा उर्वशी ॥ १९४ ॥

नगणः तगणत्रयं गुरुध्व । यथा -

“अजननिर्योपितामस्तु वंशे सतां,

मलिनिमानं स्वशीलेन यास्तन्वते ।

भगवतो वामुदेवात् प्रसूतापि हि,

त्रिदशवेदयात्वमङ्गीचकारोर्वशी ॥ १९४.१ ॥

न्जौ जौ गः सुचक्रा ॥ १९५ ॥

नजजरगाः । यथा -

“हृतहृदयः खलु यद्विलासलक्ष्म्या,

रतिमपि पुष्पशरस्त्रणाय मेने ।

1) सन्तोषधनेत्यत्र निर्वीजसमाधाविति - निरालम्बध्याने । 2) पथिकप्रि(प्र)वेति - पुरतः इति हेत्व-
लङ्कारोऽत्र । द्विजिह्वस्येति - द्वितीया जिह्वा यस्याप्रकल्पेत्यर्थः (कलत्रस्येत्यर्थः - Tippava in B) ।
3) सितमहसीत्यत्र हियमपीति - मित्रं प्राह । 4) चुलुक्येत्यत्र पुराणकोल भादिवर्षाहः । 5) अजन-
निर्योपितामित्यत्र अनुत्पाचिरेव भूयात् । उर्वशी हि वामुदेवस्य जरी जातेति धृतिः । 6) हृतहृदय इत्यत्र
किञ्चेति संभावनायात् ।

लवणिमवारितरंगिणी किलेया,

हरति न साऽपि मुनेर्मनः सुवक्त्रा ॥ १९५.१ ॥

अचलेत्यन्ये ॥ १९५.१ ॥

भीगावङ्गरुचिः ॥ १९६ ॥

भचतुष्टयं गुरुश्च । यथा—

येन विधिप्रतिपक्षत्तयेव सदा,

ऽकारि कृतार्थक एव दरिद्रजनः ।

कस्य मुदं न ददाति नृपो भरतः,

सोऽङ्गरुचिप्रतिपिद्वसहस्रकरः ॥ १९६.१ ॥

ज्ञौ ज्ञौ गः प्रहर्षिणी गैः ॥ १९७ ॥

मनजरगाः । गैरिति त्रिभिर्यतिः । यथा—

”उत्प्रेह्वत्त्रिदशधनुश्छलेन वर्षा-
लक्ष्म्योद्यन्मणिरुचिचित्रतोरणस्रक् ।

पञ्चेषोर्भुवनजयोत्सयैकचिह्नम्,
आवद्धा सपदि मनःप्रहर्षिणीयम् ॥ १९७.१ ॥

ज्मौ स्जौ गो रुचिरा घैः ॥ १९८ ॥

जभसजगाः । घैरिति चतुर्भिर्यतिः । यथा—

”समुद्रसदृशनमयूरचन्द्रिका-
तरङ्गिते तत्र वदनेन्दुमण्डले ।

मुलोचने कलयति लाञ्छनच्छधि,
घनाञ्जनद्रवरुचिरालयावली ॥ १९८.१ ॥

स्तौ स्तौ गो मत्तमयूरम् ॥ १९९ ॥

मत्तमयूरम् । घैरिति वर्तते । यथा—

”प्रायुद्धक्ष्म्या निश्चितमत्रायतरन्त्याः,
सभूयामे कल्पितकोलाहलमुखैः ।

जल्पन्तोऽमी हन्त निदापापसरेति,
प्रातीदायं मत्तमयूराः कृष्यन्ति ॥ १९९.१ ॥

प्रातीदायं मत्तमयूराः कृष्यन्ति ॥ १९९.१ ॥

१) उपेन्द्रदिव्यत्र विप्रति-विधिप्रणो। उत्प्रेह्वत्त्रिदशधनुश्छलेन-घान्ते ग्यक इति सूत्रेण गुरुत्वम् ।
२) समुद्रसदृशनमयूरचन्द्रिका-चन्द्रकान्तनाम । ३) प्रायुद्धक्ष्म्येत्यत्र सभूयैति-मिथिल्या ।

नौ त्रौ गः क्षमा ॥ २०० ॥

ननतरगाः । घैरिति वर्तते । यथा—

“अयि जड यतिबन्धो किमङ्गशौचैः,

कचिदपि मुहुतं स्यान्मुधासि मूढः ।

यदिह च परलोके च साधु तत्त्वं,

शृणु कुरु हृदयस्थां क्षमामजस्रम् ॥ २००.१ ॥

मौ जौ गः श्रेयोमाला ॥ २०१ ॥

घैरिति वर्तते । यथा—

“लक्ष्मीलीलागां विनम्रपुरंदर-

भ्राम्यद्भृङ्गश्रेणीकृतस्तवनध्वनि ।

नेत्रानन्दं ताम्राहुलीदलयन्धुरं,

श्रेयोमालां दद्याज्जिनेन्द्रपदाम्बुजम् ॥ २०१.१ ॥

नौ तौ गः कुटिलगतिदृष्टैः ॥ २०२ ॥

छैरिति सप्तभिर्घटितः । यथा—

“यदसरलेतरधूर्विभुमालका,

कुटिलगतिरैतिप्रौढवाग्बक्रिमा ।

तैदियमघटि भोः कौतुकात् कामिनी,

नियतमनूजुना केनचिद् वेधसा ॥ २०२.१ ॥

नर्तकीत्यन्ये ॥ २०२.१ ॥

नौ त्रौ गः क्षमा ॥ २०३ ॥

ननमरगाः । छैरिति वर्तते । यथा—

“त्वदरिसृगदृशामावासप्रदानाद्,

भयमिध परमं राजन् धारयन्तः ।

प्रचलति भयतः सैन्ये दिग्जयार्थं,

प्रतिदिशमगमन् कम्पं क्षमाशृतोऽमी ॥ २०३.१ ॥

1) अयि जडेत्यत्र यतिबन्धो इति—साध्याभासवचनः मङ्गलशुभम् । 2) लक्ष्मीलीलेत्यत्र नेत्रानन्द-
मिति—नेत्राणि भानन्दयति नेत्रानन्दम् । 3) यदसरलेत्यत्र विभुमालकेति—बक्रभ्रमरालका । कुटिलेति—बक्र ।
अनूजुनेति—बध्रेण विधिता । 4) त्वदरिसृगदृशामित्यत्र त्वदरिचनिवागृहप्रदानादेव त्यसैन्ये प्रसरति सति
अमी क्षमाशृतः पर्वताः कम्पं दधुरिति भावः ।

यमौ रौ गश्चन्द्रिणी चैः ॥ २०४ ॥

यमररगाः । चैरिति पद्भिर्पतिः । यथा -

१) धराभारं विभ्रल्लीलया वाहुदण्डे,
जयत्येव श्रीमानूर्जितः क्षोणिनावः ।

भुजंगीभिर्गतैरुज्ज्वलैर्यवशोभिर्,

वभूव प्रोद्गमैश्चन्द्रिणी नागभूमिः ॥ २०४.१ ॥

नौ यौ गश्चन्द्रिका ॥ २०५ ॥

ननरयगाः । यथा -

१) निखिलकुण्डलयप्रपञ्चितानन्दा,

परिणतशरकाण्डपाण्डुरच्छाया ।

इह जगति चुलुक्यचन्द्र निस्तन्द्रा,

प्रसरति तव कीर्त्तिचन्द्रिका निलम् ॥ २०५.१ ॥

ज्तौ स्रौ गो मञ्जुभापिणी ॥ २०६ ॥

.. जतस्रजगाः । यथा -

१) नरेन्द्र रुष्टे त्वयि महीभुजां मतिर,

नवे पृष्वर्मणि न चित्रवर्मणि ।

कटु कण्ठान्ती लुठति शृङ्गला पद-

द्वये न कान्तानुशयमञ्जुभापिणी ॥ २०६.१ ॥

न्सौ रौ गश्चन्द्रलेखा ॥ २०७ ॥

नसररगाः । यथा -

सुभगसुखदं मोहजालं जनानां,

हृदयहरणं बन्धनं लोचनानाम् ।

सुललितचपुः सा सखे पीयते ते,

१) विरहतमसा चन्द्रलेखेन तन्वी ॥ २०७.१ ॥

न्सौ जौ गो लयः ॥ २०८ ॥

नस्रजगाः । यथा -

त्वमसि शरणं प्रसीद जगत्पते,

.. वितर सुतरां मनेह सर्माहितम् ।

चरणकमले जिनेश्वर तापके,

भवतु मनसधिर परमो लयः ॥ २०८.१ ॥

1) धराभारमित्यत्र चन्द्रिणी चन्द्रा-स्त्वस्वरा इति चन्द्रिणी । 2) निखिलकुण्डयेत्यत्र कुण्डयेति - पृष्ठीमण्डल चन्द्रभिरुसिद्धमन्त्र च । निस्तन्द्राणि - मोहजाला । 3) नरेन्द्र रुष्टे इत्यत्र पृष्वर्मणेति - नूतनहरिणचर्मणि मतिरासीत् । प्रथमद्वयेऽपि भावः । चित्रवर्मणि - चन्द्रवर्णयन्त्रेण च । 4) विरहतमसेति - विरहाराहुणा ।

न्सौ तौ गो विद्युन्मालिका ॥ २०९ ॥

नसततगाः । यथा—

“घनतमसि नष्टान् द्रष्टुमत्रं क्षणे,
निखिलपथिकान् संहारबुद्ध्वा ध्रुवम् ।
यत परिगृहीताः प्रावृषा दीपिकाः,
स्फुरितरुचिविद्युन्मालिकाव्याजतः ॥ २०९.१ ॥
स्जौ स्जौ गो नन्दिनी ॥ २१० ॥

सजसजगाः । यथा—

यसुधाधिपद्ममिह देव नाथये,
जिननाथ नापि पुरुहूतसंपदम् ।
वरदोऽसि चेन्ममं तदा सदा मतिर,
भवताद् भवद्गुणगणाभिनन्दिनी ॥ २१०.१ ॥

कनकप्रभा, जया, सुमङ्गलीति च केचिदाहुः । मनोवतीति भरतः ॥ २१०.१ ॥
न्जौ न्सौ गो मदललिता ॥ २११ ॥

नजनसगाः । यथा—

कलितकलङ्कशितिसिचयसंपत्,
करदलितेद्वतिसिरयमुनान्धुः ।
प्रथयति गौरवपुरमृतररिभद्र,
मुर्खलधरस्य “समदललितानि ॥ २११.१ ॥
स्जौ सौ गः कुटजम् ॥ २१२ ॥

सजससगाः । यथा—

परमं प्रकर्षमधिरुह्य विदध्यात्
किमिव प्रवासविपमस्थितिभाजाम् ।
कुरुते यतः प्रथमतोऽपि^१ “घनर्तुः
कुटजप्रसूनरजसा जगदन्धम् ॥ २१२.१ ॥
अमर इत्यन्यः ॥ २१२.१ ॥

1) घनतमसीति - निविडान्धमोर । पक्षे घनस्य मेघस्य दुर्दिनम् । क्षणे इति - वर्षालक्षणकाले ।
ध्रुवमिति - पक्षे । यतेति - निन्दायाम् । व्याजत इति - रञ्जयत् । 2) समदललितेति - विद्यालक्ष्मीदिवानि ।
3) घनर्तुरिति - मेघागमः ।

१ अनेक्षणे N. २ स्वरुद्वेद रुचि N. ३ मम न तदा A. ४ सुखल० P. ५ प्रथमतो घनबद्धः A.
६ अ० अन्यः dropped in B.

नौ त्सौ गो गौरी ॥ २१३ ॥

ननतसगाः । यथा—

ननु भव कुसुमेपो निशितशर्करसु
वृणमसि यतिनोऽस्य प्रशमवृत्तेः ।
कचिदपि खलु तेऽन्ये मनसि येषां
निवसति "मृगनेत्रा कनकगौरी ॥ २१३.१ ॥
तभौ स्जौ गो लक्ष्मीः ॥ २१४ ॥

तभसजगाः । यथा—

विद्वद्गणैरुचितमुदीर्यते सदा
सिद्धेशनन्दन पुरुषोत्तमो भवान् ।
यत्त्वां स्वयंवरविधिनाभ्युपेयुषी
लक्ष्मीरियं "रणमकराकरोत्थिता ॥ २१४.१ ॥
तभौ जौ गो अभ्रकम् ॥ २१५ ॥

तभजजगाः । यथा—

"अभ्यस्यतीव रसवादकलामयं
सान्ध्यैः क्षणोऽभिमतचन्द्रमहोदयः ।
वारौपधिप्रकटनाभिरतः सखे
प्रोहीपयन् विविधवर्णमिहाभ्रकम् ॥ २१५.१ ॥
स्तौ सौ गः कोहुम्भो डैः ॥ २१६ ॥

मतसरगाः । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

लक्ष्मीः कान्ताभिर्विकचनेत्रोत्पलाभिम्
ताम्बूलं पत्रैः "परिणनेर्यानवासैः ।
काव्यं कोहुम्भाभिश्चनवच्छन्दसेदं
चेतोदाहित्वं भजति वैदग्ध्यभाजाम् ॥ २१६.१ ॥

1) मृगनेत्रेति—मृगस्य नेत्रे इव नेत्रे यस्याः साः मृगनेत्रा । 2) रणमकराकरोत्थितेति—संभ्राममनुद्-
समुत्पिता । 3) अभ्यस्यतीवत्यत्र इत्येतेऽध्यायम् । मन्व्यागमयः सुयर्णवत्तनकलां ग्रीलतीव । कर्मभूतः
चन्द्रस्य महानुदयो पत्र सः । पत्रे चन्द्रं सुयर्णम् । वाराः वारकाः, भोगययन्त्यायां प्रकटनेऽभिरतः । पत्रे तारं
रुप्यं धोपधिः । पुनः कथंभूतः मधुकं मेघे विविधवर्णं कुर्वन् । पत्रे स्वच्छपत्रमिति । 4) परिणनेरिति—पङ्के ।

१ यत्र तृणमति A; सखस्तृणमति N. २ नास्तुपेयुषी A. ३ सान्ध्यक्षणे ABFP. ४ कोहुम्भो N;
कोहुम्भो M; कोहुम्भो P; कोहुम्भो O. ५ लक्ष्मी का० A. ६ ताम्बूलवर्णः N. ७ योऽभानिष अ. योऽभानिष P.

स्यौ स्त्रौ गः सुदन्तम् ॥ २१७ ॥

सयसजगाः । यथा—

त्रिदिवं व्रजद्भिर्दिविपत्यतेः” पुरः

सुभटैर्जवान्निर्दलिता इयार्गलाः ।

करवालघातेभ्रुदितास्त्रदा समिद्ध-

वसुधामु दन्ताः करिणां चक्राशिरे ॥ २१७.१ ॥

नौ सौ गः कमलाक्षी ॥ २१८ ॥

यथा—

“विरचितनिविटतरोत्कलिकाभिः

कसिव नवमदजुवं न विदधुः ।

सपदि शरदि सरितः कलहंस-

प्रकटितगतिखलिताः कमलाक्ष्यः ॥ २१८.१ ॥

नीगौ त्वरितगतिः ॥ २१९ ॥

नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा—

“नृवर तव धनुरधिगैतगुणं

धनति च युधि भववशतरला ।

कलयति च पितुनिचयतुलनां

त्वरितगतिपरिन्दृपतिष्ठतना ॥ २१९.१ ॥

लघुगतिश्चपला वेत्स्यन्ते ॥ २१९.१ ॥ १३२६ ॥

शकचर्या नौ सौ ल्गावपराजिता छैः ॥ २२० ॥

ननरसलगाः । छैरिति सप्तभिर्पतिः । यथा—

“शशधरवदनं कुशेशयलोचनं

शुचिरुचिरुचिरं ललाटतटस्थितम् ।

विशदकरुणयाधिवासितनृद्वयो

जिनमनुसरतां भवन्त्यपराजिताः ॥ २२०.१ ॥

1) दिविपत्यतेः पुर इति—इन्द्रनगरस्येति भावः । यमिदमुपेतं—संप्रामधराणिषु । 2) विरचिते-
त्यत्र स्मरणकैर्वाचिभिश्च । कलहंसैः पदे कलहंसत्वम् । कमलान्धेयाक्षीणि शास्तां जाः । नर्दावितोषणेन कमलाक्षी-
पदेन प्रियोऽप्याकृष्टाः । 3) नृवर तयेति—चमारद्वयं धननकलनयोस्तुल्यकालवाद्योतनार्थम् । पितुशब्देन
तुलम् । 4) शशधरवदनमित्यत्र भो भव्याः स्त्रिं अनुस्वरतां युगं संपदोऽन्यापराजिता भवन्ति । कं चन्द्रवदने
कमलनयनम् । यु० कं ललाटेति—तदाज्ञाशिरस्वह्नीकरणात् करुणाभाषितम् ।

म्सौ म्भौ गावलोला ॥ २२१ ॥

मसमभगगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

आत्मारामपदैकव्यापाराभिरतानां,
संसारविधरगाधस्तेषां गोर्षदमात्रम् ।

अन्तस्तत्त्वसमाधेः प्राणायामनिरोधान्,

नासावंशनिपण्णा येषां दृष्टिरलोला ॥ २२१-१ ॥

नौ औ ल्गौ प्रहरणकलिता ॥ २२२ ॥

ननभनलगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

१) त्व गुणनिकरैरपि दृढनिपुलेर्,
अहितसमुदयः सपदि नियमितः ।

नरपतितिलक त्वमिह भुजलतां,

प्रथयसि किमैसिप्रहरणकलिताम् ॥ २२२-१ ॥

नौ म्यौ ल्गौ करिमकरभुजा ॥ २२३ ॥

ननमयलगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

२) रणमुवि नृपते निखिंशदण्डेन ते,

रिपुर्भेदकरटिप्रोन्माथिना वृम्भितम् ।

जलनिधिजठरे पाठीनकूर्मावली-

करिमकरभुजौर्वेण्य तेजस्विना ॥ २२३-१ ॥

नौ तौ गौ वसन्तः ॥ २२४ ॥

ननततगंगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

३) सखि भवति भवच्छृणुपगण्डूपपाद-

प्रतिहृतिभिरियं अल्पसूनप्रसूतिः ।

कुर्वक्यकुलाशोकमुख्यदृष्टमाणां,

तदिह ननु तवायत्तसंपद् वसन्तः ॥ २२४-१ ॥

नन्दीमुखीत्येके ॥ २२४-१ ॥

औ तौ गौ लक्ष्मीः ॥ २२५ ॥

मरततगगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

1) त्व गुणैस्त्र यदि त्वदृष्टैस्त्र वैरिसमूहो वदः तदा किं त्वं सख्यां भुजलतां क्यार्तिं प्रापयस्ते गुणैरेव कार्यसंगादकल्बान् । 2) रणभुनीत्यत्र करस्मिन् इस्मिन् । समुद्रमध्ये मत्स्यविशेषकच्छपध्रेणिमजमत्स्य-भुजा चडवानलेनेव । 3) सखि भवति इत्यत्र त्वदालिङ्गनमुपेतं ताम्बूलच्छयादानात्, पादप्रहारात् प्रत्येकं इत्यर्थक्यकुलाशोकाः पुण्यादिभाजे भवन्ति ।

१ गोः पद० B. २ नाशवंश ADP. ३ भिमपि प्रह० A. ४ रिपुवद० A. ५ the word is dropped in B and P. ६ कुर्वक्य P.

७ छन्दो०

”मामद्वैतानुरागां मन्यतेऽसौ वृणाये-
 त्येवं दौर्भाग्यदुःखोन्मूलनं चिन्तयन्ती ।
 मन्ये त्वत्खड्गधारां वद्व्रवं कर्तुकामा,
 कामं सिद्धेन्द्रसूनो सेवते राजलक्ष्मीः ॥ २२५.१ ॥
 मो रौ सो ल्गौ जया ॥ २२६ ॥

मररसलगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

”माघद्रन्धद्विपानां लसद्दशनाशनि-
 श्रीहाघातेः समन्ताद् विदारितसानवः ।
 यस्योच्चैः सह्यविन्ध्योच्चयन्तहिमालयाः,
 शैलाः शंसन्ति संप्रत्यपीह दिशां जयात् ॥ २२६.१ ॥
 ब्रम्प्यल्गा ज्योत्स्ना ॥ २२७ ॥

मरमयलगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

दृष्यत्पातालकुक्षौ स्फूर्जद्गुहायां गिरेर्,
 मूर्च्छत्कान्तारमध्ये भूपाल चोरं तमः ।
 नागीनां किन्नरीणां पौलिन्यवामध्रुवां,
 श्रीटागानेषु कीर्तिज्योत्स्नाऽधुना हन्ति ते ॥ २२७.१ ॥
 नम्रसल्गाः सिंहः ॥ २२८ ॥

नमरसलगाः । छैरिति वर्तते । यथा -

समदनागेन्द्राणां कपोलविपाटने,
 स किल सद्योऽजिग्रम् प्रियावदनाभुजम् ।
 वदिति शक्यं चित्रं परित्रमहाद्भुतं,
 हरिणपोतैर्द्रुं न सिंहविजृम्भिवम् ॥ २२८.१ ॥
 जसौ इनौ गौ राजरमर्णायम् ॥ २२९ ॥

जसरनगागाः । छैरिति वर्तते । यथा -

”समुद्भवधरित्रीवलः प्रमुदिर्वाचो,
 विनम्रतरपापधणुस्रतपादः ।

1) मामद्वैतेत्यत्र चिन्तयन्तीति - ध्यायन्ती । सिद्धेन्द्रसूनो हे कुमारराज ! त्वत्खड्गधारां - एतावता त्वत्खड्गे जयधीरिति भावः । 2) माघद्रन्धयेत्यत्र नदनिर्वाहम् । सानवः पुनपुनश्चः कृतानि । गंघ्रन्ति गृह्यन्ति । 3) समुद्भवधरित्रीत्यत्र दीर्घाधित्वात् नरुत्तमन्धेन सोमसे । रूपम् । समुद्भवति स्मराने विदोषयम् । पु० भावो गौरी, आर्योः स्वयम् । धाराया मंत्रः । पत्ने नरसंग्रह । संश्लेन वा अनुपुत्राः पादाः पर्यन्त-पर्यन्तः । विपथगामिनि - स्वर्गमर्त्यपत्राङ्गानिती गहां च ।

चुलुक्यवृष कीर्तिं दधन्निपथगां त्वं,
विभासि खलु शैलाधिराजरमणीयः ॥ २२९.१ ॥

मत्तौ न्सौ गावसंवाधा डैः ॥ २३० ॥

मतनसगगाः । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

”नैतल्लस्माद्धे किमुत कडुरसं वाधा-
हेतुः संलीनं विपमिह सहजप्रीत्या ।

तेनायं मूर्च्छां विरचयति सुधारदिमः,
शङ्के निःशङ्कः सपदि विरहिलोकानाम् । २३०.१ ॥

त्भौ जौ गौ वसन्ततिलका ॥ २३१ ॥

भजजगगाः । यथा—

”सत्कर्णिकारचितविभ्रमभासमानां,
नव्यस्फुरद्बुचिरपत्रलतावलीकाम् ।

दिष्टया वसन्त तिलकाञ्चिवचारुशोभां,
कान्तां वनश्रियमिमां त्वमुपागतोऽसि ॥ २३१.१ ॥

उद्धर्षिणी सैतवस्य । सिंहोन्नता काश्यपस्य ॥ २३१.१ ॥

रुनौ भौ गौ वलना ॥ २३२ ॥

रनभगगाः । यथा—

”नव्ययौवननटस्य तनोति नियोगं,
निश्चितं वरतनुर्धिकसन्मुखरागा ।

हस्तकैरभिनयं कुरुते ह्रुवती यद्,
व्यभुतेऽन्नवलनादि पदे पद एषा ॥ २३२.१ ॥

लतेत्यन्यः ॥ २३२.१ ॥

न्नत्रल्गाः सुकेसरम् ॥ २३३ ॥

नरनरलगाः । यथा—

”घटयैसे ज्यया किमिति काम कार्शुकं,
यदभवत् पुरस्त्व जगद् वशंवदम् ॥

मधुकरीनिनादमयमध्रमभ्रितैर,
जलरुदां सुकेसरपरागचूर्णकैः ॥ २३३.१ ॥

१) नैतल्लस्माद्धे विभ्रुतेत्यत्र सहजप्रीत्येति—उभयोः समुद्रान्नातल्गान् वाग्यवत्वम् । २) सत्कर्णिका-
रेत्यत्र कर्णिका कर्णिकामरणं पक्षे कर्णिकाता वृक्षान्नात्र चिता मित्ठिता ये वयः पक्षिगस्तैरां भ्रमः । पक्षे
विभ्रमो क्लिप्तः । पत्रलता वीमलिवलि उदरस्या यिजली । पक्षे पल्लवानां भागली । निलको वृक्षविशेषः ।
पक्षे पुण्ड्रं च । कान्तां श्रिया मनोज्ञाम् । ३) नव्ययौवनेत्यत्र व्यभुते भजते । ४) घटयैसे ज्ययेत्यत्र
ब्रह्मप्रापि पशुकरणं भभिभ्रितचूर्णकैर्भेषणीत्यर्थः ।

नीरु गावुपचित्रम् ॥ २३४ ॥

नीरिति नगणाश्रत्वारो गद्वयं च । यथा-

१) अनुसर हिमकरकिरणसमूहं,
भज नवकिसलयमृदुदायनीयम् ।
प्रियसखि ननु शरदियमुपतस्थे,
यदभिसरति दिनपतिरुपचित्रम् ॥ २३४-१ ॥
नञ्जलगा धृतिः ॥ २३५ ॥

नञ्जलगाः । यथा-

२) विहर नितम्बविम्बफलेके सुदशां,
गतनिधनानि संचिनु धनानि भृशम् ।
रक्षय चिरं च सुन्दरनराधिपतां,
तदपि न किञ्चनास्ति तव चेन्न धृतिः ॥ २३५-१ ॥
मणिकटकमित्यन्ये ॥ २३५-१ ॥
भौ रसलगा दर्दुरकः ॥ २३६ ॥

भभरसलगाः । यथा-

३) मृत्युमुपैति यदा यदा फणशो दलं,
लेप तदापि न हन्त विश्वसनोचितः ।
कालमयाप्य पुनर्जनश्रवणज्वरं,
दुर्जनदर्दुरकः करोति कटूक्तिभिः ॥ २३६-१ ॥
भञ्जस्नाद्गौ स्वलितम् ॥ २३७ ॥

भजसनेभ्यः परौ गौ । यथा-

४) पुष्पशररम्यतनुता सल्लवणत्वं,
शङ्खधुरता चतुरता बहुकलत्रम् ।
सर्वमपि चास्य सुभगस्य रत्ने मे,
केवलमिदं व्यथयति स्खलितगोत्रम् ॥ २३७-१ ॥
महिता, कान्ता, वनमयूरथेत्यन्ये ॥ २३७-१ ॥

१) अनुसरैत्यत्र उपचित्रमिति - चित्राद्याः समीपं उपचित्रम् । २) विहर(हर) नितम्बविम्बेत्यत्र विम्ब-
शब्दः घोभार्ये ततो नितम्बविम्बमेव फलकं विपुलत्वात् । ३) मृत्युमुपैतीत्यत्र फणशो इति कर्णेन कर्णेन
इत्यर्थे धीप्सायां शस् । विश्वसनोचितः विश्वासाय नो शुक्तः । अवाप्येति - प्राप्य । जनकणज्वरं कटु कटित-
वाग्भिः । ४) पुष्पशररम्येत्यत्र सलीं प्रति सपी प्राह - सर्वे पृथक् सुभगस्य रत्ने प्रीतयेऽपि । केवलं
परस्त्रीनामग्रहणं धीव्यति मान्यत् ।

लगौ चेदिन्दुवदना ॥ २३८ ॥

भजसनेभ्यः परौ लघुर्गुरु चेदिन्दुवदना । यथा—

१) सस्पृह इव त्वयि स्तेरपि दयितस्,

त्वद्वदनवीक्षणवशाद् गलितधनुः ।

ताडयति नैप भवतीं शरनिकरैर्-

इन्दुवदने न रमणे तदसि रता ॥ २३८.१ ॥

म्भन्ता गौ शरभललितम् ॥ २३९ ॥

नभनतगगाः । यथा—

२) वहसि गन्धर्करदिघटां पृष्टदेशे,

कररदैः प्रहरसि च मत्ताम्बुवाहे ।

दलयसि क्षितिधरशिरःपादपातैर्,

इदमहो शरभ ललितं ते न यत्नः ॥ २३९.१ ॥

तच्छरभा घचैः ॥ २४० ॥

तच्छरभललितं घचैश्चतुर्भिः पद्भिश्चेद्यतिः शरभासंज्ञम् । यथा—

मृगरिपुः शशकतुलनां यत्पुरस्तात्,

कलयति द्विरददलनव्यक्तकेलिः ।

३) तव सुतः स इह शरभोऽनन्यवीरः,

सुतवती ननु शरभिके त्वं तदेका ॥ २४०.१ ॥

म्भन्या गौ कुटिलम् ॥ २४१ ॥

मभनयगगाः । घचैरिति वर्तते । यथा—

४) श्रीचौलुक्यक्षितिपतिलक दिग्यात्रार्थं,

त्वत्सैन्येऽस्मिन् प्रसरति किल पातालन्द्रः ।

न्यञ्जद्गमीभरकुटिलितमूर्ध्नां मन्ये,

साहाय्यार्थं रचयति भुजदण्डालुचैः ॥ २४१.१ ॥

हंसदयेनीत्येके ॥ २४१. ॥ १४।२२ ॥

अतिशक्वर्यां सजसस्या ऋपभः ॥ २४२ ॥

सजससयाः । यथा—

1) सस्पृह इत्येव गलितधनुरिति - उकारान्तोऽप्यस्ति धन्वन् शब्दः । 2) वहसि गन्धेत्यत्र करसहिताः रदाः । भन्यथा प्राणित्साङ्गणामिति सूत्रेण समाह्वतिः स्यात् तथा नपुंसकवा पृक्वचनं च स्यात् । यत्रः प्रयासः । 3) तव सुत इत्यत्र न विद्यते भन्ये धीरो यस्मात्तोऽनन्यवीरः । 4) श्रीचौलुक्येत्यत्र साहाय्यार्थं भुजदण्डस्य उच्यैःकरणं दाह्यायाः ।

११ जगतां विभुः पृथुजटापिहितोसदेशः,

सर्वतं महर्षिगणसेवितपादपद्मः ।

मकरध्वजप्रमथनप्रथितप्रभावः,

द्रुपभन्वजः स भगवान् भवतोऽस्तु भूत्यै ॥ २४२.१ ॥

नीसौ शशिकला ॥ २४३ ॥

नीरिति नगणाधत्वारः सध्व । यथा—

१२ अरतिमति हि मम वपुषि विदधतीं,

तिरयसि चदि नवजलद शशिकलाम् ।

स्वयमपि किमिति न कलयसि करुणां,

यदिह विरचयसि कद्रु रसितमहो ॥ २४३.१ ॥

अत्र सप्तभिर्यतिरित्येके । चन्द्रावर्तेति पिङ्गलः ॥ २४३.१ ॥

सा स्रक् चैः ॥ २४४ ॥

सा शशिकला चैः पद्भिर्यतिश्चेत् स्रक्संज्ञा । यथा—

प्रसरति तव सुभग विरहदहने,

शृणु यदजनि किमपि कुबलयदंशः ।

सरसिजनपि तपति नवविचकिल-

स्रगपि सपदि जनयति भृशमरतिम् ॥ २४४.१ ॥

मालेति पिङ्गलः ॥ २४४.२ ॥

मणिगुणनिकरो जैः ॥ २४५ ॥

शशिकलैव जैरष्टभिश्चेद्यतिर्मणिगुणनिकरः । यथा—

१३ नृवर यशसि मतिरविकलकलता,

भुजबलमनुपममतिनयपरता ।

नतिरनुगुरुजनमुचितचतुरता,

त्वयि जयति नृपतिमणिगुणनिकरः ॥ २४५.१ ॥

नौ म्यौ यो मालिनी ॥ २४६ ॥

ननमययाः । जैरिति^१ वर्तते । यथा—

प्रतिमुहुरिह^२ दोलान्दोलनव्यापृतानां,

कुबलयनयनानामाननैरुल्लसद्भिः ।

१) जगतामित्यत्र विभुर्न्यायकः स्वामी च । महर्षिगणैति—महर्षयः सप्तर्षयः । गण्यः प्रमयादयः । कृपभन्वज आदिदेव ईश्वरश्च । २) अरतिमित्यत्र भति हि इति—अतिशयनेत्यर्थेऽलपदमभ्ययम् । कद्रुस्त्वित्-मिति—कलिगर्जरयम् । ३) नृवर यशसौत्यत्र नृपमजयः प्रधानराजानः । ४) इहेति—यसन्ने । व्यापृतानामिति—व्याप्तिज्ञानाम् । धीः आकाशः ।

विमललवणिमान्मभ्रन्द्रिकां द्राक्^१ किरद्भिद्,

नवशशधरमालामालिनीवाभवद् द्यौः ॥ २४६.१ ॥

नान्दीष्टुखीति भरतः ॥ २४६.१ ॥

नौ मो रौ चन्द्रोद्द्योतः ॥ २४७ ॥

ननमरराः । जैरिति वर्तते । यथा—

^१ज्वलति सुभग तस्यास्त्वद्विप्रयोगानले,

भवति न खलु किञ्चित् प्रीत्यै कुंरङ्गीदृशः ।

सपदि दहति देहं यथान्दनोऽपि द्रवः,

प्रथयति नवचन्द्रोद्द्योतोऽपि नेत्रव्यर्थोः ॥ २४७.१ ॥

नौ तत्रा उपमालिनी ॥ २४८ ॥

ननतभराः । जैरिति वर्तते । यथा—

^२नृपवर रिपवस्ते विहाय पुरस्थितिं,

नवनवमुनिमुद्रालुपः खलु संप्रति ।

विदधति वृणपणोऽत्रान्यभिजाहवी-

थमुनमनु च चर्मण्वतीमुपमालिनि ॥ २४८.१ ॥

मिद् द्यौ चित्रा ॥ २४९ ॥

मिरिति मृगणत्रयं यगणद्वयं च । जैरिति वर्तते । यथा—

^३शत्रौ मित्रे हर्ष्येऽरण्ये संमदे वा गदे वा,

राज्ये भैक्षे^४ रत्ने लोष्ठे काञ्चने वा वृणे वा ।

स्रोतंस्त्रिन्यां कामिन्यां वा निन्दने वा स्तुतौ वा,

चित्रां चित्तावस्थां हित्वा संश्रयेथाः समाधिम् ॥ २४९.१ ॥

मण्डूकी, चञ्चला वेत्यन्ये ॥ २४९.१ ॥

माद्रम्ययाश्चन्द्रलेखा छैः ॥ २५० ॥

मगणात्परे रमययाः । जैरिति सप्तभिर्वतिः । यथा—

^४राजन् सत्यं सदेतद् ब्रूमोऽद्भुतं वर्णनं ते,

दोर्दण्डस्यामभिः स स्पर्धां करोतु त्वदीयाम् ।

आच्छिन्त्याद्यो मुरारेर्वक्षःस्थलात् कौस्तुभं वा,

यः कर्षेच्चन्द्रलेखां शंभोर्जटामण्डलाद्वा ॥ २५०.१ ॥

राद्वा ॥ २५१ ॥

1) ज्वलति सुभगेत्यत्र भवद्वियोगाप्रो । प्रीत्यै संतोषायेति । नवचन्द्रोद्द्योत-इति ज्योत्स्ना ।

2) नृपवरेत्यत्र मालिनी नदीविशेषस्तस्याः समीपम् । 3) शत्रौ मित्रे इति-संमदे हर्षे । गदे रोमे ।

4) राजन् सत्यमित्यत्र भाषिष्ठ्यादिति-हृष्टेन गृह्णाति । मुरारेर्वज्रोः ।

१ श्राव N. २ नान्दीमुपीति C. ३ उरुदृष्टः A. ४ नेत्रव्ययान् A; नेत्रव्ययाम् P. ५ नृप पणोऽ N. ६ भैक्षे CP. ७ धोत- AB. ८ चेत्यन्ये AP. ९ आच्छिन्त्यायो N.

रगणात्परे यदि रम्ययास्तदा वा चन्द्रलेखा । ररमययाः । छैरिति वर्तते । यथा—

“एक एव क्षणोऽसावानन्दनिर्व्यन्दहेतुः,

सत्कृतैः प्राक्तनैर्नै कैश्चित् सखेऽद्य प्रयुद्धम् ।

नेत्रनीलोत्पलानां पीयूषवृष्टिं किरन्ती,

यत्पुरः कम्बुकण्ठी सा चन्द्रलेखेव दृष्टा ॥ २५१.१ ॥

रजनन्या एता छैः ॥ २५२ ॥

सजननयाः । छैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

“चलितैर्घटोद्भवमुनिदिशमभि यस्य,

प्रयत्नैर्घटैर्घलमथनसदृशमूर्तेः” ।

“निपिपेविरे चिरमुदधितैटवनान्ताः,

परितो लसद्ब्रह्मलवलयिकुलैलाः ॥ २५२.१ ॥

नैजभज्राः प्रभद्रकम् ॥ २५३ ॥

नजभजराः । यथा—

“जयति जगत्रयोपकृतिकारणोदयो,

जिनपतिभानुमान् परमधाम तेजसाम् ।

भविकसरोरुहां गलितमोहचित्रकं,

भवति यदीवपादलुठनात् प्रभद्रकम् ॥ २५३.१ ॥

रजरजरास्तूष्णकम् ॥ २५४ ॥

रजरजराः । यथा—

“स्तीतनव्यंगन्धलुच्यपट्टपद्मौषसेविताश्,

चैत्रमासि पदय भान्ति चूतनज्जपीशिरसाः ।

ऊर्ध्वदृश्यमानकट्टपत्रकृष्णर्षकाम्,

तूष्णका इवेह वीरमन्मयेन लम्बिताः ॥ २५४.१ ॥

नो जौ श्रौ कलभापिणी ॥ २५५ ॥

नजजभराः । यथा—

“सुरति च दक्षिणमारुतो मृदुशीतलः,

प्रतिदिशमुद्धतितं च केसररेणुभिः ।

1) एक एव क्षण इत्यत्र यद्यप्यसावन्तराणात् । उरोऽधे । 2) चलितैर्घटैर्भवति - अगस्त्यदिते दक्षिणामभि अभिलक्ष्यी कृत्येति भावः । 3) इन्द्रमुल्लमूर्तेः । 4) मेमिता इति । 5) जयति जगत्रयेत्यत्र प्रदृष्टे भवे प्रभद्रं तदेव स्वार्थे के प्रभद्रकम् । 6) स्तीतनव्येत्यत्र ऊर्ध्वं दृश्यमानाः कट्टपत्रानां वाग्यन्तां कृष्णाः उद्धृक्ता येषु ते । 7) सुरतीत्यत्र निने प्रति निने प्राह । उद्धृत्तये प्रगृह्यन् । चित्र[पुराणे] कोकिल-प्रियाः । प्रसूता न्याताः । द्वियेति - चलना ।

१ नित्यन्द० N. २ चलितैः N. ३ उद्धृत N. ४ नजभज्राः GMP. ५ भव्य० A. ६ दृश्य-पुराणा० ABFP.

पिकयुवतेः प्रसूताश्च पञ्चमगीतयस्,

तदपि सखे मयि न प्रिया कलभापिणी ॥ २५५.१ ॥

अरविन्दमित्येके ॥ २५५.१ ॥

रात्रभन्नाः सुन्दरम् ॥ २५६ ॥

रगणात्परे नभभराः । यथा —

^१निर्ममे सपदि पञ्चलता न कपोलयोद्,

नापि यावकरसो निहितोऽधरपह्वे ।

बहभाभिसरणोत्सुक्या सुदृशानया,

सुन्दरत्वमधिकं तदपि प्रतिपद्यते ॥ २५६.१ ॥

मणिभूषणं, रमणीयं चेत्येके ॥ २५६.१ ॥

नाद्गौः ॥ २५७ ॥

नगणात्परे नभन्नाश्चेत्तदा गौर्नाम । ननभभराः । यथा —

^२अनुदिनमपि हन्त दुहन्ति कवीश्वरास्,

हुँवति न च यदीयसदुक्तिपयः शुचि ।

हृदयमुक्तरमर्धमधिश्रयतां सदा,

निरुपमचरितप्रथिता मम सैव गौः ॥ २५७.१ ॥

नौ रो यौ भोगिनी ॥ २५८ ॥

यथा —

^३दधति तव चुलुक्यचन्द्र धार्त्री मुजेऽसिन्,

भजतु जलनिधौ चिराय निद्रामुपेन्द्रः ।

विदधतु दिग्भिः करेणुकाभिर्विलासं,

सममभिरमतां च वासुकिर्भोगिनीभिः ॥ २५८.१ ॥

तजसस्याः शिशुः ॥ २५९ ॥

तजसस्याः । यथा —

^४त्वं नासि दृशोः पथि विमुक्त तथापि नाथ,

पापं भुवने तव गिरो जिन नाशयन्ति ।

1) निर्ममे सपदीत्यत्र यावदेति - अलक्तकरसः । अधरपह्वे - श्लयः अधरं शोभार्थं अलक्तकरसेन सिद्ध्यन्ति । भर्षभिगमनस्याकुलतया भङ्गीक्रियते । 2) अनुदिनमपीति [अत्र] हन्तेति - क्रोमलामन्नणे । दुहन्ति दोहनं कुर्वन्ति । मुकुतेति - आदेशमध्यम् । गौरिति - प्रेतुर्वाश् च । 3) दधति तव चुलुक्येत्यत्र उपेन्द्रः कृष्णः । दिग्भिः दिग्दृष्टिनः । वासुकिः दोषनाशः । 4) त्वं नासि दृशोरित्यत्र विमुक्तेति - वि विदोषेण कर्मणो मुक्तो विमुक्तस्तस्यबोधनम् । धनितेनेति - शब्देन ।

व्रस्यन्ति हि शैलशिरसान्तरितस्य दूराल्,
 लीलाध्वनितेन मृगराजशिशीर्गजेन्द्राः ॥ २५९.१ ॥
 भ्यसस्याः केतनम् ॥ २६० ॥

भयससयाः । यथा—

“कोकिलवधूनां कलपञ्चमरागगीतिश्च,
 चूतविटपानां नयपल्लवसपदञ्च ।
 दक्षिणसमीरो मृगशावदृशां कटाक्षाः,
 विभ्रति हि जैत्रायुधतां झपकेतनस्य ॥ २६०.१ ॥
 तमौ जौ रो मृदङ्गः ॥ २६१ ॥

तमजजराः । यथा—

कृत्वा जगन्ध्रजयं मकरध्वजप्रभुः,
 संगीतकं सपदि कारयते रतेः पुरः ।
 आकाशरङ्गभवने नरिनर्ति नर्तकी,
 विद्युद्, पनतुरपि “मेघमृदङ्गादकः ॥ २६१.१ ॥
 मुः कामक्रीडा ॥ २६२ ॥

मुरिति पञ्च मगणाः । यथा—

उत्ता वाचं नो वृत्ते तल्पे शेते व्याघृत्ताङ्गी,
 “पर्याक्षितक्षीमप्रान्ता प्रस्थातुं काङ्क्षसाशु ।
 कामक्रीडावार्तागोष्ठीप्रारम्भेऽप्युच्चेर्घोटां,
 धत्ते पत्युः प्रीत्यै वामारम्भाप्येवं सा बाला ॥ २६२.१ ॥ १५।२१ ॥
 अष्टौ नज्जा भौ गो मणिफलपलता ॥ २६३ ॥

नजरभमगाः । यथा—

वपलवृणस्वरूपचिन्त्वामणिफलपलता,
 “व्यतिकरतो मुधेव मेरुर्मदमुद्रदति ।
 जयति यदुज्जयन्त एकोऽयमचिन्त्यफलं,
 प्रदददलंकरोति नेमिः स्वयमेव जिनः ॥ २६३.१ ॥
 भीः सगौ शारमाला ॥ २६४ ॥

भीरिति भवतुष्टयं सगौ च । यथा—

1) कोकिलवधूनामित्यत्र चूतविरपानां सहकारशासानाम् । झपकेतनस्येत्येन - कन्दर्पस्य । 2) मेघमृदङ्गादक इति - मेघा एव मृदङ्गाः तान् वादयन्तीति उक्तं कालः । 3) पर्याक्षितेत्यत्र पराद्मुष्ठी ययोदितः आकृषितो वज्रश्च प्रान्तो ययासा । वामारम्भेति - विप्रतिवामारम्भात् कामोदयाद् माल्यै भवति । 4) म्यातकद्वय इति - सवन्धादेव मेरुर्मदं विभक्ति ।

१) ऐक्ष्वकामुं क कौसुमसायक भटमानिव्,

मुञ्च चतुर्मुर्त्तेशंभुचतुर्मुज्जयगर्वम् ।

उत्तमसंयमवर्मवृतात्मनि जिननाथे,

संप्रति शम्बरसूदन संहर शरमालाम् ॥ २६४.१ ॥

भुगौ संगतम् ॥ २६५ ॥

भुरिति पञ्चभगणा गुरुश्च । यथा -

२) वीर तवासिपथेन गतैरिभिस्त्रिदिवं,

तत्र दिवस्पतिमानिभिराकुलितः प्रवलयैः ।

अद्य हरिर्विमृशन् सचिवैः सह तद्विजये,

त्वन्नवसंगतकल्पनमौपयिकं मनुते ॥ २६५.१ ॥

पन्नमुखी, सुरतावसैथं, उद्धरणं, सोपानकं चान्वेषाम् ॥ २६५.१ ॥

मुगौ कामुकी ॥ २६६ ॥

भुरिति भगणपञ्चकं गुरुश्च । यथा -

संवृत्तोऽयं सन्ध्याकालः प्राप्नोऽस्तात्रेः शृङ्गं भानुद,

विस्फूर्जद्भिर्धर्मान्तस्तोमैरेकीभूतं ३) काष्ठाचक्रम् ।

चापाकृष्टिं व्यातन्वानः कन्दर्पोऽपि क्रीडत्युच्चैर्द,

गच्छन्त्येतास्त्यक्ताशङ्कं क्रीडास्थानं कामुक्योऽपि ॥ २६६.१ ॥

मुगौ वा ॥ २६७ ॥

भुरिति सगणपञ्चकं गुरुश्चेदियमपि कामुकी । यथा -

४) अपयाहि पितामहचिन्तविलोभिनि धिक् त्वाम्,

अपि कौशिककामुकि न त्वमपि त्रपसे किम् ।

असि हास्यपदं नलक्ष्म्वरकामिनि चन्द्रः,

कुलिशातिहटेऽत्र जिनेन्द्रहृदि प्रविविक्षा ॥ २६७.१ ॥

सोमडकमित्यन्ये ॥ २६५.१ ॥

1) ऐक्ष्वकामुं केशव - दक्षोरिदं ऐक्ष्वकम् । कुसुमसंयन्त्रिनो चाणा यस्य कौसुमसायककृतसंयोधनम् । पद्मेभारकृष्णजयमानम् । वर्मेति - सबाहः । जिनपती । शम्बरसूदनेति - हे काम । 2) वीर तवेत्यत्र दिवस्पति-मानिभिः पून्यैः । नवसंगतेति - नयं संगतं म्रैयं तस्य यत्कल्पनं निष्पादनं पृथग्विधं उपायम् । 3) काष्ठाचक्र-मिति - दिक्चक्रम् । कामुक्यः कुडटाः । 4) अपयाहीति - पितामहो ब्रह्मा तस्य ध्यानासुदस्य चित्तप्रलोभि[नी] इयं तिलोत्तमा । इन्द्रस्य विश्वामित्रस्य वा कामुकी उर्वशी तस्य संयोधनम् । अत्र कौशिकचन्द्रस्योभयार्थत्वम् । त्रपसे कृत्वां न करोषि । नलक्ष्म्वरेति - धनद्वयप्रकामिनि हे रग्ने । कुलिशाति - यत्रादप्यतिहटे ।

नुगौ चलधृतिः ॥ २६८ ॥

नुरिति नगणपञ्चकं गुरुश्च । यथा -

प्रणमदखिलसुरपतिकनकमुकुट-
स्फुटरुचिनिचितनरमणिकिरणचये ।

कुरु जिनचरणजलरुहि नमनरुचिं,
"चलधृतिमपजहि च विपयसुखधियम् ॥ २६८.१ ॥

नुलावचलधृतिः ॥ २६९ ॥

नुरिति नगणपञ्चकं लघुश्च । यथा -

विलुलितचिकुरमधरनिहितदशनम्,
अविरलपुलकनिचितकुचयुगमयि" ।

रतिरसरभसमणितसुररितमिह,
विलसति तव सखि सुखमचलधृति" ॥ २६९.१ ॥

न्मौ जिगौ मङ्गलमङ्गना घैः ॥ २७० ॥

नमौ जिरिति जगणत्रयं गुरुश्च । घैरिति चतुर्भिर्यतिः ॥ यथा -

"कुटिलतां धृतवती गुरुभोगमदोद्धता,
विदधती प्रलयवेपथुसादपरंपराम् ।
विपथरीव पुरतः स्फुरितां दतिनामहो,
विचरतां सुगतिमार्गममङ्गलमङ्गना ॥ २७०.१ ॥

अनिगा ऋपभगजविलसितं छैः ॥ २७१ ॥

भरौ नगणत्रयं गुरुश्च । छैरिति सप्तभिर्यतिः । यथा -

"अद्भुततुङ्गमूर्तिरतिशयललितगतिर,
देव समप्रकर्मवन्नविदलनरसिकंः ।

निर्भरमन्तरङ्गरिपुचलविजयपदुर,
नाथ दधासि तत् त्वमृषभगजविलसितम् ॥ २७१.१ ॥

मत्तगजविलसितमिति भरतः ॥ २७१.१ ॥

1) चलधृतिमिति - अस्थिरस्वास्थ्यं अपजहि त्यज । 2) अपीति - कोमलामन्त्रणे । 3) अचल-
धृतीति - अचला स्थिरा धृतिः समाधिर्यत्र । 4) कुटिलतामित्यत्र परकृत्यं उभयत्र । गुरुश्चासौ भोगश्च तत्र
बद्धता दर्पभाग् । एहोऽहिकामः । मूर्च्छाकम्पस्वेदधेनिः । भुजगीयं अमृतः । स्फुरिता जाया । यतिनां प्रतिनाम् ।
[अहो]भाक्षर्यम् । 5) अद्भुततुङ्गमित्यत्र अन्तरंगेति - गजपदे अन्तर्मध्ये अद्भुति गच्छति पश्चिपुच्छम् ।

निजसगा ललितपदं डैः ॥ २७२ ॥

निरिति नगणत्रयं जसगाश्च । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

^१चुलुककुलजलनिधिशाशङ्क तव दीनं,

रिपुनिवहमतितरलकातरसुपेक्ष्य ।

त्यदसिरुचितमसि वितते युधि भवन्तं,

ललितपदमभिसरति वीर जयलक्ष्मीः ॥ २७२.१ ॥

यमन्सर्गाः जयानन्दं चैः ॥ २७३ ॥

यमनसर्गाः । चैरिति पद्भिर्यतिः । यथा—

^२नमच्छक्रेणीमणिमुकुटकोटीविटङ्केर,

निघृष्टाङ्घ्रे देव प्रबलजहतत्तच्छण्डभानो ।

सुधाधारासारैरिव सवसि वाचां प्रपञ्चैर,

जयानन्दस्यन्दं सपदि जगतामादधानः ॥ २७३.१ ॥

प्रवरललितमित्येके ॥ २७३.१ ॥

श्रौ श्रौ न्मौ महिपी जैः ॥ २७४ ॥

भरनरनगाः । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

^३सिद्धनरेन्द्रमन्दन भवद्विपक्षनगरे,

संप्रति सौधभित्तिलिखितास्तुरंगैमचमूः ।

वीक्ष्यं नितान्तकोपशुटिलेक्षणा प्रति सुदुः,

शृङ्गविघेदनेविघटयत्यरण्यमहिपी ॥ २७४.१ ॥

म्भौ न्मौ न्मौ मदनललिता घचैः ॥ २७५ ॥

मभनमनगाः । घचैरिति चतुर्भिः पद्भिश्च यतिः । यथा—

^४गाढाक्रान्ता कुचयुगभरेणार्ता च विरहे,

निल्योद्धिभातिपत्रजंघनप्राग्भाटधरणे ।

सप्रीचीभिर्धृतकरसला कान्ते कृतरतिर्,

मन्दं मन्दं मदनललिता याति प्रियगृहम् ॥ २७५.१ ॥

न्जभजर्गा वाणिनी ॥ २७६ ॥

नजभजर्गाः । यथा—

१) चुलुक्येत्यत्र वैरिभृन्दम् । त्वत्पद्मकान्तिरेव समोऽन्धकारः तस्मिन् वितते विरहते सति युधि संग्रामे
अनिमुक्तमागच्छति । २) नमदित्यत्र इन्द्रश्रेणिरजमुकुटकोट्यमैः । जयप्रीत्योर्निष्यन्दं रसं पर्यदि । ३) सिद्ध-
नरेन्द्रेत्यत्र त्वद्वैरिपुरे । अरण्यमहिपीति—परस्परं निल्यवैरत्वादिति भावः । ४) गाढाक्रान्तेत्यत्र स्त्रीचीभिः
सप्रीभिः । कान्ते भर्तारि । कृतरतिः ।

”अविरलपुष्पवाणललितानि दर्शयन्ती,
परिमलहारितामरसवक्त्रमुद्बहन्ती ।

मदकलराजहंसगमनानि भावयन्ती,
शरदिह मानसं हरति हन्त वाणिनीव ॥ २७६.१ ॥
नजिर्गा वा ॥ २७७ ॥

नगणो जत्रयं रगणो गुरुश्च यदा तदापि वाणिनी । यथा—

”कुरु करुणां वितर प्रतिवाचमत्र कां या,
हृदि दयितां निदयासि निमीलिताक्षियुग्मम् ।
अयमपि ते ननु दासजनोऽनुकम्प्य एव,
जयति सै वीरजिनो गदितो शुवाणिनीभिः ॥ २७७.१ ॥
ज्रज्रजगाः पञ्चचामरम् ॥ २७८ ॥

जरजरगाः । यथा—

”त्वदीयपादपङ्कजे निधाय भक्तिमुञ्जलां,
मनुष्यकीटका वयं विदध्महे किमद्रुतम् ।
यदीयजन्मनो महोत्सवं तथा प्रचक्रिरे,
जिनेन्द्र सप्तविंशतिश्च पञ्च चामराधिपाः ॥ २७८.१ ॥
रजरर्गाश्चिन्नम् ॥ २७९ ॥

रजररगाः । यथा—

”कान्तिरिन्दुकौमुदीसहोदरा यचोपिलासः,
सर्वदा सुधोजरलो यशश्च दुग्धसिन्धुरन्धुः ।
क्षुण्णशङ्खसोदरा गुणास्तवामलं चरित्रं,
चित्रमेतदेभिरीश मे मनस्तथापि रक्तम् ॥ २७९.१ ॥
ज्रस्तर्गाः सुरतललिता ॥ २८० ॥

मनसतरगाः । यथा—

”संप्राप्ते मधुसमयसाम्राज्ये पिकीसमूहाः,
शंसन्ति प्रतिविशगिर्दं मन्ये निवम्बिनीनाम् ।

1) अविरलपुष्पेत्यत्र अन्यत्र वाणो वृक्षमेकः । एका मत्ता च वायिनी । 2) कुरु करुणामित्यत्र सगमदेवेन मायया कामिनीरूपाणि यानि सिध्पादितानि ताभिरुक्तम् । निमीलितेति प्रियाविशेषणम् । गदित इति— प्रोक्तः । स्वर्गमत्तच्छेकरामाभिः । 3) त्वदीयपादेत्यत्र द्वारिणश्च देवेन्द्राः । प्यन्दो देन्द्रा न गण्यन्ते अल्पद्विध्यात् । 4) कान्तिरिन्दुरेत्यत्र पयःपयोधिसोदरा । रक्तमितं—रामनाम् । 5) सप्ताष्ट इत्यत्र शंसन्ति कथयन्ति ।

१ युग्म. BPP. २ नु कां एवं N, तुकम्प्य एवं P. ३ च dropped in N. ४ जन्मतो P. ५ dropped in N.

मानित्वं त्यजत सुभंगमन्यत्वमस्तु दूरे,
कन्दर्पः सुरतललितौपाध्यायकं प्रपेदे ॥ २८०.१ ॥
त्रौ न्मौ भ्गौ शैलशिखा ॥ २८१ ॥

॥ भरनभमगाः । यथा -

१) शीतरुजा विधुतचिबुकैः कृतदन्तरघो,
गाढतरप्रयुक्तराजदन्तकराभिनयः ।
शैलशिखाप्रदेशमधिरुख तुपारऋतौ,
पश्यति भास्करोदयपथं तव वैरिजनः ॥ २८१.१ ॥
त्रौ न्नौ न्गौ धरयुवतिः ॥ २८२ ॥

भरयननगाः । यथा -

२) रफूर्जति संगरप्रदोपे तुरगखरखुर-
क्षुण्णरजोन्धकारघोरे विलसति नृपते ।
वैरिमहीभुजां समन्तात्सुखरयुवती-
संगमहेतुरेकदूती भवदसिलतिष्ठा ॥ २८२.१ ॥
इनीगा ललना ॥ २८३ ॥

रगणो नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा -

विष्णु चक्षुरनिलहृत्कुवलयतरलं,
प्रक्षिपत्यतनुमृगपतिनिनदचकिता ।
सिद्धराजसुत भजति मृगयुवतितुलां,
सांप्रतं वनमुवि तव रिपुनृपललना ॥ २८३.१ ॥
सौ नौ मो गो वेद्विता ॥ २८४ ॥

यथा -

३) सरितां कमितुः स्ववैकितघनफेनव्याजाद्-
विततेषु तटेषु वहललवलीच्छायेषु ।
श्रममाप्तवती त्रिजगति संचारैर,
नियतं नृप १) वेद्वितसुखमभजत् त्वत्कीर्तिः ॥ २८४.१ ॥
भ्तौ स्तौ त्गौ कोमललता घडैः ॥ २८५ ॥

मतसततगाः । घडैरिति चतुर्भिः पञ्चभिर्यतिः । यथा -

1) शीतरुजेत्यत्र गाढतर प्रयुक्तो राजदन्तानां करान्यां कृत्वाभिनयोऽनुकरणं येन स तथा । कोऽर्थः ।
याम्भरिबन्धः । 2) रफूर्जेनात्यत्र सप्रामह्वाराग्रिमुखे । 3) सरितां कमितुरित्यत्र सगुपत्य । स्ववैकितेति-
फेनस्यैव हि कस्यैरित्यस्तः प्रेक्ष्योक्तवन्ते । लवलीलताभिः । 4) वेद्वितेति - आम्नोऽननुसम् ।

“मचालीनां द्विग्धनधुरोद्गरेर्मुहुर्गावकैर्द,

आक्षिप्तोऽस्वारोहणमृगः स्वच्छन्दचारी यवः ।

मन्दं मन्दं दक्षिणमरुद्वात्येप तेनाधुना,

संघःपुण्यत्क्रोमललतालासैकशिक्षागुरुः ॥ २८५.१.१६।२३ ॥

अत्यष्टौ यन्नरभल्गाः शिखरिणी चैः ॥ २८६ ॥

यमनसभलगाः । चैरिति पद्भिर्भयति । यथा -

“हरन् सर्गान्भोजश्रियमविरतं सिन्धुपतिना,

कृतार्थस्तन्वानो निशितमसि विद्योतमसमम् ।

मुधांशुस्तद्वंशे त्वमिव जयसिंहक्षितिपते,

कलापूर्णेः पश्योदयशिखरिणीहाभ्युदयते ॥ २८६.१ ॥

जसजस्यल्गाः पृथ्वी जैः ॥ २८७ ॥

जसजसयलगाः । जैरित्यष्टभिर्भयति । यथा -

“त्वदीयरिपुभूसुजां पुरि पुषारिवेशमाप्रतो,

निरीक्ष्य चमरी वृषं सपदि मन्मथव्याकुला ।

परिस्पृशति जिह्वया “ककुद्भकेन कण्डूयते,

निमीलितविलोचना किल चुलुक्यपृथ्वीपते ॥ २८७.१ ॥

विलम्बितगतिरिति भरतः ॥ २८७.१ ॥

श्रौ न्भौ न्भौ गो वंशपत्रपतितं जैः ॥ २८८ ॥

भरनभनलगाः । जैरिति दशभिर्भयति । यथा -

“जर्जरसौरिमध्यलुडिताः फचिदपि गर्जिनो,

भङ्गुरवंशपत्रपतिताः वचिदपि रयिनः ।

फापि च सादिनो “हततुरगमवलपिहिताः,

शत्रुवलेऽभ्रंस्त्वयि रणाङ्गणमवतरति ॥ २८८.१ ॥

वंशदलमित्यन्थे ॥ २८८.१ ॥

1) मचालीनामित्यत्र आरौहणमृग इति - चानो हरिणवाहनः स च गीतरिति । मृगे विना वातोऽपि चलितुं न शक्नोति । काल्ये नाभ्यम् । 2) हरन् सर्गामित्यत्र यद्यपि जयसिंहदेवचारके धारायां नदि(र)यम-
राजोऽभूत् तथापि तस्य या राष्ट्रकोशादित्यसाम्राज्यक्षमीः सा सर्गापि भोजोपाजिवास्तौ । उल्लङ्घनाच्च विरोधः ।
सिन्धुदेशराजः समुद्रश्च । तेन विहितवृत्तः । निशि रजन्यां अन्धकारे विशिष्टोद्देव निरुतमं प्रकाशम् । पक्षे निहितं
तीक्ष्णं । खड्गकान्ति वृषं । तस्य चन्द्रस्य यदो यथा न्वं तथा उदयगिरौ मुधाशुः । कलापोदताः पक्षे विज्ञानम् ।
3) त्वदीयतिपुभूसुजामित्यत्र ईश्वरायनने चमरी वनगो कामान्या पापाणमय वृष अत्रानगो विद्वान्नामघ-
नङ्गचेष्टाः करोति । 4) ककुद्भकेन - अकारान्तोऽप्यस्ति । 5) जर्जरसारीत्यत्र मारि. अर्थादीति प्रतीता ।
गर्जिनो गजाख्याः । वंशा. वाहनानि तेभ्यः । रयिन इति रथयन्तः । सादिनोऽध्वराराः ॥ 6) हवनुगति -
उपरि तुरगा अधस्तादधसन्हा [सादिनो ?] जाता इति भावः ।

सौ जभौ जो गावतिशायिनी' ॥ २८९ ॥

ससजभजगगाः । वैरिति वर्तते । यथा माघस्य^१ -

इति धौतपुरंनिभ्रमत्सयान् सरसि मञ्जनेन,
श्रियमाप्तगतोऽतिशायिनीमपमलाङ्गभासः ।

अवलोक्य तदेति याद्वैयानपरयारिराशेः,
शिशिरेतररोचिपाप्यपां ततिषु मङ्कुमीये ॥ २८९.१ ॥

याद्वैचीत्यन्चे ॥ २८९.१ ॥

मो भौ तौ गौ मन्दाक्रान्ता घचैः ॥ २९० ॥

मभनततगगाः । घचैरिति चतुर्भिः पद्भिश्च यतिः । यथा -

जन्महाने स चरमजिनः स्वर्णकुम्भौषधारा-
सारं सोढा कथमिति पुरा वन्निणा शङ्कितेन ।

दष्टः पद्भ्याञ्जयति चरणाङ्गुष्ठपर्यन्तलीला-
मन्दाक्रान्तामरगिरिशिरःकम्पतो विस्मितेन ॥ २९०.१ ॥

श्रीधरेति भरतः ॥ २९०.१ ॥

मभ्ररसल्गाः भाराक्रान्ता ॥ २९१ ॥

मभनरसल्गाः । घचैरिति वर्तते । यथा -

^२चौलुक्येन्द्र त्वमिह न हि चेदिमां किल धारयेः,
कूर्मक्रोडाधिपफणिपतिद्विपाद्रिषु सत्स्वपि ।

सर्पन्त्या ते करटिषट्या दिशं विजये तदा,
भाराक्रान्ता ह्य यमुमती क्षणात्रिपतेदधः ॥ २९१.१ ॥

मभ्रम्यल्गाः हारिणी ॥ २९२ ॥

मभनमयल्गाः । घचैरिति वर्तते । यथा -

प्रासादेषु त्वदरिनगरे शून्यत्वमासेदुपि,
धीचौलुक्य क्षितिपतिशिरभूवाभगे सप्रति ।

प्रेक्ष्योत्तमो विपधरशतैर्वातन्निवाः क्रमुका,
प्यातन्वन्ति पत्रपटतुलानुभैर्भनोहारिणीम् ॥ २९२.१ ॥

१) माघस्येति - माघस्येति इत्यत्र । शिशिरेति - वर्तते । २) चौलुक्येन्द्र इत्यत्र कश्चनैवैवमासेदुपि-
इतिवचनार्थः ।

१) जो added in MS. २) गौ-जो १. ३) मन्दाक्रान्ता- ३. ४) चरस्य- ४. ५) शिशुकेन ५.
६) मन्दाक्रान्ता ५.
७) च-जो.

न्सौ औ स्लौ गो हरिणी चवैः ॥ २९३ ॥

नसमरसलगाः । चवैरिति पद्भिश्चतुर्भिर्यतिः । यथा—

कथय किमियं लक्ष्मच्छाया शुचेस्तु भवेत् कथं,
तव हिमरुचे यद्गोत्सङ्गे कृतः कृपया ध्रुवम् ।

नभसि रभसाद् वद्वाटोपप्रधावितलुब्धक-

श्रुभितहरिणीगर्भाद् भ्रष्टः कुङ्कक एव हि ॥ २९३.१ ॥

वृषभललितमित्येके ॥ २९३.१ ॥

नः स्मौ तौ गौ पद्मम् ॥ २९४ ॥

नसमततगगाः । चवैरिति वर्तते । यथा—

लजत मनुजा जातेर्गर्भं किं त्वयैवेकया स्वात्,
गुणपरिचयो लोकेऽत्यन्तं हन्त दचे प्रतिष्ठाम् ।

अजनि चुलुकाचान्ताम्भोधिः कुम्भजन्माप्यगस्त्यः,

"कुलगृहमभूदेव्या लक्ष्म्याः पङ्कजातं च पद्मम् ॥ २९४.१ ॥

नस्मम्यल्गा रोहिणी ॥ २९५ ॥

नसममयलगाः । चवैरिति वर्तते । यथा—

"कुबलयमुदं व्यातन्वानः पूर्णोद्धसन्मण्डलः,

शिरसि घटैयन् पादन्यासं निःशेषपृथ्वीभृताम् ।"

उदयमधुना प्राप्तः श्रीमत्सिद्धेन्द्रसूनो भवान्,

इव "कृतवुधानन्दः सोऽयं श्रीरोहिणीवह्नभः ॥ २९५.१ ॥

नुर गौ वसुधारा डैः ॥ २९६ ॥

नुरिति पञ्च नगणाः गुरुद्वयं च । डैरिति पञ्चभिर्यतिः । यथा—

"प्रणवसुरविसरमणिमुकुटवटकोटि-

परिपेटितचरणनररुचिनिचयरम्ये ।

इह भवति भगवति विहरति जिननाथे,

प्रतिभयनमभिर्षतति जगति वसुधारा ॥ २९६.१ ॥

1) कुलगृहं प्रधानसदनम् । 2) कुबलयमुदमित्यत्र - कैरयं भूबलयं च । मण्डलं विभ्यं देशश्च । कुर्वन् । प्रादानां चरणानां चित्रणानां च न्यासम् । समप्राणां राज्ञां पर्वतानां च । 3) कृतवुषेति - पुत्रत्वाद्भुधानन्दकृत् पक्षे पण्डितानन्दनो दानादिना । कन्दः । 4) प्रणवसुरेत्यत्र वसुधारेति - सुवर्णरेखादिवृष्टिः ।

१ तथा वैक्या A. २ मुदां A; नदं P. ३ घटयत् N. ४ नगणपयकं शुभं A. ५ परिपेटित N. ६ पतति dropped in N; जगति in E

नजभज्जेत्त्वा ल्गाववितथम् ॥ २९७ ॥

नजभज्जेभ्यः परौ लौ । यथा—

१) शृणु परमोपदेशमिह सुगधमते सततं,
भवज्जलधेः परेण यदि यातुमनास्त्वमसि ।
विसृज परिग्रहं भज कृपां त्यज कामकथाम्,
अवितथवाम्भवापहर मा परकीत्यधनम् ॥ २९७.१ ॥
नर्कुटकमिति जयदेवः ॥ २९७.१ ॥

तत् कोकिलकं छचैः ॥ २९८ ॥

तदवितथं छचैः सप्तभिः पद्मिथ यतिश्चेत् कोकिलकसंज्ञम् । यथा—

कलयति कोकिले मधुरपञ्चमगीतिमिमां,
मलयसमीरणो भवति पश्यत नाट्यगुरुः ।
इह हि यदाज्ञया नवनवानुतभङ्गिजुषः,
किसलयहस्तकान् वितनुते ३) सहकारलता ॥ २९८.१ ॥
इह केचिदष्टभिः पञ्चभिश्च यतिमिच्छन्ति ॥ २९८.१ ॥
गौ चेद्वाणिनी ॥ २९९ ॥

नजभज्जेभ्यः परौ गौ चेद्वाणिनीसंज्ञम् । यथा—

४) परधृतकृजितानि जरठेशुरसो नवेन्दुर,
मलयसमीरणो मलयजं मधुसंगमञ्च ।
अपि न तथा हरन्ति मिलितानि मनो यथेवं,
मदभरल्लभापितमहो खलु ५) वाणिनीनाम् ॥ २९९.१-१७।१४ ॥
धृत्यां भ्रम्या रौ काञ्ची टैः ॥ ३०० ॥

मरभयरराः । टैरिति एकादशभिर्यतिः । यथा—

६) संप्राप्तेऽस्मिन् जगच्चक्षुषि रवौ प्रत्यगिरेर्गोह्वरं,
प्रेयःसंकेतवेदमाभिसरणे घत्से पिधानांशुकम् ।
सुग्धे ध्वान्तानुरूपं किमु सुधैवौत्सुक्ययोगात् कणत्-
काञ्चीमञ्जीरकोलाहलमिमं शक्ता निपेद्दुं १ न चेत् ॥ ३००.१ ॥
याचालकाञ्चीत्यन्ये ॥ ३००.१ ॥

भिम्भसा मणिमाला ॥ ३०१ ॥

भत्रयं मभसाश्च । टैरिति वर्तते । यथा—

- 1) शृणु परमोपदेश्य परेणैति अव्ययं परार्थं । अवीति - सत्यवाग् । 2) सहकारलताति - वृत्तमञ्जरी ।
3) परधृतैत्यत्र कोकिलजल्पितानि । कठिनेशुरसः । मदभरे अव्ययकजल्पनम् । 4) मरुच्छेकानां धीणाम् ।
5) संप्राप्तेऽस्मिन् जगच्चक्षुष्यत्र पश्चिमपर्यवत्स । कणत्कित - मेखलानुरूपोः कलकलः ।

”देव तवारिनरेदापुरन्धीनकवाम्बुजशक्तिः,

प्रोद्धसिताधिकविस्मयमुर्वी” संवीक्ष्य भुजगताम्” ।

प्राभृतसारकृते निरखद्यामद्याप्यनवरतं,

मूर्धनि धारयते मणिमालां पातालपरिवृढः” ॥ ३०१.१ ॥

मन्ना यिः कुसुमितलतावेष्टिता उच्चैः ॥ ३०२ ॥

मतना यगणत्रयं च । उच्चैरिति पञ्चभिः पद्भिश्च यतिः । यथा—

कङ्केह्लिस्कन्धे कुसुमितलतावेष्टिता मन्दमन्दं,

क्रीडादोलयं स्वरविरचिता दाक्षिणात्यानलेन ।

अस्यां खेलन्ती रतिरतिवरं हन्तै गीर्तिं वनोति,

व्याकूजन्मत्तभ्रमररमणीहुंकृतीनां छलेन ॥ ३०२.१ ॥

घट्टैश्चित्रलेखा ॥ ३०३ ॥

चतुर्भिः सप्तभिश्च यतिश्चेत् सैव चित्रलेखा । यथा—

पद्योष्णांशोरभ्युदयमधुना सूचयन्ती पुरस्तात्,

सन्ध्या सेयं चित्रयति गगनाभोगवेदमान्तराले ।

शङ्खच्छेदस्वच्छरैश्चिरुचिरानभ्रमिच्चिप्रभागान्,

वर्णैः पीताताम्रशितिकपिशैस्तन्वती चित्रलेखाः ॥ ३०३.१ ॥

मन्ना यिश्चन्द्रलेखा ॥ ३०४ ॥

मन्ना यगणत्रयं च । घट्टैरिति वर्तते । यथा—

”ज्वालं ज्वालं सुभग तव महान् विप्रयोगानलस्तां,

दाहं दाहं किमिदं विरचयेदन्यदस्मात्परेण ।

लावं लावं विरुचकमलिनीश्रुणयसंहिधातैर्,

”लेखं लेखं शकल्यति तथा सा नरीश्चन्द्रलेखाम् ॥ ३०४.१ ॥

म्भनजभ्राश्चलम् ॥ ३०५ ॥

म्भनजभराः । घट्टैरिति वर्तते । यथा—

शालाभ्यासे व्यसनमनुपमं परोपकृतौ रतिः,

”सत्यात्रेषु प्रणयपरतया प्रदानमनारतम्” ।

प्रीतिः पादान्धुरुहि जिनपतेर्भवेदमलत्मानां,

विद्युद्धेद्याजलधरपटलीचलात्मनि जीविते ॥ ३०५.१ ॥

1) देव तवारिनरेदा पुरन्धीनकवाम्बुजशक्तिः । 2) उर्वी शृष्यीम् । पक्षे गुर्वीम् ।
3) इस्त्वावर्तं पक्षे सर्पताम् । 4) पातालस्वामी दोषः । 5) ज्वालंज्वालमित्यत्र वियोगात्प्रिः । 6) लेखं
लेखं आलेख्यालेख्य । 7) सत्यात्रेयविति - आदरवत्परतया । 8) भवेति - निन्तारम् । 9) भ्रमयेति -
मिथुदायनाम् ।

१ देवतावारिनरेदा. A. २ परितः. A. ३ दन्तगीति A. ४ रुचि dropped in B. ५ श्रुणयन्त्यहं N.
६ शकल्यति A.

म्भौ न्यौ रौ केसरम् ॥ ३०६ ॥

मभनयरराः । छैरिति वर्तते । यथा -

“सारंगाणां न कुलमिह न वा यूयं” महादंष्ट्रिणां,
कर्णातिथ्यं न च भजति कदुर्गन्धद्विपानां ध्वनिः ।
तत्किं दिक्षु क्षिपसि रभसया नेत्रे त्वमुद्यत्करो,
यद्वा ज्ञातं विधुवति पवनस्त्वत्केसरं” केसरिन् ॥ ३०६.१ ॥
नौ मौ यौ चन्द्रमाला छवैः ॥ ३०७ ॥

ननममययाः छैरिति सप्तभिद्यतुर्भिश्च यतिः । यथा -

“सरसि” सरसिजं तद्वाकाशे पर्वणं चन्द्रविम्बं,
कुनलयनयने वावत्साम्यं नाभजस्वन्मुखस्य ।
“जनयतु कनकाम्भोजश्रेणीर्लक्ष्यः स्वर्गसिन्धुः,
घटयतु यदि वा सोऽपि स्रष्टा कोटिशचन्द्रमालाः ॥ ३०७.१ ॥
नौ म्त्तौ औ ललितम् ॥ ३०८ ॥

ननमतभराः । छैरिति वर्तते । यथा -

“परममुपशमं वर्माकृत्य स्थितेऽत्र महामुनौ,
प्रहरणमपरं दध्याः किञ्चिन्निशातनतीथ यत् ।
पशुपतिविजयं स्मारं स्मारं पराक्रमगर्वितः,
फलयसि ललितं पीष्यं शशं मनोभव किं मुवा ॥ ३०८.१ ॥
अनिसा भ्रमरपदं शैः ॥ ३०९ ॥

भरौ नगणत्रयं सश्व । शैरिति नवभिर्यतिः । यथा -

वारिदमुक्तनारिभरपरिश्रमितधनरथा,
उद्रतरोहिणीशकरधवलितसकलककुम् ।
कस्य घृतिं ददाति न हि शरदतुरजनिरियं,
चुम्बनलाळसभ्रमरपदविदलितकुमुदा ॥ ३०९.१ ॥
म्सौ ज्सौ त्सौ शार्दूलललितं ठैः ॥ ३१० ॥

भसनसतसाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा -

1) सारंगानामित्यत्र हरिणानां वृन्दम् । 2) महेति - व्याहारीनाम् । 3) त्वत्कन्धकेशम् । 4) सरसि
सरो[त्तरे] पर्वणि भवं पार्षणे राकाजातम् । 5) आनौ जनपत्ति - तदेल्यध्याहारो विभेयः । स्वर्गति - गङ्गा ।
घटेति - गङ्गा । 6) परममुपेत्य सनादीकृत्य । निशातं वीक्षणम् । ईश्वरविजयं स्मृत्वा स्मृत्या ।

”नष्टं त्यक्तमिधःप्रतीक्षणरसैः सारंगमिधुनैर्,
यातं विस्मृतशृङ्गभारविधुरैर्वाग्धीणसकुलेः ।

लीनं पल्लवपद्म एव सहसा क्रौडिर्ध्वनैति चेत्,
फान्त्वाचाटुविधित्सयापि हि भवान् शार्दूल ललितम् ॥ ३१०.१ ॥
स्तन्जभ्राः कुरङ्गिका डडैः ॥ ३११ ॥

मदनजभराः । डडैरिति पञ्चभिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—
”अस्या वक्त्रेन्दौ विजयिनि चिराय लाञ्छनवर्जिते,
प्राण्यांशो त्वं स्फुरसि दिवि धृष्ट नित्यमचेतनः ।

साकृतालोकाद्भूतनयनकेलिनिर्जितलोचना,
याऽऽप्ये तस्याबुचितचतुरेह सैव कुरङ्गिका ॥ ३११.१ ॥
स्तौ मौ यावनङ्गलेखा चडैः ॥ ३१२ ॥

नसममययाः । चडैरिति पद्मभिः पञ्चभिश्च यतिः । यथा—
”प्रियसखि मधुं मा स्मावज्ञासीर्मानयेनं यथावत्,
तव हि वकुले क्रीडामित्रेऽस्मिन् पुत्रके चूतवृष्टे ।

भवनपरिखापद्मिन्यां सख्यां न्यस्तरोलम्बवर्णा-
वलिक्सल्यव्याजादेतेनानिन्यिरेऽनङ्गलेखाः ॥ ३१२.१ ॥
विवुर्धप्रियेख्यन्वे ॥ ३१२.१ ॥

स्तौ जौ भ्रावुज्ज्वलं जैः ॥ ३१३ ॥

रसजजभराः । जैरित्यष्टभिर्यतिः । यथा—

”पाणिपादविलोचनाननपद्मकाननशालिनी,
निम्ननाभिमहाह्वदा त्रिवलीवरंगविभूषिता ।

1) नष्टमित्यत्र त्यक्तं मिधो यत्र क्रियाविरोपणम् । विस्मृतशृङ्गभारं यथा स्यादेवं विधुरैः पीडितैः गण्डकरीवैः । क्रौडैर्वाहैः । ललितं सविड्भासं यथा भवति तथा । 2) अस्याः वक्त्रेन्दावित्यत्र हे प्राण्यांशो वन्द । हे छष्ट त्वं अस्या वदनेन्दौ सर्वोत्कृष्टे सति कलङ्गहीने सति आकाशोऽचेतनः सखित्वं स्फुरसि भयो हेतोः त्वत्तः इह लोके सा कुरङ्गिकाप्युचितचतुरा या अस्याः साभिप्रायालोचनाद्भूतनयनवन्देस्या निर्जिते विलोचने यस्याः सा एवंविधा सती भरण्या तिष्ठति स्म । मृगी सा पशुरपि धम्या या भरण्या लज्जिता सती वसति । त्वं तु पशोरपि पशुः यत् निर्जितोऽपि गगने भ्रमसीति भावः । 3) प्रियसखि मधुमित्यत्र हे इष्टसखि मधुं वसन्तं भावगणय किं तु एनं मानय । धनेन हि बहुलसहकारपद्मिनीषु क्रिसलयस्याजाव् अनङ्गलेखाः भानिन्यिरे भान्तीकाः । फो भाव । दम्पत्योर्यत्परस्परं प्रेम्णा लेख्येपर्यं सोऽनङ्गलेखाः । यथाहमिह स्थितवत्यपि तावन्ती त्वं अपि तत्र यत्तत्रपि माम्भक्तः । लिखितपत्रमनङ्गरसाकुब्जा विरहिणी प्रहिण्येति पठितं प्रति । एवं पतिरपि तौ दयितौ इति प्रेम्पति । 4) पाणिपादवत्यत्र त्रिवली उदारस्या वलिप्रयी । चम्पारवैत—पद्मविशेषः ।

१ प्रतिष्ठण G. २ जातं B. ३ च्चनिति N. ४ कांचाटु० N; ५ लोकाटु० B. ६ this is found under s. 313 after the word यतिः in uCDXP; but this is never the place where H. indicates alternative names.

कुङ्कुमारुणीवरस्तनचक्राकयुगाञ्चिता,

केलिसिन्धुरिवोज्ज्वला मदनस्य राजति कामिनी ॥ ३१३.१ ॥

मालिकोत्तरमालिका वेत्यन्ये ॥ ३१३.१ ॥

नौ रीर्निशा डैः ॥ ३१४ ॥

नद्वयं रचतुष्टयं च । डैरिति त्रयोदशभिर्व्यतिः । यथा —

”मलयजरसलिस्रम्याङ्गभाजां सिते वाससी,

शरदि हृदि च विभ्रतीनां विशुद्धां नवैकावलीम् ।

विकचकुमुदकर्णपूराञ्चितानां कुरङ्गीदृशां,

हिमरुचिकिरणावदातामिसतुं निशा प्रेयसी ॥ ३१४.१ ॥

तारकेत्यन्ये ॥ ३१४.१ ॥

नौ सौ तौ पङ्कजचक्रा घञैः ॥ ३१५ ॥

ननससतयाः । घञैरिति चतुर्भिर्नवभिश्च यतिः । यथा —

”इह किमु विलसति सर्वक्रतुश्रीः किं तु भृगाक्षी,

बहुजनजडिमविजृम्भणहेतुः कुन्दैरदा वा ।

अभिनवमद्भुतरपल्लवपाणिः संभृतवृष्णा,

समुदितनिविडपयोधरभारा पङ्कजचक्रा ॥ ३१५.१ ॥

खज्रभसाः सुरभिर्छिडैः ॥ ३१६ ॥

सनजनभसाः । त्रिर्द्वैरिति त्रीन् वारान् पञ्चभिर्व्यतिः । पञ्चभिः पञ्चभिः पञ्चभिश्च यतिरित्यर्थः । यथा —

”सुष्टदुञ्जलवकुलाकुलमधुपावलिरसितैः,

पयनाहवलीदलपटलैरतिचपलैः ।

मदने प्रियसुहृदि प्रतिभुवनं कृतविजये,

”सुरभिर्धुवमिह गायति परिवृत्यति मुदितः ॥ ३१६.१ ॥

य्मौ न्सौ त्सौ क्रीडा चचैः ॥ ३१७ ॥

यमनसतसाः । चचैरिति पद्मभिः पद्मभिर्व्यतिः । यथा —

1) मलय[ज]रसित्यत्र कर्णपूरति - कर्णाभरणम् । कुरङ्गीदृशां श्रीणाम् । 2) इह किमु विलसतीत्यत्र हेनन्ते शान्तेन जायते भवति । श्रीपक्षे जनालस्यम् । किरिरे कुन्दाः पुष्पानि । यमन्ते पल्लवाः निष्पद्यन्ते । श्रीपक्षे वृष्णा भवति पक्षेऽभिजातः । प्रादृषि पयोधरा मेघाः पक्षे नर्वा । शरदि कमलानि विकसन्ति पक्षे बदनसरगौरुदमिर्मा भागः । 3) सुष्टदुञ्जलवकुलमधुपावलिरसितैः । 1) सुरभिर्धुवमिह ।

“यदि प्राप्तो बन्धं यदि विरहितो विन्ध्याचलभुवा,
वियुक्तः कान्वाभिर्बिदि च तदपि स्रम्भेरमपते ।
नरेन्द्रस्ते पूजां रचयति सदा किं वैप भवता,
रणक्रीडामैत्रीं घटयति ततो मा गाः शुंचमिमाम् ॥ ३१७.१ ॥
न्सौ म्त्तौ भ्रौ हरिणीपदं चचैः ॥ ३१८ ॥
नसमतभराः । चर्चैरिति पद्भिश्चतुर्भिश्च यतिः । यथा—

“अधिगुणधनुर्दण्डं पश्यंद्बुधकं गहने बने,
सरनसमपक्वामन्त्र्यङ्कुश्चिन्तयन्निति ^१तान्यति ।
सरसमधुरोद्गारैर्गीतैर्वागुराभिरिव प्रिया-
ऽद्दह निगडिता दत्ते नैपा सांप्रतं हरिणी पदम् ॥ ३१८.१ ॥
भीन्या भङ्गिः ॥ ३१९ ॥

भगणचतुष्टयं नयौ च । यथा—

मा कुरु संपदि संमदमापदि विसृज विपादं,
दीनजनेषु कृपां कुरु संस्मर चिरपुरुपाणाम् ।
संत्यज पापचरित्रसुवच्चय^२ सुचरितमालाम्,
अद्भुतभङ्गिरियं पुरुषोत्तमसरणिरनिन्या ॥ ३१९.१ ॥
विच्छित्तिरिति कश्चित् ॥ ३१९.१ ॥
स्जौ स्जौ त्रौ बुद्बुदम् ॥ ३२० ॥

सजसत्रतराः । यथा—

“असमं दधन्नयपयो गभीरमध्वः सनातनो,
विमलो जयत्यविरतं जिनेन्द्रसिद्धान्तवारिधिः ।
अतिपेश्लैर्गम^३गणैस्तरंगिते यत्र सवंदा,
क्षणदृष्टनष्टतनुभिः कुट्टिभिर्बुद्बुदायितम् ॥ ३२०.१ ॥
अतिधृत्यां म्त्तौ उस्त्तौ तौ गः शार्दूलविक्रीडितं ठैः^४ ॥ ३२१ ॥
मसजसततगाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा—
“क्ष्माभ्रत्सुंगव कोशकन्दरुखात्रिर्गल ते संगर-
क्रीडासून्मदवैरिवारणघटाकुम्भस्थलीः पाटयन् ।

१) यदि प्राप्त इत्यत्र स्रम्भेरमेति— हे हस्तिपते । भवता कृपा संपादयति । एतेन उक्तिद्वयेन गजस्य महत्त्वमारोप्यते । २) अधिगुणेत्यत्र गुणमधिस्त्यो धनुर्दण्डो यस्तेति तं व्याधं न्यङ्कुर्हरिणः । ३) येदं करोति । ४) उद्दश्येति— पुष्टिं नय । सरणिर्गमः । संपदि आनन्दो न क्रियते विपादि विपादो नेत्यादिलक्षणा अद्भुता । ५) असममित्यत्र असाधारण्यम् । नया नैगम्मायास्तदप्यप्येतेन गर्भरं गम्भीरं मध्यं मध्यमदेशो यत्येति । नित्यस्थितिभागयोर्वेक्षया । ६) सदत्तपाठमहैः । पूर्वं दृष्टाः पश्चाच्चष्टाः दृष्टनष्टास्तैरिति क्षणक्षय-
यादिभिः स्यासकथितम् । ७) क्ष्माभ्रत् इत्यत्र राजानः पदे पर्वताः तेषु पुंगवो मुप्यः ।

दंष्ट्रालो नवलग्रभौस्तिकमणिस्तोमैरसखेखया,
जिह्वालः करवाल एष तनुते शार्दूलविक्रीडितम् ॥ ३२१.१ ॥
म्सौ ज्सौ न्सौ गो वायुवेगा ॥ ३२२ ॥

मसजसनजगाः । 'ठैरिति वर्तते । यथा—

"त्यक्त्वा पुत्रेकलत्रवन्धुसुहृदां व्यतिकरमञ्जसा,
नित्यं संस्मर वीतरागचरणाम्बुरुहयुगं" रहः ।
हंशो चित्त चिरं प्रसीद किमिदं न हि इतजीवितं,
जानीपे धनवायुवेगनिहताध्रपटलगत्वरम्" ॥ ३२२.१ ॥

य्मौ न्सौ रौ गो मेघविस्फूर्जिता चचैः ॥ ३२३ ॥

यमनसररगाः । चचैरिति पद्भिः पद्भिश्च यतिः । यथा—

"निरुन्धानस्तापं जगति कलयञ्चण्डकोदण्डदण्डं,
पदं व्यातन्वानः सततमखिलक्षमाभृतां चोपरिष्टात् ।
निकामं दुर्धर्पां दिशि दिशि समुल्लासयन् वाहिनीश्च,
त्वमुच्चैश्चौल्लव्येश्चर घटयसे मेघविस्फूर्जितानि ॥ ३२३.१ ॥
रन्मेति स्वयंभूः ॥ ३२३.१ ॥

य्मौ न्सौ जौ गो मकरन्दिक्का ॥ ३२४ ॥

यमनसजजगाः । चचैरिति वर्तते । यथा—

इमां वालां त्रासाकुलमृगवधूविलोलविलोचनां,
किमु त्वं निःशङ्को व्यथयसि मुहुर्वियातपिचैष्टितैः" ।
"परिक्षोदं चण्डैर्मुसलपरिघैः सहेत न मालती,
शृङ्गान्यद्दृक्नीपदपरिचयाद्गलन्मकरन्दिक्का ॥ ३२४.१ ॥

य्मौ न्सौ तौ गश्छाया ॥ ३२५ ॥

यमनसततगाः । चचैरिति वर्तते । यथा—

"फलं कालाक्रान्तं कुसुममरसं पत्रं न भोगास्पदं,
बहिस्तर्काकैश्यं किमपि सहजं निःसारमन्तर्वपुः ।

1) त्यक्त्वा पुत्रेकलत्र मित्राणां संबन्धम् । 2) रहः पृकान्ते वनमध्ये इत्यर्थः । 3) मेघसमूहवत्
गत्वं विनाशि । 4) निरुन्धानस्यापमित्यत्र जलद्विचोष्टितानि । यथा मोषो हि तारं निरुणद्धि अपमपि भन्त्येषां
राशम् । स्वर्गं पक्षे इन्द्रधनुः । इमाभृत् राजा पर्येतश्च । वाहिनी कटकं नदी वा । 5) इमां वालामित्यत्र
पृष्टविचोष्टितैः । 6) चूर्णभाषम् । 7) फलं कालाक्रान्तमित्यत्र द्वे ताल एव फलं कालद्रोपद्रूपितं पितृ ।
मीरसं कुसुमं पितृ । न भोगयुक्तं पत्रं पितृ । बहिस्तत्त्वं प्रसिद्धं कार्कश्यगुणं प्रकृतमिवं पितृ । अन्तर्मध्ये
निःसारगुणं पितृ पितृ ।

१ ठैरिति N. २ बन्धुकलत्रपुत्र A. ३ कार्कश्यं N.

१० छन्दो.

विष्टुद्धिं गृध्राणां धिगुपकरणं शाखाप्रपञ्चो न ते,

किमन्यत्ताल स्वाद्विरलविरला छायापि नो शीतला ॥ ३२५.१ ॥

त्रिद् जसौ गो रतिलीला ॥ ३२६ ॥

रीन् वारान् जगणसगणौ गुरुथ । जसजसजसगाः । चचैरित्यनुवर्तते । यथा—
दुनोति यत तां फराम्युजतले निवेशितकपोलां,

किमप्यहरहस्तथा कथमपि त्वदीयविरहाग्निः ।

यथा परतनुर्न पङ्कजद्रलेर्न मौक्तिककलापैर्,

न चन्दनरसेर्न चन्द्रकिरणैः करोति "रतिलीलाम् ॥ ३२६.१ ॥

मत्तौ न्सौ रौ गः पुष्पदाम उच्चैः ॥ ३२७ ॥

मतनसररगाः । उच्चैरिति पञ्चभिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

सेयं साफाह्ला त्वयि मृगनयना "संगताङ्गी विलासैर्,

लीलालोलभूर्दिवि कमलवनं कुर्वती नेत्रपातैः ।

इहो पश्यैतद्विरहविधुरया ते यथा "सावहित्यं,

प्रक्षिप्तं कण्ठे विकसितवकुलासूत्रितं पुष्पदाम ॥ ३२७.१ ॥

मत्तौ न्सौ तौ गो वञ्चितम् ॥ ३२८ ॥

मतनसततगाः । उच्चैरिति वर्तते । यथा—

"कैश्चिच्चावाकैरविदितसुकृतैः शृङ्गाविमुक्तात्मभिः,

कौलीभूयान्यैर्विहितपशुगणाघातैः परैर्यज्वभिः ।

जैने धर्मेऽस्मिन् सति सततश्यापीयूषपात्रेऽप्यहो,

स्वच्छन्दं घूर्तैरहह कुटिलया बुद्ध्या जगद् वञ्चितम् ॥ ३२८.१ ॥

'विम्बितमित्यन्यः ॥ ३२८.१ ॥

म्यौ नौ रौ गो मुग्धकं चञ्चैः ॥ ३२९ ॥

यमननररगाः । चञ्चैरिति पद्भिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

परिध्राम्यद्भ्रं शसितपरिमलेर्जपापादलोष्ठं",

गिरा लीलालापप्रणयमधुरया सदानन्ददायि ।

स्फुरत्यन्तञ्चित्तं" लिखितमिन् सखे ममाद्यापि तस्याः,

"प्ररूढप्रेमायाश्चकितमुगटशो मुखं मुग्धकं तत् ॥ ३२९.१ ॥

1) रतिलीलां स्वास्थम् । 2) सेयं सा ह्यत्र योगिताङ्गी । 3) अद्रमोदजापेभिः काकासोपन-
सहितम् । 4) कैश्चित्त्रयत्र नास्तिरज्ञानपुण्यैः द्वादीनामभिः । कौलीभूयैति—जापतीभूय । अन्यैर्यो-
गिभिः । 5) परिध्राम्यदित्यत्र जपापादलब्ध् रक्तोष्ठम् । 6) चित्तस्यान्तः अन्तश्चित्तम् । 7) उत्प-
रामयाः । मुग्धकं मनोहरम् ।

१ परैर्यो० N. २ विम्बितं A, चित्तं N. ३ प्राप्यद्भ्रं N.

रः सौ तो जौ ग ऊर्जितं जैः ॥ ३३० ॥

रससतजजगाः । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

नेक्षसे किमहो "जलरिकां स्वामपि तावदिमां तनूं,

नो निषेधसि चण्डमरीचेर्दुःसहमातपत्रुम्भितम्" ।

शारदे समयेऽपि तदस्मिन् पूरितपर्वतकन्दरा-

प्यूर्जितस्वनितानि दधानस्तोयद कि न हि लज्जसे ॥ ३३०-१ ॥

नभ्रसा जौ गस्तरलम् ॥ ३३१ ॥

नभरसजजगाः । यथा—

श्रय विशुद्धधिया जिनेश्वरपादपङ्कजभृङ्गतां",

प्रकटय "प्रशमं भजस्व गुरुनधीष्व सदागमम् ।

विरचयार्थिजनं कृतार्थमिमं कुरुष्व तपः परं,

तरलमायुरिदं गृहाण तदीयमेतद्दहो फलम् ॥ ३३१-१ ॥

औ भः सौ जगौ माधवीलता छैः ॥ ३३२ ॥

मरभससजगाः । छैरिति सप्तभिर्यतिः । यथा—

निःसामान्यं तवैतत् किमपि विराजति दक्षिणानिल,

"प्रावीण्यं यत्प्रगल्भामिह सहकारलतामनुन्नजन ।

अश्रान्तं सामिलापः स्पृशसि समुन्नयसे विधूनय-

स्खालिङ्गस्याशु सुन्दरस्मिन्नवकीमलमाधवीलताम् ॥ ३३२-१ ॥

सूगौ तरुणीवदनेन्दुः ॥ ३३३ ॥

सगणाः षट् गुरुश्च । यथा—

भृगनाभिविनिर्मितपत्रलतावलिलाब्धनधारी,

जननेत्रचकोरमहोत्सवकृत्कमलद्युतिहारी ।

जगतां विजयाय निवद्धमतौ "क्षपलक्ष्मणि सौद्यो,

जयति प्रतिपन्नसहायपदस्तरुणीवदनेन्दुः ॥ ३३३-१ ॥ १९।१३ ॥

कृतौ औ औ ऋौ ल्गौ सुवदना छैः ॥ ३३४ ॥

मरभनयभलगाः । छैरिति सप्तभिः सप्तभिर्यतिः । यथा—

- 1) नेक्षसे इत्यत्र जलद्रुम्याम् । 2) जातपविलसितम् । 3) श्रय विशुद्धेत्यत्र भ्रमरत्वम् ।
4) उपसतमभावम् । 5) निःसामान्यमित्यत्र प्रयोगस्य भावः प्रावीण्यम् । 6) क्षपलक्ष्मणि कन्दर्पे ।

"आकल्पं कल्पयित्वाभिनवमृगमदैरासुच्य" च शिति-
 क्षौमे कृत्वा विभूषां मरकतमणिभिर्गन्तुं प्रियगृहम् ।
 औत्सुक्याद्यापदस्यात् पथि "सुप्रशशिना वावद्धर्तमी,
 ज्योत्स्नी जातेति मूर्च्छामभजत सहसा कष्टं मुचदना ॥ ३३४.१ ॥

दशग्लौ वृत्तम् ॥ ३३५ ॥

गुरुलघू दशवारानावृचौ वृचं नाम वृत्तम् । यथा—

"प्रीणिताखिलार्थिदानमूर्जितारिजिप्युषौरुपं महर्षि-
 चित्रकृज्जितेन्द्रियत्वमेवमद्रुवान् गुणान् दधन्नेन्द्र ।

रामपार्यधुन्युमारमुख्यपूर्वभूमिपालवृत्तमघ,
 सत्यतां चिराय नीतवानसि त्वमुच्चकैश्चुलुक्यचन्द्र ॥ ३३५.१ ॥

रभौ नौ भ्यौ लौ मत्तेभविक्रीडितं डैः ॥ ३३६ ॥

सभरनमयलगाः । ईरिति त्रयोदशभिर्यतिः । यथा—

उदयाद्रेः प्रसरन्नयं दिनपतिः प्रत्यप्रसन्न्यातेप-
 स्फुटसिन्दूररुचिविसृत्रित^१त्तमःसंदोह्यह्वीयनः ।

तनुते^२वाजिजयोहसत्केशपुरःकामत्सुपर्णाप्रज-
 प्रतिकारोपरिर्वालादायतकरो मत्तेभविक्रीडितम् ॥ ३३६.१ ॥

नो भौ मः सौ ल्गौ मुद्रा डैः ॥ ३३७ ॥

नभमससलगाः । ईरिति एकादशभिर्यतिः । यथा—

अचमरण्यमहीष्वपि चूवास्वादकपायितकोकिला-
 कलकलच्छलतश्चिरमाज्ञामस्तालितामिह^३वर्तयन् ।

क्षुपितमानयतीकलहानामन्तकरः पुरतः सखे,
 "मकरपेतुमर्हापतिमुद्रान्यापरणं तनुते मधुः ॥ ३३७.१ ॥

उज्ज्वलमित्यन्ये ॥ ३३७.१ ॥

रमौ नौ तौ गौ शोभा चष्टैः ॥ ३३८ ॥

यमनर्नततगगाः । चष्टैरिति षड्भिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

१) आकल्पं वेपं रचयित्वा । २) आमुष्येति—परिधाय । ३) स्वमुत्प्रभामिः भूदो उद्योतिते फलोक्ताद्भावतलज्जया गन्तुमशक्तेति भावः । ४) विसृत्रितेति—विनाशिता । ५) वाजिजयेति—वाजि-
 जवाय योगाय उल्लसन्ती कक्षा तर्जकी यस्य स चासौ कामदस्त्रसारथिरपरिष्टाद् वल्गुदायवमुजः ।
 ६) अचमरण्येत्यत्र वर्तयन् प्रवर्तयन् । ७) काममहीशमधालपदं आज्ञाज्ञापनमिति यावत् ।

११ गता लाक्षारगशुतिरधरदलात्पत्रवह्नी विलुप्ता,
 कपोले पर्यस्तां तिलकमलिकतो लम्बितः केशपाशः ।
 च्युतः कर्णोत्तंसः करमणिवलयं स्रस्तमस्त्रास्तथापि,
 प्रियेण ११ प्रत्यप्रः प्रथयति महतीं संगमो हन्त शोभाम् ॥ ३३८.१ ॥
 औ औ तौ गौ चित्रमाला छैः ॥ ३३९ ॥

मरभनततगगाः । छैरिति सप्तभिः पद्भिश्च यतिः । यथा—

११ सा काङ्क्षत्यन्यमेवायमपि यत तां सारसौन्दर्यलक्ष्मीम्,
 एषा चैतं वरौकी तरुणनिवहोऽमूं च लावण्यपुण्याम् ।
 एवं प्रत्यप्रकैलीकुशलललितैर्वैद्भहासं वसन्ते,
 देवः पुण्यायुधोऽसौ रमयति रतिं दर्शयंश्चित्रमालाम् ॥ ३३९.१ ॥
 सुप्रमेत्यन्यः ॥ ३३९.१ ॥

औ स्त्रौ म्यौ ल्गौ सद्रत्नमाला ल्जैः ॥ ३४० ॥

मनसनमयलगाः । ल्जैरिति पञ्चभिरष्टभिश्च यतिः । यथा—

सन्धान्ते प्रतिदिशमियं समुदिता तारावतिः शोभते,
 ११ इयामाया अभिसरणकैलिरभसाद्भृष्टेव मुक्तावलिः ।
 यद्वा व्योमनि मनसिजेन लिखिता जैत्रप्रशस्तिर्निजा,
 विस्फूर्जद्दनतमर्तमिषफणिनां सद्रत्नमालाथवा ॥ ३४०.१ ॥

भीरसल्गा नन्दकम् ॥ ३४१ ॥

भगणचतुष्टयं रसलगाश्च । यथा—

११ अद्भुतसंगरसागरमन्थनसंभवां कलयन् श्रियं,
 दोष्णि दधद्वसुधावलयं च कुमारपालमहीपते ।
 त्वं वलिराजनिचक्रणविश्रुतविक्रमः पुरुषोत्तमः,
 केवलमेप जगद्विजयी त्वदसिद्धिपां न तु ११ नन्दकः ॥ ३४१.१ ॥

1) गता लाक्षेति—सुख्यनेनेति शेषः । विलुप्तेति—भङ्गमर्दनेनेति । 2) प्रत्यप्रो नयीमः कथयति ।
 3) सा काङ्क्षत्यन्यमेवेत्यत्र सा नारी अन्यं पुरुषं काम्यति । स तु पुमान् तां दयिताम् । पुनः एषा सार-
 सौन्दर्यलक्ष्मीवराकी सती पुनं प्रत्यप्रकं पुनासम् । तरुणपुरुषमिन्द्रः अमुं लावण्यपुण्यां पूर्वविधां अभिल-
 पति । एवं नूतनकैलिनिपुणमिलासैः चद्भहासं यथा भवति तथा कामः रतिं दयित्वां रमयति । 4) भाक्षर्यमालां
 भनया रीत्या वसन्ते दर्शयद्वित्यर्थः । 5) सन्धान्ते प्रतिदिशमित्यत्र इयामाया योऽन्तर्बर्षद्वितीया कामिनी
 तस्याः । 6) अद्भुतेत्यत्र संप्रामसमुद्भवत्तन्नेदमाम् । 7) नन्दको हर्षकरः । पक्षे विष्णोः रत्नस्य नन्दक
 इति नाम । यद्वाहुः—नाह्वयोऽस्य पात्रजन्वोऽशुः धीयसोऽसिस्तु नन्दक इति ।

श्री ऋभौ श्री ल्गौ कामलता ॥ ३४२ ॥

भरनभभरलगाः । यथा -

कौतुकमात्रमेव भवतो यदि शस्त्रपरिग्रहे तदा,

चापशिलीमुखान् घटयितुं कुरु चूतदलावमोदनम् ।

कस्य मनः करोति न हि वश्यमसौ पुरतो यतः स्फुरन्,

काम लतावलीतरलनो मलयानिल एष ते सघ्ना ॥ ३४२.१ ॥

उत्पलमालिकेत्यन्वे ॥ ३४२.१ ॥

श्री ऋभौ श्री ल्गौ दीपिकाशिखा गचैः ॥ ३४३ ॥

भनपननरलगाः । गचैरिति त्रिभिः पद्मभ्रिय यतिः । यथा -

प्राक्नेसुकुवसमूहे "बलवदिह समुहसत्यापि,

"दुर्नयकरणमनीषा श्रियमपहरति क्षणावृणाम् ।

पश्यत यदनुपभुक्तेऽपि हि विनिहिततैलपूरणे,

निर्भरचलितसमीरो "दलयति तलु दीपिकाशिखाम् ॥ ३४३.१ ॥

म्भौ ज्भौ ज्भौ ल्गौ शशाङ्करचितम् ॥ ३४४ ॥

तभजमजभलगाः । यथा -

त्वं निर्जितोऽसि निरवद्यया "वरतनोर्मुग्धान्बुजरुचा,

विस्तीर्णनेत्रललितैः कुरङ्गहतकोऽयमप्यवजितः ।

युक्तं शशाङ्क रचितं त्वया "यदमुना सदैक्यमधुना,

संगः समानगुणयोगिभिर्भवति देहिनां "समुचितः ॥ ३४४.१ ॥ २०१११

प्रकृतौ श्री ऋभौ यिः स्रग्धरा छलैः ॥ ३४५ ॥

भरभना यगणत्रयं च । छलैरिति सप्तभिः सप्तभिर्यतिः । यथा -

आवासः पर्णशाला वपुषि च यसनं नूतना त्वक्तरूपं,

पाणावापाद्यष्टिः" शिरसि च चिकुरैर्नव्यगुम्फो जटानाम् ।

कर्णेऽक्षस्रग्" धरायाः परिवृद्ध¹⁰ विपिने त्वद्भ्यात् संप्रतीत्यं,

युक्तिर्द्विप्ररदोभिस्त्वदरिनुपजनेः शिखिवा वापसानाम् ॥ ३४५.१ ॥

1) प्राक्नेत्यत्र बलवन्सुहृदित्यर्थेऽप्ययम् । 2) दुःखं नयति इति दुर्नयानि तासि करणानि कार्यानि
तेषामित्या । 3) श्वोऽयति । 4) त्वं निर्जितो[सि] निरैत्यत्र कामिन्याः । 5) अमुना मृगेण ।
देक्यं मैत्र्यम् । 6) पुर्यैः । 7) समुचितो योग्यः । 8) आगत इत्यत्र प्रापावो प्रतिवो दण्डः ।
9) अक्षय्यं अक्षनाला । 10) पृथ्याः स्वामिन् ।

त्रौ भौ उभौ रः कथागतिः^१ ॥ ३४६ ॥

तरभनजभराः । छडैरिति यती । यथा—

^१केष्वप्यस्वर्गर्वाद्धिधुरितमुवनेष्वनर्गलर्जितैर्,

अम्भोधरेष्विवाशु अयणपथगतेष्वभूद्विनिमीलितम् ।

^२आखण्डलस्य कामप्यभजत नयनासितोत्पलकानतं,

प्रीतिं चुलुक्यचन्द्र प्रकृतनृपकथागते त्वयि तु क्षणात् ॥ ३४६.१ ॥

भ्रौ त्रौ त्रौ रो ललितं विक्रमो जैः ॥ ३४७ ॥

भरनरनराः । धैरिति दशभिर्व्यतिः । यथा—

सहुणरदरोहणगिरे वशोधयलिताखिलाशामुख,

द्वेषिवधूमुखाम्बुजविधो वयं किमिध वर्णयामस्तव ।

यस्य वशंवदत्रिभुवनश्चिरं विद्युधसुन्दरीमण्डलैर्,

जम्भरिपोश्चमत्कृतिरसं दयल्ललितविक्रमो गीयते ॥ ३४७.१ ॥

मौ तनिसा मत्तक्रीडा जडैः ॥ ३४८ ॥

मदयं तगणो नत्रयं सथ । जडैरिति अष्टभिः पञ्चभिश्च यतिः । यथा—

नो जानीते कृत्वाकृत्यं विलुठति च ^३धरणिस्तलशयने,

भूयो भूयो भूच्छां धत्ते द्रढयैति न शिथिलमपि वसनम् ।

^४अर्थापेतं निःसंबन्धं यचनमपि वदति नदतिवरां,

मत्तक्रीडामात्रा^५ वाला मुभग तव ^६नखविरहविधुरा ॥ ३४८.१ ॥

रुजतनिसाश्चन्दनप्रकृतिः ॥ ३४९ ॥

रजता नत्रयं सथ । यथा—

दर्शनाद्यदीह संतापमपहरति तदपि वत ^७तया,

नार्जितं धनं प्रभूतं जरसि सुखदमतिसरलतया ।

किं तु चन्दनप्रकृत्या सखि सततमपि फलरहितया,

^८दुर्भुजंगर्घ्येष्टया यौवनमिदमफलमदह गमितम् ॥ ३४९.१ ॥

१) केष्वप्यस्वर्गर्वा [ति]—केष्वपि भूषणेषु । २) इन्द्रस्य सहस्रनेत्रकमलवनं त्यक्त्याध्रवणेन प्रीतिं प्राप यत्पर्यमन्वेषां दुर्दान्तराज्ञां कथाध्रवणेन मीलितं समभूत् । मेघगर्जरवम् । ३) नो जानीते इत्यत्र परणीतलोच शयनं यत्वेति । ४) अर्धरहितमाकाङ्क्षादीनम् । ५) आशा प्राप्ता । ६) नखीनविरहपीडिता । ७) दर्शनाद्यदीत्यत्र तथेति—प्रकृत्या । ८) दुष्टभुजंगः घटनेन फलं नार्पयति ।

नजभजिराः सिद्धिः ॥ ३५० ॥

नजभा जत्रयं रथ । यथा—

सतवनमत्पुरंदरशिरःशुचिरत्नकिरीटमालिका,
विमलमयूरशेरपरितपादनरघुतिजालशालिनम् ।

विपुलदयानिधिं ^१प्रणयिकल्पतरुं भजत जिनेश्वरं,
यदि ^२भवकातरस्त्वमिह वाञ्छसि सिद्धिमनुत्तमां सखे ॥ ३५०.१ ॥

चित्रलता, रुचिरा, शशिवदना चेत्यन्ये ॥ ३५०.१ ॥

नजीभ्रा वनमञ्जरी ॥ ३५१ ॥

नगणो जगणचतुष्टयं भरौ च । यथा—

सह धनुषा समदो मदनः किल ^३शीतदीधितिमौलिना,
सुहृदिह भस्म कृतस्तत्र ^४दीप्तहुताशपिङ्गलया दृशा ।

इति हि मयो कुमते स्मर मा विचरान्तिके तरलध्रुवां,
विरहजुषां सकलज्वलिताङ्गभृतां दधद् वनमञ्जरीः ॥ ३५१.१ ॥

त्री इनौ रस्तरंगः ॥ ३५२ ॥

रनरनरनाः । यथा—

निर्ममो भव विवेहि पञ्चपरमेष्ठिसंस्मरणमन्वहं,

संयमं कुरु भज क्षमां यदि समीहसे ^५सुखमनश्वरम् ।

यौवनं किल तडिल्लताचपलमध्रचञ्चलमिदं धनं,

जीवितव्यमपि मारुताहवसरित्तरंगतरलं सखे ॥ ३५२.१ ॥ २१८ ॥

आकृतौ औं त्रौ त्रौ न्यौ मद्रकं जैः ॥ ३५३ ॥

भरनरनरनगाः । जैरिति दशभिर्यतिः । यथा—

देव जगन्नयैकतिलक प्रभो ^६प्रणयिलोककल्पविटपिन्,

पुण्यवतां ^७शिरोमणिर्षदव्यभाजि जिननाथ तैरिह जनैः ।

ये विकचैश्चिराय चरणारविन्दयुगैर्मर्चयन्ति कुमुभैः,

मद्रकमन्दर्गातिभिरभिष्टुवन्ति च चरित्रमत्रभवतः ॥ ३५३.१ ॥

1) सतवनमदित्यत्र प्रणयिनो भक्ताः । 2) भवान्सारात् कावरो भीतः । 3) सह धनुषेत्यत्र शीतदीधिति-इश्वरेण । 4) दक्षिति-कृत्रीयलोचनेन । को भागः ? कन्दर्पो हि धनुषा यत्नान् कन्दनुः शकलीकृतं स च विनाशितश्च । एवं च तस्य मित्रम् । यदि इश्वरैरेतेन लोचनेन प्रज्वालितः । किं चासौ स्त्रीणां विरहयोगात् [अङ्गं] दाहानुपकनत युव स्वामिनि मित्रवलाभावात् भस्मीकरिष्यतीति भावः । 5) मनश्वरं भविनाशि । 6) देव जगत्त्रयैवेत्यत्र भक्तभक्ति[क]कल्पपादप । 7) शिरोमणिः मुकुटभावं व्यभाषि पदम् ।

स्तौ त्रौ स्रौ गौ महास्रग्धरा जष्टैः ॥ ३५४ ॥

सततनसररगाः । जष्टैरिति अष्टभिः सप्तभिश्च यतिः । यथा—

“अभि नागान्याति योऽयं स मम मम पुनर्यच्छिरो” हुकरोति,

प्रचलोऽयं “यत्कवन्धः प्रहरति स तु मे प्राणनायोऽस्तु सख्यः ।

दलयन् यो दुष्टभूपानहमहमिकया स्वर्गसीमन्तिनीता,

परिशुश्रावेति वाचो वरवरणमहास्रग्धराणां रणेषु ॥ ३५४.१ ॥

भृगौ मदिरा ॥ ३५५ ॥

भृगाविति भगणसप्तकं गुरुश्च । यथा—

हीचिनीयन्नणविघ्नमपाकुरुतेऽभिन यावतरद्वयसां,

श्रीढपुरन्धिजनस्य तथा तिरत्यपराधपद सहसा ।

कोपपदेन च गोत्रपरिस्फलितं न च कारयते तदसौ,

कामसखी मदिरेह “सतर्पमभाजि चिर किल कामिजनैः ॥ ३५५.१ ॥

लताकुमुममित्यन्ये ॥ ३५५.१ ॥

मत्यनीगा वरतनुः ॥ ३५६ ॥

मतया नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा—

“चञ्चु सौन्दर्यं मृगाध्वां परभृतयुवतिषु मधुरगिरं,

यातं हंसीषुं स्मितमुद्गुद्धनवविचकिलकुमुमर्ततिषु ।

रोलम्बश्रेण्यां कचलक्ष्मीं वदनरुचिमपि विकचकमले,

न्यास कृत्वा सा खलु याता क्वचिदपि मम वरतनुषुता ॥ ३५६.१ ॥

मसौ जसौ जसौ जसौ दीर्पार्चिष्टैः ॥ ३५७ ॥

मसजसजसजगाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा—

प्रायो दुष्कृतकर्मसु स्वयममी प्रयान्ति पिशुनाः सहायवां,

यद्वत्तद्वदनिन्दीयसुकृतक्रियासु भृशमन्तरायताम् ।

बहौ सतवजन्तुसकुलमहावनपुषि सरया समीरणो,

दीर्पार्चिष्यखिलोपकारिणि भयत्रकाण्डकुपितान्तकः खलु ॥ ३५७.१ ॥

२२।५ ॥

विकृतौ न्जौ भ्रजौ भ्रजौ भ्रजौ गोऽवललितं टैः ॥ ३५८ ॥

नजभजभजभलगाः । टैरित्येकादशभिर्यतिः । यथा—

- 1) अभिनागमित्यत्र नगान् इत्थिनोऽभि । समराङ्गणे युष्यमानेषु भटेषु सुराङ्गनाजं परस्परं यत्न-
प्रपन्नं । 2) यस्य शिरः यच्छिर । 3) मलच्छीनं वपुः कवन्धः । 4) सतर्पमिति—सत्पण्याम् ।
5) चञ्चुः सौन्दर्यमित्यत्र भृत्क्रीका पुमान् कश्चित् प्रति यति मम कान्वा यवानि पत्सन्ति एषु मुक्त्वा गवा ।

१ one m dropped in ५, २ प्रबन्धेय AHP; प्रभयोर् य. ३ हृदीयु म. ४ कुट्टमजतिषु म.
५ जगौ म. ६ दीर्पार्चि टै १. ७ यथ ललित म.

निरुपमात्प्रह्वानमभान्प्रसारनदुर्विदोः समनुत्,
निरुपितत्त्वोः पञ्चदशानुविधिप्रदाः सुसुलम् ।

प्रवचनचतुष्टयं २०ं चित्तय तनुभुक्त्यापि पलरन्,
चरुत्तरेन्द्रिशाधैल्लिर्विष्टे १६ वज्रगातिरति ॥ ३५८.१ ॥

अत्र फोचित्तममभागव्याने जगणमिच्छन्ति ॥ ३५८.१ ॥

मां तो नीत्वा मत्ताः फ्रीडा जईः ॥ ३५९ ॥

ममता नगणचतुष्टयं लघुगुरु च । जईरित्यष्टाभिः पञ्चभिः यतिः । यथा—
'दस्ताधेर्पैरारं सारं विदद्यति चिठ निष्ठमानिरहां,
पादानुषः धोर्गीन्त्राणां विघटयति दशनकुलिशविक्रमैः ।

वेगावेगात्वाद्भ्यामेनैभ्यति च फूँपटलनुसगतैः,
इत्थं मत्ता फ्रीडाभारं विरचयति नृपवर तत्र करिषेत् ॥ ३५९.१ ॥

ताञ्जूल्याः शङ्खः ॥ ३६० ॥

तगणात्परं जगणपङ्कं लघुगुरु च । यथा—

बौलुक्पनरेभर येभयरासर वीरं गर्भीरिमवारिनिधे,
सौन्दर्यमनोभय वान्निनिशाकर संयकरल्पतरो भवतः ।

यो नाम गुणानिह संरुलयेत् चिठ वचिम तु किंचन ते यशसां,
"संपर्वमराप्य स "शङ्खपरोऽभवदत्रिसुताकमितुः" सटशः ॥ ३६०.१ ॥

नाद्धसंगतिः ॥ ३६१ ॥

नगणात्परं जगणपङ्कं लघुगुरु च । यथा—

मदनगजेन्द्रमहोदयमादधती सहसा विमलप्रसरत्,
लवणिमसिन्धुरनिद्रितनीलसरोरुद्धारुलसन्नयना ।

पिशदत्तपम्बरसंपदिवं रजनीकरभिन्धमुत्तं दधती,
शरदिव संधितर्हसमार्तिपुंवतिर्विदधाति न कस्य सुदम् ॥ ३६१.१ ॥

महातरुणीदधितमित्यन्ये ॥ ३६१.१ ॥

श्री र्शनौ रत्नाश्चित्रकम् ॥ ३६२ ॥

रत्नरत्नरत्नलगाः । यथा—

1) निरुपेत्प्र विष्टे भाकरिषतः । 2) हस्ताधेर्पैरित्यत्र प्रसारणैः भनकि वृक्षाणां स्मृद्धम् । पादाः पूर्वान्तरपर्वताः । विघटयति चूर्णयति इन्तरपञ्चपर्वतैः । 3) बौलुक्पेत्प्र संयन्त्रे प्राप्य । 4) नारव्याः । 5) अद्रिसुता पार्यती सस्याः कमिता भर्ता दिव, तस्य समानः श्वेतवर्ण इत्यर्थः ।

श्रूयतां नृपकुमारपाल तव दर्शनत्वरितया व्यधायि यत्,
पादतामरसयोः सुवर्णकटके कराम्बुरुइयोश्च नूपुरे ।
हारदाम च नितम्बधिन्वफलके भृशं हृदि च रत्नमेखला,
निर्ममे जतुरसोर्दलिकेऽधरदले च "चित्रक्रमधीरचक्षुषा ॥ ३६२.१ ॥

भ्रमौ भ्रमौ नित्याश्चपलगतिः ॥ ३६३ ॥

भ्रमसभा नत्रयं लघुगुरू च । यथा -

भूमिभृतामङ्केषु विलासं स्वरुचिसदृशमति" हि विदधती,
सत्वरमानीता स्फुटमुच्चैः पटह इव नदति यशसि निजे ।

"दुर्ललिता स्तम्बरमकान्तेव नृपवर "दृढतरगुणैर्गभिः,

साधु भुजस्तम्भे भवता श्रीरतिचपलगतिरिह निगडिता ॥ ३६३.१ ॥

जसौ जसौ यिल्गा वृन्दारकम् ॥ ३६४ ॥

जसजसा यत्रयं लघुगुरू च । यथा -

तदंद्दिपरिताडनं सरभसं कचाकर्षणं स्वेच्छया चोर्जितं,

मुखाम्बुरुहचुम्बनं प्रति मुहुर्नखैर्दारेणं निर्दिशङ्कं जवात् ।

नरेन्द्रतिलक "त्वदीयपरिपन्थिनां तुल्यकालं तदैतैत्कृतं,

"शिवाभिरिह "संगरे "गगनसीमि" "वृन्दारकप्रेयसीभिस्ताथा ॥ ३६४.१ ॥

२३।७ ॥

संकृतौ भ्रमौ न्सौ भ्रमौ न्यौ तन्वी ठैः ॥ ३६५ ॥

भतनसभमनयाः । ठैरिति द्वादशभिर्यतिः । यथा -

दन्तमयूखाः शशधररुचयो वागमृतं ^{१०}रतिरमणधनुर्धूरं,

लोचनलक्ष्मीस्तुलयति कमलं नूतनविद्रुमसुहृदधरश्च ।

चम्पकगर्भप्रतिकृति च वपुर्हंसगतेरनुहरति च ^{११}यातं,

वचिम विशेषं कमपरमथया रम्यमहो किमिव हि न हि तन्न्याः ॥ ३६५.१ ॥

नौ भ्रौ ज्रौ न्यौ ललितलता छट्टैः ३६६ ॥

ननभनजननयाः । छट्टैरिति सप्तभिः सप्तभिर्यतिः । यथा -

- 1) श्रूयतां नृपेत्यत्र चित्रकं तिलकं चरलनेत्रया । 2) भूमिभृतामित्यत्र अति हि भृतायेऽखण्डम-
व्ययम् । 3) दुर्ललिता उल्लङ्घयित्री । 4) दृढतरति - गुणा भीतार्थाद्याः, पक्षे रज्ज्वः । निषञ्जिता ।
5) तदंद्दिपरित्यत्र स्वदैरिणां समकालम् । 6) शिवाभिः श्रेष्ठैभिः । 7) संगरे संग्रामे । 8) गगनसीमि
आकाशमदेशे । 9) वृन्दारकैति - देवीभिः । 10) दन्तमयूजा इत्यत्र रतिरमणैति - कामधनुर्वद् भूः ।
11) यातं गमनम् ।

१ जतुरसोलेके P. २ लगी च A. ३ दृढतरगुणे. पापु० N. ४ लगी च A. ५ दाक्षिणं ABCD.N.
६ नदेव कृतं N; ७ च added in N. ८ मयूषाः G. ९ धनुश्छले० N. १० रम्यमहा N.

परिमलविलुठन्मधुकरफवरी-^१विरचितनिरवधिशोभाम्,
 अभिनयकुमुमस्मितमुभगरचिं मृदुतरकिसलैयपाणिम् ।
 इह मधुसमये विलसति नियतं मनसिजशरपरिविद्धम्,
 तनुललितलतायुवतिमयमहो कलयति मलयसर्गारः ॥ ३६६.१ ॥
 नौ रूर्मेघमाला ॥ ३६७ ॥

नगणद्वयं रगणपङ्कं च । यथा-

त्रिभुवनविजयाय वद्वाभिमानस्य ^२शृङ्गारयोनेः प्रयाणक्षणे,
 कनकपटितदर्पेणमेतत्किमाभाति नीलावपत्रं लसत्सर्वतः ।
^३नवतपविगमश्रिया दीप्रदीपेऽथ किं कञ्जलायं धृतं ^४कर्परं,
^५भ्रममिति विदधाति वीक्ष्योन्नतां मेघमालां जनो विद्युत्वालंक्रुताम् ॥ ३६७.१ ॥
 भृङ्गाञ्जनीलालकेत्येके ॥ ३६७.१ ॥

भृः सुभद्रम् ॥ ३६८ ॥

भूरिति भगणाष्टकम् । यथा-

शौर्यशृगेन्द्र चुलुक्यनरेन्द्र महस्वगिरीन्द्र गभीरिमसागर,
 दोष्णि चिरं निखिलाचलसिन्धुयुतं वसुधावलवं तव विभ्रति ।
 अद्भुतभारपरिश्रममुक्ति-^६समुच्छ्रसितो^७ भुजगाधिपतिस्त्वयि,
^८शंसति संतवमेप सुभद्रमखण्डमहोदयमस्त्विति संप्रति ॥ ३६८.१ ॥
 भितनिसा द्रुतलघुपदगतिः ॥ ३६९ ॥

भत्रयं तगणो नत्रयं सत्र । यथा-

^९मुञ्चत नूपुरकङ्कणकाञ्चीः कणितभारविरचितकलकलाः,
 स्त्रीकुरुवाशुगतिं समयोऽयं न यत्तु समदगजललितगतेः ।
 संभ्रमवान् स्ववधूरनुशासद्विरिसरिदभिसुखमतिर्कृपणः^{१०},
 संप्रति सिद्धपते तव याति ^{११}द्रुतलघुपदगतिं रिपुनिवहः ॥ ३६९.१ ॥
 न्यौ भ्तौ निसौ संभ्रान्ता ॥ ३७० ॥

नयमता नगणत्रयं सत्र । यथा-

१) परिमलेत्यत्र कवरी केशपादाः । २) त्रिभुवनविजयेत्यत्र शृङ्गारिति - कामस्य । ३) नवतपेति - नवीनप्राचुरदलक्ष्या । ४) कर्परं कोसितं इति प्रसिद्धम् । ५) भ्रमं भ्रान्तिम् । ६) शौर्यशृगेन्द्रेत्यत्र समुच्छ्रसितः उच्छ्रसं प्राप्तः । ७) शंसति प्रशंसति । ८) मुञ्चत नूपुरेत्यत्र पलायनसमये कलकलंति - शब्दानुकरणम् । ९) अतिकृपण इति - अतिदीनः । १०) द्रुतेति - प्रियविशेषणम् ।

१) अभिनय N. २ कियत्तय B. ३ कलयसर्गार A. ४ दर्पमेतत् repeated in A. ५ भृ AN. ६ सुभद्रकं G. ७ समुच्छ्रसितो N. ८ कृपणा N.

१२ रचयतु जन्मस्नानविधौ वस्त्रिजगदधिपचरमजिनपतेः,
 सुरपतिस्तुङ्गोत्सन्ननिपण्णस्य किमपि बलबिलसितमतुलम् ।
 मृदुचरणाङ्गुष्ठाप्रसमाक्रान्तिविधुरचलितकनकशिरसि-
 स्फुटभयसंभ्रान्तामरयशोरगपति^१ निखिलदुरितदहनम् ॥ ३७० १ ॥
 मसौ जसौ तौ औ विभ्रमगतिः ॥ ३७१ ॥

मसजसततभराः । यथा -

दृष्ट्वा त्वत्पूतैनातुरगामखुरोद्भूत धरित्रीरंजो गगनाङ्गणे,
 १३ तत्तद्भूतिमती विहाय सपदि स्वा राजधानीमपि १४ प्रियजीविताः ।
 गच्छन्तोऽनुगिरीन् पलायनविधिप्रत्यूहहेतु मुहुः सहचारिणा,
 दाराणा १५ कलहसविभ्रमगतिं निन्दन्ति चोलुक्यचन्द्र तवारयः ॥ ३७१ १ ॥
 २४७ ॥

अभिकृतौ भ्रमभनीगाः क्रौञ्चपदा डडजैः ॥ ३७२ ॥

भ्रमसभा नगणचतुष्टयं गुरुश्च । डडजैरिति पञ्चभिः पञ्चभिरष्टैश्च यतिः ।

यथा -

१६ प्रोज्झ्य पुराणि त्वद्भययोगान्नृपवर भवदरिरतिशयविधुरो^{१७},
 दूरमरण्य प्राप्य १८ कलत्रैः सह समजनि १९ गतिरयवशतृपितः ।
 सारसनादात् स स्वयमादौ २० प्रसरति कियदपि भुवमथ सहसा,
 प्रेक्ष्य चकोरक्रौञ्चपदाङ्का ध्रुवमिह सरिदिति निगदति दयिताः ॥ ३७२.१ ॥
 नीसभिगा हंसलयो जडैः ॥ ३७३ ॥

नगणचतुष्टयं सगणो भगणत्रयं गुरुश्च । जडैरिति अष्टभिः सप्तभिश्च यतिः ।

यथा -

१० भवशतविरचितनिरवधिसुकृतैस्त्वत्कृतधर्मपथोऽधिगतः,
 ११ प्रणयिनि मयि कुरु तदसमकरुणा पदय सुधारसपूर्णादृशा ।
 अभिमततरमिति वितर जिनपते १२ शक्रफणीन्द्रनरेन्द्रनुत,
 प्रतिदिनमपि तव पदकमलयुगे देव भवेयमहं सलयः ॥ ३७३.१ ॥

1) रचयतु जन्मेत्यत्र व युष्माक दुरितदहन वीरजिनस्य बलबिलसित रचयतु निष्पादयतु इति क्रिया-
 सवन्ध । 2) दृष्ट्वा त्वत्पूतनेत्यत्र तत्तत्सपत्सपूर्णम् । 3) प्रिय जीवित येषां ते प्रियजीविता । 4) कल
 हसवद्वाजहस इव विभ्रमेण युक्त । गतिस्त्वाम् । 5) प्रोज्झ्य पुराणीत्यत्र त्यक्त्वा भवद्भयसवन्धात् । 6) विधुरो
 दीनः । 7) कलत्रैर्दरैः । 8) गमनवेगवशतृपातुर । 9) प्रसरति त्वत्कटकाममनबुद्ध्या स्त्रीणा (स्त्रिय)
 पश्चान्मुक्त्वा स्वयं अग्रे भागच्छति । 10) भवशतत्यत्र भवानां शतम् । 11) प्रणयिनीति - स्नेहमात्रि ।
 12) शक्रेत्यादि इन्द्रधरणेन्द्रचक्रवर्तिनुत ।

१ पति A २ पृथना N, ३ धरणीरंजो M, ४ अनु गिरि V ५ अष्टभि dropped in P
 ६ निर dropped in N

त्यौ भौ नीगौ हंसपदा जैः ॥ ३७४ ॥

तयभभा नगणचतुष्टयं गुरुश्च । जैरिति दशभिर्व्यतिः । यथा -

अम्भोजवनं व्याक्रीडामिदं सलिलमतिविमलमिति^१ घनसरसि,

भ्रान्तोऽपि हि सा कार्पाणिमनं यदिह विचरति हरिणशिष्टुनयना ।

तस्या अतिरम्यां वीक्ष्य गर्ति^२ निरुर्मितिमतिशयमधिगतवर्ती,

हीतः सपदि त्वं हंस पदात् पदमपि चलसि न खलु नियतमदः ॥ ३७४-१ ॥

नजजया नीगौ चपलम् ॥ ३७५ ॥

नजजया नगणचतुष्टयं गुरुश्च । यथा -

क्वचिदपि चूतलतामुपभुङ्क्ते क्वचिदपि पियति विचकिललतां,

क्वचिदपि चुम्बति साधविकां च क्वचिदपि परिसरति च लवलीम् ।

यद्विधपुष्पसमृद्धिनिधाने विलसति नवतरमधुसमये,

चपलभुजंगविलासमजस्रं कलयति^३ मधुकर इह मुदितः ॥ ३७५-१ ॥

२५.४ ॥

उत्कृतौ मौ तो निरसंत्वा भुजंगविजृम्भितं जटैः ॥ ३७६ ॥

ममता नगणत्रयं रसलगाः । जटैरिति अष्टाभिरेकादशभिश्च यतिः । यथा -

कापि स्त्रैरं क्रूरक्रीडन्महिपशंतमचकित^४-चरत्कुरंगकुलं क्वचित्,

क्वपि क्रीडान्यग्रक्रोडं^५ क्वचिदपि मदजटविहरन्मतंगजसंकुलम् ।

सिंहक्ष्वेदारौद्रं कापि क्वचिदपि विपंविपममहाभुजंगविजृम्भितं^६,

श्रीचौलुक्यक्षोणीनाथ स्फुटमजनि भवदरिमहीभुजामधुना पुरम् ॥ ३७६-१ ॥

मनूसगगा अपवाहो झञ्चैः ॥ ३७७ ॥

मो नगणपङ्क्तं सगगाश्च । झञ्चैरिति नवभिः पद्भिः पद्भिश्च यतिः । यथा -

यः श्लाघ्यः प्रतिदिनमपि मदनदहनगरुढगमनचतुरास्याचौरैः,

गेयो यः सुरपतिपरिपदि च किर्मपि मुदितविधुधरमणीवृन्दैः ।

चौलुक्यान्वयजलनिधिहिमकर कियदिह तव नृपवर तस्यैतद्,

यत्सर्वं कृतमरिचलमपरथमपभटमपगजमपवाहं च ॥ ३७७-१ ॥

१) अम्भोजवनमित्यत्र इतिरत्र इत्यर्थे । २) निरुर्मिति - निर्गता रूपेण (उप)मितिर्मानो(ने)यस्मात्त्वत्तम् । ३) क्वचिदपीत्यत्र भुजंगो गणिकापतिस्तस्य चेष्टाम् । ४) अमरः मुदितो हर्षं प्रातः सत् करोति । ५) क्रोडो यथाहः । ६) विपंविपेति - प्रीकृतम् । ७) यः श्लाघ्य इत्यत्र मदनैति - ईश्वरकृष्णब्रह्मादिभिः ।

१ शुभ A; २ निरुर्मितिर्निति AC. ३ निरस्ता G. ४ महिपतप्रमचकितकरचुरंगकुल N. ५ विपमतर 1; विप dropped in D; ६ झञ्चचरिति N. ७ चतुरास्यैरि N. ८ त्रिमुपि A.

भो नौ स्मौ निल्गा आपीडो ढैः^१ ॥ ३७८ ॥

भननसमा नगणत्रयं लघुगुरू च । ढैरिति^२ त्रयोदशभिर्यतिः । यथा -

^३पद्य विविधवरविटपिनिकुञ्जदयामीकृतविपुलतरकटकभूर,

^४आश्रमशतलसदिभहरिमैत्रीमिश्वारसवदमरयुवतिजनः ।

^५रैवतकगिरिरयमिह पुरस्ताद्यस्मिन् जिनचरणनमनमिलिता-

शेषसुरपतिपतदमलपुष्पापीडैर्भवति सुरभिरयमनिलः ॥ ३७८.१ ॥

नजौ न्सौ भनिल्गा वेगवती ॥ ३७९ ॥

नजनसभा नगणत्रयं लघुगुरू च । यथा -

^६नभसि भृशं स्तनति भरितदिक्न्दरमभिनवजलधरपटले,

धृतमुदि नृत्यति च^७ मधुरकेकाकलकलजुपि समदशिखिकुले ।

स्फुटितकदम्बकुटज-^८सुमनःसर्जपरिमलमिलदलिनि च बने,

^९मनसिदशये च ^{१०}भुवनजयसंवेगवति वत भवसि पथिक कथम् ॥ ३७९.१ ॥

नजभजिभजल्गाः सुधाकलशो ढैः ॥ ३८० ॥

नजभा जत्रयभजल्गाः । ढैरिति चतुर्दशभिर्यतिः । यथा -

^{११}अयमनुनीय सर्वसुरकार्यकृते मम बहमेन ^{१२}द्विपिपतिना,

ननु विनियोजितः ^{१३}कवलितश्च ततस्त्रिपुरान्तकृत्तयनद्वयभुजा ।

इति हृदये विचिन्त्य परिजीवियितुं ^{१४}मकरध्वजं सपदि पूर्वदिशा,

नियतमुदासि^{१५} संगति ^{१६}सुधाकलशः परिपूर्णशीतरुचिबिम्बमिषान् ॥ ३८०.१ ॥

२६।५ ॥

उक्तादिजातिप्रकरणम् ।

- १) पद्य विविधेति - समीपस्थी । २) आश्रमेति - तार्कगतं उन्महिम्ना उपशान्तवैरः । ३) रैवतेति - राजते इति क्रियाध्याहारः । ४) नभसि भृशमित्यत्र आकाशे गर्जति । ५) सुमनः अनेकार्थं मालतीवाचकः । ६) मनसिदशये कामे । ७) भुवनेति - सरभवति । ८) अयमनुनीयेत्यत्र पूर्णं हि तारकदशये पीडितजगत्प्रये इन्द्रेण ईधरं ध्यात्वाकालयितुं कामः प्रेषितः स च ईधरेण दग्ध इति श्रुतिः । आसदं कृत्वा । ९) द्विपिपतीनि - इन्द्रेण । १०) कवलितः कवलत्वं प्राक्निः संभुनयनाग्निना । ११) मकरेति - कामम् । १२) उदासीनि - उत्पादितः । १३) अमृतहृम्भ. पूर्णं यन्त्रच्छलात् ।

१ स्मौ N. २ शैः G; ढैः N. ३ लगौ च A. ४ ढैरिति चतुर्दशभिर्यतिः N. ५ सुरपतिपदपदतमल
A. ६ लगौ च A. ७ च dropped in N. ८ परिजीवितुं N. ९ P. adds समर्थदाचकं.

शेषजातौ मतिनायि मालाचित्रं दैः ॥ ३८१ ॥

मस्तगणत्रयं नगणद्वयं यगणत्रयं च एषां समाहारद्वन्द्वः । दैरिति एकादश-
भिर्यतिः । यथा -

पान्थाः शीघ्रं यात नातः परं वः

क्षणमपि यदिह शुभं तत्र गत्वाश्रयध्वं,

कान्तां नो चेदत्र तां देवतां स्वां

स्मरत सपदि भवतो हन्त संहर्तुकामः ।

१) कालोऽयं जीमूतनामाभ्युपैति

स्तनितवधिरितमहीमण्डलध्वण्डविद्युन्-

मालाचित्राखप्रहारीति दूरात्

कथयति शिखिनिवहस्तारकेकारवेण ॥ ३८१.१ ॥ २७।१ ॥

मौ स्तौ निर्सल्गाः प्रमोदमहोदयो घञ्छटैः ॥ ३८२ ॥

मतयता नगणत्रयं रसलगाश्च । घञ्छटैरिति चतुर्भिः सप्तभिरेकादशभिश्च यतिः ।

यथा -

काप्युद्गीवा २) प्रास्थित वद्वोत्कण्ठं

करकलितशिथिलवसना दधाव च काचन,

३) स्तम्भं दधे कापि च काचिवासी-

दतिशयितवहलपुलकाङ्कुरोद्भसिताङ्गिका ।

काचिचक्रे भूषणमङ्गे काचित्

विलकमकृत नवमलिके ४) चुलुक्यमहीपतौ,

यात्रां कृत्वोपेयुषि ५) पौरस्त्रीणां

समजनि निरवधिरधुना प्रमोदमहोदयः ॥ ३८२.१ ॥

यथा वा -

६) वन्द्या देवी पर्वतपुत्री त्रिल्यं मधुमधुरकमलघटना पुरन्ध्र्यैधिदेवता,

देवैः स्तुत्या किंनरगोया भक्त्यावरचरितमहिषमर्धनी जगप्रयनायिका ।

सिद्धैर्ध्वेया केसरियाना कामं रणचतुररसिकहृदया त्रिलोचनवहभा,

वीरैः पूज्या दर्पणपाणिर्नूनं गुणनिलयलटभललिता सतीषु धुरंधरा ॥ ३८२.२ ॥ २९।१ ॥

1) पान्थाः शीघ्रमित्यत्र कालः कृत्वान्तः इयामवर्गश्च । जीमूतनामा । इदं विदोष्यं न नु कालस्य विदो-
षणं इदं हि क्रियते । 2) काप्युद्गीवैत्यत्र प्रास्थितेति - चञ्चल । 3) स्तम्भं जाड्यम् । 4) मलिके माले ।
5) उपेयुषि आगते । 6) वन्द्या देवीत्यत्र पर्वतेति - गौरी । पुरन्ध्र्यैति - पुरन्ध्राणामधिदेवता सर्वोत्तम-
रूपेत्यर्थः । अवरचि (र.चरे for चि)तेति - दुश्चरितम् । गुणैति - गुणनिलया चानौ लटभललिता येति
विदोषणकर्मधारयः । लटभं प्रधानम् ।

द्विर्भजसना भ्यौ नृत्तललितम् ॥ ३८३ ॥

द्वौ वारौ भजसन इत्येते गणाः । भ्यौ च केवलौ । भजसनभजसनभया इति ।

यथा—

”अथ कलहंसल्लने ललितमन्धरगतौ

सपदि मानेय सपत्नरहितं रसं,

कोकिलविलासिनि विधेहि कलगीतिरचना-

चतुरतामदममन्दमतिमत्ता ।

दुर्ललितनृत्तललितं ”युवमयूर रचय

त्वमपि संप्रति चिराय गतशङ्कः,

सर्वगुणकेलिसदनं चकितवालमृगलो-

लनयनां प्रियतमामिह विना ताम् ॥ ३८३.१ ॥ ३०।१ ॥

द्वादश ना ल्गौ ललितलता त्रिर्त्रैः ॥ ३८४ ॥

द्वादश नगणा लघुगुरू च । त्रिर्त्रैरिति त्रीन् वारान् दशभिर्यतिः । यथा—

”जिनचरणसरसिरुहपरिचरणरतमनसि

परमशममुपदधति कलितपरमलये,

विषयवलदलनञ्जुपि धत तरुणि विफलमति-

चतुरतरनयनगतिमिह यतिनि तनुपे ।

द्वज मदन निजसदनमर्षसरणमुपरचय

पिकतरुण रणरणकमुपजनयसि न हि,

प्रकटयसि मधुसमय किमिति नैवमदमुदित-

मधुपकुलकलरणितमुखरललितलताम् ॥ ३८४.१ ॥ ३८।१ ॥

मौ तनीजघ्नाः पिपीलिका जणैः ॥ ३८५ ॥

मद्वयं तगणो नगणचतुष्टयं जभराः । जणैरिति अष्टभिः पञ्चदशभिश्च यतिः ।

यथा—

”निष्प्रत्यहं पुण्यां लक्ष्मीमविरतमभिलपसि यदि रमयितुं

मुखं च यदीच्छसि,

1) अथ कलेति—दुर्ललितशब्दे लक्षणमा सविहासम् । 2) युवा चासौ मयूरश्च । 3) जिनचरणे-
स्यत्र रतेति—रक्तम् । लये ध्याने । अपसरेति—प्रत्यागमनम् । हे पिकतरुण त्वमप्यपसरणं कुरु यतोऽस्य मुनेः
धौतसुख्यं महि जनयसि । नवदर्पदोर्धितध्रमरदृन्दमनोज्ञाशब्दितनाथारललितवल्लीम् । 4) निष्प्रत्यहमित्यत्र
निरन्तरायम् । अभिलपती(सी)ति—आत्मनेपदनमित्यमिति न्यायात् परस्मैपदं धाम्छसि ।

१ ललिते A. २ मानवि A. ३ ल्गौ च A. ४ उपसरणमुपरमच A. ५ तव मद० N. ६ मातनी०
KHN. ७ नि.प्रत्यहं AB.

१२ छन्दो०

स्यात् ११ न्यायोन्मीलद्बुद्धे लघुभिरपि सह बहुभिरिह कुरु मा
विरोधपदं तथा ।

विस्फूर्जत्कृत्कारं क्रीडाकवलितसकलमृगकुलमजगरं

१२ भुजंगमसुन्दं,

१३ संघातं कृत्वा पश्यैता ग्लपितवपुपमनवधिरचितरुजा

अदन्ति पिपीलिकाः ॥ ३८५.१ ॥ ३०।१ ॥

एषैव नीपरतः पञ्चदशपञ्चदशलघुद्वैदा क्रमेण

करभ ३५-पणव ४०-मालाः ४२ ॥ ३८६ ॥

एषैव पिपीलिका चतुर्भ्यो नगणेभ्यः परतः पञ्चभिर्दशभिः पञ्चदशभिश्च
लघुभिर्द्वैदा शेषगणेषु तथैव स्थितेषु क्रमेण करभार्दयो भवन्ति । तत्र पञ्चभिर्द्वैदा
पिपीलिकाकरभः । यथा—

१४ नित्यं लक्ष्मच्छायाच्छन्नः

कलयतु कथमिव नय वदनरुचिममृतरुचिश्चिरं क्षयसंयुतः,
तुल्यं नाञ्जं १५ स्फूर्जद्बुद्धी-

विधुरितजननयनयुगमतिमृदुकरचरणस्य निर्मलचारुणः ।

कण्ठस्त्रयं द्वासी इयामा

परभृतयुवतिरपि मधुपरिचयकलविरुतिर्निसर्गकलध्वनेः १६,
भ्रूवलीभङ्गे छेकाया हरिणनयनमचतुरमविललिततनु
करभोरु नो १७ सदृशं दृशः ॥ ३८६.१ ॥ ३५।१ ॥

दशभिर्द्वैदा पिपीलिकापणवः । यथा—

१८ रुन्दोऽमन्दः कुन्दच्छायः

शरदमलयनतुहिनविकचकुमुदवनहरदसितसितः १९ शशाङ्करोज्ज्वलः,

वारः २० पारावारापारः

स्थलजलगानतलसकलभुवनपथधवलनपरिचितः २१ प्रसाधितदिश्रुतः ।

- 1) न्यायेन उन्मीलन्ती विस्फूर्जन्ती बुद्धिर्भवेति तत्संबोधनम् । 2) भुजंगं गच्छन्ति ते सर्वेऽपि
गोधासर्पाजगरादयो भुजंगमा भुजंगपरितर्षा उपयन्ते । 3) मयेति - एकीभूय । स्वेति वपुर्वस्य त कीटिकाः ।
4) नित्यं लक्ष्मेश्वर कलच्छायाच्छायः । 5) रुजः परागश्च । 6) स्वभावसम्भावनेः । 7) रुन्दोऽमन्देत्प्र
रुन्दो विपुलः । 8) तुहिन-विकचसुदवन-संकरादृहासम् शुभ्रः । 9) पारावारवत् सुशुद्धवदपारः ।
10) मण्डितं दिश्रुतं येन ।

१ पृष्ठारं N. २ उन्दुदं B. ३ वृद्धा BPH ४ माला A. ५ वृद्धाः ACDEX. ६ क्षेत्रेषु गणेषु B.
७ करभादयोऽपि B. ८ वेऽत्र N. ९ वृद्धाः C. १० दासी B ११ ते N.

”लोकालोकच्छेदं गत्वा

”दृढकठिनविकटदिग्वधितदृषटनविर्वलनधलयितो” विभुद्वयशश्वयः,

प्रोत्तुङ्गः श्वेतप्राकारो

”ध्वनितगुणपणव तव जयति नृपवर नवललितवसतेर्जगन्नितयश्रियः ॥३८६.२॥४०१९
पञ्चदशभिर्द्विद्वा पिपीलिकामाला । यथा—

उकुल्लाम्भोजाश्यास्तस्याः

कुसुमशरसुभग तव विरहदव इह हि जयिनि समुपचरणविषये व्यधायि सखीजनैः,

”अङ्गे वासः कर्पूराम्भ-

स्तिमितशुचि तुहिनकिरणकरपरिभवचतुरधवल्लिम कुचतदयुगे सुमौक्तिकदाम च ।

”रम्भागुल्लं लीलागारं

मलयजरसकलितवसुधमभिनवविकचकुमुदवनदलसमुदयेश्च ”तल्पककल्पना,

नव्या मौलौ मल्लीमाला

तदिदमखिलमपि दबहुतवद्वरुचि^१परिचितमहिम विरचयति मुहुः

प्रदाहमहाञ्चरम् ॥३८६.३॥४५॥१॥^१

शेषजातिप्रकरणम् ।

अथ दण्डकाः ।

यत् किञ्चिद् इदयते छन्दः पङ्क्तिशयक्षरधिकम् ।

”शेषजात्यादिकं मुस्त्या तत् सर्वे दण्डकं विदुः ॥ ३८६.४ ॥

तत्र—

नारङ्ग चण्डवृष्टिः ॥ ३८७ ॥

ना इति नगणद्वयं रङ्ग इति रगणसप्तकं च । समाहारो इन्द्रः । यथा—

”अभिनरतरदुर्मदोशमपायोदमालाप्रतिच्छादिते सर्वतो व्योमनि,
स्फुटितकुटजकेतकीपांसुपुञ्जच्छटाच्छोडिताशेषदिश्येन्द्रदिग्मारुते^{१०} ।

मुदितनिखिलनीलकण्ठैः कृते क्रूरकेकारवन्ध्याकुले^{११} ताण्डवाडम्बरे,

कथमिव चलितोऽसि भोः पान्थ हित्वा प्रियां^{१२} चण्डवृष्टिप्रपाताकुले वर्तमि ॥३८७.१॥

चण्डवृष्टिप्रपात इत्यन्ये ॥ ३८७.१ ॥

१) लोकालोकच्छेदं मानुषोत्तरस्व गिरिः पर्यन्तम् । २) सखलः कठिनः कर्कशः विभुलः । ३) अथपे-
क्षानि भवधितयानि दिशां, वलयाकर प्राप्तः । ४) ध्वनिनो गुणा एव पटहो(पयनो) यस्येति । ५) अङ्गे,
पास इत्यत्र वचनम् । निमिनेति—क्रियन्म् । ६) कदलीगुल्लं वेदीगृहम् । ७) शम्भारचर्नं संपादयन्ति ।
शेषजातिप्रकरणम् । ८) शेषजात्यादिकमित्ति—भादिशब्दाद् वक्ष्यमाणचन्द्रसं समदीर्घादीनां प्रहणम् ।
९) अभिनवरतरस्य प्रयोदति—मेघमाला । १०) इन्द्रो देवता भूत्वा वेन्द्री दिग् कर्मधारयः तस्या वापौ ।
११) नृत्याडम्बरे । १२) चण्डा प्रचण्डा वा वृष्टिः तस्याः पतनेन म्याहुते ।

१ विचरन्वत- B, विवलनचल- N, २ समुपवरण- N, ए- च- विषये P, ३ वयुधामि- N,
४ धि N, ५ पात्र ABC, ६ पुनचटा A, ७ प्रयात- BFP.

”यथोत्तरमेकैकरवृद्धा अर्णार्णवन्ध्यालजीमूतलीला-
करोद्दामशङ्खादयः ॥ ३८८ ॥

चण्डवृष्टेरूर्ध्वमेकैकरगणवृद्धाः क्रमेणार्णादयो दण्डकाः । तत्र नगणाम्यां परैरष्टमी
राणैरर्णः । यथा-

”अविरलगुरुशाखिनोऽरण्यभागान् समुत्तुङ्गशृङ्गावलीशालिनः

”सर्वभूमीभूतो,

विपुलतरतंगसंसंगिनीः कूलिनीरुच्छ्रितानेकसौधान् पुर-

प्रामदेशानपि ।

”स्वगयति तमसि प्रपन्ने सपत्नत्वमुन्मुक्तधैर्यस्य पायो

निघेर्महु रज्यद्वपुः,

कुपित इव तदर्णसः प्रोचयौ तस्य संद्वारकारी समुद्यत्करो-

ऽयं निशावहभः ॥ ३८८.१ ॥

नवभिरर्णवः । यथा-

”प्रसूतनिविडमारुतान्दोलिताश्वत्थसंशीर्णपर्णौघविस्फार-

वातोलिकौपर्यमाणाभ्वरे,

घनवनैद्वदद्यमानाखिलभूरशार्दूलपोतोद्भटोद्भाव-

संत्रस्तर्मातङ्गयूथाकुले ।

विनकरकरतप्तकोलावलीश्रीयमाणार्द्रतले लसद्दोल-

कद्दोलवाचालमाद्यन्महा-

र्णवपयसि ननु प्रिय म्रीप्मकालेऽधुना मा स्म गा मानय त्वं हि

पीनस्तनाश्रेपसौख्यानि मे ॥ ३८८.२ ॥

दशभिन्व्यालः । यथा-

”चिरवहद्वरघट्टैसपर्यमाणोच्छलत्सारिणीतोयधारारभिरामं सदैकान्व-

कान्तप्रसर्पल्लवा-

1) यथोत्तरमित्यत्र एकैकरगणवृद्धा इति । 2) अविरलेत्यत्र वृद्धवृक्षान् । 3) विधयर्षवान् ।
4) स्वगयतीति - आच्छादयं कुर्वति तमोगणे वैराभावं प्रपन्नेऽङ्गीकृते । उन्मुच्यति - तावन्मया सर्वे म्याते किं
च अनेनापि सर्वे व्याप्यते तन्मात्रमपि कदाचिद् व्याप्यतीति धैर्यहीनस्य । रज्यद्वपुर्त्येति - उदयसमये घन्त्रो
रफने यर्ष्यते इति कवितामयः । तदर्णस इति समुद्रजलात् नियेयौ तमसो विनाशकारी । हस्ताः किरणाश्च करा
उच्यन्ते । 5) प्रसूतनिविडेत्यत्र अश्वत्थः विष्पलः । पोतो बालः । कोलः द्युकरः । अजातं सरस्तद्वः । आश्रेप
सम्बन्धः । 6) चिरवहद्वरघट्टैत्यत्र भरहट इति प्रसिद्धः । मुल्मः वृक्षान्तरीतम् ।

१ ससीर्ण A, २ वातोलिकी A ३ घनकलद्वव C; ४ सम्स्तानार्त यूथा० A. ५ घट्टपर्यमाणोच्छल-
धारणी B; परसर्पनापोच्छ० B;

वहलिततरुगुल्मकेलीगृहं ये पुरोधानमुद्दामलीलाजुपः स्त्रीसखाश्चारु
चेरुञ्जुलुक्वयेश्वर ।

”तृपितकरदियूथभङ्गकसंदोहैकोलन्नजव्याकुलाश्यान”कह्लोलिनीवारि
दुर्वारसूर्यद्युति,

”व्यतिकरविधुरीकृतव्यालसंरुध्यमानद्रुमच्छायमुदण्डकान्तरमीयुस्त्व-
दीयद्विपस्तेऽधुना ॥ ३८८.३ ॥

एकादशभिर्जीमूतः । यथा —

”जिनपतिपदपङ्कजसर्षपुण्यैकृताशेषभृङ्गः पुरस्तादयं तत्तदाश्रयसंपन्नि-
दानं सुवो भूपणं,
प्रतिविपिननिकुञ्जकूर्जत्पिकीपञ्चमोच्चारसंयर्गितस्वर्गसीमन्तिनीवर्गगीतिप्र-
पञ्चाभिरामोऽन्वहम् ।

कुरुवकसहकारकारस्कराशोकजम्बूकदम्बेद्दुषीवेणुकान्तरमाला”प्रतिच्छन्न-
मार्तण्डचण्डातपः,

प्रतितटविनिविष्टजीमूतसंदोहनिमुच्यमानामृतासारपूर्णोद्भिर्निर्झरः पश्य
दिष्टयोज्वन्तो गिरिः ॥ ३८८.४ ॥

द्वादशभिर्लीलाकरः । यथा —

”घनपरिमलसारकपूरपानीयतिम्यहुकूलं कुकूलश्रियं पद्मिनी-
पद्मवस्त्रस्तरः खादिराङ्गारविस्फूर्जितं,

”तुहितकिरणचन्द्रिका हत हालाहलत्वं नवं चन्दनं तप्तलोहोपमां
वेणुवीणानिनादोऽपि कर्णञ्ज्वरत्वं दधत् ।

अयि तव विरहे यदस्मा मृगाक्ष्या भवन्नामधेयाशरोच्चारमत्रैकर-
क्षाजुपः सांप्रतं सर्वमेवाभजद् व्यसयं”,

तर्दतिसुभग सान्द्रपीयूषलीलाकरैस्त्वैर्वचोभिः समाश्रासयेनां” चिरा-
यान्यथा तु त्वमेवात्र ”निःशकचूडामणिः ॥ ३८८.५ ॥

1) तृपितकरदि(टी)[ति] - भङ्गक ऋक्षः । 2) आशयाना इंपव शुष्का नदी । 3) व्यतिकरः
संबन्धः । व्याकुलीकृतम् । 4) जिनगतिपदेत्यत्र पवित्रीकृतारिलक्षितः । संयर्गितस्वर्गहामिती । अन्यहं
निरन्तरम् । कारस्करो वृक्षः । इद्दुरी गुटी । वेणुवंशः । 5) सर्वगतं - आच्छादितः । जीमूतं - मेघनमूह-
निमुष्पमानजलवेगवद्भयं । 6) घनपरिमलेत्यत्र घनो बहलः प्रधानकपूरमलसिक्तपद्[दु]ष्टम् । कुकूलैर्जितं -
पुष्यानलशोभां दाहाधिक्यम् । विस्फूर्जितं अनुकारम् । 7) चन्द्रन्याख्या । विगल्यम् । 8) व्यत्यये
वैपरीत्यम् । 9) निर्द्वेषशिरोमणिः ।

१ पुरोधानयानमुदीना = A. २ जेलुधु = A. ३ यदाह A. ४ पति dropped in N. ५ पुष्प-
हृत्वा N. ६ कुञ्ज A. ७ सनर्गगीति प्रप = O. ८ चन्द्रातपः A. ९ पूर्णोद्भिर्निर्झरः A. १० अलरः P.
११ रघुपुत्रः B. १२ तदस्ति N. १३ एता P.

त्रयोदशभिरुहामः । यथा —

“वलयितवरकन्धरं वल्लगदुत्तुन्नतेर्जस्विगन्धर्वराजीखुरक्षुण्णाविश्व-
भराक्षोदसन्दोहविश्लेषणादुर्दिनाढ्यम्”^१;
प्रथममपि निरीक्ष्य सप्रेमकान्तामुखाम्भोरुडल्लोकने स क्षणं कौतुकी
नष्टुकामोऽपि यावद्भवत्युन्मनास्त्रद्विपक्षव्रजः ।
नृप तव सहसा जयश्रीविलासैकधार्मिभ्रमातङ्ग^२—संस्पर्धिनोऽभ्रकपर्षिर्महै-
र्भीपणाः क्षोभयन्तो जगद्भिर्जितैर्हृजितैः,
सुतमदजलनिर्घ्नैर्ध्वंसधूलीवितानाः कृतान्ता इवोद्दामगन्धद्विपास्-
तावदाविर्भवन्तश्चिरान्मूर्च्छयामासुरेणं विभो ॥ ३८८.६ ॥

चतुर्दशभिः शङ्खः । यथा —

“अमरपतिकरिभ्रमं विभ्रतीभाः समप्राः कलङ्कः कलाविभ्रमं धारय-
त्यत्रिनेत्रप्रसूतस्य कृष्णो यहत्यन्धकध्वंसकर्तुस्तुलां^३;
कुत्रलयचनमातनोति श्रियं पौण्डरीकीं कलिन्दात्मजा जह्नुकन्योज्ज्वलं
घारि धत्ते विधत्तेऽञ्जनाद्रिपिलासं च कैलासपृथ्वीभृते^४ ।
कलयति लयणोदधिः क्षीरपाथोषिलीलायितं शेषशोभामशेषाह्वयः” प्राप्नु-
यन्तीन्द्रनीलाश्र^५ मुक्तामणीनां समासादयन्ति त्विपं,
विचकिलहरहासनीहारहारेन्दुशङ्खावदातेरभीभिः स्फुरद्भिर्महीपालचूडामणे
“शासनैश्वर्यवज्रायुध त्वयशोरशिभिः ॥ ३८८.७ ॥

आदिशब्दात् पञ्चदशभिः समुद्रः षोडशभिर्भुजंग इत्येवमादयो यथेष्टकृतनामोनी
यावदेकोनसहस्राक्षरैः पादस्तावद्भवन्ति ॥ ३८८.७ ॥

नाभ्यां रवद्यादयः प्रचितः ॥ ३८९ ॥

नगणद्वयात् परे यादयः सर्वे वर्णगणा यदा भवन्ति तदा प्रचितः । “रवद् इत्य-

१) वलयितेवरेत्यत्र वलयिता वलयाकारं प्रापिता कन्धरा यत्रेति क्रियाविशेषणम् । वलान्तो धावन्त-
स्तेजस्विनो गन्धर्वा अश्रासेयाम् । २) दुर्दिनमिव दुर्दिनं मेघजं तमलस्याडम्बरन्तम् । ३) अभ्रमातङ्ग
पेशावणा । अश्रं आकाशं कपन्तीति अश्रक्याः । उच्यन्त्या । विमहा(है)ः शरीरा(है) । जर्जितैर्द्विभिः । कृतान्ता-
यना इव इयामवर्णेन्यात् । उद्दामेति—उत्कटमूर्च्छां प्रापयामासुः । ४) अमरपतीत्यत्र इन्द्रहस्तिभ्रान्तिम् ।
सर्वेऽपीभाः इयामा अपि शुभ्रा जाताः । अभ्रिनेत्रेति—चन्द्रो हि अभ्रिकल्पिनेत्रजात इति श्रुतिः । अन्धकेति—
ईश्वरस्य । कलिन्देति—यमुना गङ्गोज्ज्वलम् । शेषेति—शुद्धः सः । ५) अतिलनागाः । ६) इन्द्रः मणिभेदः ।
७) शासने आज्ञा ऐश्वर्यं च ताभ्यां वज्रायुधसत्सन्वोधनम् । ८) रवदित्यतिदेशादिति—अत्र अन्यत्र
विस्तारेण प्ररूपितस्य सक्षेपेण कथनमतिदेशः । कस्मिन्नपि दृष्टके रवद् यगणानां न्यासः भवतु, कस्मिन्नपि
भगणानां, कस्मिन्नपि तगणानां इति । पुनः सप्तसु यगणेषु प्रचितः सप्तसु भगणेषु प्रचितः । तथा तगणादि-
व्यपि ज्ञेयम् । ततः परं सर्वेषां गणानां न्यासः । सदृशान्येवार्णवार्णवार्णव इति ।

१ वलात्तुङ्ग N. २ तेजधि B. ३ ह्वावलोक्ते A. ४ धामोऽभ्रमा० N. ५ धृत० A. धृत० CDN.
६ करिविभ्रमं A. ७ विभ्रती भो N. ८ अशेषाह्वयः N. ९ शुभनामोनी P. १० क्षरपादः N.

तिदेशात्सप्तभिर्घैः प्रचितः । ततः परमेकैकयादिबृद्धा अर्णाणवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दाम-
शङ्खादयोऽपि भवन्ति । यथा—

”विलसदुत्तरवारिप्रचण्डे महावाहिनीव्यूहविस्फारणव्यकैशक्तौ,
प्रकटयति रुचिराखण्डकोदण्डदण्डं दिशैत्युच्चैः” राजहंसप्रणाशम् ।

प्रशमयति निखिलं मेदिनीचक्रसंतापविस्फूर्जितं” न्यकृताकंप्रतापे,

”प्रचितघनवलैयुक्ते नभस्यायमाने चुलुक्येश्वरे को न धत्ते प्रमोदम् ॥ ३८९.१ ॥

एवमादिषु शेषगणेषुदाहार्यम् । एकैकगणवृद्ध्या च अर्णाणवव्यालजीमूतलीला-
करोद्दामशङ्खादयोऽप्युदाहार्याः ।

नगभ्यामष्टादिराः पन्नग-दम्भोलि-हेलावली-मालती-
केलि-कङ्केलि-लीलाविलासादयः ॥ ३९० ॥

नगणाद्गुरोश्च परे अष्टादिसंख्या रगणा येषु ते यथासंख्यं पन्नगादयो दण्डका
भवन्ति । तत्राष्टरगणः पन्नगः । यथा—

”अविकलध्यानसंतानधूमध्वजज्योतिराडम्बरप्लुष्टनिःशेषकर्मन्धनो,

”विदलितोदमभूयःकपायश्चिरायैष पायादपायात् स वः पार्श्वनाथो जिनः ।

कमठदैत्ये च गाढोपसर्गक्रियाकर्कशे तत्रतीकारवद्धप्रयत्ने भृशं,

प्रकटितालन्वभक्तौ तदा पन्नगेन्द्रे चै यस्याभवन् दृष्टिपाताः कृपार्द्राः समाः ॥ ३९०.१ ॥

एवमेकैकरगणवृद्धयान्येऽपि पडुदाहार्याः ॥ ३९०.१ ॥

लोयथेष्टं राश्रण्डकालः ॥ ३९१ ॥

लघुपञ्चक्रात्परे यदृच्छया क्रियमाणा रगणाश्रण्डकालः । यथा—

”विविधमणिमेखलाश्रेणिविश्राणितश्रीणि हित्वा पुराप्याशु चान्तःपुराप्युच्चकैः,

करटितुरगादिसेनासहस्राणि च स्त्रीकृतच्छदार्कर्मन्दिवेपास्त्वदीयद्विपः ।

प्रतिदिशममी गिरीणां महाकन्दराः शाखिगुल्मानि कूलंकपाकूलरन्ध्राणि च,

स्फुरति तव व्याडकाले कराले कृपापे सदा सश्रयन्ते महीपालचूडामणे ॥ ३९१.१ ॥

एवमेकैकरगणवृद्ध्याप्युदाहार्यम् ॥ ३९१.१ ॥

1) विलसदुत्तरवारीत्यत्र महावाहिनी सेना नदी च । कोदण्डं इन्द्रधनुः । 2) राज्ञां जीवाः पक्षे राज-
हंसाः तेषां गमनम् । 3) विस्फूर्जितं व्रीडितम् । 4) प्रचितेति—घनं प्रभूतं यद्वलं सैन्यं पक्षे मेघानां बलम् ।
नभस्येति—भाद्रपदमासकालमाचरति । 5) अविकलध्यानेति—अविकलं असाधारणं ध्यानं तस्य संतानः
परंपरा [तेन] एव आदिगजालादभ्यरेण दग्धः कर्मजापतिको येनेति सः । 6) विदलितेति—भूयो बहूः ।
7) विविधमणीस्य मेखला अद्वैतमध्यभागः विविधमणयश्च सा मेखलाश्च विविधमणिमेखलाः तासाम्
श्रेणयः ताभ्यो विधाणिता धर्मैः । पक्षे मेखला रसना । यदा पुरपक्षे मेखला सङ्गम्यो यस्य अतपलेति
प्रसिद्धिः इति प्रसङ्गरे ।

१ सूः F. २ तरोवारि A. ३ व्यक dropped in N. ४ दिशैत्यु० N. ५ बलयुक्तो N. ६ सूः F.
७ ययसा० N. ८ कर्मादिवे० ADN. ९ ABN. drop एवं; D adds अन्यद् before अप्यु०.

याः सिंहविक्रान्तः ॥ ३९२ ॥

लोः परे यथेष्टं यगणा यत्र स सिंहविक्रान्तः । यथा -

तरुणतरणितेजःप्रतप्ता वराहा इवारण्यभागेषु मुस्ताक्षरिं पल्वलान्ते,

विदधति किल केचित्तथान्ये महाभ्रूतां कन्दराः कौशिकौघा” इवामिश्रयन्ते ।

विपिनगहनमध्ये पुनः केऽपि ”शास्त्रामृगक्रीडितं विभ्रति ”प्रलनीकक्षितीशाः,

प्रकटयति सदा सिंहविक्रान्तलीलामनूतां त्वयीमां धरित्रीश चौलुक्यचन्द्र ॥ ३९२.१

एवमेकैकरगणवृद्ध्याप्युदाहार्यम् ॥ ३९२.१ ॥

लृगिभ्यां मेघमाला ॥ ३९३ ॥

लघुपङ्कात् गुरुत्रयाच्च परे यथेष्टं यगणा यत्र प्रयुज्यन्ते स मेघमाला नाम
दण्डकः । यथा -

अविरलमदपाथोनिर्झरुणावितक्षोणिमीठा महाशैलशृङ्गायमाणाः,

कपिशरुचिलसदन्ताशनियोतरौत्रा महागर्जितत्रासिताशेषलोकाः ।

रियुनरपतिमातंगः क्षणादेव देव प्रणाशं ययुः ”संयुगान्तर्युगान्ता-

निल इव विपुलप्राणे महामेघमाला महीपालधुर्य त्वयि ”प्रोज्जिहाने ॥ ३९३.१ ॥

एवमेकैकरगणवृद्ध्याप्युदाहार्याः ॥ ३९३.१ ॥

यथेष्टं रा मत्तमातंगः ॥ ३९४ ॥

खेच्छया यत्र रगणाः प्रयुज्यन्ते स मत्तमातंगः । पुनर्यथेष्टग्रहणं लृगिभ्यामित्ये-
तैस् निवृत्त्यर्थम् । यथा -

”पुष्पचापस्य चापश्रियं विभ्रती भङ्गुरभ्रविलासैः स्मितस्मेरकस्तूरिका-

केलिपत्रावलीभङ्गिविभ्राजिगण्टस्थलेनेन्दुविभ्यानुकारं सदा कुर्वती ।

चारुवक्रोक्तिगर्भैर्वचोभिर्विदग्धैरमन्दं च पीयूषनिर्व्येन्दुमातन्वती,

मत्तमातंगलीलागतिः काञ्चनच्छेदगौरी मुदं कस्य नाविष्करोति प्रिया ॥ ३९४.१ ॥

एवमेकैकरगणवृद्ध्याप्युदाहार्यम् ॥ ३९४.१ ॥

साः कुसुमास्तरणः ॥ ३९५ ॥

यथेष्टं सगणा यत्र प्रयुज्यन्ते स कुसुमास्तरणः । यथा -

1) तरुणतरणीत्यत्र कौशिकास्त्रामृगा इव घृष्टध्रजय इव । 2) शास्त्रामृगेति - धारणः ।
3) प्रलनीका वैरिणः । 4) अविरलेत्यत्र संयुगान्तरिति - मद्राजमध्ये । यथा युगान्तरिते प्रोषतं सर्वं
विपुलप्राणे महापराक्रमे महामेघमालाः प्रणासे यान्ति । 5) प्रोज्जिहानि - देदीप्यमाने । 6) पुष्पचापेत्यत्र
कन्दर्पस्य धनुःधियम् । भङ्गुरेति ययम् । हास्यविकस्तरम् । करतूरीप्रवर्णालोकमस्याने भङ्गिः रचना । पाद
इति - गर्भे सत्ये । आविरिति - प्रकटीक्रोति ।

“सुभग त्वयि दूरमुपेयुपि सा न कदाचिदुपैति विलासगृहाभिमुखं,
विकचाब्जवर्ने न ददाति दृशं शिशिरागुरुचन्दनपङ्कमपाकुरते ।

न च हृष्यति ”चाटुकरीषु सखीष्वपि पकपलाण्डुनिभं बहते वदनं,
कुसुमास्तरणानि पिनष्टितरां परिमुह्यति शीतलशीतमयूस्वरैः ॥ ३९५.१ ॥

एवमेकैकसगणवृद्धचान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९५.१ ॥

याः सिंहविक्रीडः ॥ ३९६ ॥

यत्र यथेष्टं यगणाः प्रयुज्यन्ते स सिंहविक्रीडः । यथा—

“कचित्पङ्कशङ्काभ्रमत्कोलदंष्ट्रासमुल्लेखनिष्पिष्ट-

वेशमान्तकाचावनीकं,

कचिन्नालिकेरीफलारफालनज्यप्रशाखाशृगश्रेणि-

पर्याकुलोद्यानभागम् ।

कचित्तप्तमज्जन्महासैरिभोदामशृङ्गाप्रचौतोच्छलद्-

दीर्घिकावारिसान्द्रं,

कचित् सिंहविंकीडयूत्कारघोरं चुलुक्येन्द्र जङ्घे पुरं

त्वद्रिपूर्णासिदानीम् ॥ ३९६.१ ॥

एवमेकैकयगणवृद्धचान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९६.१ ॥

लगावनङ्गशेखरः ॥ ३९७ ॥

यत्र यथेष्टं निरन्तरौ लघुगुरू प्रयुज्येते सोऽनङ्गशेखरः । यथा—

“विशालभाललोलघूर्णमानकज्जलोज्ज्वलालङ्क-

द्विरेफमालिकोपशोभिते,

विवुद्धहावसुरधन्वारुपक्ष्मलालसभ्रमत्सु-

वारदीर्घनेत्रपत्रसुन्दरे ।

अमन्दकुन्दकुडालाप्रकोमलोहसद्चुतीद्ध-

शुद्धदन्तपङ्क्तिकेसरालये,

1) सुभग त्वयीत्यत्र उपेयुपीति - गतवति श्रीडागृहसंमुखम् । 2) चाटुकेति - प्रियवचनानि तानि । पलाण्डुलैसनकन्दः । पिनष्टि चूर्णाकरोति । परीति - मूर्च्छा गच्छति चन्द्रकिरणैः । 3) कचिदित्यत्र कर्दमभ्रमात् । शृङ्करः । अन्तः(न्त)शब्दः स्वरूपे प्रान्ते अन्ते च । शाखाशृगेति - वानराः । महासैरिभो वनमहिपः । विशीघ्रनेन श्रीदया वृत्काराः । 4) विशालभालेत्यत्र उज्ज्वलाः दीप्तिमन्तः येऽलकाश्च एव भ्रमराः । हावो मुखविहाराः । अनङ्गशेखरोऽनङ्गपरवराः ।

१ बले N. २ शिशिरागह N. दशिरागह P; ३ प्रवातो N; ४ विक्रीडि B. ५ लग (सौ) प्रयुज्येते A. ६ पूर्णमान N.

प्रियामुराम्बुजेऽधरं चिराय मधिन्वापिघननारतं

भवेदनङ्गशोरुरः ॥ ३९७.१ ॥

एवं लघुगुरुद्वयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९७.१ ॥

ग्लावशोकपुष्पमञ्जरी ॥ ३९८ ॥

यत्र यथेष्टं निरन्तरौ गुरुलघू प्रयुज्येते सोऽशोकपुष्पमञ्जरीनामा दण्डकः ।

यथा—

अस्तमाश्रितस्तुपारभारपातदग्धसर्व-

पुष्पजातिसचयो हिमर्तुर्यै,

सर्वतो वसन्तनामधेय एप जृम्भते प्रियः

सखा तवेह देव पुष्पचाप ।

विष्टपत्रयीपराजयेच्छया गृहाण नूतनान्

”शिलीमुखान्तरण्डितैकवीर,

चारुचूतकोरकानशोकपुष्पमञ्जरीर्नयाः

स्मितानि केसराणि पाटलाश्च ॥ ३९८.१ ॥

एवं गुरुलघुद्वयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९८.१ ॥

ता गौ कामघाणः ॥ ३९९ ॥

यत्र यथेष्टं तगणा अन्ते गुरुद्वयं च प्रयुज्यते स कामघाणः । यथा—

”त्वद्विप्रयोगे नवे वालिकाया मनोभूशरच्छेशान्त्यै प्र-

यन्नात्सखीभिः समन्वात्,

पाथोजिनीपङ्कजैः कल्पित चारु तल्प समासूत्रिता नूत-

नेर्हार्यष्टिर्मुणालैः ।

रम्भादलैः कोमलैर्निर्मित तालवृन्त छतश्चान्दनेन

द्रवेणाङ्गरागः किलास्याः,

तीव्रव्यथा प्रत्युत्तेतद्वितन्त्समग्र कठोराशयांशिभ्रियन्

कामघाणत्वसुधम् ॥ ३९९.१ ॥

एवमेकैरुतगणद्वयान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ३९९.१ ॥

भा गौ भुजङ्गविलासः ॥ ४०० ॥

यत्र यथेष्टं भगणाः प्रयुज्यन्तेऽन्ते च गुरुद्वयं स भुजङ्गविलासः । यथा—

1) अस्तमाश्रित इत्यत्र शिलीमुख्यात् घाणात् । रम्भा मञ्जरी । स्मितानि विक्रियानि । 2) त्वद्वि-

[प्र]योग इत्यत्र तव विरहे नवे प्रथमोद्भवे । कल्पित रचितम् । प्रयुत समुत्तम् । कटिवाणम् ।

३) पीनघनोन्नतवृत्तविशालतरस्तनमण्डलगाढनिपीडन-

कण्टकितान्त्रः,

कोमलब्राह्मृणाललतादृढवेष्टितकण्ठतटः परिचुम्बन-

विभ्रमपात्रम् ।

वासगृहे बहलोच्चद्विसितौगुरुधूमलतानिचिते शयने

मृदुनि ३) क्षणदायां,

यो दयितां रम्यलतिसंभ्रममानजुषं स भुजंगविलास-

धुरामिह धत्ते ॥ ४००.१ ॥

एवमेकैकभगणवृद्धधान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ४००.१ ॥

नाभ्यां पञ्चमात्रैरुत्कलिका ॥ ४०१ ॥

द्वौभ्यां नगणाभ्यां परैर्यथेष्टं पञ्चमात्रैर्गणैरुत्कलिका नाम । यथा—

३) सितवकुलशिरीषकङ्केल्लिककोलनव्यप्रसूनावलीपरिमलविलोल-

रोलम्य- ४) रोलीकुलीकृताखिलचारुलीलावनो,

मृदुमलयसमीर- ५) शैल्यपशिक्षाक्रमानुगुणविविधान्नहारप्रयोग-

प्रपञ्चप्रवल्गल्लतानर्तीरम्यरत्नावनिः ।

अभिनयसहकारकोरकास्वादमाद्यन्- ६) पिबुयुवतिपञ्चमोद्यारमन्त्रास्त्र-

साधितविपममानिनीमानदुर्गः समन्तादयं,

कमिव सपदि ७) संततोत्कलिकमिदं नो ८) विधत्ते जन्तं ९) हेलया निर्जिता-

शेषलोकस्य देवस्य कामस्य निर्व्याजवन्धुर्मधुः ॥ ४०१.१ ॥

एवमेकैकपञ्चमात्रवृद्धधान्यदप्युदाहार्यम् ॥ ४०१.१ ॥

दण्डकप्रकरणम् ।

*

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

समवृत्तव्यावर्णनो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

ग्रन्थाग्रं १०४३; उभयं ११६८ ।

1) पीनघनोन्नतेति - पीनाः पुष्टाः । पनाः रुदिनाः । वृणा वांजाः । 2) क्षणदायां रात्री । 3) सित-
वकुलेत्यत्र प्रसूने पुण्यम् । 4) रोलाः वागाः । 5) रोगशो भरतः । 6) पिबुयुवतिः कोकिला । 7) संव-
योत्कलिकं आरहादनयम् । 8) हेलया श्रीहया । इति श्रीहमचन्द्रोत्तमानन्दविरचितायाः व्याकरणोपायाः सर्गाः ४

१ कोमलवृद्धम् = N. २ अभिनय dropped in C. ३ बहल्येवष्टियागुद N. ४ दयिता
मन्त्रसंभ्रमम् = A. ५ ना-नां dropped in P. ६ रोलीकृतीकृता-वने N. ७ न ABCD.

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

इदानीमर्थसमवृत्तव्यावर्णनार्थमुपक्रम्यते -

ओजयुजोः ॥ १ ॥

अधिकारोऽप्यमाविषमवृत्तेभ्य उपतिष्ठते । तत्रौजं विषमं; युक् समं लोकेऽसिद्धम् ॥ १ ॥

तत्र -

सिल्गा नभत्रा हरिणहृता ॥ २ ॥

पाद इति चानुवर्तते । ओजपादयोः सगणत्रयं लघुगुरु च । युक्पादयोः नभभरा यत्र वृत्ते सा हरिणहृता । यथा -

^१नृप शैलशिलाशयनासनाः, विदितेकन्दफलाहरणाः सदा ।

नियसन्ति वने भवतो द्विपैस्, तरुनिष्ठजगता हरिणमुत्ताः ॥ २.१ ॥

सिल्गा भिगगा उपचित्रम् ॥ ३ ॥

ओजपादयोः सगणत्रयं लघुगुरु च । युजोर्भगणत्रयं गुरुद्वयं च । यथा -

^२अथमत्र नृपः सचिवस्त्रसा-, वेप कुमार इतः प्रतिहारः ।

उपचित्रमिति त्वदरेर्गृहे, वक्ति मिथः किल पान्थसमूहः ॥ ३.१ ॥

लोमं वेगवती ॥ ४ ॥

उर्पचित्रमेव लघुना रहितं वेगवती । ओजे सिगौ युजि भिगगा इत्यर्थः । यथा -

^३नृपते तव कामुंकवशान्, -निष्पलिता शितसायकमाला ।

क्षितिभृच्छिरसि प्लवमाना, वेगवती यत नूतनरेवा ॥ ४.१ ॥

^४आपातलिकेयम् ॥ ४.१ ॥

भिगगा नजज्या द्रुतमध्या ॥ ५ ॥

ओजे भगणत्रयं गुरुद्वयं च । युजि नजजयाः । यथा -

^५वीरजिनेन्द्र भयत्पदपद्मं, भ्रमर इव द्रुतमध्यगमद् यः ।

मुक्तिर्वधूपरिरम्भणसौख्यं, करतलगामि कृतं खलु तेन ॥ ५.१ ॥

उपचित्रा । आपातलिकपारान्तिकेयम् ॥ ५.१ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः सपर्यायो लिख्यते ।

१) नृप शैलशिलेत्यत्र आह्वयं आहारः । हरिणयत्र पुनं गमनं वेपां ते । अथवा सुभयगमदाद्वयं हरिणोऽपि दृष्टे नष्टाः मुष्टाः (वा.) । २) अथमत्रेत्यत्र प्रती(ति)हाते दौघारिकः । उपचित्रमिति - खड्गैरिवगरे चित्रसमीपं परस्परं निदर्शयति । ३) नृपते उपेत्यत्र रेवापि वंशाधिगच्छति इति श्रुतिः । रेवा तु गिरेरधोभागे प्लवते इयं तु क्षितिभृता राज्ञां [शिरसि] प्लवते ततो नूतनरेवा । ४) आपातलिकेयमिति - ओजे पणमात्रा युज्यद्यौ भगणद्वयत्वात्श्रेयापातलिका । ५) वीरजिनेन्द्रेत्यत्र अथगमद् मध्ये (अधि?) गच्छति । मुक्तिरामोपगृह्णतसौख्यम् । हस्तगामि ।

१ लोक्तः विद् P. २ विदित dropped in N. ३ रिपोद् N. ४ N. adds प्राच्यहृति-रियम् । ५ छगौ च A. ६ ओजयोरुपान्त्यलघुना न्यूनम् । आपातलिकेयं P. ७ रेखा N. ८ मुक्तिर्वधुं परि० A. ९ इयं dropped in A.

तज्रगा मस्रजगा भद्रविराट् ॥ ६ ॥

ओजे तजरगाः । युजि मस्रजगाः । यथा -

"पश्येद्भगवन् पदारविन्द-, द्वन्द्वं भक्ति एकदापि यस्ते ।

विभ्रद्भुवनाधिपत्यमेकं, भद्रं भद्रविराट् भजेत सोऽपि ॥ ६.१ ॥

औपच्छन्दसकमिदम् ॥ ६.१ ॥

सजसा भर्नगगाः केतुमती ॥ ७ ॥

ओजे सजसगाः । युजि भर्नगगाः । यथा -

"प्रसरद्रजःस्वगितसूर्या, केतुमतीमुदीक्ष्य तव सेनाम् ।

वसुधापते दिवमिवात्म-, नाशमशङ्कत त्वदरिर्गः ॥ ७.१ ॥

ताजगगा जतजगगा आख्यानकी ॥ ८ ॥

ओजे ततजगगाः । युजि जतजगगाः । यथा -

"त्वद्वैरिभूपैरियमागतोच्चैर-, मरालनादैर्मुखरा शरच्छ्रीः ।

आख्यानकीव त्वदनीकयात्रो-, त्सवस्य सद्यश्चकितैरुदैक्षि ॥ ८.१ ॥

आख्यानकी वार्त्ताहारिका ॥ ८.१ ॥

व्यत्यये विपरीतादिः ॥ ९ ॥

व्यत्यये इति ओजे जतजगगाः । युजि ततजगगाः । विपरीतादिर्विपरीताख्यान-
कीत्यर्थः । यथा -

"अनन्त ते दुर्नयचेष्टितानाम्, आख्यानकीं या विपरीतवृत्तिम् ॥

पुरः सखीनां द्रुयता विपक्ष-, नाम त्वया संपति लज्जिता सा ॥ ९.१ ॥

"एतयोश्च उपजात्यन्तर्गतत्वेऽपि विशेषसंज्ञार्थमत्र पाठः ॥ ९.१ ॥

इजर्जा ज्रजगा यवमती ॥ १० ॥

ओजे रजरजा । युजि जरजरगाः । यथा -

1) पश्येद्भगवन्पश्यन् भद्रं कल्याण भजेत । भद्रं त्वादेवे मित्वाज्जे भद्रविराट् । 2) प्रसरद्रज इत्यत्र भाष्यादिवरविम् । केवलो ध्वजा महाध्व । भाकारामिन् । यदा गन्(ग)ने केतुद्वयति वदा जीयानां नातो भवतीति लोकाः । [दिवसन्देन दिनं भासते । एते यथा दिनस्यात्मनातो जलः तथास्माकमपि B. P.] । 3) व्यपरीत्यय इत्यन्वितैः । भाष्याने करोति कारयति या गौरादिनात् ङीः । उदैक्षीति - दृष्टा । 4) अनन्त ते इत्यत्र या कामिनी तव दुर्नयचेष्टितानां कथयित्रीं भवन्त्यु पराशुगवृत्तिं सा मीयन् विपक्षायाः सपत्न्याः नाम सखीनां पुरतो द्रुयता मीयन् धते इति । 5) एतयोस्त्वयः इत्यत्रोन्वयः । (उ)- [योस्त्वयः] उगंग्रति विशेषारक्षेभार्ये उक्ता उदाहरणरूपी ।

१) वन्यसैरिभा भवद्विपक्षधानि, निरन्तरेन्द्रनीलवद्धभूमिभागे ।

न्यग्मुत्तं प्रकुर्वते भुधा वितर्क्य, विनीलविस्फुरद् यवान्वितां धरित्रीम् ॥ १०.१ ॥
यवान्वितां यवंमतीमित्यर्थः । छन्दोवशाच्च यवान्वितामित्युक्तम् ॥ १०.१ ॥

व्यत्यये पट्पदावली ॥ ११ ॥

व्यत्यये इत्योजे जरजरागाः । युजि रजरजाः । यथा -

१) नवोदयं चिराद्दुपेयिवांसमकं, स्वागतानि पृच्छतीव संमदेन ।

सरोजिनी विकसरा निशावसाने, पट्पदावलीकृतस्वनच्छलेन ॥ ११.१ ॥

नभश्चा नभिरा मकरावली ॥ १२ ॥

ओजे नभभराः । युजि नो भव्र्यं रथ । यथा -

१) मकरकेतुभटस्य चिराजते, वरतनुर्ध्वजयष्टिरिव प्रगुणीकृता ।

शुद्धकपोलवले दधती नभां, मृगमदस्तवकैर्लिखितां मकरावलीम् ॥ १२.१ ॥

मसागाः सभासाः करिणी ॥ १३ ॥

ओजे मः सगणद्वयं गुरुश्च । युजि सो भगणद्वयं सध । यथा -

१) चन्द्रो मत्तकरीन्द्र इवायं, वलितोद्दामतमस्तस्मिहृतः ।

श्रीदलम्बरपल्लवमध्ये, स्फुटताराकरिणीभिल्लुसतः ॥ १३.१ ॥

साजगाः सभ्रंल्गाः प्रबोधिता ॥ १४ ॥

ओजे सद्रयं जगौ च । युजि सभरलगाः । यथा -

१) वरुमूलगृहाः क्षपाक्षये, नृप निश्रं जहति द्विपस्तव ।

विटपान्तकुलापनिष्पतन्-, पतगश्रेणित्यैः प्रबोधिताः ॥ १४.१ ॥

नारल्गा नजज्ञा अपरवक्रम् ॥ १५ ॥

ओजे नागणद्वयं रलगाश्च । युजि नजजराः । यथा -

१) नृपवर भवदीववर्णनं, निखिलमुखै रचयन् पुरातनैः ।

अधिकमपरवक्रमीहते, श्रुतिपठनाय चतुर्मुखोऽधुना ॥ १५.१ ॥

एतौ चतार्तीयभेदौ ॥ १५.१ ॥

- 1) वन्यसैरिभा इत्यत्र वननद्विधाः त्वद्वैरिगृहे । निर्द्वयं । आद्यञ्च । नूतनवययुक्तं वसुधाम् ।
2) नवोदयमित्यत्र उपेयिसांसं भागवत् । स्वागतानि - शोभना-भागवानि स्वागतानि कुसलागमनानि ।
निशेति - रात्रिप्रान्ते । छलेन कपटेन । 3) मकरेत्यत्र कन्दर्पमुभटस्य । कामिनी । ध्वजाः पदाङ्गाः ।
मकरेति - मकरस्य रूपावृत्तिप्रत्येखाम् । ध्वजेऽपि मकररूपाणि भवन्ति । 4) चन्द्रो मत्तस्य उरामो
दीप्तः । मनुयुक्तः भाक्षितः । 5) वरुमूलस्यत्र शास्त्रप्रान्तमालकमिर्गच्छपक्षितारिवाब्दः । 6) नृपवरेत्यत्र
पुरातनैः जीर्णैः । पत्रमं चान्छति व्रजा ।

१ यववती LNF. २ व्यत्यये इति dropped in P. ३ नररावली G. ४ मद्रयं गुध A.
५ भद्रयं A. ६ अनुयुताः A. ७ सभरगाः S; सभ्रवल्गा. A. ८ प्रबोधिता B. ९ मद्रयं A.

गान्तं पुष्पिताया ॥ १६ ॥

अपरवक्रमेव ओजयुजोर्गान्तं पुष्पिताया । यथा—

“स्मर इव शयितः कयार्थशोके, पदं हननेन जगज्जयाय नुन्नः ।

सपदि यद्विष्वोऽस्य पुष्पिताया, प्रसवमिपात् प्रगुणाः परित्स्फुरन्ति ॥ १६.१ ॥

साज्जगाः रभर्या मालभारिणी ॥ १७ ॥

ओजे ससजगगाः । समे सभरयाः । यथा—

“इह वासकसज्जिकाविलासं, वहते शारदशर्वरी घरेण्यम् ।

अवतंसितकैरवोज्ज्वलश्रीर्, विकसत्तारकमालभारिणीर्यम् ॥ १७.१ ॥

नितम्बिनीत्यन्यः । औपच्छन्दसकभेदावेतौ ॥ १७.१ ॥

भातल्गा न्जन्सगा विलसितलीला ॥ १८ ॥

ओजे भद्रयं तलगाथ । युजि नजनसगाः । यथा—

“वक्रैर्निरीक्षणभङ्गिप्रणयी, भ्रमति धनुर्विलसदिपुरनङ्गः ।

भृत्य इवाद्यु यदाज्ञां विदधद्, रमयति सा नवविलसितलीला ॥ १८.१ ॥

भ्रन्जनल्गा और् न्जभजनसाटैर्मानिनी ॥ १९ ॥

ओजे भरनजनल्गाः । वैरिति दशभिर्यतिः । युजि नजभजनसाः ।

दैरित्येकादशभिर्यतिः । यथा—

“मानभृतामिदं तृणमिव जीवितमिति न किं,

कलयसि शांसि रोहिणि न र्यत्त्वमपि निजपतिम् ।

दक्षमुते कलङ्कय पितृगोत्रमलमधुना,

चिरमथ मानिनीजनवधानुमतिघटनया ॥ १९.१ ॥

रो जल्गाः कामिनी ॥ २० ॥

ओजे रगणः । युजि जरल्गाः । यथा—

“निर्वृतिं,

चिबेहि हस्तगामिनीम् ।

1) स्मर इवेत्यत्र नुन्नः पेरितो जागरितश्च । यस्मान् कामस्य सञ्जीकृताः । 2) इह वासकेत्यत्र या सकेतं सविलासं ददाति सा वासरूपयन्त्रिका । या स्त्री भवेति समागते स्वं मण्डयति सा वा इति प्रकल्पं । 3) विकसदिति—माला धेनिः पुष्पादिस्तयी च । ‘मालेपरिकेटकस्याने भारितूल्यति’ (सि० इ० २.४.१०२) इति ह्रस्वः । 4) यकृतिरीश्वरगत्यत्र कटाक्षभङ्गीषु कृपाश्रयः स्फुरति । धनुषि विलसन्त इयमे बाणा यत्येति । सा स्त्री रमयति लोकं इति शेषः । 5) मानभृतामिदमित्यत्र कलयसि इति—किं न जानासि । शास्त्रिय शिक्षयसि न स्वभर्तारम् । मानिनीति—अन्ने हि मिहिर्णामानिनीजनानां दाहकरणादिति एवं निजपनेर्मानिनीजनवधानुमतिं ददासीति भावः । 6) निर्वृतिं चिबेहि इत्यत्र फगताम् । जहति त्यत्र ।

१ कयार्थ शोके N. २ प्यपदहनेन N. ३ इयं dropped in A. ४ औपच्छन्दसिक० BN. ५ वक्रयनि० ADEN. ६ भ्रनजनल्गाः H; ७ नजभजनसाः A; न्जभजनगाः CD; न्जभजनगाः N; नजभजनसाः P. ८ मानिनीः N. ९ सासि A; सासि B; सासि D; सासि N. १० न यत्त्वमपि repeated in A.

सर्वथा,

जहीहि हन्व कामिनीम् ॥ २०.१ ॥

रो ज्ञप्ताः शिखी ॥ २१ ॥

ओजे रगणः । युजि जरजराः । यथा -

"योपितो,

वियोगदुःखस्त्रियमार्नमानसाः ।

दन्वहत्,

कटुस्वनैर्मयूर निश्चितं शिखी ॥ २१.१ ॥

रो ज्ञप्ता जगौ नितम्बिनी ॥ २२ ॥

ओजे रगणः । युजि जरजरजगाः । यथा -

"सर्वथा,

विरेञ्चिशंकरामराधिराजकेशवर्षयः ।

भेजिरे,

यदुत्थं चिराय वर कारणं नितम्बिनी ॥ २२.१ ॥

रश्चिज्जौ ल्गौ वारुणी ॥ २३ ॥

ओजे रगणः । युजि त्रीन् वारान् जौ । जरजरजरलगाः । यथा -

"उत्तमं,

घनाविनधरप्रमोदकारणं कृतिन् यदीदसे सुतम् ।

निर्मलं,

तदा शमामृतं पितानिशं सुदारुणं विमुञ्च "वारुणीम् ॥ २३.१ ॥

रश्चतुर्जौ यतंसिनी ॥ २४ ॥

ओजे रगणः । युजि चतुरो वारान् जौ । जरजरजरराः । यथा -

शोभते,

धनुर्लतेषु पुष्पधन्वनः शिरीषकोमलाङ्गिका सरोजलोचना ।

वालिका,

जपासहोदराधरा "मधुककान्तिनत्यगोरुपङ्कवायतंसिनी ॥ २४.१ ॥

1) योपित इत्यत्र हे मयूर त्वं शिखी भस्मि निश्चयेन । शिखी मयूरो यद्विश्च । 2) सर्वधेतव्य वन्मार्गं चिरकालम् । 3) उत्तममित्यत्र भविनादिहर्षहेतुम् । 4) मदिशम् । 5) शोभते इत्यत्र मधुककान्तिमतीति - गौराङ्गीत्यर्थः । कंचेद्विद्विस्त्रयशोखरवर्ज ।

१ मान dropped in c. २ निहन्ति x. ३ रो ज्ञप्ताः DF. जौ dropped in. G. ४ विरिष ५; विरिषि F. ५ रः A. ६ सने A. ७ रः A. ८ सने A.

कामिन्याया व्यत्यये वानरीशिखण्डिसारस्यपराहंस्यः ॥ २५ ॥

कामिनी - शिखि - नितम्बिनी - वारुणी - वतंसिन्यः औज्युष्पादयोर्व्यत्यये यथासंख्यं
वानरी - शिखण्डि - सारस्यपरा - हंसीसंज्ञाः । कामिनीव्यत्यये वानरी । यथा -

”नियम्य गाढसंततेः,

सद्गुणैः ।

सखे स्थिरां कुरु श्रियं,

वानरीम् ॥ २५.१ ॥

शिखिव्यत्यये शिखण्डी । यथा -

तपाल्यये घनध्वनन्मुदङ्गके,

कुर्वते ।

असण्डपद्वैजगीतयः शिखण्डिनस्,

ताण्डवम् ॥ २५.२ ॥

नितम्बिनीव्यत्यये सारसी । यथा -

”त्वमद्वैजलोचने क्षैरत् त्वदीयमेतदाननं,

चन्द्रमाः ।

क्षणक्षेणायितस्वनाऽपि मेखला विभाति ते,^१

सारसी ॥ २५.३ ॥

वारुणीव्यत्यये अपरा । यथा -

”जित त्वदीयशासनादृते विवेकदीपकी भरत्ययं,

न कश्चित् ।

तमदिच्छदाक्षमं हि तेज एकमूर्जितं प्रसृत इन्द्रदिक्,

नापरा ॥ २५.४ ॥

वतंसिनीव्यत्यये हंसी । यथा -

”द्वदारणे छवत्पृहाशुं विस्मृतस्वनिस्वना वकी जगाम साधुना,

मूकताम् ।

सरो विकस्वराम्बुजाकरं प्रियप्रणीतचाडुका वदेहि स्रोत्सरं,

हंसिके ॥ २५.५ ॥

1) नियम्येत्यत्र नियम्य । सद्गुणैरिति - गुणा रजयश्च । वानरी वानरी तां चण्डां इत्यर्थः ।
2) त्वमद्वैजलोचनं सारसीं सारसीं कुरु मजुरस्वरसारं । 3) जित त्वदीयं इति अत्र जने विना । इन्द्रदिक्
पूर्ये । 4) त्वदारणे इत्यत्र कृत्रवाच्या । मूक्यम् ।

१ कमेय B. २ भवाग्दराग् B; भवाग्दराग् D. ३ त्वमद्वैजलोचनं repeated in A. ४ छवत् N.
५ एषयाकारिः AB; सप्तसनादिज B.N. ६ ते dropped in A. ७ पृहाशुं वि repeated in A.
१४ छन्दो.

स्लगा सिल्गा इला ॥ २६ ॥

ओजे सलगाः । युजि सत्रयं लघुगुरु च । यथा—

”करदिर्त्तवन्,

मदपङ्किलधूलिचितालिनाम् ।

रणितच्छलात्,

तव गायति नूनमिला वलम् ॥ २६.१ ॥

स्लगाः सृष्टृगाङ्गमुखी ॥ २७ ॥

ओजे सलगाः । युजि सगणाष्टकम् । यथा—

”विरहे नवे,

भवतः सुभगोद्धतधाणतुपारकणप्रकते ग्लपयत्यनिशम् ।

कुमुदस्मिताम्,

अरविन्दकरां विकचोत्पलचारुदशं परिपूर्णमृगाङ्गमुखीम् ॥ २७.१ ॥

न्लृलंगा न्लृगौ शिखा ॥ २८ ॥

ओजे नगणनवकं लघुगुरु च । युजि नगणदशकं गुरुश्च । यथा—

”प्रस्रमरसरिनरपतिवलयतिमिरिर्निकरमतनुमपि गुरुगिरिगुहा-

तरुगहनविकटकुहरशरणमिममखिलमिद्द समरसमचदिनमुखे ।

परममहिमानिलयैशशधरकुलगगतदिनकरपरपटिमजुपः,

किरणततय इव विद्ध्यति चिरतरभवनिपतितिलक तव वरविशिखाः ॥ २८.१ ॥

व्यत्यये खञ्जा ॥ २९ ॥

ओजयुक्पादयोर्व्यत्यये शिखं खञ्जा । तत्रौजयोस्त्रिशद्वधवो गुरुश्च ।

युक्पादयोरष्टाविंशतिर्लघवो गुरुश्च । यथा—

”प्रमुदितसमदपरभृतकलरणितमविकलशशधरकिरणविततयो,

विकसितसरसिरुद्विपिनमलिकुलविरुतमुरारितकुमुमितलताः ।

कुरैवकचकुलविचकिर्लंघिलसदविरलपरिमलनुरभिमलयपयनो,

विरहविधुरधुवतिहृदयतपनमिदमखिलमपि नैवमधुसमये ॥ २९.१ ॥

1) करदीत्यत्र चित् मिलित् । इला वसुधा । 2) विरहे नवे इत्यत्र ग्लपयति श्दानि करोति पूर्णकद्र-
मुखीम् । हिमकण्ठप्रकरोऽपि कुमुदारविन्दोत्पलमृगाङ्गकाद् ग्लपयति । 3) प्रस्रमरमित्यत्र प्रस्रमरं प्रसरन् (न्यम्) ।
सरित्तिमिरनिकरं गुहादिशरणं विद्ध्यति कुर्वन्तीत्यर्थः । के ? तव भागाः । क इव ? किरणधेयव इव । क ? संग्राम-
दिनप्रारम्भे । हे चन्द्रवंतगगनसहस्रकिरण । 4) प्रमुदितसमदोत्यत्र कोचिल(लः) । विततवः धेयवः । विपिनं
वनम् । विरहेति—घट्टवाचाल(लः) । विचकिलो मल्लिका । मुरभिः मुगन्धः । विरहो वियोगः । तपनमिति—
सापकारे भवतीत्यर्थः । नूननवसन्तसमये ।

१ धरन् AP. २ चित्तालिता N. ३ न्लृलगा OH. ४ न्तिरि A; ५ तव dropped in B.
६ वरशिखाः A. ७ युजोः B. ८ विरहितलघवो N. ९ कुलक N. १० विचकिललघवो N. ११ तव म० B.

खञ्जेति शब्दस्य छन्दसि प्रवेशयितुमशक्यत्वात्” नाम नोक्तम् ॥ २९. १ ॥
शिखा - खञ्जयोः प्रकारान्तरमाह -

अर्धयोर्वा ॥ ३० ॥

नल्लगा नल्लगौ चेत्योजयुक्पादयोर्बन्धिखाया लक्षणमुक्तं तत् पूर्वापरार्धयोश्चेद्
भवति तदापि शिखा । एवं पूर्वापरार्धयोर्व्यत्यये खञ्जापि । अर्धयोरित्यभिधानादोजयु-
जोरिति निवृत्तम् । तत्र शिखा यथा -

“सुभगा तव नवविरह इह महति विलसति चकितहरिणशिशुदृशः ।

अमृतर्क्षिचिरिचरिजनि विपममलकमलदलवतिरपि दपदहनशिखा ॥ ३०.१ ॥

खञ्जा यथा -

अभिनवविकसितकुंरवकविचकिलवकुलपरिमलमधुरमधुसमये ।

त्वमिह कथमिव पथिक हतक गतकरुण परिहरसि निजसृगदृशम् ॥ ३०.२ ॥

अनयोर्विपमवृत्तत्वेऽप्यर्धसममध्ये लाववार्यं पाठः ॥ ३०.२ ॥

नल्लगावतिरुचिरा ॥ ३१ ॥

द्वयोरर्धयोर्नगणनवकं गुरुश्च । यथा -

“घनपरिमलमिलदलिकुल्लेमुखरितनिखिलकमलकुण्डलयवनः ।

जनयति मनसि निरवधि मुदमविरतमिह मम मधुरतिरुचिरे” ॥ ३१.१ ॥

नल्लगाश्च ॥ ३२ ॥

द्वयोरर्धयोर्पथासंख्यं नल्लगौ नल्लगाश्च यत्र भवन्ति साप्यतिरुचिरा । यथा -

“रतिकरमलयमरुति शुचिशर्शभृति हतहिममहसि मधुसमये ।

परिहरसि पथिक हतक कथमतिरुचिरयुवतिमति हि चपलतया ॥ ३२.१ ॥

द्वे अप्येते चूलिके इत्यहीन्द्रः ॥ ३२.१ ॥

अर्धसमप्रकरणम् ।

अथ विपमवृत्तान्युच्यन्ते -

अनुष्टुभि नाद्यात् स्त्री तुर्याद्यो चक्रम् ॥ ३३ ॥

अनुष्टुभ्यष्टाक्षरायां जातौ पादसाधात् प्रथमादक्षरात् परौ स्त्रौ सगणनगणौ न भव-

1) अशक्यत्वाविति - द्वियुक्त्वात् । अत्र न पादविषयः । किं तु शिखायाः द्वाभ्यां पादाभ्यां द्वयोरर्ध-
योर्निष्पन्नयोरत्र वृत्तं सप्तै जायते । 2) सुभग तवेत्यत्र अमृतेति - चन्द्र किरणः । अमलेति - पत्रधेनिः ।
दपदति - भग्निज्वाला । यथेति - तथाप्रापि योज्यम् । 3) घनपरिमलेत्यत्र अप्रापि न पादसद्व्या । 4) (हे
भतिरुचिरे B) । 5) रतिकरेति - मुखकारी । भति हि भृशायम् । चपलतया ।

१ रुचि dropped in A. २ इत्यकं NF. ३ अत्र dropped in N. ४ कल A. ५ नल्लगाश्च
B.H. ६ स्युः NF. ७ यतिभृति N.

तोऽप्ये तु पद् गणा यथेष्टं भवन्ति । चतुर्थादक्षरात् परतश्च यगणो भवति तद्वृत्तं चक्रं नाम । यथा—

”तस्यास्रस्तकुरद्वाक्ष्या वक्त्रेण त्वं पराभूतः ।

हिमांशो क्षीयसे युक्तं लज्जसे तु न किं वृद्ध्या ॥ ३३.७ ॥

एवमन्यदप्युदाहार्यम् । अत्र प्रथमपादस्य प्रथमस्थाने ग्लाविति द्वौ विकल्पो । द्वितीये स्रवर्जनात् शेषगणैः पद् । तृतीये य एक एव । चतुर्थे ग्लाविति द्वौ । ”अन्योऽन्याभ्यासे चतुर्विंशतिः । प्रतिपादं चतुर्विंशतेर्भावादन्योऽन्याभ्यासे जातास्तिस्रो लक्षाः एकत्रिंशत्सहस्राः सप्त शतानि पदसप्तत्यधिकानि (३३१७७६) । एवमियमेव संख्या प्रत्येकं विपुलाभेदेऽपि ज्ञेया ॥ ३३.१ ॥

तर्जुजोर्जः पथ्या ॥ ३४ ॥

तद्वक्त्रं युजोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परो जगणश्चेद् भवति तदा पथ्या । यथा—

”आलानितगजस्कन्धघृष्टाः पथ्यायतद्रुमाः ।

अद्यापि कथयन्त्येते राजेन्द्र तव दिग्जयम् ॥ ३४.१ ॥

ओजे विपरीतादिः ॥ ३५ ॥

ओजयोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परो जगणश्चेद् विपरीतादिः पथ्या । युक्पादयोर्ष एवावतिष्ठते । यथा—

”विपरीतानि रे शठ करिष्यसि कियन्त्यस्मान् ।

दुकूलं प्रच्छदीकृतं” तस्या धत्से ममाप्रे यत् ॥ ३५.१ ॥

नञ्चपला ॥ ३६ ॥

ओजयोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परो नगणश्चेच्चपला” । यथा—

”वीक्षितोऽप्येप तिलकश्चपलाक्षि त्वया सद्यः ।

दधाति नव्यमुकुले रोर्माञ्चकञ्चुकं मन्ये ॥ ३६.१ ॥

युजोः पद्भ्यो लो विपुला ॥ ३७ ॥

- 1) तस्यास्रस्तकुरद्वाक्ष्या वक्त्रेण त्वं पराभूतः । परेति-निर्दिष्टः ।
- 2) अन्योऽन्याभ्यासे इत्यत्र द्वौ पदगणौ जाल १२ पदेन गुणितं पदेव पते १२ द्विगुणा २४ । एवं द्वितीयादियु पादेषु भवन्ति भद्राः । प्रथमपादभेदाः द्वितीयपादभेदाः वाच्यन्ते । एवं पादद्वयभेदेः तृतीयपादभेदाः । त्रिकपादभेदेः चतुर्थपादभेदाः । तदा उक्तस्यया । 3) आलानितेति - आलानस्रस्तकुरद्वाक्ष्या वक्त्रेण त्वं पराभूतः ।
- 4) विपरीतेत्यत्र अस्मादपीति - अन्वानीति होषः । पद्दुकूलं 'पडेही'ति प्रसिद्धम् । 5) अपरक्षिपः । 6) चपलेत्यत्र अत्रापि ३३१७७६ भेदा भवन्तीति । 7) वीक्षितोऽपीत्यत्र तिलको वृक्षविशेषः । मुकुलः कोरकः ।

युक्पादयोः पद्भ्यः परो लघुश्चेद् विपुला । नचैयं पथ्यया गतार्था । विपुला-
वर्गस्येदानीमारभ्यमाणत्वात् तां विना तस्यानुपपत्तेः । युक्पादयोः सप्तमेन लघुना अव-
श्यमेव भवितव्यं विपमपादयोस्तु नादिभिर्गणस्यापवादं वक्ष्यति । पथ्यायां तु यगण
एवावतिष्ठते ॥ ३७ ॥

सैतवस्य चतुर्षु ॥ ३८ ॥

सैतवसाचार्यस्य मते चतुर्षु पादेषु पद्भ्यः परो लो भवति । यथा—
विपुलेऽप्यम्बुधौ कृतं वर्त्म रामेण सैतवम् ।

चित्रमेतदिहायथा किमसाध्यं महात्मनाम् ॥ ३८.१ ॥

तुर्यान्नतभ्रम्सास्तद्विपुला ॥ ३९ ॥

ओजे विपरीतादिरित्यत ओज इत्यनुवर्तते । ओजयोः पादयोस्तुर्यादक्षरात् परे
यगणं वाधित्वा नतभ्रमसाश्चेद् भवन्ति तदा तद्-विपुला । नविपुला तविपुला भविपुला
रविपुला मविपुला सविपुला चेति । युजोः पद्भ्यो ल इति तु स्थितमेव । नविपुला यथा—
पश्यन्ति देव चरणद्वयं ये तव भक्तितः ।

तेषां भवन्ति विपुलाः सद्यः कल्याणसंपदः ॥ ३९.१ ॥

ओजे इति जातिपक्षे द्वयोरपि पादयोर्ग्रहणम् । व्यक्तिपक्षे पुनरेकस्य प्रथमस्य
तृतीयस्य वा । तथा च "महाकवीनां प्रयोगः—

अनाकृष्टस्य विपयैर्विद्यानां पारदध्वनः ।

तस्य धर्मरतेरपसीद् वृद्धत्वं जरसा विना ॥ ३९.२ ॥

तथा—

तव मन्त्रकृतो मन्त्रैर्दूरात् संशमितारिभिः ।

प्रत्यादिश्यन्त इव मे दृष्टलक्ष्यंभिदः शराः ॥ ३९.३ ॥

तविपुला जातिपक्षे यथा—

पादेन हुता येन सा जातीलुब्धेन मल्लिका ।

अलेस्तस्य देवादहो वदर्यपि सुदुर्लभा ॥ ३९.४ ॥

व्यक्तिपक्षे—

वन्दे कविं श्रीभारविं लोकसंतमसच्छिदम् ।

दिवा दीपा इवाभाग्नि यस्याग्रे कवयोऽपरे ॥ ३९.५ ॥

1) पथ्यया गतार्था न भवित्यति यतस्तत्र जगणो भवति । नगणादिभिस्त्वियम् । न पथ्यालक्षणं एवं
प्रायेण भवति । 2) महाकवीनामिति—कालिदासादीनाम् । 3) अनाकृष्टेत्यत्र पारं पश्यति पारदध्वा ।
रघुवंशे । 4) तव मन्त्रेत्यत्र शान्तिं प्रापिता जरयो यैस्ते तैः । 5) वन्दे कविमित्यत्र पक्षे भाभिः कान्तिभिः
उपलक्षितो रविः ।

१ युजोः F. २ ओजयोलु EF. ३ तुर्याक्षरात् O. ४ पारयगणं A; परे यगणं B. ५ पादयोः
dropped in B. ६ आचस्य F. ७ लक्ष्णा A.

तथा -

लोकरूपप्रतिपत्तव्यो लौकिकोऽर्थः परीक्षकेः ।
लोकरूपवहारं प्रति सदृशो बालपण्डितौ ॥ ३९.६ ॥

जातिपक्षे भविपुला यथा -

इयं सखे चन्द्रमुखी स्मितज्योत्स्नावभासिनी ।
इन्दीवराक्षी हृदयं दन्दहीति तथापि मे ॥ ३९.७ ॥

व्यक्तिपक्षे यथा -

यस्य प्रभावाद् भुवनं शाश्वते पथि तिष्ठति ।
देवः स जयति धीमान् दण्डधारो महीपतिः ॥ ३९.८ ॥

तथा -

^१मुक्तदोषविरोधेन कुलिशमणलक्ष्मणा ।
उपस्थितं प्राञ्जलिना विनीतेन गरुत्मता ॥ ३९.९ ॥

जातिपक्षे रविपुला यथा -

^२बधूमिः पीनस्तनीभिस्तूलीभिः कुङ्कुमेन च ।
कालागुरुधूपधूमहैमन्ते जयति सरः ॥ ३९.१० ॥

व्यक्तिपक्षे यथा -

महारुचिं कालिदासं वन्दे धाम्देवतागुरुम् ।
यज्ञज्ञाने विश्वमाभाति दर्पणप्रतिविम्बवत् ॥ ३९.११ ॥

तथा -

कामिनीभिः सुखं संगः क्रियते पण्डितैरपि ।
यदि न स्याद् वारिषीचीचञ्चलं हतजीवितम् ॥ ३९.१२ ॥

जातिपक्षे मविपुला यथा -

^३सर्वातिरिकं लाघण्यं विभ्रती चाहविभ्रमा ।
स्त्रीलोकचुष्टिः सा नूनं निःसामान्यस्य वेधसः ॥ ३९.१३ ॥

व्यक्तिपक्षे यथा -

^४मनोभिरामाः शृण्वन्तौ रथनेमिस्वनोन्मुखैः ।
पद्मसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः ॥ ३९.१४ ॥

तथा -

^५अदूरघर्तिनीं सिद्धिं राजन् विगणयात्मनः ।
उपस्थितेयं कल्याणी नास्ति कीर्तिता एव यत् ॥ ३९.१५ ॥

1) मुक्तदोषेत्यत्र उपस्थित उपासितम् । प्राञ्जलिनेति - योजितहस्तेन । कुमारकान्ये काम्यमिदम् ।
2) बधूमिरित्यत्र जयतीति - लोकमिति शेषः । 3) सर्वातिरिक्तमित्यत्र सृज्यतेऽत्याविति लोकानां मध्ये
सृष्टिः । कर्मणि क्तिन् । 4) मनोभिरित्यत्र ख(व)ज्ञसंवादिनीरिति - स्वरविशेषं अनुब्रूयन्ति । मयूर(रं) मन्त्रं
रति मयूरी ताम् । 5) अदूरघर्तिनीमित्यत्र विगणयेति - जानीहि । प्रकटितेयम् । का धेनुः । कीर्तिता
[नास्ति] ।

जातिपक्षे सविपुला यथा -

^{१)}क्षणविध्वंसिनि काये का चिन्ता मरणे रणे ।

को हि मन्दः सहस्रैव स्वल्पेन बहु हारयेत् ॥ ३९.१६ ॥

एवं व्यक्तिपक्षेऽप्यन्वेष्यम् । "संकीर्णाथ विपुलाप्रकारा दृश्यन्ते ।

यथा -

कचित्काले प्रसरता ^{२)}कचिदापत्य निव्रता ।

शुनेव सारङ्गकुलं त्वया भिन्नं द्विपां बलम् ॥ ३९.१७ ॥

तुल्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्तं चिरेण यत् ।

हिमांशुमाशु वसते तन् मदिभ्रः स्फुटं फलम् ॥ ३९.१८ ॥

इत्यादि । ते खबुद्ध्याऽभ्यूहाः । सर्वासां च विपुलानां चतुर्थो वर्णः प्रायेण गुरु-
भवतीत्याभायः ।

वक्त्रप्रकरणम् ।

*

एकोऽष्टाक्षरः पादश्चतुर्विधाः क्रमात् परे पदचतुर्ध्वं चतुर्विंशतिधा ॥४०॥

एकः कश्चिदष्टाक्षरः पादस्ततोऽन्ये पादाः क्रमाच्चतुर्भिश्चतुर्भिर्वर्णैर्विधाः कार्या इति
पदचतुर्ध्वम् । तच्च न्यासभेदाच्चतुर्विंशतिधा । स्थापना यथा^१ -

८	८	८	८	८	८	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१६	१६	१६	१६	१६	१६	२०	२०	२०	२०	२०	२०
१२	१६	२०	१२	१६	२०	८	१६	२०	८	१६	२०	१२	८	२०	१२	८	२०	१२	१६	८	१२	१६	८
१६	१२	१६	२०	२०	१२	१६	८	१६	२०	२०	८	८	१२	८	२०	२०	१२	१६	१२	१६	८	८	१२
२०	२०	१२	१६	१२	१६	२०	२०	८	१६	८	१६	२०	२०	१२	८	१२	८	८	८	१२	१६	१२	१६

प्राप्ते वसन्तमासेऽस्मिन्-

अनन्तरेणोपधि^३ बलभां गेहिनीम् ।

पदचतुर्ध्वं कथमिव पथिक यास्यसि,

विपलतिकानामिवोत्सुङ्गकङ्केलितानां गन्धं जिघ्रन् ॥ ४०.१ ॥

एवमन्येऽपि भेदा उदाहार्याः ॥ ४०.१ ॥

तदादौ द्विगं सर्वलं प्रत्यापीडः ॥ ४१ ॥

तदेव पदचतुर्ध्वमादौ द्विगुरुकं ततः परं सर्वलघुवर्णं प्रत्यापीडः । यथा -

1) क्षणविध्वंसिनीति [अथ] रणे संग्रामान्तररणे का चिन्तास्ति । 2) संकीर्णाथेति - एकः पादो नगणस्य द्वितीयो नगणस्य । एवं एको नगणस्तान्यः सगणस्तेत्यादिना नगणादीनां सकरे । 3) कचिदापत्येत्स्वत्र स्वर्भानुः राहुः । माथकान्ये वृचमिदम् ।

१ विप्लवा A. २ भागमतः P. ३ मदिभ्रः B मदिभ्रः O. ४ क्रमाच्चतुर्भिर्वर्णैर्विधियाः क्रमाच्चतुर्भि-
पिति पद० A. ५ कार्या droppped in B. ६ B adds. -पोदैस्ते द्विद्विरन्येऽपस्वदन्ये तु क्रमोत्क्रमात् ।
चतुर्विंशतिभेदं स्थाचतुर्ध्वंक्रमोत्क्रमी । ७ ओपधी A.

स्वामिन् जिनर तव,

धौऽद्विद्वितयमृपभ विनमति ।

नम्रामरमणिमयमुकुटशुचिकिरण,-

मालाफिसंलयितचरणकमल इह दिवि भवति ॥ ४१ १ ॥

अन्ते च ॥ ४२ ॥

तत्पदचतुरूर्ध्वमन्ते चकारादादौ च द्विगं शेषसर्वलघुर्णं पुनः प्रत्यापीडसंज्ञम् ।

यथा -

नित्य प्रणमत भक्त्या,

पादद्वयमिह चरमनिनस्य ।

सद्यो यदभरनरभुजगपरिवृढाना,

मौलौ सपदि भवति नवविकसितकमलवतस ॥ ४२ १ ॥

द्विगमापीडः ॥ ४३ ॥

चानुकृष्टत्नादादाविति नानुगते । अन्ते द्विगुरं शेषसर्वलघुकं पदचतुरूर्ध्वमापीडसंज्ञम् । यथा -

”मद्गुरुरमचूरे,

स्फुटविविधसरिदधिकपूरे ।

नवघनसमय इह कलय यत कान्ता,

शरणमयि पथिक हतक झगिति जेहिहि घनान्तम् ॥ ४३ १ ॥

अत्र प्रतिपादं चतुर्भिर्यतिरिति कथित् ॥ ४३.१ ॥

पदचतुरूर्ध्ववदापीडोऽपि चतुर्विंशतिधेति तन्मध्यात् ”पूर्वाचार्यानुरोधेन भेदत्रयस्य नामानुच्यन्ते -

स आद्यस्य द्वितीयादिना व्यत्यये कलिकालवल्गुमृतधाराः ॥ ४४ ॥

स आपीड आद्यस्य पादस्य द्वितीर्यद्वितीयतुर्यपादैर्विपर्यासे यथासख्यं कलिर्नादयो भवन्ति । तत्रायस्य द्वितीयेन व्यत्यये कलिः । यथा -

”करकलितनिशितकरवाल ,

सुचिरभवविपाल ।

1) मद्गुरुरेत्यत्र नवीनमेघार्ण शीघ्र एव काननसमीपम् । 2) पूर्वाचार्यानुरोधेनेत्यत्र यद्यपि चतुर्विंशतिधा स्थापिते आपीडे सर्वेऽपि विग्रहा अन्तर्भवन्ति तथापि प्लसुरित्तरप्रकारेण उदाहरणानां नामत्रय प्रयुगुदाहार्यमिति । 3) करकलितेत्यत्र ताक्ष्णरज्जु । भवति - राजा । कालो यमः ।

१ योऽद्विद्वितय ५ २ किरालयित ४ ३ द्विग ४४ ४ जहहि ५ चतुर्विंशति ६ द्वितीयादिपादे ७ तुर्य पादे ८ कलिकाया यथाकन स्य ९

पृथुमदरिपुनृपतिवलयदलनकालम्,

त्वमिह जय निर्ज्वलितपरिदलितकलिकालः ॥ ४४.१ ॥

मञ्जरीति पिङ्गलः ॥ ४४.१ ॥

आद्यस्य तृतीयेन व्यत्यये लपली । यथा -

"त्वयि जलधिमनु चँलति नृप,

मुखवासः समजनि निखिलदिगजलानाम् ।

सुरभियद्दुरजोभिस्,

तरलतुण्णिकरखुस्पृदितमृदुलवलीनाम् ॥ ४४.२ ॥

आद्यस्य तुयेण व्यत्यये अमृतधारा । यथा -

"प्रणयति सखि समुपहसिर्तमनसिश्यरूपे,

प्रणयमनुसर क इव मानः ।

स्रवति वंचनमपि मधुरमिह यदस्य,

सततममृतधाराम् ॥ ४४.३ ॥

"पिङ्गलस्तु पदचतुर्ध्वभेदानेतानाह । यथा -

"जनयति महती प्रीतिं हृदये,

कामिना चूतमञ्जरी ।

मिलदलितकचञ्चुपरिचुम्बितकेशरा,

कोमलमलयवातपरिनर्तिततरुशिखरस्थिता ॥ ४४.४ ॥

"विरहविधुरद्वृणकान्ताकपोलावदातं,

परिणतिदरपीतपाण्डुच्छवि लालीफल निदाघे ।

जयति हिमशीतल,

"पाडिबस्यादु तृष्णाहर सुन्दरम् ॥ ४४.५ ॥

यदि नाच्छसि कर्णरसायनं सततममृतधाराभिः,

यदि इंदि वा परमानन्दरसम् ।

1) त्वयि जलधीत्वम् अनु रुदयीकृत्य । मुखवास पदवास । दिग्भूकामिनीनाम् । 2) प्रणयति -
 रंहरति अहं कुरु । 3) पिङ्गलसिखाति - पिङ्गलसेत्युदाहृति यदनया रीत्या स्थापितानि शोभि उदाहरणानि
 भस्माक मते पदचतुर्ध्वसजां प्रामुख्ये । पर तस्य लघुगुण्यगिर्ने । 4) जनयति महत्त्वम् चतु इति - निपुण
 अपया अलिभिरस्य चञ्चुराभिः । 5) विरहविधुरितेत्स्य हृणो देवाविदोपलभ्यत्यपिपः । परिणतीति -
 पाद्वेन इंपत्याण्डुच्छवि । 6) परमानन्दीनि - पद्वेन पानरिदोयः तस्येदं वदन्ना स्वादु । [पाद्वेन पानकभेदः ।
 तद्वन् स्वादु ।] पाण्डवरादपसे पण्डवमनजातम् ।

१ मधुनद ५ २ निज dropped in A ३ चलति ५. ४ ५ adds मनसि after
 इति ५ ६ रदनमपि A ६ भेदानकलनेततो A भेदानेनां नृपिनाह F ७ क्वाता C पाद्वेन ABCD ५ S
 ९ इति drop ped in B.

ध्रातः शृणु "धरणीधरवाणीममृतमयी,

तत्काव्यगुणभूषणम् ॥ ४४.६ ॥

पदचतुरूर्ध्वप्रकरणं "सप्तभिः ॥ ४४.६ ॥

*

स्जसला नसज्गा भ्रजलगाः स्जसज्गाः पादेपूद्गता ॥ ४५ ॥

यस्य प्रथमे पादे सजसलाः, द्वितीये पादे नसजगाः, तृतीये पादे भनजलगाः, चतुर्थे पादे सजसजगाः—तद्दृचमुद्गता । यथा—

"वत चन्द्रिकाजलमशेषम्,

उपरमयितुं चकोरकाः ।

शक्यमिह न खलु तत्परितः,

पिचतौद्गतां सपदि चन्द्रलेखिकाम् ॥ ४५.१ ॥

इनभगास्तृतीये सौरभकम् ॥ ४६ ॥

उद्गतैव तृतीये पादे रनभगाश्चेत् सौरभकम् । तृतीय इति वचनादुद्गताया एवान्ये त्रयः पादा गृह्यन्ते । यथा—

"अतिरेकवान् किल गुणोऽपि,

कलयति कदापि दोषताम् ।

सप्तपर्णविटपी विर्लसन्,

मदसौरभाद् "वनगजैर्विदल्यते ॥ ४६.१ ॥

नौ सौ ललितम् ॥ ४७ ॥

उद्गतैव तृतीये पादे ननससाश्चेच्छलितम् । पादत्रयं पूर्ववत् तदेव । यथा—

"सदलंकृतैर्गुणगणेन,

विविधरसभावभङ्गिभिः ।

मुललितपदरचनाभिरहो,

ललमेव का न कविता मनोरमा ॥ ४७.१ ॥

उद्गताप्रकरणं त्रिभिः ॥ ४७.१ ॥

*

1) धरणीधरः कविशेषः । 2) सप्तभिरिति—पदचतुरूर्ध्वं 3) प्रत्यापीडभेदद्वयं 4) आपीड 5) कलिका 6) लवली 7) अमृतधारा 8) 3) वत चन्द्रिकेत्यत्र काचिद्विरहिणो चकोरपक्षिणः प्राह—हे चकोराः भवन्निरिति गम्यम् । उद्गतौ इमां चन्द्रिकां यूयं पिचत पानं उरुष्यम् । 4) अतिरेकानित्यत्र अतिरेक आधिक्यम् । 5) वनगजैर्विति—वनगजा हि उद्गन्धे न सदन्ते इत्युत्पादयन्ति । 6) सदलंकृतैस्तत्र प्रथानोपमाचलंकारैर्भूषणैश्च । गुणा मातृपर्यादयः । 7) शीलरूपादयः । विविधैस्त—शृङ्गारादयः गर्भारार्याः । एते हावभावादयः । कान्तेव । कवेः कवे कविता ।

मसजभगगाः स्रजरंगाः नासौ निज्याः पादेपूपस्थितप्रचुपितम् ॥ ४८ ॥

प्रथमे पादे मसजभगगाः, द्वितीये पादे सनजरगाः, तृतीये ननसाः, चतुर्थे नगणत्रयं जयौ च यत्र भवन्ति तदुपस्थितप्रचुपितं वृत्तम् । यथा—

”राजन् येः समरे मदादुपस्थितपूर्वं,
द्विरदप्रचुपितयायिभिर्विपक्षैः ।

तव धनुरुनुनिनदाद्,

द्वुतगति मृगवदपसरन्ति त एते ॥ ४८.१ ॥

नौ स्तौ न्सौ तृतीये वर्धमानम् ॥ ४९ ॥

उपस्थितप्रचुपितमेव तृतीये पादे ननसननसाश्चेद् वर्धमानम् । तृतीये इति वचना-
दन्यत्पादत्रयं तदर्थस्थमेव । यथा—

”दिग्यात्रासमयेऽद्य जैत्रतूर्धनिनदैद्,
वियति प्रतिरसितेन वर्द्धमानैः ।

भयतरलितगमनान् दिनकररथतुरगान्,

कथमपि नृवर नियमैत्यरुणोऽयम् ॥ ४९.१ ॥

तज्जाः शुद्धविराड्ऋपभम् ॥ ५० ॥

उपस्थितप्रचुपितमेव तृतीये पादे तजराश्चेत् तदा शुद्धविराड्ऋपभम् । अन्यत्पादत्रयं
तदवस्थमेव । यथा—

”लावण्यामृतपूरधारिणीह विशाल—,
रमणोन्नतपुलिनस्थलीमनोद्गा ।

सा शुद्धविराण्मुष्पाम्बुजा,

सरिदिव रमयति हृदयानि नराणाम् ॥ ५०.१ ॥

उपस्थितप्रचुपितप्रकरणं त्रिभिः ॥ ५०.१ ॥

*

पूर्वेषु सुगौ परे न्लललाः सौम्या ॥ ५१ ॥

पूर्वीषु पञ्च मगणा गुरुश्च । षोडश गुरुव इत्यर्थः । उत्तरार्धे दश नगणा लङ्घं
च द्वानिश्छेषव इत्यर्थः यत्र तच्छन्दः सौम्या । यथा—

१) राजन् वैरिस्वत्र राज्ञं समूहेः पूर्वमागतं गजगन् प्रचुपितं मन्दं याति इति । सलीलगतय इत्यर्थः ।
दुत्तगन्तानि—क्रियावितोषणम् । २) दिग्यात्रेण्यत्र तूर्धं पादित्रम् । वियत्याकाशे । प्रतिरस्येदेन । निघ्नयति
मूर्धसाराधिः । ३) लावण्यामृतपूरैस्त्वय शुद्धो धरलो पीतो पक्षिणां राजा राद अर्थांश्च हंसः सुरो येषा मृ-
त्विधानि मग्नुयति यस्यां सा । पक्षे शुद्धं निर्मलं विराजति इति विराद् । पूर्वेषु वर्द्धमानेषु यस्याः सा वर्द्धन ।

१ स्वरगाः Brouce. २ पादे dropped in ABC. ३ अत्रादि N. ४ तदवस्थमेव A.
५ निघ्नयति = A. ६ प्रचुपितं dropped in N. ७ पूर्वेषु B. पूर्वेषु ABCD. ८ गुरुः A.

”सौम्यैतस्याः किं बालाया नो जानीये षष्टावस्थाम् ।

धरणिस्तलविलुठनमलिनितकुचचलशमनुभवति तत्र विरहमिह क्लि ॥ ५१.१ ॥

व्यत्यये ज्योतिः ॥ ५२ ॥

यत्र पूर्वार्धे द्वात्रिंशल्लघन उत्तरार्धे षोडश गुरवस्तच्छन्दो ज्योतिः । यथा—

”परिहर वत परिचयमैयि युवतिषु किमिति^१ नहि विसृजसि विषयसुखमिह ।

ज्योतीरूप निष्कर्माणं कृत्यात्मान मुक्तिं यायाः ॥ ५२.१ ॥

एते द्वे अप्यनङ्गक्रीडे इति जयदेवः । शिखेत्यहीन्द्रः ॥ ५२.१ ॥

विषमवृत्तप्रकरणम् ॥

*

अथ मात्राच्छन्दांसि ।

ओजे षण्मात्रा र्लगन्ता युज्यष्टौ न युजि षट् संततं ला न समः
परेण गो चैतालीयम् ॥ ५३ ॥

ओजपादयोः षण्मात्रा र्लगन्ताः रगणलघुगुर्ववसानाः । युक्पादयोरष्टौ मात्राः
र्लगन्ता एव यत्र तद्वैतालीयं नाम छन्दः । अपवादमाह— न युजोः पादयोः षट्
लघवो निरन्तरा भवन्ति । ”न च समो लः सर्वपादेषु परेण सह गुरुर्भवति । यथा—

”अधुना भवदीयवैरिणाम्, अटवीकोटरचारिणा नृप ।

प्रतिभाति वृषान्धचेतसा, वै तालीयरसः सुधोपमः ॥ ५३.१ ॥

”अत्रौजपादेऽष्टौ विकल्पाः । युक्पादे त्रयोदश । अष्टभिस्त्रयोदश गुणिताश्चतुरक्षर
शतं वैतालीयपूर्वार्धे भेदा भवन्ति । उत्तरार्धेऽपि तावन्त एव । अन्योऽन्यताडनायां
जातानि दश सहस्राणि अष्टौ शतानि षोडशाधिकानि ॥ ५३.१ ॥

श्यान्ता औपच्छन्दसकम् ॥ ५४ ॥

ओजे षण्मात्रा युज्यष्टौ श्यान्ता रगणयगणान्ताश्चेद् भवन्ति शेषं तु सर्वं वैतालीयसमं
तदा औपच्छन्दसकं नाम छन्दः । यथा—

1) सौम्यैतस्या बालाया सुगंधाया दुःखावस्थाम् । 2) परिहरेत्यत्र परिचय ससर्गं याया गच्छे ।
3) न च समो ल इति—द्वितीयचतुर्थषष्ठादिवर्ण सम स लघु सध्रप्रतनेन अक्षरभारेण गुरुर्ने कार्यं
इत्यर्थः । 4) अधुनेति—वै निश्चयेन । तावता अथ तालीय । 5) अत्रौजपादेऽष्टौ विकल्पा इति—अत्र
वैतालीयस्य विषमपादे त्रयोदशधा पगणः प्रस्तार्यंत तत्र या सममात्रा पराधिता भवति ताद् विकल्पान् परिलग्न्य
शेषा अष्टौ गृह्यन्ते । युक्पादयोरार्याया गणद्वय प्रथम प्रस्तार्यते ततो विंशतारिकल्प्या भवन्ति । ततो येषु रूपेषु
समा मात्रा पराधिता भवति तद्यस्मान् परिलग्न्य अपरे प्राज्ञाः ।

१ तव dropped in A २ अपि CDENP ३ किमिति N ४ नि कर्माण P ५ र्लगन्ता GH

कीर्तिस्त्व बहूनां त्रिलोकीम्, अखिलां पर्यटतीति यत् प्रबुद्धाः ।

कवयः कथयन्ति सत्यमेवन्, "नौपच्छन्दसका भवन्ति सन्तः ॥ ५४.१ ॥

भगगान्ता आपातलिका ॥ ५५ ॥

ओजे षण् मात्राः युज्यष्टौ भगणगुरुद्वयान्ताश्चेद् भवन्ति शेषं वैतालीयसमं तदा आपा-
तलिका नाम च्छन्दः । यथा -

"आपातलिका वत संपत्, क्षणिकं प्राणितमप्यमुभाजाम् ।

इति मत्वा निश्चयपूर्वं, शान्धतिकार्थं यन्नमुपाङ्कुप् ॥ ५५.१ ॥

आपातलिका अस्थिरा ॥ ५५.१ ॥

युजि तिसृभ्यो गः प्राच्यवृत्तिः ॥ ५६ ॥

युक्पादयोस्त्रिसृभ्यो मात्राभ्यः परो गुरुश्चेत् तदा प्राच्यवृत्तिच्छन्दः । ओजयोस्तु
"पूर्ववत् । सा च वैतालीय-औपच्छन्दसक-आपातलिकोपाधिभेदात् त्रेधा । तत्र वैतालीय-
प्राच्यवृत्तिर्यथा -

"भुवने दधदेकवीरतां, त्यागधर्मकरुणापराक्रमैः ।

वृत्सिंह पटच्चरीं निज, प्राच्यवृत्तिमकरोः पुनर्नवाम् ॥ ५६.१ ॥

औपच्छन्दसकप्राच्यवृत्तिर्यथा -

"उदयाचलवप्रमाणयस्नात्, सप्तसप्तितुरगांहिताडनोल्या ।

नवपट्टवपाटला पुरस्ताद्, धातुधूलिपटलीव भाति सन्ध्या ॥ ५६.२ ॥

आपातलिकाप्राच्यवृत्तिर्यथा -

"अलिमलिने ज्योन्नि पतन्तो, रद्मयोऽभिनवशीतमरीचेः ।

दधति तुलामन्तरुदन्वत्, सान्द्रविद्मलताविषिनानाम् ॥ ५६.३ ॥

अत्र चत्वारो विकल्पाः । यथा S|S|S; ||S|S; S|S||; ||S||; ते च ओजपाद-
विकल्पैरष्टभिराहता द्वात्रिंशत्पूर्वार्धविकल्पाः । उत्तरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां
दश शतानि चतुर्विंशत्यधिकानि । इयद्युपपातलिकेत्येके ॥ ५६.३ ॥

अयुज्यार्धलाद् ग उदीच्यवृत्तिः ॥ ५७ ॥

अयुक्पादयोराद्याल्लघोः परो गुरुश्चेत् तदा उदीच्यवृत्तिः । युजोस्तु पूर्ववत् । एषामपि
पूर्ववत् त्रिधा । तत्र वैतालीयोदीच्यवृत्तिर्यथा -

1) नौपच्छन्दसका इति - छन्द उपपन्न च्छन्दोऽनुवर्तनम् । तत्र भवेऽण् । स्वार्थे कश्च । 2) आपातलि-
केत्यत्र आपातं समन्तात्पतने लार्थात् आपातला । तत्. स्वार्थे कः । प्राणितं जीवितम् । उपाध्वं उद्यमं कुरु-
ष्यम् । 3) पूर्ववर्द्धितं - वैतालीयादिवत् । 4) भुवने इत्यत्र पटच्चरीं जीर्णाम् । स त्वं इत्यध्याहार्यम् ।
5) उदयाचलेत्यत्र सप्तसप्तिः सूर्यः । 6) अलिमलिने इत्यत्र अन्तरुदन्वत् - समुद्रमध्ये । घनप्रवाल-
वह्निनामम् ।

१ कवयन्ति N २ नौपच्छन्दसिका k ३ प्राग्वत् P ४ निया P ५ तुरगाद्धि N. ६ ताव-
द्विरेवोत्तरार्धविकल्पिता. १०२४ P ७ इत्यने P ८ आद्याडाद् GU ९ आद्याडाद्धो A.
१० प्राग्वत् P. ११ रेया P

“विवस्वतोदीच्यवृत्तिना, मरुता दक्षिणवृत्तिना तथा ।

जनोऽयमिह जायते”मर्धो, युगपत्तापतुपारभाजनम् ॥ ५७.१ ॥

औपच्छन्दसकोदीच्यवृत्तिर्यथा -

“भवद्गुणरुंधाधुतेरसर्पाद्, दशनेरोष्ठमरुणत्यकृपा ये ।

महीश युधि “चेदचिहमेते, विदधत्यङ्गुलिरण्टनं त्वदग्रे ॥ ५७.२ ॥

आपातलिकोदीच्यवृत्तिर्यथा -

विनम्रमुररत्नकिरीट-, रश्मिविमिश्रितपादनखांशुः ।

अगाधकरुणारससिन्धु, पातु स वञ्चरमो जिननाथः ॥ ५७.३ ॥

अस्या अपि विकल्पौ द्वौ ।S।S; ।S।।; युक्पादविकल्पैस्त्रयोदशभिराहतौ षट्-
विंशतिः पूर्वार्धभेदाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां जातानि षट् शतानि
षट्सप्तत्यधिकानि ॥ ५७.३ ॥

ते मिथे प्रवृत्तकम् ॥ ५८ ॥

ते प्राच्यवृत्त्युदीच्यवृत्ती मिथे संकीर्णे प्रवृत्तकम् । युक्पादे मात्रात्रयाद् गुरुः,
अयुक्पादे आद्यलाद् गुरुरित्यर्थः । इदमपि वैतालीयादिभेदात् त्रेधा । तत्र वैतालीयप्रवृत्तकं
यथा -

“प्रवृत्तकरिविद्रवं रथ-, भ्रष्टनष्टमुभटं” विवाजि च ।

द्विपां बलमजायत त्वयि, क्षमापते”क्षणमधिज्यधन्वनि ॥ ५८.१ ॥

औपच्छन्दसकप्रवृत्तकं यथा -

“पुरो दिनपतेरमुष्य सद्यः, पदय संप्रति कठोऽपादभतेः ।

स्फुटन्ति कमलाकराः समन्ताच्-, छीयंते च सहसा तमिस्तैराशिः ॥ ५८.२ ॥

आपातलिकाप्रवृत्तकं यथा -

“भवच्चरणयोः प्रणयित्वं, यान्ययुः क्षितिभृतां न गिरांसि ।

क्षणाद् ददृशिरे युधि तानि, क्षुद्रगृध्रचरणप्रणवीनि ॥ ५८.३ ॥

अत्र प्रथमपादविकल्पाम्भ्यां द्वितीयपादविकल्पाश्चत्वारः आहताः अष्टौ पूर्वार्धे
विकल्पाः । एवमुत्तरार्धेऽपि । अन्योऽन्यताडनायां चतुःषष्टिविकल्पाः ॥ ५८.३ ॥

1) विवस्वतोदीच्येत्यत्र उत्तरदिग्बहिना सूर्येण दक्षिणदिग्बहिना यायुना । 2) यत्नन्ते समकालं
तापश्रीतपदम् । सूर्येण तापो मरुता तुपारश्च द्वाितलतया । 3) भवद्गुणेत्यत्र ध्वजगात् । नमर्पात् क्रोधपात् ।
दन्वैरधरं राजानः । 4) दामलक्षणम् । 5) प्रवृत्तक्रीत्यत्र पूर्व अष्टौ पश्चात्षष्टौ त्रयोऽन्यः भ्रष्टनष्टाः सुभया
यत्र । 6) विगताधम् । 7) ज्यामभिरुद्धं तस्मिन् । 8) पुरो दिनपतेरित्यत्र कठिनान्ध्रणपतनैः विद्वन्निज
पद्माकरा लक्ष्मीरन्तश्च । स्फुटन्ति प्लान्तराग्निः । 9) भवच्चरणेत्यत्र अयुर्गति-दृष्ट गतौ ।

वैतालीयादेर्युक्त्वापदजा अपरान्तिका ॥ ५९ ॥

वैतालीय - औपच्छन्दसक - आपातलिका - तत्प्राच्यवृत्तीनां समपादैर्जनिता अपरान्तिका । तत्र वैतालीयापरान्तिका यथा -

“दिशतीं दुग्धपयोधिविभ्रमं, लवणाच्चेरिह रोधसि स्थिताः ।

श्रीसिद्धाधिप कीर्तिमुच्चकैस्, तव गयन्त्यपरान्तिकाः स्त्रियः ॥ ५९.१ ॥

इयं वैतालीयदक्षिणान्तिकेत्येके ॥ ५९.१ ॥

औपच्छन्दसकापरान्तिका यथा -

श्रीचौलुक्य किमद्भुतं पपात, व्योम्नो यत्त्वयि दिव्यपुण्यवृष्टिः ।

प्राक् तस्मिन्नरिक्नुम्भकुम्भभेदात्, कीर्णां मौक्तिकपङ्कयस्त्वया हि ॥ ५९.२ ॥

इयमौपच्छन्दसकदक्षिणान्तिकेत्येके ॥ ५९.२ ॥

आपातलिकापरान्तिका यथा -

“तरुणीवेपा दीपितकामा, विकसज्जातीपुष्पसुगन्धिः ।

उन्नतपीनपयोधरभारा, प्रावृट् तनुते कस्य न हर्षम् ॥ ५९.३ ॥

इदं नलिनमित्येके ।

अत्र भेदत्रये प्रत्येकं प्रथमपादविकल्पैस्त्रयोदशभिर्द्वितीयपादविकल्पास्त्रयोदश आहताः एकोनसप्तत्यधिकं शतं पूर्वार्धे विकल्पाः । उत्तरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्य-
ताडनायां जातान्यष्टाविंशतिसहस्राणि पञ्च शतान्येकपञ्चविकल्पानि ॥ ५९.३ ॥

वैतालीयप्राच्यवृत्त्यपरान्तिका यथा -

“आगतोऽसि धूर्तापरान्तिकान्, न हलीकवाचामिहास्पदम् ।

जतुरसोऽयमक्षोस्तथाधरे, कज्जलं च यत्ते विलोक्यते ॥ ५९.४ ॥

औपच्छन्दसकप्राच्यवृत्त्यपरान्तिका यथा -

केवलस्य न गिरेर्यदंष्ट्रिपद्मा, दुष्टपीडनयशाच्छिरः सुमेरोः ।

कम्पितं दिविपदा च विस्मितानां, पातु पश्चिमजिनः स वोऽद्भुतश्रीः ॥ ५९.५ ॥

आपातलिकाप्राच्यवृत्त्यपरान्तिका यथा -

“सुभग हे सरभसं सविलासैः, प्रतिमुहुस्तल्लोचनपातैः ।

सगमोत्सवविधौ तव सत्यं, कारमर्पयति पङ्कजनेत्रा ॥ ५९.६ ॥

- 1) दिशतीं दुग्धपय अपरान्ते पश्चिमादिगन्ते भगाः अथवाऽपरान्तिकाः पश्चिमदिग्दर्शन्यः इत्यर्थः ।
2) तरुणीवेति - अत्र कान्ते उभयोरपि दीपितेति समानं विशेषणम् । जातिमुमेः सुगन्धिः । स्त्रीपक्षे वद्वत् सुगन्धिः । पयोधरा मेघाः सनाश्च । 3) आगतोऽसीत्यत्र कस्या अपि स्त्रियः पुरः प्राणेशो वक्ति नाहं कस्या अपि समीपादागतोऽसि अपरायाः कामिन्या इत्यर्थः । परस्पर नेत्राधरकुम्बनेन अधरं कज्जलं लोचने व्याभ्रासाः । 4) सुभगेत्यत्र सर्वकार 'सचकार' इति प्रसिद्धम् ।

इयमुत्पातलिकेत्येके । अत्रापि भेदत्रये प्रत्येकं प्रथमपादविकल्पैश्चतुर्भिर्द्वितीयपा-
दविकल्पाश्चत्वारः आहताः षोडश पूर्वार्धे । उत्तरार्धेऽपि तान्तः । अन्योऽन्यताडनायां
द्वे शते पदपञ्चाशदधिके ॥ ५९.६ ॥

ओजजा चारुहासिनी ॥ ६० ॥

वैतालीयादेर्निपमपादजाता चारुहासिनी । तत्र वैतालीयचारुहासिनी यथा—

यदि सा वत चारुहासिनी, किमु ^१चन्द्रिकयानया ततः ।

यदि सा च विलोललोचना, किमु नीलसरोजिनीरुनैः ॥ ६०.१ ॥

वैतालीयोत्तरान्तिकेत्येके ॥ ६०.१ ॥

ओपच्छन्दसरुचारुहासिनी यथा—

^२ततिरिह गगने न तारकाणां, प्रतिदिशमुदिता विभाति किं तु ।

सरभसमुपसर्पतः सुधाशोः, कीर्णः कुमुमाञ्जली रजन्या ॥ ६०.२ ॥

ओपच्छन्दसकोत्तरान्तिकेत्येके ॥ ६०.२ ॥

आपातलिकाचारुहासिनी यथा—

^३भाति सुवदने तत्र भाले, नगमलयजचित्रकलेखा ।

पद्मं जित्वा नयनाभ्याम्, उल्लिखेत्वेह पताका ॥ ६०.३ ॥

अपपातलिकेत्यन्ये ।

अत्र भेदत्रये प्रत्येकं प्रथमपादविकल्पैरष्टभिर्द्वितीयपादविकल्पाः अष्टार्वाहताः
चतुःषष्टिः पूर्वार्धे । अपरार्धेऽपि तान्तः । अन्योऽन्यताडनायां चत्वारिंशच्छतानि
पण्यवत्यधिकानि ॥ ६०.३ ॥

वैतालीयोदीच्यगृत्तिचारुहासिनी यथा—

^४हृदि प्रविष्टा सृगेक्षणा, तथा यथेहैव तस्थुषी ।

मनोभुवो निर्णपतच्छरैरु, निरन्तरैः कीलितेव सा ॥ ६०.४ ॥

ओपच्छन्दसकोदीच्यगृत्तिचारुहासिनी यथा—

^५विदग्धयूनां पतद्भिरेभिः, स्थलव्रतितिरियायतैः कटाक्षैः ।

इयं मुजघनातिमन्दमन्द, सखे वितनुते पदप्रपञ्चम् ॥ ६०.५ ॥

१) चन्द्रिकया नगयेति-चन्द्रग्योःछया । इयामकमलयनै । २) ततिरिहेत्यत्र वलि श्रेणि । सरभस सादरम् । कुमुमेति प्रसिद्धा । ३) भाति सुवदने इत्यत्र नयेति-तिलकरेखा । उल्लिखेत्वेति-उर्ध्वोदृष्टेय पताका । ४) हृदि प्रविष्टेत्यत्र मम इय हृदये तथा प्रविष्टा यथा हृदयेऽप्येते मम हृदये किं कीलिता । हृदयात्र नि सरतीति भावः । ५) विदग्धेत्यत्र भायतैर्विनागैः । मुजघनेति-कान्ता ।

१ इनां उत्पातलिका केचिदाहुः P २ लोल dropped in B ३ चित्रक लया A ४ नयानाभ्यां A.
५ इत्येके P ६ अष्टाहता P ७ नि पत्र C

आपातलिकोदीच्यवृत्तिचारुहासिनी यथा -

“विशालवंशादपि जातः, सदा प्रकटयन्त्रतिमेकाम् ।

धनुःसहशतां कलय त्वं, गुणाधिरोहोऽभिमतश्चेत् ॥ ६०.६ ॥

अत्रापि भेदत्रये प्रथमपादविकल्पाभ्यां द्वितीयपादविकल्पात्राहतौ चत्वारः पूर्वार्धे । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां षोडश ॥ ६०.६ ॥

सर्वेष्व्याद्यलाद् गो दक्षिणान्तिका ॥ ६१ ॥

वैतालीयादेः “यथासंभवं सर्वेषु पादेषु आद्याल्लघोः परो गुरुधेद् भवति तदा दक्षिणान्तिका । यथा -

“तुपारसंभारवेदना-, भिवेव हैमवतीं लज्जन् दिशम् ।

मयूरैरवानेप संप्रति, प्रयाति सरणिं दक्षिणान्तिकाम् ॥ ६१.१ ॥

एवमौपच्छन्दसकापातलिकयोद्दाहार्यम् । अत्र भेदत्रयेऽपि प्रत्येकं प्रथमपाद-
विकल्पद्वयेन द्वितीयपादविकल्पाश्चत्वारो हताः अष्टौ पूर्वार्धे । अपरार्धेऽपि तावन्तः ।
अन्योऽन्यताडनायां चतुःषष्टिः ॥ ६१.१ ॥

ओजे चौ युजि पचौ लदलदान्तौ मागधी ॥ ६२ ॥

विषमे चौ चतुर्मात्रौ द्वौ गणौ लदलदान्तौ । समे पचौ षण्मात्र-चतुर्मात्रौ च
लदलदान्तौ । ते यत्र भवतः सा मागधी । लदलदान्ताधिति - ल इति लघुः, द इति
मात्राद्वयम् । पुनर्लघुर्मात्राद्वयं चान्ते ययोस्तौ तथा । यथा -

“मधुसहचरीह पिकरमणी, ननसहकारविहारलालसा ।

त्रिजगज्जयिनो मनोमुषो, मद्गलगीतो भवति मागधी ॥ ६२.१ ॥

अत्र प्रथमपादे चौ पञ्च-पञ्चभेदौ । ल एकभेदः, दो द्विभेदः पुनर्ल एकभेदः, दो
द्विभेदः । एषामन्योऽन्यताडने जातं शतम् । द्वितीयपादे षष्ठयोदशभेदः । चः पञ्चभेदः ।
ल एकभेदः । दो द्विभेदः । पुनर्ल एकभेदः । दो द्विभेदः । अन्योऽन्यताडने षष्टय-
धिकशतद्वयम् । अस्य प्रथमपादविकल्पैस्ताडने जातानि षड्विंशतिः सहस्राणि पूर्वार्धे
विकल्पाः । अपरार्धेऽन्येवम् । अन्योऽन्यताडने जाताः सप्तषष्टिः कोट्यः षष्टिलक्षाधिकाः
॥ ६२.१ ॥

1) विशालेन्यत्र गुणाः जीयोत्कः । पसे मीर्जे । 2) यथासंभारमित्यत्र प्राप्त्वृत्ति-उदीच्यवृत्तिउन्मी
वर्जिता । यतः प्राप्त्वृत्तिर्नित्यवृत्त्युत्पत्त्यात्तौ मयादेरुक्तिरुत्पत्त्यात्तौ गो न भवति । उदीच्यवृत्तिरुत्पत्त्ये
एषामभ्याम् । तस्मात् पूर्वार्धेनैव लक्ष्यस्य प्रतिपादित्यार । 3) तुपारसंभारित्यत्र द्विमाचटमेवविधनी दिन
अर्थोदुपारम् । मयूरैरवान् रधिः । दक्षिणस्याः मनीश्वरिनी सरणिं मागधी । 4) मधुसहचरित्यत्र पमन्तस्य
पथी कोटिका । नगाद्वर्गैरदानात् । मागधी मद्गलानकर्त्री ।

१ मयूरैरवान् A. २-२ एषामन्योऽन्य- to दो द्विभेदः (and) is dropped in N. ३ एषाम-
न्योऽन्य- C. 4-4-4-4-4-4 A. 5 4 4 dropped in A. 6 तत्र षष्टिः 6 A. 7

ओजजा पश्चिमान्तिका ॥ ६३ ॥

मागधिकाया ओजपादेन जनिता पश्चिमान्तिका । यथा—

”उदयं लब्ध्वा महीतले, सन्तापकरः कथं भवान् ।

दिवसापगमेऽस्तकारिणी, तरणे तव पश्चिमान्तिका ॥ ६३.१ ॥

अत्र प्रथमपादविकल्पशतेन द्वितीयपादविकल्पशतं ताडितं जातानि दश सहस्राणि पूर्वार्धे । अपरार्धेऽप्येवम् । अन्योऽन्यताडनायां जाता दश कोट्यः ॥ ६३.१ ॥

युग्जोपहासिनी ॥ ६४ ॥

मागधिकायाः समपादैर्जनितोपहासिनी । यथा—

”यपुपेयं द्रुतहेमभासिनी, लोचनलक्ष्म्याम्युजविलासिनी ।

ध्रुवा मनसिजयनुःप्रकाशिनी, वदनरुचा चन्द्रोपहासिनी ॥ ६४.१ ॥

अत्र प्रथमपादविकल्पानां षट्यधिकशतद्वयेन द्वितीयपादविकल्पास्तावन्त एवाहताः । जातानि सप्तपष्टिः सहस्राणि पदशताधिकानि पूर्वार्धे । अपरार्धेऽप्येवम् । अन्योऽन्यताडनायां ”चत्वार्यञ्जानि पदपञ्चाशत्कोट्यः सप्तनवतिर्लक्षाः षष्टिः सहस्राणि ॥६४.१॥

वैतालीयप्रकरणं त्रिंशत् ॥

अजमुखश्चीर्गन्तो नवमे ले मात्रासमकम् ॥ ६५ ॥

न विद्यते जगणो मुखे यस्यासावजमुखः । चीरिति चत्वारश्चगणाः । गुर्वन्ताः । नवमे लयौ सति मात्रासमकम् । ”तत्रार्धे चगणे चत्वारो विकल्पाः SS; IIS; SII; IIIS; द्वितीये त्रयः SS; IIS; SII; मध्यगुरुसर्वलघुविकल्पौ तु ”विश्लोकेनापोदितत्वान्न भवतः । तृतीये एकः IIS; नवमे ले इति वचनादादिगुरुसर्वगुरु न भवतः । मध्यगुरुसर्वलघू तु ”वानवासिकालक्षणेनापोदितौ । चतुर्थे द्वौ SS; IIS; गन्तत्वाभिधानान्द्वयविकल्पानामप्राप्तिः । अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादं चतुर्विंशतिर्भेदाः । चतसृषां चतुर्विंशतीनामन्योऽन्यताडनायां जातं तिस्रो लक्षाः एकत्रिंशत्सहस्राः सप्त शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । यथा—

1) उदयं लब्ध्वेत्यत्र अन्योऽन्यः । उदयं प्रतिघ्नं प्राप्य कथं भवान् संतापकम् । किं तु इदं न जानासि तव विनाशकारिणी पश्चिमान्तिका अन्तिकप्रान्तावस्था । ततो भन्यं किमपि कुरु । अथवा पश्चिमा दिक् पश्चिमा समीपस्था । 2) यपुपेत्यत्र द्रुत गलितम् । 3) चत्वार्यञ्जानिति—कोटिशतसंख्यनञम् । 4) तत्रार्धे गणे चत्वारो विकल्पा इति—जगणरूपचगणस्य वञ्जितत्वात् । 5) विश्लोकेनेति—लौ पञ्चमाष्टमी विश्लोकः । 6) वानवासिकालक्षणेनेति—द्वादशश्च वानवासिका । अयमर्थः—द्वादशश्चकाराव्रवमश्च यत्र लघुभेदति सा वानवासिका ।

१ नागधिकायाः placed after जनिता in A. २ षष्टिसहस्राणि P. ३ आदिगुरुसर्वलघू N. ४ अपोदितत्वात् ACDS.

“अद्यापि मधुः शिशुरेवाद्यं, नो सज्जशरः कुसुमाखोऽपि ।

मा त्रासमुपाश्रय धीरास्त्वै, भावी क्षणतः प्रणतः सोऽपि ॥ ६५.१ ॥

ग्युपचित्रा ॥ ६६ ॥

अजमुखशीर्गन्तो नवमे गुरावुपचित्रा । अस्यां तृतीये चे^१ द्वौ विकल्पौ SS; SII; अन्ये चगणविकल्पाः प्राग्वत् । अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादमष्टाचत्वारिंशद्भेदाः । प्राग्वदन्योऽन्यताडनायां त्रिपञ्चाशच्छ्लाः चतुरशीतिः शतानि षोडशोचराणि । यथा—

“शङ्खक्षोदरुचा तव कीर्त्या, लोकानां च त्वय्यनुरागैः ।

कृष्णैश्चापयशोभिर्द्विपतां, दिशि दिशि जाता भूरुपचित्रा ॥ ६६.१ ॥

लौ पञ्चमाष्टमौ विश्लोकः ॥ ६७ ॥

यस्य पादे पञ्चमाष्टमौ लघू भवतः स विश्लोकः । अत्राद्ये चे चत्वारो विकल्पाः SS; IIS; SII; IIII; द्वितीये द्वौ IS; IIII; तृतीये द्वौ SS; SII; गुरुमध्य-गुर्वन्त-सर्वलघु-गणत्रयं तु “चित्रयापोदितम् । चतुर्थे गुर्वन्तं गणद्वयमेव SS; IIS; अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादं द्वात्रिंशद्भेदाः । प्राग्वदन्योऽन्यताडनायां दश लक्षा अष्टाचत्वारिंशत्सहस्राः पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । यथा—

“यस्य न कुलमपि यो विश्लोकः, स्फुरति च मनसि न यस्य विवेकः ।

येन न गुणविपये निहिता धीर, जीवन्नपि स पुमानवसन्नः ॥ ६७.१ ॥

नवमश्च चित्रा ॥ ६८ ॥

नवमो लघुश्चकारात् पञ्चमाष्टमौ च यत्र भवतः सा चित्रा । आद्ये चे विकल्पा-श्चत्वारः SS; IIS; SII; IIII; द्वितीये द्वौ IS; IIII; तृतीये त्रयः IIS; IS; IIII; चतुर्थे द्वौ SS; IIS; अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादमष्टाचत्वारिंशद्भेदाः । प्राग्वदन्योऽन्यताडना-यामुपचित्रातुल्या संख्या । यथा—

“नित्यं प्रतिगृहमपि विस्फूर्जद्-, विद्रुममरकतकनकमयूखैः ।

चित्रा नृप तव पुरि भवति योः, प्रकटितबहुविधसुरधन्वेव ॥ ६८.१ ॥

द्वादशश्च वानवासिका ॥ ६९ ॥

द्वादशश्चकारान्नवमश्च यत्र लघुर्भवति सा वानवासिका । अत्राद्ये चे चत्वारः SS;

1) अद्यापि मधुरित्यत्र सन्न इति—पुष्पाभावात् । ऋषोःश्लोऽन्यथा वर्णयन्ते । दानानं प्रौढिरनुवृत्ति-
बेति । भाग्यमीयभावी भर्ता रष्टः । 2) शङ्खक्षोदरुचेत्यत्र उपचित्रेति—प्रात्परसुभयोः सयोगे उपचित्रता ।
चित्रमपि एकत्र कृष्णं भेने च खार । 3) चित्रयापोदितमित्यत्र चित्रायां हि नवमेन लघुनेच भविष्यन्त् ।
4) यस्य नेति—पुरास्येत्यप्याहारः । विश्लोकः कीर्तिरहितः । नवमश्चो मृतः । 5) नित्यं प्रतिगृहेत्यत्र
चित्रा योः पुष्ट । पक्षे आकाशं प्रकटितबहुविधेन्द्रधनुः ।

१ उपधय B; अपधय CAE; २ धीरा स् ल. ३ प्रयतः N, छ चे dropped in A. ५ ताडने F.
६ नुर्वे गान्तं F. ७ प्रतिगृहविस्फूर्जम् A.

II5; SII; IIII; द्वितीये त्रयः SS; IIS; SII; तृतीये द्वौ ISI; IIII; चतुर्थे द्वौ SS; II5; अन्योऽन्यताडनायां प्रतिपादमष्टाचत्वारिंशत् । अन्योऽन्यताडनायां "सैव संख्या । यथा—
"सौरभपाण्डिममहिमविशेषान्, नागरखण्डाधिकप्रभेदम् ।

दधदधुना भूप गीयते ते, चारु यशो वानवासिकामिभिः ॥ ६९.१ ॥

एभिः पादाकुलकम् ॥ ७० ॥

एभिः मात्रासमैकादिपादैः रचितं पादाकुलकम् । तच्च द्विक-त्रिक-चतुष्कसंयोग-
भेदात् पञ्चपाष्टिभेदम् । तत्र द्विकसंयोगे मात्रासमकस्य त्रयः पादाः, उपचित्रादिचतुष्टय-
स्यैकैकः इति चत्वारः । उपचित्रायास्रयः पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति
चत्वारः । विश्लोकस्य त्रयः पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति चत्वारः । चित्राया-
स्रयः पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति चत्वारः । तथा वनवासिकायास्रयः
पादाः, मात्रासमकादिचतुष्टयस्यैकैकः इति चत्वारः । मात्रासमकस्य द्वौ पादौ, उपचित्रायाः,
विश्लोकस्य, चित्रायाः, वानवासिकायाश्च प्रत्येकं द्वाविति भेदाश्चत्वारः । मात्रासमकं हित्वा
उपचित्रायाः द्वौ पादौ, विश्लोकस्य, चित्रायाः, वानवासिकायाश्च प्रत्येकं द्वाविति त्रयो
भेदाः । मात्रासमकमुपचित्रां च हित्वा विश्लोकस्य द्वौ पादौ, चित्रायाः, वानवासिकायाश्च,
प्रत्येकं द्वाविति द्वौ भेदौ । मात्रासमकमुपचित्रां विश्लोकं च हित्वा चित्रायाः द्वौ
पादौ वानवासिकायाश्च द्वावित्येकः । एवं त्रिंशत् । त्रिकसंयोगे मात्रासमकस्य द्वौ पादौ,
उपचित्राविश्लोकयोः, उपचित्राचित्रयोः, उपचित्रावानवासिकयोः, विश्लोकचित्रयोः,
विश्लोकवानवासिकयोः, चित्रावानवासिकयोः प्रत्येकं द्वाविति पङ्च भेदाः । उपचित्रायाः
द्वौ पादौ, मात्रासमकविश्लोकयोः, मात्रासमकचित्रयोः, मात्रासमकवानवासिकयोः, विश्लो-
कचित्रयोः, विश्लोकवानवासिकयोः, चित्रावानवासिकयोः प्रत्येकं द्वाविति पङ्च भेदाः । तथा
विश्लोकस्य द्वौ पादौ, मात्रासमकोपचित्रयोः, मात्रासमकचित्रयोः, मात्रासमकवानवासिकयोः,
उपचित्राचित्रयोः, उपचित्रावानवासिकयोः, चित्रावानवासिकयोश्च प्रत्येकं द्वाविति पङ्च
भेदाः । चित्रायाः द्वौ पादौ, मात्रासमकोपचित्रयोः, मात्रासमकविश्लोकयोः, मात्रासमक-
वानवासिकयोः, उपचित्राविश्लोकयोः, उपचित्रावानवासिकयोः, विश्लोकवानवासिकयोश्च
प्रत्येकं द्वाविति पङ्च भेदाः । तथा वानवासिकायाः द्वौ पादौ, मात्रासमकोपचित्रयोः,
मात्रासमकविश्लोकयोः, मात्रासमकचित्रयोः, उपचित्राविश्लोकयोः, उपचित्राचित्रयोः,

1) सैव संख्येति-५३०८४१६ । 2) सौरभेति-पाण्डिना घण्डल्यम् । नागेति-तामूलीपत्रम् ।
वनवासे भवं वानवासं पलादि उद्दिश्यते यासां कामिः ।

१ पण्डा० A. २ ते dropped in B. ३ मानासनादिपादे. CDN. ४ द्विदिचतुष्टय० A.
५ उपचित्राचतु० N. ६ The sentence is dropped in A. ७ द्वौ dropped in A.
८ A reads मात्रासम for मात्रासमक in the whole passage. ९ N drops the word.
१० repeated in A. ११ वानवासिश्च द्वौ पादौ A.

विश्लोकचित्रयोश्च प्रत्येकं द्वाविति पद् भेदाः । एवं त्रिंशत् । चतुष्कसंयोगे एकैकपरिहारेण पञ्च । सर्वे मिलिताः पञ्चपष्टिः ।

द्विजातिजा विकल्पाः स्युः, त्रिंशत्, त्रिंशत् त्रिंजातिजाः ।

चतुर्जातिमवाः पञ्च, पञ्चपष्टिरितीरिताः ॥ ७०.१ ॥

इति संग्रहश्लोकः । एषां च पञ्चपष्टेर्भेदानां मध्यात् मात्रासमकस्य त्रयः पादाः, एकः उपचित्रायाः इत्येवंरूपस्य प्रथमभेदस्य संख्या यथा मात्रासमकपादत्रयभेदानां तिस्रुणां चतुर्विंशतीनां उपचित्रैकपादभेदानां चाष्टाचत्वारिंशतोऽन्योऽन्याभ्यासे जाताः पद् लक्षाः त्रिपष्टिः सहस्राणि पञ्च शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि ।

प्रथमभेदस्य च "लोष्टसंचारक्रमेण चातुर्विध्यम् । स्थापना - मा मा मा उ
ततश्चतुर्भिर्गुणैर्न जाताः पद्विंशतिर्लक्षाः चतुःपञ्चाशत्सहस्राः मा मा उ मा
द्वे शते अष्टोचरे । एवं द्वितीयादिभेदेष्वप्युक्तम् । मा उ मा मा
उ मा मा मा

तत्र मात्रासमकस्य त्रिभिः पादैरुपचित्रायाश्चैकेन पादाकुलकं यथा -

"शशधरपादाकुलकै गगने, कोकिलनादैर्मुखरे च वने ।

मदने च जगज्जयनैकाग्रे, पान्थ कथं गन्ता तदिहाग्रे ॥ ७०.२ ॥

मात्रासमकस्य पादद्वयेन उपचित्रायाः एकैकं विश्लोकस्य चैकेन यथा -

"जयिनि दिगन्ताद् भवति प्राप्ते, पौरुषैणं त्वरितं नृपते ।

विचरति सद्यः पादाकुलकं, मलयानिल इव "भृङ्गीकुलकम् ॥ ७०.३ ॥

"मात्रासमकोपचित्राचित्रावानवासिकापादैर्यथा -

"वन्दितपादाकुलकैर्गुंसदाम्, अनुपममहिमश्रीधाम सदा ।

सा वो वितरतु शिवमाकल्पम्, भारत्यर्जुनिनमसममनल्पम् ॥ ७०.४ ॥

मापान्तरेष्वपि यथा -

"चंद्रज्जोओ चंद्रणलेवो", कुवलयसेजा कमलुक्त्वेवो" ।

दाहिणमारुओ कप्पूरं, अहिअं विरहे उहइ सरीरं ॥ ७०.५ ॥

- 1) द्विजातिमेवत्र द्विकसंयोगभवेति भावः । 2) लोष्टसंचारक्रमेणत-पूर्वं तावत् पादत्रयं मात्रा-समकस्य पश्चादुपचित्रायाः एकः पादः अनया रीत्या ज्ञेयम् । 3) शशधरपादाः पादैः किरणैराकुलम् । स्वार्थे के पादाकुलकं तस्मिन् । 4) जयतीत्यत्र पादेति - क्रियाविशेषणम् । (पादैराकुलकं पादाकुलकं P.) । 5) भ्रमरिन्दम् । 6) मात्रासमैति-प्रत्येकं पादो योग्यः । 7) पान्थपादेत्यत्र आकल्पं पुमान्तं यावत् । 8) चंद्रज्जोओचि-चन्द्रोश्चोतः चन्द्रनलेवः कुमुदशिष्यो (शय्या) कमलजालवृन्तं दक्षिणवासुः सिताओऽधिकं दहति सरीरम् ।

१ त्रिजातिचयः B. २ पाद dropped in B. ३ आद्यभेदस्य P. ४ गगने समस्य A. ५ अविकलं for अनुदिनं A (V.L.) BFP. ७ ऐओ ऐओ B.

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

"चृगौ पष्ठो जो न्लौ वा पूर्वोऽर्धेऽपरे पष्ठो लार्या गाथा ॥ १ ॥

नौजे जः इति वर्तते । चृगौ चगणसप्तकं गुरुधार्धे यस्याः सा आर्या । अत्रापवादः । पूर्वोऽर्धे पष्ठो जगणो न्लौ वा । अपरेऽर्धे पष्ठो गणो लघुः कार्यः । अर्धग्रहणादार्यादिषु पादव्यवस्था नास्ति । "तेन 'द्वीपादन्यस्मादपि' इत्यादौ गणघयस्य" अन्ते 'लघोर्गुरुत्वं न भवति । आर्यैव संस्कृतेतरभाषासु गाथासंज्ञेति गाथाग्रहणम् । अत्र पूर्वार्धे "प्रथमे चे विकल्पाश्चत्वारः । यथा—S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; द्वितीये पञ्च S S; ॥ S; ॥ S ॥; S ॥; ॥ ॥; तृतीये चत्वारः S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; चतुर्थे पञ्च S S; ॥ S; ॥ S ॥; ॥ ॥; पञ्चमे चत्वारः S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; षष्ठे द्वौ S ॥; ॥ ॥; सप्तमे चत्वारः S S; ॥ S; S ॥; ॥ ॥; अष्टमे गुरुरेक एव । अन्योऽन्यताडनायां द्वादशसहस्राण्यष्टौ शतानि । एवमपरार्धेऽपि । नवरं षष्ठे लघुन्येकस्मिन्नेक एव विकल्पः । अन्योऽन्यताडनायां पद सहस्राणि चत्वारि शतानि । उभयदलविकल्पताडनायां अष्टौ कोटयः एकोनविंशतिर्लक्षाः विंशतिः सहस्राणि । यदाह—

जगणविहीना विपमे चत्वारः पञ्च युजि चतुर्मात्राः ।

द्वौ पष्ठाविति चगणास्तदूर्धातात् प्रथमदलसंख्या ॥ १.१ ॥

एवमपरार्धसंख्या पष्ठे स्याल्लघुनि चैकस्मिन् ।

आर्यासंख्योभयदलसंख्याघाताद् विनिर्दिष्टा ॥ १.२ ॥

आर्या यथा—

"उपदिश्यते तव हितं यदि वाञ्छसि कुशलमात्मनो नित्यम् ।

मा जातु दुर्जनजनेष्वार्याचरितं प्रपद्यस्व ॥ १.३ ॥

प्राकृते यथा—

"कलसभयतवस्त्रिचतुर्दशपूरणमेत्ते वि मुणिधर्मज्ज्ञान ।

जलहीण कर्हं सरिसा सया अगाहा महष्पाणो ॥ १.४ ॥

अथ चतुर्थाध्यायस्य पर्यायाः प्राहुः क्रियन्ते । 1) चृगौ पष्ठे ज इत्यत्र चृगौ पूर्वार्धे पश्चार्धे च भरतः । पर परार्धे पष्ठचतुर्मात्रिकस्थाने एक एव लघुरणः कार्यः । एतान्ता मात्रात्रय हीयते अपरार्धे । ए इति—सप्तमः स्वरः । 2) तेन द्वीपेत्यत्र द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्द्विसोऽप्यन्तात् । आनीय इदिति घटयति विधित्तिभ्रतमभिमुखीभूतः । अन्तात् प्रान्तात् । इदिति प्रीत्यम् । अभिमत इष्टं समुक्तः सन् । 3) अन्ते गुरुत्वं नेति—वान्ते स्वक इति सूत्रोक्तम् । 4) प्रथमे चे विकल्पाश्चत्वार इति—नौजे जः इति सूत्राद्गोन जगणस्य निषिद्धत्वात् । 5) उपदिश्येत्यत्र आर्याणां सरलानां भाषरितम् । 'शतस्तु हृदयमेवा तुष्टति पादपीठे परम्' इति वचनात् । 6) कलसभयैत्यत्र महात्मना समुद्रोपमान न घटते यया बुद्धभ्रजन्मतपस्त्रिचतुर्कमानमात्रेऽपि ज्ञातमभ्यानां जलर्यानां कथं सरसा सदा अगाथा भ्रमासपाता महात्मानः ।

१ पूर्वार्धे परे H, पूर्वोऽर्धे परे BN, पूर्वोऽर्धे अपरेऽर्धे A, पूर्वोऽर्धे अपरे P २ आर्या N. ३ परेऽर्धे N. ४ लघो dropped in P. ५ अष्टा N. ६ विनातियहं N. ७ तज्जाता ABCN. ८ मिते EF.

पैशाचिके यथा -

१) पनमध पनयपकुर्षितगोलीचलैनगमलम्पतिर्विवं ।
तससु नखर्तप्पनेसु एकातसतनुधलं लुहं ॥ १.५ ॥

एवमन्यभापास्वप्युदाहार्यम् ॥ १.५ ॥

आर्याया वक्तव्यान्तरमाह -

पष्ठे न्ले लाद् द्वितीयात्सप्तमे त्वाद्यात्पदमन्यार्धं च पञ्चमे ॥ २ ॥

पूर्वार्धे पष्ठे गणे न्ले सति द्वितीयाह्लादारम्य पदं भवति । षष्ठ्यन्तगणस्य प्रथमे ले यतिरित्यर्थः । तथा सप्तमे न्ले आद्याह्लादारम्य पदं भवति । षष्ठ्यन्तगणान्ते यतिरित्यर्थः । अन्यार्धे द्वितीयेऽर्धे पञ्चमे न्ले सत्याद्याह्लात्पदम् । चतुर्थगणान्ते यतिरित्यर्थः । यथा -

२) चतुरम्बुराशिमुद्रितभूभारोद्धारचतुरम्बुजपरियः ।

एकाङ्गवीरतिलकः श्रीमाग्निह जयति सिद्धेशः ॥ २.१ ॥

आर्याया विशेषानाह -

आद्यचियतिः पथ्या ॥ ३ ॥

यस्या द्वयोरर्धयोराद्यचगणत्रये यतिर्भवति सा पथ्या । यथा -

३) नेपथ्यानि निरस्यति संत्रस्यति मत्तकोक्किलानादात् ।

निन्दति चेन्दुमर्दूखांस्त्वद्विरहे नः सखी सुमगा ॥ ३.१ ॥

विपुलान्याद्यन्तसर्वभेदात् त्रेधा ॥ ४ ॥

अन्या द्वयोरर्धयोराद्यचियतिरहिता विपुला । सा चाद्यन्तसर्वभेदात् त्रेधा । पूर्वार्धे चगणत्रययतिरहिता आदिविपुला । मुखविपुलेत्यर्थः । अपरार्धे अन्तविपुला । जघनविपुलेत्यर्थः । द्वयोरर्धयोः सर्वविपुला । महाविपुलेत्यर्थः । यथा -

४) मुखविपुलाः पर्यन्ते च लघीयांसो भवन्ति नीचानाम् ।

वर्षासु ग्रामपथःप्रवाहवेगा इव स्नेहाः ॥ ४.१ ॥

५) नामीनिम्ना कुचतटतुङ्गा जघनविपुलाथ मध्यकृशा ।

भ्रुकुटिलाशयसरला च मानसं हरति सा बाला ॥ ४.२ ॥

1) पनमधेत्पत्र प्रणमत् प्रणयप्रकुर्षितगौरीचरणामलम्पतिर्विम्बं दशसु नखदर्पणेषु एकादशतनुधर्तु र्दम् । 2) चतुरम्बुधे(रे)ति [अत्र] मुद्रितः सहितः । पृथ्वीभारोद्धारणदक्षमुजामैलः सिद्धेशः सिद्धराजः । 3) नेपथ्यानीति - कस्याश्चिद् सत्यस्यद्गमणं प्रति कथयन्ति । निरस्यति निराकरोति । संत्रस्यति त्रासं भजति । चन्द्रकिरणान् । नोऽस्माकं सखी । 4) मुखविपुलाः पर्यन्ते चेत्यत्र नीचानां स्नेहा भवन्ति । क इव वर्षाकाले ग्रामजलप्रवाहवेगा इव । बहिःक्षेत्रेषु प्रवेशनात् । कथंभूताः । भारौ बुद्धाः प्रान्ते लघवः । 5) नामीनिम्ने- त्यत्र नामौ निम्ना स्तम्भान् उच्यता नितम्बे विशाला कटा कृशा दुर्बला । भ्रुकुटिं लटति भ्रुकुटिला भ्रुयो वनेति वा ।

१ The word is dropped in A. २ पनयकुम्पत O. ३ चलगम् B. ४ तप्पतेषु B. ५ चायात् N. ६ आधे ले P. ७ मयूपात् B. ८ त्रिधा N. ९ अन्तविपुला O. १० मुखविपुला A.N.

”शब्दाभ्यासे रतिवह्नमस्य मन्ये खलूरिका रम्या ।

तव कमलदलाक्षि नितम्बभूमिरेषा महाविपुला ॥ ४.३ ॥

ग्मध्ये द्वितीयतुर्यौ जौ चपला ॥ ५ ॥

गुरोर्मध्ये द्वितीयतुर्यौ जगणौ यस्यां सा चपला । सा चाद्यन्तसर्वभेदात् त्रेधा । तत्र पूर्वार्धे आदिचपला मुखचपलेत्यर्थः । अपरार्धे अन्तचपला जघनचपलेत्यर्थः । द्वयोरप्यर्धयोः सर्वचपला महाचपलेत्यर्थः । तत्र पूर्वार्धे ”प्रथमे चे द्वौ विकल्पौ-SS; ॥S; द्वितीये एकः ।S; ”तृतीयेऽप्येकः SS; चतुर्थेऽप्येकः ।S; ”पञ्चमे द्वौ SS; S॥; ”षष्ठेऽपि द्वौ ।S; ॥॥॥; ”सप्तमे चत्वारः SS; ॥S; S॥; ॥॥॥; अष्टमे गुरुरेव । अन्योऽन्यताडनायां द्वात्रिंशत् । अपरार्धे षष्ठस्य लघोरेकत्वात् षोडशैव । उभयार्धताडनायां पञ्चशतानि द्वादशो-
त्तराणि सर्वचपलाविकल्पाः । मुखचपलायां पूर्वार्धविकल्पैर्द्वात्रिंशत् अपरार्धचतुःषष्टिश-
तविकल्पानां ताडने द्वे लक्षे अष्टाचत्वारिंशच्छतानि । जघनचपलायां चापरार्धविकल्पैः
षोडशभिः पूर्वार्धविकल्पानामष्टशताधिकद्वादशसहस्रसंख्यानां ताडने तावन्त एव
विकल्पाः । तत्र पथ्यापूर्विका मुखचपला यथा—

”एकोऽपि बालचूतः शिलोद्गमैरभिनवैर्मनो दहति ।

एतत्पुनरधिकं सखि कलकण्ठी तत्र मुखचपला ॥ ५.१ ॥

आदिविपुलापूर्विका मुखचपला यथा—

”मृदु वाच्य एष नैगाक्षि वह्नभस्ते शठोऽन्यविवशमनाः ।

वर्जय परुषैर्वचनैर्मुखचपलानामयं विपयः ॥ ५.२ ॥

अन्तविपुलापूर्विका मुखचपला यथा—

”दयितस्तवानुनीतो मया सखि त्वां किलानुनेष्यति सः ।

तं पादानतमालोक्य मा कटु ब्रूहि मुखचपले ॥ ५.३ ॥

एवं सर्वविपुलापूर्विकायां मुखचपलायामुदाहार्यम् । पथ्यापूर्विका जघनचपला
यथा—

1) शब्दाभ्यास इत्यत्र खलूरिका धमयोग्या भूः । 2) प्रथमे चे द्वौ विकल्पाविति—यतो द्वितीयो जगणो गुरुद्वयमध्ये भवति गुरोर्नौ च एतौ सः । जगणस्य तु ओजस्थानत्वाभिप्रेतः । 3) तृतीयेऽप्येक इत्यत्र ओजस्थानत्वात् जगणस्य निषेधः शेषाणां चतुर्णां गगनां मध्ये द्वयोरंगयोरादौ लघुः [एकस्य चान्ते लघुः] तत्र एक एव सर्वगुरुरूपो भवतिष्यते । 4) पञ्चमे द्वाविति—अत्राप्योजस्थानत्वाजगणस्य निषेधः । द्वयोस्वादी लघुः स्यात् ततो गणप्रयवर्जनम् । 5) षष्ठे द्वौ इति—षष्ठे स्थाने जन्मयोरेवानुशातत्वात् । 6) सप्तमे चत्वार इति—ओजस्थानत्वात् जगणो न । 7) एकोऽपि बालेत्यत्र कलकण्ठी कोकिला । मुखे वाचाला । 8) मृदु वाच्य एष इत्यत्र मृदु क्रियाविशेषणम् । अन्यामु विप्रशं पत्रशं मनो यस्यां सः । या मुखे चपला वाचाला भवन्ति तासां गोचरः । 9) दयितस्त्वेत्यत्र अनुनयं प्रापितः त्वा(त्वां) मानयिष्यति हे आस्ववाचाल ।

१ महाचपला dropped in A. २ dropped in C. ३ अपि dropped in KP. ४ अपराद्ध N; अपरार्धेऽपि A. ५ उभयाद्ध M. ६ अपरार्धे P. ७ ताडनायां A. ८ अन्तविपुला यथा A.

१) तस्या नितान्तचपलान् नेत्रविलासान् विलोक्य बालयाः ।
को वर्णयेदमुग्धः कुरङ्गिकादृष्टिललितानि ॥ ५.४ ॥

अन्तविपुलापूर्विका जघनचपला यथा -

२) उदाममास्तहतध्वजघनचपलानि जीवितव्यानि ।
जानन् जनः कथं नाम जातुचित् प्रीयते तत्र ॥ ५.५ ॥

महाविपुलापूर्विका जघनचपला यथा -

कस्य कृते कृतपुण्यस्य दृष्टिरियमनिमिषां त्वया ध्रियते ।
यासीत्युरा कुरङ्गाश्चि नित्यमत्यन्तचपलैव ॥ ५.६ ॥

एवं मुखविपुलापूर्विका जघनचपलोदाहार्या । पथ्यापूर्विका महाचपला यथा -

३) चपलं न कस्य चेतो नरस्य जायेत पश्यतस्तन्वीम् ।
नृत्यक्षणेऽत्र नव्याङ्गहारलीलामहाचपलाम् ॥ ५.७ ॥

महाविपुलापूर्विका महाचपला यथा -

४) युगपत्प्रफुल्लकङ्कडिमल्लिकैवकुलचम्पकान् दृष्ट्वा ।
जाता मधूत्सवे पट्पदावलीयं महाचपला ॥ ५.८ ॥

एवं मुखविपुलापूर्विका जघनविपुलापूर्विका च महाचपलोदाहार्या । ५) एवं गाथा-
प्युदाहार्या । एवं पथ्याभेदेनैकेन ६) विपुलाभेदेस्त्रिभिश्चपलाभेदेर्द्वादशभिः ७) षोडश भेदाः ।
८) केचित्तु लघुत्रयादारम्य द्विद्विलघुवृद्ध्या कमलादीन् पङ्क्तिभेदानाहुः । यथा -

कमला ललिता सीता जुह्वहा रंभा य मागही लच्छी ।
विजा माला हंसी ससिलेहा जर्हवी सुद्धा ॥ ५.९ ॥
काली कर्मली मेहा सिद्धी रिद्धी अ कुम्भई धरंणी ।
जम्बी वीणा वंभी गंधर्वी मंजरी गौरी ॥ ५.१० ॥
कमला तिहि लहुपहिं ललिता पंचेहिं पवमाईओ ।
विहिं विहिं बहंतेहिं कमेण सेताओ जाभंति ॥ ५.११ ॥

एतच्च गाथाप्रस्तारेष्वन्तर्भूतमिति न पृथग्लक्ष्यते । न च सर्वे प्रस्तारभेदाः शक्या
उपदर्शयितुमित्यास्तामेतत् ॥ ५.११ ॥

१) तस्या नितान्तेत्यत्र अमुग्धो दृक्षः । ललितानि क्रीडितानि । २) उदाममास्तेत्यत्र प्रचण्डवात्या-
हतपताकामेघचञ्चलानि । नाम कोमलामद्गणे । कदाचित् प्रीणति संसारे । ३) चपलं न कस्येत्यत्र तन्वीं
कान्ताम् । नाटगावसरे नगीनाङ्गविशेषमहाचञ्चलाम् । ४) युगपत् प्रेत - मधूत्सवे वसन्तवसरे । ५) एवं
गायेति - प्राकृतादेजा । ६) विपुलाभेदेस्त्रिभिरिति - मुखविपुला-जघनविपुला सर्वविपुला-भेदैः । ७) द्वादश-
भिरिति - यतो मुखचपला-जघनचपला - सर्वचपला - रूपेण त्रिविधि भेदेषु प्रत्येकं पथ्या-मुखविपुला-जघन-
विपुला - सर्वविपुला - रूपाश्चत्वारो भेदा लभ्यन्ते ततो भवन्ति द्वादश । ८) केचित्तु लघुत्रयादिति - भार्याणां
हि लघुत्रयेणावश्यं भाष्यम् । काली कुमा(न)रीत्यत्र कुमा(न)रीस्थाने कमली प्रत्यन्तरे ।

१ अनिमियात् N. २ नृत्यक्षणेत् N. ३ नव्याङ्गलहार A. ४ मलिकां व० N. ५ लीला A. ६ सुद्धा N.
७ जन्हवी N. ८ कुमरी A.F.P. ९ धरिणी P.

द्विः पूर्वार्धं गीतिः ॥ ६ ॥

द्वो वारो पूर्वार्धलक्षणं यस्यामार्यायां सा गीतिः । सा चैकः पथ्यायात्त्रयो विपुलाया द्वादश चपलाया विकल्पा इति षोडश्या । अत्र पूर्वार्धे द्वादश सहस्राप्यष्टौ शतानि विकल्पाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां षोडश कोट्यः अष्टात्रिंश-
ल्लक्षाः चत्वारिंशत्सहस्राः विकल्पाः पथ्यागीतौ भवन्ति । विपुलागीतावपि त एव । सर्वचपलागीतौ पूर्वार्धं द्वात्रिंशद्विकल्पाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां चतुर्विंशत्यधिकानि दश शतानि । मुखचपलागीतौ पूर्वार्धं द्वात्रिंशद्विकल्पाः । अपरार्धे द्वादशसहस्राप्यष्टशताधिकानि । अन्योऽन्यताडनायां चतस्रो लक्षाः पण्यवृत्तिः शतानि । जघनचपलायामप्येतावन्त एव । तत्र पथ्यागीतिर्यथा—

“विरचितकुसुमाभरणा तन्वाना गीतिमलिकुलनिनादैः ।

अभ्यागच्छति चेत्रे वासकसज्जेव संप्रति वनश्रीः ॥ ६.१ ॥

महाविपुलागीतिर्यथा—

“मत्तद्विरेकपुंस्कोकिलैवेतालिकमहाविपुलगीत्या ।

क्रियते निर्भरमुज्जिद्र एष यूनां मनःसु मनसि शयः ॥ ६.२ ॥

पथ्यामहाचपलागीतिर्यथा—

“यावहुनामि चूताङ्कुरानुरोऽस्या मधुं व्यपहोतुम् ।

तावद्भूय गीतिः पिकाङ्गनानां प्रमोदचपलानाम् ॥ ६.३ ॥

महाविपुलामहाचपलागीतिर्यथा—

कैष्टां जनस्त्वदालोकनादपि क्षणमिमां दशां लभते ।

विपुलां तनोपि दीर्घाक्षि गीतिमेवां कुतो महाचपले ॥ ६.४ ॥

एवं शेषभेदेषु द्वादशस्वप्नुदाहार्यम् ॥ ६.४ ॥

परार्धमुपगीतिः ॥ ७ ॥

द्विः परार्धलक्षणं यत्र भवति सा आर्योपगीतिः । इयमपि पूर्ववत् षोडशभेदा । तत्र पथ्योपगीतौ पूर्वार्धे चतुःषष्टिशतानि विकल्पाः । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्य-
ताडनायां चतस्रः कोट्यो नव लक्षाः षष्टिः सहस्राणि । विपुलोपगीतावपि तावन्त एव ।

1) विरचितेत्यत्र भर्तारि समागते बाष्पानं अलंकारोक्तिः । (see p. 103 n. 2). 2) मत्तद्विरे-
केत्यत्र पुरुषवत् प्रगल्भवचाः कोकिलः पुंस्कोकिल उच्यते । 3) यावहुनामीत्यत्र काचिद्विरहिणी वसन्तागमे
वसन्तं विनाशयितुं [प्रवृत्ता बाह]—वसन्ते कन्दर्पसन्नाय इति हेतोः कन्दर्पसन्नायदेव चूताङ्कुरान् दे सति
यावहुनामि तावत्कोकिलानां ध्वनिः प्रादुर्भूयः । किं करोमि इति भावः । यद्वा चूताङ्कुरा हि मधोरत्नवारं भवन्ति
ततश्च यत्र छिन्धि उदेवा विरहिणी वसन्तागमं न जानातीति भावः ।

१ अपरार्धं तु P. २ पुंस्कोकिल P. ३ काष्ठा जन. A; कष्टाजन. N. ४ उपगीति N. ५ षोडशभेदाः
M. ६ त एव B.

महाचपलोपगीतौ पूर्वार्धे षोडश । अपरार्धेऽपि तावन्तः । अन्योऽन्यताडनायां पदपञ्चाश-
दधिके द्वे शते । मुखचपलोपगीतौ पूर्वार्धे षोडश विकल्पाः । अपरार्धे चतुर्षष्टिः
शतानि । अन्योऽन्यताडनायां लक्षमेकं चतुर्विंशतिः शतानि । जघनचपलोपगीतावपि
तावन्त एव । तत्र पथ्योपगीतिर्यथा —

१) उपगीति कुरङ्गशिरो मा गाः श्रुतिसुखलवस्पृहया ।

व्याघं किमिति न पश्यसि चापन्यस्तेषुमिह पुरतः ॥ ७.१ ॥

महाविपुलोपगीतिर्यथा —

२) संप्रति शिलीमुखाः पश्य महाविपुलोपगीतिरवैः ।

सौखप्रसुप्तिकैः पङ्कजिनीः प्रीत्योपतिष्ठन्ते ॥ ७.२ ॥

पथ्यामहाचपलोपगीतिर्यथा —

३) उपगीतिगन्धरूपादि याति चेतो महाचपलम् ।

तेभ्यो निवर्तयेत्तत् समीहसे चेत् परां सिद्धिम् ॥ ७.३ ॥

महाविपुलामहाचपलोपगीतिर्यथा —

४) चूताङ्कुराः स्मरान्नाणि चापलात्कोकिलैर्लीढाः ।

विपुलोपगीतयोऽन्नाणि तेनिरे तेन वैस्तस्य ॥ ७.४ ॥

एवं शेषभेदेषु द्वादशस्यप्युदाहार्यम् ॥ ७.४ ॥

द्वयोर्न्यत्यये उद्गीतिः ॥ ८ ॥

आर्यायाः द्वयोः पूर्वार्धपरार्धयोर्विपर्यये उद्गीतिः । इयमपि पूर्ववत् षोडशधा
पथ्यावच्च तदुद्गीतिषु विकल्पा वाच्याः । तत्र पथ्योद्गीतिर्यथा —

वीरवरेण्य रणमुखे श्रुत्वा तव सिंहनादमिह ।

सपदि भवन्त्यरिकरिणो मधुघ्नतोद्गीतिरिक्तागण्डतदाः ॥ ८.१ ॥

महाविपुलोद्गीतिर्यथा —

५) विपुलोद्गीतिः कलकोकिलारवैः पङ्कवाताम्रा ।

मत्तेव पुरस्तरुपङ्क्तिरियं मधुपरिचयादितो भाति ॥ ८.२ ॥

1) उपगीति कुरङ्गेश्वर गीतिगानं वक्ताः समीपं उपगीति । अन्यथीभावसमाप्तः । मा गाः मा गच्छेः ।
व्याघं लुब्धकं धनुर्न्यस्त्यागम् । 2) संप्रति शिलीमुखादि - शिलीमुखा भ्रमराः । सुख प्रसुप्तं सुखप्रसुप्तं उद्दिश्यते
यासां वाः पृच्छती(न्ती)ति भावः । 3) उपगीतिगन्धरूपादीत्यत्र गीत्यादयः पद्म विषयास्तोपरं समीपे ।
4) चूताङ्कुरा इत्यत्र आम्नाङ्कुराः कन्दर्पवाणाः यथास्वादित्वास्वर्हिं तस्मापरं बाणा विलोक्यन्ते इत्याह । तेन
कारणेन तैः कोकिलैस्तस्य कन्दर्पस्य अन्नाणि विपुलोपगीतयः तेनिरे कृता इत्यर्थः । 5) विपुलोद्गीतिरित्यत्र
मधुघ्नैत्रमासो मधं च । इतः पार्थे ।

१ चतुर्षष्टिशतानि AP. २ नवविंशतिशतानि ACP. ३ सौखप्रसुप्तिका AB. ४ महा dropped in
B. ५ महाविपुलोपगीतिः A.

पथ्यामहाचपलोद्गीतिर्यथा -

"चपले प्रयातु मानादयं वराकः किमाह्वयसि ।

प्रतिभूरसुष्व भूयः समागमे भाविनी पिक्वोद्गीतिः ॥ ८.३ ॥

महाविपुलामहाचपलोद्गीतिर्यथा -

"वाला कुनोऽपि सारङ्गिकेव सा विपुलचपलाक्षी ।

ध्रुत्वा तवाभिधोद्गीतिमाशु "निष्पन्दिनी चिरं भवति ॥ ८.४ ॥

एवं शेषेषु द्वादशसु भेदेष्वप्युदाहार्यम् । तत्रायं संग्रहः -

"एकैव भवति पथ्या तिस्रो विपुलास्ततश्चतस्रस्ताः ।

चपलाभेदैस्त्रिभिरपि भिन्ना इति षोडशार्याः स्युः ॥ ८.५ ॥

गीतीनां त्रयमित्थं प्रत्येकं षोडशप्रकारं स्यात् ।

साकल्पेनार्याणाममी विकल्पाश्चतुःषष्टिः ॥ ८.६ ॥

गीतिः सप्तमे पे रिपुच्छन्दाः ॥ ९ ॥

गीतिरेव सप्तमे पे पञ्चमात्रे गणे रिपुच्छन्दाः । अतः परं प्राकृतादौ छन्दसां भूम्ना

प्रयोग इति तत्रैवोदाहरिष्यते । यथा -

"कैलाससेलतुलणामागं मा वहसु संपयं दसमुह ।

उअ हरिपुच्छंदोलणतोलिञ्जते महोऽहिन्मि गिरिणो ॥ ९.१ ॥

अत्र पगणस्याष्टभेदत्वेऽपि 'नौजे जः' इति जगणानुविद्धभेदद्वयवर्जनात् पद् भेदाः । ततस्तेषां शेषगणविकल्पानां चान्योऽन्यताडनायां पूर्वार्धे जाता एकोनविंशतिः सहस्राणि द्वे शते । तावद्भिरेवोत्तरार्धविकल्पैर्वर्धते जाताः पद्त्रिंशत्कोट्यः पडशीतिर्लक्षाश्चत्वारिंशत्सहस्राणि ॥ ९.१ ॥

तृतीये ललिता ॥ १० ॥

गीतिरेव तृतीये पे ललिता । यथा -

"अंगुलिआहिं ललिअंगी पवासदिअहे गणंतिआणुदिगम् ।

वल्लहआयईदणकए जवइय मंतक्खराइं एंक्रमणा ॥ १०.१ ॥

अत्र तृतीयपगणस्य पदविकल्पत्वे ग्राम्वाचान्त एव भेदाः ॥ १०.१ ॥

1) चपले प्रयातित्वात् वराकः स्त्रीबः । एवं व्रजन्तं मा निषेधय । आकारयसि । 2) वाला कुतोऽपीत्यत्र कान्ता हरिणीव भवति । अभिधायाः नाम्नः उद्गीतिः भजनं पत्ने गानम् । 3) निध्वला । 4) एकैव भवतीत्यत्र चतस्र इति - पथ्या १ विपुला ३ । भिन्ना इति प्रत्येकं योग्यम् । 5) कैलाससेलत्वेन द्वे दशमुखं कैलासपर्वततोलनात् मानं मा वह संप्रतं पश्य हरयो वानरा अथवाजनेवस्तेषां तस्य वा पुच्छान्दोलनेन पर्वताः धोल्यन्ते समुद्रे । 6) अंगुलिआहित्ति - वल्लभाकर्षणकृते एकमना इयम् । इवोपेक्षये । अनुदिनं अङ्गुलिकाभिर्मैत्राक्षराणि । गणयति (न्ती) वल्लभकवितद्विवसगणनन्याजवतः । जपतीव ।

१ तवाभिधो = N. २ निष्पन्दिनी N; नि स्पन्दिनी P. ३ कैलाससेल N; कैलाससेल KP. ४ तुलणा B. ५ महोऽहिन्मि U. ६ अन्योऽन्यताडने A; अन्योऽन्यहती B. ७ अथ प्रायः प्राकृते तु = O. ८ आयरणकए ADEE. ९ इक्रमणा E.

द्वाभ्यां भद्रिका ॥ ११ ॥

गीतिरेव द्वाभ्यां सप्तमतृतीयपगणाभ्यां भद्रिका । यथा—

“जुवईण नयणलच्छीए सहजसल्लोणत्तणेण भद्दिआए ।

चम्भुभएण व दिण्णयं लक्खिज्जइ कज्जलं वयंसिआहिं ॥ ११.१ ॥

अत्र तृतीयसप्तमपगणयोः षट् षट् भेदास्ततस्तेषामन्यविकल्पानां चान्योऽन्यघाते जाता अष्टाविंशतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि पूर्वार्धे । तेषां तावद्भिरेवोत्तरार्धविकल्पैर्घाते जाता द्वयशीतिः कोट्यश्वतुर्नवतिर्लक्षाश्चत्वारिंशत्सहस्राः ॥ ११.१ ॥

षष्ठं विनेष्टपैर्विचित्रा ॥ १२ ॥

गीतिरेव “षष्ठगणं विना यथेष्टं पगणैर्निवद्धा विचित्रा । यथा—

“भासासु विचिन्तासु जुगवं सुरनरतिरिआण जीवजाईण ।

संवादमणुहवंती जयइ वाणी भयँवओ जिणिंइस्स ॥ १२.१ ॥

विचित्रभेदत्वादस्या विकल्पसंख्या नोक्ता । केचित्सर्वैरपि पगणैरिच्छन्ति ॥ १२.१ ॥

त्रेऽष्टमे स्कन्धकम् ॥ १३ ॥

गीतिरेवाष्टमस्य गुरोः स्थाने चगणे कृते स्कन्धकम् । आर्यागीतिरित्यहीन्द्रः । अत्र गीत्संधविकल्पानामष्टमचगणविकल्पपञ्चकेन ताडने जाताश्चतुःषष्टिः सहस्राः पूर्वार्धे । तावद्भिरेवोत्तरार्धविकल्पैस्ताडने जातानि चत्वारिंशद्वर्षुदानि नव कोट्यः षष्टिर्लक्षाणि ।

यथा—

“तुह रिउरायपुरेसुं तरुणीजणलालिअम्मि किंकेड्डिवणे ।

संपइ अरणमहिसाण खंधकंइअणं पयँट्टेइ इट्ठम् ॥ १३.१ ॥

केचित्तु लघुचतुष्टयादारभ्य लघुद्वयद्वयषुद्ध्या ब्रह्मादीनि स्कन्धकान्याहुः । यथा—

वंभो हीरो कण्हो रामो खंदो पुरंदरो मेरू ।

धम्मो सेलो भाणू जक्खो वर्णही अ मायंगो ॥ १३.२ ॥

कालो इरी कुचेरो सालो सुवणो सुदंसणो खंदो ।

नीरं सिही सुवणो मेहो पंको अ कलहारो ॥ १३.३ ॥

- 1) जुवईणेत्यत्र नयणलक्ष्म्याः । ‘पदौतौ पदान्ते प्राकृते ह्रस्वौ वा’ (७० १.९) इति ह्रस्वत्वं ज्ञेयम् । सहजसल्लोणत्वेन प्रशस्त्याया चम्भुभएण । इवोप्येक्षते—दृष्टिदोषविधाताय वयस्याभिः सखीभिर्दत्तं कज्जलम् । 2) षष्ठगणं विना यथेष्टमिति—यादृशाः पगणाः रोचन्ते तादृशाः श्लेष्याः यत्र तत्र वा । चगणानां मध्ये पुनः षष्ठं चगणं वर्धयित्वा । 3) भासासु विचिन्तासुचि—भासासु विचित्रासु युगपत् सुरनरतिरिआण जीवजादीनां संवदनं संवादकं भनुमवन्ती जयति सर्वैर्लक्ष्म्येन प्रयच्छते वाणी भगवतो जिनेन्द्रस्य । भा १ वि २ सु ३ पञ्चमात्राः । सु १ ति २ ण ३ चगणाः । ज० पगणाः । 4) तुह रिउरायेति—तव रिपुराजपुरेषु वरुणीजन-कालिते किंकेड्डिवने । सांप्रतं तत्र वने वनमहिषाणां स्कन्धकण्डूयनं प्रवर्तत इति भावः ।

१ चकसुम्भएण दिवं B. २ ष dropped in N. ३ जीवजाईणं A. ४ भगवओ B. ५ गीतिरेध० P. ६ किंकेड्डिवणे ABEKCP; किंकेड्डिवणे S. ७ पयँट्टेइ NS. ८ षही N. ९ मोहो B.

हेरवो मीणो वैष्णो लहुमेपहिं सुहय नामाई ।

एआइं साह्दिआइं पउणतीसाण एंघाणं ॥ १३.४ ॥

चउँलहुपहिं यंभो, हीरो छहिं, अट्टहिं तथा कण्हो ।

‘विहिं विहिं वईढंतेहिं कमेण सेसाण नामाईं ॥ १३.५ ॥

एतच्च स्कन्धकप्रस्तारेष्वन्तर्भूतमिति न पृथग् लक्ष्यते । एवं भेदपरिकल्पने
ह्यतिप्रसङ्गः स्यादिति ॥ १३.५ ॥

”तत्पष्ठे ल्युपात् ॥ १४ ॥

तत्स्कन्धकमर्धद्वयेऽपि पष्ठे गणे एकस्मिन्नेव लघौ सति उपात्परं स्कन्धकमुपस्क-
न्धकमित्यर्थः । यथा—

”उअ खंघाहइतुइंतयाहुदंतो वि को वि सुहडओ ।

एसो सहि परजोहं पहरइ पाएण दट्टांहरओ ॥ १४.१ ॥

अत्र पष्ठस्य गणस्य लघुत्वेनैकत्वार्त्पूर्वीर्धे द्वात्रिंशत्सहस्रास्तावद्भिरेवापरार्धविकल्पै-
स्ताडने जातानि दशार्धुदानि द्वे कोट्यौ चत्वारिंशल्लक्षाः ॥ १४.१ ॥

आद्येऽर्धे उदः ॥ १५ ॥

आद्येऽर्धे पष्ठे लि उदः परं स्कन्धकं उत्स्कन्धकमित्यर्थः । यथा—

”जा बलभंढण्फरेणं निवाण उक्खंधया आसि पुग ।

सा तुह सासणभारं ताण बहंताण संपयं कइ वि गया ॥ १५.१ ॥

अत्र पूर्वार्धविकल्पानां द्वात्रिंशत्सहस्राणामपरार्धविकल्पैश्चतुःषष्टिसहस्रैर्घाते जातानि
विंशतिर्युदानि चतस्रः कोट्योऽशीतिर्लक्षाः ॥ १५.१ ॥

अन्त्येऽवात् ॥ १६ ॥

अन्त्येऽर्धे पष्ठे लि अवात्परं स्कन्धकमवस्कन्धकमित्यर्थः । यथा—

”पवणपहल्लिरपह्लरधयवटमुल्लंसिअओइलावंदिरवं ।

ओ खंघावारं चिअ पेच्छं वणं रइवइनरिंदस्स ॥ १६.१ ॥

पूर्ववद्विकल्पाः ॥ १६.१ ॥

1) ‘तत्पष्ठे ल्युपात्’ इति सूत्रे पष्ठगणस्थाने एकस्मिन्नेव लघुन्यक्षरे सर्वाति भारार्थः । 2) उअ खंघाहय(इ)ति—पश्य स्कन्धाहतिमुअद्राहुदण्डोऽपि मुभट्ट एव परयोर्धं प्रहरति पादेन रोपेण दशधरक । 3) जा बलेत्थय या बलदंपेण नृपाणां ऊर्ध्वस्कन्धता भारीन् पूर्वं सा खयाज्जाभार तेषां यद्दत्तां संप्रय पुत्राणि गया । 4) विंशतिर्युदानीत्यादि २०५८०००००० । इत्यन्तेतिमिरेकमुदं भवति । 5) पवणपहल्लिरेत्यत्र पहल्लिरिति—कम्पनशीलवाचमो देश्यः । प्यत्रपटम् । ओ सूचनायाम् । कटकमित्थ पश्य वने कन्दपनरेन्द्रस्य ।

१ नोणो AEN; मीणो G. २ वणो N. ३ एअण० B; पअण N. ४ विहुलहु० A. ५ विहु विहु A. ६ वइतेहिं AD; वइतेहिं N. ७ सेसाईं A. ८ भेदविकल्पने P. ९ दटाहरओ N. १० पूर्वार्धद्वात्रि० N. ११ मण्फरेण S. १२ स्कन्धमि० B. १३ यथा dropped in P. १४ उअमित्य B. १५ पिच्छ ABE; पच्छ DM.

गीतिस्कन्धके संकीर्णम् ॥ १७ ॥

पूर्वार्धे स्कन्धकमपरार्धे गीतिः यद्वा पूर्वार्धे गीतिरपरार्धे स्कन्धकमित्युभयथापि संकीर्ण^१ नाम स्कन्धकम् । यथा—

”जह जह सुह पहु सेअं किअइ संकिण्णयं मयगलघटाहिं ।

तह तह रिउरायघरेसु खलइ लच्छि च्चि पेच्छ अच्छरिअं ॥ १७.१ ॥

”सा बाला तुह विरहे हिअए संकिण्णए अमंताइं ।

नीसासधूमलहरिच्छलेण दुक्खाइं सुहय उव्वमइ फुडं ॥ १७.२ ॥

”अत्र स्कन्धकार्धविकल्पानां गीत्यर्धविकल्पैर्घाते भङ्गद्वयेऽपि प्रत्येकं जाता एका-
शीतिः कोट्यो द्विनवतिर्लक्षाः ॥ १७.२ ॥

गाथावर्धेऽन्यगात्प्राक् चो वृद्धौ जातीफलम् ॥ १८ ॥

गाथैव पूर्वार्धेऽन्याद् गुरोः प्राक् चगणस्य वृद्धौ “जातीफलम् । उत्तरार्धे तु
गाथाया एव । यथा—

”तुह रिउणे निर्वसंता अविरलजाईहलेसु जलहितवणेसु ।

घणवाससुहसईण्णा न रज्जमीहिंति सिविणे^१ वि ॥ १८.१ ॥

चयोर्गाथः ॥ १९ ॥

गाथैव पूर्वार्धेऽन्यगात् प्राक् चगणद्वयस्य वृद्धौ गाथः । यथा—

”गोरीई चिहुरभारो जलगाहोत्तिण्णिआइ निवडंतधोरविंदूहिं^१ ।

विअलिअपसूणमालाविरहदुहेणं रुपईव ॥ १९.१ ॥

अत्राप्टमचगणः पञ्चभेदो नवमो ‘नोजे जः’ इति चतुर्भेदोऽन्योन्याहृतौ विंशतिः ।
तथा आर्याविकल्पानां गुणने जातमञ्जमेकं त्रिपष्टिः कोट्यश्चतुरशीतिर्लक्षाः । एवमुद्-

१) जह जहेत्यत्र हे प्रभो यथा यथा दक्षिणघटाभिः तव सैन्यं संकीर्णं कियते तथा तथा रिउगृहेषु लक्ष्मीः
स्खलति स्खलनं प्राप्नोति अर्थात् भ्रष्टयति । अन्यत्र संकीर्णं अन्यत्र स्खलतीति पदयाश्रयम् । संकीर्णस्थाने
स्खलने किमपि नाश्रयं भवति । २) सा बालेत्यत्र सा स्त्री तव विरहे हृदये संकीर्णकं अमान्ति मानाधिका-
(क्या)त् निःश्वासधूमलहरीकपटेन दुःखानि उद्गमति सुभग स्फुटम् । ३) अत्र स्कन्धकार्धेत्यत्र ६४००० ।
गीत्यर्धेति १२८०० । घाते गुणने । ८१९२००००० । ४) जातीफलमित्यत्र अत्राप्टमचगणः पञ्चभेदस्ते-
नार्याभेदानां ८१९२०००० गुणने चत्वारि अनुदानि पण्यवतिर्लक्षाः । स्थापना यथा ४०९६००००० । एष
आसीफलस्य प्रस्फार । ५) तुह रिउणे इत्यत्र राजन् जातीफलकार्धेषु समुद्रघटेषु निवसन्त्यस्थाया च वनवास-
सुखे ‘सहण्डा’ इति सवृष्णाः सोल्लण्डा इति यावत् राज्यं स्वप्नेऽपि नेहन्ते इति भावः । ६) गोरी[ए]
इति—गोरीयाः चिहुरभारः जलगाहोत्तीर्णयाः निवसत्स्थूलचिन्तुभिः विगलितप्रसूनमालाविरहदुःखेन रुदतीव ।

१ स्कन्धमप० B. २ संकीर्णं B. ३ पहु तुह P. ४ किअइ S. ५ मच्छरिअं A. ६ विरहो S.
७ लहरी N. ८ दुक्खाइं S. ९ रज्जकार्धे वि० P. १० आचार्येऽन्या० P. ११ निवसतो N. १२ सहण्डा
A.P. १३ सुविणे वि AB. १४ गोरीए KN. १५ गाहोतिवि० DP. १६ वीरविंदूहिं GDN. १७ स्वइव्य GS.
१८ अनुविंशतिः A. १९ भेदानां P.

गाथादिष्वपि । वद्धमानचगणद्वयविकल्पैर्विशत्या पूर्वपूर्वविकल्पानां ताडने विकल्पसंख्या उच्येयाः ॥ १९.१ ॥

क्रमवृद्धोद्वयसमुपात् ॥ २० ॥

गाथात्परं क्रमेण चगणद्वयवृद्ध्या उद्-वि-अव-सम्-उप-परो गाथो भवति । उद्गाथ-विगाथ-अवगाथ-संगाथ-उपगाथा इत्यर्थः । "उद्गाथो यथा—

"सिरिवद्धमाणजिणर उग्गाहंतो सुराहिवो तुञ्ज अइसयसिरिं परूढरोमंचो ।
अहिलसइ मुहसहस्सं ठाणे दिट्ठीसहस्सत्त ॥ २०.१ ॥

"विगाथो यथा—

"सिरिकुमरवालभूवइ अबन्मुअचरिअवण्णं तुञ्ज जो किर
करेउंमिच्छइ कुसग्गविकरुंयुद्धी वि ।
वांहाहिं सो विगाहिउमिच्छइ खणाचरं सयलं ॥ २०.२ ॥

"अवगाथो यथा—

"सो जयइ अज्जलंठाणं वायागुंफो पुराणसुकईण को वि अत्तो
चिअ सरिंवाहो अकलिअमज्जो सया वि विवुद्धेहिं ।
जो अवगाहिज्जंतो निरंतरं देइ अमयरसं ॥ २०.३ ॥

"संगाथो यथा—

"नहकोलस्स व दाढा विकरुंखुरुपं व जलणउत्तिण्णंमणंग-
महाभट्टस किंसुअवतंसउ व्प पुरहूअवहइविसाइ एत्ताहे ।
कणयपिसंगीं हरिणकंलेहिआ सहइ उअयंती ॥ २०.४ ॥

"उपगाथो यथा—

1) उद्गाथो यथेति—अत्र पूर्वविधिना गुणने भेदाः ३२७६८०००००० । 2) सिरिवद्धमाणपि—
उद्गाहमानः स्तुवद्विलयः । इन्द्रस्तव अतिदायलक्ष्मी उदरस्रोमोमात्रकनुकः । अभिलपते मुखसहस्रं स्थाने दृष्टि-
सहस्रस्य । 3) विगाथो यथेत्यत्र भेदाः ६५५३६०००००००० । 4) सिरिकुमरेत्यत्र अल्पद्रुवघरितवर्णनं एव
यः पुमान् किल कनुमिच्छति कुशाप्रतीक्षणतुञ्ज्या वाहाभिः स पुमान् विगाहितुं वाञ्छति राजा इव सकलम् ।
5) अवगाथो यथेति—अत्र भेदाः १३१०७२००००००००० । 6) सो जयइति—स जयति अजात्य-
स्थानं अजलस्थानं [वा] । वाग्युग्मः पुराणकवीनां कोऽपि अन्य एव सरिचायः समुद्रः । यः अवगाहमानः
सन् । कैः देवैः मुर्षाभिश्च । अमृतमं अमृतं पक्षे अत्रारादयो रसा उच्यन्ते । 7) सगाथो यथेति—अत्र
भेदाः २६२१४४०००००००००० । 8) नहकोलस्स येत्यत्र आकाशवराहस्य । इवोपेक्षते । ईश भयवा वीक्ष्ये
क्षुरप्रं अर्धचन्द्राकारं लोहमयं बाणं अभिमध्यादिगतं कन्दर्पमहाभटस्य । अथवा पूर्वदिग्बन्धाः किमुकप्रकर्
ह्युपेक्षते । कुर्वती मृगाङ्गलेखा कनकवतीवा शोभते । पीतरक्तयोरैक्यं कविसमये । उदयन्ती । 9) उपगाथो
यथेति—अत्र भेदाः ५२४२८८०००००००००००० ।

१ भेदे-भेदानां P. २ उद्गाहितो AP. ३ करेइमिं A. ४ युद्धी K. ५ वाहाहि B. ६ अजल-
ठाणं P; अजलठाणं N. ७ असो विम AS; अनु चिय P. ८ सरिणाहो A. ९ सुरप्रं व A; सुरप्रं च B.
१० उणिम B. ११. पुवहइ D. १२ विसरी A. १३ हरिणंगले A.

”समरमहोअहिमुग्धकरिमयरं उच्छलंतरुहिरसलिलमसिवर-
दादिआइ सहसत्ति मेश्णि उद्धरंतओ महिहराण
आकंपणाइं विरइंतो ।

उअ गाहइ चोलुक्कस्स आइकोलु व्व भुअदंढो ॥ २०.५ ॥

गाथिनी ॥ २१ ॥

उपगाथाचगणद्वयवृद्ध्या गाथिनी । यथा—

”सिरिमूलरायभूवइकुलगयणमिअंके तिहुँअणललाम जयसिरि-
निवास जसभरभरिअदिअंत रिउभडकयंत निवकुमरवाल
भणिमो अइगाहिराइं कर्ह तुज्ज चरिआइं ।

सयलगुणगाहिणीं जस्स न किअ चउवयणवाणी वि ॥ २१.१ ॥

यथेष्टं मालागाथः ॥ २२ ॥

गाथिन्याः परं यथेष्टं चगणद्वयवृद्ध्या मालागाथः । यथा—

”इह माला गाहाण व वयंस पेच्छसु नवंबुवाहाण गयणविउल-
सरवरम्मि विमुक्कघोरघोसाण विज्जुजीहाविहीसणाण
वहलवारिनिचयपरंभिराण अइदीहगत्ताण ।

इद्धी गसइ मयंके खेळवं रायइंसं व ॥ २२.१ ॥

जातीफलाद्यर्थे गाथवद् दामादयः ॥ २३ ॥

जातीफलस्य प्रथमेऽर्थेऽन्त्यगात्प्राक् क्रमेण चगणद्वयवृद्ध्या दामादयो भवन्ति ।
गाथवदिति यथा गाथः केवल उद्-वि-अव-सम्-उपात् परो, मत्वर्थीयान्तो, मालायाथ
पर उक्तस्तथायमपि । तत्र दामो यथा—

”जुहीउ व जूहाओ कड्डिअ चोलुक्करइणा “दरिअवेरिभूर्वमयगलाण ।
कंठे पाएसु तहा ओ दीसइ घल्लिअं दाम ॥ २३.१ ॥

1) समरमहोअहिन्ति—हे राजन् तव भुजदण्डः आदिजराइ इव संग्रामसमुद्रमवगाहते । कथंभूरं
समुद्रम् । उद्धकरिरूपा मक्का यत्र तं, पुनः रथिरेव सलिलं यत्र, पुनः खड्गा एव दंष्ट्रा यत्र । किं कुर्वन् ।
उद्धरन्मेदिनीं सहसा । पुनः किं कुर्वन् । पर्वतानां राज्ञां च आकम्पनानि । 2) सिरिमूलरायति—श्रीमूलराज
भूपतिकुलगगनमृगाङ्ग हे त्रिभुवनललाम जयश्रीनिवास यशोभरभरितदिगन्त रिपुभटकृतान्त हे नृप कुमारपाल
यस्य ब्रह्मणः चतुर्वेदनजापि वाणी तव चरित्राणि वक्तुं न समर्थेति वयं [कथं] भगवामः । अ[इ]गहिराइति—
[अ]यक्यानि । 3) इह माला गाहाणति—ग्राहाणामिव फूलजलचरजीवानामित्यर्थः । हे वयस्य प्रेक्षस्व नूतन-
मेघमाला गगनरूपसरसि श्रीदन्तं चन्द्ररूपं राजइसम् । इदीनि—हा शिबं । ग्रसते बहुलजलनिकरेण मन्दगमन-
शीलानाम् । विभक्त्यात्र पक्षद्वये समासः कार्यः मन्थरणसोत्ति(ना)मिति भावः । 4) जुहाउवेत्यत्र । राज्ञां
पूषादिव कटरचनामप्यात् आहृत्य उक्तवैरिभूपरूपदृष्टिनां कण्ठे पादं क्षिप्तं दृश्यते यन्वनम् । शो सूचनायाम् ।

१ All mss. and N. read मयरमुच्छं against metre; P seems to read
मयसुच्छं. २ दादिआइ s. ३ विरवंतो ANP. ४ ओ S. ५ चोलुक्कस्स आइ dropped in A. ६ मियं
A; मयंके P. ७ विहणण AD. ८ कह dropped in C. ९ गाहिनी s. १० णविराण NS. ११ मयं
A; portion from मयंके to the end of २३.५ not photographed in P. १२ दामायाः
सुः P. १३ जुहाव्वं N. १४ रायणा A. १५ दरिया वेरि s; दखियवेरि AC. १६ भूत N.

उदामो यथा -

"चालुक्य तुङ्ग नगरी उदामसुरालयाण सिद्धरेसु पवणतरलेहिं दीहरथयवढकरेहिं ।
देइ चविलापहारं किल कलिणो ओअरंतस्स ॥ २३.२ ॥

विदामो यथा -

"सिरिकुमरंवाल मुच्चसि सरमालं जत्थ जत्थ सुहृदम्मि
तत्थ तत्थ अणुमग्गलमो सयंवरकए सहस त्ति ।
मेहँइ सुक्खुसुममयं सुरज्जुअइज्जणो वि दाम नवं ॥ २३.३ ॥

अवदामो यथा -

"ओ दामाईं रयंतीइ तीइ कामस्स पूअणनिमित्तमिह तुह समागमूसवं
तद्धिअहमहिलसंतीएँ नवकुवलयच्छीए ।
कुसुमसमिद्धिविरहिअं उज्जाणं निम्मिअं सयलं ॥ २३.४ ॥

संदामो यथा -

"अणुरयणि चंदकिरणंफंसप्पसरंतचंदकंतसिलानीसंदामयरस-
सिंचिज्जमाणतरुतलनिसण्णरइफेलिखिन्नविज्जाहरमिहुणो ।
जिणचरणैरयपवित्तो रेहइ सिरिउज्जयंतगिरी ॥ २३.५ ॥

उपदामो यथा -

"सिरिमूलराय भूर्वंइकुल्लगयणमिअंके तुह दिसजंयम्मि दुद्धरतुरंगलुर-
पुखुवसंयमेइणीवहलधूलिपढलेण पंफिलिज्जंतसायरसलिलसयणिजे ।
उँअ दामोअरमेण्हँ" लच्छी अइहुँकरं रमँइ ॥ २३.६ ॥

1) चोलकेत्यत्र चोलक्य तत्र नगरी उदामसुरालयानां शिखरेषु पवनतरलैः दीर्घध्वजपटकैः ददाति चपेदाग्रहारं किल कलेरवतरतः । 2) सिरिकुमरपाल इति राजन् यत्र यत्र एवं धारमालां मुच्चसि यस्मिन्मुभते तत्र तत्र अनुलङ्गः सुरीजनोऽपि कुसुमदाम मुच्चति । 3) ओ दामाई इति - ओ सूचनायाम् । रच[य]न्त्या तथा कामपूजनकृते तत्र समागमोत्सवं च(मे)कनदिवसानभिलषन्त्या नवकुवलययाख्या कुसुम-समृद्धिवि[र]हितं उद्यानं निर्मितं सन्नलम् । 4) अणुरयणिति - अनुदिनं चन्द्रकिरणस्पर्शात् प्रसरचन्द्रकान्त-शिलावो निष्यन्दामृतरसेन सिच्यमानतरुतले निषण्णसतिंश्लेषि(रि)प्रविद्याधामिधुनानि यत्र सः । जिणचम-रजःपवित्रः राजते श्री उज्जयन्तगिरिः । 5) सिरिमूलरायति - दे धीमूलराज भूयति कुल्लगगनभृगाइ तत्र दिग्जये उल्लटतुपार(तुरंग)सुरपुटोत्खातमेदिनीप्रभूतरजःपटलेन कर्दमीभक्ततागासायनीये दामोदरसमीपे इदानीं लक्ष्मीः कथेन रमते ।

१ चालुक्य BD; चोलुक्य K; चालुक्य N. २ कुमरपाल A.B.S. ३ सिद्धइ B. ४ पुंस A; प्युत N. ५ विज-
सहरमि० S; विजयविद्याहरमि० A. ६ चलण S. ७ भूइ B. ८ नयंके C.D.N. ९ दितिज० B. १० पुटुत्साइ
M; पटुकवाय. D; पुटुकवाय S; पुटुरजय N. ११ उव A.B. १२ सिद्धि A.B. १३ उवचरं A. १४ गगद A.

दामिनी यथा—

“सिरिसिद्धरायनंदण तुमयं आयंतमिर्विखंडं झत्ति धाविरीएँ इमाइ
पज्जाउलत्तवससिदिलवदगंठि ल्हसिउण
रमणत्थलाउ चरणगाएसु रईअघणावेढम् ।
मणिकंचिदान निम्मिअगइखळणं दामिणी होइ ॥ २३.७ ॥

मालादामो यथा—

“हंहो जुआणय तुमं मा उज्जाणम्मि भर्मसु भुल्लो वि अन्नहा इत्थ फुल्लिअ-
नवहम्मल्लिअँवचयकोरँअपरायणण मयभिभल्लाण
कंदप्पविब्भमुब्भासिआण पोढँमहिहिआण ।
दूसहकडक्खमालादामिअहिअओ न नीहरसि ॥ २३.८ ॥

ईदानीं मात्राच्छन्दसां गुरुलघुपरिज्ञानार्थमाह—

“मात्रा वर्णाना गो” वर्णा गूना लः ॥ २४ ॥

यस्य कस्यापि मात्राच्छन्दसो यावत्यो मात्रा भवन्ति ता वर्णाना अक्षरैरूना
गुरवो ज्ञातव्याः । तथा वर्णा गुरुभिरूना लघवो ज्ञातव्याः । तत्रायमुपयोगः । यदा
कश्चित्पृच्छति अष्टात्रिंशदक्षरानां कति गुरवः कति वा लघव इति—तदा “सप्तपञ्चाशति
शास्त्रोपदिष्टायामार्यामात्रासंख्यायामष्टात्रिंशतं वर्णसंख्यामपनयेत् अत्र येऽवशिष्यन्ते
तान्गुरुस्तुपदिशेत् । ते चैकोनविंशतिः । वर्णैर्भ्यश्च गुरुन्यातयित्वा शेषैर्नैकोनविंशतिं
लघूनुपदिशेत् । यथा—

1) सिरिसिद्धरायनंदणेत्यत्र हे कुमारपाल खं आयान्तं ईक्षितुं शीघ्रं धावमानायाः अस्याः पर्याकुलत्व-
वशात् सिधिलीभूतवद्ग्रन्थितः संसित्वा ल्हसिउण ह्यादिपर्येणात् पूर्वोऽत्र गुरुर्न भवति । रमणत्थलाउचि—जघ-
मखलात् । यदनेकार्यसंग्रहः—‘रमण पुनः । पदोलमूले जघने रमणो रासमे प्रिये’ इति । सांप्रतं चरणाम्रतो
रचितघनावेष्टं यथा स्वात्तया रचितगतिसंखलना दामिनी पशुचन्धनरज्जुर्भवतीति । 2) हं हो जुआणयत्ति—
भो भो शुक्ल उच्यते मा भन । भुल्लो देइयोऽज्ञातार्थे । यद्दि च रामिभ्यसि तदात्र पुष्पिवन्तनमल्लिकारूपचयने
[स] इतुकानां मद्दिविह्वलानां कन्दर्पविभ्रमोद्भासितानां प्रौढमहैलिकानां दुःसहकटाक्षध्रेणियद्वहदयः सन् न
निस्सरसि । न बहिरागमिभ्यसीति भावः । 3) मात्रा वर्णाना इति—गो गुरवो [लो] लघवः । तथा वर्णा
विभक्षिजाक्षराणि । 4) सप्तपञ्चाशतीत्यत्र आर्या-पथ्या-विपुला-चपलादेः पूर्वोद्वे ७ चणगा गुरुश्च तस्य मात्राद्वयं
वियक्ष्यते ततो ३० मात्राः । अपरादे तु पष्टस्य लघुत्वात् ३ हानी २७ मात्राः । ततो द्वयोर्मौलने ५७ भवन्ति ।
जयति विवितेत्यत्र आरुमिकं भयं ब्राह्मः । पद्दे रज्जान्तर्वती दोषः । यमिते सति वमकलहिते (इत्याद्या-
प्रकरणम्) ।

१ उभिखयं B. २ धाविरीइ AB. ३ थलाओ D. ४ रईअ० CN. ५ निमियगइ A. ६ भवत्त B.
७ मल्लिआचम S. ८ येडभ S. ९ विन्भासिआण S; १० उपोडम० N; पोडमहिआण A. ११ अथ P.
१२ गा M. १३ ल्युः P. १४ हेयाः P. १५ तथा lo ज्ञातव्या dropped in P. १६ यथा P.
१७ P adds. आर्यायां. Portion from आर्यामात्राये० to तुइ विरहे in २५-१ is not photo-
graphed in P. १८ तत्र A. १९ वे गुरवः P. २० सेयाः. १५ लयवः P.

जयति विजितान्वतेजाः सुरासुरधीशसेवितः श्रीमान् ।

विमलस्त्रासविरहितखिलोकचिन्तामणिर्वीरः ॥ २४.१ ॥ इति ॥

आर्याप्रकरणम् ।

पौ चौ तो गलितकं यमितेऽहौ ॥ २५ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ चतुर्मात्रावेकस्त्रिमात्रो गणो गलितकम् । अंहौ पादे यमिते सति । तगणो यद्यपि वर्णगणोऽप्यस्ति तथापि मात्रागणसमभिव्याहारादिह मात्रागणो गृह्यते । एवमन्यत्रापि । यथा—

”गलिअंजणधवले वहइ नयणपंकए,

सुहइ चयइ कालागुरुचंदणपंकए ।

सहीअणअप्पिअं दलइं चिअ निर्दयं,

सा तुह विरहे मालइदाम विणिदयं ॥ २५.१ ॥

तृतीये षष्ठे ल्युपात् ॥ २६ ॥

यमितेऽहौ तृतीये षष्ठे च ”लघुन्युपात् । उपगलितकमित्यर्थः । यथा—

”तुह विजयपयाणयभेरीरवढंवरं,

झत्ति निमुणिऊण पडिरवमुहँलिअंवरं ।

सअंसेण पकंपिरसस हरिणो करओ,

उअ गलिअमिमं खु धणुहं धरए सरओ ॥ २६.१ ॥

समेऽन्तरात् ॥ २७ ॥

”समेऽहौ यमितेऽन्तरात् । अन्तरगलितकमित्यर्थः । यथा—

”उअ ययंस विरथरिअमहँसवलच्छिअं,

रणरणंतभसलावलिअं वणराइअं ।

1) गलिअंजणेत्यत्र । निरन्तराधुपातात्तत्राजने सती धवले वहति नयनपङ्के मुभग त्यजति कृष्णा-
गुरुचन्दनयोः पङ्कं विलेपनाहं कर्दमम् । सखीजनार्पितं चूर्णयति निर्दयं सा तत्र विरहे मालतीदाम । विनिद्रकं
विकसितम् । 2) लघुन्युपादिति—प्रतिपादे लघुन्यधरे कृते सति । 3) तुह विजयेत्यत्र तत्र विजय-
प्रयाणभेरीशाब्दादम्बर शीघ्रं ध्रुत्वा प्रतिरवमुखरिताम्बरसांघसेन भयेन प्रकम्पमानस्य इन्द्रस्य क्रदात् पश्य
गलितं इवम् । सुदाम्नो निश्चये पादप्रणे च । धनुः धरति शरत् । 4) समेऽशक्ति—गणा. पूर्ववत् ।
यमिते सयमके । 5) उअ वयंसेत्यत्र पश्य हे वयस्ये विस्मृतवसन्तोऽसवलडमीकां रणरणद्धमरावलिां वन-
राविकां कवलित्प्रचितोत्पन्नमनस्विनीमानिकां पुरुत्रलिङ्गमुन्नात्वरगलितपरामिकाम् ।

१ तौ D.V. २ दलइ विअ B. ३ विदयं BCDNF. ४ मुहरीवरं P. ५ एन्तसेण A. ६ धरए B.
७ समे पादेऽन्तरात् H. ८ मधुसूव B. ९ वणराइअं A.

कवलिअचिरपरूढमाणंसिणिमाणिअं^१,

फुल्लंमह्लिउसुमंतरगलिअपयइअं ॥ २७.१ ॥

अन्ये तु प्रथमचतुर्थयोः पादयोर्यमनेऽन्तरगलितकमाहुः । यथा -

^२पत्तलच्छि सुहयं जणमोहपयासयं,

गलिअनिइइंदीवपत्तसहोअरं ।

सहइ तुज्ज एअं तं लोअणजुअलयं,

पत्तलच्छि सुहयंजणैमोहपयासयं ॥ २७.२ ॥

पौ चौ पो वेः ॥ २८ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ एकः पञ्चमात्रथैद् यमितेऽहौ वैर्गलितकम् । विगलितकमित्यर्थः । यथा -

^३उअ महुसमओ मिउफुरिअमलयपवमाणओ,

विगलिअचिरपरूढमाणंसिणिजणमाणओ ।

कोइलाहिं कयकलगीईहिं गिज्जमाणओ,

वन्महस्स विजवन्मि सहाओ असमाणओ ॥ २८.१ ॥

चौ पः समः ॥ २९ ॥

द्वौ चतुर्मात्रौ पञ्चमात्रथैको यमितेऽहौ समः परं गलितकम् । संगलितकमित्यर्थः ।

यथा -

^४वणफळमरसं गलिअयं,

जस्स य निव्वुइदाययं ।

तस्स सया वणवासिणो,

किं वण्णामि महेसिणो ॥ २९.१ ॥

पत्तीगाः श्रुभात् ॥ ३० ॥

एकः पण्मात्रः चत्वारस्त्रिमात्राः गुरुथ यमितेऽहौ शुभाद् गलितकम् । शुभगलितकमित्यर्थः । यथा -

१) पणकण्डि इत्यत्र पत्रलाक्षि सुवर्दे जनानां मोषपदं निष्कलम्पापारखत्यास्पदम् । अथवा जनानां मोहपदं मोहम्पापारखत्याश्रयम् । गलितवित्तेन्द्रीवरपरमुख्यं दोषने एव एतद्व्योचनयुगलकम् । प्राप्ता लक्ष्मीर्यत्र । सधीकमित्यर्थः । सुभगाशनमयूख्यप्रकाशकम् । अथवा सुभगाशनस्य मोषपदे निष्कलपदे भासकं स्यासकम् । २) उअ महुसेत्यत्र परम मधुमनयोऽस्ति सुदुरफुरितमलयपयमानो विगलितचित्परूढमनस्विनीमानकः कोकि-
लाभिः कृतकजगीतिभिः भीषमानः कन्दूरस्य विषये सहाया । असमानो निदरसः । ३) वणकळं नीरसं भूमि-
पतितं बल्य अ निरुंतिरायकं सम्भाषिदत् । तस्य सदा वनयामिनः किं वणंयानि महुर्यः ।

१ मापभे B. २ उअविउ **पठुंवे A. ३ यमितेऽन्तर. अमिताहुयंया A. ४ गलियनिरुंतीवर A; गलिअनिरुंतीरे B. ५ Portion from अचमोद् = to अचमस्ति in १२ com. is not photo-graphed in F. ६ अहौ । गलितकं येसपिअएः आगळिअअकरवसमातेः F. । ७ सहाउ B. ८ वन-
कळमरसं B. ९ निव्वुरावयं D.

”पुणरवि निबरजसिरिर्मुहगलिआसया,
पल्वयकंदरेसु निवसंतया सया ।

पहु तुह रिउणो धरंतया मुणिव्वयं,
पुणो पुणो वि हु उवालहंति दिव्वयं ॥ ३०.१ ॥

चः पौ चौ तैः समात् ॥ ३१ ॥

एकश्चतुर्मात्रो द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ एकस्त्रिमात्रौऽहौ यमिते समाद्
गलितकम् । समगलितकमित्यर्थः । यथा -

”दुदरवारिर्वुद्धिघोरा चलत्रिजुलमीसणा,
सेलगुहंतरालपडिसदिअदुगुणिअनीसणा ।

जाव समुत्थरंति मेहा पिदिअंकरदेसया,
पहिआ ताव हुंति जंभूफलसम गलिआसैया ॥ ३१.१ ॥

तदोजे चतौ मुखात् ॥ ३२ ॥

तदेव समगलितकमोजपादयोः चगणतगणौ चेत्तदा मुखाद् गलितकम् । मुख-
गलितकमित्यर्थः । यथा -

”सयवत्तयं,
मुहगलिअमहुकरसुरहिअजलमलिसयवत्तवं ।

तमणंगोओ,
चावन्मि ठवेविणु करस थ न हु हुंते मणं गओ ॥ ३२.१ ॥

पाचृनौजे जः समे जो लीर्वा मालायाः ॥ ३३ ॥

पष्मात्राद् गणात्परे दश चगणा न विपमे जः समे जो “लघुचतुष्टयं वा यमितेऽहौ
मालाया गलितकम् । मालागलितकमित्यर्थः ॥ यथा -

1) पुणरविति-पुनरपि । निजरज्यधीमुखगलिआसयाः पवंतकन्दरेषु निवसन्तः सदा हे प्रभो एव
रिपवो धरन्तः मुनिवत पुनः पुनर्निधयेन उपाळभन्ते देवम् । 2) दुदरवारिचि-दुदरवारिचृष्टिघोराः फल-
विद्युन्नीपणाः शैलगुहान्तरालपडिसदिअदुगुणितानि. स्वनाः यावद्विस्तरन्ति मेधाः पिदिआम्बरदेहाकाः पविक्का-
सावन्नवन्ति जम्बूफलसमगलिआसयाः । जम्बूफलानां समाः सन्तः गलिता भासा यान्धा येषां पदो गलियानि
अथितानि आशयानि येषां नष्टमथ्यानि । वदा हि तानि कथ्यन्ते । अथवा जम्बूफलसमा अत एव गलिता पतिता
भासा येषाम् । वर्षाकालेन जम्बूफलानि पतन्ति । 3) सयवत्तयमित्यत्र शतपत्रकं मुखगलितमकरन्दौघमुत्-
भितजलं अलीनां शतानि तेषां पत्रकं जीवकम् । तद्वद्गः चापे सस्याप्य कस्य न हु निश्चितं इन्ति मनो गतः ।
4) लघुचतुष्टयं वेति-पादचतुष्टयेऽपि विपमस्थाने तूर्तापपञ्चमसप्तमनवमेकादशलक्षणे जगणो न स्यात् । तथा
समे द्वितीयचतुर्षष्टाष्टमदशमलक्षणे जगणे लघुचतुष्टयं वा भवति सर्वेषु पादेषु ।

१ गिरिमुह० N; - मुहगलियआसया A. २ निवसन्तया सया B; सया dropped in B. ३ त्रिः प्र.
४ बुद्धि B; बुद्धि N. ५ पिदिअिअबर A. ६ पडिआ० N; पहिअतोव हुंति A. ७ गडिअआसया A.
८ मुहगलिययं नहु० A; मुहगलिअमहु० D. ९ तययं गओ N. १० हुंति DK.

खेलिरकामिणीकराहयविरलविअसिअजलरुहमालागलिअपरायसुरहिअंसलिलयं,

तरलतरंगपरिर्नैश्चिकलहंसमिहुणावलि सरहंसकिज्जमाणकलयलकलिलयं ।

अभ्रमंलिहवडपरिरुडवहलवडंतिलयतमालतालीवणपडिहयस्वरदिणयरकैरयं,

पिच्छ सरोवरं इममाणारयं पि विज्जाहरसुरवरकिन्नराण एहं विलासहरयं ॥ ३३.१ ॥

चूर्गन्तो मुग्धात् ॥ ३४ ॥

पगणात्परे अद्यै चगणा गुर्वन्ताः । नौजे जः समे जो लीर्वा यमित्तंऽहौ मुग्धाद्
गलितकम् । मुग्धगलितकमित्यर्थः । चूर्ः इत्यस्य गन्तत्वेन विशेषणादन्यत्र्यर्गणो गुर्वन्तो
लभ्यते । न तु पृथगेन गुरुः । अन्यथा चूर्गाविति कुर्याद् । यथा—

नमिरसुरासुरिंदसिरंरयणमउडरुइभरकरंविअचरणंकमलनहमणि,

सयलतिलोअलोअलोअणविहुरणमोहंधयारनिअरविहडणनहमणि ।

न नवसि जइ जुआइजिणइंदंममलकेवलसिरिकुलहरमिह भवभयहणं,

ता वयंस तुह रयणं चिअ कराउ मुद्द गलिअं किर विहलमिदं खु जणणं ॥ ३४.१ ॥

चूरुग्रात् ॥ ३५ ॥

पात्परे पद् चगणा गन्ताः । नौजे जः समे जो लीर्वा यमित्तंऽहौ उग्राद् गलितकम् ।
उग्रगलितकमित्यर्थः ॥ यथा—

निर्मलनाणदिट्टिअवलोअभुवणयलं विसुद्धचित्तं,

उगगलिअसर्मंगकम्मं निरवहिनाणरइअजगचित्तं ।

वीरं संभरामि तारणतैरंडयं समपसन्नसोहं,

पंडिओ दुत्तरस्स भवसायरस्स लहरीभरम्मि सोहं ॥ ३५.१ ॥

1) खेलिरकामिणीकराहयविरलविकसितजलरुहमालागलितपरागसुराभित-
सलिलकम् । तरलतरंगपरिर्नैश्चिकलहंसमिधुनावलीना सरभस क्रियमाण कलकलशब्दपिदोपस्तेन कलि-
लकम् । अभ्रमंलिहवडभिरुडवहलवडंतिलकतमालतालीवणेन प्रतिहृतकटिनदिनकरकरा यत्र । स्वार्थे के करकम् ।
पद्य सरोवर इद अनारत विद्याधरसुरकिन्नराणा एक विलासगृहम् । 2) नमिरसुरेत्यत्र नम्रसुरासुरेन्द्रदितो-
रजमुकुटरुचिभरकरम्बितमिश्रितकमकजनसमणि सकलत्रिलोकलोचनानां पीडनशीलमोहान्धकारनिकरविघटने
नभोमणिं सूर्यम् । न नमसि । रुदनमोघं इति मस्य व । यदि युगादिजिनेन्द्र अमलकेवलश्रीकुलगृह भवभयहवनं
तत्त्वं वयस्य तव रज एव कराद् हे मुग्ध गलित किल विफलमिदं निश्चित जननम् । 3) निर्मलनाणेत्यत्र
निर्मलज्ञानदृष्ट्यवलोकितायुवनतल विसुद्धचित्तम् । उग्र सत् गलित समग्रं कर्म यस्माद् । निरवधिज्ञानरचित-
जगच्चित्रं जगच्छब्देन जगत्त्वा जता गृह्णन्ते आधाराधेययोरेभेदोपचाराद् । वीर चरमजिन सररामि तारणयान-
पादम् । सर्वप्राणिषु समा मन्वस्य भव एव प्रवृत्त शोभा वस्य । गयना क्षमेन उपशमेन प्रसजा । पतित
दुस्तरस्य भवसागरस्य लहरीभरे सोऽहम् ।

१ जलरुहे S २ वरदिअ S, मुद्रदिअ B, ३ परिणघिर A, ४ सयसदसकिं S, सरहदि० A,
५ वहलवडुल S, ६ दिणरयइय S ७ एक A, एव V, ८ अन्यथो गान्तो न तु P, ९ तिरिरयण O,
१० चलण P, ११ लोभ dropped in Dh-V, तिहुरण V, विहरण B १२ निअर dropped in
D, १३ जिणयदमनल B, मलकेनल to 38 com. dropped in P, १४ हरण S, १५ गलितमुग्ध-
A, १६-निर्मल A, १७ भुवणलय B, १८ समग्र DP, समगा X, १९ उरंडयसग० A, २० पंडिओ DZ,
१९ छन्दो.

पौ तः सुन्दरा ॥ ३६ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ त्रिमात्रश्चैको यमितेऽहौ सुन्दरा नाम गलितकम् । नौजे जः समे
जो लीर्वेति निवृत्तम् । यथा -

१) नरवारिदं तुह कित्तिआ,
कत्य कथ न पडुत्तिआ ।

भरिअगयणमहिंकंदण,
कुंदसंतससिसुंदरा ॥ ३६.१ ॥

पौ तौ भूपणा ॥ ३७ ॥

२) द्वौ पञ्चमात्रौ द्वौ त्रिमात्रौ यमितेऽहौ भूपणा नाम गलितकम् । यथा -

३) पिच्छे पीवरमहापओहरा,
कसस कस न वयंस मणहरा ।

विप्फुरंतसुरचावकंठिआ,
भूसणा नहसिरी उवट्टिआ ॥ ३७.१ ॥

चपचापचाल्णा मालागलिता ॥ ३८ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रः चतुर्मात्रद्वयं पञ्चमात्रः चतुर्मात्रद्वयं लघुगुरु च मालागलिता ।
यथा -

४) न मुणिव्वइ गलाउ रयणमाला गलिइआ न गणिव्वइ भग्गओ,
मणिवलपनिअरो न य जाणिव्वइ अंमुअंचलो वि हु विलग्गओ ।

चौलुक्कलंवरदिणमणि तुह अवलोअणनिमित्तधावंतिहि,
मयरद्वयवाणघोरणिविद्धहिअइहि नारिहि हरिसिज्जंतिहि ॥ ३८.१ ॥

पञ्चीः समे जो लीर्वा विलम्बिता ॥ ३९ ॥

एकः पण्मात्रश्चतुष्टयं च । तथा समे स्थाने जगणो लघुचतुष्टयं बांही यमिते
विलम्बितागलितकम् । यथा -

1) नरवारिदेत्यत्र हे नरवरेन्द्र तव कीर्तिः कुत्र कुत्र न प्राप्ता भूवगगनमहा(ही?)गुहा कुन्दचाद्रुगति-
सुन्दरी । 2) द्वौ त्रिमात्रौ इत्यत्र अत्र तावत् तगणद्वयस्य स्थाने दगण. 3) पिच्छे पीवेल्यत्र पद्य पीवरमहापयो-
धरा कस्य कस्य न हे वयस्य मनोहरा विष्णुरसुरचापकण्ठिकाभूपणा नभसः धावणमासस्य गगनस्य च धीः सा
उपस्थित्या प्रकटिता । 4) न मुणिव्वइ गलाउत्ति - न ज्ञायते गलात् रत्नमाळा गलिता न गणयते भग्गओऽपि
मणिवलपनिकरो न च ज्ञायते अंमुअंचलोऽपि विलग्गक कण्ठकादौ । हे चौलुक्कलंवरदिनमणे कुमारपाल
उवालोकननिमित्तं धावन्तीभिर्मकरपञ्चवाणविद्धदुदयाभिर्नारीभिर्द्वैपन्दीभिः ।

१ इन्द्रात् M; सुन्दराः D. २ पेच्छ DEP, पीच्छ M. ३ कंचिआ S. ४ चागला YN. ५ Y adds
यमितेहौ after च. ६ जाणिव्वइ A. ७ चालुक्क DCDP. ८ पारंतहि A. ९ चगणचद्रुं ODP.

”मसिसव्वंभयारि घणतिमिरमालिआओ,

उअह समुहसन्ति दुव्वारमालिआओ ।

वैसयपंजरेसु सुत्ताओ सारिआओ,

तह अविलंविआओ जंति अहिसारिआओ ॥ ३९.१ ॥

गन्तचः पञ्चुपाः खण्डोद्गतम् ॥ ४० ॥

गुर्वन्तश्चतुर्मात्रः पञ्चमात्रः चतुर्मात्रपञ्चकं पञ्चमात्रश्च । समे जो लीर्वा खण्डो-
द्गतम् । यथा -

”खंडुगर्गमिंदुविंविमिणमज्जवि अहिणवकिंसुअकुसुमसरिसयं,

न हु जा चंदिमाइ तिमिरभरं किर परिदळिअण पयइइ हरिसयं ।

वन्मीसरमइस्स सरनिअरेहिं अइदूसहिहिं पहरिज्जंतओ,

अहिअं ता संपइ अहिसरणे पयइइ जुवइजणो तुवरंतओ ॥ ४०.१ ॥

चर्पाचीपाः प्रसृता ॥ ४१ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रचतुष्टयं पञ्चमात्रश्च प्रसृता । यथा -

”जं किर मुद्धिआइ तीए अहिणवमहुसमयलच्छित्तुवरिज्जंतओ,

पसरिअमलयमारुओ न हु सुहाइ तुइ विरहंमि सुरुवै छिवंतओ ।

तस्स व चित्तिअण पडिखलणकारणं किरइ रुद्धनहयलयहाओ,

किर उण्णुण्हिआओ घणनीससिअसमीरलहरीओ अइदूसहाओ ॥ ४१.१ ॥

चुर्दो नौजे जो लम्बिता ॥ ४२ ॥

पञ्च चतुर्मात्राः द्विमात्रश्चैको नौजे जगणश्चेल्लम्बितागालितकम् । यथा -

”कइलासतुलणपयडिअवहुवाइपणं,

संजणिअतिअसमंडलवहुवाइपणं ।

1) मसिसव्वंभयारील्लय मपीसप्रह्णचारिधनतिमिरमालिकाः पश्यथ समुहसन्ति दुर्वारं यथा स्वाच्छया ।
हे आलिकाः सव्यः वासकपञ्जरेषु सुप्ताः शारिकाः । तथा अविलम्बिताः स्वरिताः यान्ति । याः कामाक्रान्ताः
स्वयं भर्तारं प्रतिव्रजन्ति ता भूमिसारिका उच्यन्ते । 2) खंडुगायमित्यत्र । अर्धोद्गतं चन्द्रबिम्बं इदं
अद्यापि अभिनवकिंशुककुसुमसदृशं न निश्चितं यावत् चन्द्रिकया तिमिरभरं किल परिदाल्य प्रकटयति इदंम् ।
वन्मीसरान्दो देश्यः कामवाचकः । स एव भटल्लय बाणनिकोः । कथंभूतैरतिदुःसहैः । ताव्यमानः अकिं
यथा स्वाच्छया तस्मात्सप्रति अभिसरणे भर्तुर्युवतिजनः प्रयतते स्वरमाणः । 3) जं किर मुद्धिआइ इत्यत्र हे
सुभग तस्मात्कारणात् । किलेति निश्चये । तस्या मुग्धिकायाः तव विरहे मलयमारुतः छिन्निति अङ्गे लग्नयि
न मुखायते । कथंभूतः । अभिनववसन्तलक्ष्म्या स्वरमाणः । तस्मात्कारणात् तत्रतिस्वलनकारणं ध्यात्वा रुद्धन-
भस्त्रलपयाः उण्णोष्णिका अत्युष्णा अतिदुःसहाः निश्वासयानुलहरीः करोति (किरति ?) । 4) कइलासतुल-
णेत्यत्र कैलासतोलने प्रकटितं बहुतरं याद्वापदं बाह्यान्पातं येन संजनित्रिदशमण्डलवधूवाप्यपयसा बालम्बि-
तश्चकारणदशाशतेन । वणे इति निश्चये । नीता सीता दशास्येन वने कानने ।

१ सव्वन्भयारि A; तवंभयारि B; तव्वन्भयारि D. २ ओअह BDN. ३ The line is dropped
in D. ४ अवलंविआओ AC. ५ अहिसारिओ O. ६ खंडुमव DP. ७ अइसरणे B. ८ चराः चीराः
H. ९ सस्य A. १० उण्णुण्हिताआओ B.

आलंविअख्यकारणदसासण वणे,

नीआ स्त्रीआ तेणं दसासण वणे ॥ ४२.१ ॥

सौजे पैर्विच्छित्तिः ॥ ४३ ॥

सैव लम्बिता ओजे पगणैः विच्छित्तिर्गलितकर्महौ यमिते । यथा—

”रणरंति जत्थ पमत्ता कुसुमेसु सिलीमुहा,

हौंति जत्थ लोअदूसहा कुसुमेसुसिलीमुहा ।

विच्छित्तिपरो तरुणिअणो विर्णा वि हु महु समओ,

विब्भमइ जत्थ सैमुत्थरइ एस इह महुसमओ ॥ ४३.१ ॥

चापचपदा ललिता ॥ ४४ ॥

चद्वयं पचपदाधांहौ यमिते ललितागलितकम् । यथा—

”मत्तमयरपुच्छच्छटोर्हभग्गवणराइअं,

तीरसहंतलयंगलवलिकणइवर्णराइअं ।

नहमंडलगरुअनिरंतरविविहघणगालयं,

उअहिं पेच्छ ललिअगत्ति ईअं घणवालयं ॥ ४४.१ ॥

उभे विपमा ॥ ४५ ॥

उभे विच्छित्तिललिते ललिताविच्छित्ती वा संकीर्णे विपमांगलितकर्महौ यमिते ।

यथा—

”तरलं दीहत्तेणेणं पाविअकणमग्गं,

विसमत्त्वमोहसायरे करेइ कं ण मग्गं ।

एअं तुह नयणजुअलयं सुंदरि कालसारं,

सोहाविणिज्जिअलोअणं निंदइ कालसारं ॥ ४५.१ ॥

अत्र पूर्वार्द्धं ललिता अपराद्धे विच्छित्तिः ॥ ४५.१ ॥

1) रणरंति शब्दं बुवंति यत्र प्रमत्ताः पुण्येषु भ्रमरा भवन्ति तत्र लोकतुःसहाः कुसुमेयोः कामस्य बाणाः । विच्छित्तिः पत्रभङ्गाविरचना तस्याः पराषणः तरुणाञ्जने विनापि महु सद्यं समदः मद्सहितः विभ्रमति यत्र विस्तरति एष स इह मधुसमयः । 2) मत्तमयरपुच्छेत्थर उदधिं पश्येति लट्ठः । कथंभूतम् । मत्तमयरपुच्छच्छट्यायेन भग्गा वनराजिका यत्र सः तथा तम् । तीरं राजमाना लवत्रलवर्षा कणइति बहुविशेषश्च वासी धने राजितं तत् एतयोर्द्वन्द्वः (†) । नभोमण्डले ये गुरुका निरन्तरा विविधा घना मेघास्तेषां पालकं वर्तन्तम् । मेघानां हि समुद्रादेव वृत्तिभ्रमनात् । घना व्याला जलचरत्तयां यत्र स तथा तम् । 3) तरलं दीहत्ति—दे सुन्दरि इदं नयनयुगलकं चञ्चल दीर्घरेण प्राप्तकर्ममार्गं विपनास्रमोहसायरे वर्जानि क न मग्गम् । एतत्तव कालगुणेन सार प्रधानं किं च शोभाविनिर्जितं लोचने यस्य स तं कृष्णसारं हरिजं निन्दन्ति ।

१ शिली० AE २ The line is dropped in D. ३ लोहदन्ता ५. ४ शिली० E. ५ तुरम्भि-
अणो D. ६ विणा dropped in D. ७ समुत्थर A. ८ च्छटोर्हम० DP, च्छटोर्हम० BE. ९ तद्वयं A.
१० वपत्तइ dropped in S, वणराइअ A. ११ पिच्छ E. १२ लखियगति A. १३ पञ्च B. १४ विप-
मग० B, विपमालितक० A.

तीचौ मुक्तावली ॥ ४६ ॥

चत्वारस्त्रिमात्राश्चतुर्मात्रश्रैको मुक्तावलीगलितकम् । यथा—

“चंदणं पिडु न हु सा सहए,
गंडयलं करकलिअं वहए ।

धरइ न मुक्तावलिअं हिअए,
तुण्ण तणुं चिअ लिहिअं निअए ॥ ४६.१ ॥

पिचौ रतिवल्लभः ॥ ४७ ॥

त्रयः पञ्चमात्राः चगणश्रैको रतिवल्लभो गलितकम् । यथा—

“दीसए एस तरुणिअणदुल्लहओ,
पञ्चक्खर्तणू चेव रइवल्लहओ ।

जो भणइ मयणो हरेण परिअड्डो,
सो मांमि जणो निच्छईण अविअड्डो ॥ ४७.१ ॥

पौ चपौ हीरावली ॥ ४८ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ चतुर्मात्रपण्मात्रौ च हीरावलीगलितकम् । यथा—

“कुवलयेदलनयणे पयावइणा करं,
बहुरयणमंयं पिव तुह वयणपंकयं ।

जिंसि मणहरदसणाहरकुंतलया,
हीरावलिविहुंमदलइंदनीलया ॥ ४८.१ ॥

दण्डकार्यादिभ्योऽन्यच्च सयमकं गलितकमित्येके ॥ ४८.१ ॥
गलितकप्रकरणम् ।

*

गलितकमेवायमकं सानुभासं समाहि सङ्गकम् ॥ ४९ ॥

पूर्वकार्ण्येव गलितकानि यस्वरहितानि सानुभासानि यदि भवन्ति तदा सङ्गक-
संज्ञानि ॥ ४९ ॥

१) चंदणं (णं) पि हुत्ति—चन्द्रं सा न सद्गते अर्धादङ्गे । तथा गण्डयलं कपोलभागं करतलगतं
वहते शोकाकुलव्यात् । धरति न मुक्तावलिकां हृदये तव तनुमेव लिखितां पश्यते । हृदये कीदृशे । निजके ।
२) [दीसइत्ति—] इत्यत एव तरुणीवनानां दुर्लभः प्रत्यक्षतनुः निश्चयेन रतिवल्लभः । य एवं वक्ति ‘इधरेण
परिदग्धः’ स पुमान् मामि मन्ये निश्चयेनाविदग्धकः । मूर्ख इत्यर्थः । ३) कुवलयेत्तर हे कुवलयेदलनयने
ब्रह्मणा बहुरयमयमित्थं कृतं तव वदनपद्मे यस्मिन्मनोहरदरानापरकुन्तलकाः सन्ति । कीदृशाः । हीरावलिबिद्रुम-
दलेन्द्रनीलका इवेत्यर्थः । इति गलितकप्रकरणम् ।

१ तणुं चेअ B. २ परिअड्डो D. ३ सामि B. ४ निच्छईण NS; निच्छएण E. ५ बहुरयणमं D.
६ रंअत्ति B. ७ विहुंमदल B; ८ इत्यन्ये A. इति dropped in P. ९ पूर्वकार्ण्येव P. १० लुः XX.
११ छत्रकानामानि A.

खञ्जकविशेषानाह -

तौ चितगाः खञ्जकम् ॥ ५० ॥

त्रिमात्रगणद्वयं चतुर्मात्रत्रयं त्रिमात्रो गुरुधायमकं सानुप्रासं खञ्जकम् । यथा -

”मत्तमहुअमंडलकोलाहलनिग्भरेसुं,

उच्छलंतपरहुअकुंडुंयपंचमसरेसुं ।

मलयवायखंजीकयसितिरययौ घणेसुं,

विलसद् का वि चित्तसमयंमि सिरी बणेसुं ॥ ५०.१ ॥

पचपचपा महेतोणकः ॥ ५१ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रपञ्चमात्रचतुर्मात्रपञ्चमात्राश्वेन्महातोणकः । यथा -

”तुह पयावेण वि द्दयदूसहेण महिवलए,

दुहुंदरिअवेरिमंडलेण इह पसाहिप ।

महातूणयदरिविबरमञ्जंमि अहोमुहा,

लज्जिअव्व ठिआ नरनाह तुज्ज सिलीमुहा ॥ ५१.१ ॥

चीगौ सुमङ्गला ॥ ५२ ॥

चगणचतुष्टयं गुरुश्च सुमङ्गला । यथा -

”चीणं चण्णु निवसेसु कंवलं,

चालुंफायमणुसर महावलं ।

मूढ बहसु मा माणविसपंपलं,

अत्ताणयस्स चित्तेमु मंगलं ॥ ५२.१ ॥

चौ पः खण्डम् ॥ ५३ ॥

चतुर्मात्रद्वयं पञ्चमात्रश्च खण्डं नाम खञ्जकम् । यथा -

”नद्याविअचंदणोरणो,

अक्ष्णकिअर्र्हुअरणो ।

1) मत्तमहुअमंडलेत्यत्र उन्मत्तध्रमरध्रेणिकोलाहलेन व्यासेषु, उच्छलत्कोरिळुतुम्बस्य पञ्चमसरो येषु तेषु, मलयवायुखंजीकृतशितिरपदा लक्षणया निरस्त्युः शितिरस्य ध्रुवोः पदं प्यागारो मया सा, निविदुं विलसति कापि चैत्रसमये धीः शोभा वनेषु । 2) तुह पयावेणेत्यत्र तत्र प्रतापेनापि द्दवबहुःसहेन दग्धस्य वैरिमण्डलेन महीमलये [म]भाधिते सति । त्पणो भण्डकः स एव दरी मुहा [तस्याः] विवरमध्ये मधोमुखा लज्जिता इव नरनाथ बाणासिद्धन्ति । 3) चीणं चण्णु इत्यत्र चीनांशुकं त्यत्र परिपेहि कम्बलं कुमारखण्ड-मनुसर । हे मूढ मानं मा वह विद्वलं खं विशुद्धलं वा । भाजनध्रिन्त्यय मङ्गलम् । 4) नद्याविक्रमि । अत्र सर्वितचन्दनवनो मर्द्दं प्रापितमयुक्त्रगणः खण्डितमनस्त्रिनीमानकः याति इक्षिणः पवनः ।

१ मत्तमहुअरमे० A. २ कुंडुं D; कुटंब CS; कुटंब BE. ३ शितिरपया A; शरितरपया B. ४ महातोणः F. ५ दददरिय A. ६ द्विसा F. ७ चोडुड AN. ८ मा dropped in B. ९ नंदन-पणो A. १० नाहुनर० A.

खंडिअमाणिणिमाणओ,

षाअइ दाहिणपवणओ ॥ ५३.१ ॥

पचता उपात् ॥ ५४ ॥

पणमात्रः चतुर्मात्रः त्रिमात्रश्च उपात्खण्डकम् । उपखण्डकमित्यर्थः । यथा—

”साहीणो चित्तणुओ,

पणओ खंडिअमनुओ ।

माए पररणुइहो,

कैत्तो लभइ वइहो ॥ ५४.१ ॥

पश्चौ खण्डिता ॥ ५५ ॥

एकः पणमात्रो द्वौ चतुर्मात्रौ खण्डिता । यथा—

”उज्जगरकसायनयणं,

हिअयलगजावयचलणं ।

खंडिआइ वइण पिअं,

मरणयंमि हिअयं निहिअं ॥ ५५.१ ॥

त्रयोऽप्यवलम्बकः ॥ ५६ ॥

त्रयोऽपि खण्ड-उपखण्ड-खण्डिता-भेदाः प्रत्येकमवलम्बकसंज्ञाः । ”संज्ञाप्रयोजनं द्विपदीखण्डे ॥ ५६ ॥

पश्चीर्युग्जो लीर्वा हेला ॥ ५७ ॥

पणमात्रः चतुर्मात्रचतुष्टयम् । तथा युक् समस्थानगतो जो लीर्वा हेला । यथा—

”कोअंढं पसणइअं गुणो महुअरा,

वाणा कामिणीण नयणा विलासंगहिरा ।

सयमतेणू जडो सहयरो तुसारकिरणो,

हेलाए वहावि भुवणं जिणेइ मयणो ॥ ५७.१ ॥

1) साहीणो चित्तेत्यत्र स्वाधीनः चित्तज्ञः । पणओ खेहलः । खण्डितमन्युकः मयि सङ्गोपे सति इति शेषः । हे मातः प्रकरणे उत्सवसमये दुर्लभः परदेशगतत्वात् । कुतो लभ्यते वल्लभः । 2) उज्जागरेत्यत्र निद्राभावेन कपापनयनं इन्द्रपलभ्रपावकचरणं पस्त्रीपादप्रहारवात् खण्डितया इष्ट्वा मियं मरणे इदयं निहितम् । निद्राकपापसुखुलीकृतवताप्रनेत्रो, नारीगलमणविरोपविचित्रिवाङ्गः । अस्याः कुतोऽपि गृहमेति पतिः प्रभाते, सा खण्डितेति कथिता कविभिः पुराणैः । 3) संज्ञाप्रयोजनमित्यत्र पतेषां त्रयाणामप्युदाहरणानां अवलम्बक इति संज्ञा । अस्याः अवलम्बकसंज्ञायाः प्रस्तावो द्विपदीप्रकरणेऽपि । उदाहरणं रत्नावलीसम्भवं यथा—कुसुमाउहपिब-द्वयं इत्यादि शेषम् । 4) कोअंढं पसुणेत्यत्र कोदण्डं प्रसूनरचितम् । गुणः प्रत्यक्षा मधुकराः । वाणाः कामिनीनां नयनानि विलासगभीराणि । स्वयमततुः जडः सखा तुपारकिरणः । हेलाया तथापि भुवनं जयति मदनः ।

१ दागिणपवणओ B. २ खडकमुप० G; पण्डकमुप० A. ३ पवरण N. ४ कते B. ५ चतुर्मात्रद्वयं X. ६ पण्डिता A. ७ उज्जार ABE; उज्जर DP. ८ जावयं चलणं N. ९ अहितम्बिकः G. The Sūtra is dropped in D. १० पण्डिता A. ११ विलासयंगहिरा B. १२ समयतणू B. /

सान्ते दोनावली ॥ ५८ ॥

सा हेला पादान्ते द्विमात्रोना आवली । यथा—

”नवषण्मालिर्भक्ति काले उं विहृत्यओ,
सजलचिलोअणेहिं पडिआण सत्थओ ।

गिम्हे दवहुआसमसिमेलिणसामलि,
पेच्छेइ हंत विंझसिहरण आवलिं ॥ ५८.१ ॥

चूपगा विनता ॥ ५९ ॥

चतुर्मात्रपदकं पञ्चमात्रो गुरुश्च । समे जो लीवां विनता । यथा—

”मुहसिरिकलाचनिज्जिअदिवायरनेसायरं वड्लोफत्तइं,
अक्खलिअसुद्धज्ञाणाणंलेण निर्दुत्तचलकम्मुग्गइं ।

विणयामरिंदमणिमउडकंतिपच्चारपट्टविअचरणयं,
तं अणुसरामि भवजलहितारणं यद्धमाणमिह सरणयं ॥ ५९.१ ॥

तौ चस्तौ विलासिनी ॥ ६० ॥

द्वौ त्रिमात्रौ एकश्चतुर्मात्रः पुनर्द्वौ त्रिमात्रौ विलासिनी । यथा—

”मत्तकोइलामहुरभासिणी,
हसइ किं पि सा जइ विलासिणी ।

’दोण्हि हुंति सोहमलण्हिआ,
मळिआ तह य चंदजोण्हिआ ॥ ६०.१ ॥

तौ चितौ मञ्जरी ॥ ६१ ॥

द्वौ त्रिमात्रौ त्रयश्चतुर्मात्राः पुनरेकस्त्रिमात्रो मञ्जरी । यथा—

”चूअमंजरीं मंजुओइलागीअयं,
मळयंमारुअं पुण्णविनयं चंदयं ।

1) नवषण्मालिभक्ति इत्यत्र पवित्रानां सार्धं विभ्याचलद्विसंस्मरणमावर्तिं पश्यति । कीदृशीम् । दवहुवासनमपीभिः नलिनाः कृप्याः क्षान्तलयो यत्र ताम् । क । मीप्ने काले । सार्धं कीदृशं । विहृत्य व्याकुलः । कय(कलित)मिंतं ज्ञात्वा । इति क्विम् । नवषण्मालिभक्तिं ज्ञात्वा । कै । साधुनयनैः । 2) मुहसिरिकलेति अत्र मुहसिरीकलापनिर्वित्तदियाकरनिष्ठाकरं त्रिलोकपतिं अस्खलितमुद्राप्यानानलेन निर्दग्धा सङ्क- कर्मेनि उन्नतिलक्ष्मणे येन स तम् । विनतामरेन्द्रमणिसुमुद्रकाञ्चित्प्रारभारेण पट्टवितं रकीकृतं धरणमेव स्वार्थं के चरणकं यस्य स तथा । तं त्रिनमहं अनुस्मरामि भवजलधितारणं वर्षनानामिध धारणमेव धारणम् । 3) म- कोइलामहुरभासिणीत्यत्र यदि सा मत्तकोइलानन्धपुरभासिणी विलासिनी ह्यति तदा लीभायदेव छदने कोमले दे भवतः एका नलिमा द्वितीया चन्द्रज्योत्स्ना । 4) चूअमंजरी इत्यत्र मंजुनाले विषमाद्यः कामा पत्रानि उपकरणानि प्राप्य शीघ्रं त्रैलोक्यनिर्दयनसमर्थो भवति । तानि कानि । चूअमंजरीं मनोशोभाच्छापीति कं मलयचलनादते पूर्णविभवं कन्द्रे च ।

१ मालइति F. २ मलिमिल्लन F. ३ पिच्छइ H. ४ हहतिरे DSB. ५ क्षाणनलेव F. ६ मिरिइयन- क्खनुयई A. ७ दोन्द A; रोवि EKP. ८ छाण्ण्वा B. ९ तुम्हिनी. १० पत्तनद्वय B.

पाविज्जण महुमासि एत्थ विसमत्थओ,
हवइ ज्ञप्ति तेलोकनिज्जयसमेत्थओ ॥ ६१.१ ॥
सा तान्ता सालभञ्जिका ॥ ६२ ॥

सा मञ्जरी त्रिमात्रान्ता सालभञ्जिका । यथा—

१) चरणकमललग्ने वि हु पिअयममि फ्फोविरी,
साल्लंजिअच्च सहि कीस तुमं सि अजंपिरी ।
सुण्णं समुल्लसंति पिअमाहवीकुलकल्लयला,
मयणविजयहुंहुंदिजुणी इय पूरिअनहयला ॥ ६२.१ ॥

चादिः कुसुमिता ॥ ६३ ॥

सैव मञ्जरी पादादौ चतुर्मात्रश्लेषकुसुमिता । यथा—

२) मयपरिपुद्गुद्वकलयंठीचमनिव्वरा,
विह्वंफ्फडभमंतभसलावलिकल्लयलसुंदरा ।

घणघोलंतमलयपवणोहुंअकुसुमिअकेसरा,
द्विअयं निम्महंति न हु कस इमे महुयासरा ॥ ६३.१ ॥

पञ्चगौ द्वितीयपद्यौ जो लीर्वा द्विपदी ॥ ६४ ॥

एकः पञ्चात्रः पञ्च चतुर्मात्राः गुरुथ । तथा द्वितीयपद्यौ चगणौ जो लीर्वा
द्विपदी । यथा—

३) मां रे वच्च पहिअ निअदइअं परिहरिज्जण सव्वहा,

इह हि समुत्थरंतकुसुमायरमासमुहुंमि अज्जहा ।

परिहुअजुवइगीअहालाहलविहलंघलिअचित्तओ,

धैलसि न दुवइअं पि वग्गीसरसरनिउंरंयच्छित्तओ ॥ ६४.१ ॥

1) चरणकमललग्ने सखीं प्रति सप्री प्राह । चरणकमललग्नेऽपि नियजने भवति कथं प्रकोपनशीला हे सखि कथं भजन्वपनशीला । केव । पुत्रिकेव । हे सखि शृणु त्रियो मायवो वसन्तो यस्याः साधोव कौकिलो तस्याः कुलानां कलकलाः शब्दाः समुल्लसन्ति पौरतनभसलाः । इयोप्येक्षंत । कामोदितयानरुच्यनयः । 2) मयपरिपुद्गुद्वय मयपरिपुटेन सव्योपा याः कलकण्ठ्यः तायां पञ्चमस्वरासौर्निर्भरा व्यासाः । विह्वफ्फडो व्याकुले देइपः । पंचविधा भसला भमराद्येपामात्रव्यस्तासां कलकलेन गुधारपेण सुन्दराः । घनाश्च ते घोलन्तश्च एवंविधा मलयपवनात्प्रवृत्ताः पुमुमित्कमरा येपु । पंचविधा यमन्तरासराः कस चित्तं न निम- (मं)मन्ति अपि तु सर्वेद्येति भागः । 3) मा रे वच्च पहिय इत्यत्र रे पयिकं मा वच्च मा याहि तस्यगुच्छ- हरकुसुमाकरमासमुखे यस्तत्स्यारी इत्यर्थः । निज्जयिनां परिहर । कथम् । सर्वथा । यो मुख्या चेत्तं गमिष्यसि कदा पराभूतपुनरतिगीतहालाहलविह्वल्यः सन् कन्धरंशरममूहनारिताः सन् द्विपदिकामपि पद्ययमित्येतिर्नी न पलित्यसि । तवो मा गच्छेत्स्यथः ।

१ तेलुदनि० A; लोदनि० D; तेलोदनित्रय B. २ म्पुत्तओ D. ३ विअयंति CS; पिअयमि A
४ सखिमेति० D. ५ घण घीन स० A. ६ कुलकल्ल० Ds. ७ हुंहुंभिअजिज्जणी इय वृअनइ० B. ८ चतु-
र्मात्रेऽधिके धरिं कु० P. ९ विह्वफ्फुड P; विह्वफ्फुड B. १० पणपुडुम B; पणोपुम N. ११ मारे N.
१२ परहवउवई A; परहुअउवई P. १३ वत्तति N. १४ निज्जय B.

इहान्या अपि सुमनः-तारा-ज्योत्स्ना-मनोवतीप्रभृतयः सप्तत्रिंशद् गणसमा द्विपद्यो
विपुला-चपलादयोऽष्टावर्द्धसमाश्च कैश्चिन्निघट्टाः । ताश्च क्वचित्काश्चिदन्तर्भवन्तीति पृथङ्
नोक्ताः ॥ ६४.१ ॥

साद्ये न्ले छै रचिता ॥ ६५ ॥

सा द्विपदी आद्ये चगणे न्ले लघुचतुष्टये सति छैः सप्तभिर्मात्राभिर्यतिश्चेद्रचिता ।
रतिकैल्यन्ये । यथा—

१) नञिरकीरमिहुणकोलाहलमुह्लिअकलमछेत्तओ,
दिग्मुहमहमहंसगंधुकैडविअसिअसत्तवण्णओ ।

विरइअसुद्धदुद्धसुंवेरिअविरलफासहासओ,
पिअसहि मा पिअंमि परिकुप्पसु जं सरओ समागओ ॥ ६५.१ ॥

गन्तारनालम् ॥ ६६ ॥

सा द्विपदी गुर्वन्ता एकेन गुरुणा वृद्धा आरनालम् । यथा—

१) अविरलवाहवारिधारवलिअलणसोणलोअणाए,
दारुगंपंचवाणवाणाहंयहिअयफुंरंतवेअणाए ।

तुह विरहंमि चंदमंदानिलचंदणवावजालिआए,
अहियणमार नालवणयं पि तीइ तं कुणासि बालिआए ॥ ६६.१ ॥

उपान्त्यलोना कामलेखा ॥ ६७ ॥

सैव द्विपदी अन्त्यस्य गुरोः समीपमुपान्त्यं तत्र यो लः तेनोना कामलेखा ।
यथा—

१) राई चंदकिरणधवळा मणहरणा पुण्फमाळा,
नीलुप्पलपसूणपरिवासमहग्घा जुण्णहाळा ।

गेहं रयणदीयरुईरुइरं गीअं पंचमेणं,
तेण विणा असारमखिलं खु कामलेहाधरेणं ॥ ६७.१ ॥

1) नञिरकीरमिधुने(हुणे)अत्र नवेनगील्लयुक्कमधुनकोलाहलमुपरितदालिसेयाणि यत्थां सा । दिपु-
खेषु उल्लसन्तो गन्धाःकृत्य विकसिताः सप्तपर्णाः यत्थां सा । निरविता मुग्धैः प्रामलोकेः दुग्धानो मुग्ध(इं)रि-
मेति सौदर्भं यत्र । काशेषु दुग्धगुणारोपः इत्यर्थः । सा चात्तो अविरलकादा एव हासः वी उभौ यत्र सा ।
यस्मात्कारणान् पूर्वविधा क्षरत् समागता अत एव त्रियसग्धि त्रिये मा परिधेये कुङ् । 2) अविरलबाह्वेत्यत्र हे
अभिनवमार कामसद्वारूप तस्या मालपनं अपि त्वं न करोषि । तस्याः कथंभूतायाः । अविरलबाह्वेत्यत्र हे
वर्त्ता[विगलनशोण] लोचनायाः । पुनः क० दाह्यपञ्चवाणाह्वद्वये स्वरद्वेदनायास्तत्र विरहे सति चन्द्रमन्दा-
निलचन्द्रनानां तापैःबालितायाः । 3) राई चंदकिरणेत्यत्र चन्द्रकिरणधवळा रात्रिमनोहरा पुण्यमाळा नीलो-
त्पलप्रसूनवासमहग्घो जीर्णहाळा मदिता रघुवर्दीप[रवि]रविं गृहं पञ्चमस्वरंण गीतम् । युष्मित्यप्यादायंम् ।
परं तेन भग्नो विना सर्वे अपि असारम् । कीदृशेन कामरेखाधरेण ।

१ इहान्यापि N. २ मुह्लियकमलः A; मुह्लिअकमलः D ३ गंपवट B; गंपवट C. ४ विरहियअ
ABDNP. ५ सुंदरिम NS. ६ बाणाहइहिं P. ७ विरंमि P. ८ रर dropped in AK; ररं रर N.

पचीवाश्चन्द्रलेखा ॥ ६८ ॥

एकः पणमात्रः चत्वारश्चतुर्मात्राः द्विमात्रश्चैकः चन्द्रलेखा । यथा—

”मयणविधारसमुद्गलहरिविधारकारिणी,

जगिआणंदचंदमणिनिञ्जरसारसारणी ।

उच्छलंतलायणमऊहावलिपसाहिआ,

मञ्ज नैयणकुमुआण इमा सा चंदलेहिआ ॥ ६८.१ ॥

चिपंताः क्रीडनकं जैः ॥ ६९ ॥

चतुर्मात्रत्रयमेकः पञ्चमात्रः त्रिमात्रश्च । जैरित्यष्टभिर्यतिश्चेत्क्रीडनकम् । यथा—

”कंकणकिंकिणिनेउरकलयलमुद्गलं,

पवणपहल्लिरसिचयंचिअगयणयलं ।

दीहोच्छलणखेल्लणकयलोलणयं,

सहइ इमाए अंदोलणकीलणयं ॥ ६९.१ ॥

पपचतदा अरविन्दकम् ॥ ७० ॥

पद्पञ्चचतुस्त्रिद्विमात्राः अरविन्दकम् । यथा—

”उअह तुज्जं विरहे इमाइ मुहकमलं,

अविरलघाहधाराविलुलिअकज्जलं ।

अन्मलेहपिहिअं वं पुण्णिमचंदयं,

सेयलसंचलिअं व नवारविंदयं ॥ ७०.१ ॥

पलदलचदगाद्गौ मागधनकुंटी ॥ ७१ ॥

पणमात्रलघुद्विमात्रलघुचतुर्मात्रद्विमात्रगुरुभ्यः परौ गुरु चेन्मागधनकुंटी । यथा—

”नवमयरंदपाणपाचडमयउत्ताला,

अमरा रुणरुंगंति कार्यालिकयसदाला ।

1) मयणविधारस्य मदनविकारसमुद्गलहरिविधारकारिणी जनिता निष्पादिता भानन्द एव चन्द्रमणि-
श्चन्द्रकान्तस्वस्व निर्द्धरो निष्पन्दः स एव सारसारिणी यथा सा । उच्छलन्तायणमयुल्लेखिभिः प्रसाधिता
शोभिता । मन नयनकुसुदानां एषा चन्द्रलेखेव चन्द्रलेखिका आह्लादकत्वात् । 2) कंकणकिंकिणीत्यत्र
पदस्य आन्दोलनक्रीडन शोभते । कङ्कणकिङ्किणीपुराणां कलकलः शब्दविशेषेन सुतरम् । पुनः कर्षंभूताम् ।
परनेन प्रकम्पमानं यत्निघ्नं परिधानवस्त्रं तेनाञ्चितं पूजितं गगनतलं यत्र तत् । दीर्घान्दोलनरीडाहाल्ये-
डनकम् । 3) उअ तुज्जेत्यत्र पश्य तव विरहे एतस्या मुखमलम् । कीदृशम् । अविरलं निरन्तरं वायुधाराभि-
र्विलुलिं कज्जलं यत्र । अत्रलेखापिहितमिन पाणिमचन्द्र अथवा सेवालपटलैः सवलितं आच्छादितं नवीनार-
विन्दमित्र । 4) नवमयरंदेत्यत्र नूतनमकरन्दपानेन प्रश्लो मन्त्रेण उच्यते मन्त्रेण उच्यते मन्त्रेण उच्यते मन्त्रेण उच्यते
(न)शब्दं कुर्वन्ति । कीदृशाः । काकरीकृतज्ञानालाः । विरुपा दृष्टिर्गता वा विदृष्टयः न विदृष्टयो अविदृष्टयः
शोभनदृष्टय इत्यर्थः । चूताङ्कुरः कपायः कण्ठे यास्य वा पृथ्विधाः कलकपट्टयः कोकिलाः पञ्चमस्वरं उद्गिरति
शब्दं कुर्वन्तीत्यर्थः ।

१ समर ९. २ विन्गर Dm; विन्गर CP. ३ नयनकु- N. ४ चिपचाः N. ५ तुज्जं N. ६ विहिल्यं
D. ७ The whole line upto वया is dropped in P. C कोदलि A.

पंचमसुगिरंति एआ अविदिद्वीथो,
चूअंऊरुकसायकंठा कलैयंठीओ ॥ ७१.१ ॥

सश्चेन्नकुटकम् ॥ ७२ ॥

पलदलचदगात्सर्गणश्चेत्तदा नकुटकम् । यथा—

“परिमल्लुद्धलोलअलिगीअसणकुडयं,
जाव न जग्गवेइ विसमैत्थमहाभडयं ।

माणं मोत्तुआण माणंसिणि सप्पणयं,
पेम्भनरेण ताव अणुसर संहि वड्हयं ॥ ७२.१ ॥

पज्जा सिः समात् ॥ ७३ ॥

एकः पण्मात्रो जगणः सगणत्रयं च समानकुटकं समनकुटकमित्यर्थः । यथा—

“सयलमुरासुरिदपरिवंदिअपायतलो,
निरुवमझाणणाणैवसनासिअंकम्ममलो ।

निवसउ मे मणंमि भयंयं सिरिवीरजिणो,
विलयं जंति कामपमुहा जह ते अरिणो ॥ ७३.१ ॥

नलगजसाः ससौ यदि तदा समनकुटकमिति तु ”संस्कृतनकुटकैव गतार्थमिति
नोक्तम् ॥ ७३.१ ॥

त्रिष्वप्यन्त्यचस्य ते तरङ्गकम् ॥ ७४ ॥

त्रिष्वपि मागधनकुटी-नकुटक-समनकुटीकैष्वन्त्यस्य चतुर्मात्रस्य स्थाने त्रिमात्रैश्चैद्
भवति तदा तरङ्गकम् । यथा—

“बहुविहंभायमुद्धमहुरत्तणमंदिरे,
पवणुद्धूअसामसरसीरुहमुंदरं ।

निम्मलकंतिपुंजपरिलद्धयचंगयं,
सोइइ तीइ दीहनवणाण तीरंगिअं ॥ ७४.१ ॥

1) परिमल्लस्य परिमल्लेषु लुद्धलोलअमर्गानेन स्वन्वत् वृत्तं कर्तव्येन न्यस्यं कन्धंमहाभटं न जागरयति
तावत् दे मनस्विनि मानं सुक्खा सप्रणयं प्रेमभरणेण मति पडभं अणुसर भजेत्तय्ये; । 2) सयलमुरासुर
त्थेति धीभागवान् धीरजिनो नियससु । कीरुह । सयलमुरासुरेन्द्रपरिवन्दितपादतलः । निरपमभ्यायज्ञानपटोने
नाशितः कर्मेमलो येन सः । तथेति किम् । यथा ते प्रसिद्धा अरयाः कामप्रेषादुपः विडयं पाति ।
3) संस्कृतनकुटकैवेत्यत्र नकुटमिति नाम जयदेवनने । स्वन्ते तु ससदपाशराणां जार्जा ‘अत्रयत्ना सयवविप्रथम्’
(३-३९७) । 4) बहुविहभावेत्यत्र बहुविधभावेन सुगयं मनोहरं मुन्दरत्वं तस्य मन्दिरं गृहम् । पवनोद्धत-
सरसीरुहमुन्दरं निर्मलकान्तिपुंजेन परिलद्धयचंगयं, इत् शोभन्ते तस्मा दीर्घवपनतरङ्गितम् ।

१ अविदिद्वीथो D. २ चूअंऊर A; चूअकर ES. ३ कलैयंठीओ EE. ४ म्माणो वनंणयधेत् P.
५ विसमचउ B. ६ मणययं A. ७ निम्मं E. ८ सिहि B. ९ आणणाण P. १० कासिअ B. ११ भयं
X. १२९ नकुटैष्वन्त्यस्य P. १३ त्रिमात्रे सति P. १४ बहुविहु B; विह dropped in A. १५ पवनदूअ
०. गन्तुद्धुअ ADN. १६ तरंगयं A.

गान्तं पवनोद्भुतम् ॥ ७५ ॥

तरङ्गमेव गान्तं अन्ते गुरुणाधिकं पवनोद्भुतम् । यथा -

”भसला दसयति मेहुपाणपरन्वसाण,
उकठातरलिअमणाण निअवद्धहाण ।

निअमरमहुएगीईरवसुवरिउ इमासु,
दोलाकीलणाइ पवणुद्धुअवद्धिआसु ॥ ७५.१ ॥

चाभ्यां पाभ्यां पाद्वा तिर्निध्यायिका ॥ ७६ ॥

द्राभ्यां चतुर्मात्राभ्यां यद्वा पञ्चमात्राभ्यां एकस्माद्वा पञ्चमात्रात्पर त्रिमात्रयं
चेत् त्रिधाप्येषा निध्यायिका ॥ चाभ्यां तिर्यया -

”हो सामोअरि कुरगनेत्तिए,
वयणमऊहजिअचवकतिए ।

निज्झाइज्जीवापिअमणसिए,
दुसहो तुज्झ विरहानलो पिए ॥ ७६.१ ॥

पाभ्यां तिर्यया -

”निज्झाइअइ जत्व मवगयवहरी,
ललिअकतिचगे कलकसोअरी ।

सेरति त तुह मुहचदय सया,
उंच्चिरनालहरिणच्छि चउ(ओ)त्वा ॥ ७६.२ ॥

पाचिर्यया -

”हरइ जम्मसयसचिआइ,
अवित्राण असेसदुरिआइ ।

तुह मुह जणिअमयणमाह,
निज्झाइज्ज पि मुरणनाह ॥ ७६.३ ॥

1) भसला दसयतिवत्र अमरा पवनोद्भुतमिहाका तु यवा तु दोलाकीलनामि दसयति । किं कृत्वा ।
निर्भ्रमपुर्णसिपमिनुषासं । कामान् । निज्झतुनामाम् । कीदरीनाम् । मधुरानपरयदानां उरुव्यतरलिअ-
मनसात् । 2) द मनेअरीयत्र ह धामोअरि तत्र विरहानलो दुसहो यत्र । तत्र कथभूयाया । तुज्झ-
नयाया अद्वतसुएत्रिअणुद्धुअसः निध्यायन भङ्गे कृतं त्रीणिशे मनमेव कामा यया तस्याः । 3) निज्झाइ
अइत्यत्र यत्र पदस्य इ मयमदयतरी कञ्जइमात्ता निध्यायन इत्यने । वीरणि मुह । ललिअकामिअणा मुन्दरे ।
उंच्चिरनालहरिणच्छि यन्ताकारनासत्र मुणस्य सयल(ह) । क । चउत्वा चतुरा यथा (पक्ष इ) चओत्वा ।
4) हरइ जम्मसयसचिआइ इत्यत्र ह जनिअद्वतनाथ इ मुरणनाथ इ त्रिनद्व । निज्झाइअति - भवतो ह्ये
सत् जम्मसयसचिआमि नि इवगुरामि म उद्वतां नानिनां इराव विनसयन इति भावः ।

केचिन्तु पचाभ्यां तिरिति निध्यायिकां वदन्ति । यथा—

“वम्मीसरकंचणतोमरललिआ,

विट्ठा छुड्ड सुंदरि चंपकलिआ ।

. घुलिओ छुड्ड दक्खिणओ गंधवहो,

विअलिओ ता पहिआण मणोरहो ॥ ७६.४ ॥

चुपौ युग्न जोऽधिकाक्षरा ॥ ७७ ॥

पञ्च चतुर्मात्रा एकः पञ्चमात्रस्तथा समो न जगणोऽधिकाक्षरा । यथा—

“उज्जागरओ कपोलपडुत्तणं तणुअत्तं,

वीहुण्हा सासदडया चित्तए विवसत्तं ।

अहिअक्खरजंपिएण किं वा मुहय तुह विरहे,

सा एत्ताहे वराईआ निअयं मरणं लहे ॥ ७७.१ ॥

सा तुर्यपा मुग्घिका ॥ ७८ ॥

सा अधिकाक्षरा तुर्योऽपि चेत्यमणो भवति तदा मुग्घिका । यथा—

“जीए लग्गेइ चंदणं गरलरसं व दूसह,

अगपि अ जीए तावइ ससी अणंगनीसहं ।

कयलीदलमारुओ वि किरइ हुअवहं पिव जीए,

दाहो मुट्ठाइ एस कह समइ गुणालय तीए ॥ ७८.१ ॥

आदौ पँश्चित्रलेखा ॥ ७९ ॥

सा अधिकाक्षरा आदौ पँश्चेच्चित्रलेखा । यथा—

“नहयलम्मि सयलदिसामुहेसु गहणम्मि गिरिवरे,

सरिपुक्खरिणिआसु देवउलएसु भित्तिमु नंयरे ।

दूरम्मि पासे घरम्मि अंगणएएसए तुह

चित्तलिहिअं पिव मयच्छि पेच्छामि सुंदरं सुहं ॥ ७९.१ ॥

1) वम्मीसरकंचणत्वत्र हे सु इरि यावत् कन्दर्पस्व काञ्चनतोमरवल्गिता मणोहरा चम्पकलिका इत्या
यावत् दक्षिणाः एतद्वदो वातु पूमान् । छुड्ड इदम् अर्ध्यायं निश्चये च । निश्चि । वाच्ययिकानां मनोरथो
गलितः । 2) उज्जागरात् इत्यत्र केचित्कविप्राह । तत्र विरट् सन् तस्या निद्राभव व कपोले वाण्डुत्वं दीर्घ्या
श्वासदण्डा चित्ते विह्वलत्व इत्यादिनां देषा भवन्ति । अहिअक्खरजंपिएणत्ति - अत्रिकप्रत्ययकथनन किं वा ।
इदानीं सा वराहिका निश्चित मरण प्राप्स्यति केत्वं नामिष्यसीति भावः । 3) जीए लग्गेइ चंदणमित्यत्र यस्या
अङ्गे गरलरसमित् चन्दन दुस्तह लगति । यस्या अङ्गमपि नापरति । क । दाशी चन्द्र । कीरत्ता । अनङ्गस्य
नितरा सखा । कदलीदलमारुओऽपि विरहंति हुताशनवहाह करति यस्या मुग्घायाः हे गुणालय । त्वया विना
कथं एतदुपशाम्यति । 4) नहयलम्मि सयलत्वत्र नभसि सकलविधुखेषु गहने गिरिवरे नदी महती सरिपु
तुच्छजला पुष्करिणी वापी वासु । देवकुले भित्तिपु नगरे दूरदेशे पार्श्वे गृहे प्राङ्गणप्रदेशे एषु स्थानेषु हे मृगाक्षि
चित्रलिखितमित् मुन्दर त्वानन पश्यामि ।

१ विलिओ N, विपडिब A. २ विवचत N. ३ वराईया A. ४ य A; dropped in P. ५ य
N. ६ सरिपु० B. ७ भयरे S.

पौ मल्लिका ॥ ८० ॥

साधिकाक्षरा आदौ पौ चेन्मल्लिका । यथा -

"उन्मिर्जुड मायंदमंजरी पाडला दलडे चिरं,
सा पायर्हविआससिरी अ नोमालिआ वि निम्भरं ।
विअसठ वसंतमि फुडं मणहरा असोअवह्लिआ,
एक चिअ भसलस्स माणसं हरइ हंत मल्लिआ ॥ ८०.१ ॥

सा तुर्यपा दीपिका ॥ ८१ ॥

सा मल्लिका चतुर्थः पथेदीपिका । यथा -

"मत्तवारिहरपतिरुद्धहरिणंकमऊहसोइए,
रोअसीकंदरूससंतघोरअंधयारवूहए ।
रमणवासभवणाहिसारिआण रुंडरविज्जुलोहिआ,
कामिणीण अवलोअकारिणी हयइ इह कर्दीविआ ॥ ८१.१ ॥

तामिर्लक्षिमका ॥ ८२ ॥

ताभिरधिकाक्षरादिभिः संकीर्णा लक्षिमका । यथा -

"केसररुखयमायंदतिलयअसोअकोरया,
विरहाणलहज्जंतनिअंविणिजीविअचोरया ।
एवे किर दुप्पिच्छा विलसंति मणोहवसरा,
जेसुं ते कह निग्गमिअव्या महूलच्छिवासरा ॥ ८२.१ ॥

अत्राद्यपादत्रये अधिकाक्षरा चतुर्थपादे भुग्धिका । एवमन्याभिरप्युदाहार्या
केचित्सर्वरपि खञ्जकभेदैः संकीर्णतायां लक्षिमकामिच्छन्ति ॥ ८२.१ ॥

चतुष्पञ्चपदसप्ताष्टनवपा मदनावतार-मधुकरी-
नवकोकिला-कामलीला-सुतारा-चसन्तोत्सवाः ॥ ८३ ॥

चतुरादिपाः क्रमेण मदनावतारादयो भवन्ति । तत्र चतुर्भिः पञ्चमात्रिमदनावतारः ।

1) उन्मिहिववति - मा इन्द्रमधारी उद्भिननु । पाडला दलउत्ति - विक्रमिता भवतु । प्रकटा
विकासधीर्यथाः सापि नयमाटिका उताभिन्द । निर्भरं यथा स्वात्था विरसतु । क । वसन्ते । परं केवलं एकेव
भमरस्य मल्लिका मानसं हरति नान्येति भावः । 2) मत्तवारिहरैत्यत्र मत्त उक्त्या चारिपूहं (पर ?) पद्धिभिः
कदा हरिणाद्रमयूयस्यैः भोभिने [मयूयानां दोषा यत्र तस्मिन् ed.] रोदसी दिनः पूयिरीरूपकन्दराय उक्त-
सत् (६) योरान्धकारस्पृहे मति रचिरविपुलेत्तिका रमणवासभवनामिमारिकानां कामिनीनां भयलोअकारिणी
कर्दीविअ इह भवति । 3) केसररुखयवेत्यत्र । स्वर्गो प्रति मयी प्राह । केसररुखरूपचूलनिलकाशोकानां
श्लोकः पुष्पमुकुला येपु । विरहानलेन दंष्ट्रमाननितम्भिर्नजीविततरुका हे मयि एने दुःप्रेक्षा मनोभवत्ता
विलसन्ति येपु । ने मयुनासल येप्रस्य लक्ष्मीयेपु ते च ते यामराः कथं गमयितव्याः । त्रियं विनेत्यर्थः ।

१ उन्मिहिववति K. २ मंजरपोता A. ३ दत्तभो MS. ४ पण्ड P. पायर्हो B. ५ य A. ६ इह विभ A.
७ मयूह A. ८ कंदरुयसो MS. कंदरुयसो K. ९ रचिर A. १० वोरच A. ११ रप्येव्य AB. १२ मदनः B.

यथा—

“गिज्जन्ति गीईओ पिज्जन्ति मइराओ,
नघन्ति वेसाओ परिहसिअकेसाओ ।

एवमत्रोत्रपरिरंभणासारए,

कीलन्ति रामाओ मयणावयारए ॥ ८३.१ ॥

पञ्चभिर्मधुकरी । यथा—

“चरणेण वि नवफुडिअकुडयमपरिघट्टयन्तिआ,
पक्खवाएण वि विहसिअकेअयमच्छिवन्तिओ ।

उअह झत्ति एसा निम्मलय्यैरगुणाणुरंजिरी,

अहिसरइ विअसंतजाइकुसुमं चेअं महुअरी ॥ ८३.२ ॥

पइभिर्नवकोकिला । यथा—

“नवकोइलरवा ईलमंजरिअमायंदतरुंकारए,
सच्छंदमड्डिआमयरंदरसमत्तपोलंतछप्पए ।

जिंभंतंमलयदिसमीरणलोएलनोमालिआवहिए,

संभरइ पंविओ पिअयमं ओसाहिं हियर्यए सहिए ॥ ८३.३ ॥

सप्तभिः कामलीला । यथा—

“मत्तपिअमाहवीपंचमोगारणुंजंतचूअहुमत्तंवओ,
मिउमलयर्मांसुइअवहिएप्पसूणगाघोलंतरोलेंवओ ।

चारुकंकेहिसाईतदोलासमंदोएणासंतनारीअणो,

कामलीलासहो संपयं विलसए एँथ एसो वसंतक्खणो ॥ ८३.४ ॥

1) गिज्जन्ति गीईओ इत्यत्र गीयन्ते गीतयः पीयते मदिरा जनैः । परिहसितवेदाः क्लृप्तेषां वेदयाः नृत्यन्ति नृत्यं कुर्वन्ति । तथा अन्योन्यं परिरंभणं आलिङ्गनं यासां ता रामाः प्रीडन्ति । क। शारदे शरत्काले । कीरत्ते । मदनावतारके । 2) चरणेण वि इत्यत्र । हे मित्र त्वं पश्य इयं सा मधुकरी अभिमरति । किं कुर्वन्ती । अपरिघट्टयन्ती । कम् । नयस्फुटितफुटजम् । केन । पादेनापि । पुनः किं कुर्वन्ती । अशिज्जन्तीएचि-अश्रुशान्ती । कम् । विकसितकेतकम् । केन । पक्षपातेनापि । झत्ति शीघ्रम् । कीटती । निर्मलगुणेषु अनुरजते इति निर्मलगुणानुरजिनी एवंविधा तनी विकसितजानितुसमं प्रतीत्यर्थः । 3) नवकोइलरवेत्तर नूतनध्यासौ कोकिलरवाकुलध्यासौ माङ्गरितध्यासौ माकन्दतराग्रतृक्षस्तस्य कान्तारं वने । पुनः कथंभूते । म्वच्छन्दमड्डिआ-मकरन्दरसेन मत्ता उम्मत्ता घोलन्त्यः पदपदा यत्र । जिंभंतो देवयो लोले । स चासौ मलयद्रिसमीरणे वायुक्षेपेण लोला नवमालिकावहियंत्र । एवंविधे वने पयिक इयितो प्रियतमां स्मरति । क। हृदये । श्रमियते ओपधिं स्मरति तथेति भावः । 4) मत्तपिअमाहवीत्यत्र मांप्रते अत्र कामलीलासखः एष वसन्तध्वजो विलसति मयवेते । मत्ता चासौ प्रियमाधवी कोकिला तस्याः पञ्चमोद्गारेण गुञ्जन् चूअहुमस्तम्यो यथ सः । मृदुमलय-मारुकोदूतरङ्गीप्रसूनाग्रे घोलन् अमरस्तम्यो यथ सः । चारुकंकेहिसाखान्तेषु या दोलास्तासामसमं यदान्दोएनं तयास्तको नारीजनो यत्र स तथा ।

१ देचित्तु सर्वे० P. २ केअम P. ३ अजिर्विआ A. ४ निम्मलयगुणाणु K; निम्मलयलए० A. ५ विअ ACDS; चेव P. ६ रसाउल A. ७ जंभंत K. ८ हियए P. ९ पंचमुगार B. १० मारुओदुअ A; माओउअ N. ११ णानत D. १२ नारीजनो A, १३ एचोत्तए सउ० A.

अष्टाभिः सुतारा । यथा—

”पिथयम कर्हं जासि एआइणिं मं चइत्तूण देसंतरं पेच्छ निहज्ज,
सुरहिमासो पयट्टो असेसाणं जणाणं विलासेकदिक्खामुगुरु अज्ज ।

एस सुचिसट्टकंदोदुट्टकंकेल्लिमायंदघोलंतरोलंवगीइस्सणो,
जं सुतारो धणुइहदंकारओ इह निसामिज्जए सुइहंपंचेसुणो ॥ ८३.५ ॥

नवभिर्वसन्तोत्सवः । यथा—

”कुल्लिआणेअंकेकेल्लिमहुपाणमत्तालिइंकारकलगीइगिज्जंतकुसमाइहो,
मायंदनयमंजरीकसायकंठकलयंठीकोलाहलाउल्लिज्जंततरुसमूहो ।

पिथयमपरिरंभणचुंवणाइण्यसंगसंगलिअरसनीसंदुहुसिअरोमकूरओ,
हलहलिअतरैणिअणहिअयंओ पंचिअपंचमो विलसिओ वणेसुं वसंतयउमओ ॥ ८३.६ ॥

खञ्जकप्रकरणम् ।

*

खञ्जकं दीर्घाकृतं शीर्षकम् ॥ ८४ ॥

खञ्जकान्यपि दीर्घाकृतानि शीर्षकसंज्ञानि ॥ ८४ ॥

शीर्षकविशेषानाह—

गीत्यन्तावचलम्बकौ द्विपदीखण्डम् ॥ ८५ ॥

”अवलम्बकद्रयमन्ते गीतिथेचदा द्विपदीखण्डम् । यथा स्तावल्याम्—

”कुसुमाडहपिअदूअयं, मउलावंतो चूअयं ।

सिदिलिअमाणगहणओ, याअइ दाहिणपवणओ ॥

1) पिथयम कहमित्यत्र । हे प्रियतम इदानीं मं त्यक्त्वा क यास्यसि हे निलज्ज प्रेक्षस्व यस्मान्मधु-
मासः प्रवृत्तः भरोपाणां जनानां विलासाय पुत्रोऽद्वितीयो वीक्षामुख- । किं च भजंति—अथ । यस्मादेवः सुविक्र-
सितः । कन्दोदृति—वेश्यः कमलनाधी । विक्रसिगकमलकड्डेल्लिमारुदेषु घोलेन् भ्रमराणा गीतिम्बनः धूपते ।
सुतारो दीपः । इवांप्रेक्षणे । सुभट्टपेयेरेधंनुदंणदद्वस्य (क ?) । इया(यो)राध्याहायः । 2) कुल्लिआण्य-
कंकेलीत्यत्र यनेषु वसन्तोत्सवः प्रविलसितः । कीदृशः । पुपित्तनेककड्डेल्लिमधुपानेन मत्तभ्रमरसङ्घारगीतिभिर्गीत्य-
भानकुसुमाएषु यय माकन्दन्तनमअरिभिः करायितः वण्ये यासां ताः कवरुण्डाः तासां कोलाहलेः आकुली-
क्षियमाणः तस्मन्मूहो यय । तथा प्रियतमानां पुंस्रोणां परिरंभणचुम्बनाद्विपद्वान् सगलितरसः प्रम्बेद्लक्षणः
तस्य निस्वन्दः सर्वतः प्रसरणं तेनोदृयिताः सिक्का रोमदृसा यय सः । हलइतिअत्ति—म्याकुल्लमरणोक्त्तो यय
सः । प्रपठिताः पन्नमः स्त्रो यय सः । 3) अत्रयम्बकद्रयमित्यत्र प्रयोऽपि सण्णोरखण्डखण्डिताभेदाः
प्रदेकम्बकम्बकम्बजाः । 4) कुसुमाडहपिअदूअयमित्यत्र कुसुमायुधप्रियवृत्तं मुहलवन् प्लवं सहकारम् ।
शिविल्लितं मानप्रहण यथावा । दृशिणपयनो कानि विवृलितवकुळापीडकः । आपीडकः पुण्यमुकृतः । ईप्सितप्रिय-
वममेलेकः सबन्धदृष्ट यय, प्रतीक्षायामन्तः सुनिमार्थः काम्यानि मेरे प्रप्तोति । इवः दृशिणपवणमनानमनं
मधुमासो वसन्तः प्रवृत्त इदयानि मूर्त्ति करोति वधादिभ्यनि कानो ल्छपावन्ते । ईः । कुसुमवर्गी ।

१ कंकोः 53. २ इहणने repeated in D. ३ आणेन A. ४ तदनीभन N. ५ द्वियभे AB;
द्वियभरभे P. ६ इं द्रं dropped in A.

विअलिअवडलामेलओ, इच्छिअपिअयममेलओ ।
 पडियालणअसमत्थओ, तम्मइ जुअईसत्थओ ॥
 इअ पढमं महुमासओ जणस्स हिअयाइं कुणैइ मउआइं ।
 पच्छा विंधइ कामओ लद्धावसरेहिं कुमुमवाणेहिं ॥ ८५.१ ॥

द्विपद्यन्ते गीतिर्द्विभङ्गिका ॥ ८६ ॥

”द्वौ द्विपदीगीतिरूपौ भङ्गावस्थां द्विभङ्गिका । यथा—

”दारुणदेहदाहपविअंभणफुत्तहारए,
 हिअयत्थलनिहित्तघणचंदणपंकुचोडैकारए ।
 दीहरसासदडुसहिकरयलधुअविअणारविंदए,
 तिणयणतईअनेत्तपत्तानलजालकरालचंदए ॥
 विरहम्मि तुञ्ज एरिसे तइ शीणा कुवलयच्छ सदुहंगिआ ।
 जह सणहलकरईहणणयं तीए अंगंमि सिक्खइ अणंगओ ॥ ८६.१ ॥

अन्यथापि ॥ ८७ ॥

अन्यैरपि छन्दोभिर्द्वन्द्वितैर्द्विभङ्गी अन्यैरुक्ता । तत्र गाथाया ”भद्रिकाया योगे
 यथा—

”उद्धाईअज्ञानिलसडर्पक्षंपणपडंतविद्वयोहे,
 अविरलयदलसलकंतविज्जुलावललल्लके ॥
 सरहसरडंतदहुरे कणंतमोरे पटंतजलनियदए,
 गजंतमेहमंतले को जिअइ विणा पिण्ण पाउसम्मि ॥ ८७.१ ॥

1) द्वौ द्विपदीत्यत्र ‘पद्युगं द्वितीयपद्यौ जो कीर्वा द्विपदी’ (४.५५) । 2) दारुणदेहदाहेत्यत्र हे मुभग हे कुवलयाश्च तत्र ईदं विरहे सा मुदुत्तान्यजानि यस्याः सा । तथा शीणा यथा उस्याः भजे अनङ्गः सुक्ष्मलक्ष्यहननकं शिष्यनि । पृथावता अनीय कृता जातेत्यर्थः । कीदसे विरहानले । दारुणदेहदाह-परिरम्भगतः स्फुट स्फुटन्तो हारा यत्र स तस्मिन् । हृदयस्थलनियिकयनचन्दनपङ्कज । उच्छोडो देह्यः शोषे भेदो च । शोषकारके । दीर्घभारं दीर्घं लघ्वीकरपुनस्यजनारविन्दं यत्र स तस्मिन् । त्रिनयनपृतापनेत्रपत्रानल-ज्वालावकरालो भालचन्दो यत्र स तस्मिन् । 3) भद्रिकाया योगे इत्यत्र एषा भद्रिका गीतिः द्वाभ्यां भद्रिकैर्द्वि सूत्रेण (३.४) पणणद्वयाधिका गीतिः । 4) उद्धाईअज्ञानिलेत्यत्र उद्यावस्थेन वाहितो यो क्षान्तिलस्तस्य ये शङ्खपट्टरेणे गान्धा कृता पत्तवो विटपीया यत्र । अविरलयदलसलकंती या विपुत्र तस्याः बलयं तेन लल्लके भीपणे इत्यर्थः । इदं विपुला नाम गाथा । तथा सरभनं रटन्तो दुर्दुरा यत्र । षण्ण्यः शब्दापमाना मयूरा यत्र । पत्तवो जलनियद्वद्वा यत्र । गजेन्ति मेघमण्डलानि यत्र । को जीवति त्रियया विना प्राण्यि काले ।

१ जुवईस• AB. २ कुणति P. ३ उच्छोड K. ४ सहिररयलधुअ A. ५ पुअ N. ६ उईअ A. ७ लपहुणणयं N; लपहुणणयं S. ८ द्विभङ्गिका । तत्र E; द्विभङ्गी भवति । तत्र P. ९ उद्धाईअ K; उद्धाईव A. १० क्षणपडंतपण SS; शङ्खपडंतपण AB. ११ पिअएण E.

“वस्तुवदनकस्य कर्पूरेण । यथा—

“निकंदल कय कच्छ नलिणिवज्जिअ कय सैरसरि,

निंशंदणु किउ मलउ तुहिणवज्जिउ किउ हिमगिरि ।

निप्पल्लय किअं करि पयत्तु कंकेल्लिपिईविसय,

पत्तचत्त कय वालकयलि अकुमुम कय तरुलय ॥

सिसिरोवचारकिहिं परिअणिहिं निम्मुत्ताइल कय भुरण ।

तो वि हु न तीई तुइ विरहभरि रसई दाइ दारुणविअण ॥ ८७.२ ॥

“कुङ्कुमेन । यथा—

“गयणुप्परि कि न चढहि किंनरि विक्खरहि “दिसिहि वस्तु,

भुवणत्तयसंतंहुं इरहि कि न किरवि” सुधारसु ।

अंधयारु कि न दल्लहि पयडि उज्जोउ गहिइंते,

कि न धरिज्जहि देवि सिंरिहं सइं इरि सोहिइउ ॥

कि न तणउ होहि रयणांयरह होहि कि न सिरिभायरु ।

तु वि चंद निअवि मुहुं गोरिअंहि कु वि न करइ तुइ आयरु ॥८७.३॥

रासावलपस्य कर्पूरेण । यथा—

“परहुअपंचमसवणसमथ मन्नं स किर,

विंभणि भणइ न किं पि मुद्ध कलहंसगिरि ।

1) वस्तुवदनकस्य कर्पूरेणेत्यत्र । ‘पचिया युज्यञच भोजे जो लींवां वस्तुवदनकम् (५.२५) । दाचदालदाचदालि कर्पूरो णेः’ (७.२) । 2) निकंदल कयेत्यत्र निकन्दलाः कृताः कच्छा जलप्रदेताः । नलिनीवर्जिताः कृताः सरःसरितः निखन्दनः कृतो मलयः मलयाचलः तुहिनवर्जितः कृतो हिमगिरिः । तथा प्रपद्ये कृत्वा निष्कृतवानि कृतानि कष्टेतिष्ठितपिण्डानि पप्ररहिताः कृताः वालकदल्यः अकुमुमाः कृतान्तरलताः शिशिरोपधारकानि परिवर्तनैर्मिमुंक्षानि कृतानि भुवनानि । तथापि न तस्मान्न विरहभरं संभति दाहदारुणवेदना । 3) कुङ्कुमेन कयेत्यत्र ‘सोन्मलोनः कुङ्कुमः’ (७.३) । 4) गयणुप्पीत्यत्र गगनोपरि किं न चरति । किन्ति इति पादपूर्णे । किञ्चित् सिद्धुं चरति । भुवनप्रयत्नाप इरति किं न विदीये सुधारसम् । अन्धकारं किं न दलमि प्रकटीकृत्य उदयोर् प्रदिहं भास्वरम् । किं न देवेन हरेण शिरसा प्रियमे स्वयं शोभायान्तरम् । किं न तनयो भवेति रयाकरस्य । भवति किं न धीभागा । पंचविधस्य वाने तथापि गीयाः क्षिया मुग्धं दृष्ट्वा इ पन्तु कोऽपि तदाहरं न करोति । 5) परहुअपंचमेत्यत्र । तेन कारणेन कलहंसग्रीवंस्या पंचविधा सर्वा किमपि न यकि मो वदन्ति । अपरपरभृशवज्रमज्रवणात् मापि यदिव्यति तस्मात्पंचभूतः स्वभाव इत्यर्थः । तथा तेन कारणेन सा दयेन मुपे न प्रडोरुवति पञ्चाभ्या दाशिवदना । दयेन हि चन्द्रकमुग्धे भाति । पञ्चाभ्या माक्षार कर्पूरे प्रदुं अदात्ता । तथा सा मृगनयना जननि धरिने पुमुनतार मत्वा क्षणे क्षणे उत्तरम्यति । रूपनिधिप्यारु कुमुनतारस्य सम्बोधनम् । तत्र दशानं भविष्यति ।

१ वस्तुवदनकस्य D. २ नलिण B. ३ कर्पूरे E. ४ निशंदणु E. ५ किंनरि AE. ६ विक्खरस्य DE. ७ निष्कृतवानि K. ८ लींवा B. ९ विपद् A. १० किंनरि B. ११ शिशिरोपरि DE. १२ कोऽपि K. १३ विरवि B. १४ दलेहि E. १५ कर्पूरेणो D. १६ शिरिहि E. १७ रयणारु CE. १८ वदन्तु D. १९ मुह F. २० लोचिभं B. २१ सोन्मलं B.

चंदु न दिक्त्तण सक्कं जं सा ससिवयणि,

दप्पणि मुहु न पलोअइ तिंभणि मयनयणि ॥

वेइरिउ मणि भँन्नवि कुमुमसरु रणित्तिणि सा बहु उत्तसइ ।

अँच्छरिउ रूयनिहि वुसमसरु तुह दंसणुं जं अहिलसइ ॥ ८७.४ ॥

कुक्कुमेन । यथा—

”जइ अ झलंक्कहिं नर्यण दीहंनयणिअहि खणु,

केअइकुमुमदलन्निं भसलु विलसइ व जणु ।

जँइ तीए मुहि^{१३} हावि महु हाँसँउ चटइ,

ता जणु हीरयपउमरायसचउ झटइ ॥

जइ तीएँ महुमिउभासिणिहि वयणुणुंके निगुणिञ्जइ ।

तौँवह करेणुं^{१४} जणु अमयरु कण्णपण्णपुडि पिञ्जइ ॥ ८७.५ ॥

वस्तुनदनकरासावल्लयसंकीर्णस्य कर्पूरेण । यथा—

”अविहइअवरुंभरपरुडगुण्णगठिनिनद्धउ,

एँआरिण हलि गलइ पिन्मु सरल्लिमवसलद्धउ ।

माणमडप्परु तुह न जुत्तु उत्तिमरमणि,

तिंभणि वारउ वारवार वारणैगमणि ॥

अँह करिहि कलहु वलहिण सहु इच्छि मयच्छिँ इ पणयँमुहु ।

माणिकिमणसिणि करिबे^{१५} वलु हेह्लि खेह्लिता जँउ तुहँ ॥ ८७.६ ॥

1) जइ अ झलंक्कहिं इत्यत्र यदि दीर्घेनयनाया क्रिया नयन अभीक्ष्ण दीप्यत तदा कतफीडमुनदलं अमरो विलसताति 'जणु उल्लेक्षात्' । उल्लेक्षत । याद वसा मुये हावेन हास्य चटति तदा हीरकपद्मरागसत्त्व क्षयति पवतीत्यर्थः । जणु इत्यर्थः । तथा यदि वसा गृह्णमयुरभाविष्या वचनगुण्ये नितरा धूयते तदा कणपर्णपुट कृत्वा जनैरमृतरस पीयते । 2) अविहइअवरुंभरपरुडगुण्णगठिनिनद्धउः अनिघारेण प्रस्तावादहकारेण सरल्लिमनश्लब्ध मेम हे सखि गलत । तत्र कारणेन मानप्राग्भारः तत्र न युक्तो हे उत्तम रमणि । त्वा वारवार वारवामि । अथवा करिण्यसिं कलई यदा तदा हे हस्त्रिगमने प्रणत्रमुत्र भर्तुमुस इच्छि इप्पा हे मानैकमनस्विनि हे सखि अत्र अपि तृया कीचित् युक्त तत्र ।

१ दक्खिण D २ वरिउ A. ३ ननिवि P ४ अच्छरिउ A ५ कुमुमसरु BP ६ दवण A ७ मलक्कदि S ८ नयणु P ९ वीणन० A १० दल्लिनि h d ११ जइ व ताइ k d, जइ तीइ A १२ मुहहावि h d १३ हाउ A १४ ताइ A h d P १५ वयणुणु B S १६ निगुणिञ्जइ AS १७ ता पुउ h d १८ करिण्णि BP १९ रूप्परण्य D S, रीप्परण्य B २० अद्वारिण P २१ वारणगामनि S २२ अइ करहि S, अह करहि P, अह किरदि D २३ मयच्छिँ S २४ पणययुहु k k d, पणयमुहु A २५ करि उवउ हेह्लि खिहिं D E. २६ ताञ्जुउ तुह G, ताञ्जो तुह D, ताञ्जो तुह १, ता उउ तुह B

कुङ्कुमेन । यथा -

”पट्टिगडयलपुलयपयरपयडणनद्धायरु,
कचिर्वालजालाविलासग्रहलिमगुणनाथरु ।
दंविडिदिद्वचपयचयपरिमलहसडउ,
कुतलिक्तलडवप्सडडर्णगलपडउ ॥
मरट्टिमाणनिट्टोहवयविहैवविहसणसकउ ।
कसु करइ न मणि ह्लोहलैउ मलयानिलहु झुलकउ ॥ ८७ ७ ॥

रासानलयवस्तुवदनरसंकीर्णस्य कर्पूरेण । यथा -

”तरुणिहूणिगडप्पहुंपुलिअत्तिमिरमसि,
उकमुल्लुक्कायडणु दुसहु मा करउं ससि ।
मलयानिलु मयनयणि धुणिअंकप्पूरकयल्लिवणु,
सधुक्किअमयणमिा संहि इ मा तुज्झ तवउ तणु ॥
तणुअगि म रउट्टि पट्टि तुइ मयणगणवेअण कल्लेइ ।
चय माणु माणि वल्लिण सहु चडि म जीवैससयतुल्लइ ॥ ८७ ८ ॥

कुङ्कुमेन । यथा -

”सयणनिहिअहीरयहसतकुटलजुअल,
यूलामलमुत्तात्रलिमडिअथणरमल ।

1) पडु(डि)गडलये(यल)व्यत्र । पाण्डुदशोद्भवाना स्त्रीणा गण्डतले यत्पुलकप्रकरप्रकटन तत्र यद्वादर । काञ्चीपालना काञ्चीदशस्वामिनां या कालान्तासां विलासग्रहलिमगुण नागर इव नागर । नागरा हि विलास-
भानो भवन्ति । दक्षिणिति दक्षिणीदिश्यचम्पकरिमललुण्डाकश्वैर । कुन्तलदशोपन्नस्त्रानशदर्पद्वले भद्राने
लम्प । महाराष्ट्रीमानप्रातश्चात्रविभवविभ्रसनसक्त भायन् । पत्रविधो मलयानिल यस्य मनसि करोति[न]
हृत्प्रेहल भान-रम् । स्मरर(सवस्य)इति यावत् । 2) तरुणिहूणि इत्यत्र तरुण्यो हूण्यो हूणदशजा नार्ये
तासां गण्डात्प्रमाणान्ततमिरमगड । तासां मुरासि इयामतपनीनात भाव । उल्लकारययापातन दुस्सह मा
करोतु भवत्स, वरुति १ इ प्लवग्यन करिपल्लुहूणोपल्लिक्तकलीयन १ कसु कदल्लुङ्गमितात ध्रुत १ सडुडि-
तनदनामि मयानिल ते उत्र वतु वतु सोकममि मा तापयतु । इ पादूर्ण । इ मुभगे वन भद्र । मा निवेध ।
सडुहइनि भनुररग । मदनवाणयदना पतनु अत ष्य मान त्यत्र । मान मान मा चर जीयसशयतुलनम् ।
मरणास्यमित्यथ । 3) सयणनिहिअहारयव्यत्र ध्वजग निहित हारके शोभमान कुण्डलयुगल यथा सा ।
यूलामलमुत्तापट्टारलीमण्डित स्तनकमल यथा सा । यथागुक्रमत प्रावरण यस्या सा । बहुल धीराण्डनाजवला
गारस्यथ । बहुप्रकुलविचक्रियुर्वै पुत्रिता कणा यस्या सा । ततोऽनन्तर प्रकटीभूय । प्रियतम पदसि-
प्रति । अभिसाररुभा अभिसरान दानननिन ग्लजवनानां इतो भय तन भारता उत्कथा । अलुक्कयवे सात
पञ्चानां नुरापदति । पदुण मुन्तरावां निरापाम् ।

१ द्विविधान D २ श्रावडि kD द्रवडि D दवडि LO ३ करण्ण kD. ४ निडादान ५,
निडावय Bb ५ निमिडि kD ६ हजाहलउ B ७ पद A, D repeats इत्यन to रावा after
पुठिअ ८ उडनउ= CDY वरउउउ= kD उडुडुड= ABP ९ कडु A १० भूमि B, पुठिअ ५
११ दुगडु मा रइउ वाम kD १२ कडु A, कडर D १३ जीयसं= B

सेर्गसुअपंगुण वहलसिरिहंडरसुञ्जल,

बहुपहुल्लविअइइफुल्लफुल्लविअकुंतल ॥

तो पर्यैठ धाइ दंसणजणिअखलयणडरभरभारिअ ।

अहिसरइ चंदसुंदरनिसिहिं पइं पिअयम अहिसारिअ ॥ ८७.९ ॥

वदनफस्स कर्पूरेण । यथा—

”किं न फुल्लइ पाटळ परपरिमल,

महमहेइ किं न माहवि अविरल ।

नवैमालिअ किं न दलइ पहिडिंअ,

किं न उत्थरइ कुमुमभरि मल्लिअ ॥

दीहिअतलायसरतैल्लटिहिं किं न पसाहि पजमिणि फुडइ ।

तु वि जाइ जायगुणसंभरणु ज्ञाणु किं भसर्लहु मणि खुडइ ॥ ८७.१० ॥

कुङ्कुमेन । यथा—

”जइ तुहुं महुं करयलु उम्मोडवि,

चल्लिअ चीरंचलु अच्चोटवि ।

माणिणि तु वि पसार करि सुम्मउ,

पइं पिइ उत्तावल्लिअ म गम्मउ ॥

जइ किंइ वि संचई पयजुयलु इहु विद्वियसिण विहट्टई ।

ता तुञ्ज मग्गु खीणंउ परउ किं न खामोअरि तुट्टइ ॥ ८७.११ ॥

एतांथ वस्तुवदनफर्कराया द्विभञ्जिकाः पदपदा इति, सार्धच्छन्दांसीति च, सामान्याभिधानेन मागधानां प्रसिद्धाः । यदाह—

जइ वत्थुआण हेट्टे” उल्ला उदयंमि किञ्चंति ।

दियंठेच्छंदयल्लपयकब्बाइं ताइं पुंघंति ॥ ८७.१२ ॥ इत्यादि ।

1) किं न फुल्लइ पाटळ इत्यत्र परः परिमलो यस्य सः पाटळः किं न पुष्पानि । अविरला माधुरी किं न महमहेइचि—गन्ध करोति । प्रहृष्टा मनी नवमाटिका किं न विस्मयति । कुमुमभरेण मणिका वृद्धिं न प्रप्नोति । तथा च दीर्घिकावद्राकम्प-पल्लवेषु । तत्राह खाय महसरः तदेव लघु सरः । ‘सरहल्लयापयोस’ इत्यत्र विशेष० तयोः । तल्लद पल्लवं भर्यातं सरः तेषु प्रजाग्याभिः पद्मिनी श्रुत्यति । परं वदुणि जातंवात गुणसरणे च परं पर्वेधि ध्यानं भ्रमरस्य [मनसि] शुद्धं स्याद करोति ? धवि तु न । एतेषु पदार्थेषु सास्त्रणि जातावेव भ्रमरस्य ध्यानं नान्यत्रेति भावः । 2) जइ तुहुं महुं करयलेत्यत्र यदि एव मन करतल उम्मोडविधि-आमोक्क चल्लिआ चीरंचलं चपि अच्चोटिअ(दवि)चि आहव्य च । तथापि हे मनस्विनि प्रयादं कृमं द्युणु हे मिये पइं त्वया भोत्सुन्येन मा गमयताम् । यदि कथमपि सचयाम्भचारं वा इह पदयुगळे विधियरोन विवट्टे सरल्लवीत्यर्थः । उदा तव मन्थं उदर भत्रीं धीनं सन् किं न क्षामोदरि पुट्टरति । खेऽर्थः । भोत्सुन्यता प्रयान्त्या-स्त्रं यदि विसंछुल्लतया पादः पतिष्यति उदात्तव क्षामोदरं मन्थं पुट्टिण्यतीति शर्तैर्गच्छेति भावः ।

१ विअदुज D. २ पचचपच Kd; पचव पाट B. ३ नचमल्लिअ B. ४ पहडिव B. ५ नमइई Bp. ६ भउउ हु CN. ७ तुहुं तुहुं D; तुहुं तुहुं B. ८ मग्गु A; मग्गु B. ९ विमय्य A; विह B. १० धीणव A; धीणव B. ११ अच च F. १२ दिडे F. १३ दिरहुच्छंदय ACDB.

एवं मात्राया अप्युपरि द्विपद्युल्लालका वस्तुकादीनामप्युपरि दोहकादयो द्विभङ्गा-
मेव द्रष्टव्याः । वृद्धालुरोधानु "रुद्धा पृथगभिधास्यत इति सर्वमवदातम् ॥ ८७.१२ ॥

द्विपद्यवलम्बकान्ते गीतिस्त्रिभङ्गिका ॥ ८८ ॥

पूर्वं द्विपदी पश्चादवलम्बकस्तदन्ते गीतिरिति त्रिभङ्गिका । यथा -

"निम्बरदलिअसत्तदलपायवसंकडतडिणिपुलिणिआ,
सेहालिअपसूणपरपरिमलपुण्णपहायैपवणया ।

कुत्रलयगंधलुद्धुद्धुअपत्थुअगीतिभंगिआ,
पंकयवणकणंतकलहंसीकुलहुंकारसंगिआ ॥

ओद्धट्टिअचिम्बेह्लया, निम्मलजलसोहिल्लया,
रायरणूसवदूअया, कलमामोअपसूअया ॥

तिहुअणलच्छीभवणया जोण्हाजलभरिअनहयलाभोअया,
कसस न हंरंति चित्तयं एए लोअंभि सारया दिअहयं ॥ ८८.१ ॥

त्रिभिर्न्यैरपि ॥ ८९ ॥

अन्यैरपि त्रिभिश्चन्दोभिः श्रुतिसुखैस्त्रिभङ्गिका । तत्र मञ्जरीखण्डितान्ते भद्रि-
कागीतिः । यथा -

"उच्छलंतछप्पयकलंगीतिभंगिधरे,
विष्फुरंतकलैयंठिकंठपंचमसरे ।

गिर्जेमाणहिंदोलाखणपसाहिए,
चचरिपद्वेहोदामसदसंलैहिए ॥

1) रुद्धा पृथगभिधास्यत इत्यत्र 'आयां कृतीत्यस्य पञ्चमेनानुमासेऽन्ते दोहकादि चेदस्त्व रुद्धा या'
(५.२३) इति । 2) निम्बरदलिअ इत्यत्र एते लोके वसन्तवासाः (?) कस्य चित्तं न हरन्ति अपि तु
सर्वेषां हरन्तीत्यर्थः । कीदृशाः । निर्भरं दडिवा विक्रमिता ये सप्तपर्णपादपान्थेः संकुले तटिनीपुलिने येयु । तथा
सोपलिकामसूनवृष्टपरिमलैः पूयाः प्रभाववायसो येयु । तथा कुत्रलयगन्धेषु तुल्या ये पुष्पंधवा भृङ्गालैः
मस्तुणाः प्रारब्धाः गीतीनां भद्रयो येयु ते । तथा कमलवनेषु षण्णन्तः सान्दं कुर्वन्त्यो याः कलहंससालां ये
हुंकाराः सान्द्राः तेषां सगः मय्यन्धो येयु ते मतिनः । तथा ओद्धट्टिअचि - निट्टत् - चिम्बिल्लुः कर्दमो येयु ते
स्यार्थे कः । निम्मलजलसोभनगीताः । राजग(२)गोस्तरवृत्तकाः कथयितारिः । कलमामोदान् प्रकर्षेण सूचयन्तीति
कलमामोदप्रसूधकाः । त्रिभुवनलक्ष्मीपूदाः । ज्योष्मात्रलभूतनभल्ललाभोगाः । 3) उच्छलंतछप्पयस्य इति
प्रेममाते यस्य पार्थे प्रियमानुसो न भरति अर्थात् कामिनी स कथं जीरति । कीदृगे धरे । उच्छलत्पद्मदकल-
गीतिभङ्गिधरे, विष्फुरन्तः कलकण्ठीकण्ठाय पञ्चमस्यत यस्मिन्त्यः तस्मिन्, गीयमानाः शोकात्पायनलंछने
चचरी-वद उदामसदस्यान् सान्द्राः एते ययोऽपि संख्यायिमा यत्र म तस्मिन्, विक्रमिप्रकाशो कलते केप-
कुमुमामोदमेव विक्रमितमाकन्दने घनः सोलत् दक्षिणवर्गो यत्र दे मणि टे यवले म कथं जीरति ।
कीदृशाः । विजो मकरपत्रभट्टिकाभिः ।

१ यो A. २ निभत्रो A. ३ पदाह. A; पदासं. S. portion from वनवा to पंचय
repeated in A. ४ संजीभा A. ५ विभिन्नविभक्त्य ६ पत्तया K. ७ उद्वेग A. ८ This Sutra
is dropped in G. ९ यथा वर A. १० कलकण्ठीकण्ठे B; कलकण्ठीकण्ठे and. ११ कलकण्ठीकण्ठे
D; कलकण्ठीकण्ठे C. १२ यथापत्रभट्टिका and. १३ पदपुत्राण and. १४ यथापत्र and.

विअसिअरत्तासोअलए, वेसएकुमुमानोअमए ।

पएकुल्लिअमायदवणे, धणघोलिरदक्किरणपवणे ॥

इअ एरिसमि चेत्तए जस न पासमि अत्थि पिअमणुंस ।

सो व्ह जिअइ वयसिए विद्धो मयरद्वयस्स भल्लिआहिं ॥ ८९ १ ॥

गाथस्याद्याद्धं समैश्वैर्गात् प्राग्वृद्धं गस्य ते पादः समशीर्षकम् ॥९०॥

"गाथस्य प्रथमार्द्धमन्याद्गुरोर्वाक् समैश्वर्गणैर्वृद्धमन्यस्य च गुरोः स्थाने ते त्रिमात्रे सति पादश्रेद्धयति तदा तादृशैश्चतुर्भिः पादैः समशीर्षकम् । यथा -

"सरसयरसुरहिमुस्सायतरुणमायदमउलमजरिदलोहधवलयरुसायसमुद्धक्कठकलयटिनि अरकठोच्छलत्पचमपलावयोहल्यमि रुदारविंदमचरदविंदुसदोहपाणसाणदभनर-

निउंरवन्हलसफारमुहलिउज्जाणचारुलच्छीए तिहुअणमणदरे,

दक्किरणैसमुदकहोलमालिआतरुणैसगनिउविअमलयमारुअश्टपहैलतविविहवहुवेळि- गहणघणकुसुमगोच्छच्छलिअपउरपिजरपरायपडिहत्थदहदिसाचक्कदसणुपणण-

पिअयमाभरणमिलिअमुच्छापह्वारनिवटवपिहअसघायरुद्धमगतदूसचरंधरे ।

पफुट्टिअसर्धणकिमुअसमुहकणिआरकुनवरकचगारकेसरलउगकपयपिअगुमडी-

महहमाहिविआणरुकेहितिलयकुरुंयपिआलपुत्रागनागकेसरमुवणकेअइकुटग-

पाटलतमालनोमालिउहपसरतपरमपरिमलयवकेमहमहिअसमत्तवणतरे,

1) गाथस्य प्रथमार्द्धमित्यत्र चयोगाथ । गाथैव पूर्वार्द्धं इत्यग्रायाक् चणणद्रयस्य घृद्धौ गाथ' (४ ११) । तसैरष्ट-दशादिभिर्न सप्त-नवादिभिः । 2) सरसयरसुरहीत्यत्र । एतद्विधेयं यस्मिन् मा वचनि मा याहीति क्रिया सयन्व । सरसवरा मुस्सादु- सा चासौ तरुणमाकन्दमुत्तुलितमञ्जरी तस्या वलौघ तस्य कवलन तेन कपायित सधुद्ध कण्ठो यासा कलकण्ठस्तासां निक्क- तस्य कण्ठात् उच्छलत्पचमस्वराणा बोहलामिति बोह्ला- दान्वा खड्वति, इन्द्रानि विपुलानि यान्यारविन्दानि तेषा मकरन्दारस्तपा विन्दवस्तपा सदोहनस्य पानेन सानन्द यत् भ्रमरनिकुरन्थ तस्य बहला शकारास्तुं परितो उद्यानस्य चाथा लक्ष्मीयंत्र, त्रिभुवनपनमनोहरे, दक्षिणसमुद्र कल्लोलमालिकया सह तरुणो नवो य सगन्धन निवापित शीताहृत स चासौ मलयबायु [तेन] शीघ्रं हलन्त कम्पायमाना- विविधा नानाप्रकारा बहूना भूयस्थो या बह्यस्तासा वन गहन तस्य धनुसुमुगुच्छात् उच्छलित प्रचुरापिञ्जरपीतपरागस्तेन व्यास यद्दशदिक्चक्र तद्दर्शनानुपपन्न प्रियतमकान्तास्मरण तन मित्तित- प्रातो यो मूच्छामहारस्तन निपतन्तो ये पयिकास्तपा सा-य तन रुद्धमार्गान्तरेण सु-सचर सरीणभाव तस्य धरे धारक । प्रकर्षण पुष्टिता सयना निविधा ये किशुकवनमालिकान्ता वृक्षास्तपा उह- आर्द्र- प्रसरत् परिमलो वेणु ते एवविधा स्त्रका गुच्छकाले महमहिअत्ति सुग-पीभूत समनवना-तर यत्र । मा यच्च हे का-उ इमां मां स्वत्वा । मां कीदर्यां मदनपीडिताम् । कीदरो यस्मन्त । तरणासार्ध चर्चरायिनादन सह स्पर्धया नाज्यो यो दण्डाभिघात शब्दस्तदन्तराले तालानुलम्बणमृदङ्गोद्यमपाठन प्रपन्ना या मञ्जुवन्तरागभङ्गी भालपनरेखा तथा सयन्वानि वेणुविराजोहस्य स्वरभेदसाधनस्थानानि तै सहै समर्थे ।

१ मोयए A २ पप्पाइय C ३ दक्खण D\S ४ जितए AKD ५ पिअमणुंस B ६ अन्त्यस ७

अ तस्य P ८ सा I P ९ सरसयरसुरहिं N १० बोलाउयमि P ११ नवरुव BDS १२ तिहुअणमण-

A, तिहुअणजणमण- Ch १३ दक्खिणकसं S १४ तरणसण AD\P, तरलणसण B १५ हलत्त D S

१६ दिहाचक्र P १७ दसणुपण्णुपि C\S, दसणुपण्णुपि A १८ दसवरे P १९ पफुट्टिअवणण ACD\S

२० कुरवय DP २१ घचक \S

मा वक्ष कंत चत्तण भं इमं मयणपीडिअं तरुणिसत्थचचरिविणोअ-
समसीसनदृदंढाहिघायसइंतरालतालीणुलग्गुंभंमंतमहलोहाम-
पाडपडिवन्नमंजुहिंदोलमंगिआलवणरेहसंघद्वेणुविवरो-
हसंतसरभेअसाहणट्टाणसइमि वसंतए ॥ ९०.१ ॥

अत्र समस्थाने जो लीर्वा तथान्त्याचगणात्प्रागेकश्चगणो जो लीश्च न कर्तव्यः
इत्याशयः ॥ ९०.१ ॥

मालागलितकपादान्ते विपमचावृद्धौ वेः ॥ ९१ ॥

मालागलितकपादस्यान्ते विपमसंख्यस्य चगणद्वयस्य वृद्धौ सत्यां वेः परं सम-
शीर्षकम् । विपमशीर्षकमित्यर्थः । "मालागलितकवचात्रापि समस्थाने जो लीर्वा । विपमे
तु जगणो न कर्तव्यः । यथा -

"हयवरसुरखणिज्जमाणमहिरेणुपडलवहल्लिज्जमाणगयणं-
गणुत्थरिदअविरलंधारपुंजसंवलणरुद्धलोअणविलोअणपवंच-
मच्छरिअपरवसो अयर्थइ समंतवो तुरिदममरनिअरो,
निम्भरसंचरंतचउरंगसेअप्रभारचल्लिंनीसेसभूवल्यस्यइहइंत-
मंदरसुमेरुकइलासविहंमंगिरिनारपमुदिगिरिसिहरनिव-
डणाइभरअंगुरिदकंधराई तम्मइ चराहपचरो ।
धाणुंक्कावमुकनारायविद्वकरडिघडकुंभतडनिवडिद्वीविरलंध-
निर्झरअंतसोणिदतरंगिणीरइअवहलपंकसुण्पंतचकरह-
संचराओ एआओ भीसणाओ समरवसुहाओ,

1) मालागलितकवदित्यत्र । पाचूनीजे जः समे जो लीर्वा मालायाः (४.२४) । 2) हयवरसुरेत्यत्र
अत्र संग्रामभूमौ अमरनिक्तो अवतरति । कथम् । अच्छरियत्ति-आश्रयंपरवसाः यथा भवति । हयवराणां सुराः
तैः खन्यमाना या मही तस्या रेणुपटलेन व्याप्यमानं यद् गगनाङ्गणं तद्योगादुल्लसिताविरलान्धकारपुञ्जस्य प्रसरणं
तेन रुद्धनयनविलोकरूपप्रपञ्चो यत्रेति क्रियाविशेषणम् । चरितं यथा स्वात्तयेति । समंतदा(दो) सर्वत्र संग्रामे
सति । वराहः प्रवरः तम्मइति-वेदं प्राप्नोति । कथंभूतः । निर्भरं संवरत्तुरसैन्यप्राग्भारेण चलितं यद्विःशेष-
भूवल्यं तेन खड्गइत्यन्तो ये मन्दरकैलासविन्याचलगिरिनारप्रमुत्तगिरीणां शिखरस्तेषां निपतनादिभिर्भारेण
भङ्गुराः कन्धराइयो यस्य स तथा । कथंभूतायाम् । धानुष्का चतुर्धरासौरवमुक्ता नाराचालैर्विद्वकरदियडा-
कुम्भगटाव् आपवत्पिरलन्धनिर्झराः तेभ्यो ह्यरत्-सोणितानि तान्येव नद्यः तान् रचितो यो बहुलः पङ्कः तत्र
चक्रसज्जनात् स्थितयेन दुःसंचरायां पृथस्यां समरयमुधारायां मुविपमशीर्षकणि हुंकारं कुर्वन्ति निपतन्ति इति
त्वं पश्य । निश्चितकरवालधारायाभिघातः तेन घूर्णयन्त्य इमाः बहुविधमुभटकरूपप्रपञ्चो नृत्यन्ति । कथंभूता-
याम् । मुखभूमिर्भिर्मुक्तानि पारिजातानां कुमुदानि यस्यां तस्याम् ।

इत्याचार्येहमचन्द्रविरचितग्रन्थोऽनुशासने चतुर्थस्याध्यायस्य पद्यायाः ॥

१ तालजगुलम A. २ पूर्वत D. ३ तथा to कीव dropped in A. ४ चरुदौ G. ५ गुरयदरि-
अविलंबया A. ६ अववरादि BP. ७ वलिर N. ८ भूवत्प्यसंजइईत B. ९ विध N. १० कंधराउ B.
११ धनुका ० NS. १२ ताराय N. १३ निविडिदावि ० D. १४ निम्भर ABN. १५ संवराओ N; संवराउ
BCDF; संवराउ A; संवराए (Loc also in the next 3 words) E.

सुविसमसीसियाईं नियतंति हुंपरंगाईं पिच्छे निसिदपरयालधायो-
 हिपायपुम्नंतयाईं संपइ इमाओ नथंति बहुविहसुहृद-
 फवंपंतीओ सुरवहसुफ्तरिज्जयचितविकुमुमाओ ॥ ९१.१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ
 आर्यागलितकखञ्जकशीर्षकव्यावर्णनो नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
 ग्रन्थाग्रं ५५१; उभयं २०९७ ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ प्रायोऽपभ्रंशे ॥ १ ॥

संस्कृतप्राकृतच्छन्दोऽन्तरमपभ्रंशगतानि छन्दांस्त्यधिक्रियन्ते । प्रायोग्रहणा-
द्भाषान्तरेऽपि भवन्ति ॥ १ ॥

अजश्चूस्तृतीयपञ्चमौ जो लीवंत्साहः ॥ २ ॥

जगणरहिताः पद् चगणा उत्साहः । अत्रापवादः । तृतीयः पञ्चमश्च जगणो लघु-
चतुष्टयं वा । यथा -

१) अवमन्निअदुदृच्चित्तसंगमयचकषाय,
जे ते सोच्छ्राह नाह झायंति तुञ्ज पाय ।
ते ते संसारि वीर कह वि न लहंति दुक्खु,
जं किर वचंति ज्ञत्ति पहु निच्छएण मोक्खु ॥ २.१ ॥

शदौनीं रासकानाह -

दामात्रा नो रासको हैः ॥ ३ ॥

दा इत्यष्टादशमात्रा नगणश्च रासकः । हैरिति चतुर्दशभिर्मात्राभिर्यतिः । यथा -

२) सुररमणीअणरुयवहुविहरासयथुणिअ,
जोइविंदविंदारयसयअमुणिअचरिअ ।

सिरिसिद्धत्थनरेसरकुलचूर्लारयण,

जयहि जिणिसर वीर सयलभुवैणाभरण ॥ ३.१ ॥

३) सर्वा अपि जातयो रासका भवन्तीति केचित् । यदाह -

४) सयलाओ जाईओ पत्थाववसेण एत्थे वज्झंति ।

रासायंधो नूणं रसायणं वेदुंगोहीसु ॥ ३.२ ॥

चुल्गा वा ॥ ४ ॥

चतुर्मात्रपञ्चकं लघुगुरु च यदि वा रासकः । पृथग् योगात् हैरिति 'न वर्धते ।

1) अवमन्निअ इत्यत्र अवगणितः दुष्टचित्तसुराधमसंगमकस्य चक्राभिघातो येन तत्प्रयोधनम् । हे नाथ ये पुरयाञ्चक पादं ध्यायन्ति सोत्साहाः स्मृतः ते पुरुरा हे वीर मसारदुःखं न लभन्ते कथमपि । यस्मात् ते । किन्तु सत्ये । शीघ्रं प्रभो मोक्षं निश्चयेन यास्यति । 2) सुररमणीत्यत्र हे सुररमणीकृतयदुविधिरासकेन स्तुत । योगि-
बुन्दद्वन्द्वारकाः प्रधानास्तयो दातेरज्ञानचरित इत्यर्थेपठना तस्य संगोधनं हे धीस्तिदायं कुलचूर्णाय हे त्रिनेधर हे तच्छुभनाभरण त्वं जयेति सत्कः । 3) सर्वा अपि जातयो रासका इत्यत्र तावच्छन्दसां दौ भेदो वृत्तानि जातयश्च । 4) सयलाओ जाईओ इत्यत्र पत्थारयसेणेति (पत्थार० घटने P.) सम्यक्साद्यन्तरे गुरुपदिष्टम् ।

१ स्तुः कफ. २ जगण to उत्साहः dropped in A. ३ सुच्छ्राह BE; मुत्साह P; सोत्साह CN.
४ मासु A; मुत्सु BE. ५ शदानी to रामये repeated in A. ६ प्थार० N. ७ भवना० E.
८ परथारव० N(KP). ९ इत्थ A. १० वेदुंगोहीसु N; विदुंगो० P; वेदुगुहीसु A. ११ राव. E. १२ निर्वर्तते B.

यथा -

"गोवीअणदिञ्जंतयरासय निसुणंतहं,
चासारत्ति पटुच्चइ पट्टिअहं पवसतहं ।
निययद्धइ तिंय केम्मइ हिययतरि निरडिअ,
तिंय जंतहं न वहति चलण नावइ निअडिअ ॥ ४.१ ॥

चपजाया अवतंसकः ॥ ५ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रो जगणद्वयं यगणश्च जयतंसकः । यथा -

"सायरु रयणावरु वोहहिं जं सुहसेत्थ,
त सच्चु जि जाय निसायरकुच्चुइ जत्थ ।
जह एक्कु हूउ सिरिकठसिरे^१ अवयंसु,
अवरु सिरिर्नाहउरि भूसणु उहसिअसु ॥ ५.१ ॥
चैः पौ जो गौ कुन्दः ॥ ६ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं जगणो गुरुद्वयं च कुन्दः । यथा -

"अहरुद्ध दलइ जवापसूण दन्त कुंद,
पाणिचरणनयणयण विअसिआरविंद ।
कुसुमंपुरु पच्चक्कु वि सुदरि तुंझ देहु,
तुंहु वरु मञ्जदेसु यहसि विवरीउ एहु ॥ ६.१ ॥

पाचाजगाः करभकः ॥ ७ ॥

पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रद्वयं जगणो गुरुश्च करभकः । यथा -

"करहयथणहरगलिअलोलमणोहरुंहारय,
गहत्थल्लुलिअमइलजटिलकुत्तलभारव ।

1) गोवीअणत्थय गोपीअणदायमानरासक श्ययत्त यपांरात्रि पयांप्यत्ते । सुव पयांती हुव (सि० ई० ८ ४ ३९०) इत्यादत्त । पुस प्रवाम गच्छत्त हृदयान्तरे तथा किमपि निष्पतति निजवहभा यथा निग-
दितमिव चलनम् । न वहति गन्तुमित्यत्र । नागइति - इवार्थे । 2) सायरु रयणावरु इत्यत्र सागतो रजाकर
इति यत् बुधसाध कथयति तसत्यमेव । तत्कथयति । यत्र उर्भा निसावरकौस्तुभौ जातौ यथा एकं धीकण्ड
शिरसि भवतस समभूदपर धानाधोरसि भूषण समभूत्तानि । कीदृशः । उहसिता अंशवो यस्य । 3) अह-
रुद्ध इति अधरांष्टौ जवापसूण दन्ता कुन्दान् कुन्तुप्याणि, पाणिचरणनयनवदनानि विकसितारविन्द विदल
यन्ति । प्रत्येक क्रिया एक-रादिना यान्या । विदलयति निरस्यतेति । अत एव हे सुन्दरि तव वपु प्रत्यथ कुसुम
पुर वतने कुसुमसमूह पक्षे कुसुमपुर पाटलिपुर प्रत्यक्षम् । तत्र कथ मन्वदसोऽप्योभ्यादिस्तत्र सम्भति । एत
द्वैपरीत्यम् । पक्षे मन्वदेश कर्डीप्रदेश । पाटलिपुरनगर मग्रावट पुरासि प्रयाग इति प्रतिदम् । 4) करहय
थणद्वरेत्यत्र करहत्तलभभारात् हृदयात् गलिता मनोरथयद्भारा यस्य स । गण्डस्थल विलुलितो मलिनो जटिलो
जदावान् कुन्तलाना भारो यस्य स । अनवरत्त वाष्पनिपतनेन सुप्त तस्योफ तथा सोम विलोचन यस्य स । हे
नरपत तव वैरिवधूनन इदं सत्यं समन्वृत् ।

१ निम्बइ ABCD २ जनह १, जतह AE, जे तह D ३ निअडिअ १S, निअडिअ B ४ चपजा
O ५ सत्थु B ६ एह हूउ A, इक्कु हूउ F एकु हूओ १ ७ सिर to अवक dropped in O ८ सिरिना
हुउरि B ९ चपौओ O १० कुसुमपुर B, कुसुमपद O ११ कुन्म CN १२ तुहु वरु BP, तुह वर A,
तउ वर K (1) १३ मणोरहहारय AB

अणवरयवाहनिवर्द्धणसूर्णसोणविलोअण,

तुह हुँअ नरवइतिलय सपर्यं वेरिवहूअण ॥ ७.१ ॥

चपाचागा इन्द्रगोपः ॥ ८ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रद्वयं गुरुश्च इन्द्रगोपः । यथा—

”रेहहिं अरुणकंति धरणीअलि इंदगोवया,

पावससिरिहिं नाइ पयं जावयविंदु लग्गया ।

एह वि विज्जुलेह झलकतिअ वहलकतिआ,

लक्खिज्जइ जायरुवनिम्मविअ व्व कंठिआ ॥ ८.१ ॥

चपाचाल्गाः कौकिलः ॥ ९ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रद्वयं लघुर्गुरु च कौकिलः । यथा—

”इसि तहारंउ गइविर्लीसु पटिहासइ रिक्तओ,

कोइलरभंगि इ तुह वि कंठु कुठत्तणु पत्तओ ।

विरहय ककेहिं दोहल सपइ पूरतिअ,

जं किर कुनलयनयण एह हिंइइ गायतिअ ॥ ९.१ ॥

चपाचल्गा दर्दुरः ॥ १० ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रद्वयं चतुर्मात्रो लघुर्गुरु च दर्दुरः । यथा—

”मत्तंचुवाह वरसतिग पँइ समँहिउ,

आयरुणसु सपर्यं महिअलि ज विरइउं ।

इंसइ कलसदिण ज आसि मणोइरु,

दहुँरंरटिआउँ निम्मिउं त सरवरु ॥ १०.१ ॥

1) रेहहिं अरुणेत्यत्र इन्द्रगोपका कीटविशेषा धरणीतले राजन्ते । कीटशा- । अरुणा कान्तिर्येषां ते । तथा इवीक्षेधत । प्राट्टइभिय. पादा । कीटशा । अलफानां निन्दको लग्गा येपु ते । तथा पूना विपुल्लेखा झलकतीं सौममाना बहुलकान्ति लक्ष्यते जायते । क्वय । जातरूपनिर्मिता कण्ठिअण । नाइ उपप्रशार्थ । 2) इसि तहार उ इत्यत्र हे इसिअ एतदीपगतिविलाम प्रतिभामने रिक्त शून्य इति यावत् । हिण्डते गच्छतीति ह्यौ । हे कौकिलरमणि तथापि कण्ठ उष्णत प्रात इति प्रतिभामते गायत्रीति हेतो । विरहस्य गानेन असौक्यस्य च पादपार्श्वेन दोहद्वयं प्रकथयति । कोऽर्थः । यस्मात्कारणादिह यने गानं कुर्वती हिण्डत तस्मात्तुपयोः कार्यं नामानि जाय । 3) मत्तंचुवाहन्यत्र मेघ रयया वर्णता ममकृतं (सांप्रत) ह्यत्र सरस समाकर्मण्यं शृणु । क । महीभउ । तकिं वदाह—हम्याना कल्लोच्छदन् पन्नां मनीहरमानीन् तत्र दुँरंरटियाउन्न निर्मित एतदेव भयता ह्यत्र नन्यद्वयान् मेघस्य निन्दा ।

१ निरदण CD, निरदण १ २ सुतवाण ५ ३ ह्रम A ४ सरइ वेरि P, मंपव वेरिविहूअण D ५ पाउसतिरि नाइ 1CD ६ पर P ७ चपाचल्गा DV ८ उगौ च १ ९ तहाह १ १० पयविलास पटिहास १ ११ कोइलरमणि P १२ कइरिहिं P १३ लगी च A १४ पर 1CD १५ वनदिओ ५P १६ भावरण A, आरुणउ १ १७ सरइ P १८ महीभउ A १९ विरइआ ५P; विरइर A २० दुहुँर A, २१ ५. २१ र्कभाउत ५. २२ निम्मिआ A

चरजमगा आमोदः ॥ ११ ॥

चतुर्मात्रो रगणजगणमगणाः गुत्थ आमोदः । यथा—

“असोअमनरीफुरवजामोएमु,

क्लरोलपत्रकायलीसहेसु ।

अणवरय वहतसारणीतोएमु,

घना वे वि जे रमति ज्जाणेषु ॥ ११ १ ॥

त्रलंगपासा विद्रुमः ॥ १२ ॥

मगणरगणौ लघुगुरू पगणद्वयं सगणत्र विद्रुमः । यथा—

“भूर्वाहं चायय मणोहवरस सस्तितुल्ल वयण,

अग चामीअरप्पह अहिणपफमलदल नयण ।

तोए हीरावल्लि व दत्तपतिं विहुंमं अहर,

पेच्छताण पुणो पुणो काण न ह्यइ मण विहुर ॥ १२ १ ॥

रो मीमेघः ॥ १३ ॥

रगणौ मगणचतुष्टयं च मेघः । यथा—

“मेहय मच्चत गज्जन सतद्ध पेच्छता,

उच्चडेहिं विज्जुज्जोपहिं घोरेहिं मुच्छता ।

केअईगपेणोहामेसु मग्गेसु गच्छता,

ते कह जीअते कताण दूरेण अच्छता ॥ १३ १ ॥

त्रयलगा विभ्रमः ॥ १४ ॥

तगणरगणयगणा लघुगुरू च विभ्रमः । यथा—

“लायणविच्चम तरगतिहिं,

निदुवम्मह जिआवतिहिं ।

1) असोअमनरीत्यत्र त एव केषु पुरया धन्या ये उद्यानेषु रमन्त । असोकमजरीणां स्फुरन्त आमोदा येषु तेषु । पुन कलरोलम्बवृन्दानां काकलीशब्दो येषु तेषु । अनवरत वहन्त्य सारण्यस्तासं तोय येषु तथा अधना वहसारणानां तोय येषु तेषु । 2) भूर्वाहं चाययमित्यत्र भूर्वाहं चाययित्वा चापक मनोभवस्य शशितुल्य वदन चामीकरत्रय शरीर अभिनयक्रमद्वयमिव नयन हीरावलिमिव दन्तपार्श्व विद्रुम मिवापर तस्या प्रेक्षताम् । [कपा] । पुस्त पुन पुन न भवति मन । कीदृक् । विपुर विद्रुमम् । 3) मेहय मच्चतमित्यत्र । त पुरया दूरण महान्तर (the com seems to read कतार for कताण) गच्छन्त सन्त कथं जीवन्ति । किं कुर्वन्त । पश्यन्त । कम् । मग्गेसु च गज्जन सतद्ध मेघक मूच्छयन्त । कै । उच्चडे. घोरे विद्युद्घोते वेतनीगधनोक्तेषु मार्गेषु सन्तु । 4) लायणविच्चम इत्यत्र लायण्यविभ्रम तरङ्गान्ताभि निर्दिग्धकदर्प जीवयन्ताभि एवविधाभि श्रियाभि प्रेम्णा विलोचयते तथा मल्लोक्त एव स्वर्गं प्राप्यते ।

१ चद्र D\S २ सारसी S ३ मल्लापासा DN ४ भूर्वाह N ५ विद्रुम CS ६ गर्जत O

७ लघो च A

प्रेमिं प्रियाहिं जे पुलोइज्जइ,

ता मत्तलोइ सग्गु पाविज्जइ ॥ १४.१ ॥

मेघविभ्रमौ वृद्धैरपभ्रंशे एव निवद्वाविति" वर्णवृत्तेषु नोक्तौ ॥ १४.१ ॥

चपजगगाः कुसुमः ॥ १५ ॥

चतुर्मात्रः पञ्चमात्रो जगणो गुरुद्वयं च कुसुमः । यथा —

"निच्छिउ करिवि चंडु 'दोण्णि खंडे,

तहि निन्भिअ मयनर्येणाइ गंड ।

यरकुसुम षडेविणु गंधचंगु,

कोमलुं तई विरइउं एहु अंगु ॥ १५.१ ॥

इहान्येऽपि चन्द्रक-खञ्जकान्त-चञ्चल-चलतनु-वीरप्रिय-कुपित-रुद्र-कृष्ण-सित-धनद-
कुरर-शिवादयो रासकभेदा वृद्धैरुपनिवद्वास्ते तु कचित्केचिदन्तर्भवन्तीत्यस्माभि-
नोक्ताः ॥ १५.१ ॥

ओजयुजोइछडा रासः ॥ १६ ॥

विपमसमयोः पादयोः यथासंख्यं छाः इति सप्त, डाः इति त्रयोदश मात्राः यत्र
स रासः । यथा —

"सुणिर्वि वसंति,

पुरपोडपुरंधिदं रासु ।

सुंमरिवि लडह,

हुई तक्खणि पहिउ निरासु ॥ १६.१ ॥

पाचदाश्चिस्तृतीये पञ्चमे चो जो लीर्वा

पश्चांहिस्त्रिपात्पूर्वार्धा" मात्रा ॥ १७ ॥

ओजे पादे प्रथमे तृतीये पञ्चमे च द्वौ पञ्चमात्रावेकश्चतुर्मात्रो द्विमात्रथैकः ।
युजि पादे द्वितीये चतुर्थे च त्रिधमणत्रयम् । तथा तृतीये पञ्चमे च पादे चतुर्मात्रो जो
लीर्वा । एवं पञ्चपदी पादत्रयेण कृतपूर्वार्धा मात्रानाम च्छन्दः । यथा —

1) वर्णवृत्तेषु नोक्तवित्यत्र अन्यथा पञ्चदशाक्षरायामुक्तमभिव्यक्तम् । 2) निच्छिउ करिवीत्यत्र अयं
निश्चयः । कः । एतस्या मृगयनायाः मण्डौ चन्द्रस्य खण्डद्वयं कृत्वा निर्मितं । तथा एतस्या गन्धचंगं उमुमं
षडित्वा एतत्कोमलमङ्गं षडितम् । अर्थादोव्रति भावः । अत्यद्गुणदर्शनात् । 3) सुंमरिवि यस्मिन् इत्यत्र यस्मिन्
पौरुषोऽपुत्रन्धीर्णां रासं [मुष्या] तथा लडभान् स्मृत्वा तदक्षणे पयिस्त्रे निरासो जातः । 4) पूर्वार्धा
मात्रेत्यत्र अनुपपद्यते मृगयपादेऽपेक्षितान्म् ।

१ दोषि BEP. २ संद्र BE. ३ निमिथ B. ४ मयनर्यणाइ C. ५ कोमल AGP. ६ तइ AF.
७ विरइव A; विरइओ N; विरइओ S. ८ गुणवि AE. ९ पुरंधिदि A; पुरंधिदि BE; पुरंधिदि P.
१० सुमरिवि P. ११ हुई B; हुओ S; अ dropped in D.

”मत्तकोइलनावणदीइ, सिंगारसोर्गमिण,
नचमाणमायंदपत्तिहिं ।

अहिणिज्जइ मयणजय-, नाढज्जय संपइ वसंतिण ॥ १७.१ ॥

प्रायोग्रहणात्संस्कृतेऽपि । यथा —

”शुष्कशिररिणि कल्पशाखीव, निधिरधनग्राम इव,
कमलरंण्ड इव मारवेऽध्वनि ।

भवमीप्मारण्य इह, वीक्षितोऽसि मुनिनाथ कथमपि ॥ १७.२ ॥

द्वितीये तुयें तयोर्वाद्यस्य चः स्थाने पो मत्तवालिका ॥ १८ ॥

मात्रैव द्वितीये तुयें वा पादे क्रमेण युगपद्वा तयोराद्यस्य चमणस्य स्थाने पगण-
श्रेत्तदा मत्तवालिका । तत्र द्वितीये पादे प्रथमस्य चस्य स्थाने पः । यथा —

”कुमुअकमलहं एक उर्पत्ति, मउलेइ तु वि कमलवणु,
कुमुअंसंहु निधु वि विआसइ ।

सच्छंदं विआरिणिअं, चंदजोणइ किं मत्तवालिअं ॥ १८.१ ॥

चतुर्थे यथा —

”गहिंरुं गज्जइ घरइ मयवारि, विहलंघलु नहु कमइ,
दुन्निवारुं दिसिदिसि पलोट्टइ ।

ओ मत्तवालिअसरिसु, विसर्मचिदु पाउसु पयट्टइ ॥ १८.२ ॥

1) मत्तकोइलेत्यत्र वसन्तेन अभिनीयते मदनञ्जयनाटकं मत्तकोकिलनाद एव द्वादशत्यंनिर्घो गान्दी यत्र । शृङ्गाररसेन उगमिणं प्रधानम् ।* 2) शुष्कशिररिणीत्यत्र तिलकमञ्जरीं अष्टपारसरलीं वनपण्डे रफाटिकचैत्ये धीयुगादिजिनं दृष्ट्वा कुमारमरकण्डेना नमस्कारोऽयमुक्तः । शुष्कशिररिति—शुष्कगिरौ कल्प-शाखीव कल्पशुद्ध इव निर्धनग्रामे निधिरिव निधानमिव मारवे मरुण्डलसंपन्धीयाध्वनि कमलखण्डमिव हे भगवन् तथा भवमीप्मारण्ये राय एवं दृष्टोऽसि हे मुनिनाथ इह संसारे कथमपि महता कष्टेनेत्यर्थः । 3) कुमुअकमलहमित्यत्र कुमुदकमलानामेकमेवोत्पत्तिस्थानं तथापि चन्द्रज्योत्स्ना निचुवि निद्रास्वपि कमल-वर्नं मुकुलयति सकोचं प्रापयति कुमुदवर्नं विकाशयति । तदा स्वच्छन्दं चरतीति स्वच्छन्दचारिणी मत्ता चामौ वालिका च पीवामद्य (पीवमद्या) वालिकेव । सापि इहदी भवति । 4) गहिंरु गज्जइ इत्यत्र प्राट्टइ प्रवर्तते । कीदृशी । उन्मत्तवालिकासदृशी । विपमा चेष्टा यस्याः सा गम्भीरं यथा भवति तथा गर्जति । सापि पीवमद्या शब्दं करोति । प्राट्टइ अमृतं वारि धरति प्राट्टं विद्वला सती नभ भाकमति । विद्वलेति—प्रसरणशीलापि वेदला सती न क्रमति । हु निश्चितं दुन्निवारं यथा स्वात्तया प्रलुब्धति क्षोभं प्राप्नोति । क । दिशि ।

१ पायनं० BP. २ रसोर्गमिण N. ३ पत्तहि AN. ४ कमलखण्ड इव BK. ५ चस्थाने ADO. ; उर्पत्ति N. ७ कुमुअखंड A; कुमुणचंदु N. ८ सच्छंद B. ९ विआरिणिअ AD. १० मत्तवालिया A; तवालिया N. ११ गहिर A. १२ दुन्निवार A. १३ मत्तवाल्य BP. १४ विसर्मचिदु पाउस A.

द्वितीयचतुर्थयोर्था -

“पेच्छ पाडसलच्छि उच्छलद, मडलंति सव्वाउ दिस,
पददहंति षणमत्त वालिअ ।

कुटंति केअइकुमुम, पिइ पउत्थि कह जिअइ वालिअ ॥ १८.३ ॥

तृतीयस्य तो मत्तमधुकरी ॥ १९ ॥

मात्रेव द्वितीयतुर्थयोः पादयोः क्रमेण युगपद्वा तृतीयस्य चगणस्य स्थाने तगण
थेत्तदा मत्तमधुकरी । तत्र द्वितीयपादे तृतीयचगणस्य ते मत्तमधुकरी । तथा -

“मत्तमहुअरितारसंकार, कलयंदिक्कलयलिहिं,
मयणधणुह टंकारंसयिसिहिं ।

कह जीवहुं विरहिणिउं, दूरदेसपवसंतरमणिउ ॥ १९.१ ॥

तुर्ये पादे यथा -

“कुडिअकेसरविलयमायंदि, पफुद्धिअकमलरणि,
मुरहिमासि संपइ पयट्टइ ।

मत्तमहुअरिरविण, मयणचरिउ वणलंच्छि गायइ ॥ १९.२ ॥

उमयोर्था -

“गुणविवज्जिइ पुरिसि रवेइ, गुणवंति परंमुही,
तह य पंकउणंनि निउसइ ।

मत्तमहुअरि फमलि, अदह लच्छि जविआंरं विलसइ ॥ १९.३ ॥

तृतीये पञ्चमे तयोर्था पोथ्यौ मत्तविलासिनी ॥ २० ॥

मात्रेव तृतीये पञ्चमे च पादे तयोर्था युगपदावयोः पगणयोः स्थाने चगणी
थेत्तदा मत्तविलासिनी । तत्र तृतीये पादे पोः स्थाने चा । तथा -

"समयमयगल्लगमणरमणिञ्जु", मयभिभलनवणजुउ,
आरत्तकवोलसोहिह ।

मचविलासिणिनिधरु, हरइ चित्तु लडुुरैपयंपिह ॥ २०.१ ॥

पञ्चमे यथा -

"मत्तजलहर गहिरुं गजंति, केकारहिं मत्तंसिहिं,
मत्तु मयणु पदरेइ दुञ्जउ ।

विणु मत्तविलासिणिहिं, मणि संयई काइं किञ्जउ ॥ २०.२ ॥

उभयोर्यथा -

"ते जिं पंडिअ ते जि गुणवंत, ते तिहुअणसिरं उवरि ।
ताहं चिअ जन्मु जौणहु ।

जे मत्तविलासिणिहिं, न वि स्रोहिअं सुद्धजौणहु ॥ २०.३ ॥

चस्य पो मत्तकरिणी ॥ २१ ॥

मात्रैव तृतीये पञ्चमे च पाँदे उभयोर्वा पादयोश्चगर्णस्य स्थाने पगणधेत्तदा
मत्तकरिणी । तत्र तृतीये पादे चस्य स्थाने पः । यथा -

"जासु अंगहिं" घणुं नसाजाल, जँसु पिंगल नयणजुउ,
जँसु दंत पविरलविअल्लुव ।

न धरिञ्जइ दुहकरिणी", मत्तकरिणि जिम्भ घँरणि दुन्नय ॥ २१.१ ॥

1) समयमयगल्लेयत्र विलासिनीनिकरश्चितं हरति समदो यः मदकलो इत्थी तस्य यद्गमनं
पद्मद्वगमनेन राजमानः मदेन भिभल मन्थर नयनयुगलं यस्य सः आरत्तकपोलेन शोभनशीलः लडुुरं
अव्यक्तं प्रचलवर्तिनि । 2) मत्तजलहरैत्यत्र मत्तजलधरे गभीर गजंति तथा मत्तविलासिनि केकारणेण [युक्ते]
मति. यत्तजलहरः पदरुति. १. दे. मुग्ग. मत्तविलासिनीभिर्दिना किं श्रियते सांप्रतम्. १. ३.) तेजिअ पंडिअ इत्यत्र
ये पुरया मत्तविलासिनीभिः नापि धुभित्तुद्रुध्यानान्त एव पण्डितास्त एव गुणवन्तः त एव त्रिभुवनशिरोति
उवरीति ऊर्ध्वस्थानीयाः दंतसारायनाणा इत्यर्थः । तेषामेव जन्म निश्चयेन नान्येषामित्यर्थः । क्वीत्रप्रापले हि
शेषा. । 4) जासु अंगहिमित्यत्र यस्या अङ्गे घनं नसाजालं भवति यस्या नयनयुगलं पिङ्गलं भवति यस्याश्च
दन्ताः प्रविलाः । युनः कीदशाः । विट्टेयत्र वक्ता इति यावत् । एवंविधा दुर्नया गृहिणी गृहे न श्रियते
दुःखकरिणी । केव । मत्तकरिणीव इत्थिनीय । एवविधकुललक्षणया स्त्री न पागौ श्रियते इति भावः ।

१ रमणिञ्ज ABCDN. २ लहर K; लडुुर B ३ गहिर A. ४ केकीरहिं B. ५ मत्तचिहिं D.
६ सपय B. ७ किञ्जइ B. ८ तेजि B. ९ उरि उवरि A. १० वाणह B. ११ खोइअ N. १२ हाणओ
BN; हाणहो A. १३ पादे dropped in A. १४ चयणस्थाने AB. १५ अणिहिं AP. १६ धणु-
नयाजाल A. १७ जय पिं० A; जसु पिंगलु नयणजुउ B. १८ जाउ A. १९ दुहकरिणि D; दुहकरनि P.
दुहकरणी B. २० घरिणि BP.

पञ्चमे यथा -

११ दिव्य कर्हि ते मत्तकरि णीअं, कर्हि चलिअ भिचभैड,
कर्हि निहित्त ह्यवर वहिइय ।

हुंडोहिरं गिरिगहणि, इअ तुञ्ज रिउ रोअहिं गहिइंय ॥ २१.२ ॥

उभयोर्यथा -

१२ जेत्थु गज्जहिं मत्तकरिणिवद, रंखोलहिं जेत्थु हय;

जेत्थु मिउडिमीसण भमंति भड ।

तर्हि तेहइ रणि वरइ, विजयलच्छि पइं पर समरोब्भट ॥ २१.३ ॥

आभिर्वहुरूपा ॥ २२ ॥

आभिर्मात्रादिभिः संकीर्णाः बहुरूपा । यथा -

१३ गान्धि पट्टणि हट्टि चउहट्टि, राउलि डेउलि पुरि,

जं दीसइ लडंईअंगिअ ।

विरहिंदजालिएणं तं, सा एक वि कय बहुरूवकलिअं ॥ २२.१ ॥

अत्र प्रथमः पादो मात्राया द्वितीयो मत्तमधुकर्यास्तृतीयो मत्तविलासिन्याश्चतुर्थो मात्रायाः पञ्चमो मत्तकारिण्याः ॥ २२.१ ॥

आसां तृतीयस्य पञ्चमेनानुप्रासेऽन्ते

दोहकादि चेद्वस्तु रद्दा वा ॥ २३ ॥

आसां मात्रादीनां तृतीयपादस्य पञ्चमेन पादेनाऽन्तेऽनुप्रासेऽन्ते दोहकापदोहका-
पदोहकाश्चेत्तदा रद्दा वस्तु वा । यथा -

१४ लुडिडुं चंदणवलिपहंकि, संमिलिडु लवंगवणि,

खलिडु वत्थुरमणीयकयलिहिं ।

उच्छलिडुं फणिलैयहिं, पुलिडु सरलकफोललयलिहिं ॥

1) दिव्य कर्हि ते मत्तकरि । हे दे(ई)र ते मत्तकरिणः कर्हि क नीताः तथा ते भूलभटाः क शिषाः तथा ह्यवररथाः क निहिताः । वहिइयेति वहिलीति प्रसिद्धिः । एव तुञ्जोहिरः भ्रमणदीलः सन् । क । गिरिगहणे प्रसिद्धिः)लः सन् एउ रिउः सोदिति । 2) जेत्थु गज्जहिं इत्यत्र पत्र संक्रमे मत्तकरिणिवदा गज्जहिइ यत्र हयाः रे(र)खोलहिणि पतन्ति यत्र भुकुटीभीपणा भ्रमन्ति भटाः तस्मिन्सादरे रणे परं केवलं समरोब्भटं स्वामेव विजयलक्ष्मीः वृणुते नान्यमिति रणोद्भटा । 3) गान्धि पट्टणि इत्यत्र प्राप्ते पत्तने हट्टिअण्णां देवपुले पुरे लडहअंगिणि विलासांगी यदुदयते सा पृष्ठापि विरहेन्द्रजालिनेन कृतबहुलरूपा दयते । कोऽर्थः । विरह-यत्तात्त्रेय सर्वत्र दश्यते इत्यर्थः । 4) लुडिडु चंदणवलि इत्यत्र मलयसमीरः चन्दनवलिपत्तने लुडितलयद्वये समिलितः परमाधर्ममणोवकट्टीभिः स्फुटितः नागवह्नीपु उरसलितः सरलकफोललयलीभिः पूर्णितः पुग्णितो माधवीयसरीभिः पुलकितं कामिनां शरीरं यन्नात् । स पुनः कीरह् । रुणे पुष्टः । कीरताः । भ्रमरसदृशः । भ्रमरस्वापि यथायोगं विशेषणानि वाच्यानि प्रविधः सवर्तत प्रसर्पतीत्यर्थः ।

१४ N wrongly puts कर्हि also before दिव्य, but drops it before निहित्त in the 3rd line. २ नीअं A; नीअ P. ३ नियमट BEP; भिवतड A. ४ हुंडोहिर BE. ५ गहेउअ B. ६ जेतु B. ७ गज्जहिं P. ८ जेतु BFP. ९ भावन A. १० लडहिअंगिय A. ११ जालएण ACDS; १२ क्रीआ ACDS. १३ लुडिडु B; लुडिडुं N. १४ उच्छलिडु A. १५ फणिवलहि A.

चुंविहु माहविवल्लरिहिं, पुलइदकामिसैरीरु ।

भमरसरिच्छउ संचरैइ, रहुँउ मलयसमीरु ॥ २३.१ ॥

मात्राप्रकरणम् ।

चौ लान्ततौ चौ तो वस्तुकम् ॥ २४ ॥

चगणद्वयं द्वौ च लघ्वन्तौ तगणौ चगणद्वयं तगणश्च पादे चेत्तदा वस्तुकं चतुर्भिः
पादैः । यथा—

१) मुरवहुमहुअरिपंतिपीअगुणपरिमलजालहं,
नहमाणिकिरणकलावचारुकेसरनिअरालहं ।

पत्युअवत्थुंअगीतिचारुमुणिनिवहमरालहं,
तिहुअणसिरिकुलहरहं नर्महु जिणपहुपयकमलहं ॥ २४.१ ॥

पचिपा युज्यंज ओजे जो लीर्वा वस्तुवदनकम् ॥ २५

एकः षण्मात्रश्चगणत्रयं षण्मात्रश्च वस्तुवदनकम् । अत्रापवादः समे जगणरहितश्च-
गण ओजे जो लीर्वा । यथा—

१) मायाविअहं विरुद्धवायवसवंचिअलोअहं,
परतिद्विअहं असारसत्थसंपाइअमोहहं ।

को पत्तिज्जइ सम्मदिद्विजहवत्थुंअवयणहं,
जिणहं मग्गिं^३ निचेलनिहित्तमणु करुणाभवणहं ॥ २५.१ ॥

वस्तुकमित्येन्ये । १) अत्र केचित्पोडशभ्यो लघुभ्य आरभ्य लघुद्वयध्वंक्ष्या वंशा-
दीन् वस्तुकविशेषानाहुः । यथा—

वंसो विचो यालो वाहो धामो यलाहओ विंदो ।

विज्जो विसो विसालो विसारैओ वासरो वेसो ॥ २५.२ ॥

1) मुरवहुमहुअरीत्यत्र मुरवभूमपुकरीपद्विपीतगुणपरिमलजालं तमोहं(?) नभोमणिः सूर्यः कस्य
किरणाखद्रत् केसरनिकरसयुक्तं प्रस्तुतवस्तुकगीतिषु चारयो ये मुनयश्च एव मराला यत्र त्रिभुवनधीकुलस्यै
एवंविधं जिनप्रमुपदकमलं नमत । 2) मायाविअहं इत्यत्र कः सम्प्रत्युष्टिः परार्थाधिकं प्रत्येति प्रत्ययविययं
करोति अपि तु न श्लेषः । कथंभूत्म् । मायया विययं भलीक्यादिने पुनः विरुद्धपादव्यतिरेकेण असारसाप्र-
संपादितमोहम् । कः कीदृक् । निश्चलं यथा स्वात्तया भवति निहितं स्थापितं मनो देन । क । त्रिनानां मार्गं ।
कीदृशो । करुणाभरणे । 3) अत्र केचित् पोडशभ्यो लघुभ्य इत्यत्र ११ मात्रात्मके वस्तुवदनके वस्तुकप्रतान्त्रि
पोडश लघवो यत्र स वंशाङ्कः अष्टादशनिर्दिष्ट इत्यादि यथाधर्मं श्रेयम् । तत्तोचि लयः । मयमउचि
मृगमदः । मउचि मृगः । [मउलचि] मुकुलः । मुदोचि मुरकः । चउरीसकटेल्यत्र चतुर्विंशतिकलात्मकपदम् ।

१ पुलइदु AB; पुलइद S. २ अमिसरीरु AC, कामिसरीरु B. ३ संचरदु A. ४ रहुँउ dropped
in A; रहुँउ N. ५ कथय B. ६ गीइ F; गीय B; गीटी A. ७ विहुअण०A; विहुअणि० B. ८ नमइ P.
९ जिणपहपय० DN; जिणपहुपयकमलह A. १० युज्यञ्च ओजे N. ११ सम्मदिद्वि F; सम्मदिद्वि D;
समदिद्वि S. १२ नहवत्थुअवयणहं B. १३ मग P. १४ निचलनि० मण A; निचलनि० मण N; निचनि०
मण B. १५ इत्येकं AF. १६ लघुद्वय २ कृष्या P. १७ विसारओ B.

पचचाहो वदनकम् ॥ २८ ॥

पचचेभ्यः परो द्विमात्रश्चेत्तदा वदनकम् । यथा -

“अज्ज वि नयणं न गेण्हइं तरल्लिम, अज्ज वि वयणुं न मेहइं भोल्लिम ।

अज्ज वि थणहरु भरु न पडिच्छइ, तुवि मुंद्धेहें दंसणि जग्गु मुञ्जाई ॥ २८.१ ॥

केचित्समचतुष्पदीषु पचचदाः संकुलकमिति पठन्ति । तदत्रैवान्तर्भूतम् ॥ २८.१ ॥

त उपवदनकम् ॥ २९ ॥

पचचेभ्यः परस्त्रिमात्रश्चेत्तदोपवदनकम् ॥ यथा -

“आम्लु वि बहुपंकिण संयल्लिअ, सब्बवारपडिचोहसोहरहिअ ।

कंठयसयसंसेविअ जलसयण, जिणउववयणु न सोहहि कमलवण ॥ २९.१ ॥

ते यमितेऽन्तेऽडिल्ला ॥ ३० ॥

ते वदनकोपवदनके चतुर्णां पादानां द्वयोर्द्वयोर्वान्ते यमकिते सत्याडिला । तत्र चतुर्णां यथा -

“नवघणभेमभमंतसारंगह, कुंजकुमुमगुंजिरसारंगह ।

मुंहविळसंतअडिल्लसारंगह, लीळावणहं तरणि सारं गह ॥ ३०.१ ॥

द्वयोर्द्वयोर्पथा -

“जहिं छिज्जहिं नरसीस भुअग्गल, तेंहु नरखहु जा दासुअग्गल ।

सा मइं सुअणहं क्ह पारद्विअ, जं निंसेणंव बुद्ध पारद्विअ ॥ ३०.२ ॥

चतुर्णां यमके मडिल्लेत्थे ॥ ३०.२ ॥

पिदावुत्थकः ॥ ३१ ॥

पगणत्रयं द्विमात्रश्चान्ते यमिते उत्थकः । अवस्थितरु इत्यन्ये । यथा -

1) अज्ज वि नयणेत्थम् । अद्यापि नयने चञ्चलत्वं न गृह्णाति । अद्यापि वदन् मुञ्जति न मुग्धत्वम् । मनभरो भारं न प्रतीक्षते नाङ्गीकरोति । मनभर इत्यत्र भरसन्तः शोभार्थोऽन्यथा पीनश्चत्वं स्वार् । पीनी न भग्न इति भावः । तथापि मुग्धाया दत्तनेन जगमुञ्जति । 2) आम्लु वि इत्यत्र । आम्लुदादिषु बहुपद्वेन सञ्चलितं सर्वैरार प्रतिबोधो विकृतस्तच्छोभारहितं कण्ठकृशतेन सञ्चितं जलदायनं त्रिनस्य उपवदनं सुखसमीचे कमलवर्णं न शोभते । तदि निष्पन्नं लोकाणां सर्वदा प्रतिबोधकं नि.कण्ठक अत्रइत्यर्थः च । 3) नवघणभेमभमंतस्य नवघनस्य नवीनमेघस्य भ्रमेण भ्रमन्तः सारंगा यत्र । सारंगशास्त्रेन समूहाश्चात्रया वा । क्वचिदमेघे इवामनील-योरेषियम् । कुञ्जेषु वृक्षावृत्तस्थानेषु यानि कुमुजानि तेषु शब्दायमानाः सारंगा भ्रमरा यत्र तेषां सुरेतेन विळसन्तो अहिं लाम्नीत्थडिला भ्रमनशीलारमारगा इतिने यत्र गृगा वा वेपु । तेषां लीळावनानां दे गर्खन सारं गृहार्गंत्त भावः । 4) जहिं छिज्जहिं नरसींस्यत्र यत्र छिज्जन्ते नराणां प्रीत्यानि मुजगंठा. तस्य नरकस्य वा द्वार-भुअग्गला भोगल इति प्रतिज्ञा सा नया मुज्जनानां भ्रमे प्रारब्धा कथा । यां शृण्वन्तः पापद्विंश अपि बुद्धाः यत्र परमाथानिर्भेमेत्थकादीनि विद्यन्ते (1) तच्छककथा पारत्थेति भावः ।

”निर्दुहं दद्विविरहानलेण, संतावतुलिभवहवाणलेण ।

मुच्छाविअ नवघणमंढलेण, उअ थैक्क पहिअ कयधंघलेण ॥ ३१.१ ॥

धवलमष्टपद्चतुष्पात् ॥ ३२ ॥

अष्टपात्पद्पाचतुष्पाच्च धवलं नाम छन्दः । यदाह—

धवलनिहेण सुपुरिसो यणिण्णइ जेण तेण सो धवलो ।

धवलो वि होइ तिविहो अट्टपथो छप्पथो चउष्पाओ ॥ ३२.१ ॥

धवलानि च सातवाहनोक्तिषु द्रष्टव्यानि । दिग्मात्रं तदाहरिष्यते ॥ ३२.१ ॥

तत्राष्टांहावोजे चिदौ समे चौ श्रीधवलम् ॥ ३३ ॥

तत्र धवलेषु मध्येऽष्टांहौ धवले विषमेषु पादेषु चतुर्यं द्विमात्रश्चैकः, समेषु पादेषु

चतुर्यं यत्र तच्छ्रीधवलम् । वसन्तलेखेत्यन्ये । यथा—

”खीरसमुद्दिण लयणजलहि, कुवलय कुमुंइहिं ।

कालिंदी सुरसिधुजलिण, महुमहणुं हरिणं ॥

कडलंसिण सरिसउ हू किरि, सो अंजणगिरि ।

इह तुह जससिरिधवल्लिउ पडु, किं पंडुरै न हु ॥ ३३.१ ॥

आद्ये तृतीये चिदौ द्वितीये तुर्यं चिः शेषे

त्वोजे चातौ समे चादौ चिर्वा यशोधवलम् ॥ ३४ ॥

अष्टांहौ धवले आद्यतृतीययोः पादयोश्चगणत्रयं द्विमात्रश्च । द्वितीयचतुर्थयोश्च-
गणत्रयम् । शेषेषु चतुर्षु पादेष्वोजयोः पञ्चमसप्तमयोर्द्वौ चगणौ त्रिमात्रश्चैकः, समयोः
पष्ठाष्टमयोः चर्गणद्वयं द्विमात्रश्चैकः, मतान्तरे चगणत्रयं वा, यत्र तद्यशोधवलम् । यथा—

”जे तुह पिच्छईहिं वयणकमलु, ससहरमंठलंनिम्मलु ।

जे वि हु पालहिं निचक्कम्मु, धुणहिं नि निरुवमु विकसु ॥

1) निर्दुहदद्वैत्यत्र निर्दुहा ज्वलिताः । दग्धः पापीयान् विरहानलस्तेन संतापतुलितवदमानेन
मूर्च्छां प्राप्तिताः । नवघनमण्डलेन कुंभूतेन उष्याजलेन स्थिताः पयिकाः कृतदुःखेन । 2) खीरसमुद्दिणे-
त्यत्र हे प्रभो तव यशःश्रिया धरन्ति स्तं किं के पाण्डुरत्वं न प्रापु । खीरसमुद्ग्लस्य सप्तो लयणजलनिधिः हू
इति जातः । कुवलयानि श्यामकमलाणि कुमुदन्दरानि जातानि । कालिन्दी यमुना सुरमिन्दुजलसदृशी जाता ।
मधुमयनो हरिः रुद्रस्य सदृशो जानः । किरि इति श्लोकाद्यंम् । सोऽज्जनगिरिः वैलायमदयो जातः ।
3) जे तुह पिच्छई इत्यत्र ये पुरराः तत्र पश्यन्ति वदनकमलम् । कीटहू । दासधरमण्डलप्रतिर्मलम् । ये
पुररास्ते तत्र भृत्यकर्म पालयन्ति । ये नरा निरशमविकर्म स्तुत्रिणः । ये पुरुषाः शासनमाश्रयं धरन्ति । ये
पादकमलं प्रयमन्ति । तेषां विमुदौ पराङ्मुखी छद्मिनी भवति । हे यशोधवलतदिरमुष्य ।

१ निर्दुहद० N; निर्दुहद० AB; निर्दुहदद्वै CDK. २ विरहानलेण F. ३ वदमानेन A. ४ मूर्च्छाविअ
N. ५ ओ यशु B, उत्पद्य PK ६ अष्टपात् पद्पात्-चतुष्पात् N. ७ मुउरिणो Y C वजिउद AF, वज्जणिइ
C. ९ इमुयहिं CDV. १० महुमहण D. ११ हरिणु P. १२ कडलसिण C. १३ नि पडव A; किं पंडव B.
१४ चगणत्रयं A. १५ तदोरो० C. १६ पिच्छई १B, पेच्छई BF १७ मंडउलिम्मल A. १८ धुणिहि A.
१९ निरवनवि० AF.

जे वि ङु सांसणु धरहिं, पायकमलु जे पणमहिं ।

ताह नं लच्छी विमुद, पडु जसघवलिअदिसिमुद ॥ ३४.१ ॥

पडंहावाये तुयें पादौ द्वितीये पञ्चमे

चौ शेषे पाभ्यां चः पो वा कीर्तिधवलम् ॥ ३५ ॥

तत्र पडंहावौ धवले प्रथमे चतुर्थे च पादे द्वौ षण्मात्रावेको द्विमात्रः । द्वितीये पञ्चमे च पादे द्वौ चतुर्मात्रौ । शेषे तृतीये षष्ठे च षण्णद्वयात्परश्चतुर्मात्रः पञ्चमात्रौ वा चेत् तदा कीर्तिधवलम् । यथा—

^१उकरडा सनलेंउ गज्जउ, चिरु जुञ्जुमणु,

उत्रामउ सिरु वसरु म र्ज्जउ ।

अक महभर तुंहु कट्टुहिं, अतुं न तिहुअणि,

किचि धवल विसैउ तुह वईई ॥ ३५ १ ॥

चतुरंहावोजे पञ्चौ समे पचचाइस्तो वा गुणधवलम् ॥ ३६ ॥

तत्र चतुरहौ धवले विषमपादयोरेकः षण्मात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ । समयोः पचचेभ्यः परो द्विमात्रस्त्रिमात्रौ वा चेत् तदा गुणधवलम् । यथा—

^२कदमभगा मग्गुलया, वहुं पिहुला दुत्तरजल्लया ।

तिम्व भरु वईसु गुणधवलया, जिम्व केभ्यइ न हसति पिसुणया ॥ ३६.१ ॥

पचताः पचौ भ्रमरः ॥ ३७ ॥

ओजपादयोः षण्मात्रचतुर्मात्रत्रिमात्राः समयोः षण्मात्रचतुर्मात्रौ चेत्तदा भ्रमरौ धवलम् । यथा—

^३किचि तहारी वणंविणु, कइ अरुं न पणंहिं ।

मालइ माणिवि कि भ्रमर, धत्तुरई लंगैहिं ॥ ३७ १ ॥

1) उकरडा खवलउ इत्यत्र मयि धुरधरे भार समुद्रहान सति माहइतिव सूषयत्येव मद्रे वण इत्युत्पन्नत्वं द्रुपम प्रति कविदाह । हे धवल खसरसखिभुवन कोऽपि नास्ति । यस्मात्मागस्त्रिवभारं स्वमेव कृष्यसि नाय इत्युत्पन्नं त्रिपादं किं वनन । स च वसोऽवकर उरखणु गजांशु करानु । विरं योदु मना स च शिर उग्रामयणु । मा लज्जो वीटां मा कतागिनि शच्छाथ । 2) कदमभगा मग्गुलया इत्यत्र दे सुराणो द्रुपम धवलदानन्दन द्रुपम । कदमैर्भद्रा मागां दुत्तरजल्लयन्त । द्रुपुला वहा नच सम्बि । तन तथा भार वह यथा तन ते पिसुना न हसन्ति ह्याव न कुयन्ति कयमपि । अन्यया कार्प्यन्ति । 3) किचि तहारी इत्यत्र त्वदंवां कीर्तिं यणयिजा कवि । किं यणयान । अपि तु न । कयन् । यथा मालीं मागवि भङ्गीइत्य भ्रमरं कनकद्रुमे किं लगत । अपि तु न तथायम् ।

१ सांसण A O २ ता हत उच्छी ५ ३ दिसमुह A दिसिमुद B ४ सचउ ५, खवलउ B खलवउ C ५ उज्जमणु A O ६ मभ्यजउ B ७ तुहु B ८ कट्टइ B ९ वहुण B १० विहुअणि A ११ विसाओ ५ १२ वहइ A. Portion from १०-१ to १५ १ end is not photographed in P १३ वह P १४ वहुण B १५ मग्गुलया B १६ अणुण B १७ वणंहिं B, वणिवि AP १८ धत्तुरइ ५S, १९ अगइ P

पचताः पचचा अमरम् ॥ ३८ ॥

ओजे षण्मात्रचतुर्मात्रत्रिमात्राः समे षण्मात्र एकश्चतुर्मात्रो द्वौ चेत्तदा अमरं धवलम् । यथा—

“इंदहुं तुहुं गुणि अहिअड, सगु वि१ पहु महुं वाहिअडें ।

अमरविलासिणिगीअए, तुह पर किचि निसामिअए ॥ ३८.१ ॥”

आद्ययोः पची अन्त्यधोश्चुः सर्वत्रान्ते तो दो वा मङ्गलम् ॥ ३९ ॥

आद्ययोः प्रथमद्वितीययोः पादयोः प्रत्येकं षण्णश्रगणत्रयं च, अन्त्ययोस्तृतीय-चतुर्थयोः प्रत्येकं चगणपञ्चकं सर्वपादेषु चान्ते त्रिमात्रो द्विमात्रो वा चेत्तदा मङ्गलार्थ-संबद्धत्वात् मङ्गलम् । यथा—

“तुह असिलडिहिं नरवइ मंगलकारणि,

विथारिअ निम्मलयर सत्थिअधोरणि ।

संगरंगि विवाहमहुसवि जयलच्छिहिं,

वारिअमयागळकुभत्थलमोत्तिअंगुच्छिहिं ॥ ३९.१ ॥

उत्साहादिना येनैव धवलमङ्गलभाषांगाने
तन्नामाये धवलमङ्गले ॥ ४० ॥

उत्साहादीत्यादिग्रहणात् प्रक्रान्तानां रासावलपादीनां, पूर्वोक्तानां हेलादीनां, वक्ष्यमाणानां दोहकादीनां च ग्रहणम् । “तन्नामाये इति उत्साहादिनामपूर्विके । यथा—
उत्साहधवलं वदनधवलं हेलाधवलं दोहकधवलं चेति । एवं मङ्गलेऽपि उत्साहमङ्गलादि वाच्यम् । यदाहुः—

उत्साहहेलावदनाडिलाघेर, यद् गीयते मङ्गलयाचि किञ्चित् ।

“तद्रूपकाणांमभिधानपूर्वं, छन्दोविको मङ्गलमाप्रनन्ति ॥ ४०.१ ॥

तेरेय धवलैव्याजात् पुरुषः स्तूयते यदा ॥

तद्वदेय तदानेको धवलोऽप्यभिधीयते ॥ ४०. २ ॥

1) इंदहुं तुहुं इत्यत्र इन्द्राच्च गुणैरधिकः स्वर्गस्यापि प्रभुस्त्वं मया दष्टः यस्माद्मरविलासिनीगीबके वन परा मरुटा कीर्तिः भूयते । षण्मात्रा राज्ञोऽवित्तयो घोटिलोऽमरविलासिनीभिसर्वं गीयते । 2) तुह अलिलडिहिं इत्यत्र हे नरपते तव सङ्घपट्या मङ्गलनिमित्तं निर्मलम्बन्धिकाधोरणी विचारिता संगरमण्डपे । 3) वारिअमयागळकुभत्थलमोत्तिअंगुच्छिहिं । समूहैरित्यर्थः । कश्चिन्नतनि । विजयलक्ष्म्याः विवाहमहोत्सवे सति । 4) तद्रूपकाणामित्यत्र उपाहादिरूपकाणामभिधानपूर्वकं एव । तेरेवेति अत्र उत्साहादिभिरव । तद्रूपेवत्यत्र तद्रूपकाणामभिधानपूर्वकं एव ।

१ अमरपत्रं A. २ इंदह P. ३ तगहु R (!) ४ वाहिअड BCD. ५ निसामिअए P. ६ मंगल-कारिणि A.B. ७ मोतिपगोच्छिहिं P. ८ भाषागीते A. ९ दोहवीनम् A. १० तद्रूपकाणामि० A. ११ मङ्गल्य० B. १४ छन्दो०

देवगानं फुल्लडकम् ॥ ४१ ॥

उत्साहादिना येनैव देवो गीयते तत्फुल्लडकम् ॥ ४१ ॥

गाने चिदौ झम्बटकम् ॥ ४२ ॥

यस्य कस्यचिद्गाने चगणत्रयं द्विमात्रश्च पादे चेत्तदा झम्बटकम् । यथा—
"पद्दु तुह वेरि" अरणि गय, निष्चु वि निवसहिं जिम्य ससय ।

घणकंटयदूसंचरैणि, तहिं झंयडइ करीरवणि ॥ ४२.१ ॥

वक्ष्यमाणा गन्धोदकधरैवेयं गानवशाज्झम्बटकसंज्ञां लभते ॥ ४२.१ ॥

उत्साहादिप्रकरणम् ।

*

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

उत्साहादिप्रतिपादनः पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

अन्थाग्रं १८८; उभयं २२८४ ।

*

1) पद्दु तुह इत्यत्र हे प्रभो तव वेरि अरण्यगतः सन् नित्य यथा घणकण्ठे निवसति तथायम् । क । करीरवने । करीरौ । अनुषसंहवे निम्नमिडिते घणकण्ठकटुसधरे ।

इत्याचार्येति पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

१ झम्बटक घ. २ वेरिय रञ्जि A; वेरि अरञ्जि P. ३ दुसंचरणि B.

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

सन्ध्यादौ कडवकान्ते च ध्रुवं स्यादिति ध्रुवा ध्रुवकं घत्ता वा ॥ १ ॥

कडवकसमूहात्मकः सन्धिस्तस्यादौ । चतुर्भिः पदद्विधाद्यैश्छन्दोभिः कडवकम् ।
तस्यान्ते ध्रुवं निश्चितं स्यादिति ध्रुवा, ध्रुवकं, घत्ता चेति संज्ञान्तरम् ॥ १ ॥

सा त्रेधा पद्वपदी चतुष्पदी द्विपदी च ॥ २ ॥

सेति ध्रुवा ॥ २ ॥

कडवकान्ते प्रारब्धार्थोपसंहारे आद्ये छड्गुणिका च" ॥ ३ ॥

प्रारब्धस्य प्रकरणायातस्यार्थस्य कडवकान्ते भङ्गन्तरेणाभिधाने पद्वपदीचतुष्प-
द्यावेव छड्गुणिकासंज्ञे । न केवलं ध्रुवादिसंज्ञे छड्गुणिकासंज्ञे चेति चार्थः ॥ ३ ॥

पद्वपदीचतुष्पदीध्रुवयोश्च सप्तकलादयः सप्तदशकलान्ताः पादा भवन्तीति^१ तेषु
गणनियममाह -

ध्रुवायां छैः कलाभिः पादे चतौ पदौ वा ॥ ४ ॥

ध्रुवायां छैरिति सप्तभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रत्रिमात्रौ पञ्चमात्रद्विमात्रौ वा
गणौ भवतः ॥ ४ ॥

जैः पतौ पदौ चौ वा ॥ ५ ॥

जैरित्यष्टभिः कलाभिः पादे पञ्चमात्रत्रिमात्रौ षण्मात्रद्विमात्रौ द्वौ वा चतुर्मात्रौ
गणौ भवतः ॥ ५ ॥

ज्ञैः पतौ त्रिः पचौ वा ॥ ६ ॥

ज्ञैरिति नवभिः कलाभिः पादे षण्मात्रत्रिमात्रौ विमात्रत्रयं पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ वा
गणौ भवतः ॥ ६ ॥

त्रैश्चादौ पचौ पौ वा ॥ ७ ॥

त्रैरिति दशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रद्वयद्विमात्रौ षण्मात्रचतुर्मात्रौ द्वौ वा
पञ्चमात्रौ गणौ भवतः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठाध्यायस्य षष्ठायाः प्रारब्धन्ते ।

1) आद्ये छड्गुणिका खेत्त्र प्रथमे पद्वपदीचतुष्पदी [छड्गुणिका]संज्ञे ।

१ पदद्विधाद्यैः P. २ वेत्ति BGN. ३ भवन्ति तेषु P. ४ पचमात्रौ वा गणौ A.

टैश्चपदं पचदं पदतं चातौ वा ॥ ८ ॥

टैरित्येकादशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रपञ्चमात्रद्विमात्राः पञ्चमात्रचतुर्मात्रद्वि-
मात्राः षण्मात्रद्विमात्रत्रिमात्राश्चतुर्मात्रद्वयत्रिमात्रौ वा गणा भवन्ति ॥ ८ ॥

टैश्चपतं पचदं पादौ चिर्वा ॥ ९ ॥

टैरिति द्वादशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रपञ्चमात्रत्रिमात्राः षण्मात्रचतुर्मात्रद्वि-
मात्राः षण्मात्रद्वयद्विमात्रौ चतुर्मात्रत्रयं वा गणा भवन्ति ॥ ९ ॥

डैः पातौ चापौ पचतं वा ॥ १० ॥

डैरिति त्रयोदशभिः कलाभिः पादे पञ्चमात्रद्वयत्रिमात्रौ चतुर्मात्रद्वयपञ्चमात्रौ
षण्मात्रचतुर्मात्रत्रिमात्रा वा गणा भवन्ति ॥ १० ॥

डैश्चिदौ पचचं वा ॥ ११ ॥

डैरिति चतुर्दशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रत्रयद्विमात्रौ पचचा वा गणा
भवन्ति ॥ ११ ॥

णैश्चितौ पिर्वा ॥ १२ ॥

णैरिति पञ्चदशभिः कलाभिः पादे चतुर्मात्रत्रयत्रिमात्रौ त्रयो वा, पञ्चमात्रा गणा
भवन्ति ॥ १२ ॥

तैः पचादं चीर्वा ॥ १३ ॥

तैरिति षोडशभिः कलाभिः पादे षण्मात्रचतुर्मात्रद्वयद्विमात्राश्चत्वारो वा चतुर्मात्रा
गणा भवन्ति ॥ १३ ॥

धैः पचातं चिपौ वा ॥ १४ ॥

धैरिति सप्तदशभिः कलाभिः पादे षण्मात्रचतुर्मात्रद्वयत्रिमात्राश्चतुर्मात्रत्रयपञ्चमात्रौ
वा गणा भवन्ति ॥ १४ ॥

एवं च सप्तादिसप्तदशान्तकलौषेभ्यस्त्रिभिरतुल्यैः" तुल्यातुल्यैः तुल्यैर्वीधे पादा
यत्र भवन्ति सा विदग्धगोष्ठीगरिष्ठा षट्पदी ध्रुवा । षट्पदीषु चाद्यस्य पादस्य द्वितीयेन
तृतीयस्य षष्ठेन चतुर्थस्य पञ्चमेनानुप्रासः कर्तव्यः । चतुष्पदीष्व्याद्यस्य द्वितीयेन तृतीयस्य
चतुर्थेन । अन्तरसमानु सङ्कीर्णानि च प्रायेण द्वितीयस्य चतुर्थेनानुप्रासः कार्यः । तत्र
षट्पदीमेदानाह -

तृतीयषष्ठयोर्दशादिसप्तदशान्ताः कलाः शेषेषु
सप्त षट्पदी षट्पदजातिरष्टधा ॥ १५ ॥

1) त्रिभिरतुल्यैरिति-तुल्यकलालक्षणं वा अर्धसप्तं एकः पादोऽपरं द्वयं चान्यत् । अथवा संतरप्यभ्येः ।

तृतीयपद्योः पादयोः दशादयो मात्राः एकैकवृद्ध्या यावत् सप्तदश, अन्येषु चतुर्षु पादेषु सप्तैव यत्र भवन्ति, सा पदपदजातिर्नाम पदपदी भवति । सा च दशादीनां सप्तदशान्तानामष्टविधत्वादष्टधा । तत्राद्या यथा—

”इअ नारिहिं, रससारिहिं, मुहपरिमल्लुब्ध ।

डुरु ढोहइ, न हु मेहैइ, छप्पर्यंगणु मुब्ब ॥ १५.१ ॥

एवं शेषभेदेपूदाहार्यम् ॥ १५.१ ॥

अष्टोपजातिः ॥ १६ ॥

तृतीयपद्योः पादयोर्दशादिसप्तदशान्ताः कलाः शेषेष्वष्टौ चेत्तदोपजातिर्नाम पदपदी । पूर्ववदष्टधा । तत्राद्या यथा—

”इअ उवजाइहिं, सुरद्विअवाइहिं, गुंजिरवणछप्प ।

उव वण सारउ, केअइफारउ, कर्लु नवि रइ अप्पउ ॥ १६.१ ॥

एवं शेषभेदेपूदाहार्यम् ॥ १६.१ ॥

नवावजातिः ॥ १७ ॥

तृतीयपद्योः पादयोर्दशादिसप्तदशान्ताः कलाः शेषेषु नव चेत्तदा अवजातिर्नाम पदपदी । पूर्ववदष्टधा । तत्राद्या यथा—

”इअ वणराइहिं, अहिणवजाइहिं, छप्पउ परिभमइ ।

मालइरत्तउ, महुरसमत्तउ, जलयागमसमइ ॥ १७.१ ॥

एवं शेषभेदेपूदाहार्यम् । एवं पदपदजात्क्षुपजात्क्षुपजातीनां प्रत्येकमष्टविधत्वाच्चतुर्विंशतिधा पदपदी ॥ १७.१ ॥

चतुष्पदी वस्तुकं वान्तरसमार्धसमा संकीर्णा सर्वसमा च ॥ १८ ॥

वस्तुकमिति चतुष्पद्या एव नामान्तरम् । “तुल्यसमपादा तुल्यविषमपादा च अन्तरेण व्यवधानेन समान्तरसमा । तुल्यप्रथमद्वितीयपादा तुल्यतृतीयचतुर्थपादा चार्धसममसा अर्धसमा । व्यामिश्रा सङ्कीर्णा । तुल्यचतुष्पादा सर्वसमा ॥ १८ ॥

१) इअ नारिहिं इत्यत्र एष रससारायाः नापोः सुरपरिमल्लुब्धः सन् सुरपः पदपदगणः पाधे न मुञ्चति । इ निश्चितम् । २) इअ उवजाइहिं इत्यत्र गुंजडवृद्धपदपदे मारं प्रधानं केतकीस्कारं पूठइने कल्प इहं इति कार्यवति । काभिः । उपजातिभिः समीपस्थजातिभिः । कर्धभूषाभिः । सुराभित्थागभिः । ३) इअ वणराइहिमित्यत्र एष पदपदोऽभिनवजातिषु वनरात्रिषु परिभ्रमति । क । जलयागमसमये सेपसमये । कीरया । माळहा इका । पुनः कीरम् । मधुरागमकाः । ४) तुल्यगमया इति— तुल्यी गदती समी द्वितीयतुर्थी पादौ यस्याः अपवा मुञ्चती विषमो मधुरागमयो यस्याः इति व्यवधानान्तरं व्यवधानं भवति ।

१ परिमउ=३. २ इर डः ३ इर डः. ३ मिउर ड. ४ गन ड, पुन A. ५ अर्धो वजातिः A: अर्धो उपजातिः N. ६ उउ डः

तत्रान्तरसमाः प्राह—

चतुष्पदी कला ओजे सप्ताद्याः षोडशान्ताः समे प्रत्येकं सैकाः सप्त-
दशान्ताः चम्पककुसुम-सामुद्रक-मल्हणक-सुभगविलास-केसर-रावण-
हस्तक-सिंहविजृम्भित-मकरन्दिका-मधुकरविलसित-चम्पककुसुमावर्त्ताः
(१०) । मणिरत्नप्रभा-कुङ्कुमतिलक-चम्पकशेखर-क्रीडनक-चकुलामोद-मन्म-
थतिलक-मालाविलसित-पुण्यामलक-नचकुसुमितपल्लवाः (९) । मलयमारुत-
मदनावास-माङ्गलिका-अभिसारिका-कुसुमनिरन्तर-मदनोदक-चन्द्रोद्द्यो-
त-रत्नावल्यः (८) । भ्रूवक्रणक-मुक्ताफलमाला-कोकिलावली-मधुकरवृन्द-
केतकीकुसुम-नवविद्युन्माला-त्रिवलीतरङ्गकाणि (७) । अरविन्दक-विभ्रम-
विलसितवदन-नवपुष्पन्धय-किन्नरमिथुनविलास-विद्याधरलीला-सारङ्गाः
(६) । कामिनीहास-अपदोहक-प्रेमविलास-काञ्चनमाला-जलधरविलसिताः
(५) । अभिनवमृगाङ्गलेखा-सहकारकुसुममञ्जरी-कामिनीक्रीडनक-कामि-
नीकङ्कणहस्तकाः (४) । मुखपालनतिलक-चसन्तलेखा-मधुरालापिनीहस्ताः
(३) । मुखपङ्क्ति-कुसुमलताग्रहे (२) । रत्नमाला' (१) । इति पञ्चपञ्चा-
शङ्गेदा ॥ १९ ॥

ओजयोः सप्ताद्याः षोडशान्ताः कलाः समयोस्ता एवैकाधिकाद्याः सप्तदशान्ताः
प्रत्येकं यत्र भवन्ति सा चतुष्पदी चम्पककुसुमादिसंज्ञा । अयमर्थः—ओजे सप्त कलाः
समे सैकाद्या अष्टाद्याः सप्तदशान्ता यत्र भवन्ति सा चम्पककुसुमादिभेदेन दशविधा ।
एवमोजेऽष्टकलाः समे सैकाद्या नवाद्याः सप्तदशान्ता यत्र भवन्ति सा मणिरत्नप्रभादिभेदेन
नवविधा । तथा ओजे नव समे सैकाद्याः दशाद्याः सप्तदशान्ता यत्र भवन्ति सा
चतुष्पदी मलयमारुतादिभेदेनार्धविधा । यावदोजे षोडश समे सप्तदश यत्र भवन्ति सा
रत्नमालासंज्ञा चतुष्पदी । एवं पञ्चपञ्चाशच्चतुष्पदीभेदाः । तत्राजे सप्त समेऽष्टौ चम्पक-
कुसुमम् । यथा—

^१अंगचंगिम, जइ गोरंगिहिं ।

चंपयकुसुम, ता कह अग्यहिं ॥ १९.१ ॥

ओजे सप्त समे नव सामुद्रकम् । यथा—

^२जइ बोहइ, धेण उकंठिअ ।

सा मुइउ, मुहु कलयंठिअ ॥ १९.२ ॥

1) अंगचंगिमेत्यत्र यदि गौराद्या अङ्गचङ्गिना स्वात्तदा चम्पककुसुमानि कथं अर्प्यन्ते । 2) जइ
बोहइ इत्यत्र यदि सा उक्कण्डिला सती धन्या जल्यति तदा कलकण्ठी मुखं मुद्रयतु ।

१ चतुष्पदी dropped in BEFP. २ नव dropped in H. ३ रत्नमाला चेति पर० BEFH.
४ भेदाः ABCGF. ५ सा अन्तरसमा च० P. ६ अथवा A. ७ अपिहिं B. अपहिं P. ८ पत्र ५९.

श्रोत्रे सप्त समे दश महणकम् । यथा—

“कहिं हंसिहिं, तत्रोबेह्यतं ।

जेउ दीसद, गउ तहिं मल्हणउं ॥ १९.३ ॥

श्रोत्रे सप्त समे एकादश सुभगविलासः । यथा—

“पइं विणु तहिं, सुहय विलासु कणु ।

विणु चंदइं, सुहु जाणिणिहिं ठरंणु ॥ १९.४ ॥

श्रोत्रे सप्त समे द्वादश केसरम् । यथा—

“भेडिं माणु, पद्धिं करि जणुणउ ।

ओ उंठिउ, केणरउमुगणउ ॥ १९.५ ॥

श्रोत्रे सप्त समे त्रयोदश रात्रणहस्तकः । यथा—

“लेहिं चीण, करि धरि रात्रणहत्थउ ।

जिणमन्नि, सुणहिं विणु सम्वदत्थउ ॥ १९.६ ॥

श्रोत्रे सप्त समे चतुर्दश सिंहविट्टम्भितम् । यथा—

“दुरखानु वि, उं मयजूहु न तिणु चरद ।

वं अन्न वि, सीहनिउंभिउं विणुंरद ॥ १९.७ ॥

श्रोत्रे सप्त समे पञ्चदश मकरन्दिका । यथा—

“डुमुगंनरि, नवि टग्गइ अलि अरनिदिअइ ।

आगधउ, मालइहिं पदलमपरंदिअहि ॥ १९.८ ॥

श्रोत्रे सप्त समे षोडश मधुकरपित्तसितम् । यथा—

”जं जाइहि, किञ्चि दिअंतरु धवलइ सयलु ।

तं जाणंसु, माणिणि महुअरविलसिउं पवळं ॥ १९.९ ॥

ओजे सप्त समे सप्तदश चम्पककुसुमावर्तः । यथा—

”निअइ झुणइ, परिंभइ चुंवइ महुसुंडउ ।

अलि मुञ्जइ, चंपयकुसुमावडि निवुईउ ॥ १९.१० ॥

एवं दश ॥ १९.१० ॥

तथा । ओजे अष्टौ समे नव मणिरत्नप्रभा । यथा—

”मणिरयणपहा, पचडिअगिरिगुह ।

साहइ भर्हु, सयलु वि विसिमुहु ॥ १९.११ ॥

ओजे अष्टौ समे दश कुकुमतिलकम् । यथा—

”रेहइ चंदो, नयपयडिअकलओ ।

पुव्वदिसाप, किर कुकुमतिलओ ॥ १९.१२ ॥

ओजे अष्टौ समे एकादश चम्पकशेखरः । यथा—

”अलिरवगीई, कचचंपयसेहरं ।

महुसमयसिरी, उअ जणहु मणोहर ॥ १९.१३ ॥

ओजे अष्टौ समे द्वादश क्रीडनकम् । यथा—

”सहि वट्टुलउ, चंदुलउ पडिहाइ ।

रयणिवहूप, कीलणगंडुउं नाई ॥ १९.१४ ॥

ओजे अष्टौ समे त्रयोदश बकुलामोदः । यथा—

”मन्नावि प्रिउ, जइ वि हु सो कचदुईउ ।

जं महमहइ, दुसहउ वउलामोअउं ॥ १९.१५ ॥

1) जं जाइहिमित्यत्र । यत् जातिः कीर्त्या (जातेः कीर्तिः ?) धवलीकरोति । किम् । विगन्तरम् । तद्दे मानिनि मानय भ्रमरविलसितम् । अत्र अन्योक्तिः स्वप्रथा तस्या गौणकथनम् । 2) निअइ झुणइ इत्यत्र हे मित्त्र पश्य । शौण्ड इव शौण्डो मघपः । मत्तश्चासौ शौण्डश्च सत्तशौण्डोऽलिर्निरीक्षते ध्वनति परिभ्रमति उपगृह्णाति चुम्बति चम्पककुसुमावर्ते निमग्नः सन्मुह्यति मोहं भजति । 3) मणिरयणेत्यत्र मणिरत्नप्रभाभिः प्रकटिता गिरिगुम्फा यस्मात् स तथा । पूर्वविधो भरतः साधयति सक्कम्पि दिवुलम् । 4) रेहइ चंदो इत्यत्र राजते चन्द्रः नूतना प्रकटिता कला येन सः । किलेति उच्येक्षते । पूर्वदिशः कुकुमतिलकः । 5) अलिरयेत्यत्र अलिरव एव गीतिगानं यस्याः सा कृत्स्नम्पक एव शेखरो यया सा । अयं श्रीधर्मः । पूर्वविधा जनानां मनोहरां मधुसमपर्षी(श्रियं) पश्य विलोकयेत्यर्थः । 6) सहि वट्टुलउ इत्यत्र हे सस्ति वृत्तश्चन्द्रः प्रतिभाति । नाह इति उच्येक्षते । रजनीकका क्रीडागेन्द्रुकः । 7) मन्नावि इत्यत्र हे सस्ति यद्यपि कृत्तदुर्नयः श्रियो वर्तते तथापि । मन्नावीति—भातमसाकुरु । यस्मान्महमहेति इति गन्धं भजते । कः । दुःसहो बकुलामोदः । यस्मिन्नागमसूचनमिति ।

१ दिअवह M; दिअंतर A. २ जाणिउ B; माणय K; ३ विलसिउ A. ४ पचउ A. ५ जणुणइ A; झुणइ B; झणइ B. ६ निवुहुओ M. ७ गिरिगुह B. ८ भरहो P. ९ सिहर M. १० ओअ M. ११ वट्टुलओ M. १२ मंडुउ P; गंडुओ M. १३ ताह M. १४ श्रियो—दुसओ N. १५ मोअओ M.

ओजे अष्टौ समे चतुर्दश मन्मथतिलकम् । यथा -

”निम्मलि गयणि, समुग्गोउ चंदु विहावइ ।

रइए रइउ, वम्महतिलउं नवु नावइ ॥ १९.१६ ॥

ओजे अष्टौ समे पञ्चदश मालाविलसितम् । यथा -

”कमलिणिपासि, अलिमाला विलसिअं संपइ ।

कलरवमिसिण, किर मित्तसर्मागमु जंपइ ॥ १९.१७ ॥

ओजे अष्टौ समे षोडश पुण्यामलकम् । यथा -

”मइ असरण तुहु, अइनिदंय नटसि कुसुमाउह ।

जं किर पुण्णा, मलयसमीरण सयल वि कउहं ॥ १९.१८ ॥

ओजे अष्टौ समे सप्तदश नवकुसुमितपल्लवः । यथा -

”कंपिअ निअवि, नवकुसुमिअपल्लव सललिअ लय ।

संभरि दइअ, पथिअसत्थं तक्खणि गय विलय ॥ १९.१९ ॥

एवं नव ॥ १९.१९ ॥

तथा । ओजे नव समे दश मलयमारुतः । यथा -

”देक्खिंवि वेल्लडी, मलयमारुअधुआ ।

सुमारिवि गोरडी, पथिअसत्थ सुआं ॥ १९.२० ॥

ओजे नव समे एकादश मदनावासः । यथा -

”जं धणलोअण, झसझय चल दीसंहि ।

मयणावासउ, तं थंणुगुइरि सइं ॥ १९.२१ ॥

1) निम्मलि गयणीत्यत्र निर्मले गगने समुद्रतश्चन्द्रो विभाति । नायइ इति इवार्थे । विभाष्यते रत्या रषितो मन्मथतिलक इव । 2) कमलिणिपासीत्यत्र कमलिनीपार्थे साप्रत अलिमाला विलसति । किलेति सभाष्यते । कलरवमिषेण मित्रस्य सूर्यस्य समागम जपति कथयति । 3) मइ असरण इत्यत्र तस्मात्कारणात् द्वे कुसुमायुधौ मां अशरणा खेदयसि यस्मान्मलयसमीरणेन सकला अपि ककुभ पूर्णा । 4) कंपिअ निअवीत्यत्र कम्पिता । निअवीति - दृष्ट्वा । कुसुमितपल्लवा सलीला लता । स्मृत्वा च दयिता पथिकसार्थ-विलय मरण प्राप्त । 5) देक्खिदीत्यत्र दृष्ट्वा । का । मलयमारुतयुता बह्वी । ततो गीरीः स्मृत्वा । ता अपि चञ्चलरूपा भवन्ति । पथिकसार्थो मृत । 6) ज धण इत्यत्र यत् धन्याया लोचनान्येव क्षपध्वजा मत्स्यक्षेत्रवक्ष्वा इत्यन्ते । लोचनानि हि चपलत्वात् मीनरूपाणि वर्णयन्ते । तत् ज्ञायते मदनावासाः क्षणप्रदेशे सन्तीति ।

१ निम्मलग ० A २ समुग्गो BN ३ रदप ० N ४ तिलओ N ५ विसलसिअ N, विलसइ K
६ मेत ० गमु B, मित्रसमागम A ७ अइनिदंय N ८ कुसुमहि उह N ९ पुप्फा Y, पुजा P. १० कओद B.
११ सत्थ B १२ दिक्खिंवि B १३ धुअ BP १४ सुअ BP १५ वीसइ P १६ षण्णुइरि N, षण्णुइरि
AO, षण्णुइरि B.

- ओजे नव समे द्वादश माङ्गलिका । यथा-

११प्रियमहुसंगमि, वैज मंगलिअइं करइं ।

किंसुअरुविण, वणसिरि घट्टइं धरइ ॥ १९.२२ ॥

ओजे नव समे त्रयोदश अभिसारिका । यथा-

१२काली रत्तडी, घणिहिं नहंगणु रुद्धैउ ।

तो वि न वट्टहिं, अहिसारिअजणु खुद्धैउ ॥ १९.२३ ॥

ओजे नव समे चतुर्दश कुसुमनिरन्तरः । यथा-

१३सिद्धत्थ पुलय, कुसुम निरन्तरु हसिउ सिउ ।

नवदइआगमि, अंगि जि मंगलु धणइ किउं ॥ १९.२४ ॥

ओजे नव समे पञ्चदश मदनोदकम् । यथा-

१४घणरव दूसहा, दूहवइ मयणोदउ हिअउ ।

पिअदूरट्टिआ, पवसिअरमणिअणु कइ जिअउ ॥ १९.२५ ॥

ओजे नव समे षोडश चन्द्रोद्घोतः । यथा-

१५कोइलकलरु, चंदणु चंदुजोअविलासु ।

वहहसंगमि, अमयरसु विरदि जलिउ हुआसु ॥ १९.२६ ॥

ओजे नव समे सप्तदश रत्नावली । यथा-

१६मालइमालहिं, अलि सहहिं नरमयरंदसईण्ह ।

१७नं रयणावलि, नीलमय पाउसदइईण दिण्णं ॥ १९.२७ ॥

एवमट्ट ॥ १९.२७ ॥

तथा । ओजे दश समे एकादश भ्रूयंकणकम् । यथा-

१८रेहइ तरुणिअणु, भ्रूयंकणचंगोउ ।

आणावइ नाइ, तिहुअणजईं अंगउ ॥ १९.२८ ॥

1) प्रियमहुसंगमीत्यत्र उअत्ति-पद्य । वनधीः प्रियो वल्लभो यो मधुर्यसन्तस्य सगमे सबन्धे माङ्गलिकानि करोति । विद्युकरूपेण घट्टयुगलं दधाति । घट्टे घाट्टीति प्रसिद्धा । 2) काली रत्ते-त्यत्र राधिः कृष्णा तथा गगताङ्गण घनैः रत्नै तथापि मार्गं धमिसारिकाजनो न ध्रुव्यः । भीत्यभाव इत्यर्थः । 3) सिद्धत्थेत्यत्र पुलका एव सिद्धार्थः । सितं हसितं कुमुमानि । निरन्तर नवदयितसंगमे अङ्गे मन्त्रं भायया कृतम् । 4) घणरव दूनहेत्यत्र घनानां रथा दुःसहाः । दुर्गाति मदनोदयो हृदयम् । प्रियवृत्तिवः दूरस्थित-धनिकः । प्रोपितानां रमणीजनः कथं जीवति । 5) कोइलकलेत्यत्र कोइलकलरुः चन्दनं चन्द्रोद्घोतविलासः एतान्येव वल्लभसंगमे अद्भुततमः । विरहे सति तान्यत्र ज्वलितो हुताशः । 6) मालइमालहिं इत्यत्र मालती-मालायां अलयः शोभन्ते । कीटया अलयः । नवमकरन्दसन्ध्याः । त्रिमित्यध्याहारः । प्रावृद्धमितेन दशा नीलेन्द्रमयी रत्नावलीव । णं इति उपमानार्थः । 7) रेहइ इत्यत्र राजते तरुणीजनः भ्रूयंकण चक्रः । इव लक्ष्मिण्ये । त्रिसुवनजयी अवरुणः अज्ञापयति जनानामिति शेषः ।

१ ओअ N. २ पद्य P. ३ रुद्धं D; रुद्धो N. ४ छुद्धो N. ५ कियउ D. ६ कइ B. ७ एवण्ह P. ८ षं K; तं B; न N. ९ पाउसदयण B, पाओवदइसदा S १० दिण A. ११ भ्रूयंक- D.K.M; १२ तरुणिअणु S. १३ भ्रूयंकणचंगो D.P. - १४ त्रयि A.

ओजे दश समे द्वादश मुक्ताफलमाला । यथा—

“वारावलि भणि मा, भणि मुक्ताहलमाली ।

रइकलहिण जुट्टी, ससिरयणिहि मुविसाली ॥ १९.२९ ॥

ओजे दश समे त्रयोदश कोकिलावली । यथा—

“कोइलावलिफण, संगीअइ नचावउ ।

नवलयाविलैयाओ, मल्लयानिलु नट्टावउ ॥ १९.३० ॥

ओजे दश समे चतुर्दश मधुकरचून्दम् । यथा—

“फुड्डिअलय निअवि, महुअरेंवंद्रिण गीउ तह ।

वाहोइलयनयण, पयमवि पहिअ न दिति जह ॥ १९.३१ ॥

ओजे दश समे पञ्चदश केतकीकुसुमम् । यथा—

“विवाल्लिउ मुवणु, नवफेअइकुसुमपराइण ।

नं अद्विवासिअवं, मयरइयकम्मणजोइण ॥ १९.३२ ॥

ओजे दश समे षोडश नवविद्युन्माला । यथा—

“ओ चलचलंतिआ, विफुरेइ नवविज्जुमालिआ ।

मेहूरक्खत्तरस, जीहिअंवर दीहरकरालिआ ॥ १९.३३ ॥

ओजे दश समे सप्तदश त्रिवलीतरङ्गम् । यथा—

“दीहरच्छिआण, पेच्छे सहए तिवलीतरंगयं ।

कयतिहुअणविजए, लीहतिअं पिव कामिण कड्डुअं” ॥ १९.३४ ॥

एवं सप्त ॥ १९.३४ ॥

तथा । ओजे एकादश समे द्वादश अरविन्दकम् । यथा—

“प्रिअहि” मुहु अरविदु, चलनयण इंदिविरु ।

वंतफंति केसंरु, लच्छिविर्लीत्तमंदिरु ॥ १९.३५ ॥

1) वारावलीत्यत्र दे मुभग वारावली मय भण । कि वरिं मुक्ताफलमालां भण । रत्नकलहेन पुष्पितां वासिरत्रयोः मुष्पितालाम् । 2) कोइलावलीत्यत्र कोइलावलीत्यने मंगीतके ननीयानु नवलज्जावलिताः कर्मे । मलयानिल पुन नर्तकाः । 3) फुड्डिअलयेत्यत्र पुष्पिलताः निववि च्छुन नपुकरचून्देन तथा गीतं यथा वाण्यादितनयनाः पदमपि न इदति । के । पयिकाः । 4) विवाल्लिउ इत्यत्र । नूतनकेतकीपरागेण भुवनं विवाल्लिउति—व्याप्तम् । नमिलि—उद्वेक्षायाम् । मकरभ्रमरकामेणपीरोनाधिकानितमिण । 5) ओ चलत्यत्र विरपुनति नवविद्युन्मालिका । इयोअइति । मेयाशासनस्य दीर्घां कराळा विद्वेन । 6) दीहरच्छिआण इत्यत्र दीर्घोऽप्याः पयस राजते प्रियत्तांरात्रिं प्रिभुइनविजये तुने कामेन देगात्रिकमिण करिंणु । न मलयरशो भुवनप्रये कोऽपि जयीति भावः । 7) प्रिअहि मुहु इत्यत्र विवायाः मुस कमळं वनेते चलनेयो(वि) भ्रमरो इत्येकान्तिः वेत्तरानि अदमविवायात्तमन्दिरम् ।

१ स्वमित्ति CDS; २ प्रियवर्ति N. ३ वमिजाओ A. ४ मलयानिल D. ५ वंदिण S; वान C. ६ कड्डुअनं B. ७ पयमव D. ८ महरं N. ९ वीहिंनन N. १० वीहरच्छिआण AN. ११ विवउ B. १२ विदुअन A. १३ वरिं N. १४ प्रिअहि AB; विवदि E. १५ केत्तर A. १६ मित्तमिणं B. विवइनरिंरु A.

ओजे एकादश समे त्रयोदश विभ्रमविलसितवदनम् । यथा—

“कुइ धनुं जुआणउ, विअसिअदीहरनयणिर्दे ।

माणिजइ तरुणिए, विव्भमविलसिअवयणिर्दे ॥ १९.३६ ॥

ओजे एकादश समे चतुर्दश नवपुष्पन्धयम् । यथा—

“सहि पंकोप्पन्धु वि, कमलु तं सलहिउं चुइसइहिं ।

जं रसउंहुंसिअहिं, पिज्जइ नवफुल्लंयुअहिं ॥ १९.३७ ॥

ओजे एकादश समे पञ्चदश किन्नरमिथुनविलासः । यथा—

“अविरहिअहं मुइअहं, हरिणहं जि रइसहु सलीसए ।

पर एम्बइ केम्बइ, जसुं किन्नरमिहुणविलासए ॥ १९.३८ ॥

ओजे एकादश समे षोडश विद्याधरलीला । यथा—

“मुइइ गिज्जंतउं, तुहुं कण्णरसायणु गीउ सुणि ।

जिण ओहामिज्जइ, विज्जाहरलीलागीइहुणि ॥ १९.३९ ॥

ओजे एकादश समे सप्तदश सारङ्गः । यथा—

“भीरु वि चंदट्टिंओ, वरि परिमुणिअनांहुं सारंगओ ।

सीहु न सलहिज्जइ, जइ वि हु दलिअमत्तमायंगओ ॥ १९.४० ॥

एवं पद ॥ १९.४० ॥

तथा । ओजे द्वादश समे त्रयोदश कामिनीहासः । यथा—

“मण्हरु तुहुं मुइसररुहु, रयणीअरविव्भमसु धरइ ।

कामिणि हासंविळासु वि, जोणहापसरुहु अणुहररुहु ॥ १९.४१ ॥

1) कुइ धनु इत्यत्र कोऽपि धन्यो युवा विकसितदावर्नयनया तरुण्या मान्यते । कीदृश्या । विभ्रम-
विलसितवदनया । तस्याः रूपोत्कर्षः । 2) सहि पंकोप्पन्धु वीत्यत्र हे सखि तत्कमलं युवशतैः सलहियं
स्थापितं यत् स्मोन्दुपितैः पुष्पधरैः पीयते । पद्मोत्पन्नमिति निन्दा । 3) अविरहिअहं इत्यत्र अविरहितानां
मुदितानां हरिणानामेव रतिसुखं किन्त्याति भयनीति । परमेवमेव कथमपि यदाः किन्नरमिथुनविलासे । दृश्यते
प्रीत्युपरि तस्योपमानात् । 4) मुइइ गिज्जंतउं इत्यत्र सुग्धया गीयमानं त्वं कण्णरसायनं गीतं शृणु । येन गीतेन
विद्याधरलीलागीतिः पराभूयते निराक्रियते इत्यर्थः । 5) भीरु वीत्यत्र भीरुरपि चन्द्रस्थितः वरः प्रधानः । कः ।
विख्यातनामा सारङ्गो हरिणः । परं भिदो न स्थाप्यते यद्यपि दलितमत्तमातङ्गः । 6) मण्हरु मुइत्यत्र हे
मुभने वच मुखसरोरुहं रजनीकरविभ्रमं धरति । हे कामिनि तव हास ज्योत्स्नाप्रसर अनुहरति तच्छीलं भङ्ग-
तीत्यर्थः ।

१ धण्यु A. १९.३६ is dropped in D. २ नयणीए AS. ३ वयणीए AS. ४ पंकोप्पन्धु वि AB.
५ लसहिओ N. ६ उहुसिएहिं S. ७ कीम्बइ ABDN, काम्बइ S. ८ नमु S. ९ कज्ज ACNDP. १० डिउ-
गउ-गउ BE. ११ नामु AC; नाउं P; नाम्बु DS. १२ सलहिज्जउ P. १३ मण्हरु C. १४ तुहु ACUN.
१५ सररइ AN. १६ हासवि० P. १७ पसरइ P, पसरहो B. १८ अनुहरहु A.

ओजे द्वादश समे चतुर्दश अपदोहकः । यथा -

“एत्थु करिमि भणि काइं, प्रिउं न गणइ लग्गी पाइ ।

छेइविणुं हवं सुक्की, अवदोहय जिन्व किर गॉवि ॥ १९.४२ ॥

ओजे द्वादश समे पञ्चदश प्रेमविलासः । यथा -

“किच्चिउं वण्णउं मयणु, कियउ जिण सो वि नार्रायणु ।

तहुं गोवालीअणहु, घणपिम्मविलासपरायणु ॥ १९.४३ ॥

ओजे द्वादश समे षोडश काञ्चनमाला । यथा -

“दीसइ सुरधणुलढ्डी, साम्बलगोरवण्णसोहिङ्गी ।

मरगयकंचणमाली, णं घणलच्छिहि कंठि नवङ्गी ॥ १९.४४ ॥

ओजे द्वादश समे सप्तदश जलधरविलसिता । यथा -

“पेक्खिउंअण गयणयलि, नवजलहरविलसिअ चलविञ्जुल ।

संभरंति निअपिउंअहं, पहिअदइअ गलिअंसुअकज्जल ॥ १९.४५ ॥

एवं पञ्च ॥ १९.४५ ॥

तथा । ओजे त्रयोदश समे चतुर्दश अभिनवमृगाङ्गुलेखा । यथा -

“नहयलवराहदाटिआ, वारुणिवहइ णिडालिआ ।

अहिणवमिअंकलेहिआ, उप्पइ पीइ निहालिआ ॥ १९.४६ ॥

ओजे त्रयोदश समे पञ्चदश सहकारकुसुममञ्जरी । यथा -

“वणलच्छिकणयरसणिआं, कुमुमाउहविजयपढाइआ ।

सहयारकुसुममञ्जरी, उअहं महुसमएण पचठिआ ॥ १९.४७ ॥

1) इत्थु करिमि भणीत्यत्र हे सखि अत्रायं किं करोमि । भण कथय । प्रियो न गणयति । मामिति शेषः । किम् । पादपतितान्यहं त्यक्त्वा (का) । मुक्ताऽपदोहका दोहविहीना यथा गौर्मुच्यते । 2) किच्चिउं वण्णउं इत्यत्र मदनं कियद्वर्णयामि । येन सोऽपि नारायणः तथा कृतः । तथेति कथम् । गोपालिकानां घन-प्रेमपरायणः । तत्परः इत्यर्थः । 3) दीसइ सुरेत्यत्र इत्यते सुरधनुर्पथिः श्यामलगौरवर्णन शोभनशीला । पामिति इत्येवञ्च । मरकतकाञ्चनमाला घनलक्ष्म्याः कण्ठे नूतना । 4) पेक्खिउंअणेत्यत्र प्रेष्य गानतले नवजलधरविलसितं चलविजुत् स्मरन्नि निजप्रियान् स्वकीयप्रियान् पणिकद्वयिताः गलिताभुकज्जलाः । 5) नह-यलेत्यत्र अभिनवमृगाङ्गुलेखा निहालिता उष्टा सर्ती प्रीतिमयति । इयं किं नभसलवराहदाटिका अथवा वारुणीदिग्धव्याः उल्लाटिका तिलविन्का इत्यर्थः । 6) वणलच्छिकणयेत्यत्र हे सुभने क्वणइ पश्य त्वम् । मधुसमयेन सहकारमञ्जरीः प्रकटिताः । इत्येवञ्च । वणलक्ष्मीकनकमेखला अथवा कुमुमापुषविजयपटाकिका ।

१ इत्थु BKP. २ विउ A. ३ छेइविणु NS. ४ गाइ ABP. ५ कितिओ N. ६ नरायणु B. ७ तह P. ८ पेम्मं BP; पिम्मविलासुपं A. ९ गोरवण N; गोरवण ABP. १० पिक्खिं GUNY. ११ प्रियइ A. १२ मयंगले A. १३ अप्पइ KP; उप्पहि B. १४ निहालिआ B. १५ रमणिआ N. १६ ओअहु A; ओअह N.

ओजे त्रयोदश समे षोडश कामिनीक्रीडनकम् । यथा—

”नहलच्छिभालतिलअओ, विसिकामिणिकीलणगंडुअओ ।

रेहइ पुण्णमयंकओ, भयणाहिसेअअमयकलसओ ॥ १९.४८ ॥

ओजे त्रयोदश समे सप्तदश कामिनीकङ्कणहस्तकः । यथा—

”कवणु सु धन्नउ जिण विणु, कामिणिकंक्कण हत्थेउ विअलहिं ।

अन्न कि एम्मइ ससिसुहि, हिंइइ उन्नभिईहिं करकमलिहिं ॥ १९.४९ ॥

एवं चत्वारः १९.४९ ॥

तथा । ओजे चतुर्दश समे पञ्चदश मुखपालनतिलकः । यथा—

”इह माहवि यम्महणिलय, मलयानिलहहिरिकित्तलय ।

ओ दीसहिं कुसुमाउलय, कामिणिहुं” मुहवालय तिलय ॥ १९.५० ॥

ओजे चतुर्दश समे षोडश वसन्तलेखा । यथा—

”कुविदो मयणो महाभटो, वणलच्छी अ वसंतरेहिआ ।

कह जीवउं मामि विरहिणी, मिउंमलयानिलकंसंभोहिआ ॥ १९.५१ ॥

ओजे चतुर्दश समे सप्तदश मधुरालापिनीहस्तः । यथा—

”सुन्दरु तं फिउ एंहु सहि, पिउ जं मन्निउं विर्यनिसण्णउ ।

तसु अचराहहं सन्वहं वि, महुरालाविणि हत्थुं विइण्णउ ॥ १९.५२ ॥

एवं त्रयः ॥ १९.५२ ॥

1) नहलच्छिभालेत्यत्र पूर्णमृगाङ्कः शोभते । इवोपेक्षते । नहलच्छिभालेत्यत्र दिक्कामिनीक्रीडनगोन्दुकः दण्ड (?) इति प्रतीतम् । अथवा मृगनाभियेकायाः सूतकलदाः । 2) कवणु सु धन्नउ इत्यत्र कः स धन्यो येन विना कामिन्याः कङ्कणाणि हस्ताद्रिगलन्ति । अन्याः सुग्धाः हे शशिसुक्ति हिण्डन्ते उन्नमिति—उन्नमिहृतेः करकमलैः ? अपि तु न काप्येवं हिण्डन्ते । त्वं तु ऊर्ध्वान्निवकरकमला हिण्डसे । तेन शायते तव करकङ्कणाणि गलन्ति हस्तायोः । 3) इह माहवि यम्महणेत्यत्र इह माधने नसन्ते गन्धनयनिलयमलयानिलयलविसलयाः इत्यन्ते कुसुमाकुलकाः कामिनीनां मुखपालनाः निलका वृक्षाः । कामिनीनां मुखपालना इति कोऽर्थः । गच्छन्त्योऽपि मुखे पञ्चादशमुखं कृत्वा निरीक्षन्ते । 4) कुविदो मयणो इत्यत्र कुविदो मदनो महामन् । च पुनः । वनलक्ष्मीवंसन्तं रेखिता घोभिता । मामीति मन्थे । इवानीं मृदुमलयानिलयपरमोहिता विरहिणी कथं जीवतु । अपि तु नेति । 5) सुन्दरु तमित्यत्र सुन्दरं एतच्छ्रुते वलसवि यत्पयो मामिवो विनयनिपण्णोऽवन्तः सत् । तस्य प्रियस्य सर्वेषामप्यपराधानां मधुरालापयेन हानो विनाशः । कृतजलाज्जितिरित्यर्थः ।

१ तिलय B. २ कामिणी C. ३ गिंडुअओ P; कंडुअओ A; गंडुअओ N; गंडुअड B. ४ पुण्णम० N; पुण्णमयंकओ A; पुण्णमयंकओ P. ५ हत्थओ AN. ६ अणु वि A; ७ हिंइइ P. ८ उन्नभिईहिं P. ९ कुसुमाउलय N. १० कामिणिहिं BE. ११ जीवउ A. १२ मउम० BE. १३ कुंष० A. १४ क्रिओ एहु N. १५ मथिउ N8; मण्णिउ CD. १६ मियनित्तणउ A; विणयनिसण्णउ P. विणयनिसण्णओ N. १७ कामिण P. १८ इत्य A. १९ विइण्णओ N, विइण्णओ P.

तथा । ओजे पञ्चदश समे षोडश मुखपङ्क्तिः । यथा—

“परनखुहपेच्छणविरयेप, पर्येनहमणिपडिविविध जि परि ।

दहमुहमुहृपति पलोइआ, सीअँइ भयविन्द्यहासकरि ॥ १९.५३ ॥

ओजे पञ्चदश समे सप्तदश कुसुमलतागुहम् । यथा—

“जलइ जइ वि कुसुमलयाहरु, तवइ चंडु जँह गिन्हि दिवायरु ।

तुवि ईसीभरपरितरलिअ, पिअसहिवयणु न मन्नइ यालिअ ॥ १९.५४ ॥

एवं द्वे १९.५४ ॥

ओजे षोडश समे सप्तदश रत्नमाला । यथा—

“करवालपहारिण उच्छलिअँ, करिसिखुत्ताहलयणमालं ।

रेहइ समरंणि जयसिरिए”, उक्खिविअ नाइ सयंवरमाल ॥ १९.५५ ॥

अत्रैकः । एवं पञ्चपञ्चाशद्वेदाः ॥ १९.५५ ॥

व्यत्यये सुमनोरमा-पङ्कज-कुञ्जर-मदनानुर-भ्रमरावली-पङ्कजश्री-
किङ्किणी-कुङ्कुमलता-शशिशेखर-लीलालयाः (१०) । चन्द्रहास-गोरो-
चना-कुसुमवाण-मालतीकुसुम-नागकेसर-नवचम्पकमाला-विद्याधर-कुञ्ज-
ककुसुम-कुसुमास्तरणाः (९) । मधुकरीसंलाप-सुखावास-कुङ्कुम-
लेखा-कुबलयदाम-कलहंस-सन्ध्यावली-कुञ्जरललिता-कुसुमावल्पः (८) ।
विद्युल्लता-पञ्चाननललिता-मरकतमाला-अभिनववसन्तश्री-मनोहरा-क्षि-
सिका-किन्नरलीलाः (७) । मकरध्वजहास-कुसुमाकुलमधुकर-भ्रमरवि-
लास-मदनविलास-विद्याधरहास-कुसुमायुधशेखरीः (६) । उपदोहक-
दोहक-चन्द्रलेखिका-सुतालिङ्गन-कङ्किल्लिता भवनानि (५) । कुसुमित-
केतकीहस्त-कुञ्जरविलसित-राजहंस-अशोकपल्लवच्छायाः (४) । अनङ्ग-
ललिता-मन्मथविलसित-ओहुल्लणकानि (३) । कज्जललेखा-“किलि-
किञ्चित्ते (२) । शशिविम्बितं चेति (१) । तावद्वा ॥ २० ॥

1) परनखुहोत्तर परमसुप्रेक्षणविरतया सीतया पदनसमणिप्रतिविम्बितैव इत्यमुच्यमुखपङ्क्तिः परं
केचलं प्रलोकिता । नापरा । कथंभूता । भयविन्द्यहासकरि । भयं परतुरपदर्शनात् । विन्द्यहासे च बहुमु-
खत्वेन । 2) जइ जलइत्यत्र यद्यपि कुसुमलतागुहं ज्वलति चन्द्रोऽपि प्रोक्ते दिवाकरवत् तपति तथापि
भर्तृन्त्यत्र गत्यागतत्वात् यालिका भर्तृसखीवचनं नाङ्गीकुरुते । कीटयो । ईष्यभरेण परितरला चञ्चला ।
कोपमादुर्भावे चञ्चला भवति । 3) कवालेश्वर समराङ्गणे कवालपहारत् करिशीपीत् उच्छलिता
सुक्ताफलरत्नमाला इह शोभते इवापेक्षते । जवधिया स्वयंभारमाला उच्छिरा अर्थाकृता । नाइ इत्यर्थः ।

१ मुहु N, २ विरअए B, ३ पहनह S, ४ वीअए ACDS, ५ जइ A, ६ ईताभरि BP, ७ उच्छ-
लि N, ८ माला ACNFP, ९ समरतिणि C, १० जयगिरिद BEP, ११ शेपरा P, १२ किञ्जिभवनानि
B; कङ्कोल्लितासुवनानि G, १३ किलकिञ्चित्ते H

व्यत्यय इति समे सप्ताद्याः षोडशान्ताः कला औजे सैकाद्याः सप्तदशान्ताः प्रत्येकं पूर्ववत्सुमनोरमादिसंज्ञाः चतुष्पद्यो भवन्ति । तत्र समे सप्तकलाः औजे अष्टौ यत्र भवन्ति सा सुमनोरमा । यथा -

^१केआरावु, करि मोर मा ।

दूरि स गोरी, सुमणोरमा ॥ २०.१ ॥

समे सप्त औजे नव षड्भ्रजम् । यथा -

^२निअवि वयणु तहिं, विग्भमपउं ।

नं विहिण खिँतु, द्रहि पंकेउ ॥ २०.२ ॥

समे सप्त औजे दश कुञ्जरः । यथा -

^३गज्जइ घणमाला, घणघटहह ।

नं मयैणनिचइणो, कुंजरघड ॥ २०.३ ॥

समे सप्त औजे एकादश मदनातुरः । यथा -

^४खलिअक्खरउं वयणु, सुहं पंडर ।

तुह अक्खइ सहि मणु, मयणाउंरु ॥ २०.४ ॥

समे सप्त औजे द्वादश भ्रमरावली । यथा -

^५ओ रणरंणंत भमइ, भमरावलि ।

मयणधणुह गुणवलि, णं सामलि ॥ २०.५ ॥

समे सप्त औजे त्रयोदश षड्भ्रजश्रीः । यथा -

^६तहि भुमयहि पडिछंडुलो, धणु मयणहु ।

नवपंकयसिरि सोअरी, तसु वयणुहु ॥ २०.६ ॥

1) केआरावु इत्यत्र हे मयूर त्वं केकारवं मा कुरु । सा गोरी दूरे वतति । कीदृशी । अतिशयेन मनोरमा सुन्दरी । 2) निअवि वयणु इत्यत्र इष्ट्वा वदनं तस्याः विभ्रमो भ्रूमसुभ्रयो विलाससहस्रपदम् । नमिवापे । विधिना षड्भ्रजं इदं क्षिप्तम् । तस्या सुपतुलां दधन् प्रदधणा जलाशये क्षिप्तमिति भावः । 3) गज्जइ घणमालेत्यत्र घनो निविभ्रो षड्दृङ्-शब्दविशेषो यस्याः सा घनमाला गर्जति । नमिवापे । इवोप्येक्षते । मदनतूपस्य कुञ्जरमया । 4) खलिअक्खरउं इत्यत्र हे सति वचनं खलिताक्षरं मुखं च पाण्डुरम् । उभयं कर्तुं मनः कर्म । व्याख्याति । मनः कीदृशम् । मदनातुरम् । 5) [ओ] रणरंणेत्यत्र हे सखि पश्य रणरन्ती शब्दं कुवाणा भ्रमरावली भ्रमति । इवोप्येक्षते । श्यामा मदनधनुषः गुणवली । ज्या इति भावः । 6) तहि भुमयहि इत्यत्र तस्या भ्रुवोः प्रतिच्छन्दो धनुर्मदनस्य । तस्या वदनस्य सौदरा नवषड्भ्रजश्रीः ।

१ कलाः dropped in A. २ पञ्चे N. ३ न D. ४ खेणु BP. ५ पंकेओ AEN. ६ तं B. ७ मयणु BP. ८ महु B. ९ मयणाउर A. १० रणरंणंत E; तरुणरंणंत A. ११ तहिं भुमयहि AB; तहिं भुमयहि P.

समे सप्त ओजे चतुर्दश किङ्किणी । यथा -

”ससिणा रथणीए रइभरे, उड्डालिओ ।

ओ किंकिणिआउ न हु इमा, उड्डुमालिओ ॥ २०.७ ॥

समे सप्त ओजे पञ्चदश कुङ्कुमलता । यथा -

”गोरडिअहिं उवमिअइ तँ पर, अचडमुअ ।

जइ फिर हवइ फुड्डिअ फलिअ, कुंकुमलय ॥ २०.८ ॥

समे सप्त ओजे षोडश शशिशेखरः । यथा -

”लंपइ सायँर गिरि आरुहइ, तुह अहंग ।

ससिसेहरहसिउज्जल नईखी, कित्तिगंग ॥ २०.९ ॥

समे सप्त ओजे सप्तदश लीलालयः । यथा -

”जं सहि कोइल फलु पुकारइ, फुड्डु तिलउ ।

तं पनु र्वसंतु मासु कामहु, लीलालउ ॥ २०.१० ॥

एवं दश ॥ २०.१० ॥

तथा समेष्ट्यावोजे नव चन्द्रहासः । यथा -

”रेहइ तुह करि, चंद्रहासउ ।

नं रिउसिरीए, केसपासँउ ॥ २०.११ ॥

समेष्ट्यावोजे दश गोरोचना । यथा -

”गोरोअणगोरी, तुञ्जै कओल्ले ।

पटिमाइ चुंवइ, ससहरु लोउ ॥ २०.१२ ॥

समेष्ट्यावोजे एकादश कुमुमवाणः । यथा -

1) ससिणा रथणीए इत्यत्र षाशिना रजन्या रनिभरे श्रीदासमये उल्लालिताः किङ्किणिका पुर्वुरिकाः । न खलु इमाः उड्डुमालाः नक्षत्रनालाः । 2) गोरडीत्यत्र परं केवलं कुङ्कुमलतया तदा गौर्यैः उपमीयन्ते यत्रिंशद्विभक्ति सा पुष्पिता फलिता सत्री नत्वद्भुता । तस्मा धर्मद्वयं कर्मिभ्येन वर्णयते इति । 3) लंपइ सायँर इत्यत्र हे रामन् एव कीर्तिगङ्गा अर्पुयां वर्तते । यतः सागर लङ्घते गिरिनारोहति । कीरणी । षाशि-दोसरहसिदोन्वका । अथजा अयुदितेल्पथः । 4) जं सहि कोइल इत्यत्र हे सखि यत्कोकिला मधुरं व्याहरति यच्च [फुड्डिअः] तिलकरुक्षः तन्मभाष्यते कामस्य लीलालयः यस्मिन्मास-प्राप्त इत्यर्थः । 5) रेहइ तुह इत्यत्र तत्र करे चन्द्रहासः सोभते । इत्येतेषुते । रिपुभियः केसपातो वेणीरुण्डः । 6) गोरोअणेत्यत्र हे गोरोचनागौरि एव कपोलं प्रतिनया प्रतिभिन्नेन पुम्बति पाराधरश्चन्द्रः । कीरताः । छोडश्चयलः ।

१ रथणीए B. २ उड्डुमालि ABCD; उड्डालि P. ३ उड्डुमालि P. ४ न N. ५ लामह
 AEP. ६ मडवपी ABCDN. ७ निलभ्ये-नालभ्ये M. ८ पवउ P. ९ फिर A. १० हाउभ्ये-पावभ्ये M.
 ११ तुञ्ज N. १२ क्यउउ B.
 ११ पद्यो.

"जसु लोहचक्रिणे वि, न दलिंउ झाणुं ।

वहिं वीरि किं करउ, सें कुसुमवाणु ॥ २०.१३ ॥

समेऽष्टावोजे द्वादश मालतीकुसुमम् । यथा—

"मालहकुसुमु न लेइ, चंदणु चयइ ।

तुह दंसणउन्माही, मग्गु जि निअइ ॥ २०.१४ ॥

समेऽष्टावोजे त्रयोदश नागकेसरः । यथा—

"दीसइ उववणि फुद्धिओ, नायकेसरो ।

नं माहविण वणसिचिहि, दिण्णुं सेहरो ॥ २०.१५ ॥

समेऽष्टावोजे चतुर्दश नवचम्पकमाला । यथा—

"तणु नवचंपयमाल जिण, करकम कर्मल ।

सहि तुहुं माहवळच्छि विण, परिमळवहळ ॥ २०.१६ ॥

समेऽष्टावोजे पञ्चदश विद्याधरः । यथा—

"मुहि करिवि मयलंछणु गुळिअं, गुळिआसिद्धि ।

विजाहरिण जिम्भ वम्महिण, जसु जिउ बुद्धि ॥ २०.१७ ॥

समेऽष्टावोजे षोडश कुञ्जककुसुमम् । यथा—

"पेच्छंतहुं नवमालइ ललिअ, परिमळअसम ।

भमरहुं किन्व मणु रंजहि णवैरि, कुजयकुसुम ॥ २०.१८ ॥

समेऽष्टावोजे सप्तदश कुमुमास्तरणाम् । यथा—

"मलयानिलु मलयजरसु ससहरु, कुसुमस्तरणु ।

विरहानलजलिअहि तसु सव्वुं वि, तणुसंतवणु ॥ २०.१९ ॥

एवं नव ॥ २०.१९ ॥

1) जसु लोहचक्रिण वीत्यत्र यस्य भगवतः लोहचक्रेणापि सगमाधमसुकेनापि ध्यानं न दलिंउं तस्मिन्वीरि किं करोति स कुसुमाद्युषः । अपि तु न किन्पीत्यर्थः । 2) मालहकुसुमेत्यत्र हे सुभग तव इदमनोच्छिष्टतां बाला मालतीकुसुमं न लान्ति न गृह्णाति । चन्दनं त्यजति । परं केवलं मार्गमेव [पश्यति] । 3) दीसइ उववणोत्यत्र इत्यते उपमनं वनप्रदेशं लक्ष्मीकृत्य पुनिलो नागकेसराः । इवोच्छ्रते । माधवेन यस्मिन्नेन वनधियो दत्तः दोषरः । 4) तणु नवचंपयेत्यत्र तणुः शरीरं नवचम्पकमाला येन कारणेन करकम(माः) कमलानि हे सखि तेन कारणेन माधवलक्ष्मीनेसन्वध्रीः यन्ते । कीटद्वी । परिमळवहुला । 5) मुहि करिवीत्यत्र मुखे कृत्या मृगलान्छनगुदिकां भ्रमयेन बुद्ध्या जगञ्चितम् । केनेव । गुदिकासिद्धेन विद्याधरेणेव । 6) पेच्छंतहु इत्यत्र प्रेक्षमाणानां नवमालतीं छलितौ परिमलेनान्यनुत्पत्त्या भ्रमराणां कथं मनो रञ्जयन्ति केवलं कुञ्जककुसुमानि । 7) मलयानिलेत्यत्र मलयानिलो मलयजरासः द्वादशः कुमुमास्तरणं विरहानलज्वालितायाम्हास्यसाः सर्वमप्येतत्तनुसत्वापनं भवति ।

१ चक्रिण वि ड. २ दलिओ N. ३ ञ्जाणु P. ४ वीरी ड. ५ तु P. ६ कुसुम BDP. ७ दंसणु B. ८ दिणु P; दिणु ACN. ९ कन dropped in कनल ACN. १० मयलंछणु AB; मयलंछणु N. ११ गुळिआ S. १२ पेच्छंतहु N; पेच्छंतहु S; पेच्छंतहु ADF. १३ भमरइ ADF. १४ नवरि P. १५ कुजकु S; कुजकु N. १६ सव्व वि B; सवु वि AS.

तथा समे नव ओजे दश मधुकरीसंलापः । यथा -

१) निसुणिअ माइंदइ, महुअरिसंलावु ।

ओ पवसिअतरुणिहिं, पत्येअउ पलावु ॥ २०.२० ॥

समे नव ओजे एकादश सुखावासः । यथा -

२) जइ वम्मह गोरडी, भलइं निर्हालसि ।

तुह सुहंआवासणी, ता किं जालसि ॥ २०.२१ ॥

समे नव ओजे द्वादश कुङ्कुमलेखा । यथा -

३) फेडवि कुंकुमलेह, रिउवहुंवयणहं ।

पंकलेह निम्माविअ, पइं महिसयणहं ॥ २०.२२ ॥

समे नव ओजे त्रयोदश कुवलयदाम । यथा -

४) जहिं घइइ उफ्फुलिअ, घण चलनयणइं ।

तहिं नवकुवलयदामइं, तक्खणि निवडइं ॥ २०.२३ ॥

समे नव ओजे चतुर्दश कलहंसः । यथा -

५) कामिणिहिअयसरोवरहं, तुहं जि कलहंसु ।

प्रियं रूविण मयणहु किअउ, तइं जि^१ परहंसु ॥ २०.२४ ॥

समे नव ओजे पञ्चदश सन्ध्यावली । यथा -

६) सिंदूरिअं गुरुकुंमत्थल, गवघड तुहुं^२ वलि ।

अंगालि नराहिव उत्थरिअ, किरिं संझांवलि ॥ २०.२५ ॥

समे नव ओजे षोडश कुञ्जरललिता । यथा -

७) तोडिअर्गुहमुहवडसंनाह, छड्डिअंखगयं ।

निंदहिं पहु कुंजरललिअगइ, तुह अरि भगयं ॥ २०.२६ ॥

1) निसुणिअ माइंद इत्यत्र श्रुत्वा माकन्दे मधुकरीसंलापं पश्य प्रोषितरमणीभिः प्रलापः रोदन् प्रस्तुतः प्रारब्धः । 2) जइ वम्महेत्यत्र यदि हे मन्मथ गौरीं भव्यां निभालयसि तदा तव सुखावासनीं किं ज्वालयसि । 3) फेडवि कुंकुमलेहेत्यत्र स्फोटयित्वा कुङ्कुमलेखां पत्रवलीं रियुवधूवदनानां पङ्कलेखा तिमिरा ख्या वासाम् । कीट्यां महीसयणानाम् । 4) जहिं घइइत्यत्र वत्र क्षिपति उरुहो मिया चलनयने तत्र नवकुवलयदामानि उत्क्षेपं पतन्ति । इयामकान्तिपातात् सर्वत्र इयामीभवनादित्यर्थः । 5) कामिणिहिमि(इ)त्यत्र कामिन्या हृदयसरोवरस खमेव राजहंसः । हे प्रिय त्वयैव मदनस्य पराभवः कृतः । 6) सिंदूरिअ इत्यत्र हे नराधिप तव बले गजपदाः सन्ति । कीट्याः (इयः) । सिन्दूरितगुरुकुंमत्थलाः । किलेति संभावनायाम् । भकाले सन्ध्यापल्लिरुल्लसिवा । 7) तोडिअर्गुहमुहवडसंनाह, छड्डिअंखगयं । मुलपदाः हृदिहवादीनां मुखा-वरणानि । निन्दन्ति हे प्रभो कुञ्जरललितगतम् । भग्न अरयो मुक्तखट्वाः । नश्यन्त इति शेषः ।

१) मापंदइ KP. २ महुअरीसे० A. ३ उअ ABP; उ D. ४ तरुणि ति N. ५ पत्युअओ N. ६ निहालसि BP. ७ सुह० G. ८ ना कि N. ९ वहुवयणह D; वहुयणहु A. १० तुह जि A. ११ पियह० B. १२ ज B. १३ सिंदूरिअ N. १४ तुह A. १५ अगालि BP; अगालि NB. १६ किरि D. १७ संजावलि N. १८ गुणु० N. १९ छरिअ N. २० रागया N; रागह D. २१ भगया CDNB.

समे नव ओजे सप्तदश कुमुमावली । यथा—

“निच्छइं पिअसहि वम्महरायहु, आणुं जुं भंजइ ।

कुमुमावलिठिअछण्णयसदिहिं”, तं महु तज्जइ ॥ २०.२७ ॥

एवमए ॥ २० ॥ २७ ॥

तथा । समे दश ओजे एकादश विद्युल्लता । यथा—

“विज्जुल्लं मेहमञ्जि, अंधारइ गोरी ।

कवण स हत्थमहि, कुमुमाउइ तोपि ॥ २०.२८ ॥

समे दश ओजे द्वादश पञ्चाननललिता । यथा—

“संतट्ठइं मयगलइं, चिक्कारिहिं कलिअ ।

रण्णाइं वि वज्जरहिं, पंचाणणललिअ ॥ २०.२९ ॥

समे दश ओजे त्रयोदश मरकतमाला । यथा—

“कुल्लंधुअधोरणीउ, लयावणगोच्छिअंहिं ।

नवमरगयमालिअउ, नाइ महुलच्छिहिं ॥ २०.३० ॥

समे दश ओजे चतुर्दश अभिनववसन्तश्रीः । यथा—

“कर असोअदल गहु कमल, हसिउ नवमहिअ ।

अहिणववसंतसिरी एइ, मोहणउइलिअं ॥ २०.३१ ॥

समे दश ओजे पञ्चदश मनोहरा । यथा—

“तुइं गुण अणुदिणुं सुंमरंतिहि, विरहकरालिअहि ।

मयणमणोहर तणुअंगिहि, दच करि वालिअंहि ॥ २०.३२ ॥

1) निच्छइं पिअसहि इत्यत्र निश्चयेन हे प्रियसखि मदनराजः आज्ञां यो भवन्ति पदपदस्वनेलं मधुसूक्तम्: तजैवति । 2) विज्जुल्ल मेहेत्यत्र अन्वकारे मेघमधये गौरी विद्युद् रूपते । का सान्ध्या । हे कुमुमायुध त्वदीया हस्तमल्ली । मल्लीव मल्ली विरहिणां दुःखजनकरात् । 3) सतट्ठमित्यत्र सत्रसत्तानां मदकलानां चि(वी)कर्त्तररण्यान्वयि किल निश्चयेन पञ्चाननललितानि कथयन्ति । 4) कुल्लंधुअधोरणीत्यत्र लतावनगुच्छेषु पुष्पंधयधोरणयो भावित । उद्येक्षते । महुलइम्याः मरकतमालाः । मरकतमरिचरत्नमित्यर्थः । 5) कर असोअ इत्यत्र करी हन्ती अरोकइलानि मुखं कमलं हरितं नवमल्लिका । अभिनववसन्तश्रीरेया कामिनी । मोहने षेका निपुणा । 6) तुइ गुण अणुदिणु इत्यत्र हे सुभग हे मदनमनोहर । तव गुणाननुदिनें स्मरन्तीषु विरहकरालिवासु तन्वद्गीषु दयां कुरु ।

१ आण BDP. २ जुं N. ३ ट्ठिअ N. ४ लम्पव N. ५ एइ B; सदिहि AP. ६ विज्जुल्लय BS. ७ चिक्कारिहिं NS. ८ कलिआ-उलिआ B. ९ रजाइं वि P. १० धोरणीय BP; धोरणीओ CD. ११ गुच्छिहिं ABP. १२ मालियाओ C १३ महुल० N. १४ उइलिअ N. १५ मनोरमा A. १६ तुहु A. १७ सनरतिहि N १८ वालिअंहि BCD, वालिअहि N.

समे दश ओजे षोडश क्षिप्तिका । यथा—

”हिंडइ सा धण जाम्य गहिंही, विरहिण भाखिची ।

देक्खिखवि बडहु ता आणंदी, जणु अमईण सिंती ॥ २०.३३ ॥

समे दश ओजे सप्तदश किन्नरलीला । यथा—

”ओ भडकवंधु नचंतु समरि, असिपहा(ह)रुट्टिणं ।

किन्नरलील कलइ तुरयसिरिण, तक्खेणचहुट्टिणं ॥ २०.३४ ॥

एवं सप्त ॥ २०.३४ ॥

तथा समे एकादश ओजे द्वादश मकरध्वजहासः । यथा—

”सो जलिअउ भयणंमि, जु कुसुमिअउ पलासु ।

जा पफुडिअ मही, सु मयरद्वयहासु ॥ २०.३५ ॥

समे एकादश ओजे त्रयोदश कुसुमाकुलमधुकरः । यथा—

”पत्तउ एहु वसतउ, कुसुमाउलमहुअरु ।

माणिणि माणु मलंउउ, कुसुमाउहसहरु ॥ २०.३६ ॥

समे एकादश ओजे चतुर्दश भ्रमरविलासः । यथा—

”अलि मालइपरिमल्लुहु, न अइहि रइ करइ ।

सा भमरविलासविअहु, न अन्नहिं मणु धरइ ॥ २०.३७ ॥

समे एकादश ओजे पञ्चदश मदनविलासः । यथा—

”मयणाविलासगिरिव्व सहेइ, मुइहि धणमंटु ।

रहिं रेहइ तरलहारलिय, निच्चरु किर निम्मलु ॥ २०.३८ ॥

समे एकादश ओजे षोडश विद्याधरहासः यथा—

”मोसंतिहिं समरागमसमइ, परिचत्तगंदंदिहिं ।

दिवि विजाहर हासिअ सयल, तुइ ”वेत्तिरिंदिहिं ॥ २०.३९ ॥

1) हिंडइ सा धणेत्यत्र सा धिया यागद्विरहेण आश्रिता सती पहिला परिभ्रमति तावत् यत्तुं दृष्ट्वा धानन्दिता अयजेत सिक्का भवति 2) ओ भडकवंधु इत्यत्र पश्य भट्टकवन्धुः समरे नृत्यन् । अस्मिन् दारपुत्रित्तत्तलोहितत्वात् वधुणे विदग्धेनाभरित्वा किन्नरलीला कलयति । तुरयद्वयत्वात् । 3) सो जलिअउ इत्यत्र पत्तलाताः पुष्पिणे उन्मदनाग्निः प्रज्वलितः । यच्च मण्डिका प्रोफुल्लिता तन्मकरध्वजहासम् । 4) पत्तउ एहु इत्यत्र पुष्प यसन्तः प्राप्तः । कीदत्तः । तुसुमेषु आकुलाः मधुकराः यत्र । पुनः कीदत्तः । कुसुमाकुलमधुकरः । यत्रः हे मानिनि मानिनालं कृतम् । तनेत्यध्याहारः । [मानिनीमानं मदेयम् P.] । 5) अलि मालइ इत्यत्र अलिभ्रमरः मालतीपरिमल्लुण्णे नान्यत्र रतिं करोति । सापि मालती भ्रमरविलासविदग्धा नान्यत्र मनो दधाति । तस्मिन्नेव चित्त धर्तव्यर्थः । 6) मयणाविलासेत्यत्र मदनविलासगिरियत् शोभने मुग्धायाः स्वनमण्डलम् । तत्र राजते तरलहारत्वा निमंसः किल निमलः । 7) मोसंतिहिमित्यत्र नश्यद्भिः समरागमसमये परित्यक्तगजेन्द्रैर्दिवि विद्याधरा दान्तिताः सञ्चलास्तत्र वैतिलेन्द्रैः ।

१ गहिंही N. २ अमयण D. ३ गिती N. ४ तरिण N. ५ तक्खणि A. ६ बडुहिण N. ७ जलिअओ N. ८ मयणमी K. ९ तुजेउ A १० माण AC, माण O ११ मिलेउ A. १२ उउउ D. K. १३ न अमिइं D. १४ ओ अजाइ A. १५ विअए N १५ एहइ P, मइइ N. १६ मुइहि A; मुयाइं N. १७ पनमइं N, पयमइं D, पनमइं B १८ हारइं S १९ नासनाइं A. २० गयदइं B. २१ उहु CD. २२ वेत्तिरिइइं B.

समे एकादश ओजे सप्तदश कुगुमापुधरोपरः । यथा—

“घोलिरनवपह्लु परिफुद्धिर्, रेहइ असोअवरु ।

विरइर् रम्मु नाइ महुमासिण, कुसुमाउहसेहर ॥ २०.४० ॥

एवं पद् ॥ २०.४० ॥

तथा समे द्वादश ओजे त्रयोदश उपदोहरुः । यथा—

“महु कतिण रणि मुक्कंउ, एक्कु पहारि अमोह्णे ।

उअ दो ह्य ह्य चूरिर्, सद्यु सारहि जोहु ॥ २०.४१ ॥

समे द्वादश ओजे चतुर्दश दोहरुः । यथा—

“पिअहु पहारिण इक्किणं वि, सहि दो हया पटवि ।

सर्नद्धउ असवारमहु, अँरुं तुरगु न भवि ॥ २०.४२ ॥

प्रायोग्रहणात्संस्कृतेऽपि । यथा—

“मम तावन्मतेवविह, किमपि यदस्ति तद्वस्तु ।

रमणीभ्यो रमणीयतर, अन्यत्किमपि न वस्तु ॥ २०.४३ ॥

अँत्र समपादान्ते गुरुद्वयमित्याम्नायः ॥ २०.४३ ॥

समे द्वादश ओजे पञ्चदश चन्द्रलेखिकः । यथा—

“तुह विरहिं सा अइहुअली, धणी आवडुँरेह ।

अहिमयरकिरणिहिं विक्खिविअ, चंद्दलेह जिम्प एह ॥ २०.४४ ॥

समे द्वादश ओजे षोडश सुतालङ्गनम् । यथा—

“तुह चडिण भुअदडिण निवइ, धरमाणिण महिवल्लंउ ।

जलहिमुआलिंमाणपहँसुहु, देउ जणँणु कलउ ॥ २०.४५ ॥

1) घोलिरनवपह्लवेत्तर अशोकतरु राजत । कीटस । घोलन्नवपह्लव । परि सामरालेन पुष्पित । इवोप्येक्षते । मधुमासेन कुगुमापुधरोपरौ विरचिभो रम्प । 2) महु कतिणेत्यत्र इ सति पद्य । मम कान्तेन रमणेन । रणे समाप्ते । एक अमोच प्रहाते मुक्तौ येन प्रहारेण द्वौ हवी हवी चूरित् स्वन्दन सारथिर्दोषश्च । 3) पिअहु पहारणेत्यत्र हे सखि नियस्य प्रहारेण एवमापि द्वौ हवी पठत । तत्रद अश्ववारभट्ट अन्वस्तुद्ध । मात्र भ्रान्तिः । 4) ममेत्यत्र मम तावद्वन्मते अस्ति । अन्यद्वस्तु न वा । किम् । रमणीभ्यो रमणीयक किमपि वरुं नास्तीति परित्याय । 5) तुह विरहे इत्यत्र तव विरहे ता मिया थापाण्डुरदेहातिदुर्बला । अहिमम्न स्यं तस्य विरर्णं प्रक्षिप्त । 6) तुह चडिणेत्यत्र तव चण्डन भुअददण्डे पाण्डुरदहा भवति । किं च एतद्धुच पथमागतमस्तीति । 7) तुह चडिणेत्यत्र तव चण्डन भुअददण्डे नृपते धरमाणेन महोवल्लय जलधे सुता लक्ष्मी तस्या आलिङ्गनमभय मुक्तं द्यौ जनार्दन कलपतु । भव्यविति यावत् ।

१ परिफुद्धिभो १ २ विरइओ A, विरइओ १, ३ रम्मुअ LP ४ मरओ १५ ५ अमाहु N
६ तुरिओ A, चूरिओ N ७ रइण वि A ८ सनइओ MS ९ अशवारमहु BEP, अशवारमहु CD
१० अश्व A ११ अत्र च स० F १२ पथ १ १३ आवडुँरेह A १४ वरओ DV १५ पटु P
१६ जणरण A

समे द्वादश ओज सप्तदश कङ्केल्लिताभवनम् । यथा—

१) कङ्केल्लियामवर्णम्भन्तरि, अलिरिंछोर्लिं सहन्ति ।

नार्थेइ महुलच्छीविणिवेशिअ, फज्जलहत्थेयपन्ति ॥ २०.४६ ॥

एवं पञ्च ॥ २०.४६ ॥

तथा समे त्रयोदश ओजे चतुर्दश कुमुमितकेतकीहस्तः । यथा—

२) जगु नीसेसु वि निज्जिणिउ, निरु गब्बिरु विसमत्थउ ।

उब्भैइ सरलदलंगुलिउ, कुमुमिअकेअइहत्थेउ ॥ २०.४७ ॥

समे त्रयोदश ओज पञ्चदश कुञ्जरविलसितम् । यथा—

३) सहइपह्णकवलप्पणु, रेवानइर्जलि मज्जणु ।

तं कुञ्जरविलसितु सुमरइ, गयविरहितु करेणुणणु ॥ २०.४८ ॥

समे त्रयोदश ओजे षोडश राजहंसः । यथा—

४) जइ गंगाजलि धवलि फालइ, जउणाजलि जइ खित्तउ ।

रायहंसि न इ उड्डु न तुड्डु, सुब्भैत्तणु तु वि तेत्तउ ॥ २०.४९ ॥

समे त्रयोदश ओजे सप्तदश अशोकपल्लवच्छाया । यथा—

५) वर्यणु सरोजु नर्यणे कुमलयदल, हांसु नवफुल्लिअमल्लि ।

करपाय असोअपल्लवच्छाय, सद जि कुमुमाउहभल्लि ॥ २०.५० ॥

एवं चत्वारः ॥ २०.५० ॥

समे चतुर्दश ओजे पञ्चदश अनङ्गललिता । यथा—

६) पलिअ केस च्छे दसणावलि, जर जञ्जरइ सरीरवलु ।

सन्निं वि गैलहिं अणंगललिअ, किञ्जउ धम्सु महत्तफुल्लु ॥ २०.५१ ॥

1) कङ्केल्लियेत्यत्र कङ्केल्लिताभवनाभ्यन्तरे ध्रमरथेणयो राजन्ते । इत्येतेषुक्षते । मधुलइत्या विनि-
वेशिताः कज्जलहत्थपन्त्याः । 2) जगु नीसेसु पीत्यत्र जगजितोपनपि निर्विल निश्चितं स्वर्गो विपमाद्यः
कामः उच्यते । सरलदलाहृदीः कुमुमितकेतकीहस्तम् । 3) सहइपह्णेत्यत्र करेणुणः हल्लिनीसमूहः
गजेन विरहितः सन् सल्लकीपल्लवच्छायापरं रेवानदीजले मज्जनं च स्मरति । 4) जइ गंगेत्यत्र यद्वि च धवले
गङ्गाजले यद्वि च फण्ये यमुनाजले राजहंसः प्रक्षिप्तः तथापि तस्य शुभ्रत्वं न वर्धितं न च युक्तिवम् ।
5) वर्यणु सरोजु इत्यत्र यदने सरोजे नयने उमलयदले हाल्य युक्तिवत्तमल्लिका करपादी अशोकपल्ल-
वच्छायो । इत्येतेषुक्षते । स्वयमेव उमुमायुधस्य मल्लिका । मली दायविशेषः । 6) पलिअ केस इत्यत्र
केशाः पल्लवाः । च्छे दसनावलिः । जरया जञ्जेरित सरीरवल्गुम् । स्वर्गोऽपि गलन्ति । अनंगललिताई
[कलिताई] इति-कलितानि । अतएव महाकले धर्मं कुरुत भव्याः ।

१ भवपरिभारि A. २ रिभोति K. ३ त्वयइ N. ४ तथयपन्ति N. ५ निज्जिउिउ AG. ६ उज्जइ B.
७ इत्यथो G. ८ जज्जम A. ९ विरिभो N. १० उड्डु N. ११ गुज्जणु D. १२ वयण D.
१३ मज्जु B. १४ इणु B. १५ च्छेतिव द A. १६ मन्निं वि G. १७ मल्लिई ACDD. १८

समे चतुर्दश ओजे षोडश मन्मथविलसितम् । यथा -

"मयवस तरुणिविलोअणतरलु, कलेवरु संपइ जीविउ ।

मेल्हंहु रमणीअणि सहं संगु, चयहु हययम्महविलसितु ॥ २०.५२ ॥

समे चतुर्दश ओजे सप्तदश ओहुल्लणकम् । यथा -

"महुरसु घुंठिउ जेहिं जहिच्छइ, ते अलि दीसंतं भमंत ।

मालइओहुल्लणउं करंतिण, किं साहिउं पइं हेमंत ॥ २०.५३ ॥

"वारङ्गडीत्यन्ये । एवं त्रयः ॥ २०.५३ ॥

समे पञ्चदश ओजे षोडश कज्जललेखा । यथा -

"कज्जललेहाविललोअणहं, गलिअंमुजलिण पम्हुंठुउ ।

अहरालत्तयरसु सामरिसु, तुह रिउवहुनयणि पइंठुउ ॥ २०.५४ ॥

समे पञ्चदश ओजे सप्तदश किलिकिञ्चितम् । यथा -

"तरुणीकिलिकिञ्चिअइं विसट्टहिं, ससिजोण्हसमुज्जल रत्तडी ।

मल्लिअफुल्लइं परिमलसारइं, जउ तउ गय सर्गहु वत्तडी ॥ २०.५५ ॥

एवं द्वे ॥ २०.५५ ॥

समे षोडश ओजे सप्तदश शशिविम्बितम् । यथा -

"तुंइ मुंहुं लायण्णतरंगिणीए, शलकंतउ कंतिकरंविअंउ ।

सोहइ निर्मलवट्टुलमंडलु, जलमज्झि नाइ ससि विंविअंउ ॥ २०.५६ ॥

अत्रैकः । एवं तावद्वा पञ्चपञ्चाशद्भेदा चतुष्पदी । उभये दशोत्तरशतमन्तरसमाः
चतुष्पद्यो वस्तुक्वानि वै ॥

1) मयवसेत्यत्र मदवशतस्त्रीविलोचनवत् तरलं कलेवरं संपत् जीवितं च । मुच्यतां रमणीयनेन सङ्गः । त्यजत हवमन्मथस्य विलसितम् । 2) महुरसु इत्यत्र हे हेमन्त त्वया मालत्याः । ओहुल्लणउं इति-निदीप्तित्वं पुण्यादिहीनत्वमिति यावत् । कुर्वता किं साधितम् । यस्माच्चैर्भरैयंष्ट्या मपुरसः घुटितः आस्वादितः ते भ्रमराः सांप्रतं पुण्याभावात् भ्रमन्तः दृश्यन्ते । मधोरनुपलम्भात् । 3) वारङ्गडीति चिह्नमते । 4) कज्जललेहेत्यत्र कज्जललेखाविलम्बं विलोचनानां गलिताधुजलेन प्रमृष्टं निरस्तम् । अथालककरसः सामर्पः सन् तव रिपुवधूनयने प्रविष्टः । रिपुवधूनयनान्यारक्तानि जातानि इति भावः । 5) तरुणीकिलीत्यत्र स्मितहसितभयरोपगर्बदुःखभ्रमाभिलाषसंकरः किलिकिञ्चितम् । तरुणीकिलिकिञ्चित्वानि विसर्पन्ति । शशिन्योत्खासमुज्ज्वला रात्रिः । मल्लिकापुष्पाणि परिमलसाराणि । यदि तदा स्वर्गस्य गता धार्ता । स्वर्गाभिधानं न कोपि गृह्णाति इति भावः । 6) तुह मुहेत्यत्र तव लावण्यतरङ्गिण्यां दीप्यमानं कान्ति-करम्बितं शोभते मुखम् । इयोत्येते । निर्मल[वटुल]मण्डले जलमध्ये दाशी विम्बितः ।

१ महवस D. २ मेहहु P. ३ सहं ABP. ४ दीसति BP. ५ पम्हुंठुओ N. ६ पइंठुओ N.
७ जोन्ह A. ८ संगह P; मग्गहु N. ९ तुहु ABCDNP. १० मुह A&K. ११ व्ययध ABCDNP.
१२ करंविअओ AC. १३ निर्म्मलु A. १४ विविओ A; विविअओ N. १५ च P.

अन्तरसमा एव द्वितीयतृतीयांहिव्यत्ययेऽर्धसमाः ॥ २१ ॥

द्वितीयतृतीयर्पादयोर्विपर्यये सत्यन्तरसमा एव दशोत्तरशतसंख्या अर्धसमासंज्ञाः । एवग्रहणं सर्वसाम्यार्थम् । तेनासामपि तान्येव चम्पककुसुमादीनि नामानि भवन्ति । तत्रौजे सप्त समेऽष्टेत्यन्तरसमा-चम्पककुसुमम् । तदेव द्वितीयतृतीयांहिविपर्ययेऽर्धसमा-चम्पककुसुमम् । यथा -

^१गौरी गोद्वि, दूरफुरिउद्वि ।

कलहंसीगइ, कलहे लग्गइ ॥ २१.१ ॥

^२मुखपङ्क्तिरर्धसमा यथा -

^३कृवकण्ठकलिंग परजिंआ, ठिअ नरचइ माणविचज्जि[अ]आ ।

न हु कोइ अमिइइ अणिअवाहि, कहिं यईरि जयइहुं कण्हं कहि ॥ २१.२ ॥

इत्यादि ।

द्वित्रिचतुर्भिलक्षणैर्मिश्रा सङ्कीर्णा ॥ २२ ॥

द्राम्यां ध्रुवाया अंहिलक्षणाभ्यां त्रिभिः चतुर्भिर्वा एकत्र मिश्रा संकीर्णा नाम चतुष्पदी । तत्र द्राम्यां सङ्कीर्णा । यथा -

^४चूढहँउ वाहोइजलु, नयणा कंचुअं वि समर्थेण ।

इअ मुंजिं रइआ दूहडा, पंच वि कामहु पंचसँर ॥ २२.१ ॥

त्रिभिर्यथा -

^५यायाला फरुसा विंधणा, गुणिहिं विमुक्का प्राणहर ।

जइ दुज्जण सज्जणैज्जणपउरि, तेम्व पसरु न लईति सर ॥ २२.२ ॥

यथा वा -

^६चूढहँउ चुण्णी होइसइ, मुद्विकओलि निहित्तउ ।

निहँइउ सामाणलिण, वाइसलिलसंसित्तउ ॥ २२.३ ॥

1) गौरी गोद्वि इत्यत्र गौरी कर्त्ता गोद्वारां दूरस्फुरितो इत्यस्फुरितो भोद्यो यस्याः सा गोद्वीदूरस्फुरितोद्वी । कलहंस्या सइ यो गतिक्कइत्तत्र लयति । गलौ कलहंस्या सइ स्पर्षां विपले इत्यर्थः । 2) मुखपङ्क्तिरर्धसमेत्यत्र भोजे पञ्चदश सप्ते षोडश एवंलक्षणं मुखपङ्क्तिर्नाम छन्दश्चित्रज्ञादासप्तम् । 3) कृवकण्ठेत्यत्र कृपो द्रोणाचार्यः कण्ठम्याधिपतिश्चैते पराजिताः क्षिताः । न च कोऽपि युष्यतेऽनीकपथे सन्वमागं । कुत्र यैरी जयद्रथनामा इति कथय कृष्ण इति वाण्डयाः पृष्यन्ति । 4) चूढहँउ इत्यत्र चूढधेति प्रसिद्धः, बाष्पीधरं, नयनालि, कंचुकाः, समलती, प्लेपां पञ्चानां भषि वृद्धाः मुञ्जं राजा रचिताः मन्ति । तं पञ्चापि कामराः । 5) यायाला फरुसेत्यत्र यथा दुर्जनाः सज्जनप्रवुरे स्वाने प्रसरं लभन्ते न तथा दाराः । दुर्जनाश्च किंभूताः । यायालाः परराः कटोरा मर्माधिः येषिनः गुणैरीदृयादिभिर्विमुक्ताः । पले दाराः कीरवाः । यायननः परराः येषकाः गुणैः मत्व्यादिभिर्विमुक्ताः । 1) चूढहँउ इत्यत्र चूढकृष्णः भविष्यति मुखे कपोले सिद्धिा मन् निरुग्थाः श्रामानलेन तरुं बाणमलिलेन सिद्धः ।

१ तृतीयांहिव्यत्यये अन्तर- २ अथ P. ३ परित्रिभा A. ४ यरि DP. ५ यरि P; यरा N. ६ कइ A. ७ चूज्ज A. ८ कंचुपि ACN; कचि B. ९ यनपण ABEN. १० पंचउह A. ११ यज्जणरि A. १२ चूढहँउ CDKN. १३ निरइउ CDN. १४ यायालित्तिण CDN.

चतुर्भिर्यथा—

"तं तेत्तिउ वाहोहजलु, सिहिणंतरि वि न पत्तु ।

छिमिछिमिवि^१ गंडर्थलिहिं, सिमिसिमिवि^२ सिमिवि समतु ॥ २२.४ ॥

समैः पादैः सर्वसमा ॥ २३ ॥

तुल्यकलैश्चतुर्भिः पादैः सर्वसमा चतुष्पदी ॥ २३ ॥

तद्विशेषानाह—

पचौ ध्रुवकम् ॥ २४ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ गणौ यस्य पादे तद् ध्रुवकम् । यथा—

"जइ वि संस्तु न करि, तुं^३ ध्रुवु मुण्डि हरि ।

जं विरहमीअइ, अणुसरिउ सिरिअइ ॥ २४.१ ॥

चौ दः शशाङ्कवदना ॥ २५ ॥

द्वौ चतुर्मात्रौ द्विमात्रथैकः शशाङ्कवदना । यथा—

"नवकुवलयनयण, ससंक्रवयण धण ।

कोमलकर्मलकर, उअ सरयसिरि किर ॥ २५.१ ॥

चपदाश्चातौ वा मारकृतिः ॥ २६ ॥

चतुर्मात्रपञ्चमात्रद्विमात्राः चतुर्मात्रद्वयत्रिमात्रौ वा मारकृतिः । यथा—

"तुह मार मारकिदी, क वि एहं नवह्दिअ ।

"दूरि स चालेभह्दि, जं हिअैठइ सडिअ ॥ २६.१ ॥

पचदाश्चिर्वा महानुभावा ॥ २७ ॥

पण्मात्रचतुर्मात्रद्विमात्रा वा चगणत्रयं वा यत्र सा महानुभावा । यथा—

1) तं तेत्तिउ वाहोहैत्यत्र तच्चवद्राश्रीवज्रं खनान्तरे न प्राप्तम् । तस्यलोहाद्युपरि यदि जडविन्दुः पतति तदा प्रथमं छिमिछिमिवाच्यं करोति पञ्चात्ममित्यतीति कृत्वा शुन्यति । कपोलावपि विरहानन्तेन वसौ स्रोऽतस्त्रय समासम् । इत्येवौ द्वयपि वाहकौ 'चूडलउ' 'वाहोहजलसिर्ष' मुञ्जरचितौ । 2) जइ वि संस्तु नेत्यत्र हे रात्रम् यद्यपि शब्दो न शक्तः करो तथापि त्वं ध्रुवं निश्चितं ज्ञातो इतिविष्णुः । यद्विरहे भीतया श्रिया अनुसृतः आश्रितः । 3) नवकुवलयैत्यत्र नवकुवलयनयना शशाङ्कवदना त्रिपा कोमलकर्मलकरा पदय शारत्वर्थाः शारलुङ्गीः । किलेति - संभावनायाम् । 4) तुह मारैत्यत्र हे मार काम एव एषा नूतना कापि मारकृतिः । अपूर्वः कोऽप्ययं मारः इत्यर्थः । सा चाला एव भड्डिदूरि यद्यस्मात् कात्याय इत्येव शक्तियता । अन्वा भड्डि दूरस्था सती न शक्त्यकारिणीत्यप्यर्थम् ।

१ वित्तिउ B. २ सिहिणं नरिवि. ३ छिमिवि छिमिवि B. ४ गंडर्थलिहिं CDNS. ५ सिमिसिमि सिमिवि समतु BP. ६ यन A. ७ तु MS. ८ द्वौ चतुर्मात्रथैकः A. ९ कमल dropped in A. १० एवहनवती अ A. ११ वट A. १२ सवामभि B; सवलिभति B. १३ दिअदइ CD.

१) जे निर्वाहि न परदोस, गुणिहिं जि पयडिअतोस ।

ते जणि महाणुभौत्रा, विरला सरलसत्ता ॥ २७ १ ॥

पचताश्चापौ पातौ चाप्सरोविलसितम् ॥ २८ ॥

पण्मात्रचतुर्मात्रिमात्रा वा चतुर्मात्रद्वयपञ्चमात्रौ वा पञ्चमात्रद्वयत्रिमात्रौ वा यत्र तदप्सरोविलसितम् । यथा—

१) पद् ससिवयणिण विन्भमि, हसिअे अन्धरविलसिअइं ।

भुमईहि किउं पाइकउ, मयणु मोहिअेजणमणइ ॥ २८ १ ॥

पचचाश्चिदौ वा गन्धोदकधारा ॥ २९ ॥

पण्मात्रचतुर्मात्रद्वयं यदि वा चतुर्मात्रत्रयं द्विमात्रश्च सा गन्धोदकधारा । यथा—

१) रमणिकबोलकुरगमय-, पत्तलयाविलअसुभवि ।

घणगंधोदयधारभरि, वइरिअ तुइ ण्हायति सवि ॥ २९ १ ॥

चितौ पचपा वा पारणकम् ॥ ३० ॥

चतुर्मात्रत्रयं त्रिमात्रश्च यदि वा पण्मात्रचतुर्मात्रपञ्चमात्राः पारणकम् । यथा—

१) कइअेहिं होएसइ त दिवसु, आणदसुहारसपावैणउ ।

होही प्रियमुहससिचदिमई, जहिं नयणचउ(ओ)रह पारणउं ॥ ३० १ ॥

चीः पद्दडिका ॥ ३१ ॥

चर्मणचतुष्कं पद्दडिका । यथा—

१) परगुणगहणु सदोसपवासणु, मँहुमहुरक्खरहिअमिअभासणु ।

उवयारिण वैडिकिउ वैरिअणह, इअ पदुँडी मणोहर सुअणह ॥ ३१ १ ॥

1) जे निर्वाहिं नेत्यत्र ये सख्युया परदोषान् न पश्यन्ति किं तु गुणैरेव प्रकटिततोषा त एव जगति महाबुभावाः । विरला श्लोका । कीदृशा । सरलस्वभावाः । 2) पद् ससिवयणिण इत्यत्र त्वया शशिवदनिके विभ्रमेण विलासेन हसित्वानि भ्रमरोविलसितानि । भुमा श्लोकोऽप्यपदातिर्मदन काम । किमिशिष्टया भुवा । मोहितजनमनसा । 3) रमणिकबोलेत्यत्र रमणाकरोलेषु या कुद्रमदपरलता कस्तूरीपरबद्धाभिराविलासि श्यामीकृतानि यान्यश्रूणि तेष्यो भव उ पद्महासिन्धु ग बोद्धकधाराभरे वैरिणस्तव चान्ति ध्यान कुर्वन्ति सर्वे । 4) कइति—कदा भविष्यति स दिवस । आनन्दसुधारसप्रापण आनन्दसुधारसपावन पवित्रो वा भविष्यति प्रियमुखशशिचन्द्रिकाया यत्र ननयनचमोरेयो पारणकम् । 5) परगुणत्यत्र परेषा गुणानां ग्रहण स्वकीय दोषप्रकाशन च । मधुवमधुराक्षराणि यत्र । एरुक्थि हित मित भाषण च । उपकारेण प्रतीकारो वैरिचनानाम् । वैरिणामप्युपकारकरणमित्यर्थ । एषा पत्रातर्मांगा मनोहरा मुज्जनात्तम् । अन्धोऽपि हि वैरिणां बोधेण प्रतीकार करोति सुननस्त्वकारणत्वात् ।

१ निर्वाहि A २ पयमयतोस A ३ भाव सहार BFP ४ ससिवयणिण B ससिवयणीए A ससिवयणिविन्भमि C ५ अविअ Y ६ भुमयहिं B ७ कउ A ८ मोहितज० A ९ कइअि C १० होइसइ BP ११ पात्रणउ ACV १२ चदिमइ A १३ नयणिचउरइ BP नयणचउरइ ACVN १४ पारणओ CYS १५ चचतुष्य B १६ महु dropped in A महुनहुरक्खरअमियणा० B १७ वैडिकिओ M, पडिकउ F १८ वैरिणह B १९ पददिय BP

अजादिर्भात्रो लीपान्ते प्राक्कदती(३.७३) इह त्रयिरेष इति त्रिरेषः ॥ ३१.१ ॥

धिपौ पञ्चाता चा रगडाधुवकम् ॥ ३२ ॥

वगणत्रयं वगणध यदि वा वग्नात्रधतुर्मात्रद्वयं त्रिनात्रध यस्य पादे तद्रगडा-
धुवकम् । यथा—

"अइभंगं गइं मोरइं पइदिं, उइ पुर्दं रूपमउप्पर भग्वय ।

पाइं व एभ्यदिं वहु विरदस्सग्नि, गहुं पग्गद रगडुं धुवु लग्गय ॥ ३२.१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

पट्पदीचतुष्पदीशासनः षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥ ६ ॥

ग्रन्थाग्रं ३२२; उभयं २६०६ ।

* * *

1) अइभंगेत्यत्र अतिचक्रान्तेन मदीयेन पक्षेनेन यदि तत्र रूपाईकारो भग्नः किं तत्र पूर्वमेव तस्य
विरहक्षणे मन्मथ रगडा धुवं लप्ता । रगडे विगोपनम् । यदि मम पक्षेनेन काम एवं पराभूतकारिं मां किं
विगोपयसीत्यर्थः ।

इति छन्दोऽनुशासने षष्ठाध्यायविषयपरिवरणम् ॥

१ गृह A. २ मह A. ३ रगडा धुवु BR; रगडा धुवु ABR.

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

द्विपदी ॥ १ ॥

इतः परं द्विपद्योऽधिक्रियन्ते ॥ १ ॥

दाचदालदाचदालि कर्पूरो पैः ॥ २ ॥

द्वौ द्विमात्रौ चतुर्मात्रौ द्वौ द्विमात्रौ लघुद्वौ द्विमात्रौ चतुर्मात्रौ द्वौ द्विमात्रौ
लघुत्रयं च कर्पूरः । गौरिति पञ्चदशभिर्मात्राभिर्यतिः । च इति सिद्धे दर्गणद्वयनिर्देशो
जगणनिरासार्थः । यथा—

कर्पूलधवलगुण अज्जिणिज, आजम्मु वि नियचकचइ पइं ।

किञ्चि काइं उल्लालिकरि, घडिअ चउसायर परइ ॥ २.१ ॥

सोऽन्त्यलोः कुङ्कुमः ॥ ३ ॥

स एव कर्पूरः अन्त्यलघुना उलः कुङ्कुमः । यथा—

“घणसारु मेळि कुङ्कुमु चयहि, परइ करहि मयनाहि वि ।

विणु पिअयमिं इहु सउं निष्कळउं, मणु रइ करइ न कथं वि ॥ ३.१ ॥

एतावुल्लालकौ मागधानाम् ॥ ३.१ ॥

केचिल्लघ्वटकादारभ्य लघुद्वयद्वयवृद्ध्या “वाहादीन् भेदानाहुः । यथाह—

बाहो वेहो वगो वंधू वाणो वओ वरो वेसो ।

वेणु वेणो वरिटो विवुहो वल्लिओ वेलो विहओ ३.२ ॥

वामो वुहो विसौलो विदो विहुरो विहू वसू विरहो ।

विलओ तथा य विसँओ उल्लाला पंचविसत्ति ॥ ३.३ ॥

अट्टलहुविरइआथो पढमा उल्लालयाउ छंदम्मि ।

लहुएहिं दोहिं दोहिं अ हुंति इमे वड्ढमाणेहिं ॥ ३.४ ॥

एते च कोटीसंख्यप्रस्तारान्तर्भूता इति पृथक् नोक्ताः ॥ ३.४ ॥

1) कर्पूरधवलेत्यत्र कर्पूरधवलान्गुणान् अर्जयित्वा (-धवलगुणा भर्जिता P.) आजम्मापि नृपचक्रपते
व्यया कीर्तिः कसाहुल्लालयित्वा क्षिप्त्वा चतुःसागरभ्यः परतः । 2) घणसारवित्यत्र घनसारं कर्पूरं सुव्र । कुङ्कुमं
स्यञ्च । परतः मृगनाभिमपि कुङ्कुः । तेन विना त्रियवमेन भत्रां इह सर्वं निष्कळं निःसारम् । मनो रतिं कापि न
संपत्तं । 3) वाहादीन् भेदानित्यत्र यस्मिन् अष्टौ लघवो भवन्ति स प्रथमो वाहः । द्वाभिर्वेदं इत्यादि
द्विकृत्वा द्रष्टव्यमिति ।

१ दद्वयनिर्देशो जगणनिरासार्थः P. २ कर्पूर० ABKP. ३ पठिअ B; पठिअ D; पठिअ N. ४ अन्त्येन
लघुना DP. The whole sentence repeated in D. ५ विअयमिं हुअ सउं GDN; पिअमे इहु
सउं B; पिअयमिं इहु सउं BP; विअयमिं हुअ सहुं A. ६ निष्कळओ N. ७ करिवादि A. ८ योहा DN.
९ गओ MS. १० वण्णो विरहो P. ११ वल्लिओ D; वल्लिय N. १२ वरो BP. १३ विल्लओ B.
१४ वितरओ N. १५ अन्तर्भूतत्वादिति A. १६ एषम् is dropped in P.

चृ लयः ॥ ४ ॥

चृ इति लुप्तविभक्तिको निर्देशः । सप्त चगणा लयो नाम द्विपदी । यथा—

१) कित उरि लच्छिहिं निलउ करिण कलिउं चक्कु महिल्लु धरिउ ।

वल्लिनोम्भु सहिउ न हु क्कं वि हु प्हु तुहुं पुरिसोत्तिमं चरिउ ॥ ४.१ ॥

स भ्रमरपदं जजैः ॥ ५ ॥

स लयः जजैर्दशभिरष्टभिश्च कलाभिर्यतिश्चेत्तदा भ्रमरपदम् । यथा—

१) ललिअविलासोच्चिअ वविण किलेसहि सहि किं तणु अप्पणु ।

मालइकुसुमुं सहइ भ्रमरपुंउ न उण खरसउणिशुडप्पणु ॥ ५.१ ॥

पञ्चुदा उपात् ॥ ६ ॥

एकः षण्मात्रः पञ्च चतुर्मात्राः द्विमात्रश्चैको यदि तदा उपात्परं भ्रमरपदमुपभ्रमर-
पदमित्यर्थः । जजैरिति वर्त्तते । यथा—

१) तहि मुद्धहि नेहंधहि किम्ब किवणय तुंहु खल्लिउ पयट्टु ।

उरुं भ्रमरपण वि भज्जइ मालइनवकुसुमु विसट्टु ॥ ६.१ ॥

चूपौ गरुडपदम् ॥ ७ ॥

पद् चगणाः पगणश्चैको गरुडपदम् । यथा—

१) जमु पौरु लइति क्या वि न वि सुरगुरुभिडनंइणमसुइ ।

अरिपन्नगरुड परं पिअइ सयलु वि गुणगणु मु किम्ब तुंहु ॥ ७.१ ॥

पञ्चुता उपात् ॥ ८ ॥

एकः षण्मात्रः पञ्च चतुर्मात्राः एकस्त्रिमात्रो यदि स्यात्तदोपात्परं गरुडपदम् ।
उपगरुडपदमित्यर्थः । यथा—

1) कित उरि इत्यत्र कृतः उरमि लक्ष्म्या निलय । करेण कलितं चक्रम् । देशः महीतलं एतम् ।
वल्लिनो राउं नाम न सोदं कथमपि । इ पुरुरोत्तमचरितोऽस्ति । तस्याप्युगति धीर्निलयं करोति । सोऽपि
करे चकं कलयति । महीतलं धरति । वल्लिदानवस्य नाम न महतं । 2) ललितेवत्र ललितविलासोच्चिअ
तपसा ह्येवयसि हे सति किं तनुमात्मनः । मालनीकुसुमं भ्रमरपदं सहते । न पुनः खरदाकुनिस्यर्शनम् ।
3) वहीत्यत्र तस्या मुग्धायाः श्रेयान्वायाः कथं हृषण । लक्षणया हे अज्ञान । तत्र स्वलितं प्रवृत्तम् ।
कृत इत्याह—पश्य भ्रमरपदेनापि भज्यते मालनीकुसुमं विक्रियतम् । 4) जमु पाह इत्यत्र यस्य
गुणगणस्य पारं न लभन्ते कदापि सुरगुरुभ्युन्नन्दनप्रमुखाः हे अरिपन्नगरुड स तत्र सकलैऽपि गुणगणः
कथं प्रकाश्यते । अपि तु न प्रकाश्यते इत्यर्थः ।

१ उरि D. २ कलित D; कलिते A. ३ यत्त्रिमात्रान्मु D; वल्लिनाउं BP. ४ कहि P.
५ पुरिसोत्तम A. ६ उद्यम A. ७ भ्रमरपदो CNS, भ्रमरपदं BE. ८ किवि ABP; किम D. ९ किवि-
णय B. १० तुहुं P. ११ ओ B. १२ पार A. १३ तुहु S.

हणिअदुजीहंपसरणु पिअपुरिसोत्तंमु विणयाणंदणु ।

“उअ गरुडपयम्मि निवद्धरइ नरवइ हरइ न कासुं मणु ॥ ८.१ ॥

चृदौ हरिणीकुलं ठजैः ॥ ९ ॥

चतुर्मात्रसप्तकं द्विमात्रश्चैकः ठजैरिति द्वादशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा हरिणी-
कुलम् । यथा—

“तुहुं उज्जाणि म वच्चसु जइ वि हु विलसइ मयणूसवु पवल्लु ।

गईनयणिहिं लज्जीहइ तुहु हंसीउल्लु राहि तह हरिणिउंल्लु ॥ ९.१ ॥

तद्गीतिसमं जजैः ॥ १० ॥

तद्वरिणीकुलं गजैरिति दशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा गीत्या समत्वाद् गीति-
समम् । यथा—

“नच्चिरु किसलफरिहिं फुडपयडिअपुलउग्गमु मवलावलिहिं ।

उववणु नाई मुईउं कयगीइ” समं चिअ तरलिहिं” अलिउलिहिं ॥ १०.१ ॥

पुर्धमररुतम् ॥ ११ ॥

अजरिति वत्तते । पञ्च पण्मात्राश्चेद् भ्रमररुतम् । यथा—

“वरजाइ सरंतहु भर्मरु रुअंतहु तुहु चिरु सुहु परिदीसइ ।

माचंणि मयंथंइ तुहुं रमंतहु कर्णचवेड जि होसइ ॥ ११.१ ॥

पञ्चूरिणीपदम् ॥ १२ ॥

एकः पण्मात्रश्चतुर्मात्रपदकं हरिणीपदम् । यथा—

1) उअ गरुडेत्यत्र हतं द्विजिह्वानां दुर्जनानां प्रसरणं येन । पक्षे द्विजिह्वाः सर्पाः । प्रियाः पुरुषोत्तमाः सन्तो यस्य । पक्षे पुरुषोत्तमो नारायणः । विनयेन विनतानां प्रणतानां वा धानन्दनः । पक्षे विनतायाः धानन्दनः पुत्रश्च । उअ पइय । नरपतिः कस्य मनो न हरति । गरुडपदे गरुडव्यापारे निवद्धरतिः । 2) चृ इत्यत्र सप्तमस्वरान्कित्वाच्च चणणानां सप्तकं ब्राह्मम् । 3) तुहुं उज्जाणेत्यत्र त्वमुच्चारणे भा प्रज । पघपि पिलसति मद्गोपस्यः प्रचलः । गतिनयनाभ्यां लज्जिञ्चलि इंसीकुलं हे सखि तथा हरिणीकुलं च । गत्या इंसीकुलं नयनाभ्यां हरिणीकुलं च लज्जिप्यतीति भावः । 4) नच्चिरेत्यत्र उत्प्रेक्षते । उपवने मुदितमिव दृश्यते । कथंभूतम् । किसलयकैर्नृत्यादिव । कुडमलात्रलिभिः कुडमलश्चर्णाभिः स्फुटप्रकटितकुसुम-पुलकोद्गममेव । तथा सममेव समकालमेव तरुणैरालिकुलैः कृतगीति कृतगानमित्यर्थः । 5) वरजाइत्यत्र हे भ्रमर तव वरजानिकुसुमे स्वरतः तादृं कुर्वंतश्चिरं मुखं परिदृश्यते । मातङ्गे मदान्धे तत्र सममाणस्य कर्णचपेटैव भविष्यति । धन्योऽपि यो वरजातिं कुलीनपुराणं सेवते स मुष्ठी स्यात् । यस्य मातङ्गे चण्डाले रमते स दुःखी स्यादित्यर्थः ।

१ दुर्जीहपसरणु A. २ पुरिगोतन BE. ३ नेदणु AB. ४ कीडु S. ५ मयणूसव A. ६ गय-
नय० D. ७ हरिणीउल्लु AS; हरिउल्लु N. ८ पुलउग्गमु N. पुलउग्गत S. ९ ताइ N. १० मुइओ NS;
मुईओ A. ११ कयगाइ N. १२ तरलिअलिहिं N. १३ भमर P. १४ मयंथं S; मयंथिं O.
१५ तुन्नु. ACN. १६ कणचवेडि ABP.

”एतद्दे गम्भभरालस हरिणी पउ न हु एको वि संचरइ ।
एतद्दे कर्णारोविअसरु ह्यलुद्धंउ भण मिउं किं करइ ॥ १२.१ ॥

पीचताः कमलाकरम् ॥ १३ ॥

पम्मात्रचतुष्कं चतुर्मात्रत्रिमात्रौ च कमलाकरम् । यथा—

”सयलु वि दिणु संनिहिअहं खेलंतहं चकवायमिहुणहं निअवि ।
विरहदुत्थं मिचत्ववणि नाइ दुक्खिअ मजलिहिं कमलायैरं वि ॥ १३.१ ॥

चृत्तौ कुङ्कुमतिलकावली ॥ १४ ॥

चतुर्मात्रसप्तकं त्रिमात्रश्च कुङ्कुमतिलकावली । यथा—

”महु दूसहविरहकरलिअहि मयण मेलसुं जणु मणवंछिउ ।
पइं पडिम ठवेविणु करिसुं सामि कुंकुमतिलयावलिलंछिउं ॥ १४.१ ॥

ते रत्नकण्ठिके ठजैः ॥ १५ ॥

ते कमलाकरकुङ्कुमतिलकावलयौ ठजैर्द्रादशभिरष्टाभिश्च यतिथेत्तदा रत्नकण्ठिके ।

यथा—

”जइ न हससि न च कुण्णसि न लवसि वा लुहु सहइ रयणकंठिआ ।
अन्नहं फुरिआहरददीसंतं परंरं सहइ दसणपंतिआ ॥ १५.१ ॥

”पडिहअचहुविहनरवइकुंजरसंइ परसाहिच्चविचजिउ ।
भंदिअलि निरुवमविणुसुं लुहुं उपरंयणं कंठीरखु निच्छिउ ॥ १५.२ ॥

पञ्चपाः शिखा ॥ १६ ॥

ठजैरित्यनुवर्चते । एकः पम्मात्रः पञ्च चतुर्मात्राः पञ्चमात्रश्च शिखा । यथा—

1) एताद्वैत्यत्र ह्यो मद् (गर्भ) भरालसा हरिणी न एकमपि पद् संचरति । इतः कर्णारोविअसरो ह्यलुद्धमे वर्तते । भण मूगः किं करोति । यदि हरिणीमपेक्षते तदा लुण्णपंत्त विनश्यते । यदि लुण्णकार प्रस्यो भवति तदा हरिणी विनश्यति । 2) मयलु वीत्यत्र सप्तकमपि दिवं संनिहिणानां मनीषस्थानां तदा खेलतां चक्रमिथुनानां दृष्ट्वा विरहरीत्येवं मित्रत्व सूर्यस्थालमाने दुःखिता इव मुकुलपन्थि कमलाकरा अपि । 3) महु इत्यत्र हे मदन मन मनोवाग्निष्ठे जन प्रियतने मेलय दुःसहविरहकारिण्ययाप । हे स्वामिन् अहं त्वां प्रतिमार्त्तं स्थापयित्वा कुङ्कुमतिलकावलीलाञ्छितं करिष्ये । 4) जइ न देत्यत्र यदि न ह्यमने न कुण्णमि न रूपमि तदा तव राजने रत्नकण्ठिकम् । मन्यया यदि ह्यमनादिकं किमपि करोषि तदा नगरं वेपथं दशनपद्मिरेव राजते । किंविदिष्टा । इत्युच्यते । 5) प्रतिहत्तुविहनरवइकुंजरसंइ परसाहिच्चविचजिउः परसाहिच्चविचजिउः महीवते निरुवमविणुसुं राजराज कण्ठीरयो निच्छिउम् ।

१ कथा = ABP; कन्ठिके = D. २ ह्यलुद्धमे CD; ह्यलुद्धमे AD. ३ मिथो B. ४ दुष्पु EP. दुष्पु B. ५ कमलाकर वि B. ६ डिमहिं CD. ७ नेत्रु A. ८ करिसुं B. ९ लंछितं B. १० नवर ABP. ११ पच EP. १२ महीवते A. १३ त्रं B; दुष्पु ACDS. १४ राजराज D, राजराज B. . .

"जसु अतुलिअग्यंवलभरि कंपहिं कुलमहिहैर सचि सचसुंधर ।

निअकुलनहयलससहर वीरसिहामणि जयमञ्जि तुहुं जि पर ॥ १६.१ ॥

चृतौ छड्डुणिका वजैः ॥ १७ ॥

सप्त चतुर्मात्राः त्रिमात्रश्च । वजैरिति दशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा छड्डुणिका ।

यथा—

"जा किन्नरमिड्डुणिहिं तुहें पुहईसैर पय्युंअ सुचरिअपद्धडिअ ।

वा गिरिगुहसंधिहिं कायर तक्खणि हुअ रिजधोरणि" छड्डुणिअ ॥ १७.१ ॥

चूः स्कन्धकसमम् ॥ १८ ॥

वजैरिति वर्त्तते । अष्ट चतुर्मात्राश्चेत्तदा स्कन्धकसमम् । यथा—

"नौरिहुं वयणुलइं सरि खंधयसमजलंहिं मञ्जि मञ्जतिअंइं ।

ओ गिण्हेहिं विठ्ठमं मणहरअहिणवविअंसिअसररुहपतिअं ॥ १८.१ ॥

तत् मौक्तिकदाम ठजैः ॥ १९ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव स्कन्धकसमं मौक्तिकदाम । यथा—

"जइ तुहु पययणु सामिअं हिअइ ठविजैइ छणससहरकरनिम्मल्ले ।

ता निच्छउ अहिराम्भेहु मुत्तिअदाम्भहु तरलहु संगहु निप्फले ॥ १९.१ ॥

नवकदलीपत्रं वजैः ॥ २० ॥

ठजैरिति चतुर्दशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव स्कन्धकसमं नवकदलीपत्रम् ।

यथा—

1) जसु इत्यत्र यस्य तत्रानुलितगजवलभरे सति कल्पन्ते । कं । कुलमहीधराः पर्यताः सचसुन्धराः । हे निअकुलनभसुलशासपार । वीरशिष्यान्निजैरान्मध्ये परं केवल एवमेव । 2) जा किन्नरेत्यत्र यावत्किन्नरमित्युदेः तव हे पृथीपर प्रस्तुता सुचरितपद्धतिस्त्वात्रद्रिपुधोरणयो गिरिगुहासन्धीनां त्याजिका भूताः काठराः सत्यः । 3) नासीत्यत्र नारीणां पदान्धेवेति विगृह्य 'स्वाधं कथं वा' (सि० है० ८.२.१९४) इति वृत्तः प्रत्ययाः । परानानि सारसि स्कन्धकसमजलस्य मध्ये निमज्जन्तीनां मनोहराभिनयविकसितसतेरुदपङ्कीनां विधमं गृह्णन्ति । 4) जइ तुहेत्यत्र हे यीवराग यदि तव प्रत्ययं हृदये संस्थाप्यते । कीदृह । क्षणशशापरो रावेन्दुवद्विभक्तम् । तथा अभिरामस्य मौक्तिकदामः संप्रदो राजीवर्ये निष्कलमेव ।

१ गत्यत्र A. २ नक्षिपर O. ३ तुहें जि BN. ४ एरनिअ N. ५ तुहु A. ६ पुहुईसर A. ७ पय्युंअ BN. ८ तो A. ९ संधिहिं ABP. १० रिजधारणि A. ११ एरनिअ N. १२ नारिहिं AB. १३ अतहु BAP. १४ मञ्जतिअंइं B; मञ्जतिअ N. १५ गिण्हेहिं BDN; गेहई P. १६ विन्धमहक A. १७ निवदिवधरह A. १८ एरनिअ ABP. १९ पयिअ N. २० यन N. २१ विन्धु A. २२ अहिरामह B. २३ निष्कल D.

“नवकयलीपत्तिर्हि वीअणु पत्थुंउं कम्मैलिहिं विरइउ सत्थरउ ।

तह वि हु दाहु पवईइ मज्जे सीउ उवयरणु पिअसहिं संवरउ ॥ २०.१ ॥

पचूदैः कृतेष्वेषु स्त्रीत्वम् ॥ २१ ॥

पण्मात्रक्षतुर्मात्रपट्टकं द्विमात्रध्वेलेभिर्मात्रागणैः कृतेष्वेषु स्कन्धकसमादिषु त्रिषु स्त्रीत्वं स्त्रीलिङ्गशब्दाभिधेयत्वम् । स्कन्धकसमा, मौक्तिकदाम्नी, नवकदलीपत्रा चेत्यर्थः । यतिः सैव । स्कन्धकसमा यथा—

“गयपत्तपरिगह सुमणसविरहिअ फलवज्जिअ तरुखंधसम ।

कंठयपरिवारिअ गिरिकंदरगय तुह रिउ वसहिं विमुक्कम ॥ २१.१ ॥

एवमितरयोरप्युदाहार्यम् ॥ २१.१ ॥

शृपावायामकम् ॥ २२ ॥

सप्त चतुर्मात्राः पञ्चमात्रश्चैक आयामकम् । यथा—

“आयामयधवलत्तणगुणकलिए पेच्छंवि केअइदलि अलि विलसिरु ।

संभरि पिअनयणइं विरहज्जरज्जरिअंगमणु मुग्गइ पडिउ चिरु ॥ २२.१ ॥

तत्काञ्चीदाम ऋजैः ॥ २३ ॥

नजैरिति दशभिरष्टाभिश्च चेद्यत्तिस्तदा तदायामकं काञ्चीदाम । यथा—

“अंगय फुडिअ तुडिअ नवकंचुअंगुण दलिउ” कंचिदामु सनिअंसणु ।

तहिं तुह गुणसवणिण ऊससिअंगिहिं” अपट्टिहयसासणु हूं मयणु ॥ २३.१ ॥

रसनादाम ठजैः ॥ २४ ॥

उजैरिति द्वादशभिरष्टाभिश्च यतिश्चेत्तदा तदायामकं रसनादाम । यथा—

1) नपचेत्यत्र नवकदलीपत्रैर्विजनं प्रस्तुतम् । कम्मैरिचित्तः एतत्तः । तथापि दाहः प्रयवते । (प्रब-
धते P) मम श्रौतोपचयकरणं श्रौतोपचारं संशुषु । 2) गयपत्तत्यत्र हे राजन् विमुक्तयमा गिरिकन्दर-
गतास्त्व रिपवः सन्ति । कथंभूताः तदस्कन्धकसमाः । यथा हि तदस्कन्धकः गिरिकन्दरगताः यस्मिन् तथा
रिपवोऽपि । कथंभूताः । गता हस्तिनः पश्याणि याहानानि परिग्रहः कलत्रं सुमनसः साधवस्ते रहिताः । कंठेन
गजादीनां उपभोगेन वर्जिताः । कण्ठकैः खरुः परिवारिताः । तदस्कन्धकसमे गताः पत्रपरिग्रहो येषाम् । सुमनोभिः
पुष्पैर्विदहिताः फलवज्जिताः कण्ठकैः परिवारिताः । 3) आयामेत्यत्र आयत्तत्वचरत्त्वगुणकलिते कंठविरुद्धे
विलसन्ते अलिं प्रेष्य प्रियानयने स्मृत्या विरहज्जरज्जेरगमनः मुक्कति पविक्कभिरम् । 4) अंगयेत्यत्र अङ्गानि
स्पुटितानि । रोमाञ्चः उत्पन्नः इत्यर्थः । स्पुटिता नवकमुकस्य गुणास्तन्त्रवः । दलितं सत्रयनं परिधानवस्त्रमहिं
काञ्चीदाम कटिमेलका । तस्मात्त्व गुणध्वनेन उपसृष्टितवाङ्मयाः अपट्टिहवसासो भूयो नन्दनः ।

१ पतहिं CN. २ पत्थुंउं SS; पत्थुं BC. ३ कम्मैलिहिं CDX. ४ पवइइ P. ५ महु सीउउव = B;
महु सीउवय = P. ६ धवलतणु = A. ७ पेच्छंवि CD. ८ जरियणु A. ९ कंठुव = X. १० रमिज B.
११ ऊससिअंगहिं AP. १२ हुउ BP; हु O. १३ रपना = FY.

ताराध्रुवकं वजैः ॥ २९ ॥

तजैरिति चतुर्दशभिरष्टाभिश्च यतिथेत्तदा तदेव स्वमकं ताराध्रुवकम् । यथा -

“तुह रिउ वणतय विसिमोद्विअ ताराध्रुव अपलोअर्हि जाअर्हि अवहिअ ।

वाहजलाविलनयण निअर्हि न हु ताम्बर्हि हुअ हिअवइ मरणासंकिअ ॥२९.१॥

नवरङ्गकं तजैः ॥ ३० ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टाभिश्च यतिथेत्तदा तदेव स्वमकं नवरङ्गकम् । यथा -

“द्विअक्वप्रयघणचंदणमालिअनवनवरंगयवावडं निअवि पिअ ।

गाडोफंठासरलिअंमुअजुउ अर्वरुंडइ रइरसभरकंदलिअ ॥ ३०.१ ॥

पिञ्चीः स्यविरासनकम् ॥ ३१ ॥

तजैरिति वर्त्तते । षण्मात्रत्रयं चतुर्मात्रचतुष्टयं च तजैर्यतिथेत्तदा स्यविरासनकम् ।

यथा -

“दारविचञ्जिअ विसयपरंमुह रलिअगइकम अइपसरिअवेविअ ।

वेरगिण वयसित्तु पवञ्जिवि ठिअं थैरासणि तुह वरुण वि वेरिअं ॥३१.१॥

घृषौ सुभगम् ॥ ३२ ॥

तजैरिति वर्त्तते । सप्त चतुर्मात्राः षण्मात्रश्च सुभगम् । यथा -

जलइ सरोवरि नीलुप्लवणु वणि लय कुञ्जिअ नहुयलि हिमकिरणु ।

विरहरइकइं तुह तर्णुअंगिहिं “सुहय विणिम्मिअ जलु थलु नहु जलणु ॥ ३२.१ ॥

1) तुह रिउ इत्यत्र तय रिपवो वने गताः । दिब्बाः ताराध्रुवं च भवलोकयन्ति । वावद्वहिताः सावधानाः बाणजलाविलनयनाः न पश्यन्ति वावद्व भूताः सजाताः हृदये मरणातङ्किताः । यतो 'यो ध्रुवादि न पश्यति स अचिरं प्राणत्यागं करोति' इति निमित्तवाशे । 2) द्विअक्वलेति वृष्यक्षतवनचन्दमालिकाः नवनवरङ्गाः वर्णस्यश्च तेषु म्याश्रुतां निरीक्ष्य प्रियां कश्चिदालिङ्गति । कीरणु । गाडोफण्डया सरलिवी लम्बिवी भुजौ येन सः । तथा रतिरसभरेण कन्दलितः रोमाञ्जितः । 3) शोरेत्यत्र उरुणा अपि एव वैरिणः स्यविरासने स्थिताः । घृषा हि निश्चलासने स्थिता भवन्ति । कीरणाः घृषा वैरिणश्च । दौर्बिर्वाजिताः विपय-पराक्षुब्धाः । विरयाः शब्दाद्याः पक्षे देवाश्च । स्वलितः गतिक्रमो येषां ते । उभयत्र समानं विरोधणम् । अतिप्रसूतं वेपित्वं येषां ते । वि० समाप्तम् । किं घृष्या स्थिताः । प्रतिपद्य उपस्थित्वं पराक्रयम् । पक्षे तपःकारित्वम् । केन । वैराभ्येण पक्षे विगतारागत्वेन । 4) सुहयेत्यत्र हे सुभग सरोवरं नीलोप्लवनं ज्वलति । वने सुस्थिता छताः । नमस्त्राले हिमकिरणः प्लवति । तव विरहोद्रेकेण तन्वक्रपाः जलं खलं नभः ज्वलनदीलं निर्मितम् ।

१ अवलोचर्हि BP. २ वावड N. ३ सरलअष्टपमुअ A; *ध्रुवजुउ BP; *भुजुओ M. ४ अवहरइ
ACDS; अक्कइ S. ५ तदा dropped in DP. ६ द्विअ N. ७ विरिअ N. ८ तर्णुअंगिं C.
९ विणिम्मिअी MS; विणम्मड P.

पचीपचदाः पवनध्रुवकं ढजैः ॥ ३३ ॥ .

पण्मात्रश्चतुर्मात्रचतुष्टयं पण्मात्रचतुर्मात्रद्विमात्राः पवनध्रुवकम् । ढजैरिति चतुर्द-
शभिरष्टभिश्च यतिः । यथा -

^१ बहुहयखरखुरखंडिमहिडडिअरइं रिडवहुनीसासपवणधुईं ।

जसु पचाणछणि अच्छिजुअलअणिमिसनयणत्तणु सुरसुंदरि निंदहिं ॥ ३३.१ ॥

पचापचिदाः कुमुदं अजैः ॥ ३४ ॥

पण्मात्रश्चतुर्मात्रद्वयं पण्मात्रश्चतुर्मात्रत्रयं द्विमात्रश्च कुमुदम् । अजैरिति दशभिर-
ष्टभिश्च यतिः । यथा -

^२ नेरु लच्छिविविज्जिउ मुचइ लोइण सव्वुं वि ईसरकयअणुसरणु ।

मउलिअ कमलायूर निसि अलि मेरिँलवि सेवहिं विअसंतं कुमुअवणु ॥ ३४.१ ॥

तद्भाराक्रान्तं ठजैः ॥ ३५ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च चेद्यतिस्तदा तदेव कुमुदं भाराक्रान्तम् । यथा -

^३ कंचणभूसण छड्ढिअं खंडिवि वसणु वि लहुइउ तुरिअ पलाइरिहिं ।

तु वि किच्छिण रमणत्थलभारकंतिहिं गम्मइ तुह रिडसुंदरिहिं ॥ ३५.१ ॥

चतुौ कन्दोदुम् ॥ ३६ ॥

अष्टौ चतुर्मात्राः त्रिमात्रश्च कन्दोदुम् । यथा -

^४ किं झाईउ तिण अविचलचित्तिण किं निम्मलु त्तु किउ समरिउमिचित्तिण ।

जं तुह मुहविअम्महरु कंदोदुं विसेँट्ट तरुणि चुंविज्जइ भमरिण ॥ ३६.१ ॥

पाच्यता भ्रमरद्रुतं अजैः ॥ ३७ ॥

पण्मात्रद्वयं चतुर्मात्रपञ्चकं त्रिमात्रश्च भ्रमरद्रुतम् । अजैरिति दशभिरष्टभिश्च
यतिः । यथा -

1) बहुहयेत्यत्र बहुहयखरखुरखण्डितमहुविधतरजसा रिपुनधूमिःश्यासपवनधुनेन यस्य प्रयाणक्षणे
सुरसुन्दर्योऽक्षियुगलस्यानिमिषनयनत्वं निन्दन्ति । तासा विकसितत्वात् लोचनेषु रणुपातादित्यर्थः । 2) नरु
लच्छीत्यत्र नरो लक्ष्म्या विवर्जितो लोकेन मुच्यते । यतः सर्वोऽपि जनः ईश्वरकृतानुशा(म)रणः । ऋद्धिमन्त
प्रस्यमनुसरतीति भावः । यतोऽलपो भ्रमराः मुडलितान्संडुचितान् [कमलाकरान्] सन्ध्यान्ते त्यक्त्वा रात्रौ
कुमुदवनं सेवन्ते विकसत् । 3) कंचणभूसणेत्यत्र काञ्चनभूषणानि त्यक्त्वा वसनमपि खण्डयित्वा लघुकृतम् ।
अलघु लघुकृतमित्यर्थः । भूषणादिभारनिरासात् । तथापि कुच्छेण रमणत्थलभाराक्रान्ताभिर्गम्यते भारसुदोढुम-
शक्यत्वात् तव रिपुसुन्दरीभिः । 4) किं झाईत्यत्र किं ध्यानं तेन अविचलचित्तेन । किं निर्मलं तपः कृतं तेन
समरिपुमित्रेण सत्वा । यत् हे तरुणि भ्रमरेण तव मुखविभ्रमहर विकसितपत्रं सुच्यते आक्षिप्यते । तस्याः
सौभाग्यातिशयवर्णनमित्यर्थः ।

१ धुइ ACNS. २ लहु CN. ३ विचज्जउ P. ४ सव्ववि CDS. ५ कमलायूर P. ६ मेरिँलवि P.
७ छंडिअ A; छडिअ N. ८ झाईउ A; झाईओ B. ९ कंदोदुं BRPS. १० विसेँट्टु BRP.

"कुमुमुगानु अन्गुने अद्रुडयैहं पेच्छिंवि फद वि हु न हु रइ मटहिं ।
नयपात्रसि सपइ पईसतइ जो जौइ निअत भमर दुउ^१ हिंदिहिं ॥ ३७.१ ॥

तत्सुरश्रीडितं ठजैः ॥ ३८ ॥

ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तद् अमरद्वुतं सुरश्रीडितम् । यथा—
"सगु पढुचिदिं तुंद परिपयिदि किउ अइसकडु पुहईसर निच्छिउ ।
सच्छरणेन सुर कीलिउं सपदिं नोहिं ति नदणपेणपरिसरि इच्छिउ ॥ ३८.१ ॥

सिंहविक्रान्तं ढजैः ॥ ३९ ॥

ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव अमरद्वुतं सिंहविक्रान्तम् । यथा—
"अच्छउ ता उम्भटमुअवलु चफ्फुक्केविण विहईंयंतु रिउमढहिंअंउ ।
सुरनरसीहविकंतचरिउ लघेविणु ठिउं रेइइ पुहईसरतिलेउ ॥ ३९.१ ॥

कुङ्कुमकेसरं तजैः ॥ ४० ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव अमरद्वुतं कुङ्कुमकेसरम् । यथा—
"नयनविलासिण निज्जिअं कुयलेव वतिकडपिणे कुङ्कुमकेसरनिअरु ।
ढसेणसलफइ हीरय "विनडिअ ससइर वयणिण काइ न मुदईदि पवरु ॥ ४०.१ ॥

चल बालभुजङ्गमललितम् ॥ ४१ ॥

चल इति लुप्तविभक्तिको निर्देशः । न च चतुर्मात्रा बालभुजङ्गमललितम् ।
यथा—

1) कुमुमुगोति [भय] अमरा अजुंनकतकीमुटवाना कुमुमोङ्गम द्वावा वापि रतिं न मण्डयन्ति
सपति नवमावृषि प्रविशन्त्याम् । प्रावृषि जातिपुण्याणि न भवन्ति तेन जाति पश्यन्त सन्तो दुव द्वापि
हिण्डन्ते अमन्ति इत्यय । 2) सगु पेल्यत्र हे पृथ्वीधर निधित तव रिपु[परि]वन्धिभि स्वर्गं गतेरनिसकट
कृतम् । ततः साप्सरोगणा देवा मन्दनवनपरिसरे ईप्सित यथा भवति तथा एव कीदृशु न शक्नुवन्ति न
समया भवन्ति । दारप्रहणोरथभयादित्यथ । 3) अच्छउ तेल्यत्र भालां तावदुद्वटमुजबल अर्थात्चदीयम् ।
पृथ्वीधरतिलः चधु क्षेपेणापि रिपुमटद्वय विषयन् तच्चरसिंहविक्रान्त लद्धित्वा राजते । 4) नयनेत्यत्र
नयनविलासेन निर्जितानि कुयलयानि । कान्तिसमूहेन कुङ्कुमकेसरे निर्जिते । दसणसलकेन दधानकान्त्या
हीरका विनष्टिता । शशाधरो वदनेन विनष्टित । मुग्धाया किं न प्रवर अपि तु [सर्व] प्रवर वतते इत्यर्थ ।

१ कुडयह AON २ पेच्छवि AB, पेच्छेवि P ३ मडुहिं S ४ पइसतसतइ A ५ जाय B
६ दउ S, हुअ A, हुओ N ७ तहु P ८ पुहइसर ANS ९ नोहिं ति N, नो तिहिं A १० वण
dropped in AODNS ११ विहउयतु N १२ हिअओ O १३ द्विउ BNPS १४ पुहइसरतिलओ N
१५ निज्जिअ A १६ कुवलअ N १७ कडप्याणि S १८ दसण K १९ विनिडिअ ABC २० मुदई P
२१ गमविलसित A.

“दुर्दमरिडमहिपालभुअंगमललिअसठेणणि तुहु निच्छइ गरुडोवमु ।

ज पुण पुरिसोत्तिमसिरेच्छामणि वुच्चसि पुहईवल्लह व निरुग्गु ॥ ४१ १ ॥

पिचीदा उपगन्धर्व ठजैः ॥ ४२ ॥

पण्मात्रयं चतुर्मात्रचतुष्टयं द्विमात्रश्रौपगन्धर्वम् । ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च
यतिः । यथा—

“गयघड-तुरयघट्ट-रद्दूह-महाभटनिपेह रयणभटार समिद्धु वि ।

उव गंधव्वनयरसमु पुहइवइत्तणु त्तिणु जिन्त्र चयहिं विचेअयत कि वि ॥ ४२ १ ॥

तत्सङ्गीतं ढजैः ॥ ४३ ॥

ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेवोपगन्धर्वं सङ्गीतम् । यथा—

“वज्जहिं गज्जिरघणमहल नच्चहिं नहयलअगणि र्त्तव चचलविज्जुल ।

गायहिं सिदि इअ संगीअउ पाउसलच्छिहिं करइ जुआणह मंग आउल ॥ ४३ १ ॥

उपगीतं तजैः ॥ ४४ ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेवोपगन्धर्वमुपगीतम् । यथा—

“जमु भुअवल्ल हेल्लहरिअधरणि निसुणिवि वणयरगणउवगीउ सुविक्रमु ।

अज्ज वि हरिसिअ नवदन्मकुरदमिण पर्येहिं कुलमहिहर पुलउग्गामु ॥ ४४ १ ॥

चूपौ गोन्दलम् ॥ ४५ ॥

“अष्टौ चतुर्मात्राः पञ्चमात्रश्च गोन्दलम् । यथा—

“सइ विज्जुलअविउत्तउ तुहु जलहर करि गुंदलु निद्ध न जाणसि विरहिअह ।

इअ भणि चित्तिवि” किपि अमगलु दइअहु असुपवाहु पल्लट्टउ पयिअह ॥ ४५ १ ॥

- 1) दुर्दमरिडमहिपालभुअंगमललिअसठेणणि तुहु निच्छइ गरुडोवमु । यत्पुन पुरिसोत्तमस्य नारायणस्य शिरश्र्वाडमणिरुप्यसे हे पृथ्वीबल्लभ तच्चिरमम् । द्वितीयपक्षे पुरतोचमा पुरप्रधाना ।
- 2) पण्मात्रस्यत्र पञ्चपदा-तुरयघट्ट-रयणभट्ट-महाभट्ट-निपेह-रयणभट्टागार समुद्रमपि ग-धवनगरसमानम् । आकारे हि गन्धर्वेनगरं क्षयघट्टनदस्यरूप भवति । तस्मान् पृथ्वीपतिव नृणामिन् कश्चि विरेकव-तस्यजन्ति ।
- 3) पञ्चहीत्यत्र गवैनद्रीला यथा एव मर्दला वाद्यन्त । नभस्तलाद्गण नयचमला विद्युतो नृत्यन्ति । गायन्ति शिरिनो मयूरा । इति प्रकारान्तरेण प्राचदलक्ष्म्या सगीतक प्रेक्षणक चूर्ता मनासि आकुलानि करोत ।
- 4) जमु इत्यत्र यस्य भुजबल ध्रुवा । किंविशिष्टम् । हेलयो उदुता धरणी येन तद् । पुन किम् । पनचसपगीतम् । पुन किम् । सुविक्रमम् । अद्यपि हरिजा कुलमहीधरा नयदर्भाङ्करदम्भेन पुलकोत्तम प्रकटयन्ति सोमाङ्कनम् ।
- 5) तत्पुन स्वय विद्युत्तया अविद्युत्सव इ जलधर कुह गुन्दल फर्षलम् (पादा-कम्) । अपरा गुन्दल मर्दलाभि गम्भीरत्पनिमित्तव । अनिष्टो पीडां न जानासि विरहितानाम् । इत्यु पाळम्भ भवे या निवदयिां किमप्यनदक सुपुत्र्युन चित्तविरा पयिकानां अनुपराह पर्येत्त पतिउ ।

१ इडम D २ उतठप्याण P ३ तुह Y ४ तारिचू P ५ निवदु D ६ ओ BPP
 ७ डिन A, तणु BP ८ नपु BP ९ इह Y १० मउ आउल A. ११ हरिअ B; हरिरयि A
 १२ पददई BP १३ The sentence is dropped in D १४ निरहिअई A. १५ चित्तव CDM
 १६ दरभई A

पचृता रथ्यावर्णकं ठजैः ॥ ४६ ॥

पण्मात्रश्चतुर्मात्रसप्तकं त्रिमात्रश्च रथ्यावर्णकम् । ठजैरिति द्वादशभिरष्टभिश्च यतिः । यथा—

“विरहरद्वकई सुद्वय न जंपइ न हसइ जीवइ केवलु पिथपचासइ ।

अहमा कित्तिई रथ्यावर्णणु करिसहुं निच्छई मरिसहुं तुहुं जसु नासइ ॥ ४६.१ ॥

तच्चचरी ठजैः ॥ ४७ ॥

ठजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव रथ्यावर्णकं चचरी । यथा—

“चचरि चारु चवहिं अच्छर कि वि रासउ खेहहिं कि वि कि वि गावहिं वरधवल ।

रैयहिं रयणसस्थिथ कि वि दहिअक्कय गिण्हहिं कि वि जम्मूसवि तुइ जिणधवल ॥४७.१॥

अभिनवं तजैः ॥ ४८ ॥

तजैरिति षोडशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव रथ्यावर्णकरुभिनवम् । यथा—

“किं अज्ज वि माणंसिणिमाणसि माणु विसट्टइ माणइ न पयाणउ रमणु ।

इअ संजाइण कोविण णावइ आरत्तयतणु अहिणवउग्गमि हिमकिरणु ॥ ४८.१ ॥

चूपचताश्चपलम् ॥ ४९ ॥

तजैरिति वर्त्तते । चतुर्मात्रपदकं पण्मात्रश्चतुर्मात्रत्रिमात्राश्चपलम् । यथा—

“सुरसरिखुंगतरंगसद्धोर कित्ति चवल तुह ठाण्हिउ जगु धवलइ ।

पुट्टि भंमंतिहु रिउअवकित्तिहुं कालत्तणु न हु निवचूलामणि कयलई ॥ ४९.१ ॥

चूपो चावमृतम् ॥ ५० ॥

तजैरिति वर्त्तते । चतुर्मात्रपदकं पण्मात्रश्चतुर्मात्रद्वयं चावमृतम् । यथा—

- 1) विरहेत्यत्र विरहोद्वेकेण हे सुभग न जल्पति न हसति केवलं मियन्त्याद्या जीवति । अथवा कियद् रथ्यावर्णनं शून्यवर्णनं करिष्यामः । निश्चयेन सा त्रियते । तत्र यतो नदयति । 2) चचरीत्यत्र हे जिनधवल हे जिनद्वयन तत्र जग्गोरसवे चचरीं कथयन्ति अप्सरसः । काः अपि रासकान् खेलन्ति । काः अपि वरधवलानि गायन्ति । काः अपि वर(रस-?)स्त्रिकान् रचयन्ति । काः अपि दध्यक्षतानि गृह्णन्ति । 3) किं अजेत्यत्र किनद्यापि मनस्विनीनामते चित्ते मानोऽहकारो विपर्यति । कस्मात्पादावनतं चरणलक्षं रमय मिय न मानयति । इति संज्ञानेन कोपेनेय आरक्कजुरभिनवोद्भूते नवोदये हिमकिरणः शीवांगुः । 4) सुरसरीत्यत्र सुरसरिद् गङ्गा । तल्यास्तरद्वाः कळोलाः । तेषां सहोदरा तत्र चवला कीर्तिः स्थानस्थितमपि जगद् धरलयन्ति । पृष्टे भ्रमन्तीनामपि वैरिषु-कीर्तिनां कालव्यं हे चूपचूलामणे न कलयति नाधयति ।

१ कितिउ N; केतिउ BP. २ निच्छउ P. ३ स मरइ BEP. ४ तुह O. ५ खिइई P.

६ वरधवल ABCD. ७ रैयहिं A. ८ च यति dropped in D. ९ मणु AN, १० वाण्हिउ N;

ठाण्हिउ D. ११ भमंतिहिं B; भंमंतिहिं P. १२ कितिहिं B; कितिहिं P. १३ कयलई ANS.

”उण्हयं अमयमऊहमऊह वि दूसहु चंदणंपकु वि जलइ लयाइरु वि ।

इअ तुइ विरहिण तहि तणुअंगिहि मुहय मुहोइ न किंपि वि पसिअहि दय करिवि ॥५०.१॥

चल्लदौ सिंहपदम् ॥ ५१ ॥

तजैरिति वर्त्तते । नव चतुर्मात्रा द्विमात्रश्च सिंहपदम् । यथा—

”जावयरसरंजिअवरकामिणिपयपडिधिंविहिं लंछिइ जइ किंर आसि सइ ।

संपइ ह्यवणगयरुदिरारुणसीहपयंकिअ तुह रिउपरइं ति पिच्छिअहि ॥ ५१.१ ॥

तदीर्घकं ढजैः ॥ ५२ ॥

ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिश्चेत्तदा तदेव सिंहपदं दीर्घकम् । यथा—

”दीहरमुअदंढविदंविअसुरसंधुरकर उरयहतुलिअविसालसिलायलु ।

उमढकोअंढपयंढिमहसिअधणंजउ पिउं ईंकिंगिग जिणइ वेरिवलु ॥ ५२.१ ॥

पाचूः कलकण्ठीरुतम् ॥ ५३ ॥

ढजैरिति वर्त्तते । षण्मात्रश्चतुर्मात्राष्टकं च कलकण्ठीरुतम् । यथा—

”सिउ मलयसमीरणु अंगिहिं अहिणवपह्नर दिट्ठिहिं कलयंटीरुंउ कण्ठिहिं ।

विसकंदलिसेंजिह मुहंइ दूसेंइ खणि राणि पाणंतिउ मुच्छाभरु अप्पहिं ॥ ५३.१ ॥

पाचूदाः शतपत्रम् ॥ ५४ ॥

ढजैरिति वर्त्तते । षण्मात्रद्वयं चतुर्मात्रपट्कं द्विमात्रश्च शतपत्रम् । यथा—

”एकु पसारइ जइ दिअंयइ कर तु पि मउलइ सयवतु निरारिउं आउलंउं ।

पहु तुंइ पुण करसरसीरुहु विअवइलक्खि वि दिट्ठइ फुडु विअसइ अगंउंउं ॥५४.१॥

1) उण्हयेत्यत्र अमयमयूखमयूखा अपि चन्द्रकिरणा अपि उणाकाः । चन्दनपङ्कोऽपि दुःसहाः । ज्वलति लतामृदमपि । इति उव विरहेण तस्याः तन्वद्गवाः हे सुभग न किमपि मुञ्चापते । प्रसीव प्रसाइं कुह । अनुमहं कुरु दयो कृपा । 2) जावयेत्यत्र यात्रकरमतीत्रवरकामिनीपदप्रतिबिम्बितैर्लांन्डिणानि यानि किलासन् सदा सप्रति इतवनगमरुधिपारुणापिंहपदाःकृतानि तव रिपुगृहाणि यानि इश्यन्ते । शून्यत्वात् वनश्चापदानो नियासः । 3) दीहरेत्यत्र दीर्घमुत्रदण्डविहम्बितमुरासिभुरकरः उर स्थलनुलितविनालशिलातलः उद्गढकोदण्ड-पघचिह्नमहसितधनंजयोऽङ्गुनः मियः पृक्कान्न न परसाहाय्येन वैरिबलं जयति । पृक्क पृथेत्यर्थः । 4) सिउमे-त्यत्र मृदुमलयसमीरणः मन्त्रेण । विभक्तिविपरिणामः । विरुद्धलीसनिभः इति सर्वत्र योज्यम् । भभिनवपल्लवाः एष्टयोर्विपसनिभाः । कलकण्ठीरुं कर्णयोर्विपकण्डीसनिभं विरहात् । विरहः प्राणिनो दुःखकारणं भवतीत्यर्थः । 5) एकुपेत्यत्र यदि एकोऽपि प्रसारयति द्विजयतिः करं ततोऽपि मुट्टलयति शतपत्रम् । निराउउचि निधि एम् । आउलउचि आउलम् । हे प्रभो तव पुनः करपरमोदहं हलकमनं द्विजयति लक्षेऽपि एष्ट रुहुं प्रकटं अनर्सें यथा भवति तथा विकसति । एकरा द्विजयतिअन्त्रोऽन्यदा प्राङ्गणरराः ।

१ उण्हयं K. २ मुहोइं D. ३ किंपि ABP. ४ पलीमहि A. ५ लछिण BP. ६ मिरि B. ७ वेरिवलं BP. ८ मुहदं A. ९ कोइ A. १० पिओ BO, पिउ dropped in A. ११ इकिंगि A. १२ कलकण्ठीरु B. १३ कविहिं BP; कपहिं DM. १४ कंरु- A. १५ मुवहिं BPS १६ पुनुडु BPS. १७ निम- वइ D. १८ निरारिओ CV; निरालिउ BP; निरालउ K. १९ आओकं N. २० तुहु P. २१ अयमयूखं K. १५ एण्हो-

चलतावतिदीर्घं ढजैः ॥ ५५ ॥

१) चतुर्मात्रनवकं त्रिमात्रश्चातिदीर्घम् । ढजैरिति चतुर्दशभिरष्टभिश्च यतिः ।

यथा—

“जइ जाहिं सुरसरिअ जइ गिरिनिःझर सेवहिं” जइ पइसहि काणणतरुसंढय ।
रिउ निय तुवि नवि छुइहिं पहु तुंमु पयावहु कालहु अइदीहैर सुअदंढय ॥५५.१॥

पाचूता मत्तमातङ्गविजृम्भितम् ॥ ५६ ॥

ढजैरिति वर्चते । षण्मात्रद्वयं चतुर्मात्रपदकं त्रिमात्रश्च मत्तमातङ्गविजृम्भितम् ।

यथा—

“पयडिअलंछणमयलेहिण उह्वासिअकरदंडिण ताराहरणिण निसिअरिण ।
उअ नीसंकिण भउ विरहिणिजणहु जणिज्जइ अससु मत्तमायंगविअंभिइण ॥५६.१॥

चत्वारिंशत्कला एकद्वयधिका वा मालाध्रुवकम् ॥ ५७ ॥

चत्वारिंशन्मात्रा यद्वा एकद्वयधिका इति एकचत्वारिंशद् द्विचत्वारिंशद्वा माला-
ध्रुवकं नाम द्विपदी । यथा—

“तुंहु पुहइंसरसेहर किंत्ति अकित्तिम सुरहिअदिसिमुह जाम्बहिं सग्गि पइडिअ ।
ताम्बहिं तक्कणि सुसुंदरिलोअहुं सुरतरुसुममाल ध्रुवुं हुअ मणउच्चिद्विअ ॥ ५७.१ ॥

एवमेकद्वयधिकयोरप्युदाहार्यम् । एवं द्विपदीध्रुवा चतुःशष्टिः ॥ ५७.१ ॥

अयं चात्र विवेकः—

सिंहायलोकितार्थेषु विज्ञप्तौ संविधानके ।

मङ्गले र्थे ध्रुवा प्रोक्ता द्विपदान्यत्रै कीर्त्यते ॥ ५७.२ ॥ इति ॥

1) तुद्वयस्य तव द्वे प्रथमधरेणैव कीर्तिरङ्गप्रिमा सुरभितविशुक्ता यावत्सर्वे प्रतिष्ठिता तावत्कणे
सुरसुन्दरीलोकस्य सुरतरुसुममाला ध्रुवं संजाता मनोऽप्रिया अवलम्बेत्यर्थः । 2) जइत्यत्र द्वे अतिदीर्घ-
सुजइय यद्यपि द्वे नृपवर तव वैरिणः सुरसरितं गङ्गां प्रतिपाम्नि यदि च गिरिनिःझरणि सेवन्ते यदि कान्तार-
तरुपङ्केषु प्रविशन्ति तथापि काल इव कालात्तव प्रतापाद् प्युटन्ति । 3) पयडियेत्यत्र पश्य । निद्राकरणे
विरहिणीजनस्य असमं भवं जन्वते । कयंभूनेन मत्तमात्रद्वयविजृम्भितं यत्त सः तेन । प्रकटिता जाम्बजमेव
मदलेखा येन सः [तेन] । उह्वासितकरदण्डेन । तारा एवाभरणानि यस्य स तथा [तेन] । मत्तमातङ्गोऽपि
मदलेखां प्रकटयति, करदण्डमुह्वासयति, ताराणि दीपानि आभरणानि भवे विनक्ति ।

१ सेवइ S; सेवइहिं D. २ तुसस ACP. ३ अइदीहैर= N. ४ पइसहि A. ५ उअ B.
६ विपभिइण A; विभभिइण C, विनेभिइण BP. ७ उहं DN. ८ विरहित्य किति A. ९ लेअइ P;
लेअइ B. १० ध्रुव B. ११ उच्चिद्वि N. १२ व ANS. १३ द्विपदान्यत्र N.

प्रकारान्तरेण द्विपदीराह ।

चो विजया ॥ ५८ ॥

एकश्रुतमात्रः पादे चेद्विजया नाम द्विपदी । यथा—

१) सजया, विजया ॥ ५८.१ ॥

पो रेवका ॥ ५९ ॥

पञ्चमात्रो रेवका ।

२) बहुवया, रेवया ॥ ५९.१ ॥

पो गणद्विपदी ॥ ६० ॥

षण्मात्रो गणद्विपदी । यथा—

३) तिअ जुवई, गणदु वई ॥ ६०.१ ॥

चतौ स्वरद्विपदी ॥ ६१ ॥

चतुर्मात्रत्रिमात्रौ स्वरद्विपदी । यथा—

४) पसरदु वई, अरलिअगई ॥ ६१.१ ॥

पदावप्सराः ॥ ६२ ॥

पञ्चमात्रद्विमात्रौ अप्सराः । यथा—

५) उअ अच्छरा, गयमच्छरा ॥ ६२.१ ॥

अष्टौ कला वसुद्विपदी ॥ ६३ ॥

यथा—

६) सु तव सुदु वई, जयई नरवई ॥ ६३.१ ॥

चौ करिमकरभुजा ॥ ६४ ॥

चतुर्मात्रद्वयं करिमकरभुजा । यथा—

७) करिमयरभुजो, उव्यहुअभुजो ॥ ६४.१ ॥

1) अथ प्रकारान्तरेण द्विपदीरादेत्यत्र सत्रया वित्रयेत्यत्र सत्रया जयवती विजयादेशी । 2) बहुवया रेवया इत्यत्र बहुवका बहुवया वा रेवका रेवानर्ही । 3) निभतुनेत्यत्र नित्रपुवर्ति पतिर्गणपतु मानपति-त्यर्थः । 4) पसरदुवय प्रसरतु पतिः अस्त्रलिङ्गानिः । 5) उअ एत्यत्र पश्य मप्सरासो गतमल्पताः सन्ति । 6) सु तवेत्यत्र । म तव भुजो विभुतः पतिः । यो जयति नरपतिः । 7) करिमत्यत्र करिमकरभुज इ(भी)र्बहुवभुजः ।

चलदलाश्चन्द्रलेखा ॥ ६५ ॥

चतुर्मात्रो लघुद्विमात्रो लघुश्च चन्द्रलेखा । यथा—

“नवचंदलेह, जिम्बं मुद्द एह ॥ ६५.१.॥

पतौ मदनविलसिता ॥ ६६ ॥

पञ्चमात्रस्त्रिमात्रश्च मदनविलसिता । यथा—

“मयणविलसिअं, पावववसिअं ॥ ६६.१ ॥

चपौ जम्भेद्विका ॥ ६७ ॥

चतुर्मात्रपञ्चमात्रौ जम्भेद्विका । यथा—

“सा तसु वेद्विआ, सुठुं जं भेद्विआ ॥ ६७.१ ॥

पचौ लवली ॥ ६८ ॥

पञ्चमात्रचतुर्मात्रौ लवली । यथा—

“उअ वणावलिआ, फुडिअलवलिआ ॥ ६८.१ ॥

सप्त फला दलौ चामरपुरसुन्दरी ॥ ६९ ॥

आदौ सप्तफलास्ततो द्विमात्रो लघुचामरपुरसुन्दरी । यथा—

“अमरपुरसुंदरिहि, भठ वरिअ सयंवरिहि ॥ ६९.१ ॥

पचौ काञ्चनलेखा ॥ ७० ॥

षण्मात्रचतुर्मात्रौ काञ्चनलेखा । यथा—

“मणिकंचणरेहिअ, सुरसुंदरि जेहिअ ॥ ७०.१ ॥

पौ चारुः ॥ ७१ ॥

द्वौ पञ्चमात्रौ चारुः । यथा—

“चारुचंपयरई, उअ सोईइ जुअई ॥ ७१.१ ॥

तपताः पुष्पमाला ॥ ७२ ॥

त्रिमात्रषण्मात्रत्रिमात्राः पुष्पमाला । यथा—

1) नवेल्यत्र मुग्धा रावते इति क्रियादोषः । यथा मूत्रनचन्द्रलेपेह । 2) मयणेत्यत्र मदनविलसितं पापम्ववसितम् । 3) सा तेल्यत्र सा उल्या. बेटी मुद्दु मेदिका यत् । 4) उअ तेल्यत्र पद्व वनावली पुष्पिलखलिका । 5) अमरेत्यत्र अमरपुरसुन्दरीभिः भटाः वृताः सयंवरैः । 6) मणीत्यत्र मणिकाञ्चनरात्रिवा सुरसुन्दरी यथा । 7) चारुः इत्यत्र चारु युवति शोभते । एवं पद्य । [चम्पकरुचिः] ।

१ जिम ०. २ चंनेदिअ म. ३ चेदिआ म; वेदिआ A. ४ उहु BRS. ५ मेदिआ म. ६ भो AD. ७ साह्र A. ८ जुवई A.

११ एह ललितदेह बाल । नाइ जाइफुल्लमाल ॥ ७२.१ ॥

तोमरमित्यन्ये ॥ ७२.१ ॥

एवमन्या अपि त्रिंशन्मात्रापर्यन्ता अभ्यूहाः । अप्रसिद्धाभिधानत्वानु नोक्ताः ।

यदाह —

चतुर्मात्रादिकत्रिंशत्प्रान्तेरंहियुगैः पुनः ।

एकानेकैरन्तवर्णैर्विमके द्विपदी विदुः ॥ ७२.२ ॥^१

द्विपदीप्रकरणम् ॥

गाथात्रानुक्तम् ॥ ७३ ॥

अत्र शास्त्रे यन्नोक्तं छन्दस्तद् गाथासंज्ञम् ॥ यथा —

दश धर्मं न जानन्ति धृतराष्ट्र निबोधनात् ।

मत्तः प्रमत्तं उन्मत्तः क्रुद्धः श्रान्तो बुभुक्षितः ॥

त्वरमाणश्च मीरुश्च लुब्धः कामीति ते दश ॥ ७३.१ ॥

अत्र त्रिभिः पद्भिर्घा पादैः श्लोकः ॥ ७३.१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

द्विपदीव्यावर्णनो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

अं० १९७; उ० २८०३ ।

* *
*

१) एहेत्यत्र एषा छलितदेहा बाला शायते जातिपुष्पमालेव ।

सप्तमोऽध्यायः सप्तमः ।

अथ अष्टमोऽध्यायः ।

अथ प्रस्तारादयः षट् प्रत्ययाः ॥ १ ॥

प्रस्तार्थत इति प्रस्तारो वृत्तानां विस्तरतो विन्यासः । स आदिर्येषां प्रत्ययानां ते प्रस्तारादयः । प्रतीतिजननात्प्रत्ययास्तेऽधिक्रियन्ते । ते च षट् । यदाहुः—

प्रस्तारो नष्टमुद्दिष्टं सर्वैकादिगलक्रिया^{१)} ।

संख्या चैवाध्वयोगश्च षडेते प्रत्ययाः स्मृताः ॥ १.१ ॥

तत्र प्रस्तारमाह—

प्राक्कल्पाद्यगोऽधो लः परमुपरिसमं प्राक्
पूर्वविधिरिति समयभेदकृद्ब्रजं प्रस्तारः ॥ २ ॥

तत्रायं क्रमः । पादे अर्थे छन्दसि वा यावन्तो-वर्णास्तावन्तो गुरवः प्रथमविकल्पे स्थाप्याः । यथा—समवृत्तस्य त्र्यक्षरे पादे गुरुत्रयं S S S; ततोऽस्य प्राक्कल्पस्वाधो यो गुरुस्तस्वाधो लघुः स्थाप्यः । ततः परमुपरिसमं स्थाप्यम् । यत्रोपरि गुरुस्तत्राधस्तादपि गुरुः यत्रोपरि लघुस्तत्राधस्तादपि लघुः । यथा— S S S, | S S; पुनः प्राक्कल्पाद्यगुरोरधो लघुः स्थाप्यः । परमुपरिसममिति वचनात् ततः परं गुरुः स्थाप्यः । ततः स्थापितलघोः प्राक् षुष्टे पूर्वविधिरिति पूर्वस्य प्रथमविकल्पस्य सर्वगुरोर्विधिर्विधानम् । प्रथमविकल्पे यो वर्णः स चेह गुरुरेव । यथा— S S S, | S S, S | S, एवं सर्वलघुविकल्पं यावदयं विधिः करणीयः । यथा— S S S, | S S, S | S, | | S, S S |, | S |, S | |, | | |. समयभेदकृद्ब्रजमिति - समयोऽभ्युपगमस्तद्भेदकारी विकल्पः” प्रस्तारक्रमायातोऽपि वर्जनीयः । संख्यायां न गणनीय इत्यर्थः । अस्य चार्थसमादाबुपयोगः ॥ २ ॥

इति समवृत्तप्रस्तारः ।

अर्धसमप्रस्तारे त्वर्धस्य प्रस्तारः कार्यः । यथा—त्र्यक्षरपादद्वयस्य सर्वगुरोः S S; S S, आद्यगुरोरधो लघुः । ततः परमुपरिसममिति परतो गुरुत्रयं स्थाप्यम् । S; S S, पुनः प्राक्कल्पाद्यगोऽधो ल इति प्रथमपादद्वितीयगुर्वक्षरस्वाधो लघुः । परतस्तु परमुपरिसममिति गुरुद्वयम् । ततः प्राक्पूर्वविधिरित्यादौ गुरुः स्थाप्यः S |; S S, अनया रीत्या सर्वलघुं यावत् षोडश भेदाः—

अथ अष्टमोऽध्यायः

१) सर्वैकादीत्यत्र एक आदौ येषां ते एकादयः ते च तं गडाश्च एकादिगलाः त्वेवं च ते गडाश्च तेषां क्रिया । २) तद्भेदकारी विकल्पेत्यत्र अर्धसमादीनां यः प्रस्तारः तस्य भेदस्तादस्यापादः ।

१ ततोऽप्यस्य D. २ षुष्टे ABCDP. ३ The following table is dropped in N.

SSSS	SS S	SS'S	SS
SSS	S S	SS	S
S SS	S S	S S	S
SS	S	S	

एषु प्रथम-पष्ठ-एकादश-षोडशाः समवृत्तभेदत्वेन अभ्युपगतार्थसमवृत्तभेदकारित्वाद्दर्जनीयाः । ततः शेषाः द्वादश शुद्धार्थसंभेदाः । विषमप्रस्तारे तु पादचतुष्टयस्य प्रस्तारः कार्यः । यथा—अक्षरपादचतुष्टयस्य सर्वगुरोः (SS SS SS SS) प्राक्कल्पाद्य-गोऽधो ल इत्याद्यगुरोरधो लघुः स्थाप्यः । ततः परमुपरिसममिति परतो गुरुसप्तकं स्थाप्यम् (|SSSSSS) । पुनः प्रथमपादद्वितीयगुर्वक्षरस्वाधो लघुः परमुपरिसममिति परतो गुरुपङ्कम् । ततः प्राक् पूर्वविधिरित्यादौ गुरुः स्थाप्यः (S|SSSS SS) । अनया रीत्या सर्वलघुं यावत् पदपञ्चाशदधिकं शतद्वयं भेदाः । तेषां मध्यात् समार्थसमरूपत्वेन अभ्युपगतविषमप्रस्तारभेदकारित्वात् "प्रथमो, द्वितीयात्सप्तदशः सप्तदशः, अन्यभेदं यावद्दर्जनीयः । ते च समुदिताः षोडश । तद्यथा—

स्थापेना चैयम् ।

SSSS	SSSS	१	SSS	SSS	१३७
SSS.	SSS	१८	SS	SS	१५४
S SS	S SS	३५	S S	S S	१७१
SS	SS	५२	S	S	१८८
SS S	SS S	६९	SS	SS	२०५
S S	S S	८६	S	S	२२२
S S	S S	१०३	S	S	२३९
S	S	१२०			२५६

"अमीपां मध्ये प्रथमपष्ठैकादशषोडशाः समभेदाः । अन्ये अर्थसमभेदाः ।

1) प्रथमो द्वितीयैश्च प्रथमः त्याज्यः । द्वितीयादारभ्य सप्तदशः त्याज्यः । स तु प्रथमापेक्षया अष्टादशाः स्वात् । ततोऽपि सप्तदशाः त्याज्य इति भावार्थः । 2) अमीपां मध्ये प्रथमैश्च अमीपां मध्ये प्रथमपष्ठैकादशषोडशाः समभेदाः । दीपा द्वादशभेदाः अक्षरपादस्वार्थसमस्य पादचतुष्टयत्वेन अभ्युपगताः । अथ यदि अक्षरपादस्य विषमस्य पादचतुष्टये प्रसृते चतुरक्षरपादस्य समस्यैव पादद्वयत्वेन पृक्तो भेदोऽभ्युपगम्यते तदा एते षोडशापि समवृत्तभेदा भवन्ति । तेषां मध्ये चतुरक्षरपादस्वार्थसमस्य यदि पादद्वयत्वेनैकेभ्यो भेदोऽभ्युपगम्य पृथक् क्रियते तदा भेदा बहवो नि सरन्ति । ततो अक्षरविषमप्रस्तारे समार्थसमयोरपि अक्षरमेव पादचतुष्टयं गणनीयम् । न तु पूर्वोक्तया चतुरक्षरं पादद्वयं गणनीयम् एवं तुल्यं सर्वत्र ।

१ शु० समवृत्तभेदाः A. २ विषमवित्तारे B. ३ The word is dropped in SP. ४ एतद्व्यतिरिक्तं. BP. ५ The two words are dropped in DP.

अथ जातिष्वार्यायाः प्रस्तारो यथा—

प्रथमस्य गणस्य द्विगुरोः (S S) आद्यस्य गुरोरधो लघुः स्थाप्यः । ततः परमुपरिसममिति परगुरुसहितद्वितीयादिगणानामधो गुरवः स्थाप्याः । प्राक्पूर्वविधिरिति यावत्त्यः प्रथमगणे मात्रास्तावत्यो गुरुलघुक्रमेण पूरणीयाः । ततश्चतुर्मात्रत्वात्पूर्वगणस्य एका मात्रा प्राक् न्यसनीया । तेन द्वितीयभेदे प्रथमगणो गुर्वन्तः (11 S), अन्ये तु गुर्वात्मकाः । पुनराद्यगुरोरधो लघुस्ततः परमुपरिसममिति अन्ये गणा गुर्वात्मकाः । प्राक्पूर्वविधिरिति मात्रात्रये प्रथमगणसंबन्धिन्यवशिष्टे यदि लघुपूर्वो गुरुर्दीयते तदा नौजे जः इति वचनात् समयभेदः स्यात् । ततो गुरुपूर्वो लघुर्दीयते इति तृतीयभेदे गुर्वादिः (S 11) प्रथमो गणः । शेषाश्च तथैव । पुनराद्यगुरोरधो लघुस्ततः परमुपरिसममिति द्वौ लघु शेषाश्च गणा गुर्वात्मकाः । प्राक्पूर्वविधिरिति एका मात्रा प्रथमगणे अवशिष्यते । सा प्राक् न्यस्येति चतुर्थे भेदे सर्वलघुः प्रथमो गणः (1111), शेषाश्च तथैव । पुनर्द्वितीयगण-प्रथमगुरोरधो लघुः । ततः परमुपरिसममिति द्वितीयगणाद्वितीयगुरुत् आरभ्य सर्वे गुरवः । प्राक् पूर्वविधिरिति यदि लघुपूर्वं गुरुद्वयं दीयते तदा गणनाशात्समयभेदः स्यात् । तदेतन्मा भूदिति द्वितीयगणापेक्षयैव द्वितीयगणलघोः पूर्वो लघुर्दीयः । "प्रथमश्च गणः सर्वगुरुरिति पूर्वविधिना गुर्वात्मक इति द्विगुरुर्गुर्वन्तश्च पञ्चमे भेदे प्रथमद्वितीयौ गणौ । ततः षष्ठसप्तमाष्टमेपु भेदेषु क्रमेण द्वितीयतृतीयचतुर्थभेदतुल्यः प्रथमो गणो द्वितीयश्च गुर्वन्त एव । ततो नवमे भेदे द्वितीयगणगुरोरधो लघुः । ततः प्राक्पूर्वविधिरिति लघुर्पूर्वो गुरुः प्राग् देयः । तेन जगणस्तत्र संपन्नः । "प्रथमश्च गुर्वात्मकः । उपरितुल्यत्वं पुनः "परेषां स्थितमेव । यावद्विंशतितमे भेदे गणद्वयं लघुरूपं संपन्नमिति "द्वितीयो गणो त्रिंशत्या निष्ठितः । तृतीयगणः "चतुर्भेदः एकैको "विंशतिकृत्वोऽशीत्या निष्ठितः । चतुर्थगणः "पञ्चभेदः एकैकोऽशीतिकृत्वः चतुःशत्या निष्ठितः । पञ्चमगणश्चतुर्भेदः एकैकः चतुःशतीकृत्वः षोडशशत्या निष्ठितः । षष्ठगणो द्विभेदः एकैकः षोडशशतीकृत्वो

- 1) तथैव पुनरित्यत्र यथाक्रमं न्यस्ता गुर्वात्मका अन्ये इति । 2) प्रथमश्च गणेत्यत्र गणस्य चतुर्मात्रिकतया नासौ गणनाशः । तथा हि यदि पूर्व गुरुद्वयं दीयते तदा प्रथमो गणश्चिन्नात्रो द्वितीयः पञ्चमात्रः प्रथमश्चिन्नात्रो वा स्यात् । गणस्तु चतुर्मात्र एव स्थाप्य इति समयः । 3) प्रथम पाश्चात्यः 4) परेषां स्थितेत्यत्र भ्रमेवनामानम् । तथापियमेव सर्वगुरुरूपम् । 5) चतुर्भेद इत्यत्र जगणरहितत्वात् । 6) विंशतिकृत्वो इत्यत्र विंशतिकृत्वमिगुणित्वाशीतिः । 7) पञ्चभेदेत्यत्र जगणसहितत्वात् ।

१ प्रथमगणस्य BP. २ आद्यश्लो. A ३ अत्रैका मात्रा O; अत्रैकनात्रा BP. ४ प्राक् dropped in A. ५ प्रथमो गणो ABCP. ६ गुर्वादि AN ७ अवशिष्यते AO. ८ सा च BP. ९ चतुर्भेदे N, चतुर्थभेदे O. १० द्वितीयगण dropped in A. ११ लघुपूर्वो लघुगुरु A. १२ गणद्वयलघु O. १३ द्वितीयगणो O. १४ अचीला P. १५ चतुर्थगणपञ्चभेदे एकैकीतिकृत्व A.

द्वात्रिंशच्छत्या निष्ठितः । सप्तमगणश्चतुर्भेदः एकैको द्वात्रिंशच्छतीकृत्वो द्वादशभिः सहस्रैः अष्टशत्युत्तरैर्निष्ठितः । अन्त्यो गुरुरेक एव । एकेन गुणितं तदेवेति तावद्भिरेव निष्ठितः । एवं निश्चितं पूर्वार्धम् । परार्धमपि गणविकल्पान्निश्चित्य प्रस्तारयेत् । एवमन्येष्वपि मात्राछन्दःसु प्रस्तारो ज्ञेयः इति ॥ २ ॥

समवृत्तानां प्रकारान्तरेण प्रस्तारमाह-

ग्लवधोऽधो द्विद्विरतः ॥ ३ ॥

समवृत्तानां प्रस्तारे चिकीर्षिते प्रथमपङ्क्तौ यावत्संख्यापरिमाणमेकान्तरितावधोऽधो गुरुलघू स्थाप्यौ । अतः परं द्वितीयादिपङ्क्तिषु द्विगुणाद्विगुणा गुरवो लघवश्च अधोऽधः स्थाप्याः । यथा-त्र्यक्षरे छन्दसि प्रथमपङ्क्तौ एकान्तरिताः गुरुलघवः अष्टसंख्या यावत् स्थाप्याः । द्वितीयपङ्क्तौ द्वौ द्वौ । तृतीयपङ्क्तौ चत्वारश्चत्वारः ।

इति प्रस्तार उक्तः ॥ ३ ॥

समवृत्तानां नष्टमाह-

नष्टेऽङ्गस्य दले लः सैकस्य गः ॥ ४ ॥

किञ्चिद्भूतं नष्टं चतुर्थं पञ्चमं वा । तत् समं यदि भवति तदा दलेऽर्धे कृते ल इति लघुर्लभ्यते । पुनर्दले लघवो लभ्यन्ते । अथ वैपम्यात् संख्या अर्धं न ददाति तदा सैकस्य गः इति सैकस्याङ्गस्य दले कृते गुरुर्लभ्यते । पुनस्तथेति नष्टवृत्तमुत्पद्यते । यथा-अत्रैव त्र्यक्षरे छन्दसि पञ्चमं वृत्तं नष्टम् । पञ्च अर्धं न ददतीति सैकाः षट् तदर्धे गुरुः । पुनस्तथेति नष्टं न ददति । सैकाश्चत्वारः तदर्धे गुरुः । द्वयोरर्धमेक इति लघुरिति द्वौ गावेको लः ईदृशं पञ्चमं वृत्तं (S S) इति ॥ ४ ॥

समवृत्तनष्टविधिरुक्तः । जातीनां नष्टविधिरुच्यते-

नष्टाङ्के गणैर्हृते शेषसंख्यो गणो देवो
राशिशेषे लब्धं सैकम् ॥ ५ ॥

नष्टस्य वृत्तस्याङ्के स्थापिते गणैर्गणविकल्पैर्हृते यच्छेषं तत्संख्यो गणो देवः । यत्र तु राशिशेषं भवति तत्र लब्धं सैकं कार्यम् । ततः पुनस्तस्मिन्नुत्तरगणविकल्पैर्हृते शेषसंख्यो गणो देवः । यथा-आर्याप्रस्तारे एका कोटिरेकविंशतिर्लक्षाः एकविंशतिः सहस्राः द्वे शते द्वादशोत्तरे इत्येतावत्संख्यं वृत्तं नष्टं कीदृशमिति पृष्टे प्रथमगणश्चतुर्विकल्प इति चतुर्भिर्नष्टाङ्कं हरेत् । लब्धं त्रिंशच्छास्त्रिशत्सहस्रास्त्रीणि शतानि च्युत्तराणि शेषं चत्वारि^१

१) शेषं चत्वारित्यत्र अत्र नष्टाङ्कतादिर्निलेपो जातः । परतु चतुर्भिर्भागो षट् । तत्र शेषं चत्वारि ।

१ नष्टाङ्कस्य N २ पुनस्तद्वत् P ३ उच्यते C ४ सैका N, सैका A ५ त्रयार्धं N
६ ददाति B ७ हतशेषं N ८ राशिय A ९ गण dropped in A १० चतुर्थमन्व N
१० छन्दो

इति तद्विकल्पेषु चतुर्थं सर्वलघुं न्यसेत् (1111) । द्वितीयो गणः पञ्चविकल्प इति पञ्चभिर्हरेत् । लब्धं पद् लघ्नाः पद् सहस्राः पृथ्यधिकाः । राशेश्च हूताः शेषं त्रीणि इति तद्गणविकल्पेषु तृतीयं मध्यगुरुं न्यसेत् । ततो राशिशेषं लब्धं सैकं इति वचनाल्लब्धं सैकं कृत्वा तृतीयगणश्चतुर्विकल्प इति चतुर्भिर्हरेत् । लब्धमेकं लक्षमेकपञ्चाशत्सहस्राः पञ्चशतानि पञ्चदशोत्तराणि । राशिशेषमेक इति तद्विकल्पेषु प्रथमं सर्वगुरुं न्यसेत् । लब्धं सैकं कृत्वा चतुर्थगणस्य पञ्चविकल्पत्वात् पञ्चभिर्हरेत् । लब्धं त्रिंशत्सहस्राः त्रीणि शतानि त्र्युत्तराणि । राशिशेषमेक इति प्रथमेविकल्पं सर्वगुरुं न्यसेत् । ततो लब्धं सैकं कृत्वा पञ्चमगणस्य चतुर्विकल्पत्वात् चतुर्भिर्हरेत् । लब्धं पञ्चसप्ततिः शतानि पद् सप्तत्यधिकानि । शेषं चत्वारितीति चतुर्थविकल्पं सर्वलघुं न्यसेत् । ततः षष्ठस्य द्विविकल्पत्वात् द्वाभ्यां हरेत् । लब्धं सप्तत्रिंशच्छतानि अष्टाशीत्यधिकानि । शेषं द्वे इति द्वितीयविकल्पं सर्वलघुं न्यसेत् । ततः सप्तमगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हरेत् । लब्धं नव शतानि सप्तचत्वारिंशदधिकानि । शेषं चत्वारितीति चतुर्थविकल्पं सर्वलघुं न्यसेत् । अन्ते नित्यविन्यासं गुरुं न्यसेत् । ततः सप्तमगणाल्लब्धं परार्थादिगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हरेत् । लब्धं द्वे शते पद्त्रिंशदधिके । राशिशेषं त्रीणीति तृतीयविकल्पमादिगुरुं न्यसेत् । ततो लब्धं सैकं कृत्वा द्वितीयगणस्य पञ्चविकल्पत्वात् पञ्चभिर्हरेत् । लब्धं सप्तचत्वारिंशत् । राशिशेषं द्वे इति द्वितीयविकल्पमन्तगुरुं न्यसेत् । ततो लब्धं सैकं कृत्वा तृतीयगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हरेत् । लब्धं द्वादश । शेषं चत्वारितीति चतुर्थविकल्पं सर्वलघुं न्यसेत् । ततश्चतुर्थगणस्य पञ्चविकल्पत्वात्पञ्चभिर्हरेत् । लब्धं द्वे । राशिशेषं द्वे इति द्वितीयविकल्पमन्तगुरुं न्यसेत् । ततो लब्धं सैकं कृत्वा पञ्चमगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हरेत् । लब्धं शून्यम् । राशिशेषं त्रीणीति तृतीयविकल्पमादिगुरुं न्यसेत् । षष्ठो नित्यविन्यासो लघुरेव । ततो लब्धं सैकं कृत्वा सप्तमगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हरेत् । लब्धं शून्यम् । शेषमेकमिति प्रथमेविकल्पं सर्वगुरुं न्यसेत् । अन्ते नित्यविन्यासो गुरुरेव । स्वार्यना यथा-1111, 1S1, SS, SS, 1111, 1111, 1111, S; S11, 11S, 1111, 11S, S11, 1, SS, S. १२१२१२१२ संख्यतमैषा आर्या ।

यदाह-

नष्टाद्दे प्रथमं भन्ते गणाद्देश्वनुरादिभिः ।
 शेषसंख्यो गणो देयो लब्धं कुर्यात्संख्यकम् ॥ ५.१ ॥
 पुनर्भजेत्पुनर्लब्धं संख्यं शेषसंख्यया ।
 गणान्दद्याद्वे शेषे गाद्यायाः प्राग्गणक्रमः ॥ ५.२ ॥

एवमन्येष्वपि मात्राच्छन्दःसु नष्टविधिर्ज्ञेयः । इति नष्टानयनम् ॥ ५.२ ॥

१ चत्वारि A. २ इतशेषं AD; इतशेषनीचि C. ३ लब्धं dropped in D. ४ चतुर्विकल्पं A.
 ५ चतुर्विकल्पं AC. ६ पञ्चमेदत्वात् ABD. ७ स्वार्यना to आर्या dropped in ABP. ८ चतुर्वादिके DP.

अथोद्दिष्टस्य संख्यापरिज्ञानार्थमाह—

उद्दिष्टेऽन्त्याह्लाद् द्विग्येकं^१ त्यजेत् ॥ ६ ॥

केनचित्प्रस्तारोक्ते वृत्ते कतिथमित्युद्दिष्टे यथा—(SS1) एवं गलेषु स्थापितेषु अन्त्याह्लादारम्य अर्थात् "पश्चात्पूर्व्या अथो द्विरिति द्विगुणोऽङ्कः कार्यः । ग् चेदेकं त्यजेत् । गुरोरथो द्विगुण एकोनः कार्यः । अयमर्थः—अन्त्यस्य लस्याधो योऽङ्कस्तं द्विगुणयेत् । स च निराकाराया आवृत्तेरसंभवात्प्रथमातिक्रमे कारणाभावादेक एव परिशिष्टो द्विगुणीकृतो द्विको जातस्ततस्तस्मादपनीय तत्पूर्वस्य गुरोरथो निधाय द्विगुणीकृत-श्रुतपङ्कः । स एकोनः कृतस्त्रिकः । पुनस्तत्पूर्वस्य गुरोरथो निधाय द्विगुणीकृतः पङ्कः । स एकोनः कृतः पञ्चकः । तदीदृशं पञ्चमं वृत्तमिति ॥ ६ ॥

अथ जातीनामुद्दिष्टमाह—

आद्यमन्त्येन हतं व्यधस्तनम् ॥ ७ ॥

स जयति कुमारपालः श्रीमानवनपतिश्चतुर्विधुतचरणः ।
निर्मलयशशा धवलितभुवनश्चक्रधरतुल्योजाः ॥ ७.१ ॥

केनचिदियमार्या कतिथीति पृष्टे अस्या गणान्संस्थाप्य तदधश्चतुःपञ्चादिकां विकल्पसंख्यां यथासंभवं लिखेत् । ततो गणितक्रमेण आद्यमन्त्येन हत्वा व्यधस्तनमिति तत्र दृष्टविकल्पादधस्तनान् विकल्पान् राशेर्व्यपोह्य^२ संख्यां लब्धामेतावतिथं वृत्तमिति निर्दिशेत्^३ । कथम् । अन्ते न्यस्तस्य अर्धगणस्य^४ अविह्वलत्वात् एकमङ्कमधो निधाय सप्तमगणस्य चतुर्विकल्पत्वाच्चतुर्भिर्हन्त्यात् । जातानि चत्वारि । इह दृष्टः सर्वगुरुः । तस्या-धस्तनान् अन्तगुरु-आदिगुरु-सर्वलघून् ग्रीन् अस्माद्राशेः पातयेत् । शेपमेकम् । पष्टश्चा-विकल्पः । "पञ्चमे चतुर्भिर्हते अधस्तने चैकस्मिन्सर्वलघौ त्यक्ते ग्रीणि । चतुर्थे पञ्चभि-र्हतेषु पञ्चदश ।" अधस्तनेषु त्रिषु त्यक्तेषु द्वादश । तृतीये चतुर्भिर्हतेषु अष्टचत्वारिंशत् । त्याज्यं नास्ति । द्वितीये^५ पञ्चभिर्हतेषु त्रिषु त्यक्तेषु द्वे शते सप्तत्रिंशदधिके । प्रथमे

1) पश्चात्पूर्व्या अथो द्विरित्यत्र लघोः प्रान्त्यसन्निधोऽथो द्विगुणः । यदा प्रान्ते गुरुर्भवति तदा द्विगुणं अङ्कं हत्वा एकं पातयेत् । 2) व्यपोह्य अपनीय । 3) अर्धगणेत्यत्र अर्धगणं द्वि एक-गुरुत्वात् । 4) पञ्चमे चतुर्भिर्हते अधस्तने दले पञ्चमे स्थाने यश्चतुर्लघूणोऽङ्कः स एकेन अवशिष्यताद्वेन गुण्यः । जानाश्चत्वारः । तदनन्तरमत्र पञ्चमे स्थाने सर्वलघुः पाश्चात्यो गगतेऽस्ति भवः प्रान्त्योऽस्यापि स्थितः सर्वलघुसदन्ती चतुर्णां मध्ये निष्कारातीत्य । भवतिहास्यः । 5) अथस्तनेषु इत्यत्र भद्र प्रान्त्य-गुरुरस्ति भवते गणसन्निधि अङ्कत्रयं पातयेत् ।

१ द्विग्येकं B, द्विग्येकD, द्विग्येकं ANP. २ यथा 153 एवं लगेतु CV, यथा 881 एवं लगेतु A, यथा 151 एवं लगेतु D ३ द्विग्येकं B, ४ तद्वत्तुते MR. ५ इत dropped in A ६ लघुपङ्क C ७ इतः dropped in CD. ८ त्रयं पञ्चममिति A. ९ अन्तेन ALGNDP. १० अन्तेन ADGH. ११ अधस्तान् N. १२ निर्धारेण B. १३ एकमङ्कमन्ते निधाय A; एकमधो निधाय B. १४ तृतीये स्थाने B १५ द्वितीये स्थाने B.

चतुर्भिर्हतेषु एकस्मिन् त्यक्ते नव शतानि सप्तचत्वारिंशदधिकानि । पूर्वार्द्धान्त्यार्धगणधा-
विकल्पः । सप्तमे चतुर्भिर्हतेषु सप्तत्रिंशच्छतान्यष्टाशीत्याधिकानि । त्याज्यं नास्ति । षष्ठे
द्राम्यां हतेषु पञ्चसप्ततिः शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । त्याज्यं नास्ति । पञ्चमे चतुर्भिर्हतेषु
त्रिंशत्सहस्रास्त्रीणि शतानि चतुरशराणि । त्याज्यं नास्ति । चतुर्थे पञ्चभिर्हतेषु चतुर्षु
त्यक्तेषु लक्षमेकमेकपञ्चाशत्सहस्राः पञ्च शतानि षोडशाधिकानि । तृतीये चतुर्भिर्हतेषु
त्रिषु त्यक्तेषु षट् लक्षाः षष्टिशतानि एकापष्टयधिकानि । द्वितीये पञ्चभिर्हतेषु द्वयोस्त्वक्-
योस्त्रिंशत्सहस्रास्त्रीणां शतानि त्र्युचराणि । प्रथमे चतुर्भिर्हतेषु त्याज्याभावादेका
कोटिरेकविंशतिर्लक्षाः एकविंशतिः सहस्राः द्वे शते द्वादशोचरे एतान्तिधीति निर्दिशेत् ।

यदाह-

गणानुद्दिष्टमाथायाः संस्थाप्य तदधो लिखेत् ।

चतुःपञ्चादिकां संख्यां स्थानस्थानोचितां ततः ॥ ७.२ ॥

हत्या हत्यौद्यमन्त्येन चोपरिस्थगणादधः ।

१) पृथग्भूतगणेषुऽथ गणसंख्यां विकल्पयेत् ॥ ७.३ ॥

हताद्वायांचितात् तावधावदाद्याङ्गसंभवः ।

तत्संख्यामुद्दिशेद्वाथामुद्दिष्टप्रत्यये बुधः ॥ ७.४ ॥

एवमन्यास्वपि जातिषु यथास्वविकल्पं ज्ञेयम् ॥ इत्युद्दिष्टसंख्यानयनम् ॥ ७ ॥

अथ सर्वैकादिगलक्रियापरिज्ञानार्थमाह -

वर्णसमानेककान्सैकानुपर्युपरि^१ निक्षिपेत्

मुक्त्वान्त्यं सर्वैकादिगलक्रिया ॥ ८ ॥

वर्णसमानवर्णतुल्यान् । यान्तो वर्णास्तार्वतः एककान् सैकानेकेन सहितान्
विन्यस्य उपर्युपरि^१ निक्षिपेदन्त्यं मुक्त्वा । इयं सर्वैकादिगलक्रिया । सर्वैकाणां
सर्वलानां एकादिगानामेकादिलानां च परिज्ञानाय क्रियाकरणमित्यर्थः । यथा चतुरधरे
छन्दसि पञ्चैकैका उपर्युपरि न्यस्यन्ते ।

१ १ १ १ १ १ ततोऽधस्तनो द्वितीये क्षिप्यते । द्वितीयोऽपि तृतीये ।

१ १ १ ४ ४ ४ तृतीयोऽपि चतुर्थे । मुक्त्वान्त्यमिति वचनादन्त्यो वर्ज्यते ।

१ १ ३ ३ ६ ६ पुनरधस्तनो द्वितीये क्षिप्यते द्वितीयोऽपि तृतीये अन्त्यं

१ २ २ २ ३ ४ मुक्त्वा । पुनरधस्तनो द्वितीये क्षिप्यते । जातम् । (See

१ १ १ १ १ १ the last row in the table). अत्र प्रथममेकं सर्वगुरु

१) एतावतीभीतिविधिः ABP. २ चतुष्पञ्चा० CDN. ३ one हत्वा dropped in B. ४ चोपरिष्टग-
णात् A. ५ वाचोचिता तावत् CN. ६ इत्युद्दिष्टानयनम् A. ७ उपर्युपरि क्षिपेत् CDPEGN. ८ तावन्तः
CDP. ९ विनस्य B. १० उपर्युपरि क्षिपेत् BCNP. ११ सर्वैकानां P. १२ dropped in A.
१३ पञ्चैका B. १४ प्रथमके N.

१) एतावतीभीतिविधिः ABP. २ चतुष्पञ्चा० CDN. ३ one हत्वा dropped in B. ४ चोपरिष्टग-
णात् A. ५ वाचोचिता तावत् CN. ६ इत्युद्दिष्टानयनम् A. ७ उपर्युपरि क्षिपेत् CDPEGN. ८ तावन्तः
CDP. ९ विनस्य B. १० उपर्युपरि क्षिपेत् BCNP. ११ सर्वैकानां P. १२ dropped in A.
१३ पञ्चैका B. १४ प्रथमके N.

(SSSS) । चत्वार्येकलघूनि त्रिगुरुणि (1SSS; S1SS; SS1S; SSS1) ।
 पट् द्विलघूनि द्विगुरुणि (11SS; 1S1S; S11S; 1SS1; S1S1; SSS1) ।
 चत्वारि त्रिलघूनि एकगुरुणि (111S; 11S1; 1S11; S111) । एवमेकं सर्वलघु
 (1111;) । इयमेव सर्वैकादिगलक्रिया प्रथमपट्टैकादशपोडशसमवृत्तहान्या व्यक्षरार्ध-
 समस्य । यथा—४, ४, ४ । अत्र चत्वारः एकलघवश्चत्वारो द्विलघवश्चत्वारस्त्रिलघवः ।
 एवमन्येष्वप्यर्धसमेषु ज्ञेयम् । तथा अष्टाक्षरैजातेः सर्वैकादिगलक्रिया व्यक्षरसमवृत्तहान्या
 चतुरक्षरार्धसमहान्या च व्यक्षरविपमस्य । यथा—८, २६, ५३, ६६, ५३, २६, ८ ।
 एवमन्येष्वपि विपमेषु ज्ञेयम् ॥ ८ ॥

अथ जातीनां सर्वैकादिगलक्रियामाह—

आद्यभेदानधोऽधो न्यस्य परैर्हृत्वाद्ये क्षिपेत् ॥ ९ ॥

आर्यायामाद्यगणस्य भेदान् अलघु-द्विलघु-चतुर्लघून् एकं द्वौ एकं च इत्यधः
 स्थापयित्वा परैर्द्वितीयगणभेदैः अलघु-द्विलघु-चतुर्लघुभिः एक-त्रि-एकसंख्यैः कपाट-
 संन्धिक्रमेण स्थापितैः । यथा (१, २, ११, ३, १) । पृथक् पृथक् गुणयित्वा अग्रे
 क्षिपेदिति । एकेन गुणिते जातमग्रतः स्थाप्यम् १, २, १ । अत्र "त्रिभिर्गुणितं (३, ६, ३)
 क्षिपेत् । जातं (१, ५, ७, ३) । पुनरेकेन (१, ३, १) गुणितमत्र क्षिपेत् । जातं
 (१, ५, ८, ५, १) । अत्र एको लघुः पञ्च द्विलघवः अष्टौ चतुर्लघवः पञ्च पदलघवः
 एकश्च सर्वलघुरिति । पुनरस्य राशेरनयैव दिशा तृतीयगणविकल्पैर्घाते जातस्य परस्मिन्
 राशौ क्षेपे जातं (१, ७, १९, २६, १९, ७, १) । पुनरस्य राशेरनयैव दिशा चतुर्थ-
 गणविकल्पैर्घाते जातस्य परस्मिन्राशौ क्षेपे जातं (१, १०, ४१, ९०, ११६, ९०, ४१,
 १०, १) ॥ ९ ॥

अथ संख्यामाह—

ते पिण्डिताः संख्या ॥ १० ॥

ते सर्वैकादिगलाङ्काः पिण्डिताः एकीकृताः संख्या भवन्ति । तद्यथा—अस्मिन्नेव
 चतुरक्षरे छन्दस्वैकं चत्वारि पदं चत्वारि एकमिति षोडश वृत्तानि भवन्ति । एवमर्ध-
 समेषु विपमेषु मात्राच्छन्दःसु च ज्ञेयम् ॥ १० ॥

१ dropped in A. २ एकमेकं CN. ३ इयमेव A. ४ न dropped in A. ५ अष्ट
 अक्षरजातेः B; अष्टाक्षरजाती A. ६ लघु-द्विलघु N. ७ अस्मिन् dropped in B. ८ यथा
 १,१,११,३,१ A; १,१,११,३,१ BP. ९ गुणयित्वा A. १० गुणितेन N. ११ त्रिभिर्गुणितं A;
 त्रिभिर्गुणितं तर क्षिपेत् B. १२ जानं यथा B. १३ पाठेऽस्य A.

अथ प्रकारान्तरेण समवृत्तानां संख्यामाह—

वर्णसमद्विकृतिः समस्य ॥ ११ ॥

समवृत्तस्य पादे यावन्तो वर्णास्तावतां द्विकानामन्योऽन्यघातः समवृत्तानां संख्या । तत्र उक्तायां द्विकस्यान्योऽन्यघातो न संभवतीति द्विभेदेव । अत्युक्ता द्विरुदयघाते चतुर्भेदा । मध्या द्विकत्रयघाते अष्टभेदा । प्रतिष्ठा द्विकचतुष्टयघाते षोडशभेदा । एवं यावदुत्कृतेः पड्विंशतेः द्विकानामन्योऽन्यघाते पट् कोट्यः एकसप्ततिलक्षाः अष्टौ सहस्रा-
प्पष्टौ शतानि चतुःषष्टयधिकानि ॥ ११ ॥

ते द्विगुणा द्विहीनाः सर्वे ॥ १२ ॥

ते विवक्षितजातिभेदा द्विगुणा द्विहीनाः उक्तादयो विवक्षितजातिपर्यन्ताः सर्वे भेदा भवन्ति । "यथा उत्कृतिभेदाः एव द्विगुणा द्विहीनाः सर्वजातिभेदास्त्रयोदश कोट्यः द्वाचत्वारिंशद्विंशत्याः सप्तदशसहस्राः सप्तशतानि पड्विंशत्यधिकानि भवन्ति । यथा वां गायत्र्यां चतुःषष्टिर्भेदा द्विगुणा द्विहीना गायत्रीपर्यन्ताः पड्विंशत्यधिकं शतमुक्तादिजाति-
भेदा भवन्ति । एवमन्यास्त्रयि वाच्यम् ॥ १२ ॥

अथ प्रकारान्तरेण अर्धसमसंख्यामाह—

समकृती राश्यूना अर्धसमस्य ॥ १३ ॥

सममिति समवृत्तसंख्योच्यते । तस्य कृतिर्वर्गः । सा राश्यूना समवृत्तसंख्या-
हीना । अयमर्थः । समवृत्तसंख्यागुणिता समवृत्तसंख्या राश्यूना अर्धसमस्य संख्या भवति । यथा चतुरक्षरसमवृत्तसंख्या षोडश । तत्कृतिर्द्वे शते पट्पञ्चाशदधिके समार्ध-
समभेदाः । ते राश्यूनाः शुद्धार्धसमस्य संख्या भवन्ति । द्वे शते चत्वारिंशदधिके ॥ १३ ॥

अथ प्रकारान्तरेण विपमवृत्तसंख्यामाह—

"तत्कृतिर्विपमस्य ॥ १४ ॥

तस्याः समकृतेः कृती राश्यूना विपमवृत्तस्य संख्या । यथा—अस्मिन्नेव चतुरक्षरे छन्दसि समकृतिर्द्वे शते पट्पञ्चाशदधिके । तस्याः कृतिः पञ्चपष्टिः सहस्राः पञ्च शतानि पट्त्रिंशदधिकानि समार्धसमविपमसंख्या । अस्यां समार्धसमराश्यूनायां पञ्चपष्टिः सहस्राः द्वे शते अशीत्यधिके ॥ १४ ॥

1) यथोक्तभेदाः एवेत्यत्र उत्कृतिभेदाः ६०१०८८६४ द्वान्यां गुणने १३४२१७२८ द्विहीना १३४२१७०२६ । 2) तत्कृतिरित्यत्र चतुरक्षरसमस्यः १६ चतुरक्षरार्धसमस्यः २४०; द्वयो राश्यो-
र्मिलितयोः २५६ एव स्यः ६५५३६ एवस्मात् पात्यते । ततः चतुरक्षरपादस्य विपमवृत्तस्य प्रत्यागमख्या ६५३८० रूपा भवन्ति । सर्वगुह ३ द्विलघु १० चतुर्लघु ४१ पद लघु ९० अष्टलघु ११६ दशलघु ९० द्वादशलघु ४१ चतुर्दशलघु १० षोडशलघु १ । अष्टमोऽध्यायः संपूर्णः ॥ इति छन्दोऽनुशासनस्य छन्दश्चूडा-
मण्यपराह्वयस्य पर्यायाः संपूर्णाः । संवत् १६५९ वर्षे वैशाखशुद्धि १५ दिने लिखिताः ॥ पं० रामचन्द्रगणभिः ।

१ समवृत्तसंख्यामाह B. २ द्विरुदयघाते D. ३ द्विगुणद्विहीना N; द्विगुण dropped in A. ४ सर्वभेदाः O. ५ द्विचत्वारिंशत्याः BC; द्वाच- लक्ष्याः A. ६ सप्तदश सहस्रानि A. ७ च A. ८ चतु षष्टिभेदाः BN. ९ अर्धसमसंख्या B १० विपमवृत्तसंख्या A.

अथ मात्रावृत्तानां प्रकारान्तरेण संख्यामाह—

विकल्पहतिर्मात्रावृत्तानाम् ॥ १५ ॥

मात्रावृत्ते या गणविकल्पसंख्या सा अन्योऽन्यहता मात्रावृत्तस्य संख्या भवति ।
सा च यथास्थानं प्रागेवोदाहृता ॥ १५ ॥

अथ मात्राविकल्पानां संख्यामाह—

अङ्कान्त्योपान्त्ययोगः परे परे मात्राणाम् ॥ १६ ॥

अङ्कानामेक्यादीनां यौ अन्त्यौपान्त्यौ तयोर्योगः परस्परमीलनं परे परे स्थाने
न्यस्तां मात्राणां संख्या भवति । यथा— द्वैरूपोरन्त्योपान्त्ययोर्योगे त्रयः परस्थाने न्यस्ता-
यिमात्रस्य विकल्पसंख्या । द्विरुक्तिरूपोर्योगे पञ्च परे स्थाने न्यस्ताश्चतुर्मात्रस्य विकल्प-
संख्या । पञ्चरुक्तिरूपोर्योगेऽष्टौ परे स्थाने न्यस्ताः पञ्चमात्रस्य विकल्पसंख्या । अष्टरु-
पञ्चरूपोर्योगे त्रयोदश परे स्थाने न्यस्ताः षण्मात्रस्य विकल्पसंख्या । त्रयोदशरुपञ्चरूपो-
र्योगे एकरिंशत्परिः परे स्थाने न्यस्ताः सप्तमात्रस्य विकल्पसंख्या । एकरिंशत्त्रयोदशरूपो-
र्योगे चतुस्त्रिंशत्परिः स्थाने न्यस्ताः जष्टमात्रस्य विकल्पसंख्या । स्वापत्ता— १ । २ । ३ ।
५ । ८ । १३ । २१ । ३४ । एतद्युत्तरत्रापि ॥ १६ ॥

अथाध्वयोगमाह—

द्विगानेकाध्वयोगः ॥ १७ ॥

द्विगो द्विगुणा एकेन रूपेण द्विगो संख्या अध्वयोगो भूमिमानं भवति । अथर्वे
छन्दसि त्रयो प्रस्ताराः । ते द्विगुणिताः षोडश । तत एकस्मिन् पातिते पञ्चदश । पञ्च-
दशाङ्गुलायां भुवि अथर्वं छन्दः प्रस्तार्यते । एकमङ्गुलं वर्णनापष्टभ्यते । एकं चान्तरालं
वाप्यमानम् । इह च प्रस्तारसंगम्ययोरेवोपयोगो नष्टादयस्त्रयध्विमात्रम् । अध्वयोगस्तु
पृष्टोच्छानुविधायित्वेन अनियतः । न च क्षेत्रनियमे फलमस्ति इति निरूपयोगः ।
प्राचीनपानुगरणाच्चम्भामिर्कृतः ॥ १७ ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचन्द्रविरचितायां त्योपञ्चच्छन्दोऽनुशासनवृत्तौ

प्रस्ताराद्विव्यावर्णनो नामाष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ८ ॥

संपूर्णं छन्दोऽनुशासनमिति ।

ग्रंथाग्रं २०५ ॥ उभयग्रं० श्लोकसंख्या ३००८ ॥

परिशिष्टम् ।

जानाश्रयी-उन्दोग्रन्धान्तर्गत-प्राकृतवृत्तवर्णनम् ।

INTRODUCTORY NOTE

Janasraya is an old work on Sanskrit metres composed by some Pandit at the court of King Janasraya, who is generally identified with Madhavavarman I of the Viṣṇukundin dynasty who ruled over the districts of Krishna and Godavari towards the end of the sixth century A D The work consists of six chapters which respectively deal with the Samjnas, the Viśama Vṛttas, the Aīdhasama Vṛttas, the Sama Vṛttas, the Matrā Vṛttas and the Prakriyas such as the Prastāra and others The Matrā Vṛttas in the fifth chapter are defined under four different heads or Prakaranas, namely, the Vantalya, the Matrāsamaka, the Ārya, and the miscellaneous Among these the last is the most important one for the history of ancient Prakrit prosody it consists of Sutras 45 to 75, which describe about nineteen metres of which eleven are strophic, the others being single ones These are defined and illustrated as Sanskrit metres, but the commentator tells us that they are 'a few *Jatis* current among the people' Many of these metres with their names are found in Virahanka's *Vṛttajaisamuccaya* and ought to leave no doubt that they are old metres which properly belong to the Prakrit prosody In the Ārya Prakaraṇa too, there are two or three new varieties, most important among them is the Gitika which played a very important part in the construction of strophic metres and had retained its peculiarities for a long period during which it was very popular with the poets (as the diminutive termination *ika* in its name suggests), until Hemacandra formally obliterated the difference between it and the Giti Hemacandra, as a matter of fact, has treated the Gitika as a kind of the Giti, giving different names to its three varieties, probably following his great predecessor Svayambhu in this respect

2 I have published this portion of the *Janasraya*, namely Sutras 39 to 44 from the Ārya Prakaraṇa and 45 to 75 from the last Prakaraṇa, with an exhaustive introduction in the *Surdhasatābdi* Volume of the Bombay Asiatic Society, Bombay 1957 but I am reproducing it here owing to its importance for the Prakrit metres whose origin and development I have tried to trace in the introduction to the present volume of Hemacandra's *Chandro ususa* As said in the abovementioned

article, I have generally followed the Trivandrum edition of the work; but now and then I have adopted the readings mentioned in the foot-notes of that edition and given from the three manuscripts on which the edition is based, designated as *la*, *lha* and *ga*. Where no help could be obtained either from the readings adopted in the edition or from those noted in the foot-notes, I have suggested emendations, showing the readings of the edition (ed.) or of the manuscripts, as the case may be, in the foot-notes. Words or letters newly added by me to complete the sense are shown in the rectangular brackets.

3. *Jānāśrayi* has made use of eighteen different Mātrā or Varna Gaṇas for its definitions of metres, employing a double set of symbols to convey them. I have discussed these along with those employed by another work on Sanskrit metres, namely, the *Ratnamañjūṣa*, in the introduction, paras 3-5. Here in the following portion, only the following are used :-

आ - आकार (साम्बत्) = III; इ - इकार (विमातिह) = ISI; ई - ईकार (धीवराइ) = SIS;
 क - ककार (विगातिक) = ISI; ख - दकार (नचरनिद्) = IIII, व - वकार (तेषी स्वत्) = SSI; भ - भकार
 = S; य - यकार (कमलिनीव) = IIIS; स - सकार (गहात्) = SS; ह - हकार = I.

(I signifies a short letter or one Mātrā; s signifies a long letter or two Mātrās.)

4. At the end of the text I am reproducing also the translation of it from the abovementioned article in the *Sārdhaśatābdī* 'Volume owing to the somewhat obscure nature of terms employed here. I am thankful to the authorities of the Society for giving me permission to reproduce the portions of that article here.

जानाश्रयी-उन्दोविचिगत-पञ्चमाध्यायसूत्राणि ३९-७५

वामनिकाचे पद्यो हः ॥ ५.३९ ॥

आर्याया आद्येऽप्यर्थे पद्यो गणो लघुरेव केवलो भवति चेत्, वामनिका नाम भवति ।

यथा-

प्रविततवारऋकुमुदे गतमेघे शरदि सौम्ये च ।

चन्द्रो विभासि संभति हंस इव नभःसरस्येयः ॥ ५.३९.१ ॥

गीतिरन्त्ये दि वा ॥ ५.४० ॥

आर्याया अन्त्येऽप्यर्थे पद्यो गणो दकार इकारो वा भवति चेत्, गीतिर्नाम भवति ।

यथा—

.. अमदल्लिकुल[कल]विरुतप्रविततकमला विभान्ति कमलिन्यः ।
भासुरमरकतमणिनिभकोमलमुदुचारुवर्णसंलघ्नाः ॥ ५.४०.१ ॥

ध्रुवोभयोर्नी ॥ ५.४१ ॥

सैव गीतिश्रुतुर्थे गणे यतिरुभयोरर्धयोर्भवति चेत्, ध्रुवा नाम भवति । यथा—

ललनान्नानि नीलालकानि ललितानि [लोलनयनानि] ।
राजन्ति बन्धुजीवाधराणि रतिभोगसारसहितानि ॥ ५.४१.१ ॥

गीतिका सप्तमो यी वा ॥ ५.४२ ॥

सैव गीतिर्गीतिका नाम भवति सप्तमो गणो यकार ईकारो वा भवति चेत् । यथा—

त्वामिह धैन्यं मन्ये विचित्रधर्मार्थकामसंश्रयासु ।
यस्य चरितं तव मंतं विद्वज्जनवल्लभासु गीतिकासु ॥ ५.४२.१ ॥

क्वचित् तृतीयश्च, पञ्चमोऽपि ॥ ५.४३ ॥

क्वचित् प्रयोगान्तरे^१ उभयोरप्यर्धयोस्तृतीयश्च पञ्चमश्च गणो यकार ईकारो वा भवति ।

अपि शब्दादेकस्मिन्नप्यर्धे भवति । प्रयोगे यत्नः कार्यः ॥ ५.४३ ॥

पूर्णाधार्यागीतिः ॥ ५.४४ ॥

सैव गीतिः पूर्णार्धा आर्यागीतिर्नाम भवति । यथा—

एतत्तद्भुजयुगलं मन्दरगिरिभिस्त्रिघट्टिताङ्गवलयम् ।
अस्ति तुमुलशरपाटितवर्मं रुधिररागसंभृतवर्मं ॥ ५.४४.१ ॥

इत्यार्याप्रकरणम् ।

आर्याजातिः सोपजातिरुक्ता । इदानीमन्याश्च काश्चिज्जातयो लोके प्रचरन्त्यो वक्ष्यन्ते ।

.. प्रतिपादं पञ्चार्धं च गलितम् ॥ ५.४५ ॥

पञ्च गणा गणस्यार्धं च पादे पादे भवन्ति चेत्, गलितं नाम भवति । यथा—

न स्मरसि किं त्वदीरित-शर-भासुर-त्तानाम्,
अटवीषु चोत्र-केसरि-शरभासु-रतानाम् ।
अथवा वसन्तदृष्ट्या निशातदन्तस्य,
प्रतर्वाधाय शरविशा तदन्तस्य ॥ ५.४५.१ ॥

चत्वारो निर्धायिका ॥ ५.४६ ॥

चत्वारो गणाः प्रतिपादं भवन्ति चेत्, निर्धायिका नाम भवति ॥ ५.४६ ॥

१ मरतक ed. २ ललनावनानि ed. ३ धन्यो ed. ४ मनो ed. ५ अपि तुमुलशरपाटितवर्म
ed; (तम for कर्म-कग). ६ वसन्तवस्य दृष्ट्या (कग), अथवान्तकस्य दृष्ट्या—Ratnamājūsā.
७ प्राज्ञ बोपाय Ratnamājūsā.

यी वान्त्यः ॥ ५.४७ ॥

अन्यो गणधतुर्णां पादानां निर्घायिकाया यकारो वा ईकारो वा भवति ॥ ५.४७ ॥

क्व तृतीयः ॥ ५.४८ ॥

तस्याः निर्घायिकायाः प्रतिपादं तृतीयो गणः प्रायेण ककारो भवति । यथा—

वाले वालेन्दुखण्डधारिणा,
कोधाद् दग्धोऽपि मन्मथाधमः ।
सकलं लोकं हि चण्डमानसो,
निश्चितैर्यागैर्भिनत्ति ममैसु ॥ ५.४८.१ ॥

पञ्च नर्कुर्टकम् ॥ ५.४९ ॥

प्रतिपादं पञ्च गणा भवन्ति चेत्, नर्कुर्टकं नाम भवति ।

[यी चा द्वितीयतृतीयौ ॥ ५.५० ॥]

तस्येव नर्कुर्टकस्य द्वितीयतृतीयगणौ यकार ईकारो वा भवतः ॥ ५.५० ॥

तृतीयो य वा ॥ ५.५१ ॥

तस्येव नर्कुर्टकस्य तृतीयो गणो वकारो वा भवति । यथा—

उपरि विधूतमसनिर्केरं प्रवरसुरभितं,
ध्वषणभुजङ्गवक्रमदता वहनक्षणमुच्चा ।
धवलितमिन्दुखण्डकिरणैः क्षुब्धमृतलवैः,
कपिशमयूखमिध्रतिमिरं नयनमचतु षः ॥ ५.५१.१ ॥

इदं "वरं विजृम्भमाणः कुमुदानन्दः,
स तु नवनीतपिण्डसदृशस्तिमिरविमथनः ।
रत्ननिर्केरोऽप्युपैति शनकैर्गगनं भीलं"
सरस इव [च सरो] नीलं [सु] विपुलं हंसः ॥ ५.५१.२ ॥

पडधिकाक्षरा ॥ ५.५२ ॥

प्रतिपादं पट् गणा भवन्ति चेत्, अधिकाक्षरा नाम भवति ॥ ५.५२ ॥

युङ् न क् ॥ ५.५३ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः प्रतिपादं युग् गणः ककारो न भवति ॥ ५.५३ ॥

क्व तृतीयः ॥ ५.५४ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः प्रतिपादं तृतीयो गणः ककार एव भवति ॥ ५.५४ ॥

= नर्कुर्टकम् ed. : (नर्कुर्टक-ख, नर्कुर्टकम्-क). ९ नवो ed. १० नर्कुर्टकम्-क,
११ निरुप्रखण्डमन्त ed. १२ इदं वर एव नर्कुर्टकम् ed. १३ रत्ननीलो ed. १४ नील ed.

यी वान्त्यः ॥ ५.५५ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः प्रतिपादमन्त्रो गणो यकार ईकारो वा भवति ॥ ५.५५ ॥

क्वचिदाद्योऽपि ॥ ५.५६ ॥

तस्या अधिकाक्षरायाः क्वचित् प्रयोगान्तरे आद्योऽपि गणो यकार ईकारो वा भवति ।

यथा—

विकसितनीलोत्पलांचितं मदनबाणदीपनं,
धूर्धमधुचपकातिशायिनं द्युतमुखसमर्पितम् ।
सुतनु निषेवितेधतो[ऽधरं] तनुतरंगविद्वलं,
न^{१६} च वागधिकाक्षरा तंधा श्रुतिमनोऽभिनन्दिनी ॥ ५.५६.१ ॥

शीर्षकं गीतिकापरा ॥ ५.५७ ॥

सैवाधिकाक्षरा गीतिकापरा भवति चेत्, शीर्षकं नाम भवति । यथा—

विचरन्ति महेन्द्रगोपका नीलशाङ्खलश्रियः,
स्तोकं ग्रहचन्द्रभास्करांश्छादयन्ति नीरुदाः ।
मेघोर्द्वैरचारिणी च विलसति तदित् समन्ततः,
प्रणदन्ति धनस्यलीपु मुद्रितमनसश्च चातकाः ॥
कुटुम्बकुसुमाधियासितैः सिलिन्ध्रकन्दलवनान्तसेविनश्च ।
वान्ति पवनाः प्रयासिनां कुर्वन्ति च सोत्सुकानि मानसानि ॥ ५.५७.१ ॥

एकैकवृष्या ललित-सुभद्रा-विद्रुम-वंशपत्र-कुञ्जर-पुष्पदन्त-मालाः ॥५.५८॥

इत्येवंनामकानि सप्त शीर्षकाणि भवन्ति । तत्र ललितस्य पादः सप्त गणा भवन्ति, अन्ते गीतिका च । सुभद्राया अष्टौ, अन्ते गीतिका च । एवं शेषाणि शीर्षकाणि एकैकवृष्या त्रेषानि ॥ ५.५८ ॥

निर्घायिकामध्यं त्रिकलयम् ॥ ५.५९ ॥

उक्तप्रकारं शीर्षकं निर्घायिकामध्यं भवति चेत्, त्रिकलयं नाम भवति । आदानधिकाक्षरा मध्ये निर्घायिका अन्ते गीतिका एवमेतास्त्रिकलयमिति ॥ यथा—

विकसितकुसुमं निदागमे [पूजं]चन्द्रवंधितं,
संफोचमुपति पद्मजं ध्रुवरं यैरे सोत्सुकः ।
विनदन्ति मनोहराणि केदारोदरसंस्थिताः,
फान्तासद्विता विचिन्त्य किमपि फलदंससारमाः ॥

शाईलरुढैरिवेन्द्रगोपकैः,

पुणोर्विभान्ति च चन्धुर्जीघ्रसाः ।

शर्वयं इव [च] विनीर्णतारका,

विमसितकुमुमा विभान्ति शीर्षकाः ।

संसच्छदमकरन्दमुद्रिहाय कुसुमातिपातिलोलुपानि ।

मधुकरकुलानि सादरं श्रयन्ति कुमुदानि रेणुपाण्डराणि ॥ ५.५९.१ ॥

गणास्त्रयो भङ्गद्विपदी ॥ ५.६० ॥

त्रयो गणाः प्रतिपाद भवन्ति चेत्, भङ्गद्विपदी नाम भवति । गणाधिकारे वर्तमाने पुनर्गणग्रहणं चतुर्लघूना पञ्चलघूना च सर्वेषां गणानां चाभेदेन ग्रहणार्थम् । इतरथा हि चतुर्लघू-
नामेव ग्रहणं स्यात् ॥ ५.६० ॥

चत्वारः पञ्च पट् सप्त वा ॥ ५.६१ ॥

तस्यां भङ्गद्विपद्या न केवलं त्रय एव गणा भवन्ति । चत्वारो वा पञ्च वा पट् वा सप्त वा भवन्ति ॥ ५.६१ ॥

भान्ते वा ॥ ५.६२ ॥

तस्यां भङ्गद्विपद्याः प्रतिपादं गुरुस्ते भवति वा न वा ॥ ५.६२ ॥

त्रिंशद्वा परमा ॥ ५.६३ ॥

त्रिंशद्वधो यस्यां भङ्गद्विपद्याः सा भवति त्रिंशद्वा परमा अधिका भङ्गद्विपदी । ततः सर्वाभ्यो भङ्गद्विपदीभ्यो या परमा सा त्रिंशद्वा भवति । तदधिका नास्ति ॥ ५.६३ ॥

द्विपदी गीतिकापरा ॥ ५.६४ ॥

सैव भङ्गद्विपदी द्विपदीत्युच्यते गीतिकापरा भवति चेत् । उदाहरणम्—

क्षीणमश्वु वापांषु सरित्तु च सांप्रतं,

रक्ष्यमाणैर्वहुधनमिव भाग्यविपर्यये ।

तसपांतुरेपा च विशुष्कवत्तद्रुमा,

रज्ज्वोरमातेयं मही परितप्यते ॥

भवतीवृत्ति धनासहं गात्रं महिषस्य घर्ममूर्च्छितस्य ।

चहुपोष्यबालपरिजनं शूद्रतन्मिमातुर निरुद्यमस्य ॥ ५.६४.१ ॥

इयमपरा द्विपदी—

करुणास्तर निष्करुणेन वायुना,

रिपुवार[ण] वारणवानगन्धिना ।

चहुषल्लभ [चहुष]विप्रयोजितो,

जनमान्ते जनधरताय नृपते ॥

अधुना मधुकरवन्धुना वन्धूकेन सरजस्ककेसरेण ।

भवतेव जगद्वन्धुना कुलमण्डन मण्डितानि भूस्वलानि ॥ ५.६४.२ ॥

क्वचिद्विदारी मध्ये ॥ ५.६५ ॥

क्वचिप्रयोगान्तेर भङ्गद्विपदीगीतिकयोर्मध्ये विदारी भवति । विदारीलक्षणमुत्तरत्र वक्ष्यति ।

५५-

अभिनवकन्दलीकुसुमकेसरलोलैर्वरस्थलीमुखाः,

कुसुमितकुटैजसुरभिपरागविराजितसानुक्रानताः^१ ।

समदमयूरमधुरैकेकारषपूरितस्फन्दरोदराः,

ससलिलमुखरजलदमलिना गिरयो रमयन्ति मानसम् ॥

केतनसूचिभिदा मरुता,

वकुलरजांसि समुद्रहता ।

अभिमुखदयितजनोऽपि जनः,

सोत्सुक एव वलात् क्रियते ॥

अधनुश्चातपरेणुना, करेणुनाथमलिनेन तोयदेन ।

उपगिरिसुदन्तविद्युता सकलं जगद्वर्षते मनोभवाय ॥ ५.६५.१ ॥

विदारी भान्ताश्चतुर्दश लघवः ॥ ५.६६ ॥

[गुर्वन्ताश्चतुर्दश लघवः] प्रतिपाद भवन्ति चेत्, विदारी नाम भवति ॥ ५.६६ ॥

मिश्रः पञ्चमः प्रायः ॥ ५.६७ ॥

तस्या विदार्याः प्रतिपाद पञ्चमो लघु पूर्वेण वा लघुना परेण वा मिश्रो गुरुर्भवति प्रायः ॥ ५.६७ ॥ ।

उपान्त्ये आ ॥ ५.६८ ॥

प्रायः इति वर्तते । तस्या विदार्याः प्रतिपादमन्व्यस्य समीपे प्राय औकारो भवति । अ[न्य]त्रानियमः ।

सायसुरभिरजधूसरया, मृदुमलयानिलशपित्तया ।

कामिजनो नचमालिकया, विगलितमानमनाः क्रियते ॥

• • • त्रयोविंशतिर्भङ्गरासकम् ॥ ५.६९ ॥

भान्ता इति तु वर्तते । गुर्वन्ताप्रयोविंशतलघवो पद्येष्ट मिश्रता भवन्ति चेत्, भङ्गरासकं नाम भवति ॥ ५.६९ ॥

११ क्रीडापर-ed. १२ गुटच ed. १३ मधुकरवन्धुना ed. १४ उपान्त्या mss.; एउपान्त्य. ed.
१५ एकशे ed. १६ ध्वितना ed. १७ दरपि विगलित mss.

द्वादशावलम्बनम् ॥ ५.७० ॥

[द्वादश लघवः प्रतिपादं भवन्ति चेत्, अवलम्बनं नाम भवति ।]

[सोऽन्ते] ॥ ५.७१ ॥

तस्य प्रतिपादमन्ते प्रायः सँकारो भवति ॥ ५.७१ ॥

उभे रासकम् ॥ ५.७२ ॥

उभे भङ्गुरासकावलम्बने सहिते रासकमित्युच्यते । यथा—

कँधं याहुमूलत्रिकदेशनिवेशितानि,

गूहसेऽद्य वसनेन किमङ्ग नखक्षतानि ।

लक्ष्मङ्गनालिङ्गनलक्ष्मनङ्गसाक्षि,

शर्पैलक्ष्मा तव भरति तृतीयमिवेदमक्षि ॥

दशनव[ल]-प्रैचितेन, क्षतजलधारणितेन ।

शोभितेर्बौधरेण, त्वमसि विलासधरे[ण] ॥ ५.७२.१ ॥

गाथा ॥ ५.७३ ॥

गाथेदानीं वक्ष्यते ॥ ५.७३ ॥

सार्धी ॥ ५.७४ ॥

सा च गाथा आर्धीति ज्ञेया । ऋपेरेवेयमित्यार्धी । पञ्चस्त्रुष्टुनादिजगत्सन्तेषु सा गाथा भवति ॥ ५.७४ ॥

पादैश्चतुर्भिः पङ्क्तिर्वा ॥ ५.७५ ॥

सा गाथा चतुर्भिर्वा पङ्क्तिर्वा पादैः स्रजार्थैर्वा विजार्थैर्वा भवति । यथा—

पश्यसि पश्यसि परदोपमात्मदोषं न पश्यसि ।

मतीरमथ धनं च कुलं च हित्वा किं किं वृससि ॥ ५.७५.१ ॥

दश धर्मं न जानन्ति धृतराष्ट्रं नियोध तान् ।

मत्तः प्रमत्त उन्मत्तः ध्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः ।

त्वरमाणश्च भीतश्च कामी चोरश्च ते दश ॥ ५.७५.२ ॥

इति जानाश्रय्यां छन्दोविचित्रां जालध्यायः पञ्चमः समाप्तः ॥

'I regard you fortunate, whose deeds are highly valued in the pretty songs which are dear to learned men and which are based on wonderful (topics pertaining to) Dharma, Artha and Kāma'. 42. 1.

Sometimes, even the third and also the fifth (Gaṇa is so). 43.

Sometimes, in an alternative employment, even the third and also the fifth Gaṇa in both the halves are either *yalāra* (1113) or *ilāra* (313). By the word *api* (it is suggested that) this happens even in one half (only). Efforts should be made for (finding out) such an employment.

When the half is made whole it is called Āryāgiti. 44.

That same Gīti is called Āryāgiti when its half (Gaṇa i. e., the 8th) is made whole. As:-

'This is that pair of arms, whose armlets have been rubbed against the walls of the Mandara mountain, whose armour is torn by the fierce arrows and whose shield is tinged with the redness of blood'. 44. 1.

Here ends the section on Āryā.

The Jāti called Āryā together with its sub-divisions is defined. Now hereafter, some other Jātis which are in vogue among the people shall be defined.

(That metre is called) Galita when there are five and a half (Gaṇas) in every Pāda. 45.

If there are five full Gaṇas and a half of it more, the metre is called Galita. As:-

'Do you not remember the flashes (*bhāsuraṭā*) of the arrows discharged by you, when they devoured the lives of fierce lions and Śarabhas in the forest ?

(If there are) four (Gaṇas in each Pāda) it is Nirdhāyikā. 46.

If there are four Gaṇas in each Pāda it is called Nirdhāyikā.

Its last (Gaṇa) is either 7 or 1. 47.

The last Gaṇa of all the four Pādas of Nirdhāyikā is either *yalāra* (1113) or *ilāra* (131).

k is the third. 48.

The third Gaṇa in every Pāda of that Nirdhāyikā is generally a *kalāra* (131). As:-

'The wicked Manmatha (God of Love) of fearful intentions strikes all people with sharp arrows at their vitals, even though he was angrily burnt to ashes by the wearer of the young crescent moon, oh young girl.'

speech containing many letters is not so gladdening to the ear and the mind (as this lip).'

(Note :—The adjectives of *adhara*, which is evidently meant, are intended to be applicable to both the *adhara* and the *madhu*, yet the qualities of the former excel those of the latter, as said in the first adjective in the second line. The blue lotuses in the case of the *adhara* are the dark-blue glances from the half-closed eyes of the girl. In the end, the speaker says that the profuse words of love from the mouth of the fair one are not so delightful as her lower lip when it is in the lover's mouth, though this latter makes her absolutely silent and unexpressive of her love.)

(It is) a *Śirṣaka*, when followed by a *Gitikā*. 57.

If this same *Adhikākṣarā* has a *Gitikā* immediately following it, it is called a *Śirṣka*. As :—

'The red insects which are the beauty of the green verdure, move about; the rain-clouds slightly cover the planets, the moon and the sun. Now the lightning moving in the interior of the cloud flashes all around and then the *Cātaka* birds raise their notes in the sylvan regions, with delighted minds.

And then, as soon as the winds begin to blow, surcharged with the fragrance of the *Kutaja* flowers, gently embracing the tops of the beds of the sprouts of the *Silindhra* flowers, so soon they make the minds of the journeying lovers uneasy'.

By the addition of one (*Gaṇa*) each time (are obtained) *Lalita*, *Subhadrā*, *Vidrūma*, *Vamśapatra*, *Kuñjara*, *Puṣpadanta* and *Mūkā* (*Śirṣakas*). 58.

There take place seven *Śirṣakas* as named above. Among them, seven *Gaṇas* make the *Pīḍa* of *Lalita* and there is a *Gitikā* at the end; eight *Gaṇas* make that of *Subhadrā* and a *Gitikā* at the end. Thus the remaining *Śirṣakas* should be known by the addition of one *Gaṇa* every time.

It is a *Trikalaya* when it has a *Nirdhāyikā* in the middle. 59.

If the *Śirṣaka* as described above has a *Nirdhāyikā* in the middle of it, it is called a *Trikalaya*. Thus in short, first an *Adhikākṣarā*, then a *Nirdhāyikā* in the middle, (and) finally a *Gitikā* at the end, these three form a *Trikalaya*. As :—

'At the advent of the night, the day-lotus which had its flower open, now closes itself, being oppressed by the full moon. This bee has

become uneasy. The Kalahaṁsas and the Śarasas accompanied by their mates, raise their pleasant voices, being stationed in the inside of the Kedāras and thinking about something.

Here, the Bandhujivaka trees appear very charming with their flowers looking like the Indra-gopa insects mounted upon the green verdure. There, the Śiṛṣaka plants with their open flowers resemble the nights bespangled with stars.

The swarms of bees, having left behind them the juice of the Saptacchada flowers and being extremely greedy, after neglecting (other) flowers, fondly resort to the night lotuses, turned whitish with their pollen. 59. 1.

Three Gaṇas (make a Pāda of a) Bhaṅga-dvipadi, 60.

If there are three Gaṇas in each Pāda, it (i. e., the metre) is called Bhaṅgadvipadi. The mention of a Gaṇa again (in the Sūtra), even when the governing word gaṇa is still available (flow Sūtra 15), is meant for the adoption of all the Gaṇas, whether the Caturmātras or the Pañcamātras, without any distinction. Otherwise, the Caturmātras alone (which are meant by the word gaṇa in Sūtra 15) would have been available.

Or four, or five or six or seven (Gaṇas make its Pāda). 61.

Of that Bhaṅga-dvipadi, there are not merely three, but also four, five, six or even seven Gaṇas.

A bh (i. e., a long letter) stands optionally at its end. 62.

Of that Bhaṅga-dvipadi, a long letter may or may not be at the end of every Pāda.

The longest (among them) contains 30 h (i. e., short letters). 63.

That Bhaṅga-dvipadi which has thirty short letters (i. e., Mātrās) is the last, the longest, among them. Hence the one which is longer than all the other Bhaṅga-dvipadis, contains thirty Mātrās. There does not exist any which is longer than that. Note h or a laghu signifies both a short letter and an akṣara Mātrā; see Introductory, Note, para 3.

It is (called) a Dvipadi, when a Gitikā follows it immediately. 64.

That same Bhaṅga-dvipadi is called Dvipadi, if it is immediately followed by a Gitikā. Illustration:—

‘The water in wells and rivers is now exhausted like the ample treasure, though well protected, at the (evil) turn of one’s fortune.

And this earth, with the forest trees completely dried up and its dust well heated, pines away like the mother of an imprisoned thief.

The body of the wild buffalo, who is oppressed by heat, droops down, being unable to bear any exertion, like the troubled household affairs, which require the feeding of many children and dependents, in the case of an idle man.' 64. 1.

Here is another Dvipadī :-

'By the ruthless breeze, which moves about being charged with the odour of the elephant's rut, are tortured the persons who are separated from their dear ones, today, oh compassionate one, oh conqueror of your enemies, oh lord of many beloved ladies and beloved of your people !'

(Note : Every line begins with a vocative).

Now are the spots on the earth adorned by the Bandhūka flower, whose filaments are covered with pollen and which is a friend of the bees, as they (i. e., spots) are adorned by you, who are the friend of the world, oh ornament of your family'. 64. 2.

Sometimes a Vidāri is (put) between (the two). 65.

Sometimes, in a different employment (of the metre), a Vidāri is placed between the Bhaṅga-dvipadī and the Gitikā. The definition of a Vidāri (the author) will give later. As :—

'The mountains, looking darkish owing to the water-filled thundering clouds, please the mind, as they have their lovely table-lands looking wavy owing to the filaments of the fresh flowers of the Kandali plants, their topmost forests overspread with the fragrant dust of the flowering Kutaja plants, (and) the interiors of their caves filled with the sweet notes of the impassioned peacocks.

A (loving) person, though his beloved mate is in front of him, is yet made uneasy by the breeze, which is opening the Ketaka buds and wafting with itself the pollen of the Bakula flowers.

The whole world is worshipfully offered to the god of love by the rain-cloud, which is dark like the lord of a she-elephant, which has dispersed the day-light resembling the dust, and which is prominently displaying its lightning, in the vicinity of the mountain.' 65. 1.

Vidāri (is a metre, where) there are fourteen short letters (i. e., Mātrās, in a Pāda) with a long letter at the end. 66.

If there are fourteen Mātrās (the last two consisting of a long letter) in a Pāda, the metre is called Vidāri. 66.

The fifth (Mātrā) is usually combined (with either the fourth or the sixth). 67.

Of that Vidāri, in every Pāda, the fifth short i. e., Mātrā, is generally combined either with the earlier Mātrā or with the following one, so as to form a long letter. 67. *Note: Laghu is an Akṣara Mātrā, see note on 63.*

The penultimate (Gaṇa) is ā. 68.

The word *prāyah* continues. Of that Vidāri, in each Pāda, there is generally, the *ālāra* (i. e., *su*) as the penultimate (Gaṇa). There is no rule about the others. 68.

'A passionate lover has her mind dispossessed of pride by the Navamālīka creeper, which is dusky with the fragrant pollen of the evening and which is shaken by the gentle breezes from the Malaya mountain'. 68. 1

Twenty-three (Mātrās make the Pāda of) a Bhaṅgurāsaka. 69.

The word *bhāntāh* still continues. If in a Pāda twenty-three Laghus i. e., Mātrās, with a long letter at the end, are mixed up in any way, it is called Bhaṅgurāsaka. 69.

Twelve (Mātrās) (Make the Pāda of) an Avalambana. 70.

If there are twelve Laghus i. e., Mātrās, in each Pāda, (the metre) is called Avalambana.

s stands at the end (of the Pāda). 71.

At the end of each Pāda, there is generally a *salāra* (ss). 72.

The two together make a Rāsaka. 72.

The two namely, the Bhaṅgurāsaka and the Avalambana, together make a Rāsaka. As :—

'Why, how do you conceal by your garment, the nail-marks placed at the base of your arms and at the Trika (by your lover)? The fish-banner god is bringing you a third eye, as it were, which is the witness of Cupid and * * * *. You are as it were adorned with this your lower lip, which is graceful, slightly reddened with the drops of blood and thickly marked with the tooth bites (of the lover)'. 72. 1.

Hereafter the Gāthā. 73.

The Gāthā shall hereafter be described.

It is Ārṣi. 73.

And that Gāthā is to be known as Ārṣi (i. e., archaic or irregular). It is called so, because it belongs to the Ṛṣi alone (and so

must not be employed by the ordinary poets of today). That Gāthā is found in any of the five Jātis beginning with the Anuṣṭubh and ending with the Jagatī.

It is (endowed with) four or six Pādas. 75.

That Gāthā appears with four or six Pādas, either of the same or of the different types. As:-

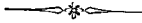
‘You see the faults of others every now and then; but you do not see your own fault. Why do you laugh after abandoning your husband, property and family ? 75. 1.

The following ten do not understand Dharma, oh Dhṛtarāṣṭra; know them. They are:- The proud, the intoxicated, the mad, the exhausted, the wrathful, the hungry, the man in haste, the frightened, the passionate and the robber; these are the ten.’ 75. 2.

Thus ends the fifth chapter, dealing with the Jātis, in the Jānāśrayī Chandovicitī.

I. Index of Sūtras.

अङ्गान्त्योपान्त्ययोगः	8.16	आद्यमन्थेन हतम्	8.7
अजमुखक्षीर्गन्तो	3.65	आद्ययोः पची	5.39
अजधूसूतृतीयपञ्चमौ	5.2	आद्ये तृतीये चिदौ	5.34
अतिजगत्यां नतिगा	2.194	आद्येऽर्धे उदः	4.15
अतिधृत्वां म्सौ ज्स्तौ	2.321	आभिर्बहुरूपा	5.22
अतिशक्त्यां-स्जसत्या	2.242	आसां तृतीयस्य	5.23
अल्लष्टौ यन्नरभरगाः	2.286	उक्तायां गः श्रीः	2.6
अत्युक्तामध्याप्रतिष्ठा	2.4	उत्कृतौ मौ तो	2.376
अत्युक्तायां गौ स्त्री	2.7	उत्साहादिना येनैव	5.40
अय प्रस्तारादयः	8.1	उद्दिष्टेऽन्त्याह्लात्	8.6
अय प्रायोऽपभ्रंशे	5.1	उपगीतं तजैः	7.44
अनुष्टुभि त्रौ गौ विभा	2.72	उपान्त्वलोना	4.67
अनुष्टुभि नाचात्क्षौ	3.33	उभे विपमा	4.45
अन्तरसमा एव द्वितीय	6.21	उष्णिहि मौ गो	2.52
अन्ते च	3.42	एकाक्षरोक्ता जातिः	2.3
अन्त्येऽवात्	4.16	एकोऽष्टाक्षरः पादः	3.40
अन्ययापि	4.87	एतयोः परयोश्च	2.156
अन्यद्वितानम्	2.87	एदोतौ पदान्ते	1.10
अन्यद्विपमम्	1.15	एभिः पादाकुलकम्	3.70
अभिकृतौ भ्ररभनीगाः	2.372	एपैव नीपरतः	2.386
अभिन्व तजैः	7.48	ओजजा चारुहासिनी	3.60
अयुज्याद्यलाद् गः	3.57	ओजजा पश्चिमान्तिका	3.63
अर्थयोर्वा	3.30	ओजयुजोः	3.1
अष्टोपजातिः	6.16	ओजयुजोश्छडा रासः	5.16
अष्टौ कला न्युद्विपदी	7.63	ओजे ची युजि पचौ	3.62
अष्टौ नत्रा भौ गो	2.263	ओजे निपरीतादिः	3.35
आकृतौ श्रौ त्रौ त्रौ	2.353	ओजे पम्मात्रा र्लगन्ताः	3.53
आदौ पश्चिन्नलेखा	4.79	× क × प विसर्गानुस्वार	1.7
आद्यचियतिः पय्या	4.3	कढरकान्ते प्रारम्भार्थे	6.3
आद्यमेदानधोऽधो	8.9	कामिन्याया व्यस्ये	3.25

चूपचताश्वपलम्	7.49	जिगावुपिता	2.116
चूपौ चावमृतम्	7.50	जीमीँक्तिकदाम	2.172
चूपौ पष्ठे जो	4.1	जैः पतौ पदौ	6.5
चूतौ कुङ्कुमतिलभावली	7.14	जो गौ सती	2.27
चूता छट्टणिका जजैः	7.17	जौ विलासिनी	2.17
चूदौ हरिणीकुलम्	7.9	जमौ स्जौ गो	2.198
चूपावायामकम्	7.22	ज्रज्रगाः पञ्च	2.278
चू लयः	7.4	ज्रजा विभावरी	2.184
चूपौ सुभगम्	7.32	ज्रौ गः सुभद्रा	2.67
चूः स्कन्धकसमम्	7.18	ज्रौ स्जौ गो मञ्जु	2.206
चूतौ कन्दोदम्	7.36	ज्रौ र्गौ प्रमाणी	2.82
चूदौ खमकम्	7.27	जसजस्यगाः पृथ्वी	2.287
चूपौ गोन्दलम्	7.45	जसस्ता जलोद्धत	2.169
चूर्णन्तो मुग्धात्	4.34	ज्स्तौ.गः कुमार	2.54
चूददायतिदीर्घं ढजैः	7.55	ज्स्तौ ज्स्तौ पिल्ला	2.364
चूदौ सिंहपदम्	7.51	ज्स्तौ नीं गौ राज	2.229
चूद बालमुजंगम	7.41	ज्स्तौ स्यौ कोलः	2.193
चेऽष्टमे स्कन्धकम्	4.13	ज्ञैः पतौ तिः पचौ वा	6.6
चो गीर्नटचरणं	3.71	ज्ञैश्चादौ पचौ पौ वा	6.7
चो विजया	7.58	ज्ञैश्चपदं पचदं	6.8
चौ करिमकरसुजा	7.64	ज्ञैश्चपतं पचदं	6.9
चौ गौ चो गौ नृत्तगतिः	3.72	ज्ञैः पातौ चापौ	6.10
चौः दः शशाङ्कवदना	6.25	ज्ञैश्चिदौ पचचं वा	6.11
चौ पः खण्डम्	4.53	ज्ञैश्चितौ पिर्ना	6.12
चौ पः समः	4.29	त उपवदनकम्	5.29
चौ लान्ततौ चो	5.24	तद्यचरी ढजैः	7.47
छन्दः	2.1	तच्छ्रभा षचैः	2.240
जगल्ल तौ भ्राविन्द्रवज्रा	2.158	तच्छ्रे ल्युपात्	4.11
जतजा गावुपेन्द्रवज्रा	2.155	तज्रगा मत्स्रजगा	3.6
जतज्रा बंदास्यम्	2.159	तज्राः शुद्धविराद्	3.50
जस्तागावुपस्वितम्	2.134	तत् कश्चीदान जजैः	7.23
जानीकदापर्षे	4.23	तत्स्तिर्निमस्य	8.14

तत्कोकिलकं	2.298	ते द्विगुणा द्विहीनाः	8.12
तत्राष्टांद्वावोजे चिदौ	5.33	ते पिण्डिताः संख्या	8.10
तत्संगीतं ढजैः	7.43	ते मिश्रे प्रवृत्तकम्	3.58
तत्सुरकीडितं ठजैः	7.38	ते यमितेऽन्तेऽडिला	5.30
तदादौ द्विगं सर्वलं	3.41	ते रत्नकण्ठके ठजैः	7.15
तदोजे चतौ मुखात्	4.32	तैः पचादं चीर्वा	6.13
तद्गीतिसमं नजैः	7.10	तो जौ ग उपस्थिता	2.120
तदीर्घकं ढजैः	7.52	तो जौ गालुपस्थिता	2.133
तद्युजोर्धः पम्या	3.34	तो जौ ल्गौ मोटनकम्	2.147
तद्भारान्नान्तं ठजैः	7.35	तो चौ ल्गौ मुख	2.149
तद्भुजंगविक्रान्तं ठजैः	7.28	तौ चस्तौ विलासिनी	4.60
तन्मा मकरलता	2.102	तौ चितगाः खञ्जकम्	4.50
तन्मौक्तिकदाम ठजैः	7.19	तौ चितौ मञ्जरी	4.61
तमजल्गा उत्थापनी	2.148	तौ जो गाविन्द्रवज्रा	2.154
तम्या रुचिरा	2.100	ल्गौ सोमप्रिया	2.22
तपताः पुष्पमाला	7.72	त्वसस्याः शिशुः	2.259
ता गौ कामबाणः	2.399	तगा मधुकरिका	2.65
ताजगगा जतजगगा	3.8	रभौ जौ गो अभ्रकम्	2.215
ताज्जल्गाः शङ्खः	2.360	रभौ जौ गौ वसन्तः	2.231
ताभिलेक्षिका	4.82	रभौ जौ रो मृदङ्गः	2.261
ताराधुनकं ढजैः	7.29	रभौ ज्भौ ज्भौ ल्गौ	2.344
ताल्ललिता	2.175	रभौ र्जौ गो लक्ष्मीः	2.214
तिर्गौ लयप्राहि	2.129	ल्गौ तनुमप्या	2.36
तीः कामावतारः	2.167	ल्गौ वी पुष्पविचित्रा	2.189
तीचौ मुकावली	4.46	शो भौ नीगौ हंसपदा	2.374
तुर्पान्तभ्रम्सास्तद्विपुला	3.39	त्रयल्गा विभ्रमः	5.14
तुर्पोऽशः पादोऽविशेषे	1.11	त्रयोऽप्यवलम्बकः	4.56
तृतीयेऽष्टयोर्दशादि	6.15	त्रिभिरन्यैरपि	4.89
तृतीयस्य तो मत्त	5.19	त्रिर्गौ गो एतिलीला	2.326
तृतीये पञ्चमे तयोर्वा	5.20	त्रिष्टुभि भौ रो गौ	1.127
तृतीये पञ्चमे त्रस	4.10	त्रिध्वप्यन्यत्रस्य ते	4.74
तृतीये ललिता ला एव	4.26	त्री नी रस्तरंगः	2.352
तृतीये पष्ठे ल्युप			

त्री नौ र्गाश्चित्रकम्	2.362	नग्भ्यामष्टादिराः	2.390
त्रौ जला	2.47	नजभाजिम्जल्गाः	2.380
त्रौ भौ उभौ रः कथागतिः	2.346	नजिर्गा वा	2.277
त्रौ लौ नाराचम्	2.78	नजीभ्रा वनमञ्जरी	2.351
त्र्यादिर्गादिः	1.17	नज्जगारुवरितगतिः	2.112
त्सौ गो भ्रमरमाला	2.57	नज्यगा विपुलमुजा	2.125
लगा नन्दा	2.28	न ज्याः शशिलेखा	2.103
थैः पचातं चिपौ वा	6.14	नभज्याः कलहंसा	2.160
दशम्या वृत्तम्	2.335	नभभा हुत	2.163
दाचदालदाचदालि	7.2	नभभा नभिरा	3.12
दाम्यात्रा नो रासको	5.3	नभ्रसा जौ गः	2.331
दीर्घसुतौ	1.8	नम्रसत्याः सिंहः	2.228
देवगानं फुल्लडकम्	5.41	नवकदलीपत्रं ढजैः	7.20
द्वयोरर्धसंकरे संकीर्णम्	5.27	नवमथ चित्रा	3.68
द्वयोर्व्यत्यये उद्गीतिः	4.8	नवरङ्गकं तजैः	7.30
द्वादश ना लौ ललित	2.384	नवावजातिः	6.17
द्वादशश्च वानवासिका	3.69	नक्षपला	3.36
दाम्यां भद्रिका	4.11	नष्टाङ्गे गणैर्हृते	8.5
द्विः पूर्वार्धे गीतिः	4.6	नष्टेऽङ्गस्य दले	8.4
द्विगमापीडः	3.43	नष्टा गावशोका	2.152
द्विप्रानेकाप्ययोगः	8.17	नसम्यल्गा रोहिणी	2.295
द्वितीये तुयै तयोर्वा	5.18	नस्या विशाला	2.101
द्वित्रिचतुःपञ्चपट्कला	1.3	नाद् गौः	2.257
द्वित्रिचतुर्भिलक्षणेर्मिश्रा	6.22	नादंसगतिः	2.361
द्विपदी	7.1	नाद् भज्राः प्रियंवदा	2.174
द्विपचन्ते गीतिर्द्विभङ्गिका	4.86	नाभ्यां पञ्चमात्रैरुत्कलिका	2.401
द्विपचवलम्बकान्ते	4.88	नाभ्यां रवषादयः प्रचितः	2.389
द्विर्भजसना म्यौ	2.383	नारल्गा नज्ज्रा	3.15
धनलमष्टपट्चतुष्पात्	5.32	नार्द्ध चण्डवृष्टिः	2.387
धृत्वां म्रम्या रौ	2.300	निगौ निलया	2.115
धुगायां षैः कलाभिः	6.4	निजल्गा ललितपदं	2.272
नः स्त्री तौ गौ पञ्चम्	2.294	निसौ हीः	2.192

नीगौ त्वरितगतिः	2.210	नौ श्रौ गः क्षमा	2.203
नीर्गोवुपचित्रम्	2.231	नौ श्रौ ततं	2.105
नीसभिगा हंसल्यो	2.378	नौ र उपच्युतम्	2.95
नीसौ शशिरूला	2.243	नौ रगा भद्रिका	2.143
नुगौ चलभृतिः	2.268	नौ रीर्निशा	2.314
नुर्गौ वसुधारा	2.296	नौ रूर्मेघमात्र	2.367
नुलावचलभृतिः	2.269	नौ रो यौ भोगिनी	2.258
न्लगापतिरुचिरा	3.31	नौ रौ प्रमुदित	2.181
न्ल्लगा न्ल्लगौ शिखा	3.28	नौ र्यौ कामदत्ता	2.187
न्ल्लगाध	3.32	नौ र्यौ गक्षन्द्रिका	2.205
नो जौ श्रौ कल	2.255	नौ सो गौ वृन्ता	2.139
नो जौ र्गौ सुमुखी	2.145	नौ सो लघुगुणमणि	2.104
नो भौ मः सौ र्गौ	2.337	नौ सौ गः कमलाक्षी	2.218
नो रिर्मेघावली	2.188	नौ सौ श्रौ पङ्कजवक्त्रा	2.315
नो रौ वृहतिम्ना	2.89	नौ सौ ललितम्	3.47
नौ गो हरिणिलसितम्	2.63	नौ श्रौ न्सौ तृतीये	3.49
नौ गौ रतिमाला	2.86	नौ श्रौ मृगवधुः	2.19
नौ तन्ना उपमालिनी	2.248	न्जय्या नीगौ चपलम्	2.375
नौ तौ गः कुटिल	2.202	न्जय्यास्तारसम्	2.183
नौ तौ र्यौ वसन्तः	2.224	न्जभजिराः सिद्धिः	2.350
नौ श्रौ गः क्षमा	2.200	न्जभज्राः प्रभद्रकम्	2.253
नौ त्सौ गो गौरी	2.213	न्जभज्जा र्गावधितयम्	2.297
नौ श्रौ श्रौ न्यौ ललित	2.366	न्जभज्जर्गा वाणिनी	2.276
नौ श्रौ र्गौ प्रहरण	2.222	न्जभज्जगा धृतिः	2.235
नौ श्रावुज्जवा	2.166	न्जौ श्रौ गः सुवक्त्रा	2.195
नौ मो मुज्जगशिशु	2.91	न्जौ श्रौ मालती	2.180
नौ मो रौ चन्द्रोदधोतः	2.247	न्जौ न्सौ गो मद	2.211
नौ मौ यौ चन्द्रमाला	2.307	न्जौ न्सौ भनिन्गा	2.379
नौ म्त्तौ श्रौ ललितम्	2.308	न्जौ भ्यौ नवमालिनी	2.179
नौ म्यौ पुटो	2.164	न्जौ र्गौ ललितगतिः	2.80
नौ म्यौ यो मालिनी	2.246	न्भन्ता गौ शरभ	2.239
नौ म्यौ र्गौ करि	2.223	न्भौ जिगौ मङ्गल	2.270

न्यनरगाः कमल	2.150	पो रेवका	7.59
न्यमा गौ पतिता	2.140	पौ चपौ हारावली	4.48
न्यौ गः कुमुद्वती	2.68	पौ चारुः	7.71
न्यौ न्यौ कुसुम	2.168	पौ चौ तो गलितकं	4.25
न्यौ औ निसौ	2.370	पौ चौ पो वेः	4.28
न्यौ शशिवदना	2.39	पौ तः सुन्दरा	4.36
ब्रज्या मनोरमा	2.119	पौ तौ भूपणा	4.37
ब्रज्रलाः सुकेसरम्	2.233	पौ मल्लिका	4.80
ब्रौ गो मनोज्ञा	2.70	प्रकृतौ औ औ यिः	2.945
ब्रौ रगा सुमालती	2.76	प्रतिष्ठायाम् औ कन्या	2.15
ब्रौ शफरिका	2.43	प्राक्कल्याचगोऽथो	8.2
ब्रला अभिमुखी	2.32	वृहत्सां भो गौ	2.88
ब्रसौ गौ गुणलयनी	2.84	भगगान्ता आपातलिका	3.55
ब्रसौ औ गो लयः	3.208	भजसा उदयम्	2.92
ब्रसौ तो गो विद्युन्	2.209	भत्नगा मृगचपला	2.122
ब्रसौ भौ यावनङ्गलेखा	2.312	भत्ना गौ श्रीः	2.132
ब्रसौ औ औ हरिणीपदम्	2.318	भा गौ भुजंगविलासः	2 400
ब्रसौ औ स्त्रौ गो हरिणी	2.293	भातला न्जन्सगा	3.18
ब्रसौ रौ गध्वन्द्र	2.207	भिगगा नजग्वा	3.5
पङ्क्तौ मभरगा	2.107	भिगौ चित्रगतिः	2.114
पचपचपा महा	4.51	भितनिसा द्रुतलघु	2.369
पचौ ध्रुवकम्	6.24	भिम्भसा मणिमाला	2.301
पचौ लवली	7.68	भिर्गी दोधकम्	2.130
पतौ मदनविलसिता	7.66	भीः स्त्रौ शरमाला	2.264
पदावप्सराः	7.62	भीगायङ्गरुचिः	2.196
पार्ष्णमुपगीतिः	4.7	भीन्या भङ्गिः	2.319
पाचदाधिरुत्तये	5.17	भीरसत्या नन्दकम्	2.341
पाचाजगाः करभकः	5.7	भृगी संगतम्	2.265
पादः	2.2	भृगी मदिरा	2.355
पिचौ रतियङ्गमः	1.47	भूः सुभद्रम्	2.368
पिदावुत्थकः	5.31	भो गौ पङ्क्तिः	2.25
पूर्वेऽर्थे सुगौ	3.51	भो नी स्त्रौ निसा	2.378

भौ गः कलिका	2.59	मत्ना पिः कुमुमित	2.302
भौ गौ चित्रपदा	2.75	मद्धतीगा वरतनुः	2.356
भौ र उल्लुफम्	2.93	मप्यमार्या भो नारी	2.11
भौ रसला दर्दुरकः	2.286	मनूसगगा अपवाहो	2.377
भौ सुमुखी	2.16	मन्यगाः पणवो	2.110
भजसाद्री स्वलितम्	2.237	मभता गौ वातोर्मा	2.136
भजौ गः शारदी	2.64	मन्नम्यत्या हारिणी	2.292
भतौ न्सौ ल्लना	2.186	मभ्ररसत्या भाराव्रन्ता	2.291
भतौ लौ माणयकम्	2.77	मभ्रला भ्रमरविलसितम्	2.138
भौ गक्षित्रम्	2.62	मन्साः सिंहाक्रान्ता	2.105
भौ भौ वन्धूकम्	2.118	मभ्रा यिधन्द्रलेखा	2.304
भौ न्यौ त्रौ लौ दीपिका	2.343	मत्तागाः समासाः	3.13
भ्रमत्या रुक्मवती	2.113	मरुजगाः शुद्धविराट्	2.109
भ्रौ विक्रान्ता	2.49	मरुजागावेकरूपम्	2.146
भ्रौ रभौ निलगाक्षपलगतिः	2.363	मात् तौ गौ शालिनी	2.135
भ्रसत्याः केतनम्	2.260	मात्रा वर्णोना गो	4.24
भ्रौ कामलतिका	2.41	माद्रम्ययाधन्द्रलेखा	2.250
भ्रन्जनत्या नैर्जम्भन्साष्टैः	3.19	माढागलितकपादान्ते	4.91
भ्रनिगा ऋपभगज	2.271	मिथी चित्रा	2.249
भ्रनिसा भ्रमरपदम्	2.309	मीः कल्याणम्	2.173
भौ न्यौ न्नी गो	2.288	मुः कामक्रीडा	2.262
भौ न्यौ ग्यो शैलशिखा	2.281	मुगौ कामुकी	2.266
भौ न्यौ भौ लौ	2.342	मो नौ गः कुमुदिनी	2.123
भौ त्रौ न्यौ महिपी	2.274	मो भौ गो वा	2.137
भौ त्रौ त्रौ रो	2.347	मो भौ तौ गौ मन्दा	2.290
भौ न्यौ न्यौ वरयुवतिः	2.282	मो रो सो लो जया	2.226
भौ लघुनालिनी	2.45	मौ जौ गः श्रेयोमाला	2.201
भ्रगा रतिः	2.26	मौ तनिसा मत्तक्रीडा	2.348
भ्रौ गो विधुवक्रा	2.60	मौ तनीजभाः	2.385
मः सौ कनकम्	2.97	मौ तो नीला मचाक्रीडा	2.359
मः सौ ग उद्धतम्	2.124	मौ यौ वैशदेवी	2.177
मणिगुणनिकरो जैः	2.245	मन्वभाः कुरङ्गिका	2.311

सौ सौ गावसंवाधा	2,230	सौ भौगावलोला	2,221
सो सो तौ गो	2,328	यः केशा	2,12
सौ सौ रौ गः	2,327	यथेष्टं मालागायः	4,22
सौ सौ निर्सलाः	2,382	यथेष्टं रा मत्तमातङ्गः	2,394
सौ सौ गो मत्त	2,199	यथोत्तरमेकैकरद्वद्वा	2,388
सौ सौ लौ कोमल	2,285	याः सिंहविक्रान्तः	2,392
सौ सौ गः कोडुम्भो	2,216	याः सिंहविक्रीडः	2,396
स्रस्तर्गाः सुरतललिता	2,280	युगजोपहासिनी	3,64
स्रौ सौ हंसरुतम्	2,79	युजि तिसृम्यो गः	3,56
स्रौ स्रौ गः प्रहर्षिणी	2,197	युजोः पङ्क्त्यो लो	3,37
स्रौ स्रौ म्यौ लो	2,340	यौ सोमराजी	2,38
स्रन्जभ्राश्वलम्	2,305	यीर्भुजगप्रयातम्	2,170
स्रन्या सौ कुटिलम्	2,241	यौ व्रीडा	2,20
स्रौ गः सरलम्	2,61	स्रन्सर्गा जयानन्दं	2,273
स्रौ स्रौ न्यौ मदन	2,275	स्रौ नौ तौ सौ शोभा	2,338
स्रौ स्रौ रौ केसरम्	2,306	स्रौ नौ रौ गो	2,329
स्रौ स्रौ जलधर	2,178	स्रौ स्रौ जी गो	2,324
स्रौ सुनन्दा	2,48	स्रौ स्रौ तौ गः	2,325
स्रम्यला ज्योत्स्ना	2,227	स्रौ स्रौ स्रौ व्रीडा	2,317
स्रलापासा विद्रुमः	5,12	स्रौ स्रौ रौ गो	2,323
स्रौ तटी	2,34	स्रौ रौ गश्चन्द्रिणी	2,204
स्रौ ती गो लक्ष्मीः	2,225	स्रौ शिखण्डिनी	2,51
स्रौ भः सौ जी	2,332	स्रला जया	2,29
स्रौ स्रौ ती गो	2,339	स्रौ गो मुदिता	2,69
स्रगाः सानिरी	2,30	रः सौ गो मणिरङ्गः	2,117
स्रगभगाः स्रजरागाः	3,48	रः सौ ती जी गः	2,330
स्रौ गो मदलेखा	2,55	रः सौ लावच्युतम्	2,128
स्रौ स्रौ स्रौ जी	2,357	रत्रगा मयूरसारिणी	2,111
स्रौ स्रौ ती श्री	2,371	रत्रलाः स्येनी	2,144
स्रौ स्रौ स्रौ शार्ङ्ग	2,310	रत्राः कामिनी	2,106
स्रौ स्रौ स्रौ गो	2,322	रश्चतुर्त्रै वतसिनी	3,24
स्रौ सुपुलम्	2,42	रत्ननादाम ठन्नेः	7,24

द्वितीं लो वाङ्मयी	३.२३	वीं व्यानुहुम्	२.७३
द्वय	२.२५१	व्यं विरभक्तः	२.२४
रात्रयथाः पुनरन्	२.२५६	वीं व उद्धता	२.५६
तीः परिली	२.१७१	वीं वी धातुञ्जलम्	२.३१३
ते प्रया भी निताम्बिनी	३.२२	अगिभ्यं मेपनात्वा	२.३९३
ते प्रयाः रिग्री	३.२१	जनेन वेगवती	३.४
ते प्रयाः परानिनी	३.२०	लोपेदेष्टं राक्षष्टकाटः	२.३९१
ये भोर्गोः	५.१३	वी पद्मनादनी विशेकाः	३.६७
ते मूर्ति	२.१३	वी मरः	२.८
ते गो हंसनादा	२.५८	लावनङ्गरोपरः	२.३९७
नीं सवृद्धिः	२.१८	लो धेदिन्दुपदना	२.२३३
वैतानेसाध्वरनप्रवृत्तिः	२.३४९	लो सुगम्	२.१०
वैर्जरास्त्रणकम्	२.२५४	वर्णसमाद्रिकहतिः	८.११
वैर्जनीधिप्रम्	२.२७९	वर्णसमानेककान्	८.८
वैर्जां प्रगगा	३.१०	वाचं प्वात्वा	१.१
वैर्गम् उष्णिक्	२.५३	वान्ते ग्वकः	१.६
वैर्गो सिद्धदेवा	२.८१	विकल्पहतिर्माया	८.१५
वैर्गो लो समानी	२.८३	विरुती न्वी म्वी	२.३५८
वैर्भगास्तृतीयं सौरभकम्	३.४६	रिपुलान्यापन्त	४.४
वैर्भताध्वद्रयर्षे	२.१६१	वृत्तम्	१.१२
वैर्भा गो स्वागता	२.१४२	वैतादीपादेर्युक्त्पादजा	३.५९
वैरत्ना रपोद्धता	२.१४१	व्यस्ये राज्ञा	३.२९
वैर भद्रिका	२.९४	व्यस्ये ज्योतिः	३.५२
वैरसा इलमुषी	२.९०	व्यस्ये निपरीतादिः	३.९
वैरिगा छलना	२.२८८	व्यस्ये पदपदावली	३.११
वैरि कश्चपी	२.४४	व्यस्ये सुमनोरमा	६.२०
वैरि भी गो वलना	२.२३२	शक्यां नो सीं	२.२२०
वैरिगाः कलिका	२.१२१	शेषजाती मतिनायि	२.३८१
वैरिं मालिनी	२.४०	श्रव्यो विरामो यतिः	१.१६
वैरिगाः पङ्किका	२.१०८	पचचाहो वदनकम्	५.२८
वैरिगाः कुमुदिनी	२.१८५	पचचाधिदी वा	६.२९
वैरिन्ता औपच्छन्दसकम्	३.५४	पचताः पचचा अमरम्	५.३८

पचताः पचौ भ्रमरः	5.37	पिचीदा उपगन्धर्वं	7.42
पचता उपात्	4.54	पिथीः स्वविरासनकम्	7.31
पचताश्चापौ वापसरो	6.28	पीचताः कमलाकरम्	7.13
पचदाक्षिर्वा महा	6.27	पुर्ध्रमररुतम्	7.11
पचापचिदाः कुमुदम्	7.34	पो गणद्विपदी	7.60
पचिपा युज्यज ओजे	5.25	पोऽजचः पपौ रासावलयम्	5.26
पचीदाश्चन्द्रलेखा	4.68	संस्कृतौ स्तौ न्स्तौ भौ	2,365
पचीपचदाः पवन	7.33	स आद्यस्य द्वितीयादिना	3.44
पचुता उपात्	7.8	सजस्या भर्नगगाः	3.7
पचुदा उपात्	7.6	सज्या लौ सारणी	2.153
पचूतैः कृतान्याया	7.26	स द्विमात्रः	1.9
पचुपाः शिखा	7.16	सन्ध्यादौ कडवकान्ते च	6.1
पचूदैः कृतेष्वेपु	7.21	सप्त कला दलौ	7.69
पचृता रम्यावर्णकं	7.46	स भ्रमरपदं जजैः	7.5
पचौ काञ्चनलेखा	7.70	समकृती राद्यूना	8.13
पजौ सिः समात्	4.73	समानेनैकादिः	1.4
पङ्हावाधे तुयै	5.35	समार्धमर्धसमम्	1.14
पतीगाः शुभात्	4.30	समेऽन्तरात्	4.27
पपचतदा अराविन्दकम्	4.70	समैः पादैः समम्	1.13
पपदलचदगाद्रौ	4.71	समैः पादैः सरसमा	6.23
पर्धार्णजो लीर्वा	4.57	सरजातीनामपीति	2.157
पक्षीः समे जो लीर्वा	4.39	सर्वादिमभ्यान्तर्गली	1.2
पक्षुगौ द्वितीपपद्यौ	4.64	सर्येष्वापलाद् गो	3.61
पक्षुर्हरिणीपदम्	7.12	सक्षेत्रकुटकम्	4.72
पक्षुः कलकण्ठीस्तम्	7.53	साः कुसुमास्तरणः	2.395
पक्षौ राम्बिता	4.55	साग्गगाः रभ्या	3.17
पष्टं विनेटैर्पर्विचित्रा	4.12	साग्गाः सभत्याः	3.14
पष्टे न्ते लात्	4.2	सा तान्ता सात्वभञ्जिका	4.62
पाचुता भ्रमरदुवं	7.37	सा तुयपा दीपिका	4.61
पाचूता मचमातङ्ग	7.56	सा तुयपा मुम्भिका	4.78
पाचूताः सप्तपत्रम्	7.54	सा त्रेधा पदपदी	6.2
पाचूर्नीने जः	4.33	सामे न्ते ङे पचिता	4.65

सान्ते दोनावली	4.58	सौ सुमतिः	2.21
सा प्रभा हैः	2.182	स्वनन्या एव	2.252
सा मणिमाया चैः	2.190	स्वसा अक्षि	2.96
सा सक् चैः	2.244	स्वत्या माला	1.126
सिंहपिक्रान्तं दजैः	7.39	स्वस्था न्तज्या	3.45
सिः सौम्या	2.99	स्वौ गो विमला	2.66
सिला विदुपी	2.131	स्वौ सौ गः कुटजम्	2.212
सिला नमन्ना	3.2	स्वौ सौ प्रमिताक्षरा	2.176
सिला भिगा	3.3	स्वौ स्वौ गो नन्दिनी	2.210
सीस्तोटकम्	2.162	स्वौ स्वौ त्रौ बुद्धम्	2.320
सुगौ वा	2.267	स्वौ त्रौ त्रौ गौ महा	2.354
सुप्रतिष्ठाया रो गौ	2.23	स्वजन्ताः सुरभिः	2.316
सूगो तरुणीवदनेन्दुः	2.333	स्वौ गुरुमध्या	2.37
सैतवस्य चतुर्षु	3.38	स्वौ नीं म्यौ लौ	2.336
सो गौ घनपङ्क्तिः	2.31	स्वन्ता विमला	2.151
सोऽन्यलोनः कुङ्कुमः	7.3	स्वौ सूचीमुखी	2.50
सो मदनः	2.14	स्वौ विमला	2.46
सौ रमणी	2.35	स्वौ स्वौ गः सुदन्तम्	2.217
सौजे पैर्विच्छित्तिः	4.43	स्वौ स्वौ केकिरवम्	2.191
सौ उभौ जो गावति	2.289	स्वौ गो दीप्ता	2.71
सौ नौ मो गो वेङ्गिता	2.284	स्वगा सिला इला	3.26
सौ मन्तारम्	2.98	स्वगाः सृष्टगाङ्गमुखी	3.27
सौ लौ मही	2.85	स्वौ लज्जः	1.5

II. Index of Sanskrit Stanzas.

अच्छिन्नप्रसराणि	1.16.24	अरतिमति हि मम	2.243.1
अजननिर्योषितां	2.191.1	अलिमल्लिने	3.56.8
अतिरेक्त्वान्	3.46.1	अलिवलयहुंकृति	2.152.1
अदूरवर्तिनी	3.39.15	अधिकलभ्यानसंतान	3.390.1
अद्भुततुङ्गमूर्ति	2.271.1	अविरलगुरुशाखि	2.388.1
अद्भुतसंगरसागर	2.341.1	अविरलपुष्पवाण	2.276.1
अथ कलहंसललने	2.383.1	अविरलमदपायो	2.393.1
अथापि मधुः	3.65.1	असमं दधन्नय	2.320.1
अधिगुणधनुर्दण्डं	2.318.1	अस्तामाश्रिततुषार	2.398.1
अधुना घ्वनति	3.72.1	अत्या वक्त्रान्जमव	1.16.23
अधुना पञ्चषोः	2.50.1	अत्या वक्त्रेन्दौ	2.311.1
अधुना भवदीय	3.53.1	अहि विरहतता	2.60.1
अनाकृष्टस्य विषयैः	3.39.2	आकल्यं कल्पयित्वा	2.334.1
अनुदिनमपि हन्त	2.257.1	आकाङ्क्षति यदि	2.149.1
अनुसर हिमकर	2.234.1	आगतोऽसि धूर्त	3.59.4
अपयाहि पितामह	2.267.1	आताम्रत्वं वपुषि	2.107.1
अपरमणिगुण	2.104.1	आमारामपदैक	2.221.1
अपिसरिदधिपति	2.115.1	आदिस्रष्टा यः सर्वेषां	2.173.1
अवह्वर्यापि मधुरा	1.16.34	आद्यन्तल उषा	1.3.4
अभिनवतरदुर्मदो	2.387.1	आपदि दीनमनो	2.93.1
अभिनवत्रिकसित	3.30.2	आपातलिप्ता वत	3.55.1
अभि नागान् याति	2.354.1	आलानितगज	3.34.1
अम्यत्पता तु तरुणी	2.91.2	आवास. पर्णशाला	2.345.1
अम्यत्पतीन रस	2.215.1	आसाय प्रियमिह	2.123.1
अमंस्त ते दुर्नय	3.9.1	इति धौतपुरन्धि	2.289.1
अम्भोजनं व्याकोश	2.371.1	इक्ष्वीसुक्यादपरि	1.16.28
अयमत्र नृपः	3.3.1	इद वदनपद्मं	2.54.2
अयमनुनीय सर्वं	2.380.1	इमां बालां त्रासा	2.324.1
अयमरभ्यनङ्गीभ्यपि	2.337.1	इय सर्वे	3.39.7
अथि जड यतिबन्धो	2.200.1	इद किमु विलसति	2.315.1

इह वासकसजिका	3.17.1	करकलितनिशित	3.44.1
उक्ता वाचं नो दत्ते	2.262.1	करटिन्नबन्मद	3.26.1
उज्वलनिशाकरा	2.64.1	कर्मविशेषात्	3.71.1.
उत्तमं वनाविन	3.23.1	कलयति कोकिले	2.298.1
उत्तुङ्गस्तनकलश	1.16.5	कलयति पाण्डुर	2.103.1
उद्येह्यवत्रिदश	2.197.1	कलयति वैरि	2.179.1
उत्फुल्लाम्भोजास्याः	2.386.3	कलितकलङ्कशिति	2.311.1
उत्साहहेल्य	5.40.1	कथं जनस्त्वदालो	4.6.4
उदयं लब्धा	3.63.1	कस्य कृते कृतपुण्य	4.5.6
उदयाचलवप्र	3.56.2	कस्य नात्र	2.9.1
उदयाद्रेः प्रसरन्	2.386.1	कान्तिरिन्दुकौमुदी	2.279.1
उद्दाममारुतहत	4.5.5	काप्युद्गीवा प्रास्थित	2.382.1
उपगीतिकुरङ्ग	4.7.1	कामिनीभिः सुखं	3.39.12
उपगीतिगन्ध	4.7.3	कामेभ्यो निस्पृहं	2.34.1
उपदिश्यते तव	4.1.3	काष्ठे वा कनकेऽपवा	2.146.1
उपलट्टणस्वरूप	2.263.1	कीर्तिरिह भवतः	2.62.2
उर्मीभङ्गीर्निर्मिमाणा	2.135.1	कीर्तिस्त्व वज्रमा	3.54.1
उष्णिहीव संसृतौ	2.53.1	कुटिलतां धृतवती	2.270.1
एक एव क्षणो	2.251.1	कुन्दयष्टिं हृष्टः	2.121.1
एकैव भवति	4.8.5	कुन्दे विचक्रिजे	2.57.1
एकोऽपि बालचूतः	4.5.1	कुमारपाल देव	2.67.1
एतदमिनवभास्व	2.118.1	कुम्भसुवो जयतीह	2.127.1
एतस्या गण्डतल	1.16.15	कुरु कर्णा वितर	2.277.1
एतासां राजति सुम	1.16.16	कुरुते तरसा न	2.131.1
एवमपराधसंख्या	4.1.2	कुर्नतेऽविवेकाद्रति	2.73.1
एषा भवतः समरां	2.120.1	कुनलयमुदं व्या	2.295.1
ऐश्वकामुक्त कौस्तुभ	2.264.1	कुनलयेक्षणे	2.43.1
ओजसंख्या यदा	1.6.2	कूजत्कोपष्टिकोला	1.16.10
कङ्कालमाल	2.87.2	कृत्वा जगन्नयजयं	2.261.1
कङ्केष्ठिस्कन्धे कुमु	2.302.1	केतकीसंस्पृष्टैः	2.40.1
कथय किनियं लक्ष्म	2.293.1	केनलस्य न गिरेः	3.59.5
कनकरुचिर्वन	2.145.1	केव्यम्पखर्वगर्वात्	2.346.1

कैश्चिच्चार्याकैः	2.328.1	चपलाकेकरनयना	2.37.1
कोकिलवधूनां	2.260.1	चपले प्रयातु	4.8.3
कौतुकमात्रमेव	2.342.1	चलितैर्घटोद्भव	2.252.1
त्रिलया हीनं	2.31.1	चित्ते सरला	2.28.1
कचिल्काले प्रसरता	3.39.17	चिपहदरवट	2.388.3
कचिच्चु पदमध्ये	p.7	चुल्लुककुलजल	2.272.1
कचिदपि चूतलता	2.375.1	चुल्लुक्यवृपते त्वयि	2.193.1
कचित्पङ्कशङ्का	2.396.1	चूताङ्कुरा	4.7.4
कापि खैरं कूर	2.376.1	चौलुक्यनरेश्वर	2.360.1
क्षणविष्वसिनि	3.39.16	चौलुक्येन्द्र त्वं	2.291.1
क्षीणतन्तुर्मदिरहे	2.16.1	छत्रायमाणधरणेन्द्र	3.73.1
क्ष्माभृत्पुङ्गव कोश	2.321.1	छन्दोविचितेः	1.1.2
खड्गे पानीयमाल्हा	1.16.13	जगतां विमुः पृथु	2.242.1
गगनाङ्गणे कुमुद	2.126.1	जगणविहीना	4.1.1
गणानुदिष्ट्या	8.7.2	जगति जगत्रयोप	2.253.1
गता लाक्षारागद्युति	2.338.1	जनयति महतीं	3.44.4
गाढाक्रान्ता कुचयुग	2.275.1	जन्मस्नाने स चरम	2.290.1
गीतीनां त्रयमियं	4.8.6	जम्भारातीम	1.16.19
गीर्धीः	2.6.1	जय जिन	2.8.1
गुणलवेऽपि सुभग	2.160.1	जयति विजितान्य	4.24.1
गुरुगुणचिता	2.84.1	जयिनि दिगन्तात्	3.70.3
ग्रामेऽत्र पाप कलहंस	2.175.1	जर्जरसारिमथ्य	2.288.1
वटयसे ज्यया	2.233.1	जातास्तव द्विपत्	2.47.1
घनतमसि नष्टान्	2.209.1	जिनचरणसरसि	2.384.1
घनपरिमलमिलदलि	3.31.1	जिन त्वदीमहास	3.25.4
घनपरिमलसार	2.388.5	जिनपतिगुरुपद	2.139.1
घोराकाशे घनघोष	2.137.1	जिनपतिपदपङ्कज	2.388.4
चञ्चुःसौन्दर्यं मृग	2.356.1	जिनः स वः	2.10.1
चतुरभ्युराशि	4.2.1	जिष्णुर्विदेशो	2.177.1
चतुर्भाद्रादिकत्रिंशत्	7.72.2	जैनेन्द्रं मुचं	2.30.1
चन्द्रो मत्तकरी	3.13.1	ज्वलति सुभग	2.247.1
चपल न कल्प	4.5.7	उगलं उगलं सुभग	2.304.1
		तत्तिरिष्ट करिणां	2.86.1

तृप्तिरिह गगने	3.60.2	तृतीयरिपुभूयुजां	2.287.1
तथा तेन श्रुते भर्ता	2.20.1	त्वद्दृष्टेयं भवति	2.105.1
तदंदिपरिताडनं	2.364.1	त्वद्दनाप्रतो	2.45.1
तपालये घन	3.23.2	त्वद्दिप्रयोगे नवे	2.399.1
तृल्लङ्गणिमा	2.164.1	त्वद्द्वैरिभूपेरिय	3.8.1
तरुणतरणितेजः	2.992.1	त्वमन्जलोचने	3.25.3
तरुणाविषा	3.59.3	त्वमसि शरणं प्रसीद	2.208.1
तरुमूढगृहाः	3.14.1	त्वयि जलधि	3.44.2
तव गुणनिकरै	2.222.1	त्वयि तेजोभिरशेषं	2.87.1
तव पुरो नयनयोः	2.19.1	त्वं दधासि विभो	2.128.1
तव प्रमातृमिच्छ	2.82.1	त्वं नासि दृशोः पथि	2.259.1
तव मग्नकृतो दूरात्	3.39.3	त्वं निर्जितोऽसि निरख	2.344.1
तव द्विपापद्विपो	1.7.2	दधति तव चुलुक्य	2.258.1
तस्या नितान्तचप	4.5.4	दधासि धार्त्री विद	2.155.1
तस्याखस्तपुरंगा	3.33.1	दन्तघृतिधौत	2.147.1
तस्याः स्मरामि	2.87.3	दन्तमयूखाः शश	2.365.1
तारकामल्लिका	2.171.1	दन्तुरं कपिशानयनं	2.90.1
तावकीनकटके	2.141.1	दयितस्तवानु	4.5.3
तुल्येऽपराधे	3.39.18	दर्शनाद्यदीह संता	2.349.1
तुपारत्तंभार	3.61.1	दश धर्मं न जानन्ति	7.73.1
तृष्णां व्यज	2.87.4	दारेषु सुग्रीव	2.158.1
तेन शशिसुप्ति	1.16.33	दिक्कालाचनव	1.16.20
तैरेव धवलव्याजात्	5.40.2	दिक्षु चक्षुरनिख	2.283.1
व्यक्त्वा पुत्रकृत्त्र	2.322.1	दिग्यात्रासमये	3.49.1
व्यजत मनुजा जाते	2.294.1	दिनकरपतिशुचि	2.112.1
त्रिदिवं त्रजङ्गिः	2.217.1	दिशतीं दुग्ध	3.59.1
त्रिभुवनविजयाय	2.367.1	दुःखं मे प्रक्षि	1.16.29
त्वच्छत्रूणां विपिने	2.136.1	दुनोति वत तां	2.326.1
त्वत्सेनाभिः श्रुत	2.178.1	दुर्वारवैरिदन्तिनां	2.78.1
त्वदरिमुगदृशा	2.203.1	दूराख्यप्रमोदं	1.16.32
त्वदाखे कृतस्पृहा	3.25.5	दृष्यत्पाताल	2.227.1
त्वदीयपादपङ्कजे	2.278.1	दृष्ट्वा त्वत्पृतना	2.371.1

देव जगन्नयैक	2.353.1	निकृत्तिकलुषया	2.187.1
देव तवारिनरेश	2.301.1	निखिलकुवलय	2.205.1
देव त्वयि क्षमा	2.72.1	निखिलदीनदुःख	2.119.1
देवाना यः क्षैणैः	2.33.1	निजजीवितमात्र	2.99.1
द्विजातिजा विकल्पाः	3.70.1	नित्यं प्रणमत	3.42.1
धन प्रदानेन	1.7.3	नित्यं प्रतिगृह	3.68.1
धरामारं विभ्रल्लीलया	2.204.1	नित्य प्राक्पद	p.9
धीमता हि गुणो	2.117.1	नित्य लक्ष्मणाय	2.386.1
नतसुरकिरीट	3.73.2	निपतन्ति यस्मिन्	2.46.1
ननु भव कुसुमेपो	2.213.1	नियम्य गाढ	3.25.1
नमस्तस्मै महा	1.16.2	निरयमहान्ध	2.358.1
नभसि मृशं स्तनति	2.379.1	निरुन्धानस्तापं	2.323.1
नमच्छक्रश्रेणी	2.273.1	निर्ममे सपदि	2.256.1
नमस्तुङ्गशिरश्चुम्बि	1.16.7	निर्ममो भव विधेहि	2.352.1
नमस्त्यामि सदो	1.16.3	निर्वृतिं विधेहि	3.20.1
नमोऽस्तु वर्धमानाय	1.16.1	नृप कुरु करुणां	2.95.1
नयनविलसितै	2.91.1	नृपतिलक मातु	2.101.1
नरेन्द्रगणसेना	2.54.1	नृपते तव का	3.4.1
नरेन्द्र रुष्टे त्वयि	2.206.1	नृपवर भवदीय	3.15.1
न लभ्यते घनस्तनी	2.17.1	नृपवर रिपवस्ते	2.248.1
नववयसि विद्युक्तानां	2.165.1	नृप शैलशिला	3.2.1
नवसिन्दूरभासो	2.71.1	नृवर तव धनु	2.219.1
नवोदयं चिरा	3.11.1	नृवर यशसि मति	2.245.1
नव्ययौवननटस्य	2.232.1	नेक्षसे किमहो जल	2.330.1
नष्ट स्वकमियः	2.310.1	नेपथ्यानि निरस्यति	4.3.1
नष्टाङ्गे प्रथमं	8.5.1	नैतल्लक्ष्माङ्गे किमुत	2.230.1
न सूरिः सुराणां	2.170.1	नो जानीते कृत्वाकृत्यं	2.348.1
नाभीनिम्ना	4.4.2	नो भटसिंहास्ते	2.49.1
नाश्रापि यैश्चरण	2.100.1	प आद्यन्तलघुः	1.3.2
निःप्रत्युद्धं पुण्यां	2.385.1	पतिविरहे या	2.68.1
निःसामान्य तवेतद्	2.332.1	पथिक प्रयाहि	2.191.1
निःसारे संसारे	2.2.11.1	पथ चतुष्यदी	1.12.1

पयोनिधेरवाप्य	2.184.1	पूर्वान्तरस्रः (पत्यु०)	p.8
परभृजकृजितानि	2.299.1	प्रसुतीभयता	2.182.1
परन्मुदशर्म धर्मी	2.308.1	प्रगतसुरवर	1.7.7
परमं प्रसर्गमपि	2.212.1	प्रगतसुरविस्तर	2.296.1
परलोचनविहृद्	2.162.1	प्रगन्त भयबन्ध	1.16.14
परिभ्राभ्यदृष्टं	2.329.1	प्रगमद्विष्टसुर	2.268.1
परिमलद्विदुठन्	2.306.1	प्रणयतपरमिमं	2.174.1
परिहर नितर्ष	2.143.1	प्रणययति सखि	3.44.3
परिहर यत	3.52.1	प्रतिमुद्धरिद	2.246.1
परिटनोत्पला	2.76.1	प्रत्याह्वयाताप्यसि	2.138.1
परुपसान्द्रनचो	2.163.1	प्रत्यादेशादपि च	1.16.31
पर्णपातमान	2.81.1	प्रमुदितस्रनद	3.29.1
पर्याप्तं ततचामी	1.16.9	प्रवृत्तकारिविद्ववं	3.58.1
पश्यन्ति देव	3.39.1	प्रसरति तत्र सुभग	2.244.1
पश्य विविधवर	2.378.1	प्रसद्मजःस्वगित	3.7.1
पश्येन्नगवत्	3.6.1	प्रसृतनिनिन्दमास्ता	2.388.2
पद्मोष्णांशोरभ्यु	2.303.1	प्रसृमरगरिनर	3.28.1
पद्मिपादमिलो	2.313.1	प्रस्तारो नष्टमु	8.1.1
पादेन हता येन	3.39.4	प्राक्तनसुकृतसमूहे	2.343.1
पान्य अथ दयितां	2.65.1	प्राप्ते वसन्त	3.40.1
पान्याः शीघ्रं यात	2.381.1	प्रायः पुर्मासो	2.156.1
पापाम्यासात् कुटिलं	2.61.1	प्रायो दुष्कृतकर्मसु	2.357.1
पीनघनोन्नतवृत्त	2.400.1	प्राष्टदृष्टम्या	2.199.1
पुण्यपात्रे शुद्ध	2.18.1	प्रासादेषु त्वदरि	2.292.1
पुण्यपापजल	2.94.1	प्रियसखि मधुं मा	2.312.1
पुनर्मजेत् पुनर्	8.5.2	प्रीणिताखिलार्थि	2.335.1
पुरन्प्री सुपेशा	2.12.1	प्रोच्य पुपणि त्वन्नय	2.372.1
पुरुरवोनाहुपि	2.159.1	फलं कालामान्त	2.325.1
पुरो दिनपते	3.58.2	फाल्गुनमासे	2.25.1
पुष्कलमभ्युदगर्जित	2.130.1	वत चन्द्रिका	3.45.1
पुष्यचापसं चाप	2.394.1	वहुभिः किमाल	2.176.1
पुष्यशररम्यतनु	2.237.1	वाला कुतोऽपि	4.8.4

बोधितापि रम्यैः	2.185.1	मलयजरसल्लिप्त	2.914.1
मज धर्म	2.21.1	मन्त्रिगुरुलि	1.2.1
भवद्गुणकथा	3.57.2	महाकवि कालि	3.39.11
भवचरणयोः	3.58.3	मा कुरु संपदि	2.319.1
भवशतविरचित	2.373.1	माद्यद्गन्धद्विपानां	2.226.1
भाति मृदुपाणि	2.41.1	मानमृतामिदं	3.19.1
भाति सुनदने	3.60.3	मामद्वैतानुरागां	2.225.1
सुवनजैत्रमखं	2.70.1	मिथ्यादर्शनदिग्ध	2.97.1
सुवने दधदेक	3.56.1	मुक्तशेषविरो	3.39.9
भूमिभृतामङ्केषु	2.363.1	मुखविपुलाः पर्यन्ते	4.4.1
भृशमात्मवतः	2.85.1	मुञ्चत नूपुर	2.369.1
भैमे भवदरि	2.102.1	मृगनाभिविनि	2.333.1
ध्रमर सखे ब्रज	2.180.1	मृगरिपुः शशक	2.240.1
भातर्दृष्टा	2.7.1	मृत्युमुपैति यदा	2.236.1
भ्रान्तगृध्रवृन्द	2.144.1	मृदु वाच्य एष	4.5.2
भ्राम्यद्भ्रमर	2.189.1	यः श्लाघ्यः प्रतिदिन	2.377.1
भ्रूविलासदूरी	2.108.1	यक्षश्चक्रे जनक	1.16.6
मकरकेतुभट	3.12.1	यतिः सर्वत्र पादान्ते (यत्यु०)	p.6
मञ्जीरकणित	2.79.1	यत् किञ्चिद्दृश्यते	2.386.4
मणिरसनास्वनितात्	2.80.1	यत्प्रसादतो जय	2.106.1
मत्तद्विरेफपुंस्को	4.6.2	यदसरलतरभू	2.202.1
मत्ताडीनां क्षिप्र	2.285.1	यदि प्राप्तो बन्धं	2.317.1
मदनगजेन्द्रमद्भोदय	2.361.1	यदि वाञ्छसि कर्ण	3.44.6
मदनखिलोचन	2.153.1	यदि सा वत	3.60.1
मदसुखर	3.43.1	यस्य न कापि कला	2.114.1
मधुसङ्घचरी	3.62.1	यस्य न कुलमपि	3.67.1
मप्ये नताङ्गा	2.167.1	यस्य नैवार्पाः	2.23.1
मनसिज्जलीला	2.39.1	यस्य प्रभायात्	3.39.8
मनोभिरामाः	3.39.14	या घनान्धकार	2.111.1
मन्दापन्ते न सल्ल	1.16.27	यातोऽर्धं शरामृत्	2.42.1
मन तावन्तमेतदिह	6.20.43	या बभूव सदर्पा	2.56.1
मन्मलीयत मनः	2.29.1	या मनन्त्यानिष	2.133.1

कावद् केहीनादौ	2.55.1	वन्द्या देवी पर्वत	2.352.2
कावत्तुनामि पूता	4.6.3	वन्द्यैरेभा भरद्	3.10.1
का सुजनानामुत्त	2.132.1	वसुभ्यं द्रुत	3.64.1
सुगपत्सपुत्र	4.5.8	वदयितररफन्धरं	2.388.6
सुधिष्ठिते धर्म	2.157.3	वह्मं सुरभि	2.142.1
येन विधिप्रति	2.196.1	वह्मभा गोहिनी	2.13.1
ये विजितात्मानो	2.113.1	वशीकृतजगत्कालं	1.16.8
योपिनो विप्रेः	3.21.1	वसुधाधिपस्त्विह	2.210.1
यौयनेन वा	2.24.1	वहति न मन्द	2.140.1
एधयन् जन्मधान	2.370.1	वहसि गन्धकरटि	2.239.1
एजनीरमगप्रतिने	2.35.1	वाचं ध्यात्वाहती	1.1
रणसुधि नृपते	2.223.1	वारिदनुष्कारि	2.309.1
एतिफरमलय	3.32.1	विकास्तिवुसुमं	2.169.1
एम्पनितर्भ्या	2.186.1	विततघनतुषार	1.16.25
एगरोपमोह	2.83.1	विदग्धयूनां	3.60.5
एजन् वैः समरे	3.48.1	विद्वद्गणैरुचित	2.214.1
एजन् सत्वं तदेतच्	2.250.1	विनम्रसुररत्न	3.57.3
रिपुवनिताजन	2.125.1	विनयितमनसोऽपि	2.166.1
रुन्दोऽमन्दः कुन्द	2.386.2	विपरीतानि रे शठ	3.35.1
रुक्मी कान्ताभिः	2.216.1	विपुलेऽप्यम्बुधौ	3.38.1
रुक्मीलीलागां	2.201.1	विपुलोद्गीतिः	4.8.2
रुक्पते सरसि	2.44.1	विभ्रमसारधू	2.88.1
रुक्तानां फलिकाभिः	2.69.1	विघ्राजते खे	2.22.1
रुक्ताभ्यपयोधिः	2.36.1	विरचितकुसुमा	4.6.1
रुक्ताभ्यपशृतशूर	3.50.1	विरचितनिविबतरो	2.218.1
रुक्तासितान्ज	1.7.4	विरहनिदाघः सुभग	2.150.1
रुक्ताव्यति	3.39.6	विरहविधुर	3.44.5
रुक्तास्वकादि	1.6.1	विरहे नवे	3.27.1
रुक्तानिरीक्षण	3.18.1	विरहेऽप्यधिकं	2.14.1
रुक्ताभिः पीन	3.39.10	विलसदुरुतरवारी	2.889.1
रुक्तादिपादा	3.70.4	विललितचिकुर	2.269.1
रुन्दे कवि श्रीमारवि	3.39.5	विवसतोदीप्य	3.57.1

विविधमणिमेखला	2.391.1	श्रीचौलुक्य क्षितिप	2.241.1
विशदवृत्तलब्धा	2.89.1	श्रीमत्पार्श्वनाथ	2.48.1
विशालभाललोल	2.397.1	श्रूयतां नृपकुमार	2.362.1
विशालवंशा	3.60.6	श्रेयासि बहुविघ्नानि	1.16.30
विषमाद्य एष	2.96.1	पः सर्वगो व्याचलः	1.8.3
विद्वर नितम्बविम्ब	2.235.1	संप्रति शिली	4.7.2
वीक्षितोऽप्येष	3.36.1	संप्राप्ते मधुसमय	2.280.1
वीणानिनादानु	2.129.1	संप्राप्तेऽस्मिन् जगत्	2.300.1
वीरजिनेन्द्र	3.5.1	संवृत्तोऽयं संव्याकालः	2.266.1
वीर तवासिपथेन	2.265.1	सकल्लसुमतां रक्षायै	2.98.1
वीरवरेण्य रण	4.8.1	स किं वद नीच	2.116.1
वैरिभ्रानां तयोच्चा	1.16.12	सखि भवति भव	2.224.1
व्योमनि सागरतीरे	2.75.1	स जयति कुमारपालः	8.7.1
शङ्खोदरुचा	3.66.1	सततनमत्पुरंदर	2.350.1
शत्रौ मित्रे ह्यर्धे	2.249.1	सततविकाससमु	2.183.1
शरदापातेय	2.151.1	सत्कारिणिकारचित	2.231.1
शशधरपादा	3.70.2	सत्वं रम्याभोगा	2.74.1
शशधरवदनं	2.220.1	सदलंकृतैः	3.47.1
शशिवदना	2.32.1	सद्गुणरत्नरोहण	2.347.1
शश्यासे रति	4.4.3	संतोषधनानां	2.190.1
शश्यासे व्यसन	2.305.1	सन्ध्यान्ते प्रतिदिश	2.340.1
शिलीमुखतति	2.134.1	सपदि बलिन्नुपान्	2.68.1
शीतरुजान्योऽन्य	2.77.1	समदनागेन्द्राणां	2.228.1
शीतरुजा विधुत	2.281.1	समशत्रुमित्रतां	2.66.1
शुक्लशिखरिणि	5.17.2	समाधिपयोधि	2.172.1
शुलं वरुं तु गाढं	1.16.22	समुद्रतधरिनी	2.229.1
शुष्य परमोपदेश	2.297.1	समुद्रसरशन	2.198.1
शैरलाडीनिराशा	2.58.1	सम्पद्धानचरित्र	2.109.1
शोभते धनुर्लतेव	3.24.1	सरसिजवक्त्रा	2.168.1
शौर्यमृगेन्द्र शुद्धस्य	2.368.1	सरसि सरसिबं	2.307.1
श्रय विशुद्धधिया	2.331.1	सरितां कर्मितुः स्व	2.284.1
श्रीचौलुक्य किम	3.59.2	सर्पहृदयेन्द्रमर	2.148.1

सर्पद्विस्त्रव दिग्जय	2.124.1	सौरभपाण्डिम	3.69.1
सर्गः सर्पलो	1.3.1	स्कन्धे विन्ध्याद्रि	1.16.21
सर्पेया विरिधि	3.22.1	स्वलितमचसि	2.181.1
सर्वातिरिक्तं लावण्यं	3.39.13	स्तानितबोरघोषा	2.188.1
सर्पिर्देवैः	2.15.1	स्पर्शनमात्रवशात्	2.59.1
स वः पातु कुन्द	2.38.1	स्यूष्टं त्वयेत्यप	1.7.1
स श्रेयासि श्रेयांसः	2.52.1	स्त्रीतनन्यगन्धलुब्ध	2.254.1
सस्यूह इव त्वयि	2.239.1	स्रुष्टदुज्जलवकु	2.316.1
सह धनुषा समदो	2.351.1	स्रुति च दक्षिण	2.255.1
सा काङ्क्षलन्यमेव	2.339.1	स्रुर्जति संग(प्रदोषे	2.282.1
साधुचरणाम्भोज	2.26.1	स्रर इव शयितः	3.16.1
साधु समाधाववि	2.122.1	स्मितकुलशिरीष	2.401.1
सारङ्गाणां न कुल	2.306.1	स्यादस्थानोपगत	1.16.18
सिंहावलोकितार्थेषु	7.57.2	स्याद्वादायुतमुदिते	2.110.1
सितमहसि धवल	2.192.1	स्रभर्तृभक्ता	2.27.1
सिद्धनरेन्द्रनन्दन	2.274.1	स्रस्वागमाचार	2.154.1
सुनिश्चित नः पर	1.1.3	स्रादु स्रुष्टं च सल्लि	1.16.26
सुभग तव नव	3.30.1	स्रामिन् जिनवर	3.41.1
सुभग त्वयि ह्र	2.395.1	ह्रताद्वार्योचितात्	8.7.4
सुभग सुखदं	2.207.1	ह्रत्वा ह्रत्वाघमन्थेन	8.7.3
सुभग हे सरभसं	3.59.6	हरन् सर्वां भोज	2.286.1
सुभ्रु भवदीप	2.92.1	ह्रस्वाक्षेपैर्वारिवारं	2.359.1
सुंतासुश्शिरोनिघृष्ट	1.16.17	ह्र हा पान्यवीभिः	2.51.1
सुतासुश्शिरोरत्न	1.16.4	ह्रस्तो ह्रस्ताप्रसं	1.16.11
सेयं साक्याह्वा त्वयि	2.327.1	ह्रतह्रदयः खलु	2.195.1
सैदिकेयमय	2.161.1	ह्रदि प्रविष्टा	3.60.4
सौम्यैतस्याः किं	3.51.1	ह्रीविनियघ्नण	2.355.1

III. Index of Prakrit Stanzas.

अंगचंगिम	6.19.1	उअ महसमओ	4.28.1
अंगय कुडिअ	7.28.1	उअ वणावलिआ	7.68.1
अंगुलिआहिं ललिअं	4.10.1	उअ वयंस वित्त	4.27.1
अइचंगंगइं मोरइं	6.32.1	उअरडा खवलउ	5.35.1
अच्छउ ता उअभउ	7.39.1	उच्छलंतछप्पय	4.89.1
अजवि नयण न	5.28.1	उज्जागरओ कवोल	4.77.1
अहुलहुविरइआ	7.3.4	उज्जागरकसाय	4.55.1
अयं भासइ अरहा	1.1.1	उण्हय अभयमऊह	7.50.1
अणुरयणि चंदकिरण	4.23.5	उद्दाइअझंझानिल	4.87.1
अमरपुरसुंदरिहिं	7.69.1	उन्निहकमल	3.73.3
अलओ वउओ	5.25.4	उन्निज्जउ मायंद	4.80.1
अलि मालइपरि	6.20.37	ए नामनिवद्धा	5.25.5
अलिरवगीइं	6.19.13	एकु पसारइ जइ	7.54.1
अवमनिअदुड	5.2.1	एत्तहे गअभरा	7.12.1
अविरलवाहवारि	4.66.1	एथु करिमि भणि	6.19.42
अरिरिअइं	6.19.38	एह छलिअदेह	7.72.1
अविहडअवरो	4.87.6; 5.27.1	ओअह तुज्ज विरहे	4.70.1
असोअमंजरी	5.11.1	ओ चलचलंतिआ	6.19.33
अइरुड दउइ	5.6.1	ओ दामाईं रयंतीइ	4.23.4
आमुल वि वहु	5.29.1	ओ भइकवंधु	6.20.34
आयामपधवल	7.22.1	ओ रणनंत	6.20.5
इंदइ तुइं शुणि	5.38.1	कइअहिं होएसइ	6.30.1
इअ उवजाइहिं	6.16.1	कइलासतुलणपय	4.42.1
इअ नारिहिं	6.15.1	कंरुण किंकिणि	4.69.1
इअ वणराइहिं	6.17.1	कंकेहिउपाभरण	6.20.46
इइ माळा गाहाण व	4.22.1	कंचणभूसण छइअ	7.35.1
इइ माहवि वम्मइ	6.19.50	कंपिअ निअनि	6.19.19
उअ अच्छरा	7.62.1	कअल्लेशानिल	6.20.54
उअ रांधाइइ	4.14.1	करमभग्गा मग्गु	5.36.1
उअ पोम्मयय	1.10.2	कअउधउ गुण	7.2.1

कमला तिर्हि लड्डु	4.5.11	केसरकुरवय	4.82.1
कमला उलिता	4.5.9	कोअंडं पसूण	4.57.1
कमलिणिपासि	6.19.17	कोइलकळखु	6.19.26
कर भसोअइळ	6.20.31	कोइलावळिकर	6.19.30
करवालपहारिण	6.19.55	खंदुगयनिदु	4.40.1
करवयपगइर	5.7.1	खलिअकखरतं	6.20.4
करिमपरसुओ	7.64.1	खीरसमुदिण	5.33.1
काळसभवतवरिस	4.1.4	खेलिरतामिणी	4.33.1
कवणु सु धनउ	6.19.49	गज्जइ षणमाला	6.20.3
कविं हंसिहिं	6.19.3	गज्जंती गीदो	4.63.1
कामिणिदिअवसरो	6.20.24	गयघडतुत्प	7.42.1
कामे कामाहिं कमियं	2.157.1	गयणुपरि कि न	4.87.3
काली कमली मेहा	4.5.10	गयपत्तपरिगह	7.21.1
काली रत्तडी	6.19.23	गलिअंजणषवले	4.25.1
कालो हरो कुबेरो	4.13.3	गदिरु गज्जइ	5.18.2
किं अज्जवि मार्गं	7.48.1	गाम्बि पट्टणि	5.22.1
किं झइळ तिण	7.36.1	गुणविवज्जिइ	5.19.3
किउ उरि लच्छिहिं	7.4.1	गुरुअ धिअ एअ	1.6.3
किचिउ वण्णवं	6.19.43	गोरडिअहिं उव	6.20.8
किचि तशरी	5.37.1	गोरीइ चिइर	4.19.1
कि न फुळइ	4.87.10	गोरी गोट्टी दर	6.21.1
कुइ धन जुआ	6.19.36	गोरोअगगोरी	6.20.12
कुमुअकमळहं	5.18.1	गोपीअगदिजंत	5.4.1
कुवलपवित्त	1.7.6	घणरवदूसडा	6.19.25
कुवलपदलनपणे	4.48.1	घणसारु मेळि	7.3.1
कुविदो मयणो	6.19.51	घोलिरतवपट्टवु	6.20.40
कुसुमंतरि	6.19.8	चउळडुपरि	4.13.5
कुसुमालहपिअ	4.85.1	चंदणयं पिडु	4.46.1
कुसुमगमु	7.37.1	चंदुज्जो	3.70.5
कुव कण्ण कळिग	6.21.2	चघरि चारु	7.47.1
केआएळु	6.20.1	चरणकमळअणो	4.62.1
केलाससेळ	4.9.1	चरणेण वि नव	4.83.2

चारुचपयरुइ	7 71 1	जा वलमडप्फरेण	4 15 1
चाण चएसु	4 52 1	जावयरसरजिअ	7 51 1
चूअमजोरि मजु	4 61 1	जासु अमहि षणु	5 21 1
चूडल्लउ चुण्णी	6 22 3	जीए लगोइ चदण	4 78 1
चूडल्लउ वाहोह	6 22 1	जुइईण नयण	4 11 1
चोळुळ तुन्न नयरी	4 23 2	जूहाउ व बूहाओ	4 23 1
छुइखामु वि	6 19 7	जे आवि मदेत्ति	2 157 4
ज निर मुद्धिआइ	4 41 1	जे तुह पिच्छहि	5 34 1
ज जाइहि	6 19 9	जेथु गज्जहि	5 21 3
ज धणलोअण	6 19 21	जे निअहि न पर	6 27 1
ज सहि वोइल	6 20 10	त तेत्तिउ बाहोह	6 23 4
जइ अ झल्लकहि	4 87 5	तणुअगिहि लोअण	7 26 1
जइ गगाजलि	6 20 49	तणु नव चपयमाल	6 20 16
जइ जाहिं सुरसरिअ	7 55 1	तरल दीहत्तणेण	4 45 1
जइ तुइ महु कर	4 87 11	तरुणिइणिगड	4 87 8
जइ न हससि न य	7 15 1	तरणीकिलिक्किचि	6 20 55
जइ वोळइ धण	6 19 2	तहि सुमयहि	6 20 6
जइ बथुआण हेडे	4 87 12	तहि मुद्धहि नेहधहिं	7 6 1
जइ यम्मइ गोरडी	6 20 21	तारावलि भणि मा	6 19 29
जइ वि सखु न	6 24 1	तुगो रगो भिगो	5 25 3
जगु नासेसु नि	6 20 47	तुह असिलड्डिहिं	5 39 1
जइ जइ नि	6 19 54	तुह गुण अणुदिणु	6 20 32
जइ सरोवरि	7 32 1	तुह चडिण भुअ	6 20 45
जसु अतुलिअ गय	7 16 1	तुह दसण तर	7 24 1
जसु पारु लहति	7 7 1	तुह पयावेण	4 51 1
जसु सुअवलु	7 44 1	तुह पुइईसर	7 57 1
जसु लोहचक्किण	6 20 13	तुह मार मारकिदी	6 26 1
जइ जइ तुइ पइ	4 17 1	तुइ मुहल्लायण्ण	6 20 56
जइ ष्ठाउ ओइण्णे	1 7 5	तुइ रणि नट्ट रसा	7 28 1
जइ तुइ पवयणु	7 19 1	तुइ रिउणो निरसता	4 18 1
जहिं धडिअ उप्फु	6 20 23	तुइ रिउराय	4 13 1
जहिं छजइ नर	5 30 2	तुइ रिउ वणमय	7 29 1
जा निन्ननिइणि	7 17 1	तुइ निजयपयाण	4 26 1

तुह विरहिं सा	6.20.44	नहयलभि सयळ	4.79.1
तुहं उज्जाणि मा	7.9.1	नहयलवराह	6.19.46
ते जि पंढिअ	5.20.3	नहलच्छिभाल	6.19.48
तोडिअगुडमुह	6.20.26	नारिहं वयणुछइं	7.18.1
दहिअकखयघण	7.30.1	नासंतिहिं समरा	6.20.39
दारविवजिअ विसय	7.31.1	निअइ झुणइ	6.19.10
दारुणदेहदाहप	4.86.1	निअजुवई गणदु	7.60.1
दिव्य कहिं ते मत्त	5.21.2	निअवि वयणु	6.20.2
दीसइ उववणि	6.20.15	निक्कंदल कय	4.87.2
दीसइ सुरपधु	6.19.44	निच्छइं पिअसहि	6.20.27
दीसए एस तरुणि	4.47.1	निच्छिवि करिणि	5.15.1
दीहरच्छिआए	6.19.34	निज्जाइअइ जत्य	4.76.2
दीहरमुअदंड	7.52.1	निदह्व डह्व	5.31.1
दुदमरिउमहि	7.41.1	निम्भरदलिअ	4.88.1
दुद्धरवारिखुडि	4.31.1	निम्मलनाणविट्ठि	4.35.1
देन्निखवि वेळ्ळडी	6.19.20	निम्मलि गयणि	6.19.16
धवलनिहेण	5.32.1	निसुणिअ माई	6.20.20
नच्चाविअचंदण	4.53.1	पंडिगंडयल	4.87.7
नच्चिर कीरमिहुण	4.65.1	पई वियु तहि	6.19.4
नच्चिरु किसलकरि	7.10.1	पइ ससिवयणिए	6.28.1
नमिरसुरासुरिंद	4.31.1	पच्चसगयवरु	1.10.1
न मुणिज्जइ गलाउ	4.38.1	पडिहअवडुविह	7.15.2
नयणविलासिण	7.40.1	पत्तउ एडु वसंतउ	6.20.36
नरवरिंद तुह	4.36.1	पत्तलच्छि सुदयं	4.27.2
नरु लच्छिविव	7.34.1	पनमध पनयपकु	4.1.5
नवकपलीपत्तिहिं	7.20.1	पयडिअलल्लणमय	7.56.1
नवकुवलपनयण	6.25.1	परगुणगहणु	6.31.1
नवकोइलरवा	4.83.3	परनरमुहपेच्छण	6.19.53
नरघणभमभमत	5.30.1	परहुअपचमसवण	4.87.4
नयघणमालिअत्ति	4.58.1	परिमललुद्ध	4.72.1
नवचंदलेह	7.65.1	पडिअ केस	6.20.51
नवमयरंदपाण	4.71.1	पवणपहल्लिर	4.16.1
नहकोलस्स व	4.20.4	पसरदु वई	7.61.1

IV. Index of Sanskrit Metres

The following metres are mostly Catuspadis i.e., metres of four lines each. The letters within brackets stand for the well-known Akṣara Ganas, showing the composition of a single line in the case of Sama Catuspadis, of two lines forming a half in the case of Ardha samas and of all the four lines in the case of Visama Catuspadis. Mere figures within the brackets indicate the number alone of Akṣaras or Mātras as the case may be in a line or lines irrespective of their quality. The few Dvīpadis (metres of two lines) are shown by the letter द्वि = Yati.

अक्षरवि (ममभवन)	2 196	अर्थो व दण्डक (नन + 3र)	2 388 2
अक्षरोपपदा 8 पद्वि		अलोका (ममभवन, y 7)	2 221
अक्षि (सजल)	2 96	अवपातिका 8 आपातिका चारदासिनी	
अथलक्षवि (5न + ल)	2 269	अविवध (ननभवनलन)	2 297
अथला 8 सुपदा		असोऽपुष्पमञ्जरी दण्डक	
अथसुव (रसमलय)	2 128	(any pairs of गल)	2 398
अथिद्विधा (9न + ग)	3 31	असोका (ममभवन)	2 152
" द्वि (9न + ग, 9न + लग)	3 32	अथललित (ननभवनमननलय or	
अथिदासिनी (ससजमभवनग)	2 289	ननभवनमननलय y 11)	2 358
अथदकीदा 8 सौम्या and अथोवि		अथवाधा (ममभवनग, y 5)	2 230
अथदलेया (ननभवनयय, y 6,5)	2 312	अथव्याजरी (वजनग, जताग)	3 8
अथदसकर (any pairs of लन)	2 397	अथव्याजिका (6 + भग, 8 + भग)	3 20
अथदुष्टर (रथलग)	2 73	अथवीड (ममभवनमननलय, y 13)	2 378
अथदण्डक (ननलय, ननवर)	3 10	अथवीडि (6 + ग, 10 + ग, 14 + ग,	
अथदण्डक 8 अथिद्वि		18 + ग)	3 43
अथदा (नननवरलय, र)	3 20 4	अथवा 8 गाथा (द्वि)	
अथदान्विदा	3 59	अथुवदना (ममभवनला)	2 238
अथदासिनी (नननलय, y 7)	2 220	अथुवदना (ननवर)	2 158
अथदाह (म + 6न + भग, y 9,6,6)	2 377	अथुवजा (लनग)	2 134
अथनया 8 अथुवदना		अथुवा (सलय, ससलय)	3 26
अथिध (म or न)	2 11 com	अथुवला 8 सुदी	
अथिधुयी (नलय)	2 32	अथुवला (रसजभर, y 8)	2 313
अथिधक (ननभवन)	2 215	अथुवला (ननवर)	2 165
अथिधया 8 अथुवदना		अथुवलाका (नन + any पदमात्र)	2 401
अथिधयाता (13 + ग, 10 + ग, 14 + ग,		अथुवलाका 8 आहदासिनी	
6 + ग)	3 14	अथुवलाका (ममभवन)	2 118
अथिधुयि 8 अथुवदना		अथुवलाका 8 आहदासिनी	
अथिधुयि (नन + 8र)	2 308	अथुवलाका (ममभवन)	2 93
		अथुवलाका (नन)	2 92
		अथुवलाका	3 57

रेहइ तुह करि	6.20.11	ससिणा रयणीए	6.20.7
रेहहिं अरुणंति	5.8.1	सहि पंकोपनु वि	6.19.37
उंघइ सायर	6.20.9	सहि वरुओ	6.19.14
ललिअविलासो	7.5.1	सहि विजुलअ	7.45.1
छापणविन्भमं	5.14.1	सा तसु वैट्टिआ	7.67.1
छुडिदु चंदण	5.23.1	सा वाळा तुह	4.17.2
लेहि वीण	6.19.6	सायर रयणायर	5.5.1
वंसो वित्तो बालो	5.25.2	साहीणो चित्तण्युओ	4.54.1
वज्जहिं गज्जिर	7.43.1	सिंदूरिअगुरुकुंभ	6.20.25
वणफलमरसं	4.29.1	सिद्धत्यपुलय	6.19.24
वणलठिठकणय	6.19.47	सिरिकुम्भवाळभूवइ	4.20.2
वम्भीसाकंचण	4.76.4	सिरिकुम्भवाळ मुंचसि	4.23.3
वयणु सरोजु	6.20.50	सिरिमूळराय तिहुअण	4.21.1
वरजाइ सरंतहुं	7.11.1	सिरिमूळराय तुह विस	4.23.6
वानो बुहो विसालो	7.3.3	सिरिवद्धमाणजिण	4.20.1
वायाळा फरुसा	6.22.2	सिरिसिद्धरायनंदण	4.23.7
विज्जुठमेहमज्जि	6.20.28	सुंदरु तं फिउ	6.19.52
विरहरहकइं	7.46.1	सुणिपि बसंति	5.16.1
वोद्रहद्रहग्मि	1.7.6A	सु तव सुदु वर	7.63.1
संतट्टुहं मयगलहं	6.20.29	सुररमणीअण	5.3.1
सकारण सिरसा	2.157.2	सुरवड्डमहुअरि	5.24.2
सग्गु पडुत्तिहिं	7.38.1	सुरसपितुंग	7.49.1
सजया विजया	7.58.1	सो जयइ अजळ	4.20.3
समय मयगळ	5.20.1	सो जल्लिअउ मय	6.20.35
समरमहोअहिमुम्भड	4.20.5	हंसि तहारउ	5.9.1
सयल्लसुरासुरिंद	4.73.1	हंढो जुआणय	4.23.8
सयलाओ जाईओ	5.3.2	हणिअदुजीह	7.8.1
सयल्ल वि दिणु	7.13.1	हयल्लुरखणि	4.91.1
सयवत्तयं	4.32.1	हरइ जम्मसय	4.76.3
सरसयरसुरहि	4.90.1	हा खामोअरि	4.76.1
सल्लइपल्लव	6.20.48	हिंडइ सा धण	6.20.33
सवणनिहिअ	4.87.9;5.27.2	हेरंवो नीणो	4.13.4

IV. Index of Sanskrit Metres

The following metres are mostly Catuspadis i.e., metres of four lines each. The letters within brackets stand for the wellknown Aksara Ganas, showing the composition of a single line in the case of Sama Catuspadis, of two lines forming a half in the case of Ardhā samas and of all the four lines in the case of Visama Catuspadis. Mere figures within the brackets indicate the number alone of Aksaras or Mātras as the case may be in a line or lines irrespective of their quality. The few Dvīpadis (metres of two lines) are shown by the letter द्वि y = Yati

अक्षरचि (भभभग)	2 196	अणव दण्डक (नन + 9र)	2 388 2
अक्षरोपपदा 8 पक्षि		अलोला (मसमभग, y 7)	2 221
अक्षि (सजस)	2 96	अवपातलिका 8 भापातलिका चारुहासिनी	
अचलपृति (5न + ल)	2 269	अवितथ (नजभजलग)	2 297
अचला 8 सुवक्रा		अशोकपुष्पमञ्जरी दण्डक	
अधुत (रससलग)	2 128	(any pairs of गल)	2 398
अतिरुचि (9न + ग)	3 31	अशोका (नसनग)	2 152
” द्वि (9न + ग, 9न + लग)	3 32	अश्लक्षित (नजभजभजभलग 01	
अतिशायिनी (सलनभजग)	2 289	नजभजभजलग y 11)	2 358
अनङ्ग्रीडा 8 सौम्या and ज्योति		असवाधा (मसनग, y 5)	2 230
अनङ्ग्रीडा (नसममय, y 6,5)	2 312	आरयानकी (ततजग, जतजग)	3 8
अनङ्गरोध (any pairs of लग)	2 397	आपातलिका (6 + भग, 8 + भग)	3 55
अनुष्टुप (रलग)	2 73	आपीड (भनसमननलग, y 13)	2 378
अपरमक (ननरलग, ननर)	3 15	आपीड (6 + ग, 10 + ग, 14 + ग,	
अपरमक 8 भद्रिका		18 + ग) 3 43	
अपरा (नरजनरलग, र)	3 25 4	आर्षा 8 गाथा (द्वि)	
अपरान्तिका	3 59	इन्दुवदना (भजसनलग)	2 238
अपराजिता (ननरसलग, y 7)	2 220	इन्द्रवशा (तलर)	2 158
अपराह (म + 6न + सग y 9,6,6)	2 377	इन्द्रवशा (ततग)	2 154
अप्रमेया 8 भुनगाप्रयाग		इला (सलग, सससलग)	3 26
अप्रिय (म or न)	2 14 com	उज्ज्वल 8 मुदा	
अभिमुखी (नलग)	2 32	उज्ज्वल (ससनभर, y 8)	2 313
अभ्रक (तभनजग)	2 215	उज्ज्वला (ननभर)	2 166
अभयशा 8 चराख		उल्ललिका (नन + any पञ्चमत्र)	2 401
अमृतपारा (18 + ग 10 + ग, 14 + ग		उत्तरान्तिका 8 चारुहासिनी	
6 + ग) 3 44		उत्थापनी (दभनलग)	2 148
अरविन् 8 कलभापिणी		उपलमलिका 8 कामलता	
अण दण्डक (नन + 8र)	2 388	उत्सुक (भभर)	2 93
		उत्सुक (भजस)	2 92
		उदाप्युष्टि	3 57

उद्गवा (सजसल, नसजग, भननलग, सजसजग) 3 45	करिणी (मससग; सभभस)	3 13
उद्गीति (27 30 द्वि) 4 8	करिमकरभुना (नननयलग, y 7)	2 223
उहाम दण्डक (नन + 13र) 2 398 6	कलभापिणी (नजजभर)	2 255
उद्धत (मससग) 2 124	कलहसा (नभजय)	2 160
उद्धता (रसग) 2 56	कलिका (भभग)	2 59
उद्धरण s सगत	कलिका (रससग)	2 121
उद्धरिणी s वसन्ततिलका	कलिका (10 + गग, 6 + गग, 14 + गग, 18 + गग)	3 44
उपगीति (27 द्वि) 4 7	कल्याण (मममम)	2 173
उपचित्रा (सससलग, भभभगग)	काञ्चन s कल्याण	
उपचित्र (ननननगग)	काञ्ची (मरभयर, y 11)	2 300
उपचित्र (4 ex ज, 4, ग + 2 + 2 + ग) 3 66	कान्ता s स्वलित	
उपच्युत (ननर)	कान्तोत्पीडा s जलधरमाला	
उपचाति (सकर)	कामकीडा (ममममम)	2 262
उपस्थितप्रचुपित (मसनभगग, सननरग, ननस, नननजजय) 3 48	कामदत्ता (ननरय)	2 187
उपमालिनी (ननतभर, y 8)	कामवाण दण्डक (any त + गग)	2 399
उपस्थिता (तजजगग)	कामलता (भरनभभरलग)	2 342
उपस्थिता (तजजग, y 2)	कामलतिका (भय)	2 41
उपहासिनी (10 + लदलद)	कामावतार (तततत)	2 167
उपेन्द्रचक्रा (जतनगग)	कामिनी (रजर)	2 106
उर्वशी (नतततग)	कामिनी (र, जरलग)	3 20
उपिता (जतजग)	कामुकी (om + ग)	2 266
उपिण्क (रजग)	कामुनी (5स + ग)	2 267
ऊनित (रससतजजग, y 10)	कुटज (सजससग)	2 212
ऊपभ (सजससय)	कुटिल (मभनयगग, y 4, 6)	2 241
ऊपभगनविलसित (भरननग, y 7)	कुटिलगति (ननतग; y 7)	2 202
एकरूप (मसजगग)	कुन्तलतन्वी s पङ्क्ति	
पूला (सजननय, y 5)	कुमारललिता (जसग, y 2)	2 54
औपच्छन्दसक (6 + रय, 8 + रय)	कुमुदिनी (भननग)	2 123
कङ्कटि दण्डक (नग + 13र)	कुमुदनी (रयनय)	2 180
कच्छपी (रन) 2 44	कुमुदती (नयग)	2 68
कथागति (तरभनजभर, y 7 7)	कुरन्तिका (मतनजभर y 0, 7)	2 311
कनक (मसस)	कुवलयमाला s पणन	
कनकप्रभा s नन्दिनी	कुसुमविचित्रा (नयनय)	2 168
कन्या (मग)	कुसुमसमुदिता s कुमुदनी	
कमलदलाक्षी (नयनलग)	कुसुमाक्षरण दण्डक (any स)	2 395
कमलमुषी s क्षमिमुषी	कुसुमितलतावेष्टिता (मयनयय, y 5, 6)	2 302
कमलविद्यासिनी s वामरस	कविरव (सयसय)	2 191
कमलाक्षी (ननससग)	कन (भयससय)	2 260
	केजुननी (सजसग, भरनगग)	3 7

केलि दण्डक (गा + 12र)	2 390	चन्द्रोद्घोत (ननमरर, y 8)	2 247
केता (य)	2 12	चपल (नजजयनतननग)	2 375
केसर (ममनवरर, y 4,7)	2 306	चपलगति (भमसभनननलगा)	2 363
केकिलक (नजभजननलगा, y 7,6 or 8,5)	2 298	चपला s हरिविलसित	
कोदुम्भ (मतसरग y 5)	2 216	चपला s त्वरितगति	
कोमललता (मतसरतग, y 4,5)	2 285	चपला गाथा s गाथा	4 5
कोठ (जससय)	2 193	चपलावपत्र	3 36
क्षान (यमनसरतस, y 6,6)	2 317	चम्पकमाला s रुमवती	
क्षौद्रपदा (भमसभननननग, y 5,5,8)	2 372	चड (ममनजभर, y 4,7)	2 305
क्षमा (ननतरग, y 4)	2 200	चलश्रुति (नननननग)	2 268
क्ष्मा (ननमरग, y 7)	2 203	चलनेत्रा s उज्ज्वला	
खज्ञा (10न + ग, 9न + लग)	2 29	चारुहासिनी	3 60
" " (द्विपदी)	2 30	चित्र (भनग)	2 62
गजलुलित s कुसुमविचित्रा		चित्र (रजरजरग)	2 279
गाथा (30,27 द्वि)	4 1-5	चित्रक (नननरनरनलगा)	2 362
गान्धर्वी (ममग)	2 52	चित्रगति (भभभग)	2 114
गिरा s शफरिका		चित्रपदा (भभगग)	2 75
गीत (30 द्वि)	4 6	चित्रमाला (मभनततगग, y 7,6)	2 339
गुणलयनी (नसगग)	2 84	चित्रलवा s सिद्धि	
गुणलया (सभ)	2 37	चित्रलेखा (मतनययव, y 4,7)	2 303
गौ (ननभभर)	2 257	चित्रा (16 Matras, ल for 5,8,9)	3 64
गौरी (ननतरग)	2 213	चित्रा (मममयय, y 8)	2 249
गौरी s प्रमुदितवदना		चूलिका s भतिरचित्र	
घनपङ्क्ति (सगग)	2 31	छाया (यमनसरतग, y 6,6)	2 325
घण्टकाल दण्डक (5ल + anyर)	2 391	जया (मरसरलगा y 7)	2 226
घण्टदृष्टि दण्डक (नन + 7र)	2 387	जया s नन्दिनी	
घण्टदृष्टिमपात्र s घण्टदृष्टि		जया s विद्यासिनी	
घञ्जला s चित्रा		जया (यलग)	2 29
घञ्जलाक्षी s प्रमुदितवदना		जयानन्द (यमनसरग, y 6)	2 273
घनतरङ्गति (रजतनननस)	2 349	जलधरमाला (मभसम, y 4)	2 178
घनकान्ता s वैश्वदी		जला (वर)	2 47
घनमाला (ननममयय, y 7,4)	2 307	जलोद्गतगति (जसजस, y 6)	2 169
घनलया (नसरग)	2 207	जीमूत दण्डक (नन + 11र)	2 388 4
घनलया (मरमयय, y 7)	2 200	ज्योति (32ल; 16ग, द्वि)	3 52
घनलया (मममयय, y 7)	2 201	ज्योत्या (मरमयय, y 7)	2 27
घनलया (मभनययय, y 1,7)	2 304	तटी (मर)	2 34
घन्यावगा s शशिकला		तटि s. गृही	
घन्यारण (रनभस)	2 161	तल (ननमर)	2 165
घन्यारण (ननरयग)	2 05	तनुमप्या (नव)	2 36
घन्यारण (यमरग, y 6)	2 04	तन्वी (भजनसभननद, y 12)	2 365

वरंग (नननननर)	2.352	निःश्रेणिका s. श्येनी	
वरंगवती s. कामिनी		निवम्बिनी (र; जरजरज)	3.22
परल (नभरसजजग)	2.331	नितम्बिनी s. मालभारिणी	
परम्पौरद्वेन्दु (6स + ग)	2.333	निलया (नननग)	2.115
पामरस (नजजय)	2.183	निता (ननररर; y.13)	2.314
पर (ससस)	2.98	नृचगति (8Mātrās + गग + 4 Mātrās + गग; y.12)	3.72
पारका s. निशा		नृचललित (भजसतनभजसतनभय)	2.383
तणक (रजरजर)	2.254	पङ्कजग (ननससतय; y.4,9)	2.315
वोटक (सससस)	2.162	पङ्क (भगग)	2.25
स्वरितगति (नजजग)	2.112	पङ्किका (रयजग)	2.108
स्वरितगति (ननननग)	2.219	पञ्चामर (जरजरजग)	2.278
दक्षिणान्तिका	3.61	पणव (मनयग y.5)	2.110
दम्भोलि दण्डक (नग + 9र)	2.390	पणव (मनसग; y.5)	2.110 com.
दुर्दुरक (भभरसलन)	2.236	पतिता (नयभगग; y.6)	2.140
दीपार्धि (मसजसजजग; y.12)	2.357	पथ्या गाथा s. गाथा (दि)	4.3
दीपिकाशिखा (भनयननरलन; y.3,6)	2.343	पप्यात्रक s. यक	3.34
दीप्ता (सरग)	2.71	पदचतुस्वर्ध्वं (8,12,16,20 Akṣaras)	3.40
दुःख (गल)	2.9	पस s. शी	
दुग्ध (स or त)	2.14 com.	पद्य (नसमततग; y.6,4)	2.294
दोधक (भभभगग)	2.130	पद्ममुखी s. संगत	
दुतगति s. हरिविलसित		पद्मिनी s. चन्दिनी	
दुतपदा s. कलङ्कसा		पदति (16 Mātrās)	3.73
दुतपादगति s. मुमुक्षी		पद्यग दण्डक (नग + 8र)	2.390
दुतमध्या (भभभगग; नजजय)	3.5	पश्चिमान्तिका (8 + लदलद)	3.63
दुतलघुपदगति (भभभतनननस)	2.369	पादावुलक (16 Mātrās)	3.70
दुतविलम्बित (नभभर)	2.163	पिपीलिका (ममठननननजभर; y.8,15)	2.385
धू s. फेदा		पिपीलिकाकरभ (ममत + 4न + 5ल + जभर; y.8,15)	2.386
धृति (नजभजलन)	2.235	पिपीलिकापणव (ममत + 4न + 10ल + जभर; y.8,15)	2.386
नटचरण (4 + 4ग, y.8)	3.71	पिपीलिकामाला (ममत = 4न + 15ल + जभर; y.8,15)	2.386
नन्दक (भभभभरसलन)	2.341	पुट (मनय; y.8)	2.164
नन्दा (तलन)	2.28	पुण्य s. समृद्धि	
नन्दिनी (सजजजग)	2.210	पुण्य s. मर	
नन्दीमुखी s. वसन्त		पुष्पदाम (मनसररग; y.5,7)	2.327
नर्तुक s. भवितथ		पुष्पविधिगा (लयतय)	2.189
नर्तकी s. कुटिलगति		पुष्पसमृद्धि s. रुम्बवती	
नलिनी s. रमणी		पुम्बिताप्रा (ननरलनग; नजजग)	3.16
नवमालिनी (नजजय; y.8)	2.179		
नान्दीमुखी s. मालिनी			
नाराच (वरलन)	2.78		
नारी (म)	2.11		

मनोज्ञा (नरा)	2.70	मेघमाळा (नन + 6र)	2.367
मनोरमा (नरजग)	2.119	मेघविस्फूर्जिता (यननसरग; y.6,6)	2.323
मनोवती s. नन्दिनी		मेघावली (नररर)	2.188
मन्दाक्रान्ता (मभनततयग; y.4,6)	2.290	मोटनक (तत्रजळग)	2.147
मयूरसरिणी (रजरग)	2.111	मौक्तिकदाम (जजजज)	2.172
महातरुणीदयित s. हंसगति		यवमनी (रजरज, जजजग)	3.10
महास्रग्धरा (सवतनसरग; y.8,7)	2.354	यादवी s. भतिशायिनी	
महिता s. स्वर्लित		रजनी s. मद्द	
महिषी (भरनरनग; y.10)	2.274	रति (भळग)	2.26
मही (ससळग)	2.85	रतिमाळा (ननगग)	2.86
मागधी=वैवालीय	3.62	रतिळीळा (जसजसजसग; y. 6,6)	2.326
मागवक (भतळग; y.4)	2.77	रपोद्धता (रनळग)	2.141
मागवकप्रीडितक s. मागरक		रमणी (सस)	2.35
मात्रासमक (16 Matras)	3.65	रमणीय s. सुन्दर	
माघरीळवा (भरभससजग, y.7)	2.332	रम्भा s. मेघविस्फूर्जिता	
मानिनी (भरनजनळग y.10; नत्रभजनस y.11)	2.332	राज्रमणीय (जसरनग; y.7)	2.229
		रामवती (भनसग)	2.113
मालती (नजवर)	2.160	रघिरमुष्ठी s. यमलरुडाक्षी	
मालती-रुण्डक (नग + 11र)	2.390	रघिरा (जभमजग; 7.4)	2.198
मालभारिणी (ससजगग, सभरय)	3.17	रघिरा s. धी	
माला (सजळग)	2.126	रघिरा s. रिदि	
माला s. घक्		रघिरा (वभय)	2.100
मालाचित्र (मजजजनययय; y.11)	2.381	रोधक (भभगग)	2.127
मालिकोत्तरमालिका s. उज्यळ		रोहिणी (नयममयळग; y.6,4)	2.295
मालिनी (रम)	2.40	रुदमी (जननजग)	2.214
मालिनी (ननययय; y.8)	2.246	रुदमी (मजजग; y. 7)	2.225
मुणचपळा (वननळग)	2.149, b. चपळा	रघुगति s. स्वर्धयति	
मुकुळ (मस)	2.42	रघुमणिगुणमिह (ननस)	2.104
मुकुळिता s. शशिबदना		रघुमालिनी (भर)	2.45
मुषर s. रुद्धता		रुठा s. बळवा	
मुषक (यननररग; y.6,7)	2.329	रुठागुणुम s. मंगिता	
मुदिगा (यसग)	2.63	रुच (नयजजग)	2.206
मुद्रा (नभभममयळग; y.11)	2.337	रुचमणि (रजजग)	2.129
मृगचपळा (भजयग)	2.122	रुचवा (रनननय)	2.286
मृगचपळा s. ननिमुष्ठी		रुचवा (भजयग; y.5)	2.166
मृगवधू (नग)	2.19	रुचित्र (नननयय; y.7,4)	2.306
मृगावधुष्ठी (नळग; 6य)	2.27	रुचित्र (नयज, नयजग, नययग; यजयजय)	3.47
मृगी (र)	2.13		
मृग (यनजज)	2.61	रुचित्र (नयजग)	2.29
नेत्रमाळा-रुण्डक (6र + 6य + 10र य)	2.003	रुचित्र (नयजजग; y.5)	2.272

ललितलता (12न + लग; y.10,10,10)	2.384	वानवासिका (16 Matras)	3.69
ललितलता (ननभनजननय, y. 7,7)	2.366	वायुवेगा (भसजसनजग; y.12)	2.322
ललितविक्रम (भननरनर; y. 10)	2.347	वारुणी (र; जरजरजरलग)	3.23
ललिता (तभजर)	2.175	विक्रान्ता (भम)	2.49
ललिता s. सुसुषी		विच्छिन्ति s. भङ्गि	
लपली (10 + गग; 14 + गग; 6 + गग; 18 + गग)	3.44	वितान (8 Akṣaras)	2.87
लीलाकर-दण्डक (नन + 12र)	2.388.5	विदग्धक (रलग)	2.24
लीलाविलास-दण्डक (नग + 14र)	2.390	विदुषी (सससलग)	2.131
वंशाद स. वंशपत्रपतित		विद्युन्माला (ममगग; y.4)	2.74
वंशपत्रपतित (भननभनलग; y.10)	2.288	विद्युन्मालिका (नसततग)	2.209
वंशास्य (जतजर)	2.159	विद्युवक्रा (भसग)	2.60
वक्र (अनुष्टुभ्)	3.33	विपरीतपध्यावक्र	3.35
वक्र (भमम; y. 5)	2.88	विपरीत-भाष्यानन्ती (जतजगग; ततजगग)	3.9
वज्र s. मधुकरिका		विपुलसुजा (नजयग)	2.125
वद्वित (मननसतवग; y.5,7)	2.328	विपुला गाथा (द्वि)	4.4
वंशसिनी (र; जरजरजरनर)	3.24	विपुला वक्र	3.37-39
वनमञ्जरी (ननजनजरभर)	2.351	विबुधप्रिया s. अनङ्गलेखा	
वनमयूर s. स्वलित		विभा (तरगग)	2.72
वस्तु (मननननननग)	2.356	विभावरी (जरजर)	2.184
वस्तु s. मालती		विभ्रमगति (भसजसततभर)	2.371
वस्तुवति (भरयननग)	2.282	विमला (सजन)	2.66
वर्धमान (भसजभगा; सनजरग; ननसननस; नननजय)	3.49	विमला (समनलग)	2.151
वजना (रनभभगा)	2.232	विमला (सय)	2.46
वमन्त (ननततगग; y.7)	2.224	विलम्बितवति s. पृथ्वी	
वमन्तपाधर s. विभावरी		विलसितलीला (भनतलग; नजनसग)	3.18
वमन्तविक्रम (तभजरजग)	2.231	विलासिनी (जग)	2.17
वमन्तमञ्जरी s. वंशास्य		विशाळा (नसय)	2.101
वमन्ता s. मेघानली		विशोक (16 Matras)	3.67
वमुषारा (5न + गग; y.5)	2.296	वीथी s. सुबुद्ध	
वागुरा s. विदग्धक		वृत्त (रजरजरजगळ)	2.335
वाघाळकात्री s. कात्री		वृन्ता (ननसगग; y.4)	2.139
वाग्निनी (ननभनजगग)	2.299	वृन्दारक (जसजसपययलग)	2.364
वाग्निनी (ननभनजग)	2.276	वृषभळलिता s. हरिणी	
वाग्निनी (ननभनजग)	2.277	वैरायसी (सतसग; भभभगग)	3.4
वाग्नेयी (मभतगग; y.4)	2.136	वैरायवी (नननसभनननलग)	2.379
वाग्नेयी (मभभगा; y.4)	2.137	वैशिजा (ससनननग)	2.284
वाग्नी (जसग; र)	3.25.1	वैठालीय (6 + रलग; 8 + रलग)	3.53
		वैशदयी (ममयय; y.5)	2.177
		व्नाळ दण्डक (नन + 10र)	2.388.3
		वीढा (यग)	2.20

शङ्ख-दण्डक (नन + 14र)	2.388.7	सनी (जगल)	2.27
शङ्ख (त + 6ज + लग)	2.360	सद्वलमाळा (मनसनमयलग; y.5,8)	2.340
शङ्ख (भ or य)	2.14 com	सामनी (रजगल)	2.83
शफरिका (नर)	2.43	समुद्र-दण्डक (नन + 15र)	2.388.7 com.
शरभललित (नभनतगग)	2.239	समृद्धि (स)	2.18
शरभा (नभनतगग; y.4,6)	2.240	संध्रान्ता (नयभतननस)	2.370
शरमाळा (भभभमसग)	2.264	सरल (मभग)	2.61
शशाङ्कचरित s. शशाङ्करचित		सान्द्राद् s. धी	
शशाङ्करचित (तभजभजभलग)	2.344	सारणी (सजयलग)	2.153
शशिकला (नननस; y.7)	2.243	सारसी (जजजजग; र)	3.25 3
शशिलेखा (नजय)	2.103	सायिनी (मम)	2.33
शशिवदना s. सिद्धि		सायिनी (मलन)	2.30
शशिवदना (नय)	2.39	सिद्ध (नमरसलग; y.7)	2.228
शारदो (भजग)	2.64	सिद्धलेखा (रजगग)	2.81
शार्ङ्गल्लखित (मसजसलत; y.12)	2.310	सिद्धविक्रान्त-दण्डक (5ल + any य)	2.392
शार्ङ्गविनीडित (मसजसलतग; y.12)	2.321	सिद्धविक्रीड-दण्डक (any य)	2.396
शाळिनी (नततगग, y.4)	2.135	सिंहायान्ता (मभस)	2.105
शिवखण्डिनी (यम)	2.51	सिंहोद्वा s. वसन्ततिलका	
शिवखण्डी (जरजर; र)	3.25.2	सिंहोद्वा s. वसन्ततिलका	
शिवरिणी (यमनसभलग; y.6)	2.286	सिद्धि (नजभजजजग)	2.350
शिक्षा (9न + लग; 10न + लग)	3 28	सुकेशर (नरनरलग)	2.233
शिक्षा (" " द्विपदी)	3 30	सुख (लग)	2.10
शिक्षा s. सोम्या and ज्योतिष्		सुदन्त (सयसजग)	2.217
शिक्षा s उष्णिह		सुधाकलत (नजभजजजभजलग; y.14)	2.380
शिरा s. सती		सुनन्दा (मय)	2.48
शिपी (र; जरजर)	3 21	सुन्दर (रनभभर)	2.256
शिशु (सजससय)	2 259	सुभद्र (8म)	2.368
शुद्धविराट (मसजग)	2 109	सुभद्रा (जग)	2.67
शुद्धविराट्कूपभ (मसजगग, सनजग, तजर; ननजय)	3.50	सुभद्रा s. नन्दिनी	
शुभ (ज or र)	2.14 com	सुभान (सग)	2.21
शैलशिक्षा (मरनभभग)	2.281	सुमाकरी (नलग)	2.76
शोभा (यमनततगग; y.6,7)	2.338	सुमुषी (मग)	2.16
श्येनी (रजलग)	2 144	सुमुषी (नजजलग)	2.145
धी (ग)	2.6	सुरतललित (मनसजग)	2.280
धी (भतनगग; y.5)	2.132	सुरतावय s. मंगल	
धीधरा s. मन्दाधर्या		सुरानि (मनजनम, y.5,5,5)	2.316
धेयोनाला (मसजग; y.4)	2.201	सुवज्य (नजजग)	2.195
पद्मदावली (जरजरग; रजरज)	3 11	सुवदना (मरननयभलग; y.7,7)	2.334
सगत (5म + ग)	2.265	सूर्वानुख (सम)	2.50
		योगान s. कृत्वि	

सोपातक ४. संगत		हंसपदा (वयमभननवमग; y.10)	२.३७४
सोमइक ४. कामुकी		हंसमाला (रग)	२.५८
सोमप्रिया (तग)	२.२२	हंसरुत (मनगग)	२.७९
सोमराजी (यय)	२.३८	हंसलय (नननवलमभमग; y.८,७)	२.३७३
सौम्या (ससस)	२.९९	हंसइयेनी ४. कुटिल	
सौम्या (१६ ग + ३२ ल)	३.५१	हंसो (जरजरजर; र)	३.२५.५
सौरभक (सजसल; नसजग; रनभग; सजसजग)	३.४६	हरिणहुत ४. हुतविलम्बित	३ २
स्खलित (भवसनगग)	२.२३७	हरिणहुता (सससलग; नभभर)	२.२९८
सौ (गग)	२.७	हरिणी (नसगरसलग; y.६,४)	२ ३१८
सङ् (नननस; y.६)	२.२४४	हरिणीपद (नसमतभर; y.६,४)	२.९०
सङ्घरा (सरभनययय, y.७,७)	२.३४५	हलमुखी (रनस)	२.२९२
सग्विणो (ररर)	२.१७१	हारिणी (मभनमयलग; y.४,६)	२ ३९०
सागता (रनभगग)	२ १४२	हेलावती-इण्डक (नग + १०र)	२.१९२
हंसगति (न + ६ज + लग)	२ ३६१	ही (नननस)	

V. Index of Prākṛit Metres.

N. B. The figures within the brackets indicate the number of the Matrās in a single Pāda in the case of the Sama Vṛttas, in two or three Pādas constituting a half in the case of the Ardhasama Vṛttas, and in all the Pādas in the case of the Viṣama Vṛttas. Dvipadis and Sama Catuṣpadis are shown by the letters द्वि and च respectively. Among Ardhasama Vṛttas, the Catuṣpadis are marked as अच and the Satpadis as अष. Pañcapadis and Aṣṭapadis are indicated by the letters प and अष्ट respectively. Y. indicates the Yati.

अडिला (वदनक or उपवदनक) च	5.30	इन्द्रगोप (24) च	5.8
अतिदीर्घ (39; y. 14,8) द्वि	7.55	उग्रगलितक (30) द्वि	4.35
अधिकाक्षरा (25) च	4.77	उत्थक (17) च	5.31
अनङ्गल्लिखा (15.14) अच	6.20.51	उत्साह (24) च	5.2
अन्तरागलितक (21) च	4.27	उत्स्कन्धक (29.32) द्वि	4.15
अपदोहक (12.14) अच	6.19.42	उत्साय (46.27) द्वि	4.20
अप्सरस् (7) द्वि	7.62	उत्तीति (27.30) द्वि	4.8
अप्सरोविलसित (28) च	6.28	उद्दाम (50.27) द्वि	4.23
अभिनव (37; y. 16,8) द्वि	7.48	उपकावीदाम (33; y. 10, 5) द्वि	7.26
अभिनवमृगाङ्गुलेखा (13.14) अच	6.19.46	उपखण्ड (13) च	4.54
अभिनवसन्तथी (14.10) अच	6.20.31	उपगन्धर्व (37; y. 12, 8) द्वि	7.42
अभिसारिका (9.13) अच	6.19.23	उपगण्डपद (29) द्वि	7.8
अमरधवल (13.14) अच	5.38	उपगलितक (21) च	4.26
अमरपुरसुन्दरी (10) द्वि	7.69	उपगाय (78.27) द्वि	4.20
अमृत (38; y. 16,9) द्वि	7.50	उपगीत (36; y. 16, 8) द्वि	7.44
अरविन्दक (20) च	4.70	उपगीति (27) द्वि	4.7
अरविन्दक (11.12) अच	6.19.35	उपचूडामणि (33; y. 14, 8)	7.26
अर्धसमा	6.21	उपयाति (8, 8 10 to 17) अष	6.16
अवगाय (62.27) द्वि	4.20	उपदाम (82.27) द्वि	4.23
अवजाति (9.9.10 to 17) अष	6.17	उपदोहक (13.12) अच	6.20.41
अवतंसक (9 + जत्रय) च	5.5	उपभ्रमरपद (28; y. 10,8) द्वि	7.6
अवदाम (66.27) द्वि	4.23	उपरसनादाम (33; y. 12, 8) द्वि	7.26
अवलम्बक (खण्ड, उपखण्ड and खण्डिता) च	4.56	उपवदनक (17) च	5.29
अवस्कन्धक (32.29) द्वि	4.16	उपस्कन्धक (29; y. 12) द्वि	4.14
अशोकपल्लवच्छाया (17.13) अच	6.20.50	उपायामक (33) द्वि	7.26
आनोद (21) च	5.11	उलालक (कपूर and कुङ्कुम) द्वि	7.3.1
आयामक (33) द्वि	7.22	ओद्दुल्लक (17.14) अच	6.20.53
आरनाल (30) च	4.66	कङ्कुल्लिवामवन (17.12) अच	6.20.46
आवली (20) च	4.58	कञ्जल्लेखा (16.15) अच	6.20.54
		कन्दोद (35) द्वि	7.36

कमलाकर (31) द्वि	7.13	कुसुमितकेतकीहस्त (14.13) अच	6.20.47
करभक (24) च	5.7	कुसुमिता (25) च	4.63
करीमकरमुना (8) द्वि	7.64	केतकीकुसुम (10.15) अच	6.19.32
करूर (28; y. 13) द्वि	7.2	केसर (7.12) अच	6.19.5
कलकण्ठीरुत 38; y. 14, 8) द्वि	7.53	कोकिल (25) च	5.9
कलहंस (14.9) अच	6.20.24	कोकिलावली (10.13) अच	6.19.30
काञ्चनमाला (12.16) अच	6.19.44	क्रीडनक (20; y. 8) च	4.69
काञ्चनलेखा (10) द्वि	7.70	क्रीडनक (8.12) अच	6.19.14
काञ्चीदाम (33; y. 10, 8) द्वि	7.23	क्षिसिका (16.10) अच	6.20.33
कामलीला (35) च	4.83	खज्जक (23) च	4.50
कामलेखा (27) च	4.67	खण्ड (13) च	4.53
कामिनीकङ्कणहस्तक (13.17) अच	6.19.49	खण्डिता (14) च	4.55
कामिनीक्रीडनक (13.16) अच	6.19.48	खण्डोद्गत (34) च	4.40
कामिनीहास (12.13) अच	6.19.41	गणद्विपदी (6) द्वि	7.60
क्रिष्टिणी (14.7) अच	6.20.7	गन्धोदकधारा (14) च	6.29
किन्नरमिथुनविलास (11.15) अच	6.19.38	गरुडपद (29) द्वि	7.7
किन्नरलीला (17.10) अच	6.20.34	गलितक (21) च	4.25
किलिकिञ्चित (17.15) अच	6.20.55	गाथ (38.27) द्वि	4.19
कीर्तिधवल (14.8.16 to 17) अच	5.35	गाथा (30.27) द्वि	4.1-2
कुङ्कुम (27; y. 13) द्वि	7.3	गाथा (undefined metre)	7.73
कुङ्कुमकेसर (35; y. 16, 8) द्वि	7.40	गाथिनी (86.27) द्वि	4.21
कुङ्कुमतिलक (8.10) अच	6.19.12	गीति (30) द्वि	4.6
कुङ्कुमतिलकावली (31) द्वि	7.14	गीतिसम (30, y. 10, 8) द्वि	7.10
कुङ्कुमलता (15.7) अच	6.20.8	गुणधवल (14.16 or 17) अच	5.36
कुङ्कुमलेखा (12.9) अच	6.20.22	गोन्दल (37) द्वि	7.45
कुञ्जर (10.7) अच	6.20.3	गोरोचना (10.8) अच	6.20.12
कुञ्जरललिता (16.9) अच	6.20.26	चचरी (37; y. 14, 8) द्वि	7.47
कुञ्जरविलसित (15.13) अच	6.20.48	चनुपदी	6.18-20
कुन्द (22) च	5.6	चन्द्रलेखा (24) च	4.68
कुन्नककुसुम (16.8) अच	6.20.18	चन्द्रलेखा (8) द्वि	7.65
कुसुद (34; y. 10, 8) द्वि	7.34	चन्द्रलेखिका (15.12) अच	6.20.44
कुवल्यदाम (13.9) अच	6.20.23	चन्द्रहास (9.8) अच	6.20.11
कुसुम (17) च	5.15	चन्द्रोद्घोत (9.16) अच	6.19.26
कुसुमनिरन्तर (9.14) अच	6.19.24	चपल (37; y. 16, 8) द्वि	7.49
कुसुमबाण (11.8) अच	6.20.13	चपला गाथा (30.27) द्वि	4.5
कुसुमलतागृह (15.17) अच	6.19.54	चम्पककुसुम (7.8) अच	6.19.1
कुसुमाकुलमपुकर (13.11) अच	6.20.36	चम्पककुसुमपावते (7.17) अच	6.19.10
कुसुमापुष्पशेखर (17.11) अच	6.20.40	चम्पकरोत्तर (8.11) अच	6.19.13
कुसुमावली (17.9) अच	6.20.27	षाड (10) द्वि	7.71
कुसुमास्त्राण (17.8) अच	6.20.19	चित्रलेखा (26) च	4.79

पृथामणि (33; y. 14, 8) द्वि	7.25	पपनोद्भुत (23) च	4.75
उडुगिका (31; y. 10.8) द्वि	7.17	पारणक (15) च	6.30
जम्भेदिका (9) द्वि	7.67	पुण्यामलक (8.16) अच	6.19.18
जंघरविलासिता (12.17) अच	6.19.45	पुष्पमाला (12) द्वि	7.72
जातोफल (34.27) द्वि	4.18	प्रसूता (35) च	4.41
हान्यदक (14) च	5.42	प्रेमविलास (12.15) अच	6.19.43
तरंगक (21) च	4.74	पुल्लङ्क (देवगान) च	5.41
वाराधुपक (34; y. 14, 8) द्वि	7.29	यकुलामोद (8.13) अच	6.19.15
त्रिमञ्जिका	4.88-89	यदरूपा मात्रा प	5.22
त्रिवलीतरंगक (10.17) अच	6.19.34	वालमुञ्जगमललित (36) द्वि	7.41
दुर्दुर (21) च	5.10	भद्रिका गीति (32; y. 13) द्वि	4.11
दाम (42.27) द्वि	4.23	भारतकान्त (34; y. 12, 8) द्वि	7.35
दामिनी (90.27) द्वि	4.23	भुजंगविश्रान्त (34; y. 12, 8) द्वि	7.28
दीपिका (28) च	4.81	भूषणा गलितक (16) च	4.37
दीर्घक (38; y. 14, 8) द्वि	7.52	भ्रमरदुन (35; y. 10, 8) द्वि	7.37
दोहक (14.12) अच	6.20.42	भ्रमरधवल (13.10) च	5.37
द्विपदी (28) च	4.64	भ्रमरपद (28; y. 10, 8) द्वि	7.5
द्विपदीलण्ड (त्रिमञ्जिका)	4.85	भ्रमररुत (30; y. 10, 8) द्वि	7.11
द्विमञ्जिका	4.86-87	भ्रमरविलास (14.11) अच	6.20.37
धवल (a general term)	5.40	भ्रमरावली (12.7) अच	6.20.5
ध्रुवक (9) च	6.24	ध्रुवकणक (10.11) अच	6.19.28
नकुंडक (22) च	4.72	मकरभ्रजहास (12.11) अच	6.20.35
नवकदलीपत्र (32; y. 14, 8) द्वि	7.20	मकरभ्रिदका (7.15) अच	6.19.8
नवकदलीपत्रा (32) द्वि	7.21	मङ्गल (20-21. 20-31.	
नवकुसुमितपल्लव (8.17) अच	6.19.19	22-23.22-23) अच	5.39
नवकोकिला (30) च	4.83	मङ्गल (a general term)	5.40
नवचम्पकमाला (14.8) अच	6.20.16	मञ्जरी (21) च	4.61
नवपुनर्धय (11.14) अच	6.19.37	मणिरत्नप्रभा (8.9) अच	6.19.11
नवरङ्गक (34; y. 16, 8) द्वि	7.30	मत्तकरिणी मात्रा (16.12.16-17.12.16-17) प	
नवविद्युन्माला (10.16) अच	6.19.33		5.21
नागकैसर (13.8) अच	6.20.15	मत्तवालिका मात्रा (16.12-13.16.12-13.16)	
निष्पायिका (14) च	4.76		प 5.18
निष्पायिका (17) च	4.76	मत्तमधुकरि मात्रा (16.11-12.16.11-12.16)	
निष्पायिका (19) च	4.76		प 5.19
पङ्क (9.7) अच	6.20.2	मत्तमातङ्गविजृम्भित (39; y. 14, 8) द्वि	7.56
पङ्कधी (13.7) अच	6.20.6	मत्तविलासिनी मात्रा	
पञ्चाननलडिता (12.10) अच	6.20.29	(16.12.14-16.12.14-16) प	5.20
पप्पा गाथा (30.27) द्वि	4.3	मदनविलसिता (8) द्वि	7.66
पद्दिका (16) च	6.31	मदनविलास (15 11) अच	6.20.39
पवनध्रुवक (34; y. 14, 8) द्वि	7.33	मदनातुर (11.7) अच	6.20.4

मदनावतार (20) च	4.83	रगङ्गाधुयक (17) च	6.32
मदनावाल (9.11) अच	6.19.21	रङ्गा (मात्रा + दोहक)	5.23
मदनोदक (9.15) अच	6.19.25	रचिता (28;y.7) च	4.65
मधुकरविलसित (7.16) अच	6.19.9	रतिवह्म (19) च	4.47
मधुकरवृन्द (10.14) अच	6.19.31	रत्नमाला (16.17) अच	6.19.55
मधुकरी (25) च	4.83	रत्नावली (9.17) अच	6.19.27
मधुकरीसंलाप (10.9) अच	6.20.20	रथ्यावर्णक (37;y.12,8) द्वि	7.46
मधुरालापिनीहस्त (14.17) अच	6.19.52	रत्नकण्ठिका (31; y. 12,8) द्वि	7.15
मनोहरा (15.10) अच	6.20.32	रसनादान (33; y. 12,8) द्वि	7.24
मन्मथतिलक (8.14) अच	6.19.16	राजहंस (16.13) अच	6.20.49
मन्मथविलसित (16.14) अच	6.20.52	रावणहस्तक (7.13) अच	6.19.6
मरकतमाला (13.10) अच	6.20.30	रास (7.13) अच	5.16
मलयमास्त (9.10) अच	6.19.20	रासक (20 + लग) च	5.4
मल्लिका (27) च	4.80	रासक (18 + न; y. 14) च	5.3
मल्लूणक (7.10) अच	6.19.3	रासावलय (21) च	5.26
महाजोषक (23) च	4.51	रिपुच्छन्दस् (गीति 31) द्वि	4.9
महालुभावा (12) च	6.27	रेवका (5) द्वि	7.59
मागधनकुंटी (22) च	4.71	रक्षिमका (mixed अधिकाक्षरा) च	4.82
माङ्गलिका (9.12) अच	6.19.22	रम्बिता गलितक (22) च	4.42
मात्रा (16.12.16.12.16) प	5.17	रय (28) द्वि	7.4
मारकृति (11) च	6.26	रलिवा (गीति 31;y.13) द्वि	4.10
मालतीकुसुम (12.8) अच	6.20.14	रलिवा गलितक (24) च	4.44
मालागलितक (46) च	4.33	लयली (9) द्वि	7.68
मालागलिता (33) च	4.38	लीलालय (17.7) अच	6.20.10
मालागाय (94.27) द्वि	4.22	वदनक (16) च	5.28
मालादान (98.27) द्वि	4.23	वसन्तलेखा (14.16) अच	6.19.51
मालाध्रुवक (40 to 42) च	7.57	वसन्तलेखा=भीषवळ	
मालाविलसित (8.15) अच	6.19.17	वसन्तोत्सव (45) च	4.83
मुक्ताफलमाला (10.12) अच	6.19.29	वसुद्विपदी (8) द्वि	7.63
मुक्तावली गलितक (16) च	4.46	वस्तु=रङ्गा	5.23
मुखगलितक (7.25) अच	4.32	वस्तुक=चतुष्पदी	6.18
मुखपङ्क्ति (15.16) अच	6.19.53	वस्तुक (25) च	5.24
मुखपालनतिलक (14.15) अच	6.19.50	वस्तुवदनक (24) च	5.25
मुखगलितक (38) च	4.34	वारगडी=ओडुलणक	6.20.53
मुग्धिका (26) च	4.78	विगलितक (23) च	4.28
मेघ (२ + 4 म) च	5.13	विगाय (54.27) द्वि	4.20
मौक्तिकदान (32; y. 12,8) द्वि	7.19	विचित्रा (गीति) द्वि	4.12
मौक्तिकदात्री (32) द्वि	7.21	विच्छिन्न गलितक (25) च	4.43
पद्मोपरल (14.12.14.12 11.10-12. 11.10-12) अष्ट	5.34	विजया (4) द्वि	7.58
		विदान (53.27) द्वि	4.23

विद्याघर (15.8) अच	6.20.17	समगलितक (25) च	4.31
विद्याधरलीला (11.16) अच	6.19.39	समनकुंडक (22) च	4.73
विद्याधरहास (16.11) अच	6.20.39	समशीर्षक (47, 55 etc) च	4.90
विद्युद्धवा (11.10) अच	6.20.23	सर्वतमा चतुष्पदी	6.23
विद्रुम (भरलग + 10 + स) च	5.12	सहकारकुमुमभजति (13.15) अच	6.19.47
विनवा (31) च	4.59	सामुद्रक (7.9) अच	6.19.2
विपुला गाथा (30.27) द्वि	4.4	सारङ्ग (11.17) अच	6.19.40
विभ्रम (तरयटग) च	5.14	सार्धच्छन्दस् = द्विभक्तिका	4.87.11-13
विभ्रमविलसितवदन (11.13) अच	6.19.36	सालभक्तिका (24) च	4.62
विलम्बिता गलितक (22) च	4.39	सिंहपद (38; y. 16, 8) द्वि	7.51
विलासिनी (16) च	4.60	सिंहविकान्त (35; y. 14, 8) द्वि	7.39
विषमशीर्षक (50, 58 etc.) च	4.91	सिंहवितृम्भित (7.14) अच	6.19.7
विषमा गलितक (24 or 25) च	4.45	सुखावास (11.9) अच	6.20.21
व्रतपत्र (38; y. 14, 8) द्वि	7.54	सुवारा (40) च	4.83
व्रतशालावदना (10) च	6.25	सुवाल्लिङ्ग (16.12) अच	6.20.45
व्रतविम्बित (17.16) अच	6.20.56	सुन्दरा गलितक (13) च	4.36
व्रतशोभर (16.7) अच	6.20.9	सुभार (34) द्वि	7.32
व्रतवा (31; y. 12, 8) द्वि	7.16	सुभगविलास (7.11) अच	6.19.4
सुभगलितक (20) च	4.30	सुमङ्गला (18) च	4.52
श्रीषवल ([14.8] × 4) अच	5.33	सुमनोरमा (8.7) अच	6.20.1
पद्मपद = द्विभक्तिका	4.87.11.1	सुरकीर्ति (35; y. 12, 8) द्वि	7.38
पद्मपदजाति (7.7.10 to 17) अच	6.15	स्कन्धक (32; y. 12) द्वि	4.13
संकीर्ण (mix. of गीति and स्कन्धक)	4.17	स्कन्धकसम (32; y. 12) द्वि	7.18
संकीर्ण (mixture of रासावलय and वस्तुवदनक lines) च	5.27	स्कन्धकसमा (32) द्वि	7.21
संकीर्णा (चतुष्पदी)	6.22	स्वविरासनक (34; y. 16, 8) द्वि	7.31
संगलितक (13) च	4.29	स्वमक (34) द्वि	7.27
संगाथ (70.27) द्वि	4.20	स्वरद्विपदी (7) द्वि	7.61
सगीत (36; y. 14, 8) द्वि	7.43	हरिणीकुल (30; y. 12, 8) द्वि	7.9
संदाम (74.27) द्वि	4.23	हरिणीपद (30) द्वि	7.12
सन्ध्यावली (15.9) अच	6.20.25	हीरावली (20) च	4.48
		हेला (22) च	4.57

Appendix I

प्राचीनछन्दःशास्त्रोपलब्धसंस्कृतवृत्तरूपाणां नाम्नां च
समुचयसूचिः ।

A. संस्कृत-वृत्त-रूप-सूचिः ।

(A Classified List showing The Structure of Sanskrit Metres)

The Sanskrita-Vṛtta-Rūpa-Sūci is a Classified List of the old Classical Sanskrit Metres. It is divided into six sections, namely, I Varna Vṛtta: Sama Catuspadi; II Varna Vṛtta: Daṇḍaka; III Varna Vṛtta: Ardhasama Catuspadi; IV Varna Vṛtta: Viṣama Catuspadi; V Mātrā Vṛtta: Dvipadi; VI Mātra Vṛtta: Catuspadi. In Section I metres are arranged according to the alphabetical order of the Ganas which constitute their lines, but under 40 heads, indicating the number of the letters contained in a line. In Section II the Daṇḍakas are arranged in an alphabetical order of their names, so that their names shall not again appear in the Vṛtta-Nama-Sūci. In Section III the Ardhasama Varna Vṛttas are arranged in an ascending order of the *number* of the letters in their *first* lines. In the remaining Sections the metres are arranged in groups of allied metres without any reference either to the alphabetical order of the names or to the number of the letters or the Mātrās in their lines.

2. In Section I the entries are as follows: First the serial number of the metre under each head separately, then the Akṣara Gaṇas (with figures in Italics indicating the Yati, if available, within brackets) alphabetically arranged under each sub-head and lastly the names of the metres immediately followed by the references, both given in an alphabetical order. In Section II I give first the serial number, then the name of the Daṇḍaka, followed by the Ganas which constitute the line given within the brackets and lastly the references in an alphabetical order. In Section III I first give the serial number, then the number of letters contained in the first and the second lines which form the half, given within the brackets. These are followed by the Ganas which constitute the first and the second lines, the names and lastly the references in an alphabetical order. In Section IV I first give the serial number, then the name followed by the Gaṇas forming the four lines given within the brackets and lastly the references. Where no specific Gaṇas are prescribed, the number of letters in each line is indicated.

3 The metres listed in this Suci are collected from the following twenty old and important treatises on metres, some of them composed even in Prākṛit, arranged in an approximately chronological order -

1 *Chandasśāstra* of Pingala (P) Published in the Kavyamala Series, No 91 (3rd ed) Bombay, 1938, 2 *Natyaśāstra* of Bharata (Bh) Published in the Kashi Sanskrit Series, No 60, Banaras, 1929, 3 *Jayadevachandas* of Jayadeva (Jd) Published in the *Jayadaman*, by the Sanskrit Department, Wilson College, Bombay, 1949, 4 *Janasrayi* of Janasraya (Jns) Published by the Curator, University Mss Library, Trivandrum, 1949 Ch V Sutras 39-75 published here in Parisīṣṭam (in a revised form) 5 *Aytaśantustara* (As) Published as App III of the new edition of the *Kavidarpaṇa* (see below No 15), 6 *Vṛitajāṭisamuccaya* of Virabhāṅka (Vjs) Published in the Rajasthan Purātana Granthamala, Jodhpur, 1959, 7 *Nanditadhyaś Gāthalaṅkāna* (N) Published as App I of the new edition of the *Kavidarpaṇa* (see below No 15), 8 *Ratnamañjusa* of an unknown author (Rm) Published by the Bharatiya Juana Pitha, Kashi, 1949, 9 *Svayambuchandas* of Svayambhu (Sb and SbP for its Purvardha) Published in the Rajasthan Purātana Granthamala, Jodhpur, 1959, 10 *Utpalaś* commentary on Varahamihira's *Brhatsamhitā*, ch. 103, quoted by stanzas (Utpala, v) Published in the Vizianagaram Sanskrit Series, Vol. X, Banaras 1895 onwards 11 *Vṛitaratnakāra* of Kedara (Vr) Published in the *Jayadaman*, mentioned under No 3 above 12 *Chandonuśasana* of Jayakīrti (Jk) Published in the *Jayadaman* mentioned under No 3 above 13 *Chandaśekhara* of Rajaśekhara (R.) Published as App I in the *Svayambhūchandas* mentioned above under No 9, 14 *Chandonuśasana* of Hemacandra (H) Published with *Ślopañjā Vṛiti* (Hc) in the present edition, 15 *Kavidarpaṇam* of an unknown author (Kd) Published in the Rajasthan Purātana Granthamala, Jodhpur, 1959 16 *Chandaśloka* of Ratnaśekhara (Ck) Published as App II in the *Kavidarpaṇam* mentioned under No 15 above, 17 *Prākṛita Paṅgalam* (PP) Published in the Bibliotheca Indica, Calcutta, 1902

A few additional metres which are not found in these older works are added here from the following three works - 18 *Chandomañjarī* of Gangadāśa (Chm.) Published in the Kashi Sanskrit Series, No 55, Banaras, 1927, 19 *Mandaramarandacampu* (Mm) Published in the Kavyamala Series No 52, Bombay 1895 and 20 *Chandaśkaustubha* (Ckau.) From a manuscript No 894 of 1886-1892 in the BORI, Poona 4.

Section I

घर्णपृत्त : समचतुष्पदी

1

1 ग गी Kd. 4. 1; गी Vjs. 5. 1; श्री H. 2. 6; Jns. 4. 3; Pp. 2. 1.

2

- 1 गग भाषीद् Jns. 4. 5; वग Pp. 2. 3; नो Vjs. 5. 2; पव Jk. 2. 4; Hc. 2. 7;
श्री H. 2. 7; Kd. 4. 2; Vr. 3. 2.
2 गल ज्यु Jk. 2. 6; दुख H. 2. 9; सार Pp. 2. 9.
3 लग गदी Pp. 2. 8; गृह H. 2. 10; Jk. 2. 5.
4 लल पुण Hc. 2. 8; मद H. 2. 8; मयु Pp. 2. 5; वलि Jk. 2. 7.

3

- 1 ज मृगेन्द्र Pp. 2. 21; गुवस्तु Jk. 2. 13.
2 त पचाल Pp. 2. 19; सेना Jk. 2. 12.
3 न क्यल Pp. 2. 25; रङ्ग Jk. 2. 15.
4 भ मन्दर Pp. 2. 23; ह्य Jk. 2. 14.
5 म ताली Pp. 2. 11; नारी H. 2. 11; Kd. 4. 3; Vjs. 5. 3; Vr. 3. 3; रयात्मात्री
Jk. 2. 8.
6 य केदा H. 2. 12; Vr. 3. 4. 1; धृ Hc. 2. 12; धृति Bh. 32. 52; वन or
मनोत्र Jk. 2. 9; शशी Pp. 2. 15.
7 र चयल Jns. 4. 7; तटि Bh. 32. 50; शिवा Pp. 2. 13; नृनी H. 2. 13; Kd.
4. 4; Vr. 3. 4; सुधी Jk. 2. 10.
8 स प्रवर Jk. 2. 11; मदन H. 2. 14; रजनी Bh. 32. 54; रमण Pp. 2. 17.

4

- 1 जग जया Bh. 32. 61; Jk. 2. 21; नगानिला (or 'निवा') Pp. 2. 31; लासिनी Vr.
3. 5. 1; किलासिनी H. 2. 17.
2 जल जया Jk. 2. 29.
3 तग ताग Jk. 2. 20; सोमशिया H. 2. 22.
4 तल वयु Jk. 2. 28.
5 नग कुमुमिता Jns. 4. 9; मयु Jk. 2. 23; मृगवधू H. 2. 19; Vjs. 5. 4.
6 नल दवि Jk. 2. 31.
7 भग लक्ष्मा Hc. 2. 16; द्रुखी H. 2. 16; Jk. 2. 22; Vr. 3. 5. 2.
8 भल जयु Jk. 2. 30.
9 मग कन्या H. 2. 15; Kd. 4. 5; Vr. 3. 5; गीति Jk. 2. 16; तीर्था Pp. 2. 27.

- 10 मल वली Jk. 2. 24.
 11 यग वीग H. 2. 20; Kd. 4. 6; Vr 3. 5. 3; वृदि Jk 2. 17.
 12 यल वय Jk. 2. 25.
 13 रग ऋदि Jk. 2. 18; पुष्य Bh. 32. 57; पुष्य Hc. 2. 18; सवृदि H. 2 18;
 Vr. 3. 5. 4.
 14 रल घाते Pp. 2. 29; वल्ले Jk. 2. 26.
 15 सग अमरी Bh. 32. 59; सुमते H. 2. 21; Jk. 2. 19; Vr 3. 5. 5.
 16 सल कदली Jk. 2. 27.

5

- 1 जगग शिला Bh. 32. 71; सती H. 2. 27; Jk. 2. 35; Vr. 3. 6. 1.
 2 तगग तिष्ठद् Jk. 2. 39; हारि Pp. 2. 35.
 3 तलग मन्दा H. 2. 28; Kd. 4. 7; मन्दा Vr. 3. 6. 2.
 4 नलग अग्निमुखी H. 2. 32; कमलमुखी Bh. 32. 67; धृति Jk. 2. 41; सुगवपला
 Hc. 2. 32.
 5 नलल यमक Pp. 2. 39.
 6 भगग अक्षरपङ्क्ति Vjs. 5. 5; अक्षरोपपदा Hc. 2. 25; अक्षरमाला Jk. 2. 33; कुन्तल्लान्ती
 Hc. 2. 25; पङ्क्ति H. 2. 25; Vr 3. 6; भूतल्लान्ती Bh. 32. 65; ईष
 Pp. 2. 37.
 7 भलम रति H. 2. 26; चर्ने Jk. 2. 35.
 8 गग विद्युन्नान्ता Bh. 32. 63; संमोहा Pp. 2. 33.
 9 मलग चाविनी H. 2. 30.
 10 यलग जया Kd. 4. 8.
 11 रगग प्रीति H. 2. 23, Jk. 2. 32; Vr. 3. 6. 3.
 12 रलग धृति Jk. 2. 34, भाविनी Jns. 4. 11, चापुरा Bh. 32. 69; विद्यमक H. 2. 24.
 13 सगग प्लपङ्क्ति H. 2. 31., Bh. 32. 73; सुदली Jk. 2. 40.
 14 सलग रमा Jk. 2. 38.

6

- 1 जज सुमाळती Pp. 2. 54.
 2 तत मन्थान or कर्मावतार Pp. 2. 50.
 3 तय तनुनाया Bh. 16. 2; 32. 76, H. 2. 36, Jd. 6. 1; Jk. 2. 44; Jns.
 4. 13, Kd. 4. 9; P. 6. 2; Rm. 5.5; Vjs. 5. 6, Vr. 3. 7.
 4 तर जल Bh 32. 88; H. 2. 47.
 5 तस वसुमती Vr. 3. 9.
 6 नन दननक Pp. 2. 56.
 7 नय कनकचक्रा Jk. 2. 46; चतुरंगा Pp. 2. 47; मन्त्रदीर्घा Bh. 10. 4; 32. 80;
 सुकल्लिता Rm. 5. 6; चाविषदना H. 2. 39; Vr. 3. 8.

- 8 नर निरा Bh. 32. 86; मणिरुचि Jk. 2. 48; शफरीका H. 2. 43.
 9 भम विकान्ता Bh. 32. 92; H. 2. 49.
 10 भय कामलतिका H. 2. 41; Vr. 3. 9. 1; कामलकिता Jk. 2. 45.
 11 भर मालिनी Bh. 32. 78; लघुमालिनी H. 2. 45.
 12 मम विद्युक्तेषा Vr. 3. 9. 2 (b); शेषराज Pp. 2. 41; सावित्री H. 2. 38; Jk. 2. 43; Vr. 3. 9. 2(a).
 13 मय तटी Jk. 2. 42; रम्या Bh. 32. 90; सुनन्दा H. 2. 48.
 14 मर तटी H. 2. 34; नदी Vr. 3. 9. 3.
 15 मस अनुकूल Vr. 3. 9. 4 (B); पङ्क्ति Bh. 32. 94; सुकुल H. 2. 42; Jk. 2. 47; Vr. 3. 9. 4 (A); वीवी Bh. 32. 84; लोमकुल Vr. 3. 9. 4 (C).
 16 यम शिलशिङ्गी H. 2. 51; Rm. 5. 8.
 17 यय हृत Jk. 2. 50; शङ्खनारी Pp. 2. 52; सोमराजी H. 2. 38; Kd. 4. 10; Vr. 3. 9. 5.
 18 रज कच्छपी H. 2. 44.
 19 रम नीलतोषा Bh. 32. 98; मालिनी Bh. 16. 6; H. 2. 40; Vr. 3. 9. 6.
 20 रर द्वियोधा Pp. 2. 45; क्षत्रिणी Vr. 3. 9. 7; इंसमाला Jk. 2. 51.
 21 सभ गुरुमथा H. 2. 37.
 22 सम सूचीमुखी H. 2. 50; Rm. 5. 7.
 23 सय विमला Bh. 32. 82; H. 2. 46.
 24 सस कुमुद Jk. 2. 49; तिष्ठ or तिलक Pp. 2. 43; नलिनी Bh. 32. 96; रमणी H. 2. 35; Vr. 3. 9. 8.

7

- 1 जरग विलम्बिता Bh. 32. 123; कुमारा Bh. 32. 113; H. 2. 67.
 2 जसग कुमारलक्षिता H. 2. 54; Jd. 6. 2; Jk. 2. 56; Jns. 4. 15; P. 6. 3; Rm. 5. 10; Vr. 3. 11.
 3 तनग मधुकरिका Bh. 32. 111; H. 2. 65; वज्र Hc. 2. 65.
 4 तभग चूडामणि Vr. 3. 12. 1.
 5 तसग भ्रमरमात्र्य Bh. 16. 10, 32. 107; H. 2. 57; Jk. 2. 55; वज्रक Rm. 5. 11.
 6 नजल सुतास Pp. 2. 60.
 7 ननग हृतगति or चमला Bh. 32. 101; मज्जति Vr. 3. 12. 2; लट्ट Jk. 2. 60; हरिभिलसित H. 2. 63; Vjs. 5. 8.
 8 नभग मधुमती Vr. 3. 12. 3.
 9 नयग कुमुदती H. 2. 68; कुमुदती Bh. 32. 115.
 10 नरग प्रकाशिता Bh. 32. 119; मनोहा H. 2. 70.
 11 नसल करदय Pp. 2. 62.
 12 भजग पुनी Jk. 2. 52; पद्ममाली Bh. 32. 125; चारुती H. 2. 64.
 13 भनग चिर H. 2. 62; Jk. 2. 59.
 14 भभग कलिदा H. 2. 59; Jk. 2. 53; भोगवती Bh. 32. 109; भोगवत Hc. 2. 59; Jns. 4. 16.
 15 भसग मरुदेया Jk. 2. 61; शिखरिणी H. 2. 60.

- 16 ममग सरल H. 2. 61; Jk. 2. 57.
 17 ममग गान्धर्वी H. 2. 52; क्षीररूपक Pp. 2. 64.
 18 मसग मदलेखा H. 2. 55; Kd. 4. 11; Vjs. 5. 7; Vr. 3. 10.
 19 यसग मुद्रिता Bh. 32. 117; H. 2. 69.
 20 रजग उणिह् H. 2. 53; कामिनी Bh. 32. 105; छेटक Vjs. 4. 76; गोमित्री Jk. 2. 58;
 रक्षा Vjs. 3. 7; शिखा Hc. 2. 53; समानिक Pp. 2. 58.
 21 रग इंद्रमाला H. 2. 58; Kd. 4. 12.
 22 रसग उद्धता Bh. 16. 8; H. 2. 56; उद्यता Jns. 4. 17.
 23 सजग विमला Bh. 32. 103; H. 2. 66.
 24 सरग वीला Bh. 32. 121; H. 2. 71; इंद्रमाला Vr. 3. 12.
 25 ससग नन्दितक As. 29.

8

- 1 जतग वितान Vr. 3. 19.
 2 जरगाल सुचन्द्रप्रभा Ckau. 2. 27.
 3 जरलग नागखरुपिणी Chm. 3. 8. 3; नाराचक Vjs. 4. 58; प्रमाणी-निक्र Ck. 46.
 H. 2. 82; Jd. 5. 4; Jk. 2. 65; Kd. 4. 17; P. 5. 7; Vr. 3. 18;
 बालगमिणी Jns. 4. 22; मत्तचेष्टित Bh. 16. 14; 32. 306 (Nsp.); स्थिर
 Utpala, v. 38.
 4 तजलग अनुष्टुभ् Jk. 2. 62; Bṛhajjātaka 6. 3-4.
 5 ततगग केतुमाला Jk. 2. 71.
 6 तरगग विभा H. 2. 72.
 7 तरलग नाराच (or °विक्र) H. 2. 78; Jk. 2. 70; Kd. 4. 16; SbP. 6. 4;
 Vr. 3. 19. 2(ab).
 8 तसगग श्यामा Vjs. 5. 10.
 9 नजगग चित्तविलासित Bh. (Gaek. ed.) 15. 26.
 10 नजलग ललितगति Bh. 32 130-31; H. 2. 80.
 11 ननगग वृष Pp. 2. 72, मधुकरसदृशा Bh. 32. 135; रतिमाला H. 2. 86.
 12 ननलग सुविकसित कुलुम Vjs. 5. 14.
 13 नभलग भञ्जति Chm. 2. 8. 6.
 14 नरलग सुमालती H. 2. 76; Jk. 2. 72.
 15 नसगग गुणलयनी H. 2. 84.
 16 नसलग कमल Pp. 2. 74; नही Bh. 32. 133.
 17 भतलग (4) माणवक H. 2. 77; Jd. 6. 5, Jk. 2. 69; Jns. 4. 19; Kd. 4. 14;
 P. 6. 4; SbP. 6. 7; Vr. 3. 15; माणवकरोष्ठितक Rm. 5. 13; Vjs. 5. 12.
 18 भनलग नरी Bh. 32. 139.
 19 भभगग चित्रपदा H. 2. 75; Jd. 6. 3; Jk. 2. 68; Kd. 4. 15; P. 6. 5; Rm.
 5. 14; SbP. 6. 6, Vr. 3. 14; वितान Jk. 2. 67; Vjs. 5. 11; हंसल
 Jns. 4. 20.
 20 भरलग नागरक Vr. 3. 19. 2.
 21 मनगग हंसल H. 2. 79; P. 6. 7; Vr. 3. 16.

- 22 ममराग विद्युन्माला H. 2. 74; Jd. 6. 4; Jk. 2. 64; Kd. 4. 13; P. 6. 6; Vjs. 5. 9; Vr. 3. 13; विद्युद्देखा Bh. 16. 16; सोमकान्त Ck. 4.
- 23 मरुलग क्षमा Jk. 2. 63.
- 24 रजगण नानिनी Vjs. 3. 8; माळिनी Vjs. 5. 13; समानिका SbP. 6. 5; सिंहदोला Bh. 16. 12; सिंहलेखा H. 2. 81; Vr. 3. 19. 3.
- 25 रजगल समानी-निका H. 2. 83; Jd. 5. 3; Jk. 2. 66; Jns. 2. 3; Kd. 4. 18; P. 5. 6; Rm. 5. 1; Vr. 3. 17.
- 26 रयलग अनुष्टुप् H. 2. 69; हंसिनी Vjs. 4. 72.
- 27 ररगण पद्ममाला Ckau. 2. 26; पद्मिनी Jns. 4. 21.
- 28 रसगण गाय Vjs. 4. 57.
- 29 तनलग विमलजला Bh. 32. 128.
- 30 सरगल सुविलासा Ckau. 2. 28.
- 31 ससलन मही H. 2. 85.
- 32 Any other metre of this class is वितान H. 2. 87; Jns. 2. 5; Kd. 4. 19; Vr. 3. 19.
- 33 श्लोक 5th short; 6th long in all padas; 7th short in the even ones. As. 3; SbP. 3. 7; Vjs. 5. 15.

9

- 1 जतर चास्त्रासिनी Jk. 2. 77.
- 2 तनम कनकलता Bh. 32. 200; मकरलता H. 2. 102.
- 3 तमय श्विरा Bh. 32. 142; H. 2. 100.
- 4 नजय शशिलेखा Bh. 32. 204; H. 2. 103.
- 5 नजर बुद्धि Bh. (Nsp.) 32. 284.
- 5a ननन बहुल Ck. 8.
- 6 ननम भुजगविद्युत्क्षता H. 2. 91; Jd. 6. 7; Jk. 2. 78; Jns. 4. 24; P. 6. 7; Rm. 5. 16, SbP. 6. 10; चूला Vr. 3. 21; मधुकरिका Bh. 16. 18.
- 7 ननर उपच्युत H. 2. 95; Jk. 2. 82.
- 8 ननस फमला Pp. 2. 82; मणियणनिकर Bh. 32. 208, लघुमणिलुण^० H. 2. 104
- 9 नयस साण्डिषा Pp. 2. 78.
- 10 नरर श्रुतिका H. 2. 89, SbP. 6. 8.
- 11 नसय शुवी Jd. 6. 8, Vjs. 5. 16, विम्ब Pp. 2. 84, विशाल H. 2. 101, Kd. 4. 22, चक्रमणिकलित्ता Bh. 32. 206.
- 12 मजस उदय H. 2. 92, Jk. 2. 79.
- 13 ममर उत्सुक H. 2. 93; Jk. 2. 80.
14. ममस (५) शकन H. 2. 88; श्लिष्णा Mm. 10. 6.
- 15 ममस मणिवन्ध Mm. 3. 109, मणिवन्धा Jd. 6. 9, Jns. 4. 25; Vr. 3. 21. 1; सिंहाकान्ता Bh. 32. 210.
- 16 मत्तय सुन्दरलेखा Jk. 2. 74.
- 17 मनय मकरलता Kd. 4. 21.
- 18 ममस पतिना Pp. 2. 80; सिंहाकान्ता H. 2. 105.

- 19 ममम रूपमात्र Pp. 2, 88.
 20 मसस कनक H. 2. 97; गाय Jk. 2. 83.
 21 ययय बृहत् Jk. 2. 73.
 22 रजर कामिनी H. 2. 106; तरङ्गवती Rm. 5. 17; भाविनी Bh. (Nsp.) 32. 304.
 23 रनर भद्रिका H. 2. 94; Jk. 2. 81; Vr. 3. 21. 2.
 24 रनस हल्लुखी H. 2. 90; Jd. 6. 6; Jk. 2. 76; Kd. 4. 20; P. 6. 8; SbP. 6. 9; Vr. 3. 20.
 25 ररर महालक्ष्मी Pp. 2. 76.
 26 सजज तोमर Pp. 2. 86.
 27 सजर भुजङ्गसंगता Chm. 2. 9. 3; Ckau. 2. 32.
 28 सजस अक्षि H. 2. 96. Jk. 2. 75.
 29 ससम तार H. 2. 98.
 30 ससस सौम्या H. 2. 99.

10

- 1 जजजग उषिता H. 2. 116.
 2 तजजग उपस्थिता H. 2. 120; Jd. 6. 15; Jns. 4. 29; P. 6. 14; Rm. 5. 21; SbP. 6. 14; Vr. 3. 28.
 3 ततरग(5) आन्दोलिका Mm. 16. 8.
 4 तयभग सुपमा Pp. 2. 96.
 5 तयसग मदिराक्षी Jk. 2. 88.
 6 नजनग अमृतगति Pp. 2. 98; कुल्या Mm. 16. 11; ललितगति H. 2. 112; Jk. 2. 94; Vjs. 5. 17; Vr. 3. 28. 1.
 7 नजयग विपुलभुजा Bh. 32. 221; H. 2. 125.
 8 नननग निलया H. 2. 115.
 9 नरजग मनोरमा H. 2. 119; Kd. 4. 25; Vr. 3. 27.
 10 भतनग मृगचपला H. 2. 122; मुरदविता Bh. 32. 213.
 11 भनभग बन्धूक H. 2. 118.
 12 भभभग चित्रगति H. 2. 113; Jk. 2. 89, त्त Bh. 32. 217; चारवती Pp. 2. 94.
 13 भभभग बन्धूक Jk. 2. 91.
 14 भभजग दीपकमाला Vr. 3. 28. 2.
 15 भभतग दीपकमाला Vr. 3. 28. 3.
 16 भभनग वृत्तवृद्धा Bh. (Nsp.) 32. 204.
 17 भभसग चम्पकमाला Kd. 4. 26, Pp. 2. 92; Vjs. 5. 18; Vr. 3. 28. 4; पुष्पवृद्धा Bh. 32. 227; शम्भवती H. 2. 113; Jd. 6. 13; Jk. 2. 86; P. 6. 11; Rm. 5. 22; Vr. 3. 25, रूपवती SbP. 6. 15; शम्भवती Jns. 4. 30; दुभाषा Hc. 2. 113.
 18 मनजग पणव Vr. 3. 28. 3.
 19 मननग उन्मदिनी Bh. (Nsp.) 32. 198; H. 2. 123; कुङ्कुमसुदिता Bh. 32. 215.
 20 मनयग कुवलयमाला Bh. 16. 20; पणव H. 2. 110; Jd. 6. 11; Jk. 2. 85; Jns. 4. 28 (पणव!); P. 6. 10; Rm. 5. 20; SbP. 6. 16; Vr. 3. 23.

- 21 मभनग हंसी Vr. 3. 28. 6.
 22 मभभग हंसकीडा Jk. 2. 95.
 23 मभसग मत्ता H. 2. 107; Jd. 6. 40; Jk. 2. 87; P. 6. 13; Rm. 5. 23; SbP. 6. 12; Vr. 3. 26; बिल्वस्तिता Jns. 4. 32.
 24 मसजग शुद्धविषाद् H. 2. 109; Jd. 6. 10; Jk. 2. 84; Jns. 4. 27; Kd. 4. 24; P. 6. 9; Rm. 5. 19; SbP. 6. 17; Vr. 3. 22.
 25 मससग उद्धत H. 2. 124; उद्धता Bh. 32. 219.
 26 रजरग मयूरसारिणी Bh. 16. 22; H. 2. 111; Jd. 6. 12; Jk. 2. 92; Jns. 4. 31; Kd. 4. 23; P. 6. 12; SbP. 6. 13; Vr. 3. 24.
 27 रमसग कलिका H. 2. 121.
 28 रयजग पद्मिका H. 2. 108; SbP. 6. 11; मरालिका Mm. 14. 1; मौक्तिक Jk. 2. 93.
 29 रसजग लालिनी Mm. 20. 3.
 30 रससग मणिरत्न H. 2. 117; Jk. 2. 90; मणिराग Vr. 3. 28. 7.
 31 सजजग कमला Mm. 13. 10; संयुता Pp. 2. 90.
 32 सजसग प्रमिता Bh. 32. 144; माला H. 2. 126.
 33 सतयग (५) कलगीत Mm. 13. 7.
 34 ससजग एकस्व Indische Studien VIII. p. 370.
 35 सससग मेघवितान Vr. 3. 28. 8; वितान Utpala, v. 46.

11

- 1 जतजगग उषेन्द्रवज्रा H. 2. 155; Jd. 6. 16; Jk. 2. 115; Jns. 4. 35; Kd. 4. 39; P. 6. 16; Bh. 16. 28; Rm. 5. 26; Pp. 2. 116; Vjs. 5. 20; Vr. 3. 30.
 2 जरजगग विलासिनी P. 6. 26.
 3 जसतगग उपस्थित H. 2. 134; Jd. 6. 41; Kd. 4. 35; Vr. 3. 43; शिवच्छिद्र Vr. 3. 43. 1.
 4 जसयलगग सगला Jns. 4. 46; सारिणी Rm. 5. 33.
 5 जसरगग शिवच्छिद्र Vr. 3. 43. 2.
 6 तजजगग उपस्थिता H. 2. 133; Jk. 2. 103; Kd. 4. 34; Vr. 3. 43. 3.
 7 तजजलगग मोटरु Bh. 16. 26; Jk. 2. 110; मोटरु H. 2. 147.
 8 ततजगग रुद्रवज्रा Bh. 16. 28; H. 2. 154; Jd. 6. 16; Jk. 2. 115; Kd. 4. 38; Jns. 4. 34; P. 6. 15; Pp. 2. 114; Rm. 5. 25; Vjs. 5. 19; Vr. 3. 29.
 9 तततगग रुद्रमाहि H. 2. 129; Jk. 2. 103; शिष्यप्रनाल Vr. 3. 43. 4.
 10 तननलगग अन्विता Bh. 32. 223; सुरबन्धन H. 2. 149.
 11 तनरलगग उष्ण Bh. 32. 308.
 12 तमजलगग उत्थापनी H. 2. 148; शिष्येक Bh. (Nsp.) 32. 149.
 13 नजजलगग हासारगति Bh. 32. 229; प्रयुजी H. 2. 145; Kd. 4. 32; Pp. 2. 102; Vr. 3. 32.
 14 नतनलगग भद्रुन्नाथ Vr. 3. 43. 5.
 15 नदनगग रुद्रनक Pp. 2. 103.

- 16 नननलग ददनक Mm. 3. 133.
- 17 ननरगग कुपुष्यजनिता Vr. 3. 43. 6.
- 18 ननरलग अपरवस्त्र Bh. 32, 243; प्रथम Utpala, v. 13; भद्रिका H. 2, 143; Jd. 6. 26; Jk. 2, 104; Kd. 4. 30; Rm. 5. 32; Vr. 3. 41 (v. 1. चन्द्रिका); कुभद्रिका SbP. 6. 23.
- 19 ननसगग चिन्ता Kd. 4. 33; वृत्ताङ्गी Jns. 4. 44; वृत्ता H. 2. 139; Jd. 6. 25; Jk. 2. 106; P. 6. 24; Rm. 5. 34; Vr. 3. 40 (v. 1. वृत्ता or वृत्ती).
- 20 नयनलग वमलदलाक्षी H. 2. 150; Bh. 32. 231; हचिपुखी Bh. 32. 225.
- 21 नयभगग (6) अनवकिता Vr. 3. 43. 8; पतिता H. 2. 140; पतिता or श्री Jk. 2. 114; माणिक्यमाला Mm. 14. 10.
- 21a नयसगग Brhatsambhita 33. 29; 35. 8.
- 22 नररलग राजदंष्ट्री (6) Mm. 9. 11; विभूषणा Vjs. 4. 94.
- 23 नसनगग अशोक H. 2. 152; गतविशोक Bh. 32. 146.
- 24 भतनगग अनुकृत्य Chm. 2. 11. 8; प्रत्यवबोध H. 2. 132; मौक्तिकमाला Vr. 3. 43. 10; श्री Mm. 16. 14.
- 25 भतनगग (5) कुड्मलदन्ती P. 8. 2; हचिरा Bh. 32. 235; श्री H. 2. 132; Jd. 6. 42; Vr. 3. 37; सान्द्रपद Jk. 2. 109; सान्द्रपद, भद्रपद or मौक्तिकमाला Vr. 3. 43. 10.
- 26 भतनगग सान्द्रपद Vr. 3. 43. 9.
- 27 भभभगग दोषक Bh. 16. 24; H. 2. 130; Jd. 6. 19; Jk. 2. 97; Jns. 4. 33; Kd. 4. 29; P. 6. 18; Pp. 2. 104; Rm. 5. 28; SbP. 6. 18; Vjs. 5. 24; Vr. 3. 33; बन्धु Pp. 2. 100; भित्तक Vjs. 4. 55.
- 28 भभरगग रोचक H. 2. 127.
- 29 भततगग (4) शालिनो Bh. 16. 36; H. 2. 135; Jd. 6. 20; Jk. 2. 100; Jns. 4. 39; Kd. 4. 36; P. 6. 19; Pp. 2. 106; Rm. 5. 35; SbP. 6. 26; Vjs. 5. 22; Vr. 3. 34.
- 30 भभतगग (4) बालोर्मि H. 2. 136; Jd. 6. 21; Jk. 2. 112; Kd. 4. 37; P. 6. 20; Rm. 5. 36; SbP. 6. 25; Vr. 3. 35; र्वर्षमाला Utpala, v. 45; बालोर्मिमाला Jns. 4. 40.
- 31 भभनलग भ्रमरविलसित H. 2. 138; Jd. 6. 22; Jk. 2. 101; Jns. 4. 41; P. 6. 21. Rm. 5. 37; SbP. 6. 20; Vjs. 5. 23; Vr. 3. 36.
- 32 भभभगग (4) बालोर्मि H. 2. 137.
- 33 भभसगग पीनश्रीणि Bh. 32. 202.
- 34 भभमगग माल्वी Pp. 2. 112.
- 35 भसजगग एकरूप H. 2. 146; Jk. 2. 113 (6); SbP. 6. 24; Vr. 3. 43. 11; मणि Jk. 2. 96.
- 36 रजरलग ताल Mm. 3. 135; निःश्रेणिच Hc. 2. 144; SbP. 6. 19; र्वेनी H. 2. 144; Jd. 6. 27; Jns. 4. 45; Kd. 4. 31; P. 6. 25; Rm. 5. 31; Vr. 3. 42 (v. 1. वैलिक); श्रेणि Jk. 2. 102; श्रेणिच Pp. 2. 110.
- 37 रजसलग (5) रञ्जिता Mm. 14. 7.

- 19 नजभय (8) नवमालिका Vr. 3. 64. 7; नवमालिनी H. 2; 179; Jd. 6. 39; Jk. 2. 129; Jns. 4. 58; P. 6. 43; Vr. 3. 62; वनमालिनी Rm. 6. 8.
- 20 ननजस कमललोचना Bh. (Nsp.) 32. 225.
- 21 नननन तरलनयना Pp. 2. 137.
- 22 नननस क्षी H. 2. 192.
- 23 ननभर उज्ज्वला H. 2. 166; Vr. 3. 59; चल्मेद्रिका Jd. 6. 46.
- 24 ननमय (8) पुट Bh. 16. 56; Jd. 6. 31; Jk. 2. 128; Jns. 4. 51; Kd. 4. 57; P. 6. 32; Rm. 6. 12; Vr. 3. 49.
- 25 ननमर तत H. 2. 165; Jd. 6. 44; P. 6. 34; ललित Vr. 3. 64. 7.
- 26 ननरय कामदत्ता Bh. 16. 50; H. 2. 187; Jk. 2. 141.
- 27 ननरर गंगी Vr. 3. 64. 8; P. 8. 5; चमलाक्षी P. 6. 36; प्रसुदितवदना H. 2. 181; Jk. 2. 130; Jns. 4. 59; Kd. 4. 50; Vr. 3. 50; मन्दाकिनी Chm. 2. 12. 11; Ckau. 2. 71.
- 28 ननरर (7) प्रभा H. 2. 182; Vr. 3. 64. 9.
- 29 नभजय कल्हंसा H. 2. 160; Jk. 2. 132; हृतपद Vr. 3. 64. 10; Utpala, v. 20; मुखर Hc. 2. 160.
- 30 नभजय (4) हृतपदा Jk. 2. 142.
- 31 नभजर त्रियंबदा H. 2. 174; Vr. 3. 55; मत्तकोटिल Jk. 2. 133.
- 32 नभनय हृतपद Vr. 3. 64. 11.
- 33 नभभर हृतविलम्बित H. 2. 163; Jd. 6. 30; Jk. 2. 123; Jns. 4. 56; Kd. 4. 46; P. 6. 30; Rm. 6. 9; Vjs. 5. 28; Vr. 3. 48; सुन्दरी Pp. 2. 139; हरिणच्छत Bh. 16. 48.
- 34 नयनय सुमुदतिचित्रा H. 2. 168; Jns. 4. 53; Kd. 4. 49; P. 6. 35; Vr. 3. 51; गजललिता Jk. 2. 134.
- 35 नयरय (6) सुमुदनिभा Bh. 16. 40.
- 36 नररर मेधावली H. 2. 188; वसन्ता Hc. 2. 188.
- 37 भतनस (5) रति Jk. 2. 140; ललना H. 2. 186; P. 8. 6.
- 38 भभभभ दोषक Ck. 5; भामिनी Mm. 9. 5; नोदक Pp. 2. 135.
- 39 भभमस (4) जलमाया Mm. 17. 13.
- 40 भभरय (१) Bhaṭṭi Kāvya, 22. 35.
- 41 भभसम सन्तोषीया P. 6. 40.
- 42 भभसस (5) ललना Vr. 3. 64. 12 (v. l. ललिता).
- 43 भभरय पुण्डरीक Jk. 2. 136.
- 44 भभसम (4) सन्तोषीया Hc. 2. 178; जलधरनाया H. 2. 178; Jk. 2. 126; Jd. 6. 38; P. 8. 4; Vr. 3. 61; सौदामिनी Jns. 4. 60.
- 45 भभमम कल्याण H. 2. 173; कञ्चन Hc. 2. 173; विद्यापर Pp. 2. 122.
- 46 भभमस विमान्ता Bh. 32. 162.
- 47 भभयय (5) चन्द्रकान्ता Hc. 2. 177; Rm. 6. 10; Vr. 3. 60; चन्द्रलेखा Bh. 16. 42; वैश्वदेवी H. 2. 177; Jd. 6. 37; Jk. 2. 124; Jns. 4. 57; Kd. 4. 54; P. 6. 41.

- 48 यययय अग्रमेया Bh. 16. 52; भुङ्गप्रयात Ck. 9; H. 2. 170; Jd. 6. 34; Jk. 2. 118; Jns. 4. 54; Kd. 4. 44; P. 6. 37; Pp. 2. 124; Rm. 6. 2; Vr. 3. 53.
- 49 रजरज समान Rm. 5. 1.
- 50 रजभस चन्द्रवर्त्म H. 2. 161; Jd. 6. 43; Jk. 2. 131; Vr. 3. 44; वितान Rm. 5. 3.
- 51 रयनय कुमुदिनी H. 2. 185.
- 52 रररर कामिनीमोहन Ck. 10; पद्मिनी Bh. 16. 54; लक्ष्मीवर Pp. 2. 127; सविणी H. 2. 171; Jd. 6. 35; Jk. 2. 120; Kd. 4. 43; P. 6. 38; Vr. 3. 54.
- 53 सजसस प्रसिद्धाक्षरा Bh. 16. 44; 32. 317; H. 2. 176; Jd. 6. 36; Jk. 2. 125; Jns. 4. 55; Kd. 4. 47; P. 6. 39; Rm. 6. 7; Vr. 3. 58.
- 54 सयसय केकिल्व H. 2. 191; त्रिविक्र or महेंद्रवज्रा Jk. 2. 137.
- 55 सससस छित्तक Vjs. 4. 54; तोटक Bh. 16. 38; 32. 323; Ck. 7; H. 2. 162; Jd. 6. 33; Jk. 2. 121; Jns. 4. 50; Kd. 4. 45; P. 6. 31; Pp. 2. 129; Rm. 6. 3; Vjs. 5. 27; Vr. 3. 47; नन्दिनी Vjs. 3. 20.

13

- 1 जतसजग मञ्जुभाषिणी H. 2. 206; मञ्जुवादिनी-हासिनी, मन्दभाषिणी Vr. 3. 70. 1, सन्धि-वर्षिणी Ckau 2. 94.
- 2 जभसजग(4) कलावती Mm. 3. 186; प्रभावती Bh. 16. 58; हरिा H. 2. 198; Jd. 7. 2; Jk. 2. 163; Jns. 4. 63; Kd. 4. 60; P. 7. 2; Rm. 6. 15; Sb. 1. 1; Vr. 3. 67 (v. l. अतिहरिा); सदागति Vjs. 5. 30.
- 3 जसतसग उपस्थित Vr. 3. 70. 2.
- 4 तभजजग श्रवक H. 2. 215.
- 5 तभरजग(4) प्रभावती Vr. 3. 70. 3.
- 6 तभसजग(4) प्रभावती Vr. 3. 70. 4; हरि Jk. 2. 164; लक्ष्मी H. 2. 214; Jk. 2. 154; Utpala, v. 36.
- 7 नजजरग म्नेन्द्रमुख Vr. 3. 70. 5; सुवक्त्रा H. 2. 195; सुवक्त्रा or अवक Jk. 2. 160.
- 8 नजततग कुटिल- (or कुड्र-) गति Vr. 3. 70. 6.
- 9 नजनसग मद्रक्षिका Bh. 32. 239; H. 2. 211; Jk. 2. 155.
- 10 नजसजग मञ्जुभाषिणी Jk. 2. 156.
- 11 नतततग उर्वशी H. 2. 194; कौमुदी Jk. 2. 149.
- 12 ननततग(7) कुटिलगति H. 2. 202; P. 8. 8, क्षमा Vr. 3. 65; चन्द्रिच Vr. 3. 70. 7.
- 13 नततरग(4) क्षमा H. 2. 200.
- 14 ननतरग(7) चन्द्रिच Kd. 4. 61; Vr. 3. 70.
- 15 ननतसग गीरी H. 2. 213.
- 16 ननननग स्वस्तिगति Bh. 32. 237; H. 2. 219; लज्जति or चर्या Hc. 2. 219.
- 17 नननसग गीरी P. 7. 4.
- 18 ननमरण(7) क्षमा H. 2. 203.
- 19 ननररग चन्द्रिच H. 2. 205.

- 20 ननसरग गौरी Vr. 3. 70. 8.
- 21 ननसरग कमललोचना Bh. 32. 241; कमलाक्षी H. 2. 218; चण्डी Chm. 2. 13. 4; Ckau. 2. 88.
- 22 नसजजग लव H. 2. 208.
- 23 नसततग विद्युन्नालिका H. 2. 209.
- 24 नसततग (6) विद्युत् Vr. 3. 70. 9.
- 25 नसररग चन्द्रलेखा H. 2. 207; Vr. 3. 70. 10 (6).
- 26 भनजजल पद्मवती Pp. 2. 148.
- 27 भननजग (१) Haravijaya, 31 54.
- 28 भमभमग अद्भुति H. 2. 196; Jk. 2. 161.
- 29 मतयसग (4) मत्तमयूर Bh. 16. 62; H. 2. 199; Jd. 7. 3; Jk. 2. 151; Jns. 4. 64; Kd. 4. 59; P. 7. 3; Rm. 6. 16; Vr. 3. 68; नाग Pp. 2. 141.
- 30 मतसरग (5) कोट्टम्भ H. 2. 216.
- 31 मनजरग (3) प्रदीपणी Bh. 16. 60; H. 2. 197; Jd. 7. 1; Jk. 2. 150; Jns. 4. 62; Kd. 4. 58, P. 7. 1; Rm. 6. 14; Vr. 3. 66; मयूरपिच्छ Vjs. 5. 29.
- 32 मभनयग भद्रा Jns. 4. 66, Haravijaya, 5. 35; Kapphiṇābhyudaya, 6. 51.
- 33 मभभमग मोहप्रलाप Mm. 18. 1.
- 34 ममजजग (4) धेयोमाला H. 2. 201.
- 35 ममततग विद्युन्माला Bh. 32. 164.
- 36 यमररग चबरीकवली Vr. 3. 70. 11; चन्द्रिका Jk. 2. 153; चन्द्रिणी H. 2. 204.
- 37 ययययल कन्द Pp. 2. 145.
- 38 सजसजग कलक्यभा P 8 7, Hc. 2. 210, जया Hc. 2. 210; जया or नन्दिनी Jk. 2. 159, नन्दिनी H 2. 210, Jns. 4. 65, Sb. 1. 2, प्ररोधिता Ckau. 2. 93, Chm. 2. 13. 5; मन्जुभाषिणी Vr. 3. 69, मनोवती Hc. 2. 210; विलम्बिता Bh 32 151 सुनन्दिनी Vr 3. 70. 12, सुनन्दी Hc. 2. 210.
- 39 सजससग कन्दस or सिन्हाद Ckau 2 96, Chm. 2. 13. 7, इन्द्र H. 2. 213; Jk 2 152, Vr 3 70 13 (b), नन्दिनी Vr. 3. 70. 13 (a); नन्-नन्दिनी Vr 3. 70 13 (a), अमरी Jk. 2. 157, सुनन्दी Ram. on भारतचन्द्र 5 87.
- 40 सनसतग बुदुर्क Bh 32 310
- 41 सभनसग (4) रति Mm. 17. 26
- 42 सयसजग मणिमण्डल Jk. 2. 158, सुन्दर H. 2. 217.
- 43 ससससग तारक Pp 2 143.

1 जभनयगग (4) इष्टिल Vr. 3. 77. 1.

2 जसटनगग (7) राजरत्नीव H. 2. 229, Rm. 6. 21.

- 29 मभनयलग चर्द्रौरस Vr 3 77 8
 30 मरततगम (7) चन्द्रशाग Jk 2 166 लक्ष्मी H 2 22०, Sb 1 10
 31 मरमयलग (7) ज्योत्स्ना H 2 227 Sb 1 11
 32 मररसलग (7) जया H 2 226 Sb 1 12
 33 मसतभगम लक्ष्मी Vr 3 77 9
 34 मसमभगम (7) अलेला H 2 221 V₁ 3 77, लेला Chou. 2 103 लला Hc
 3० रतभगम 2 232 वनलला Jk 2 180, वलना H 2 232
 36 सजनरलग (5) सुदर्शना Jk. 2 174
 37 सजसयलग (०) पथ्या Vr 3 77 11 (b) प्रथिता Jk. 2 171, मञ्जरी Vr 3
 77 11 (c) वसुधा V₁ 3 77 11 (a)
 38 सजसरलग (5,6) नन्दिनी Mm 16 15
 39 सभनयगम (4) उटिठ Vr 3 77 12
 40 सभसजगम (4) सुनदा Jk. 2 181

15

- 1 जसनभय मयूरललित Jk 2 194
 2 तजससय िशु H 2 2०9
 3 तभजजर मृदङ्ग H 2 261 Vr 3 84 1
 4 नजजभर अरविन्दक or कलभाषणी H 2 2०5 Jk 2 192
 5 नजभजर प्रभद्रक H 2 253 Kd 4 70 Vr 3 82 सुकेसर Jk. 189,
 Vr 3 84 2
 6 ननतभर (8) उपमालिनी H 2 248 Sb 1 14, Vr 3 84 3
 7 नननस (7) चन्द्रवर्ने Rm 6 24 चन्द्रावर्ता Jns 4 76, P 7 11, शक्तिला H
 2 243 Jd 7 8 Jk 2 184 Kd 4 68, Sb 1 17,
 Vr 3 78
 8 नननस (6) माग Jns 4 77 P 7 12 Rm 6 25 शरभ Pp 2 166
 सरू H 2 244 Jd 7 9 Jk. 2 185 Vr 3 79
 9 नननस (8) नणिगुणनिकर H 2 24० Jd 7 10 Jk 2 186 Jns 4 78
 P 7 13 Rm 6 26 Sb 1 18 Vr 3 80
 10 नननस (4, ५) रुचिरा Jk 2 187
 11 ननभभर गा H 2 2०7
 12 ननमयय (६) माग्निनी H 2 246 J₁ 7 11 Jk 2 183 Jns 4 79 Kd.
 4 72 P 7 14 Pp 2 164 Rm 6 27 Sb 1 13 V₁s
 ० 32 Vr 3 81 नान्दीमुखी Bh 16 70
 13 ननमरर (9) चन्द्रोष्णात H 2 247 Sb 1 15
 14 ननरयय नागिनी H 2 2०8
 15 नसनरर विपनतिलक Chm. 2 1० 6 Ckau. 2 11०
 16 भजसनर निशियाः Pp 2 1०0
 17 भभमसस सगलक V₁s 4 ०4
 18 भमसभस भूत्लानी Bh. 3. 1,0

- 19 भयससय केतन H. 2. 260.
- 20 ममममम क्षमनीडा H. 2. 262; Kd. 4. 67; Vr. 3. 84. 4; ज्योतिस् or मित्र Jk. 2. 188; लीलाखेल Chm. 2. 15. 5; Ckau 2. 114; सारङ्गी Pp. 2. 156.
- 21 मममयय (8) नबला He. 2. 249; चित्रा H. 2. 249; Kd. 4. 73; Sb. 1. 19, चित्रा or मण्डूकी Jk. 2. 193.
- 22 मरमयय (7) चन्द्रलेखा H. 2. 250; Kd. 4. 71; Vr. 3. 84.
- 23 रजरजर उत्सव or उत्साह Jk. 6. 30; चामर Pp. 2. 158; तृणकृतोपक H. 2. 254; Kd. 4. 69; Sb. 1. 16; महोत्सव Jk. 2. 190.
- 24 रजभभर उत्तर ZDMG., 44, P. 75. No. 9; समीपक Jk. 2. 196 (3); Vr. 3. 84. 5; सुन्दर H. 2. 256; (or मणिभूषण) Jk. 2. 191;
- 25 ररततम (8) चन्द्रलेखा Jk. 2. 195.
- 26 ररतयय (7) चन्द्रकान्ता Ckau. 2. 120.
- 27 ररमयय (7) चन्द्रकान्ता Vr. 3. 84. 6; चन्द्रलेखा H. 2. 251; Vr. 3. 84. 6.
- 28 ररररर चन्द्रलेखा Vr. 3. 84. 7.
- 29 सजजनय (6) अतिरेखा or अतिलेखा Vr. 3. 83 (v. 1.); एल H. 2. 252; Jk. 2. 197; Vr. 3. 83; रेखा Ckau. 2. 113.
- 30 सजजभर मनोईस Pp. 2. 162.
- 31 सजससय ऋषभ H. 2. 242; Jk. 2. 182; वृषभ Vr. 3. 84. 8.
- 32 ससससस नलिनी Vr. 3. 84. 9; भ्रमरावलि Pp. 2. 154; Vjs. 4. 61; श्री Vjs. 3. 21.

16

- 1 जरजरजग नाराच Pp. 2. 168; पञ्चामर H. 2. 278; Jk. 2. 203; Kd. 4. 74; Sb. 1. 20; Vr. 3. 86. 1; महोत्सव Jk. 6. 31; सोमकान्त नाराच Ck. 14; 46.
- 2 तमपरतग (4,4,4) मन्दाकिनी Mm. 18. 14.
- 3 नजभजतग गङ्गकृत Chm. 2. 16. 9; Ckau. 2. 132; चन्द्रलेखा Jns. 4. 83; वाणिनी Vr. 3. 86 (v. 1.)
- 4 नजभजरग वाणिनी H. 2. 277; Jk. 2. 204; Kd. 4. 77; Vr. 3. 86.
- 5 नजरभभता इन्दुमुखी or विन्तामणि Jk. 2. 207; मणिकल्पिता H. 2. 263; Kd. 4. 78; Vr. 3. 86. 2.
- 6 नननजसग (5) कमलदल Jk. 2. 201; ललितारद H. 2. 272.
- 7 नननननग चक्रपति H. 2. 268.
- 8 नननननल अचक्रपति H. 2. 269; Jd. 4. 23; Jk. 5. 25; Kd. 4. 79; Rm. 3. 17; Sb. 1. 25; Vr. 2. 31; गीतांशु P. 4. 48.
- 9 नभजजजग (4) नक्षत्रमङ्गला H. 2. 270; Jk. 2. 200.
- 10 नमजसनग कुलकिता Mm. 18. 16.
- 11 नयनयसग (12) शान्त Jk. 2. 206.

- 14 भभभभभस अश्वगति Vr 3 94 5.
 15 भभभभभस (11) मणिमाला H 2 301, Jk 2 222
 16 भरनननस (9) धनरपद H 2 309, Kd 4 86, Sb 1 38, Vr 3 94 6.
 17 मतनजभर (5, 7) इरत्रिचक्र H 2 311, Sb 1 40
 18 मतनययय (5, 6) वसुभितश्रावेष्टिता H 2 302, Jd 7 19, Jk 2 219, Jns. 4 91,
 P 7 21, Rm 7 2, Sb 1 4०, Vr 3 94, चन्द्रलेखा Vjs 5
 39, चित्रलेखा Bh. 16 86
 19 मतनययय (4, 7) चित्रलेखा H 2 303
 20 मननततम (4, 7) चित्रलेखा V1 3 94 7
 21 मभनजभर (4, 7) चक्र H 2 30० Sb 1 43, V1 3 94. 8
 21A मभनययय (4, 7) चन्द्रलेखा H 2 304, चित्रलेखा Sb 1 36
 22 मभनयरर (4, 7) केसर H 2 306 Sb 1 44 Vr 3 94 9 (केसर)
 23 ममभमयय (5, 6) सिद्धविस्तृष्टित Vr 3 94 13
 24 ममभमसम मञ्जीरा Pp 2 180
 25 मरभयरर (11) काकी H 2 300 वाचालकाकी He 2 300, Rm 7 3
 26 मसजजभर (8, 5) हरिणश्रुत or हरनतंक Vr 3 94 10
 27 मसजसतस (12) शार्ङ्गश्रुति H 2 310 Sb 1 39
 28 मसजसरम (12) शार्ङ्ग V1 3 94 11
 29 मससररर (3, 6) विलास Mm 19 5
 30 यमनसतस (6, 6) कौडा H 2 317, मुष्णामाला Jk. 2 218, मुष्ण Vr 3 94 12
 31 यययययय मीषाचक्र Pp 2 182
 32 रतजजभर (8, 5) हरनतन Mm 19 2
 33 रसजजभर (8, 5) उज्ज्वल H 2 313 चर्चरी Pp 2 184 माळिकोत्तरमाळिक्य Jk. 2
 220 विषुषमिया P 8 16 हरनतन (०क) Vr 3 94 14
 34 रसजयभर (6, 4) वररुतन Vr 3 94 15
 35 सजसजतर बुद्ध H 2 320
 36 सतनययय (5, 6) मन्दारमाला Jk 2 221
 37 सनजनभस (3, ० 5) सुरभि H 2 316 Jk 2 225

19

- 1 जनभसनजग (० 5 5) बहयिनी Mm 19 7
 2 जसजसजसग (6 6) रातमाला H 2 326 Jk 2 230
 3 जसजसतभग (8 ५) समुद्रतला V1 3 96 1
 4 नजभयभजग (7) रचना Vr 3 96 3
 4A नजभयसजग (11) रचना Vr 3 96 2
 5 नननजननल चन्द्रगाय Pp 2 190
 6 ननननतनग धनश्रुत्या Bb 32 177
 7 ननननननग धवत Pp 2 192
 8 ननरजरजग पञ्चामर Vr 3 96 4
 9 नभरसजजग तरल H 2 331 Jk 2 226

- 10 मदनसततग (5, 7) वन्दविन्व Sb. 1. 49; विन्व Vr. 3. 96. 5; वधित H. 2. 328; विचित He. 2. 328.
- 11 मदनसररग (5, 7) पुण्यदाम H. 2. 327; Sb. 1. 48; Vr. 3. 96. 6.
- 12 मरभनयनग (7, 7) सुरसा Chm. 2. 19. 4; Ckau. 2. 155.
- 13 मरभससजग (7) माधवीलता H. 2. 332; Rm. 7. 7.
- 14 मसजसततग (12) शार्दूलविकीर्णित Bh. 16. 88-89; H. 2. 321; Jd. 7. 21; Jk. 2. 228; Jns. 4. 93; Kd. 4. 88; P. 7. 22; Rm. 7. 5; Sb. 1. 47; Vjs. 5. 40; Vr. 3. 96.
- 15 मसजसनजग (12) वायुवेगा H. 3. 322; Rm. 7. 6.
- 15A मसजसननग (12) वायुवेगा Jns. 4. 94.
- 16 यभनयजजग (12) गणिमञ्जरी Vr. 3. 96. 7.
- 17 यमननररग (6, 7) सुग्धक H. 2. 329.
- 18 यमनसजजग (6, 6) मकरन्दिवा H. 2. 324; Sb. 1. 52; Vr. 3. 96. 8.
- 19 यमनसततग (6, 6) छाया H. 2. 325; Sb. 1. 51.
- 20 यमनसमतग (6, 6) छाया Vr. 3. 96. 9.
- 21 यमनसररग (6, 6) चन्द्रकान्ता Vjs. 5. 41; वेणविसङ्गिता H. 2. 323; Jd. 7. 20; Jk. 2. 227; Vr. 3. 95; रम्भा Jk. 2. 227; Sb. 1. 50; विसिता P. 8. 18; सुरता Utpala, v. 7.
- 22 रभजतततग (10) वहनी Vr. 3. 96. 10.
- 23 रससतजजग (10) अङ्गित H. 2. 330; शक्ति Jk. 2. 229.
- 24 सतयभममग शंभु Pp. 2. 194.
- 25 ससससससग तक्षणीवदनेन्दु II. 2. 333; Kd. 4. 87.

20

- 1 जरजरजरलग नाराच पञ्चामर Ck. 15.
- 1A तनतनतनग (6, 6) वैश्याल Mm. 19. 15.
- 2 तभजभजभलग शशाङ्गरवित H. 2. 344, Vjs. 5. 44.
- 3 नजनभसनलग (5, 6) मद्कलनी Mm. 19. 10.
- 4 ननननननलग कनककता Mm. 19. 11.
- 5 नभममससलग (11) मुदा H. 2. 337; (or उज्ज्वल) Jk. 2. 236.
- 6 भनयननरलग (3, 6) दीपिकाशिक्षा H. 2. 243, Rm. 7. 8.
- 7 भभभभरसलग नन्दक H. 2. 341, भासुर Jk. 2. 235.
- 8 भरनभभरलग कामलता H. 2. 342, (or उत्पलनालिस) Jk. 2. 234.
- 9 मनसनमपलग (5, 8) सदभ्रमाला H. 2. 340.
- 10 मरभनततग (7, 6) चित्रनाल्य H. 2. 339; Sb. 1. 54, सुरभा He. 2. 339; Vjs. 5. 42; सुरसा Vr. 3. 98. 1.
- 11 मरभनयभलग (7, 7) सुवदना Bh. 16. 91-92; H. 2. 334; Jd. 7. 22; Jk. 2. 231; Jns. 4. 96; Kd. 4. 90. P. 7. 23; Rm. 7. 9; Sb. 1. 55; Vr. 3. 97; तम Vjs. 5. 43.
- 12 यननतततग (6, 7) शोभा H. 2. 333; Sb. 1. 53; Vr. 3. 93. 2.

- 12 भभभभभग अधगति Kd. 4. 76; (or खगति, खगति wrongly) Vr. 3. 86. 4; अधाकान्ता Vjs. 3. 32; नीळ Pp. 2. 170; पद्मरुखी Jk. 2. 199; सगत H. 2. 265; क्षोणक As. 8.
- 13 भभभभसग घरनादा H. 2. 264; सखरमाला Jk. 2. 198.
- 14 भरनननग (7) षडभगजयिजयित H. 2. 271; Jd. 7. 12; Jk. 2. 202; Jns. 4. 81; P. 7. 15; Vr. 3. 85; नन्नुरगविकल्पित Ckau. 2. 124; नन्नुरवि° Sb. 1. 23; नत्तगजवि° Hc. 2. 271; द्यभगज° Bh. 16. 72; Rm. 6. 31.
- 15 भरनभभग (5,6) भासिनी Jk. 2. 208; शैलशिव्या H. 2. 281; P. 8. 11.
- 16 भरनरनग (10) पीरलक्षिता Vr. 3. 86. 3; प्रगुक्षिता Vjs. 5. 33; महिषी H. 2. 274; ललिता Utpala, v. 41.
- 17 भरयननग वरदुवति H. 2. 282; P. 8. 12.
- 18 भसभ्रतनग (8) चक्षिता Ckau. 2. 125; Chm. 2. 16. 3.
- 19 मतसततग (4,5) कौमल्लता H. 2. 285; Rm. 6. 32.
- 20 मनसतरग सुरतलक्षिता H. 2. 280.
- 21 मभनमनग (4) मदनलक्षिता H. 2. 275; Sb. 1. 24.
- 22 मममममग कमुकी H. 2. 266; द्रष्ट Pp. 2. 174.
- 23 यमनसरग (6) जयानन्द H. 2. 273; (or मुलक्षित) Jk. 2. 205; प्रवरलक्षित Bh. 16. 74.
- 24 रजरजरग चित्र H. 2. 279; Kd. 4. 75; Sb. 1. 22; Vr. 3. 86. 5.
- 25 रजरजले चबला Pp. 2. 172; चित्रशोभा Sb. 1. 21.
- 26 रननननग लक्ष्मी H. 2. 283; Jns. 4. 82; Rm. 6. 29.
- 27 सजससजग उद्गता Bh. 32. 313.
- 28 सतयसभग प्रमदा Mm. 18. 15.
- 29 सभमसभग स्वस्तिविक्रमा Bh. 16. 32.
- 30 ससननमग वेक्षिता H. 284; Rm. 6. 30.
- 31 सससससग कमुकी H. 2. 267; सोमरक Hc. 2. 267.

17

- 1 जसजसयलग (8) पृथ्वी H. 2. 287; Jd. 7. 14; Jk. 2. 212; Jns. 4. 87; Kd. 4. 83; P. 7. 17, Pp. 2. 176, Rm. 6. 34; Sb. 1. 26; Vjs. 5. 36; Vr. 3. 88; बिलम्बिगतति Bh. 16. 84; Utpala, v. 16.
- 2 नजजयनलग रुचिररुखी Bh. 32. 175.
- 3 नजभ्रजजग वासिनी H. 2. 299; Vr. 3. 93. 3.
- 4 नजभ्रजजलग अग्निव H. 2. 297; P. 8. 14; नर्दक Jd. 7. 18; Jk. 2. 214; Utpala, v. 51, Vjs. 5. 33; Vr. 3. 92 (v. l. रुदक); नर्दक Chm. 2. 17. 6; Chau. 2. 135.
- 5 नजभ्रजजलग (7,6) कोक्षिक H. 2. 298; Jk. 2. 215; P. 8. 15; Vr. 3. 93.
- 6 नजभ्रजभलग (12) विनासिनी Utpala, v. 35; सवर्द्धिलाननी Vr. 3. 93. 1.
- 7 नननननग (5) चक्रपादा H. 2. 296; Jk. 2. 216.

- 8 ननभसरलग (7, 6) घनमयूर Mm. 18. 25.
 9 ननभसरलग (6, 4) हरि Vr. 3. 93. 2.
 10 नसजसयलग नादाधर Pp. 2. 178.
 11 नसमततगम (6, 4) पद्म H. 2. 294; Sb. 1. 32.
 12 नसममयलग (6, 4) रोहिणी H. 2. 295; Sb. 1. 33.
 13 नसभरसलग (6, 4) व्युपभवित Utpala, v. 10; व्युपमल्लित Bh. 16. 78; हरिणी H. 2. 298; Jd. 7. 16; Jk. 2. 211; Jns. 4. 85; Kd. 4. 81; P. 7. 16; Rm. 6. 35; Sb. 1. 34; Vjs. 5. 37; Vr. 3. 90.
 14 भजभनलग (10) वंशदल Bh. 16. 82; 32. 315; Sb. 1. 30; (or वंशपनल्लित) Sb. 1. 31; वंशपनपतित H. 2. 288.; Jd. 7. 15; Jk. 2. 213; Jns. 4. 88; Kd. 4. 84; P. 7. 18; Rm. 6. 38; Vr. 3. 89; सिधितक As. 17.
 15 भभनततगम (4, 6) मन्दाकान्ता H. 2. 290; Jd. 7. 17; Jk. 2. 209; Jns. 4. 89; Kd. 4. 80; P. 7. 19; Rm. 6. 37; Sb. 1. 28; Vjs. 5. 34; Vr. 3. 91; श्रीधरा Bh. 16. 80.
 16 भभनमयलग (4, 6) हरिणी H. 2. 292; Sb. 1. 29.
 16A भभनरसलग (4, 6) भारकान्ता H. 2. 291; भावाकान्ता Sb. 1. 35.
 17 यभनरसलग (6, 4) वान्ता Vr. 8. 93. 4.
 18 यभनसभलग (6) शिवारिणी Bh. 16. 76, H. 2. 286; Jd. 7. 13; Jk. 2. 209; Jns. 4. 86; Kd. 4. 82; P. 7. 20; Rm. 6. 36; Sb. 1. 27; Vjs. 5. 35; Vr. 3. 87.
 19 ससजभजगम (10) अतिशायिनी H. 2. 289; Jk. 2. 217; P. 8. 13, Vr. 3. 93. 5 (no Yati); चिदलेखा or इता Vr. 3. 93. 6; सार्वी He. 2. 289.

18

- 1 नजभजजर ? Haravijaya, 46. 65.
 2 नजभजनस ? Haravijaya, 14. 60.
 3 नजभजर (11) नन्दन Chm. 2. 18. 2; Ckan 2. 145.
 4 ननमतभर (7, 4) ललित H. 2. 308; Sb. 1. 41.
 5 ननममयय (7, 4) नन्दमाला H. 2. 307; Sb. 1. 37.
 6 ननभरर (10) उता Vr. 3. 94. 1.
 7 ननरररर नाराय or महामालिका or सिंहभिक्रीडित Vr. 3. 94. 2 (a b c); नाराचक P. 8. 17; निशा or वरदा Jk. 2. 224.
 8 ननरररर (13) तारका or निशा or शिवा He. 2. 314; Kd. 4. 85; Vr. 3. 94. 4 (a b o).
 9 ननरररर (10) सारसा (सालसी or सालसा) Vr. 3. 94. 3.
 10 ननससतय (4, 9) पद्ममुखा Jk. 2. 223; पद्मवन्दना H. 2. 316.
 11 नसमतभर (6, 4) हरिणीवद H. 2. 318; Sb. 1. 42.
 12 नसममयय (6, 5) अनहलेखा H. 2. 312; Sb. 1. 46.
 13 भभभनतय भक्ति H. 2. 319; सिधितक He. 2. 319.

- 13 रजरजरजगल . गण्डका Pp. 2. 198; चित्र Kd. 4. 89; ऋत H. 2. 335; Jd. 7. 23; Jk. 2. 232; Jns. 4. 97; P. 7. 24; Vr. 3. 98.
 14 रजरजरजलग . मालव Mm. 19. 14.
 15 रससससससलग . पुटभेद Jk. 2. 237.
 16 सजजभरसलग . गीता Pp. 2. 196; प्रमदानन Vr. 3. 98. 3.
 17 सभरजप्रयलग (13) मतेभविकीर्तित H. 2. 336; Jk. 2. 233; Vr. 3. 98. 4.

21

- 1 तरभनजभर (7, 7) कथागति H. 2. 346; Rm. 7. 13.
 2 नजजजजभर . वनमञ्जरी H. 2. 351; Jk. 2. 240.
 3 नजमजजजर . चम्पकमालिका or चिनलता Jk. 2. 239; पृथ्वी ZDMG., 44, p. 77; रुचिरा Hc. 2. 350; सरसी Chm. 2. 21. 2; सल्लिनिति Vr. 3. 99. 1; सिद्धि H. 2. 350; Kd. 4. 91; Sb. 1. 56; Vr. 3. 99. 1.
 4 नजभजजजर (11) पञ्चकावली Vr. 3. 99. 2; शशिपद्मा P. 8. 19.
 5 भभभभभभर . मत्तविलासिनी Vr. 3. 99. 3.
 6 भरननजजय . नरेन्द्र Pp. 2. 202.
 7 भरनरनरर (10) ललितविक्रम H. 2. 347; Rm. 7. 13.
 8 ममतनननस (8, 5) मत्तकीडा H. 2. 348.
 9 मरभनययय (7, 7) स्यायत Bh. 16. 94-95; H; 2. 345; Jd. 7. 24; Jk. 2. 238; P. 7. 25; Jns. 4. 99; Kd. 4. 92; Pp. 2. 200; Rm. 7. 11; Sb. 1. 57; Vjs. 5. 45; Vr. 3. 99.
 10 रजततननस . चन्दनप्रकृति H. 2. 349; श्रेणि Bh. 32. 292.
 11 रजरनररर . तरण H. 2. 352; तरणमालिका Jk. 2. 242.
 12 रसनजनभर (11) पद्मसप्त Jk. 2. 243.

22

- 1 तभयजसरजग (?) मतेभ Mm 19. 18.
 2 नजभजभजभग . अधललित Bh. 16 100-101.
 3 नभजभजभजग . मदनसायक Jk. 2 247.
 4 भभभभमभभग . मदिरा H. 2. 355, Sb. 1. 58; Vr. 3. 100. 1; उक्ताङ्गुलम Hc. 2. 355, Jk. 2. 246, Kd. 4. 93; सन्ता Vjs. 3. 34.
 5 भरनरनरनग (10) प्रभद्रक Mm. 19. 19, Vr. (v. l.); भद्रक Kd. 4 94; Vr. (v. l.), मद्रक Bh. 16. 97-98; H. 2. 353; Jd. 7. 25; Jk. 2. 244; Jns. 4. 101(12); P. 7. 26; Rm. 7. 16; Sb. 1. 59; Vr. 3. 100, विद्युच्चलित Vjs. 5. 46.
 6 मतयननननग . कौशा Bh. 32. 300; वरतनु H. 2. 356.
 7 ममतनननसग . हंसी Pp 2. 204.
 8 मसजयभभनग . लालित्य Vr. 3. 100. 3.
 9 मसजयभभनग (12) कीर्पाधि: H. 2. 357; Rm. 7. 16.

- 10 मसरसतजनग ललित्य V₁ 3 100 2
 11 सजतनसररग (३, ७) महात्मधरा V₁ 3 100 4
 12 सततनसररग (३, ७) महात्मधरा H 2 354, Jk 2 245

23

- 1 जसजसयययलग वृदारक H 2 364 Rm 7 18
 2 तत्रजजजजजलग शङ्ख H 2 360 Jk 2 252
 3 नजजजजजजलग हसगति H 2 361, (०१ महातरुणीदयित) Jk 2 249 Hc 2 361
 4 ननभजभजजलग अद्वलित Hc 2 358 हयलीलगति Vjs 5 47
 5 नजभजभजभलग (11) अदितनया Chm 2 23 1 Chau 2 169, अद्वलित H 2 358, Jd 7 26, Jk 2 248 Jns 4 108, P 7 27, Rm 7 20, V₁ 3 101, ललित Sb 1 60
 6 भभभभभभभग मयूरगति V₁ 3 102 1
 7 भमनभनननगग पुष्पसप्तशृदा Bh 32 290
 8 भमसभनननलग चपलगति H 2 363
 9 ममतननननलग (३, ५) मत्तानीडा H 2 359 Jd 7 27 Jk 2 250 Jns 4 105, Kd 4 96 P 7 28, Sb 1 61 V₁ 3 102, (०२ विद्युन्मात्र) Bh 32 302, मन्दकाडा Rm 7 21
 9A रनरजररलग चित्रक Kd 4 97
 10 रनरजररलग चित्रक H 2 362 (०१ उस्तरगमाडिवा) Jk 2 2०1
 11 ससभसतजजलग सुन्दरी Pp 2 206

24

- 1 ननभनजननय (७, ७) ललितकता H 2 366 Jk 2 2०4
 2 ननररररररर नैशमाग Bh 16 103-4 H 2 367 Jns 4 107 Kd 4 97 सुज्ञाब्जनल्लयाशस Hc 2 367
 3 नभजभजभजर महामदनसायक Jk 2 2०6
 4 नयभतनननस वरान्ता Bh 32 294 H 2 370
 5 भतनसभननय (12) तन्वी H 2 36० Jd 7 28, Jk 2 2०3 Jns 4 106 P 7 29 Rm 7 23 Sb 1 62 Vjs ० 48 V₁ 3 103
 6 भभभतनननस द्रुतशुष्यदगति H 2 369 स्वच्छि Bh 32 287-288
 7 भभभभभभभभ छिरीट Pp 2 210 सुभर H 2 368, Kd 4 98
 8 भमसभनननय (५, ५, ३) हसाद Jk 2 2००
 9 मभयमनभनस वे याप्राप्ति Mm 19 26
 10 मसजसततभर निभ्रमगात H 2 371, Rm 7 24
 11 रररररररर खारणीक्रान्तन Mm 19 2०
 12 सससससससस सुनिज Pp 2 208, पादक Mm 19 24

25

- 1 तयभभननननग (10) हसय H 2 374, Kd 4 100, Rm 7. 27.
- 2 नजजयननननग चपल H 2 37०
- 3 ननननसभभभग (8, 7) हसय H 2 373, Jk. 2 257.
- 4 भमसभननननग (५, ५, ५) मयय Bh 16 106-7, H 2 372, Jd 7 29, Jk. 2 2०8, Jns 4 110, Kd 4 99, P 7. 30, Rm 7 26, Sb 1 63, Vjs 5 49, Vr 3 104
- ० भममममतयमग (4, 4, ५) नचेभ Jk. 2 2०9
- 6 सजनजभनननग (7, 7) क्लकण्ड Mm. 19 27

26

- 1 नजनसभननननग वेगवती Bh 32 296, H 2 379
- 2 नजभजजजभजलग (14) युवाक्य H 2 380, Jk. 2 264
- 3 ननननननननग वनलता Jk. 2 262
- 4 नयनयननननग (6, ७, ८) मयय Jk. 2 263
- 5 भनजनसभनननग (7, 7, 7) रजन Mm 20 2
- 6 भननसभननननग (14) आपीड H 2 378, Rm 7 30 (13)
- 7 मननननननननग (१, ७, ७) भवाह H 2 377, Jd 7 31, Jk. 261, Jns 4 113, Kd 4 102, P 7 32, Rm 7 28, Sb 1. 64, Vr 3 106
- 8 ममतनननरसलग (8, 11) युवाविभूमि Bh. 16. 109-110, H 2 376, Jd 7 30, Jk. 2 260, Jns 4 112, Kd. 4 101, P 7. 31, Rm 7 31, Sb 1 65, Vjs 5 50, Vr 3 10०
- 9 मयनतननरसलग (९, 11) युवावि Vr 3 106 2
- 10 मयनतननरसलग (९ 11) युवावि Vr 3 106 1
- 11 ययययययययलग चरीगत Mm. 20 1

27

- 1 ननननभनभनस (13 ०) विवद अ Jk. 2 267.
- 2 नसभनतजतसय (7, 7) रभन Jk. 2 268
- 3 मतततननययय (11) माताय H 2 381 माताय Kd 4 103
- 4 मभननननननस (५, ५, ५) मयय Jk. 2 265
- 5 ममतनभममभम (8, 11) माताय Jk. 2 266

29

- 1 तनननननननननग एत Pp 2 212
- 2 ननननननननननग (8, ७, ५) चप Jk. 2 270.
- ० ननभनजनननननग (7, 7, ५) मयय Jk. 2 269
- 4 मययतनननरसलग (4, 7, 11) मयय H 2 382

30

- 1 भजसनभजसनभय वृत्तललित H. 2. 383; वृत्तललित or ललितवृत्त Jk. 2. 271.
2 ममतननननजभर (8, 15) विपीलिका H. 2. 385; Sb. 1. 66; जलद Jns. 4. 115.

31

- 1 नननननननननग (8, 8, 8) लहरिका Jk. 2. 272.

33

- 1 भननभननभननभय चक्र Jk. 2. 273.

34

- 1 भननभननभननभनग निनलय Jk. 2. 274.
2 ममतनननननसजजग अतिच्छन्दस् Rm. 7. 32; भेषदण्डक Jns. 4. 116.

35

- 1 ममतनननननलजभर विपीलिकाकरभ H. 2. 386; Sb. 1. 66.

38

- 1 12 न + लग (10, 10, 10) ललितलता H. 2. 384; Jk. 2. 275.
2 ममत + 7 न + रसलग विपीलिका दण्डक Jns. 4. 116.

40

- 1 ममतनननन + 10 ल + जभर विपीलिकापणव H. 2. 386, Sb. 1. 66.

42

- 1 ममत + 8 न + जभर पणव दण्डक Jns. 4. 116

45

- 1 ममतनननन + 15 ल + जभर विपीलिकामाला H. 2. 386; Sb. 1. 66.

46

- 1 ममत + 9 न + ससजग करभ दण्डक Jns. 4. 116.

50

- 1 ममत + 11 न + रसलग ललित दण्डक Jns. 4. 116.

54

- 1 ममत + 12 न + जभर निचित दण्डक Jns. 4. 117.

Section II

वर्णवृत्तः दण्डक

(Alphabetically arranged)

- 1 अतङ्गशेखर (लय pairs) H. 2. 397; Kd. 4. 108; Sb. 1. 79.
- 2 अद् (4 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
- 3 अर्ग (6 ल + 8 लणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; अर्ण Jns. 4. 119.
- 4 अर्णव (6 ल + 9 लणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; अर्ण Jns. 4. 119.
- 5 अशोकपुष्पमञ्जरी (गल pairs) H. 2. 398; Kd. 4. 109; Sb. 1. 80.
- 6 उत्कलिका (6 ल + any times any Pañcamātras) H. 2. 401.
- 7 उद्दाम (6 ल + 13 लणः) H. 2. 388; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; लीलाकर Jns. 4. 119.
- 8 कङ्कलि (नग + 13 लणः) H. 2. 390.
- 9 कामयाण (any number of लणः + गग) H. 2. 399; Sb. 1. 84.
- 10 कुसुमास्तरण (any number of लणः) H. 2. 395; Sb. 1. 81.
- 11 केलि (नग + 12 लणः) H. 2. 390.
- 12 चण्ड (5 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
- 13 चण्डकाल or चण्डपाल (5 ल + any लणः) H. 2. 391; Sb. 1. 74.
- 14 चण्डवृष्टि or चण्डवृष्टिप्रपात-प्रयात (6 ल + 7 लणः) H. 2. 387; Jns. 4. 118; Kd. 4. 105; P. 7. 34; Sb. 1. 72; Vr. 3. 107.
- 15 चण्डवेग (6 ल + any times लणः) Sb. 1. 77.
- 16 जीमूत (6 ल + 11 लणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; ब्याल Jns. 4. 119.
- 17 दम्भोलि (नग + 9 लणः) H. 2. 390.
- 18 पन्नग (नग + 8 लणः) H. 2. 390.
- 19 प्रचित (6 ल + 7 य and others except र) H. 2. 389; Jd. 7. 34; Jk. 6. 33; Kd. 4. 107; Vr. 3. 109.
- 20 प्रचित (6 ल + any number of लणः) Jns. 4. 120.
- 21 भुजंग (6 ल + 16 लणः) Hc. 2. 388; समुद्र Jns. 4. 119.
- 22 भुजंग (6 ल + 17 लणः) Jns. 4. 119.
- 23 भुजंगविलास (any number of लणः + गग) H. 2. 410; Sb. 1. 82.
- 24 मत्तमातङ्ग (any number of लणः) H. 2. 394; लीलाकर Sb. 1. 78.
- 25 मालती (नग + 11 लणः) H. 2. 390.
- 26 मेघमाला (6 ल + 3 न + any times लणः) H. 2. 393; Sb. 1. 76.
- 27 लीलाकर (6 ल + 12 लणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; लीलाकर Jns. 4. 119.

- 28 लीलाविलास (नग + 14 रगणः) H. 2. 390.
 29 वर्षक (6 ल + 7 नगणः + गग) Utpala. v. 62.
 30 यात (7 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
 31 व्याल (6 ल + 10 रगणः) H. 2. 388; Jd. 7. 33; Jk. 6. 33; Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108; इज Jns. 4. 119.
 32 शङ्ख (6 ल + 14 रगणः) H. 2. 388, Jd. 7. 33, Jk. 6. 33, Kd. 4. 106; Sb. 1. 72; Vr. 3. 108, उद्दाम Jns. 4. 119.
 33 समुद्र (6 ल + 15 रगणः) Ho. 2. 388; (6 ल + 4 रज pairs + रलग) Utpala, v. 63; सिद्ध Jns. 4. 119.
 34 सिंह (3 ल + any times any गणः) Jk. 6. 33.
 35 सिंहक्रीड (any number of नगणः) Sb. 1. 83.
 36 सिंहविक्रीड (5 ल + any गणः) H. 2. 396, विक्रान्त Sb. 1. 75.
 37 हेलावली (नग + 10 रगणः) H. 2. 390.
-

- 20 (11. 11) सससलग, भभभगग उपनिव H 3 3 Jd 5 27, Jk 3 2, Jns 3 2, Kd 4 110, P 5 32, Rm 2 17, Sb 2 2 V₁ 4 1
- 21 (11. 12) ननरलग, ननजर अपस्वन्न Bh 16 142 H 3 15 Jd 5 35, Jk 3 11 Jns 3 10, Kd 4 117, P 5 40 Rm 2 29 Sb 2 8 V₁ 4 9
- 22 (11 12) भभभगग, ननजय चल्मथ्या Rm 2 18 Sb 2 3 हुमथ्या H 3 5 Jd 5 28 Jk 3 3 Jns 3 3 Kd 4 11a P 5 33 V₁ 4 2
- 23 (11 12) ससजगग, सभरय भालभारणी H 3 17 Rm 2 23 V₁ 4 9, 1 (a) वसन्तमाहात्म्या V₁ 4 9 1 (b) शौपथ्यदिक V₁ 4 9 1 (c) सुगोभता or प्रिया Jk 9 16
- 24 (11 12) सससलग, नभभर हरिणलता H 3 2 Jd 5 34 Jk 3 10, Jns 3 9 P 5 39 Rm 2 23 Sb 2 4 Vr 4 8 दारणादता Kd 4 114
- 25 (11 13) भभतलग, नननसग त्रयमितलीग H 3 18 Jk 3 17
- 26 (11 14) ततजगग, तभजजगग चूडामलि Jk 3 25
- 27 (12 3) जरजर, र श्लेषी H 3 25
- 28 (12 9) नननय, ममग क्षान्त or चूडा Jk 3 18
- 29 (12 11) भभभभ, भभभगग आमरी or चुग Jk 3 20
- 30 (12 12) जतजर, ततजर शकुन्तिव or सुनन्दनी Jk 3 21
- 31 (12 12) जभसय, तभसय विपरीतभागा Jk 3 24
- 32 (12 12) ततजर, जतजर पयनिधि or नादनी Jk 3 22
- 33 (12 12) तभसय, जभसय आमा Jk. 3 23
- 34 (12 12) ननभभ, ननरर शंभुदी Vr 4 10 1
- 35 (12 13) ननजर, सजयजग मनुश्रीर Vr 4 10 2
- 36 (12 13) ननरय, ननजरग दुष्प्रताप्या Bh 16 144 H 3 16 Jd 5 36 Jk 3 12, Jns 3 11 Kd 4 116 P 5 41 Rm 2 26 Sb 2 9 Vr 4 10
- 37 (12 13) रजरज, जरजरग वसन्ती II 3 10 Jd 5 37 Jk 3 13 Jns 3 12 Kd 4 113 P 5 42 Rm 2 26 Sb 2 11 Vr 4 12 वाद्यती Trivikrama cor.) of Vr
- 38 (12 13) रजरज, तजरग दूरी वसनी Vr 4 10 3
- 39 (12 10) नभभर, नभभभर नन्दारण II 3 12
- 40 (13 12) जरजरग रजरज पद्मदन्ती II 3 11, Sb 2 12
- 41 (13 12) सससजग, सससस नभभ वग Mu. 2 5

* This is often described as अस्वन्नग (V 1 J) when considered as a ननरर

- 42 (13. 13) रजरजग; जरजरग वयवती Rm. 3. 27.
 13 (15. 14) ननननस; ननभनलग उरुगी Jk. 3. 19.
 43A (15. 15) रजरजर; जरजरय देवगीति Jns. 3. 13.
 44 (16. 3) जरजरजग; र चारती H. 3. 22.
 45 (17. 12) तभरजरगग; रजरय पद्पदा Vr. 4. 12. 1.
 46 (17. 18) भरनजनलग (10), नजभजनस (11) मानिनी H. 3. 19.
 47 (17. 18) भरनभनलग (10), नजभजनस (11) मानिनी Jk. 3. 14.
 48 (20. 3) जरजरजरलग; र अपरा H. 3. 25.
 49 (20. 18) सभतयसभगग; सभतयसस कञ्जिभालकिया Mm 22. 7-8.
 50 (24. 3) जरजरजरजर; र हसी H. 3. 25.

Section IV

वर्णवृत्तः विपमचतुष्पदी

(Nos 2 and 4 are Sama Vrttas so far as the latter part of their lines is concerned Nos 5-10 are Ardhasama in a similar manner Figures within brackets indicate the number of letters regardless of their quantity)

- 1 वक्त्र अनुष्टुप् H 3 33 Jd 5 6 Jk 4 2 Jns 2 20-22 Kd 4 118, P 5 9-13 Rm 4 11-14 Sb 3 7 V₁ 21
- 2 वक्त्र अनुष्टुप् (4+उगग) × 4 Bh 16 131-132 Sb 3 8
- 3 वक्त्र अनुष्टुप् (रगग, मगग, यगग, जगग) Utpala, v 56
- 4 सुवक्त्र (4+लगल) × 4 Sb 3 8
- 5 पथ्यावक्त्र (4+लगल) in 2 and 4 only H 3 34, Jd 5 7 Jk 4 4, Jns 2 23, Kd 4 119, P 5 15, Rm 4 15, Vr 2 22, पथ्या Sb 3 8
- 6 विपरीतपथ्या (4+गगग) in 1 and 3 only H 3 34 Jd 5 7, Jk 4 4, Jns 2 24, Kd 4 119, P 5 15, Rm 4 16, Vr 2 23, पथ्यावक्त्र Sb 3 8
- 7 पथ्यावृत्त (सगग, सगग) × 2 Bh 16 121
- 8 विपरीतपथ्या (सगग, सगग) × 2 Bh 16 122-123
- 9 चपलावक्त्र (4+न+1) in 1 and 3 only H 3 36 Jd 5 8 Jk 4 5, Jns 2 25, Kd 4 120 P 5 16, Rm 4 17 Sb 3 9 Vr 2 24
- 10 विपुलावक्त्र (6+३+1) either (a) in 2 and 4 or (b) in all 4 and other varieties of विपुला namely, नविपुला, तविपुला, भविपुला, रविपुला, मविपुला and सविपुला when न, त, भ, र, म and स गण्य are respectively employed after the 4th letter in the odd Padas (a) is called दुर्नविपुला at Vr 2 20 Bh 16 124-129 H 3 37-39 Jd 5 10-15 Jk 4 6-12 Jns 2 26-28 Kd 4 120-127, P 5 17-19, Rm 4 18-20 Sb 2 10, Vr 2 26-30
- 11 पदचतुष्पदी (8, 12, 16, 20) H 3 40 Jd 5 16 Jk 4 16 Kd 4 128, P 5 20, Sb 3 11 Vr 5 1
- 12 जापीड (6 ल+गग, 10 ल+गग 14 ल+गग 18 ल+गग) H 3 43 Jd 5 17, (or पदरवि) Jk 4 17, Jns 2 15-16 Kd 4 128, P 5 21, Sb 3 12 Vr 5 2, सनासरा Rm 4 7-10
- 13 प्रत्यापीड (ग+6 ल ग+10 ल ग+14 ल, ग+15 ल) H 3 41, (or अनुपदरवि) Jk 4 18, Jns 2 18, Kd 4 128 P 5 22, Sb 3 12
- 14 प्रत्यापीड or सपीड (ग+४ ल+गग, गग+8 ल+गग गग+12 ल+गग गग+16 ल+गग) H 3 41, (or अनुपदरवि) Jk 4 19, Kd 4 128, P. 5 23

- 15 फलिफा (12, 8, 16, 20) H 3 44, Jk 4 20-22, Jd 5 18, Kd 4 128, Vr. 5 3 नन्वी Jns 2 17, P 5 24, Sb 3 13
- 16 लघली (16, 12, 8, 20) H 3 44, Jd 5 19, Jk 4 23-25, Jns 2 17, Kd 4 128, P 5 24 Sb 3 13, V₁ 5 4
- 17 अमृतधापा (20, 12, 16, 8) H 3 44 Jd 5 20, Jk 4 26-28, Jns 2 17, Kd 4 128, P 5 24, Sb 3 13, Vr 5 5
- 18 उद्गता (सजसत्, नसत्, भनत्, सजसत्) H 3 45, Jd 5 21, Jk. 4 33, Jns 2 6, Kd 4 129, P 5 25, Rm 4 1, Sb 3 1, Vr 5 6
- 19 सौरभक (सजसत् नसत्, रनत्, सजसत्) H 3 46, Jd 5 22, Jk 4 34, Jns 2 7, Kd 4 129, P 5 26, Rm 4 2, Sb 3 2, Vr 5 7.
- 20 ललित (सजसत्, नसत्, ननत्, सजसत्) H 3 47, Jd. 5 23, Jk 4 34, Jns 2 8, Kd 4 129, P 5 27, Rm 4 3, Sb 3 3, Vr 5 8
- 21 कीर्ति (सजसत्, नसत्, नभत्, सजसत्) Jk. 4 36. This is the 4th variety of Udgata see Nos 18-20.
- 22 सरल (सजसत्, नसत्, भनत्, ननत्) Mm 23 6 This is the fifth variety of Udgata with a change in the 4th line See Nos 18-20 above.
- 23 उपस्थितप्रक्षुपित (सजसत्, सजसत्, ननत्, ननत्) H 3 48, Jd. 5 24; Jk. 4 37, Jns 2 9, Kd 4 130, P 5 28, Rm 4 4, Sb 3 4, Vr. 5 9
- 24 धर्मान (सजसत्, सजसत्, ननत्, ननत्) H 3 49, Jd 5 25, Jk 4 38 Jns 2 13, Kd 4 130, P 5 29, Rm. 4. 5, Sb. 3 5, Vr 5 10
- 25 शुद्धविराद्ग्रहणम् (सजसत्, सजसत्, ननत्, ननत्) H 3 50, Jd 5 26, Jk. 4 39, P 5 30 Rm 4 6, V₁ 5 11, शुद्धविराद् Sb 3 6 It is called आरम्भ when a Yati occurs after the first Gana in its third Pada according to Sb
- 26 विलास (सजसत्, सजसत्, सजसत्) Utpala, v 53
- 27 विलास (सजसत्, सजसत्, सजसत्) Utpala, v 53 according to Webers ms (I S VIII p 357) and B U. ms No 364 (Devasthali's Catalogue)
- 28 उपजाति A mixture of Indravajrā and Upendravajrā. H 2 156, Jd 6 18 Kd 4 40, P 6 17, Vr 3 31, (or इन्द्रमाला) Jk. 2. 117, इन्द्रमाला Jns 4 36, Rm 5 27, मिथ्या or वैद्विपादा Vjs. 5 21
- 29 उपजाति A mixture of any of the metres under section I. H 2 157, Halyudha on P 6. 17, Kd. 4 40.

- 30 वंशमाला A mixture of Vamśastha and Indravamśā. Rm. 6. 6; वंशमाला or कर्मजति or कुलालचक्र Jk. 2. 145.
- 31 सिंहस्तुत A mixture of Śruti (I. 12. 13) and Smṛti (I. 12. 4). Jk, 2. 148.
- 32 प्रकीर्णक A mixture of Ruci and Rucirā (I. 13. 2 and 6). Jk. 2. 165.
- 33 ? (ययम; भयय, जमसय, नमजलग) Brhatsamhitā, 43. 55.
- 34 ? (मसर; जसलनगग; तरगग; ररगग) Brhatsamhitā, 45. 16,
- 35 गाथा H. 7. 73; Jd. 7. 36; P. 8. 1; Rm. 7. 34; Vr. 5. 12. See आर्या (V. 1).
- 36 रमा A line has first a Jagana and then long and short letters following one another regularly until the line gets 16 letters in all. In the last 12 letters a long letter may be replaced by 2 short ones at the option of the poet. Jk. 6. 31.
- 37 कुमुदाकर (11, 18, 10, 10 letters). No Ganas are prescribed. Anargharāghava of Murari, Com. on I. 19.
-

Section V

मात्रावृत्तः द्विपदी

[The Caturmatra Ganas mentioned in this and the next sections must be kept separate by avoiding a long letter at their junction, which thus must not combine the last Matra of an earlier Caturmatra with the first Matra of a later one]

- 1 आर्या First half has 7 Caturmatras and a long letter at the end, second has 5 Caturmatras followed by 1 short letter, 1 Caturmatra and 1 long letter. Thus the two halves have 30 and 27 Matris respectively. In each half the Caturmatras in odd places must not be a Jagana (ISI). The 6th Caturmatra in the first half must be either Jagana (ISI) or Sarvalaghu (III). In the latter case a new word must begin with the 2nd Laghu. But if the 7th Gana of the 1st half or the 5th Gana of the 2nd are of the Sarvalaghu type, a new word must begin with the 1st Laghu. As 2, Bh 16 152-158, Ck 51-54 H 4 1-2, Jd 4 6-7, Jk 5 1 3 Jns 5 27-33, Kd 2 4-5, N 15-16, P 4 14-21 Rm 2 2-8, Vjs 1 23-25, 4 1, Vr 2 1-2
- 2 पथ्या आर्या When a Yati is clearly felt at the end of the 3rd Caturmatra, the Ārya is called Pathya. Bh 16 159, Ck 62 H 4 3 Jd 4 7, Jk 5 4, Jns 5 34 Kd 2 7 N 18 P 4 22 Rm 2 9, SbP 1 5 Vr 2 3
- 3 विपुला आर्या When a Yati is not clearly felt at the end of the 3rd Caturmatra i. e., when only 1 letter of a word commenced at the 3rd Caturmatra belongs to either the 3rd or the 4th Caturmatra, the Ārya is called Vipulā. Ba 16 159 Ck 63 H 4 4, Jd 4 8 Jk 5 5, Jns 5 25 Kd 2 7 N 18 P 4 23 Rm. 2 10, SbP 1 5 V₁ 2 4
- 4 चपला आर्या When the 2nd and the 4th Caturmatras of an Āryā are Jaganas (ISI), both preceded and followed by a long letter, it is called Chapalā. When this happens only in the first half, it is Mukhacapalā, when only in the second, it is Jaghanacapalā. Bh 16 161-63, Ck 64, Jd 4 8-10, Jk. 5 7-9, Kd 2 7, N 19, P 4 24-27, Rm. 2 11-13, SbP 1 5, Vr 2 5-7.

- 5 गीति When the 2nd half of an Āryā wholly resembles the 1st, it is called Gīti Ck 68, H 4 6 Jd. 4 11, Jk 5. 10, Jns 5 40, Kd. 2 9, P 4 28, Rm 2 14, SbP. 1 3, Vjs 4 13, Vr 2 8
- 6 उपगीति When the 1st half of an Āryā wholly resembles the 2nd, it is called Upagīti Ck 69, H 4 7, Jd 4 12, Jk. 5 11, Kd 2 9, P 4 29, SbP. 1 4, Vjs 4 14, Vr 2 9, वामनिवा Jns 5 39
- 7 उद्गीति When the two halves of an Āryā exchange their places, it is called Udgīti H 4 8, Jd 4 13, Jk 5. 12, Kd 2 9, P 4 30, SbP 1 4, V₁ 2 10, विगया Ck 67
- 8 आर्यागीति or स्कन्धक When each half of an Āryā contains 8 Caturmatras, it is called Āryagīti or Skandhaka According to some writers like Sulhana, it is an Āryā extended by 2 Matras in each half, so that its two halves have respectively 32 and 29 Matras in them Bh 16 167, H 4 13, Jd 4 14, Jk 5 13-18, Jns 5 44, Kd 2 9, P 4 31, Rm 2 15, SbP 1 3, Vjs 4 9, V₁ 2 11. (30, 32) Ck 70
- 8A गाथिनी (32 ल, 32 ल) Jns 5 23
- 8B गीत्यार्या (28 ल+ग, 30 ल+ग) H 3 30, V₁ 2 39, वृत्ति P 4 52, Rm 3 19
- 9 शिखा (30 ल + ग, 28 ल + ग) H 3 30, Vr 2 40
- 10 सञ्जा (27 ल + ग, 29 ल + ग) Jd 4 31, Jk 5 34 H 3 31, Vr 2 42, वृत्ति P 4 52 (cf Jd 4 31)
- 11 अतिरुचिरा (27 ल + ग, 28 ल + ग) H 3 32, वृत्ति P 4 52
- 12 अतिरुचिरा (16 ग, 32 ल) H 3 51, Jd 4 30 Jk 5 33, Vr 2 41, साम्बत शिखा P 4 51, विदित्या Rm 3 19, शिखा Jns 5 24
- 13 अनङ्गनीडा (32 ल + 16 ग) H 3 52 Jd 4 30 (He 3 52), ज्योति वित्ता P 4 50
- 14 अनङ्गनीडा (27 ल + ग, 27 ल + ग) Jns 5 25
- 15 चूडिका (28 ल + ग, 28 ल + ग) Jns 5 26
- 16 तारा (30, 30, y 16) Jns 5 41
- 17 ध्रुवा (A गीति No 5 above, with an additional Matra in the 3rd, 5th or 7th Gana) Jns 5 42-43

Section VI

मात्रावृत्तः चतुष्पदी

These are divided into two groups, i. e., the Vaitāliya (Nos. 1-12) and the Matrāsamāha (Nos. 13-18) Metres in the second group are all of them of the Sama Vṛtta type, while those in the first are usually of the Ardhasama Vṛtta type with a few exceptions. Nos. 19-28 form a miscellaneous group of metres of four lines. Figures within brackets indicate the number of Matras. In the blocks of 6, 8 or 10 Matras in Nos. 1-5 and 10, a Matra in an even place must not be combined into a long letter with the following one.

- 1 वैताल्य¹ (6+रग, 8+रग) H 3 53, Jd 4 15, Jk. 6 2, Jns 5 2, Kd. 5 1, P. 4 32, Rm. 3 2, Vjs 4 48, Vr. 2 12, उपजाति Jns. 5 7 समवंता० Jk. 6 5. विमवंता० Jk. 6 6
- 2 औपच्छन्दसंक (6+र, 8+र) H 3 54, Jd 4 16, Jk 6 3, Jns. 5 5, Kd 5. 2, P 4 33, Rm 3 4, Vjs 4 19, Vr 2 13, उपजाति Jns 5. 7, उदुमन्ता As 15 समौपच्छ० Jk 6 7 विमौपच्छ० Jk. 6 8.
- 3 आपातलिका (6+भग, 8+भग) H 3 55, Jd 4 17, Jk. 6.4, Jns 5 6, Kd. 5 3, P 4 34, Rm 3 3, Vjs 4 50, Vr 2 14 समापात० Jk. 6 9. विममापात० Jk 6 10
- 4 प्राच्यवृत्ति (6+रग, 3+ग+3+रग) H 3 56, Jd. 4 18, Jk. 6 11, Jns 5 10, 14, P 4 37, Rm. 3 7, Vr 2. 17, प्राचिन्न Kd. 5 4 Also cf He 3 56, Jk 6 16, 21 for two more varieties based on Nos 2 and 3
- 5 उदीच्यवृत्ति (3+ग+3+रग 8+रग) H 3 57, Jd 4 19, Jk 6 12, Jns. 5 10, 14, P 4 38, Rm 3 8 Vr 2. 16, उदीच्यन्न Kd. 5 5 Also cf He 3 57, Jk 6 17, 22 for two more varieties based on Nos 2 and 3
- 6 प्रवृत्तक (3+ग+3+रग, 3+ग+3+रग) H 3 58, Jd 4 20, Jk. 6 13 Kd 5 6, P 4 39 Rm 3 9, Vr 2 18, प्रवृत्तक Jns 5 14, Also cf He 3 58, Jk. 6 18, 23 for two more varieties based on Nos 2 and 3
- 7 अपरान्तिका It is of 6 kinds according as its four lines are respectively composed of the even Padas of Nos 1-4 above As. 34, H. 3 59, Jk 6 14, 19, 24, Kd 5 7, the first 2 varieties

¹ As a वर्णवृत्त this becomes विदोभिनी (III. 14) or अपरवक्त्र (III 21). 2 As a वर्णवृत्त this becomes भारुभारिणी (III 23) See f. n on III. 14, 21

are sometimes called दक्षिणान्तिका, the 3rd नलिन and the 6th उत्तातलिका Hc 3 ०9 But Jd 4 9, P 4 41, and Vr 2 19 recognize only one variety of this metre based on No 4 According to Jns 5 11 Vaitahya gets this name when its 4 th and 5th Matras form a long letter in each Pāda

- 8 चारुहासिनी It is of 6 kinds according as its four lines are respectively composed of the uneven Pādas of Nos 1 3 and 5 above H 3 60, Jk 6 15 20, 25, Kd 5 8 but Jd 4 22, P 4 40 and Vr 2 20 recognize only one variety based on No 5 It is also called उत्तरान्तिका by some Hc. 3 60 1 and 2
- 9 दक्षिणान्तिका When the 2nd and the 3rd Matras are combined into a long letter in every Pada, we get Dakṣiṇāntika from every one of the above mentioned metres under Nos 1. to 3 H 3 61, Jns 5 13 14, Kd 5 9, Vr 2 15
- 10 मागधी (8+८+2+८+५ 10+८+2+८+५) As 4, H 3 62, Jk 6 26
- 11 पश्चिमान्तिका The four lines of this metre are made with the odd lines of No 10 H 3 63
- 12 उपहासिनी The four lines of this metre are made with the even lines of No 10 H 3 64
- 13 माघासमरु Each of its four lines consists of four Caturmatras, the first of which must not be a Jagana A short letter must stand for the 9th Matra H 3 65, Jd. 4 24 Jk 5 26, Jns 5 15, Kd 2 19, P 4 42, Rm 3 10, SbP 5 2, Vr 2 32
- 14 उपचित्रा The composition of the lines is as in No 13, but the 9th and 10th Matras together are represented by a long letter H 3 66, Jd 4 25, Jk. 5 27, Jns 5 21, Kd 2 20, P 4 46, Rm 3 13, SbP 5 6 Vr 2 36
- 15 विस्तोक The composition of the lines as in No 13, but the 5th and 8th Matras must be represented by short letters H. 3 67, Jd. 4 26, Jk. ० 28, Jns 5 19, Kd. 2 19, P. 4 44, Rm. 3 15, SbP ० 4, Vr 2 33.
- 16 चित्रा The composition of lines as in No 13, but Matras 5, 8 and 9 must be represented by short letters, H. 3. 68, Jd. 4 28, Jk. 5 30, Jns 5 20, Kd. 2. 20, P 4. 4०, Rm 3. 16, SbP ० 5, Vr 2 35.

- 17 वानवासिका The composition of lines as in No. 13; but Mātrās 9 and 12 must be represented by short letters. As. 33; Bh. 16. 116; II. 3. 69; Jd. 1. 27; Jk. 5. 59; Jns. 5. 18; Kd. 2. 20; P. 4. 43; Rm. 3. 14; SbP. 5. 3; Vr. 2. 34.
- 18 पादाकुट्टक A stanza of this metre consists of lines of any of the metres mentioned in Nos. 13-17. H. 3. 70; Jd. 4. 29; Jk. 5. 31; Jns. 5. 22; Kd. 2. 20; P. 4. 47; Rm. 3. 16; SbP. 5. 1; Vr. 2. 37.
- 19 नटचरण A line contains one Caturmātra of any kind, followed by four long letters. The Yati is after the 8th Mātrā. H. 3. 71; Rm. 3. 24-27.
- 20 नृत्तगति A line contains two Caturmātras, two long letters, one Caturmātra and two long letters, occurring in succession. The Caturmātras may be of any kind. H. 3. 72; Rm. 3. 20-23.
- 21 अचलधृति Each of the lines contains 16 short letters only. This is called गीत्यार्या by Pingala. This is generally regarded as a Mātrā Vr̥tta and mentioned at the beginning of the Mātrāsamaka group. From another point of view it is a Varnavrita and for references, cf. I. 16. 8.
- 22 पद्दति In each of its four lines, we have 4 Caturmātras; those in the odd places must not be Jaganaṣas, while the last one must be a Jagana or a Sarvalaghu. This is really the favourite metre of the Apabhraṃṣa poets; but now and then Jain poets composed Sanskrit stanzas in this metre as H. 3. 73 suggests.
- 23 द्विपदी Each line has 6 Mātrās followed by 5 Caturmātras with a long letter at the end. A Jagana or a Sarvalaghu must be used for the 2nd and the 6th places, i. e., for the 1st and the 5th Caturmātras. A Jagana must not be used anywhere else. When a Sarvalaghu is used as said above, the Yati must occur after the first short letter, i. e., a new word must begin with the 2nd short letter. Jk. 6. 28 regards this and the next two as Sanskrit metres, but H. 4. 64-67 considers these as Prakrit metres.
- 24 अञ्जनाल A line of this metre is obtained by adding a long letter at the end of a line of a Dvipadī. Jk. 6. 29. This is called आरनाल by H. 4. 66. See on 23 above.

- 25 कामलेखा When the penultimate short letter in the lines of a Dvipadī (No. 23) is dropped, we get a line of Kāmālekḥā. Jk. 6. 30; H. 4. 67. See on 23 above.
- 26 गुण A line of this metre contains 3 Caturmātras of any kind except the Jagana, but at the end of the 3rd line, a couple of short letters must always be added. Jk. 6. 27.
- 27 शिखा This is an Ardhasama Catuspadī obtained by doubling the metre of the same name under Ardhasama Dvipadī Mātrā Vṛtta (see V. 9). H. 3. 28; Jns. 3. 14; P. 5. 43; Rm. 2. 28; Sb. 2. 13.
- 28 खञ्जा This is similarly obtained by doubling the metre mentioned above under V. 10. H. 3. 29; Jns. 3. 15; P. 5. 44; Sb. 2. 13.
- 29 शम्या This is a Catuspadī; a Pāda contains 5, 4, ISI or 5, S. Vjs. 4. 23.

B. संस्कृत-वृत्त-नाम-सूचिः ।

(Alphabetical Index of the Names of Sanskrit Metres)

N. B. Here all the names of metres occurring in the *Vṛtta-Rūpa-Sūci* are alphabetically arranged (except the *Daṇḍkas*). The references are to the sections and the serial numbers under them, except in the case of section I, where an additional reference (in *Italics*) to the head under that section is given.

अक्षरपङ्क्ति I. 5, 6
 अक्षरोपपदा I. 5, 6
 अक्षि I. 9, 28
 अक्षररुचि I. 13, 28
 अचल I. 13, 7
 अचलपृथि I. 16, 8; VI. 21
 अच्युत I. 11, 40
 अतिच्छन्दस् I. 34, 2
 अतिषट्शुचि s. प्रत्यापीड
 अतिरुषिरा I. 13, 2; V. 11; 12
 अतिरेखा I. 15, 29
 अतिशायिनी I. 17, 20
 अद्वितनया I. 23, 5
 अनङ्गक्रीडा V. 13; 14
 अनङ्गलेखा I. 18, 12
 अनवसिता I. 11, 21
 अनुकूल I. 6, 15
 अनुकूला I. 11, 24
 अनुपदरुचि s. प्रत्यापीड
 अनुष्टुप् I. 8, 4; 26; 31
 अपरवस्त्र I. 11, 18; III. 14, 21
 अपरा III. 48
 अपराजिता I. 14, 12
 अपरान्तिका I. 11, 42; VI. 7
 अपवाह I. 26, 7
 अप्रमेया I. 12, 48
 अस्मान्नाल VI. 24
 अस्त्रविचित्रा I. 12, 14
 अभिमुखी I. 5, 4
 अभिहित्ता I. 11, 10
 अभ्रक I. 13, 4

अभ्रचंद्रा I. 12, 1
 अमृतगति I. 10, 6
 अमृतधारा IV. 17
 अरविन्दक I. 15, 4
 अलोलो I. 14, 34
 अवितथ I. 17, 4
 अशोका I. 11, 23
 अश्वगति I. 16, 12; 18, 14
 अश्वल्लित I. 22, 2; 23, 4; 5
 अश्वक्रान्ता I. 16, 12
 असंवाधा I. 14, 25
 अमुखिलास I. 11, 14
 आरुधानकी III. 19
 आन्दोलिका I. 10, 3
 आपातलिका VI. 3
 आपीड I. 26, 6; IV. 12
 आमलकी III. 29
 आरनाल VI. 24
 आर्या V. 1
 आर्यांगिति V. 8; s. स्कन्धक
 आयुषभ IV. 25
 आशीस I. 2, 1
 इन्दुमुषी I. 14, 3; 16, 5
 इन्दुवदना I. 14, 19; 20
 इन्द्रमाला s. उपजाति IV. 28
 इन्द्रवना I. 12, 9
 इन्द्रवज्रा I. 11, 8
 इला III. 6
 उज्ज्वल I. 18, 33; 20, 5
 उज्ज्वला I. 12, 23
 उचरान्तिका VI. 8

उद्यापनी I. 11. 12
 उत्पलमालिका I. 20. 8
 उत्तर I. 15. 24
 उत्पातलिका VI. 7
 उत्सव or उत्साह I. 15. 23
 उत्सुक I. 9. 13
 उदय I. 9. 12
 उदीच्यवृत्ति VI. 5
 उद्गता I. 16. 27; VI. 18
 उद्गीति V. 7
 उद्धत I. 10. 25
 उद्धता I. 7. 22; 10. 25
 उद्धर्षिणी I. 14. 3
 उद्यत I. 11. 11
 उद्यता I. 7. 22
 उपगीति V. 6
 उपचित्र I. 11. 44; 14. 9; III. 20
 उपचित्रा VI. 14
 उपच्युत I. 9. 7
 उपजाति IV. 28; 29; VI. 1; 2
 उपमालिनी I. 15. 6
 उपस्थित I. 11. 3; 13. 3
 उपस्थितप्रचुषित IV. 23
 उपस्थिता I. 10. 2; 11. 6
 उपहासिनी VI. 12
 उपेन्द्रवज्रा I. 11. 1
 उरुगी III. 43
 उरुतरंगमालिका I. 23. 10
 उर्वशी I. 13. 11
 उषिता I. 10. 1
 उष्णिह I. 7. 20
 उर्वित I. 19. 23
 उर्मिमाला I. 11. 30
 ऋद्धि I. 4. 13
 ऋग्भ I. 15. 31
 ऋग्भगात्रविलसित I. 16. 14
 एकरूप I. 10. 34; 11. 35
 एला I. 15. 29
 औपच्छन्दसरु VI. 2
 कच्छरी I. 6. 18

कथागति I. 21. 1
 कदली I. 4. 16
 कनक I. 9. 20.
 कनकप्रभा I. 13. 38
 कनकलता I. 6. 7; 9. 2; 19. 6; 20. 4 .
 कन्द I. 13. 37
 कन्या I. 4. 9
 कमल I. 3. 3; 8. 16
 कमलदल I. 16. 6
 कमलदलाक्षी I. 11. 20
 कमलमुखी I. 5. 4
 कमललोचना I. 12. 20; 13. 21
 कमलविलासिनी I. 12. 17
 कमला I. 9. 8; 10. 31
 कमलाक्षी I. 13. 21
 करम्यजाति s. वंदामाला IV. 30
 करभ दण्डक I. 40. 1
 करहस्त I. 7. 11
 करिणी III. 17
 करिमकरभुजा I. 14. 11
 कर्णोत्पला I. 14. 3
 कलकण्ठ I. 25. 6
 कलगीत I. 10. 33
 कलभाषिणी I. 15. 4
 कलहंस I. 12. 29; 13. 39
 कलहंसी I. 14. 4
 कला I. 29. 2
 कलावती I. 13. 2
 कलिका I. 7. 14; 10. 27; IV. 15
 कलिकाललता III. 49
 कल्याण I. 12. 45
 काञ्चन I. 12. 45
 काञ्चनमाला I. 5. 6
 काञ्ची I. 18. 25
 कान्त I. 16. 11
 कान्ता I. 14. 19; 17. 18
 कान्तोत्सीदा I. 12. 41; 44
 काम I. 2. 1
 कामकीदा I. 15. 20
 कामदत्ता I. 12. 26

कामरता I. 20, 8
 कामलतिम्बा (° ललिता) I. 6, 10
 कामलेखा VI. 25
 कामावतार I. 6, 2; 12, 10
 कामिनी I. 7, 20; 9, 22; III. 1
 कामिनीमोहन I. 12, 52
 कामुखी I. 16, 22; 31
 किरीट I. 24, 7
 कीर्ति IV. 21
 कुडक I. 17, 4
 कुटज I. 13, 39
 कुटजगति I. 13, 8
 कुटिल I. 14, 1; 39
 कुटिलगति I. 13, 8; 12
 कुटिला I. 14, 28.
 कुड्गलदन्ती I. 11, 25
 कुम्बलतन्त्री I. 5, 6
 कुपुरुषजयिता I. 11, 17
 कुमारललिता (° व) I. 7, 2
 कुमारी I. 14, 5
 कुमुद I. 6, 24
 कुमुदनिभा I. 12, 35
 कुमुदप्रती I. 7, 9
 कुमुदिनी I. 10, 19, 12, 51
 कुम्भिका I. 18, 17
 कुल्दा I. 10, 6
 कुलालचक्र 8, वंशमाला IV. 30
 कुम्भयमाला I. 10, 22
 कुमुम I. 8, 12, s. सुविकसितकुमुम
 कुमुमलता VI. 2
 कुमुमवती I. 7, 9, 14, 26
 कुमुमविचित्रा I. 12, 34
 कुमुमसमुद्दिता I. 10, 19
 कुमुमितलतावेष्टिता I. 18, 18
 कुमुमिता I. 4, 5
 केकिरव I. 12, 24
 केतन I. 15, 19
 केतुमती III. 13
 केतुमाला I. 8, 5
 केदार 8, केदार

केशा I. 3, 6
 केशर I. 18, 22
 कोकिलक I. 17, 5
 कोदुग्ध I. 13, 30
 कोमललता I. 16, 19
 कोल I. 12, 8
 कौमुदी I. 13, 11; III. 34
 क्रीडा I. 13, 30
 क्रीडाचक्र I. 18, 31
 कौञ्जपत्रा I. 25, 4
 कौञ्जा I. 22, 6
 क्षमा I. 8, 23; 19, 12; 13
 क्षान्ति III. 28
 क्षिरक I. 11, 39
 क्षमा I. 13, 18
 रज्जा V. 10; VI. 28
 रोटक I. 17, 20
 रज्जगति I. 8, 13
 राजपुराविलसित I. 16, 14
 राजललित I. 12, 34
 राजवरविलसित I. 16, 14
 गण्डका I. 20, 13
 गतविशोक 8, अशोक
 गरुडश्त्र I. 16, 3
 गार्ध I. 3, 28
 गाथा I. 9, 20; IV. 35
 गार्मिनी V. 8 A
 गान्धर्वी I. 7, 17
 गिता I. 6, 8
 गीता I. 20, 16
 गीति I. 4, 9; V. 5
 गीतिका V. 18
 गीतार्था I. 16, 8; V. 8 B
 गुण VI. 26
 गुणलयनी I. 8, 15
 गुरुमय्या I. 6, 21
 गुर्वी I. 9, 11
 गोमिनी I. 7, 20
 गौ I. 1, 1; 15, 11
 गीते I. 12, 27; 13, 15; 17, 20

घनपङ्क्ति I 5 13
 घनमयूर I 17 9
 घोटक I 24 12
 चकिता I 16 18
 चक्र I 33 1
 चक्रपद् I 14 21
 चञ्चरीकावली I 13 36
 चञ्चला I 3 7 16 25
 चञ्चलाक्षी I 12 27
 चण्डी I 13 21
 चतुरधा I 6 7
 चन्दनप्रकृति I 21 10
 चन्द्रकान्ता I 12 47, 15 26, 27, 19 21
 चन्द्रविम्व I 19 10
 चन्द्रमाला I 18 5 19 5
 चन्द्रलेखा I 12 47, 13 25, 15 22, 25
 27, 28 16 3, 18 18, 21A
 चन्द्रवर्मे I 12 50, 15 7
 चन्द्रशाला I 14 17 30
 चन्द्रावता I 15 7
 चन्द्रिका I 11 18 13 12 14, 19 36
 चन्द्रिणी I 13 36
 चन्द्रोद्घोष I 15 13
 चन्द्रौरस I 14 29
 चपल I 25 2
 चपलगति I 23 8
 चपला I 7 7, 13 16
 चपला भाषा V 4
 चपला यन्त्र IV 9
 चम्पकमाला I 10 17
 चम्पकमालिनी I 21 3
 चर्पटी I 18 33
 चल I 18 21
 चलपुनि I 16 7
 चलनेत्रिका I 12 23
 चलनभ्या III 22
 चामर I 15 23
 चारुहासिनी I 9 1, VI 8
 चित्तविदासित I 8 9
 चित्र I 7 13, 16 24, 20 13

चित्रक I 23 9A, 10
 चित्रगति I 10 12
 चित्रपदा I 8 19
 चित्रमाला I 20 10
 चित्रलता I 21 3
 चित्रलय I 34 1
 चित्रलेखा I 17 20, 18 18-20
 चित्रशोभा I 16 25
 चित्रा I 11 19, 15 21, VI 16
 चिन्तामणि I 16 5
 चुक्षा III 29
 चूडा III 28
 चूडामणि I 7 4 III 26
 चूलिका V 9, 11, 12, 15
 चेटीगति I 26 11
 छाया I 19 19-20
 छित्तक I 12 55
 जतु I 4 8
 जत्रु I 2 2
 जया I 4 2
 जया I 4 1, 5 10 13 38 14 32
 जयानन्द I 16 23
 जलद दण्डक I 30 2
 जलपरमाला I 12 44
 जलमाला I 12 39
 जला I 6 4
 जलोद्धतगति I 12 7
 ज्योतिष् I 10 20
 ज्योत क्षिप्ता V 14
 ज्योत्स्ना I 14 31
 तट्टी I 6 13-14
 तट्टि I 3 7
 तत I 12 25
 तति I 12 18
 तनुमभ्या I 6 3
 तन्वी I 24 9
 तरग I 21 11
 तरगक I 14 21A
 तरगनाडिका I 21, 11
 तरंगयन्त्रा I 9 22

वरल I. 19, 9
 वरलनयना I. 12, 21
 वरुगोन्दनेन्दु I. 19, 25
 वानरस I. 12, 17
 वार I. 9, 29
 वारक I. 13, 43
 वारका I. 18, 8
 वारा I. 4, 3; V, 16
 वारल I. 11, 36
 वारली I. 3, 5
 विल्ल (तिल्लक) I. 6, 24
 विल्लट्ट I. 5, 2
 वीर्णा I. 4, 9
 वुङ्ग I. 8, 11
 वृणक I. 15, 23
 वोटक I. 12, 55
 वोगक s. वृणक
 वोमर I. 9, 27
 व्रपु I. 4, 4
 त्रिपदललित I. 27, 1
 त्रिमञ्जी I. 27, 2
 वरितवगति I. 10, 6; 13, 16
 वक्षिणात्तिका VI. 7; 9
 वण्डक II. 1-37
 वमनक I. 6, 6; 11, 15-16
 वसि I. 4, 6
 वदुरक I. 14, 22
 वामावारा s. भासीव
 वीपक I. 11, 38
 वीपकमाला I. 10, 14-15
 वीपार्कि I. 22, 9
 वीपिकाशिखा I. 20, 6
 वीसा I. 7, 24
 वुःष I. 2, 2
 वुर्मिला I. 24, 12
 वड् I. 3, 3
 देवगीति III, 43A
 दोषक I. 11, 27; 12, 38
 दुव I. 6, 17
 दुवगति I. 7, 7,

दुवपद् I. 12, 29; 32
 दुवपदा I. 12, 30
 दुवपाद्गति I. 11, 13
 दुवमभ्या III, 22
 दुवल्लपुपद्गति I. 24, 6
 दुवविलम्बित I. 12, 33
 दुवा I. 17, 20
 द्विपदी VI. 23
 द्विपोषा I. 6, 20
 धवल I. 19, 7
 धारी I. 4, 14
 धीरललिता I. 16, 16
 धुनी I. 7, 12
 ध्रुवध्री I. 21, 3
 धृति I. 3, 6; 5, 4; 12; 14, 6
 ध्रुवा V. 17
 नगस्यरूपिणी I. 8, 3
 नगालिता (°लिका) I. 4, 1
 नटचरण VI. 19
 नदी I. 6, 14; 8, 18; 14, 7
 नन्दक I. 20, 7
 नन्दन I. 18, 3
 नन्दा I. 5, 3
 नन्दिचक I. 7, 25
 नन्दिनी I. 12, 55; 13, 38-39; 14, 38;
 III, 32
 नन्दीमुखी I. 14, 8
 नरेन्द्र I. 21, 6
 नकुंटक I. 17, 4
 नर्तकी I. 13, 12
 नदुंटक I. 17, 4
 नलिन VI. 7
 नलिनी I. 6, 24; 15, 32
 नवनन्दिनी I. 13, 39
 नवनालिनी (°लिका) I. 12, 19
 नागरक I. 8, 20
 नान्दीमुखी I. 13, 12
 नाराच (°चक) I. 8, 3; 7; 16, 1; 18, 7;
 20, 1
 नारी I. 3, 5

- निःश्रेणिज्ञ I. 11. 36
 निश्चित दण्डक I. 54. 1
 नितम्बिनी III. 3
 निलया I. 10. 8
 निशा I. 18. 7-8
 निशिपाल I. 15. 16
 नील I. 16. 12
 नीलतोया I. 6. 19
 नृत्तगति VI. 20
 नृत्तललित I. 30. 1
 नौ I. 2. 1
 पङ्कजमुक्ता I. 18. 10
 पङ्कजवक्रा I. 18. 10
 पङ्कावली I. 19. 26
 पङ्क्ति I. 5. 6; 6. 15
 पङ्क्ति I. 10. 28
 पञ्चावली I. 21 4.
 पञ्चामर I. 12. 3; 5; 16. 1; 19. 8
 पञ्चमगति I. 7. 12
 पञ्चाल I. 3. 2
 पण्डा I. 10. 20
 पणव I. 10. 18; 20
 पणव दण्डक I. 42. 1
 पतिता I. 11. 21
 पथ्या I. 14. 37; IV. 5
 पथ्या भार्या V. 2
 पथ्यावक्र IV. 5; 6
 पथ्यावृत्त IV. 7
 पदचतुर्ध्वं IV. 11
 पदरुचि s. क्षापीट
 पदति VI. 22
 पद्म I. 2 1; 17. 12
 पद्मनिधि III. 32
 पद्ममाला I. 8. 27
 पद्ममुखी I. 16. 12
 पद्मस्रग I. 21. 12
 पद्मिनी I. 8. 27; 12. 52
 पवित्रा I. 2. 18
 पश्चिमाम्बिका VI. 11
 पादाकुलक VI. 18
 पिपीलिका I. 30. 2
 पिपीलिकाकरम I. 35. 1
 पिपीलिका दण्डक I. 38. 2
 पिपीलिकापणव I. 40. 1
 पिपीलिकामाला I. 46. 1
 पीनश्रोणि I. 11. 33
 पुट I. 12. 24
 पुटभेद I. 20 15.
 पुण्डरीक I. 12. 43
 पुण्य I. 4. 13
 पुण्य I. 2. 4; 4. 13
 पुण्यदान I. 19. 11
 पुण्यविधिना I. 12. 14
 पुण्यसमुद्रा I. 10. 17; 23. 7
 पुष्पिताग्रा III. 36
 पृथ्वी I. 17. 1
 प्रकाशिता I. 7. 10
 प्रकीर्णक IV. 32
 प्रत्यवबोध I. 11. 24
 प्रत्यापीड IV. 13; 14
 प्रथिता I. 14. 37
 प्रबोधिता I. 13. 38; III. 14
 प्रभङ्गक I. 15. 5; 22. 5
 प्रभा I. 12. 28
 प्रभावती I. 13. 2, 5; 6
 प्रमदा I. 14. 6, 16. 28
 प्रमदानन I. 20. 16
 प्रमाण I. 12. 5
 प्रमाणिका I. 8. 3
 प्रमिता I. 10. 32
 प्रमिताक्षरा I. 12. 53
 प्रमुदितवदना I. 12. 27
 प्रमुदिता I. 16. 26
 प्रमोदमहोदय I. 29. 4
 मवर I. 3. 8
 मवरललित I. 16. 23
 मवर्तक III. 8
 मट्टक VI. 6
 मसरवक VI. 6
 मस्रया III. 16

- प्रसन्न I. 11. 18
 प्रहरणकलिका °कलिका °गलिका I. 14. 10
 प्रहृषिणी I. 13. 31
 प्रर दण्डक II. 31
 प्राच्यवृत्ति VI. 4
 प्रियंवदा I. 12. 3; 31
 प्रिया I. 3. 7; 5. 14; 18. 8; III. 23
 प्रीति I. 5. 11
 प्रन्धु I. 11. 27
 प्रन्धूक I. 10. 11; 13
 प्रहुल I. 9. 5A
 प्रालगभिणी I. 3. 3
 प्रिय I. 9. 11; 19. 10
 प्रहुद I. 9. 5; 18. 35
 प्रहुदक I. 13. 40
 प्रहृतिका I. 9. 10
 प्रहृत्य I. 9. 21
 प्रह्य I. 16. 22
 भङ्गि I. 18. 13
 भद्रपद I. 11. 25
 भद्रविराट् III. 12
 भद्रा I. 13. 32
 भद्रिका I. 9. 23; 11. 18
 भासा III. 33
 भासिनी I. 5. 12; 12. 38; 16. 15; III. 11
 भाराशान्ता I. 17. 16A
 भाराशान्ता S. भाराशान्ता
 भासिनी I. 9. 22
 भासुर I. 20. 7
 भिचक I. 11. 27
 भुजगसिञ्जुभृता (°भृता) I. 9. 6
 भुजगेरित I. 26. 10
 भुजंगप्रयात I. 12. 48
 भुजंगविजृम्भित I. 26. 8
 भुजंगसंगता I. 9. 26
 भुजंगेरित I. 26. 9
 भूतलतन्त्री I. 5. 6; 14. 26, 15. 18
 भृत्तान्त्रकीञ्जलका I. 24. 2
 भोगवती I. 7. 11
 भोगिनी I. 15. 14
 भ्रमर I. 13. 39
 भ्रमरपद् I. 18. 16
 भ्रमरमाला I. 7. 5
 भ्रमरविलसित I. 11. 31
 भ्रमरावलि I. 15. 32
 भ्रमरी I. 4. 15; 13. 39
 मकरन्द I. 26. 4
 मकरन्दिका I. 19. 18
 मकरलता I. 9. 2; 17
 मकरशीपां I. 6. 7
 मकरान्ती III. 39
 मङ्गलमङ्गला I. 16. 9
 मङ्गरी I. 14. 37; IV. 15
 मञ्जरी I. 18. 24
 मञ्जुभाषिणी I. 13. 1; 10. 38
 मञ्जुवादिनी I. 13. 1
 मञ्जुसौरभ III. 35
 मञ्जुहासिनी I. 13. 1
 मणि I. 11. 35
 मणिकटिक I. 14. 6
 मणिकल्पलता I. 16. 5
 मणिन्द्रिय I. 29. 3
 मणिकुण्डल I. 13. 42
 मणिगुणनिकर I. 15. 9
 मणिवन्ध I. 9. 15
 मणिभूषण I. 15. 24
 मणिमण्या I. 9. 15
 मणिमञ्जरी I. 19. 16
 मणिमाला I. 12. 14; 15; 18. 15
 मणिराग (°रङ्ग) I. 10. 30
 मणिरुचि I. 6. 8
 मण्डूकी I. 15. 21
 मत्तमोक्चि I. 12. 31
 मत्तक्रीडा I. 21. 8
 मत्तगजविलसित I. 16. 14
 मत्तचेष्टित I. 8. 3
 मत्तमयूर I. 13. 29
 मत्तविलापिनी I. 21. 5
 मत्ता I. 10. 23
 मत्ताक्रीडा I. 23. 9

मत्तेभ I. 22. 1
 मत्तेभयिक्रीडित I. 20. 17
 मद् I. 2. 4
 मद्कलनी I. 20. 3
 मद्कलित I. 13. 9
 मदन I. 3. 8
 मदनललित I. 16. 21
 मदनसायक I. 22. 3
 मदनाकुल I. 12. 10
 मदललित I. 13. 9
 मदलेखा I. 7. 15; 18
 मदिता I. 22. 4
 मदिताक्षी I. 10. 5
 मद्रक I. 22. 5
 मधु I. 2. 4; 4. 5
 मधुकरसदृशा I. 8. 11
 मधुकरिका I. 7. 3; 9. 6
 मधुमति I. 7. 7
 मधुमती I. 7. 8
 मधुमाधवी I. 14. 3
 मध्यक्षामा I. 14. 28
 मनोज्ञ I. 3. 6
 मनोज्ञा I. 7. 10
 मनोरमा I. 10. 9
 मनोवती I. 13. 38
 मनोदंश I. 15. 30
 मन्तेभ I. 25. 5
 मन्याल I. 6. 2
 मन्दकीडा I. 23. 9
 मन्दभायिणी I. 13. 1
 मन्दर I. 3. 4
 मन्दा I. 5. 3
 मन्दाकिनी I. 12. 27; 16. 2
 मन्दाधान्ता I. 17. 16
 मन्दारमाला I. 18. 36
 मयूरगति I. 23. 6
 मयूरपिच्छ I. 13. 31
 मयूरललित I. 15. 1
 मयूरसारिणी I. 10. 26
 मण्डिका I. 10. 28
 महातरुणीद्वित I. 23. 3

महाभवनसायक I. 24. 3
 महामालिका I. 18. 7
 महालक्ष्मी I. 9. 25
 महासम्भरा I. 22. 11; 12
 महिता I. 14. 19
 महिपी I. 16. 16
 मही I. 2. 3; 8. 16. 31
 महेन्द्रवज्रा I. 12. 54
 महोत्सव I. 15. 23; 16. 1
 मागधी VI. 10
 माणवक or (°क्रीडितक) I. 8. 17
 माणिक्यमाला I. 11. 20
 मात्रासमक VI. 13
 माधवीलता I. 19. 13
 मानिनी I. 8. 24; III. 46-47
 माया I. 13. 29
 मालती I. 11. 34; 12. 18
 मालभारिणी III. 23
 मालव I. 20. 14
 माला I. 10. 32; 15. 8
 मालाचित्र I. 27. 3
 मालाधर I. 17. 11
 मालावृत्त I. 27. 3; 5
 मालिकोत्तरमालिका I. 18. 33
 मालिनी I. 6. 11; 19. 8. 24; 15. 12
 मितभायिणी III. 41
 मित्र I. 15. 20
 मिश्रा IV. 28
 मुकुल I. 6. 15
 मुकुलित I. 6. 7
 मुक्तागुम्फ I. 7. 17
 मुक्तामाला I. 18. 30
 मुखचपला I. 11. 10
 मुग्धक I. 19. 17
 मुदिता I. 7. 19
 मुद्रा I. 20. 5
 मुरली III. 14
 मृगचपला I. 5. 4, 10. 10
 मृगयधु I. 4. 5
 मृगाद्वयुची III. 7
 मृगी I. 3. 7

शृगी ययानी III. 38
 शृगेन्द्र I. 3. 1
 शृगेन्द्रमुख I. 13. 7
 शृङ्ग I. 15. 3
 शेष दण्डक I. 34. 2
 शेषमाला I. 24. 2
 शेषविस्फूर्जिता I. 19. 21
 शेषवितान I. 10. 35
 शेषावली I. 12. 36
 नोटक or (मोटनक) I. 11. 7
 नोटक I. 12. 38
 मोहप्रलाप I. 13. 33
 मौक्तिक I. 10. 28
 मौक्तिकदाम I. 12. 1
 मौक्तिकमाला I. 11. 24; 25
 यमक I. 5. 5
 यमवती III. 42
 यमुना I. 12. 18
 यवमती III. 37
 ययानी शृगी III. 38
 यादवी I. 17. 20
 युग्मविपुला IV. 10
 रक्षा I. 7. 20
 रचना I. 19. 4, 4 A
 रजनी I. 3. 8
 रञ्जन I. 26. 5
 रजिता I. 11. 37
 रति I. 5. 7, 12. 37; 13. 41
 रतिमाला I. 8. 11
 रतिलीला I. 19. 2
 रथोद्वा I. 11. 39
 रमण I. 3. 8
 रमणी I. 6. 24
 रमणीयक I. 15. 24
 रमा I. 5. 14; IV. 36
 रम्भा I. 19. 21
 रम्भा I. 6. 13
 राजरमणीय I. 14. 2
 राजहंसी I. 11. 22
 रामवती I. 10. 17
 रश्मि I. 13. 6

रश्मिसुषी I. 11. 20; 17. 2
 रश्मि I. 9. 3; 11. 25; 13. 2; 15. 10;
 21. 3
 स्वमाला I. 9. 19
 रूप(स्म)पत्री I. 10. 17
 रेखा I. 15. 29
 रोचक I. 11. 28
 रोहिणी I. 17. 13
 उदमी I. 13. 6, 14. 17; 23, 30, 33
 उदमीपर I. 12. 52
 लघुगाने I. 13. 16
 लघुमणिगुणनिकर I. 9. 8
 लघुमालिनी I. 6. 11
 लट्ट I. 7. 7
 लता I. 18. 6
 लताकुमुभ I. 22. 5
 लय I. 13. 23
 लयप्राहि I. 11. 9
 ललना I. 12. 37; 42; 16. 26
 ललित I. 12. 25; 18. 4; 23. 5; IV. 20
 ललितगति I. 3. 10
 ललित दण्डक I. 50. 1
 ललितपद I. 16. 6
 ललितपदा I. 12. 17
 ललितलता I. 24. 1; 38. 1
 ललितविभ्रम I. 21. 7
 ललिता I. 4. 7; 12. 12; 42; 16. 16, III.
 10, 14
 लवली IV. 16
 लहरिका I. 31. 1
 लालसा I. 18. 9
 लालित्य I. 22. 8, 10
 लालिनी I. 10. 29
 लालिनी I. 4. 1
 लीलापेठ I. 15. 20
 लोका 8. भलोका
 वंशदल I. 17. 15
 वसपत्रपतित I. 17. 14
 वसामाला IV. 30
 वंशस्थ I. 12. 2
 वंशस्थविड I. 12. 2

वक्र I. 9. 14
 वक्र अनुष्टुप् IV. 1-3
 वज्रक I. 7. 5
 वज्रित I. 19. 10
 वर्तसिनी III. 5
 वन I. 3. 6
 वनमञ्जरी I. 21. 2
 वनमयूर I. 14. 19
 वनलता I. 14. 35
 वनलविका I. 20. 3
 वरदृन्वन I. 18. 34
 वरवनु I. 12. 18; 22. 6
 वरदा I. 18. 7
 वरयुवति I. 16. 17
 वरसुन्दरी I. 14. 19
 वरुधिनी I. 19. 1
 वारम I. 4. 14
 वर्षमाल IV. 24
 वलना I. 14. 35
 वलि I. 2. 4
 वलुकी I. 19. 22
 वली I. 4. 10
 वसन्त I. 14. 8
 वसन्तचरर I. 12. 5
 वसन्तपामर I. 12. 5
 वसन्तविलक I. 14. 3
 वसन्तमञ्जरी I. 12. 2
 वसन्तमालिका III. 23
 वसन्त I. 12. 36
 वसुधा I. 14. 37
 वसुधाता I. 17. 8
 वसुमती I. 6. 5
 वागुरा I. 5. 12
 वाद्यनी III. 37
 वाष्पान्काशी I. 18. 25
 वाष्पिनी I. 16. 3; 4; 17. 3
 वायोधि I. 11. 30; 32
 वायोधिमाता s. वायोधि
 वारसि III. 9
 वानवाहिनी VI. 17
 वासविश V. 6

वायुवेगा I. 19. 15; 15A
 वारुणी III. 4
 वासन्ती I. 14. 24
 वाहिनी I. 12. 16
 विकसितकुमुम I. 27. 4
 विक्रान्ता I. 6. 9; 12. 46
 विगाथा V. 7
 विचित I. 19. 10
 विच्छित्ति I. 18. 13
 वितान I. 8. 1; 19; 32; 10. 35; 12. 50
 विदम्भक I. 5. 12
 विदुपी I. 11. 44
 विद्यापर I. 12. 45
 विद्युत् I. 13. 24
 विद्युद्गन्ता I. 5. 8
 विद्युन्माला I. 8. 22; 13. 25; 23. 9
 विद्युन्मालिका I. 13. 23
 विद्युत्सेरा I. 6. 12; 8. 22
 विद्युवक्रा I. 7. 15
 विष्यद्माला I. 11. 9
 विपरीतपथ्या IV. 6; 8
 विपरीतभासा III. 31
 विपरीतसुखपालकी III. 18
 विस्मितलिङ्ग I. 16. 15
 विपुलभुजा I. 10. 7
 विपुला भाषा V. 3
 विपुला वरय IV. 10
 विपुलविद्या I. 18. 33
 विरोधिता III. 14
 विना I. 8. 6
 विभाररी I. 12. 5
 विभूषणा I. 11. 22
 विभ्रमगति I. 24. 10
 विभ्रमा I. 14. 13
 विमलत्रया I. 8. 29
 विमला I. 6. 23; 7. 23; 11. 43
 विरोधिनी III. 14
 विरुम्भितगति I. 17. 1
 विरुम्भिता I. 7. 1; 13. 33
 विरुम्भितिका III. 25

विद्यास I. 18. 29; IV. 26; 27

विद्यासिवा I. 10. 23

विद्यासिनी I. 4. 1; 11. 2; 14. 19; 17. 6

विद्योलासिका I. 12. 27

विताळा I. 9. 11

विदिपा V. 13

विद्युद्वचरित I. 22. 5

विद्योक I. 11. 12; VI. 15

वीथी I. 6. 15

वृत्त I. 10. 12; 20. 11; 13

वृत्तललित I. 30. 1

वृत्तसमृद्धा I. 10. 16

वृत्ता (वृत्ता) I. 11. 19

वृत्ताङ्गी I. 11. 19

वृद्धि I. 4. 11

वृन्ता s. वृत्ता

वृन्दारक I. 23. 1

वृषभचरित I. 17. 14

वृषभगजविलसित I. 16. 14

वृषभललित I. 17. 14

वेगवती I. 26 1; III. 15

वेष्टिता I. 16. 30

वेद्याप्रीति I. 24. 9

वेश्यारत्न I. 20. 1A

वैतालीय VI. 1

वैतिका I. 11. 36

वैश्वदेवी I. 12. 47

वीढा I. 4. 11

वाङ्ग I. 23. 2

वाङ्गनारी I. 6. 17

वाङ्गनिधि III. 30

वाफरिका I. 6. 8

वाम्बु I. 19. 24

वाम्या VI. 24

वात्म I. 15. 8

वात्मललित I. 14. 14; 27

वात्मभा I. 14. 15

वात्ममाला I. 16. 13

वात्म I. 5. 7

वाल्मविवलिता I. 9. 11

वाशाङ्गरचित I. 20. 2

वाशिकला I. 15. 7

वाशिलेखा I. 9. 4

वाशिवदना I. 6. 7; 21. 4

वाशी I. 3. 6

वाशी I. 7. 12

वाशी I. 19. 23

वाशुल I. 18. 28

वाशुलललित I. 18. 27

वाशुलवित्रीलित I. 19. 14

वाशिनी I. 11. 29

वासिगदित I. 11. 3; 5

वासिगदी III. 27

वासिगदिनी I. 6. 16

वासिगिणी I. 17. 19

वासि I. 5. 1; 7. 20; V. 9; VI. 27

वासिामलि III. 14

वासि III. 2

वासिका I. 12. 54

वासि I. 15. 2

वाशीरूपक I. 7. 17

वाङ्गविराट् I. 10. 24; 12. 2

वाङ्गविराट् ऋषम IV. 25

वापराज I. 6. 12

वाळशिखा I. 16. 15.

वाभा I. 20. 12

वाभावती I. 14. 3

व्यामा I. 8. 8

व्यामाङ्गी I. 3. 5

व्येनी I. 11. 36

धी I. 1. 1; 11. 24; 25; 15. 32

धीघटा s. मन्दाक्रान्ता

धुति I. 12. 13

ध्रेणि I. 11. 36; 21. 10

ध्रेयोमाला I. 13. 34

श्लोक I. 8. 33

पट्टपदा III. 45

पट्टपदावली III. 40

संयुता I. 10. 31

संगत I. 16. 12

संगतक I. 15. 17

संगता I. 11. 4; 22. 4

सती I. 4. 5; 6. 1
 सदागति I. 13. 2
 सद्य I. 4. 12
 सद्रत्नमाला I. 20. 9
 सन्धिवर्षिणी I. 13. 1
 समदखिलासिनी I. 17. 6
 समान I. 12. 49
 समानिका I. 7. 20
 समानी I. 8. 24; 25
 समुद्रतवा I. 10. 3
 समृद्धि I. 4. 13
 संपीठ s. प्रत्यापीठ
 सन्धान्ता I. 24. 4
 सम्मोहा I. 5. 8
 सरल I. 7. 16; IV. 22
 सरती I. 21. 3
 सखिलनिधि I. 21. 3
 सान्द्रपद I. 11. 25; 26
 सार I. 2. 2
 सारंग I. 12. 10
 सारंगिका I. 9. 9
 सारंगी I. 15. 20
 सारणी I. 11. 41
 सारवती I. 10. 12
 सारसिका III. 15
 सारसी III. 44
 सारिणी I. 11. 4
 सालर I. 29. 1
 सावित्री I. 5. 9; 6. 12
 सिंह I. 14. 16
 सिंहुना I. 13. 39
 सिंहुपुत्र IV. 31
 सिंहलीका I. 8. 24
 सिंहलेखा I. 8. 24
 सिंघुषिकीरित I. 18. 7
 सिंघुषिकूर्तित I. 18. 23
 सिंहाग्रान्ता I. 9. 15; 18
 सिंघुषुषा ('षुषा) I. 14. 3
 सिंधि I. 21. 3
 सुधेन I. 14. 18; 15. 5
 सुष I. 2. 3

सुचन्द्रप्रभा I. 8. 2
 सुदती I. 6. 13
 सुदन्त I. 13. 42
 सुदर्शना I. 14. 36
 सुधा I. 18. 30
 सुधाकलश I. 26. 2
 सुधी I. 3. 7
 सुनन्दा I. 6. 13; 14. 40
 सुनन्दिनी I. 13. 38; III. 30
 सुन्दर I. 15. 24
 सुन्दरलेखा I. 9. 16
 सुन्दरी I. 12. 33; 23. 11; III. 14
 सुपवित्र I. 14. 9
 सुप्रभा I. 20. 10
 सुषोधिता III. 23
 सुभद्र I. 24. 7
 सुभद्रा I. 7. 1
 सुभद्रिका I. 11. 8
 सुभावा I. 10. 17
 सुमङ्गलिका I. 13. 39
 सुमङ्गली I. 13. 38
 सुमति I. 4. 15
 सुमालती I. 6. 1; 8. 14
 सुसुषी I. 4. 7; 11. 13
 सुरतल्लिका I. 16. 20
 सुरदयिता I. 10. 10
 सुरनवंती I. 21. 11
 सुरभि I. 18. 37
 सुरसा I. 19. 12
 सुललित I. 16. 23
 सुललिता I. 16. 20
 सुवंता I. 20. 10
 सुरग्र IV. 4
 सुपग्र I. 13. 7
 सुरदना I. 20. 11
 सुरसु I. 3. 1
 सुपास I. 7. 6
 सुषिकमित्रमुन I. 8. 12
 सुषिकाला I. 8. 30
 सुराण I. 19. 21
 सुराना I. 10. 4

सूचीयुक्ती I. 6. 22
 सेना I. 3. 2
 सेनिहा I. 11. 36
 सैकत्रिपादा IV. 28
 सोपानक I. 16. 12
 सोमकान्त नाराच I. 16. 1
 सोमबुल I. 6. 15
 सोमकान्त I. 8. 22
 सोमदक I. 16. 31
 सोमप्रिया I. 4. 3
 सोमरात्रि I. 6. 17
 सौदामिनी I. 12. 44
 सौम्या I. 9. 30
 सौम्या शिखा V. 13
 सौरभक IV. 19
 स्कन्धक V. 8
 स्वलित I. 14. 19; 24. 6
 स्वलितविह्वला I. 16. 29
 स्त्री I. 2. 1
 स्थिर I. 8. 3
 खिन्धा I. 9. 14
 खरसरमाला ४ सरमाला
 स्मृति I. 12. 4
 खड्ग I. 15. 8
 खण्डरा I. 21. 9
 क्षत्रिवन्ती I. 6. 20, 12. 52
 स्वागता I. 11. 38
 त्रैरिणीकीदन I. 24. 11

इंस I. 5. 6
 इंसरीदा I. 10. 22
 इंसगति I. 23. 3
 इंसपद I. 24. 8
 इंसपदा I. 25. 1
 इंसमाला I. 6. 20; 7. 21; 24
 इंसरुत I. 8. 19; 21
 इंसलय I. 25. 3
 इंसदयामा I. 14. 28
 इंसदयेनी I. 14. 28
 इंसाल्य I. 12. 6
 इंसिनी I. 8. 26
 इंसी I. 10. 21; 22. 7; III. 50
 इयलीलगति I. 23. 4
 हरनतेक I. 18. 26; 33
 हरनतेन I. 18. 32; 33
 हरि I. 17. 10
 हरिणप्लुत 1. 12. 33; 18. 26
 हरिणप्लुता III. 24
 हरिणी I. 17. 14
 हरिणीपद I. 18. 11
 हरिणोद्धता III. 24
 हरिविलसित I. 7. 7
 हलमुक्ती I. 9. 24
 हारिणी I. 17. 16
 हारी I. 5. 2
 ह्यच I. 3. 4
 ही I. 12. 22

Appendix II

प्राचीनछन्दःशास्त्रोपलब्धप्राकृतवृत्तरूपाणां नाम्नां च
समुच्चयसूचिः ।

A. प्राकृत-वृत्त-रूप-सूचिः ।

(A Classified List showing The Structure of Prakrit Metres).

The Prākṛta-Vṛtta-Rūpa-Sūci is a Classified List of old Prākṛit and Apabhraṁśa metres. It is divided into fourteen sections as follows:—
I. Sama Dvīpadi; II. Viṣama Dvīpadi; III. Sama Catuṣpadi; IV. Arḍhasama Catuṣpadi; V. Viṣama Catuṣpadi; VI. Pañcapadi; VII. Ṣaṭpadi; VIII. Aṣṭapadi; IX. Dvībhaṅgi; X. Tribhaṅgi; XI. Caturbhaṅgi; XII. Pañcabhaṅgi; XIII. Aṣṭabhaṅgi; XIV. Dvādaśbhaṅgi. In each section metres are arranged in the ascending order of the Mātrās which each Pāda of the metre contains; in the case of the Arḍhasama metres, the ascending order of the Mātrās in the first Pāda is followed, the Mātrās of the other Pādas constituting a half being also given. The number of the Mātrās in all the Pādas of the Viṣama metres is fully indicated.

The first figure in this List refers to the serial number of the metre in that section; then follow in order, the name of the metre, the number of the Mātrās (in Italics), the Mātrā Gaṇas into which they are divisible, together with the figure showing the Yati if any (in Italics), these last two being put within brackets, and lastly, the references arranged in an alphabetical order. Short and long letters when prescribed, are shown by the older signs, namely, I and S. Only rarely have I used the usual letters to indicate the Akṣara Gaṇas when they are laid down.

The metres in this Sūci are collected from the following ten old and important treatises on Prākṛit and Apabhraṁśa metres, arranged as far as possible in a chronological order:—

1. *Jālandarīyī* of Janāśraya (Jux.): See No. 4 in the List of Works on p. 254 under Sanskrita-Vṛtta-Rūpa-Sūci; 2. *Ajātibhāṣya* of Nandiṣya (As.): See No. 5 in the same; 3. *Vṛttādhikāra* of

- of Virahāṅka (Vjs.): See No. 6 in the same; 4. *Gāthālaṅkāra* of Nanditāḍhya (N.): See No. 7 in the same; 5. *Svayambhūchandas* of Svayambhū (Sb.; and SbP. for its Pūrvārdha): See No. 9 in the same; 6. *Chandaḥsekharā* of Rājaśekhara (R.): See No. 13 in the same; 7. *Chandonuśāsana* of Hemacandra (H.): See No. 14 in the same; 8. *Kavidarpaṇa* of an unknown author (Kd.): See No. 15 in the same; 9. *Chandaḥkośa* of Ratnaśekhara (Ck.): See No. 16 in the same; 10. *Prākṛta Paṅgalam* (PP.): See No. 17 in the same.
-

70	भ्रमरद्वय	35 (6 × 2, 4 × 5, 3, 10, 8) H 7 37, R. 206, Sb 6 159.
71	सुरक्रीडित	35 (6 × 2, 4 × 5, 3, 12, 8) H 7. 38, R 207, Sb 6 160.
72	सिंहविफान्त	35 (6 × 2, 4 × 5, 3, 14, 8) H 7 39, R. 208
73	कुङ्कुमकेसर	35 (6 × 2, 4 × 5, 3, 16, 8) H 7 40, R 209
73A	प्रसृता	35 (10, 4, ज, 4, ज, 4, व) Vjs 4 92
74	वालभुजंगमललित	36 (4 × 9) H 7 41, R 210
75	उपगन्धर्व	36 (6 × 3, 4 × 4, 2 12, 8) H 7 42, R 211
76	संगीत	36 (6 × 3, 4 × 4, 2, 14, 8) H 7 43, R 212 Sb 6 161
77	उपसंगीत	36 (6 × 3, 4 × 4, 2, 16, 8) H 7 44, R 213, Sb 6 162
78	गोन्दल	37 (4 × 8, 5) H 7 45, R 214 Sb 6 163
79	रथ्याचर्णक	37 (6, 4 × 7, 3, 12, 8) H 7. 46, R 215 Sb 6 164
80	चञ्चरी	37 (6, 4 × 7, 3, 14, 8) H 7 47, R 216, Sb 6 165
81	अभिनव	37 (6, 4 × 7, 3, 16, 8) H 7 48, R 217, Sb 6 166
82	चपल	37 (4 × 6, 6, 4, 3, 16, 8) H 7 49, R 217
83	चपल	37 (6, 4 × 7, 3, 16, 8) Sb 6 166
84	शुद्धणा	37 (10, 10) Pp 1 156
85	अमृत	38 (4 × 6, 6, 4 × 2) H 7. 50, R 220, Sb 6 169
86	सिंहपद	38 (4 × 9, 2, 16, 8) H 7. 51, R 220, Sb 6 169
87	दीर्घक	38 (4 × 9, 2, 14, 8) H 7 52, R 218, रतिरमणप्रिय Sb 6 167
88	कलकण्ठीस्त	38 (6, 4 × 8, 14, 8) H. 7 53, R 219, Sb 6 168
89	रातपत्र	38 (6 × 2, 4 × 6, 2, 14, 8) H 7 54, R 220, Sb 6. 168
90	अतिदीर्घक	39 (4 × 9, 3, 14, 8) H 7 55, R 221, Sb 6 170.
91	मत्तमातङ्गविजृम्भित	39 (6 × 2, 4 × 6, 3, 14, 8) H. 7 56, मत्तमातङ्ग दिना R. 222, Sb 6. 171
92	मालाध्रुवक	40 H. 7. 57, R 223, Sb 6 172
93	मालाध्रुवक	41 H 7. 57, R 223, Sb 6 172
94	खञ्जा	41 (4 × 9, र) Pp 1 158.
95	मालाध्रुवक	42 H 7 57, R 223 Sb 6 172
96	विशाला ¹	46 (2, 4 × 11) Vjs 4 90

1 I 96 The Caturmatras in the odd places of *Vishala* should always contain two short letters in them, while those in the even places should either be *Jaganas* or contain all short letters.

Section II

विषमद्विपदी

- 1 उद्गीति 27-30 H. 4. 8; Kd. 2. 9; N. 27; SbP. 1. 4; विगाथा Ck. 67; N. 64; Pp. 1. 66.
- 2 शिखा 28-32 Pp. 1. 161-162.
- 3 उत्स्कन्धक 29-32 H. 4. 15; Kd. 2. 9 com.
- 4 गाथा² 30-27 Ck. 51-61; H. 4. 1-5; Kd. 2. 4-5; N. 6 ff.; Pp. 1. 54 ff.; SbP. 1. 4-5; Vjs. 2. 2-8; दोसा Vjs. 4. 35-36.
- 5 संकीर्णस्कन्धक 30-32 H. 4. 17; Kd. 2. 9 com; SbP. 1. 3; गाथिन्ती Ck. 70; N. 65; Pp. 1. 70.
- 6 अवस्कन्धक 32-29 H. 4. 16; Kd. 2. 9 com.
- 7 संकीर्णस्कन्धक 32-30 H. 4. 17; Kd. 2. 9 com.; SbP. 1. 3; सिहिनी Pp. 1. 70.
- 8 जातीफल 34-27 H. 4. 18; Kd. 2. 11 com.
- 9 गाथ 33-27 H. 4. 19; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
- 10 दाम 42-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
- 11 माला³ 45-27 Pp. 1. 164.
- 12 उद्गाथ 46-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
- 12A समशीर्षक 47 (55, 63, 71, etc.)-27 H. 4. 2; R. 4.
- 13 उद्दाम 50-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
- 14 विगाथ 54-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
- 15 विदाम 58-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
- 16 अवगाथ 62-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
- 17 अवदाम 66-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
- 18 संग्गाथ 70-27 H. 4. 20; Kd. 2. 12; SbP. 1. 8.
- 19 संदाम 74-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
- 20 उपगाथ 78-27 H. 4. 20; Kd. 2. 13; SbP. 1. 8.
- 21 उपदाम 82-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.
- 22 गाथिनी 86-27 H. 4. 21; Kd. 2. 13.
- 23 दामिनी 90-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.; SbP. 1. 8.
- 24 मालागाथ 94 (102, 110 etc.)-27 H. 4. 22; Kd. 2. 13 com.
- 25 मालादाम 98 (106, 114 etc.)-27 H. 4. 23; Kd. 2. 13 com.

2 II. 4. A Gātha contains two halves, both of which are divided into two parts each. The first part in each half contains 12 Matrās, the second part of the first half contains 18, while the second part of the second half contains only 15 Matrās. The 12 Matrās in the first part are made up of three Caturmatras of any kind. But a long letter must not be used at the junction of the Caturmatras, combining Matrās from the earlier and the later ones. The second part of the first half is made up of four Caturmatras (of which the third must either be a Jagana or contain all short letters, the others may be of any kind) followed by a long letter at the end. In the second part of the second half, we have in succession two Caturmatras of any kind, a short letter, one Caturmatra of any kind and a long letter at the end. A Jagana must, however, never be employed for a Caturmatra in the odd places of a Gātha.

3 II. 11 In the first half of Mālā we have 33 short letters followed by a Ragana and two long letters at the end. The second half of Mālā is identical with that of Gātha.

Section III

समचतुष्पदी

1	विजयक	8 Ck 19
1A	विद्युद्विलसित	8 (सस) As 21
2	मधुभार	8 (4, ज) Pp 1 175
3	ध्रुवक	9 (5, 4) H 6 24 Sb 8 3
4	अवलम्बक	9 (4 र) Vjs 4 68 see Nos 17, 22, 29
4A	वहुल	9 Ck 8
5	एकावली	10 (5 × 2) Ck 47
6	दीपक	10 (4, 5, 1) Pp 1 181
7	शशिवदना	10 (4 × 2, 2) H 6 25 Sb 6 123 शशाङ्गवदना R 165
8	आभीर	11 (7 ँ) Pp 1 177
9	मारुति	11 (4, 5, 2 or 4 × 2, 3) H 6 26, R 166, Sb 6 124
10	रक्ता	11 (र, ज, स) Vjs 3 7 = खेटक Vjs 4 76
11	मनोवती	11 (4, 5, स) Vjs 3 4
12	महानुभावा	12 (6, 4, 2 or 4 × 3, 6 × 2) H 6 27, R 167, Sb 6 125
13	प्रगीता	12 (4, 4, ss) Vjs 3 6 अवलम्बन Jns 5 70-71
13A	नटचरण	12 (4, 4, स 8) H 3 71
14	नाराचक्र	12 (र, र, is) Vjs 4 58
15	घत्ता	12 Sb 8 13
16	अप्सरोविलसित	13 (6, 4, 3, or 4, 4, 5) H 6 28 R 168, Sb 6 126
17	खण्ड (अवलम्बक)	13 (4, 4, 5) H 4 53 SbP 3 3
18	सगलितक	13 (4, 4, 5) H 4 29
19	पद्मगलिता	13 (4, 4 5) Vjs 4 102
20	सुन्दरा गलितक	13 (5, 5, 3) H 4 36
21	ज्योत्स्ना	13 (5, 5, is) Vjs 3 3
22	उपखण्ड (अवलम्बक)	13 (6, 4 3) H 4 54 Kd 2 22 com
23	उद्दोहक	13 Kd 2 17
24	हसिनी	13 Vjs 4 72
25	मानिनी	13 (र, र, ss) Vjs 3 8
26	गाथ	13 (र, र, ss) Vjs 4 57
26A	सुमह	13 As 20
26B	कदू	13 or 14 Vjs 3 40
27	गन्धोदकधारा	14 (6, 4 4 or 4 × 3 2) H 6 29 R 1 169, Sb 6 127,
रम्बटक in 2 song H 5 42
28	हाकलि ⁴	14 Pp 1 172
29	खण्डिता (अवलम्बक)	14 (6, 4, 4) H 4 55, Kd 2 22 com

⁴ III 98 To make up the 14 Matras in the lines of Hakali, Caturmatras of Sagana or Bhagana type or those that contain two short letters should be employed.

- 30 निध्यायिका 14 (5, 3 × 3) II. 4. 76; see also Nos. 73, 78.
 31 फोमुदी 14 (5, 5, ष) Vjs. 3. 5.
 32 तारा 14 (4, 4, ञ, स) Vjs. 3. 2.
 33 सुमना^१ 14 (4 × 3, स) Vjs. 3. 1.
 33^Aविदारी 14 (8, ञ, स) Jns. 5. 66-68.
 34 लघुचतुष्पदी 15 Ck. 40.
 35 पारणक 16 (4 × 3, 3 or 6, 4, 5) H. 6. 30; R. 170; Sb. 6. 123.
 36 आनन्दित 15 (4 × 3, ङ) Vjs. 4. 20.
 37 पद्मिनी 15 (4, 4, 5, स) Vjs. 3. 10.
 37^Aशाम्या-साम्या 15 or 16 Vjs. 4. 23.
 37^Bसिद्धि 15 to 18 Vjs. 3. 41.
 38 पादाकुलक 16 H. 3. 70, Pp. 1. 129; R. 171; Sb. 6. 129; SbP. 1. 5. 1.
 39 संकुलक 16 (6, 4, 4, 2) H. 5. 28 com; R. 172, Sb. 6. 129.
 40 पद्मडिका^१ 16 (4 × 4) Ck. 36; II. 3. 73; 6. 31; Kd. 2. 22; N. 74;
 Pp. 1. 125; R. 173, Sb. 6. 129; 8. 15.
 41 मालती 16 (Ganas of 1, 3, 5 Mātrās only) Ck. 49.
 42 सिंहावलोक 16 (all short or 4 ष) Pp. 1. 183.
 43 मात्रासमरु^१ 16 (9th short) H. 3. 65, Kd. 2. 19; SbP. 5. 2.
 44 विश्लोक 16 (5th, 8th short) H. 3. 67; Kd. 2. 19; SbP. 5. 4.
 45 चित्रा 16 (5th, 8th, 9th short) H. 3. 68, Kd. 2. 20; R. 5;
 SbP. 5. 5.
 46 धानवासिका 16 (9th, 12th short) As. 33; H. 3. 69; Kd. 2. 20;
 SbP. 5. 3.
 47 उपचित्रा 16 (9th long) II. 3. 66; Kd. 2. 20; SbP. 5. 6.
 48 मुस्तावली (गलितक) 16 (3 × 4, 4) H. 4. 46; मुक्तावलिना Kd. 2. 21.
 49 वदनक 16 (6, 4, 4, 2) H. 5. 28; Kd. 2. 21; R. 16, 19; Sb. 4. 12.
 50 रास 16 (4 × 3, ss) Vjs. 4. 85.
 51 अप्सरा 16 (5, 5, ञ, स) Vjs. 3. 9.
 52 चन्द्रिका 16 (5, 5, 4, स) Vjs. 3. 17.
 53 नन्दिनी 16 (4 ष) Vjs. 3. 20, छितक Vjs. 4. 54
 54 भितक 16 (3 ष, ss) Vjs. 4. 55.
 55 विलासिनी 16 (3, 3, 4, 3, 3) H. 4. 60.

5. III. 33 In *Suvara* the third *Caturmātra* is never a *Sagara* nor contains two long letters

6 III. 40 According to CK and PP, the last *Caturmātra* must be a षः; for the Sanskrit *Paddhatika*, compare II. 3.73

7. III. 43-47 All the five metres are treated as Sanskrit *Mātrā Vṛttas* by other metricians. In all the five the first *Caturmātra* may be of any kind except the *Jazaya*, and the last two *Mātrās* should always be represented by a long letter. Otherwise, the 9th *Mātra* in *Mātrasamaka*, 5th and 8th in *Vaśloka*, 5th, 8th and 9th in *Citrā*, 9th and 12th in *Vanavasika*, must be represented by short letters, while the 9th and 10th *Mātrās* of *Upacitra* must be together represented by a long letter.

- 89 सुप्रभा 20 (4, 5, 4, 1, 1s) Vjs. 3 14.
 90 श्री 20 (5 ष) Vjs 3 21, अरवावाळ Vjs 4 61.
 91 तरगक 20 (4 भ, ss) Vjs 4 22
 92 शुभगलितक 20 (6, 3 × 4, ९) II. 4 30
 93 हीरावली 20 (5, 5, 4, 6) H. 4 48
 94 अरविन्दक 20 (6, 5, 4, 3, 2) H 4 70, SbP 1 2 1
 95 आवली¹¹ 20 (6, 4 × 3, 2) H 1 58
 95A नृत्तगति 20 (4, 4, ss, 4, ss) H 3 72
 95B संगतरु 20 (भमभस) Vjs 4 64-6०
 96 छुजगम 21 (6 × 3, 1s) Pp 1 186-188
 97 आभाणक 21 (4 × 5, 1) Ch. 17
 98 दर्दुर (रासक) 21 (4, 5, 5, 4, 1s) H 5 10
 99 आमोद (रासक) 21 (4, र, ज, न, स) H ० 11
 100 रासावलय 21 (6, 4 ex ज, 6, ०) H 5 26, Kd 2 2०, चतुष्पदी ०1 वस्तुक
 H 5 26 com
 101 रासक 21 (18, न, 14) H ० 3 Sb 8 2०
 102 सोम्या 21 (०, 5, 4, 4, 1s) Vjs 3 27, रमणीयक Vjs 4 26, सपिण्डता
 गलित Vjs 4 89
 103 गलितक 21 (०, ०, 4, 4, 3) As 32, H 4 2०, Kd 2 23, SbP 2 4
 104 उपगलितक 21 (5, ०, 4, 4, 3 3rd & 6th short) H 4 26
 105 अन्तरगलितक 21 (०, 5, 4, 4, 3, rhyme ac, bd) H 4 27
 106 मञ्जरी 21 (3, 3, 4 × 3, 3) H 4 61 Kd. 2 22 com.
 107 तरगक¹² 21 (6, 1, 2, 1, 4, 2, s, 3) H 4 74, SbP 3 8
 107A उद्गीतक 21 (4 × 4, sb = विपम, 4, ०, ०, 1s, 1s = सम) Vjs 4 81
 108 अघतसक (रासक) 22 (4, ०, ०, ज, च) H ० 5
 109 कुन्द (रासक) 22 (4, ०, ० ज, ss) H 5 6
 110 अश्वामान्ता 22 (० न ०) Vjs 3 32-33, सोपानक As 8 See IX 2
 111 धनराजि 22 (4, ०, 5, ज, ss) Vjs 3 37
 112 रत्नमाला 22 (4, ०, ०, 4 ष) Vjs 3 39
 113 ललिता 22 (4 × 5, s) Vjs 4 60 गणितक Jns ० 4०
 114 अन्तुलक 22 (4, ज 4 × 3, ०) Vjs 4 ६3
 11० कुमुदिनी 22 (4 × 3, ज, 4, ०) Vjs 1 98
 116 लम्बिता 22 (2, 4, ज, 4 न, 4) Vjs 1 96
 117 लम्बिता गलितक 22 (4 × 5, 2 No न in odd places) H 1 12
 118 नकुण्डक 22 (6, 1, 2, 1, 4, 2, ० ष) H 4 72 SbP 3 6
 119 नकुण्डक¹³ 22 (4, ०, ०, 4, ss) Jns 5 19-०1 Vjs 1 2०

11 III 9० *Āvalī* is identical with *Hela* (III 12०) but with *u*-Matras less at the end

12 III 10 Each of Nos 119 1 1 is called *Tara* *gāka*, when the last *Catur* *nātra* is substituted by a *Trī* *mātra* in it.

13 III 119 The two *Pa* *ca* *matras* must always contain a long letter at the end, and each *Pāda* must end in *ae* according to Vjs.

- 120 समनकुंडक 22 (6, ज, 3 व) H. 4. 73; SbP. 3. 7.
 121 मागधनकुंडी 22 (6, 1, 2, 1, 4, 2, s, ss) H. 4. 71; SbP. 3. 5.
 122 हेला¹⁴ 22 (6, 4 × 4) H. 4. 57; Sb. 4. 20b.
 123 विलम्बिता गलितक 22 (6, 4 × 4 with one Yamaka) H. 4. 39.
 124 हीर¹⁵ 23 (6 × 3, र) Pp. 1. 199.
 125 विगलितक 23 (5, 5, 4, 4, 5) H. 4. 28.
 126 रासक 23 (4 × 5, is; 14) H. 5. 4; Kd. 2. 23.
 127 श्यामा 23 (5, 5, 4, 4, is) Vjs. 3. 28.
 128 महातोणक 23 (5, 4, 5, 4, 5) H. 4. 51.
 129 खड्गक 23 (3, 3, 4 × 3, 3, s) H. 4. 50; Kd. 2. 23; SbP. 3. 2.
 130 पवनोद्भूत 23 (6, 1, 2, 1, 4, 2, s, is, s) H. 4. 75.
 130^aभङ्गुरासक 23 (21, s) Jns. 5. 69.
 131 काव्य¹⁶ 24 (6, 4 × 3, 6) Ck. 31, 38; Pp. 1. 109; वस्तुक Ck. 13; N. 80;
 Pp. 1. 114; रोडक Ck. 13.
 132 रोला 24 Pp. 1. 91.
 133 उत्साह¹⁷ 24 (4 × 6) H. 5. 2; Kd. 2. 26; R. 8; Sb. 4. 4.
 134 वस्तुवदन¹⁸ 24 (6, 4 × 3, 6) H. 5. 25; Kd. 2. 25; R. 18.
 135 फरभक(रासक) 24 (5, 5, 4, 4, ज, s) H. 5. 7.
 136 इन्द्रगोप(रासक) 24 (4, 5, 5, 4, 4, s) H. 5. 8.
 137 ललिता 24 (4, 4, 5, 4, 5, 2) H. 4. 41.
 138 ललिता 24 (4, 4, र, 4, र, s) Vjs. 1. 93.
 139 हुता 24 (4, 4, ज, 4, ज, 4) Vjs. 3. 36.
 140 लक्ष्मी 24 (4, 5 × 3, is) Vjs. 3. 30.
 141 चन्द्रलेपा 24 (6, 4 × 4, 2) H. 4. 68; Kd. 2. 24.
 142 सालभङ्गिका 24 (3, 3, 1 × 3, 3, 3) H. 4. 62.
 142^aनाराच(सोमरान्त) 24 (is repeated 8 times) Ck. 14, 46.
 142^bआलिङ्गनक 24 (6 व) As. 6.
 142^cललिता 24 or 25 Vjs. 3. 46.
 143 वस्तुक 25 (4, 4, si, si, 4, 1, 3) H. 5. 24.
 144 फोकिट(रासक) 25 (4, 5, 5, 4, 4, is) H. 5. 9.

14. III. 122: In Hela the 1st and the 3rd Caturmātras must either be a Jagaṣa or contain all short letters.

15. III. 124: In Hira each of the three Sapmātras must consist of a long letter followed by 4 short letters.

16. III. 131: The 2nd of the three Caturmātras in a Kavya must either be a Jagaṣa or contain all short letters.

17. III. 133: Out of the 6 Caturmātras in Utiha, the 3rd and the 5th must either be a Jagaṣa or contain all short letters. In other places any one excepting the Jagaṣa may be used.

18. III. 141: Of the three Caturmātras in Vaitavajana, 1st and 3rd must not be a Jagaṣa; the 2nd must either be a Jagaṣa or contain all short letters.

- 145 समगलितक 25 (4, 5, 5, 4, 4, 3) H. 4. 31.
 146 नलिनी 25 (4, 5, 5, ज, 4, 1s) Vjs. 4. 99.
 147 विच्छित्ति गलितक 25 (5, 4, 5, 4, 5, 2) H. 4. 43.
 148 कुसुमिता 25 (4, 3, 3, 4, 4, 4, 3) H. 4. 63.
 149 मधुरी 25 (5 × 5) H. 1. 83; Kd. 2. 22 com.
 150 मेघा 25 (4 × 5, 1ss) Vjs. 3. 31.
 151 अधिकाक्षरा¹⁹ 25 (4 × 5, 5) H. 4. 77; Jns. 5. 52-53; Kd. 2. 22 com.;
 Vjs. 4. 24.
 152 गगनाङ्ग²⁰ 25 (4, 18, 1s) Pp. 1. 149.
 152A चित्रा 25 or 26 Vjs. 3. 40.
 153 मुनिधका²¹ 26 (4 × 3, 5, 4, 5) H. 4. 78.
 154 चित्रलेखा 26 (5, 4 × 4, 5) H. 4. 79, SbP. 3. 9; अधिकाक्षरा Jns. 5. 56.
 154A भद्रा 26 or 27 Vjs. 3. 42.
 155 कामलेखा²² 27 (6, 4 × 4, 3, s) H. 4. 67; SbP. 3. 4.
 156 मल्लिका 27 (5, 5, 4 × 3, 5) H. 4. 80; SbP. 3. 10.
 157 मालती 27 (4 × 5, 5, s) Vjs. 3. 35.
 157A किसलयमाला 27 (4 × 5, 1st, 1s) As. 19.
 158 द्विपदी²³ 28 (6, 4 × 5, s) Ck. 35; H. 4. 64; Kd. 2. 24; N. 78-79;
 Pp. 1. 152-153.
 159 गीत 28 (5, 6, 5 × 3, s) Ck. 18; हृत्गीत Pp. 1. 191.
 160 रचिता I 28 (4, 5, 5, य, य, ज, s) Vjs. 3. 25.
 161 रचिता²⁴ II (or रतिका) 28 = द्विपदी H. 4. 65.
 162 कोहुम्भक 28 (भ or ss, र, 5, य, य, ज, s) Vjs. 4. 53.
 163 दीपिका 28 (5, 5, 4, 5, 4, 5) H. 4. 81; SbP. 3. 11.
 164 लक्ष्मिका²⁴ 28 (mix. of lines of 25-28 Mātrās) H. 4. 82; SbP. 3. 12.

19 III. 151 In Adhikākṣarā, out of the 5 Caturmātrās, the 2nd and the 4th must never be a Jagapa.

20 III. 152 In Gaganāṅga a line contains 25 Mātrās spread over 20 letters. The 1st must be a Caturmātra group of any kind, then follow 18 Mātrās followed by a short and a long letter at the end. The restriction about letters means that the line must have 5 long and 15 short letters of which 1 short and 1 long must be at the end and a long letter must not be used so as to combine the 4th and the 5th Mātrās.

21 III. 153 Mugdhikā is identical with Adhikākṣarā, but with 1 Mātra added after the 16th.

22 III. 155, 153 Kāmālekha is identical with Dvīpādī, but has 1 Mātrā less in the last Caturmātra. In a Dvīpādī, the 1st and the last of the 5 Caturmātrās must either be Jaganas or contain all short letters.

23 III. 161 Racitā II is identical with Dvīpādī (III. 158), but the 1st Caturmātra in it must contain all short letters. The Yati in Racitā is after the 7th letter, while there is no definite Yati in Dvīpādī.

24 III. 164 A stanza made of mixed lines of Adhikākṣarā, Mugdhikā, Citralekhā, Mallikā and Dīpikā (III. 151, 153, 154, 156, 163) is the stanza in the Lakṣmikā metre.

Section IV.

अर्धसमचतुष्पदी

(Divisible into two equal halves)

1 चम्पककुसुम	7-8 H. 6. 19. 1; 21. 1; R. 37; Sb. 6. 2.
2 सामुद्रक .	7-9 H. 6. 19. 2; R. 39; Sb. 6. 5.
3 मल्हणक	7-10 H. 6. 19. 3; R. 41; Sb. 6. 7.
4 सुभगविलास	7-11 H. 6. 19. 4; R. 43; Sb. 6. 9.
5 केसर	7-12 H. 6. 19. 5; R. 45; Sb. 6. 11.
6 रास	7-13 H. 5. 16, रावणहस्तक H. 6. 19. 6; R. 47; Sb. 6. 13; 8. 28.
7 सिंहविजृम्भित	7-14 H. 6. 19. 7; R. 49; Sb. 6. 15.
8 मकरन्दिका	7-15 H. 6. 19. 8; R. 51; Sb. 6. 17.
9 मधुरारविलसित	7-16 H. 6. 19. 9; R. 53; Sb. 6. 19.
10 चम्पककुसुमावर्त	7-17 H. 6. 19. 10; R. 55; Sb. 6. 21.
11 मुखगलितक ³²	7-25, (33, 41, 49, 57) H. 4. 32; मुखगलित Vjs. 4. 100-101.
11A खण्डोद्गत ³³	7-57 Vjs. 4. 47.
12 सुमनोरमा	8-7 H. 6. 20. 1; R. 38; Sb. 6. 3.
13 मणिरत्नप्रभा	8-9 H. 6. 19. 11; R. 59; Sb. 6. 23.
14 कुङ्कुमतिलक	8-10 H. 6. 19. 12; R. 61; Sb. 6. 25.
15 लङ्गणिका	8-10 Sb. 8. 10.
16 चम्पकशेखर	8-11 H. 6. 19. 13; R. 63; Sb. 6. 27.
17 क्रीडनक	8-12 H. 6. 19. 14, R. 65, Sb. 6. 29.
18 वकुलामोद	8-13 H. 6. 19. 15, R. 67; Sb. 6. 31.
19 मन्मथतिलक	8-14 H. 6. 19. 16, R. 69, Sb. 6. 33.
20 मालाविलसित	8-15 H. 6. 19. 17, R. 71, Sb. 6. 35.
21 पुण्यामलक	8-16 H. 6. 19. 18, R. 73, Sb. 6. 37.
22 नवकुसुमितपल्लव	8-17 H. 6. 19. 19, R. 75, वकेलिनवपत्र Sb. 6. 39.
23 पङ्कज	9-7 H. 6. 20. 2, R. 40, Sb. 6. 4.
24 चन्द्रहास	9-8 H. 6. 20. 11, R. 60, Sb. 6. 24.

32 IV. 11: This is another Mukhagalita. It is said to be of four kinds according as it contains 5 or 7 or 9 or 11 Caturmatras in its 2nd and 4th lines. The odd lines of all Mukhagalitas contain only 7 Matras. The even lines on the other hand contain 1 Caturmatra followed by 2 Pañcamatras and then by 4, or 6, or 8, or 10 Caturmatras with a Trimatra at the end of all. The even lines should resemble a Dandaka at their beginning, i. e. there should be six short letters at the beginning, and should rhyme with each other. The commentator records another opinion that like Dandaka the Caturmatras should be of the same type.

33 IV. 11A This is another Khandogata with 7 Matras in the odd lines and 57 Matras in the even ones. This is identical with the fourth kind of the above-mentioned Mukhagalita, but this does not resemble a Dandaka. The formation of its even lines is, however, the same.

188 प्रस्ता	35 (4, 5, 5, 4×4, 5) H. 4. 41.
189 फामलीला	35 (5×7) H. 4. 83; Kd. 2. 22. com.
189A विद्रुम	37 (4×3, 5) Jns. 5. 58.
190 मुग्ध गलितक	38 (6, 4×7, 2, s) H. 4. 34; SbP. 2. 2.
191 सुतारा	40 (5×8) H. 4. 83; Kd. 2. 22 com.
192 मदनगृहा	40 (2, 4×9, s; जगण avoided) Pp. 1. 205.
192A वंशपत्र	41 (4×9, 5) Jns. 5. 58.
193 वसन्तोत्सव	45 (5×9) H. 4. 83; Kd. 2. 22 com.
193A कुञ्जर	45 (4×10, 5) Jns. 5. 58.
194 माला गलितक ²⁰	46 (6, 4×10) H. 4. 33.
195 समशीर्षक ²⁰	47 (55, 63 etc.) H. 4. 90; R. 4; SbP. 4. 3. 1.
196 मालाशीर्षक ²¹	49 (4×11, 5) Vjs. 4. 39; पुष्पदन्त Jns. 5. 58.
197 माला	53 (4×12, 5) Jns. 5. 58.
198 विषमशीर्षक	54 (62, 70 etc.) H. 4. 91; R. 5; SbP. 4. 4.

20 III. 194. In *Mālā Galitaka* the *Caturmatras* in odd places must not be *Jaganas*, but those in the even places must either be *Jaganas* or contain all short letters.

30. III. 195 When in the first half of a *Gāthā* (II. 9) any even number of *Caturmātras* is added before the final long letter, and when this long letter is substituted by a *Trimātra*, it becomes the line of the *Sama Śīrṣaka*. Among these added *Caturmatras* those in the even places except the last one, must either be *Jaganas* or contain all short letters. The last *Caturmātra* in the even place which is also the penultimate *Caturmātra* in the line, must not be a *Jagapa* or a *Sarvalaghu*.

31. III. 198. When any odd number of pairs of *Caturmātras* is added at the end of each line in *Mālā Galitaka* (III. 194), observing the same rule about their employment as in that metre, it becomes a *Viśama Śīrṣaka*.

Section IV.

अर्धसमचतुष्पदी

(Divisible into two equal halves)

1 चम्पककुसुम	7-8 H. 6. 19. 1; 21. 1; R. 37; Sb. 6. 2.
2 सामुद्रक	7-9 H. 6. 19. 2; R. 39; Sb. 6. 5.
3 मल्हणक	7-10 H. 6. 19. 3; R. 41; Sb. 6. 7.
4 सुभगविलास	7-11 H. 6. 19. 4; R. 43; Sb. 6. 9.
5 केसर	7-12 H. 6. 19. 5; R. 45; Sb. 6. 11.
6 रास	7-13 H. 5. 16; रावणहस्तक II. 6. 19. 6; R. 47; Sb. 6. 13; 8. 28.
7 सिंहविवृम्भित	7-14 H. 6. 19. 7; R. 49; Sb. 6. 15.
8 मकरन्दिका	7-15 H. 6. 19. 8; R. 51; Sb. 6. 17.
9 मधुकरविलसित	7-16 H. 6. 19. 9; R. 53; Sb. 6. 19.
10 चम्पककुसुमावर्त	7-17 H. 6. 19. 10; R. 55; Sb. 6. 21.
11 मुखगलितक ³²	7-25, (33, 41, 49, 57) H. 4. 32; मुखगलिता Vjs. 4. 100-101.
11A खण्डोद्गत ³³	7-57 Vjs. 4. 47.
12 सुमनोरमा	8-7 H. 6. 20. 1; R. 38; Sb. 6. 3.
13 मणिरत्नप्रभा	8-9 H. 6. 19. 11; R. 59; Sb. 6. 23.
14 कुङ्कुमतिलक	8-10 H. 6. 19. 12; R. 61; Sb. 6. 25.
15 छद्मणिना	8-10 Sb. 8. 10.
16 चम्पकदोखर	8-11 H. 6. 19. 13; R. 63; Sb. 6. 27.
17 क्रीडनक	8-12 H. 6. 19. 14; R. 65; Sb. 6. 29.
18 वकुलामोद	8-13 H. 6. 19. 15; R. 67; Sb. 6. 31.
19 मन्मथतिलक	8-14 H. 6. 19. 16; R. 69; Sb. 6. 33.
20 मालाविलसित	8-15 H. 6. 19. 17; R. 71; Sb. 6. 35.
21 पुण्यामलक	8-16 H. 6. 19. 18; R. 73; Sb. 6. 37.
22 नवकुसुमितपद्मव	8-17 H. 6. 19. 19; R. 75; कंचेद्विनवपद्म Sb. 6. 39.
23 पद्मज	9-7 H. 6. 20. 2; R. 40; Sb. 6. 4.
24 चन्द्रहास	9-8 H. 6. 20. 11; R. 60; Sb. 6. 24.

32. IV. 11 : This is another Mukhagalitā. It is said to be of four kinds according as it contains 5 or 7 or 9 or 11 Caturmātras in its 2nd and 4th lines. The odd lines of all Mukhagalitās contain only 7 Mātras. The even lines on the other hand contain 1 Caturmātra followed by 2 Pañcamātras and then by 4, or 6, or 8, or 10 Caturmātras with a Trimātra at the end of all. The even lines should resemble a Dapṭaka at their beginning, i. e., there should be six short letters at the beginning, and should rhyme with each other. The commentator records another opinion that like Dapṭaka the Caturmātras should be of the same type.

33. IV. 11A : This is another Khamodgata with 7 Mātras in the odd lines and 57 Mātras in the even ones. This is identical with the fourth kind of the above-mentioned Mukhagalitā, but this does not resemble a Dapṭaka. The formation of its even lines is, however, the same.

- 25 मलयमास्त 9-10 H 6 19 20, R 79, Sb 6 42
- 26 मदनावास 9-11 H 6 19 21, R 81, Sb 6 44
- 27 खञ्जक 9-11 (4, र 1, 2, र) Vjs 4 18
- 28 माङ्गलिका 9-12 H 6 19 22, R 83 वृङ्गनञ्ज Sb. 6 46
- 29 अभिसारिका 9-13 H 6 19 23, R 85 Sb 6 48
- 30 विपुला 9-13 (स, य 4, स, य) Vjs 3 47
- 31 कुसुमनिरन्तर 9-14 H 6 19 24, R 87, Sb 6 50, पत्ता Sb 8. 12
- 32 मदनोदक 9 15 H 6 19 25 R 89, Sb 6 52
- 33 चन्द्रोद्द्योत 9-16 H 6 19 26, R 91 Sb 6 54
- 34 रत्नावली 9-17 H 6 19 27, R 93, Sb 6 56
- 35 कुञ्जर 10-7 H 6 20 3, R 42 Sb 6 6
- 36 गोरोचना 10-8 H 6 20 12 R 62 तारागण Sb 6 26
- 37 मधुकरीसलाप 10-9 H 6 20 20 R 80 मार्गविषय Sb 6. 43
- 38 भूवदनक 10-11 H 6 19 28 R 97, Sb 6 61
- 39 मुक्ताफलमाला 10-12 H 6 19 29, R 99
- 40 चपला 10-12 (4, ऋ, स 4, 5, ऋ) Vjs 3 48
- 41 वोकिलावली 10-13 H 6 19 30, R 101, वोकिलरिञ्जेलि Sb 6 63,
छलिमा Sb 8 6
- 42 सुमुखी 10-13 (4, 4, स, 4, 4, ऋ) Vjs 3 49
- 43 मधुरवृन्द 10-14 H 6 19 31 R 103 Sb 6 65
- 44 केतरीकुसुम 10-15 H 6 19 32 R 105, Sb 6 67
- 45 नवविधुन्माला 10-16 H 6 19 33 R 107 Sb 6 69
- 46 त्रिवलीतराक 10-17 H 6 19 34 R 109, Sb 6 71
- 47 मदनातुर 11-7 H 6 20 4 R 44 Sb 6 9
- 48 कुसुमवाण 11-8 H 6 20 13, R 64 Sb 6 28
- 49 सुखावास 11-9 H 6 20 21 R 82 Sb 6 45
- 50 विद्युहता 11-10 H 6 20 28 R 98 Sb 6 62
- 51 अरविन्दक 11-12 H 6 19 35 R 113 Sb 6 74
- 52 विभ्रमविलसितवदन 11-13 H 6 19 36 R 115 Sb 6 76
- 53 अयदोहक 11-13 Kd 2 15 R 128 Sb 4 7, 6 89
=सोष्ट Ch 25 Pp 1 170
- 54 नवपुष्पधय 11-14 H 6 19 37 R 117, वनपुद्गुय Sb 6 78
- 55 दिनरमिथुनविलास 11-15 H 6 19 38
दिनरमयुरावणस R 119 Sb 6 80
- 56 विद्याधरलीला 11-16 H 6 19 39
विद्याधररत्ना R 120 Sb 6 82
- 57 सारा 11-17 H 6 19 40 R 122 Sb 6 84
- 58 भ्रमरावली 12-7 H 6 20 5 R 46 व्रमरावली Sb 6 11
- 59 मालतीकुसुम 12-8 H 6 20 14 R 66 Sb 6 30
- 60 कुङ्कुमलेखा 12 9 H. 6 20 22, R 84, Sb 6 47, छायाग Sb 8 8.

- 61 पञ्चाननललिता 12-10 H 6 20 29, Kd 2 14 R 100
 62 मकरध्वजहास 12-11 H 6 20 30 R 114 Sb 6 75, उपदोहक Kd 2 16
 63 कामिनीहास 12-13 H 6 19 41 R 126, Sb 6 87
 64 अपदोहक 12-14 H 6 19 42 R 10, 127 Sb 6 89
 65 श्वेता 12-14 (4, 5, 18 4, 4, 7, 8) Vjs 3 54
 66 भामिनी 12-14 (3 स 3 म, 8) Vjs 3 51
 67 चन्द्रोद्घोतक 12-14 (4×3, 4×3, 8) Vjs 4 84
 68 प्रेमविलास 12-15 H 6 19 43 R 129 Sb 6 91
 69 काञ्चनमाला 12-16 H 6 19 44 R 132 Sb 6 93
 70 जलधरविलसित 12-17 H 6 19 45, R 134 Sb 6 95
 71 पङ्कजश्री 13-7 H 6 20 6 R 48 Sb 6 12
 72 नागकेसर 13-8 H 6 20 10 R 68 Sb 6 32
 73 कुवलयदाम 13-9 H 6 20 23 R 86 कुवलयदाम Sb 6 49
 74 मरुतमाला 13-10 H 6 20 30 R 102 Sb 6 64
 75 भ्रमरधवल 13-10 (6, 4 3 6, 4) H 5 37 R 25 Sb 4 19
 76 दोहक 13 11 Ck. 21 Kd 2 15 Pp 1 78
 कुटुमाङ्गलमधुकर H 6 20 36 R 116 Sb 6 77
 77 उपदोहक 13-12 H 6 20 41 R 11, 127 Sb 4 6, 6 88
 78 अभिनवमृगाङ्गलेखा 13-14 H 6 19 46 R 137 Sb 6 98
 79 अमरधवल 13-14 (6, 4, 3 6, 4, 4) H 5 38
 80 सहकारकुसुममञ्जरी 13-15 H 6 19 47, R 140 Sb 6 100
 81 नन्दा 13-15 (4, 3, 4 4, 4, 7, 18) Vjs 3 53
 82 कामिनीक्रीडनक 13-16 H 6 19 48 R 142 Sb 6 102 चूल्का Ck 26 Pp
 1 167 चूडालदोहक Kd 2 17
 83 कामिनीकङ्कणहस्तक 13-17 H 6 19 49 R 144 Sb 6 104
 84 उपचूलिका 13-21 Ck 27
 85 किङ्किणी 14-7 H 6 20 7 R 50 Sb 6 14
 86 नवचम्पकमाला 14-8 H 6 20 16 R 70 Sb 6 34
 87 कलहस 14-9 H 6 20 24 R 88 Sb 6 51
 88 अभिनववसन्तश्री 14-10 H 6 20 31 R 104 Sb 6 66
 89 भ्रमरविलास 14-11 H 6 20 37 R 117 Sb 6 79
 90 दोहक 14-12 H 6 20 42 R 9 129 Sb 4 5 6 90
 91 द्विपथक 14-12 (4×3 स 4, 4, 8) Vjs 4 27
 92 छट्टणिका 14-12 Sb 8 3
 93 कुसुमितकेतनीहस्त 14-13 H 6 20 47 R 139 Sb 6 99
 94 मुखपालनतिलक 14-10 H 6 19 50 R 147 वरतिन्द Sb 6 107
 95 वसन्तलेखा 14-16 H 6 19 51 R 143 Sb 6 109
 96 गुणधवल 14-16 (6, 4, 4 6, 4, 4 -) H 5 36
 97 प्रसन्ना 14-16 (3 म 8 4 स) Vjs 3 52
 98 मत्तपिका 14-16 (6 र, 18 8, र, 18) As 3 Kd 2 18 Vjs 4 48,
 वैतालीय H 3 53, Kd 3 1

- 99 आपातलिका 14-16 (G, म, ss 8, न, ss) H 3 ००, Kd ० 3, Vjs 4 50
 100 सारलिका 14-16 (3 न, s 3 म, ss) Vjs 3 50
 101 विन्दुविलक 14-16 (4 × 3, s, 4, 4, 5, is) Vjs 4 66
 102 विपमगलिता 14-16 (4, 7, 4, s 4, ०, ०, s) Vjs 4 104
 102A मङ्गल 14-16 (ab = 14, cd = 16) Sb 4 20
 103 मधुरालापिनीहस्त 14-17 H 6 19 52, R 1०1, Sb 6 111
 104 गुणधवल 14-17 (G, 4, 1, 6, 4, 4, 3) H ० 36, R 24
 105 कुङ्कुमलता 15-7 H 6 20 8 R ०2, Sb 6 16
 106 विद्याधर 15-8 H 6 20 17, R 72 Sb 6 36
 107 सन्ध्यावली 15-9 H 6 20 25, R 90 Sb 6 53
 108 मनोहरा 15-10 H 6 20 32 R 106, Sb 6 68
 109 मदनविलास 15-11 H 6 20 38, R 120, Sb 6 81, चन्दोदक Kd 2 16,
 उद्गायक Ch. 28
 110 चन्द्रलेखिका 15-12 H 6 20 44 R 131 Sb 6 92
 111 कुञ्जरविलसित 15-13 H 6 20 48, R 141, Sb 6 101
 112 अनङ्गललिता 15-14 H 6 20 ०1 R 148 Sb 6 103
 113 मुखपङ्क्ति 15-16 H 6 19 53 21 2 R 1०4 Sb 6 114
 114 कुसुमलतागृह 15-17 H 6 19 ०4 R 1०6, Sb 6 11०
 115 शशिशेखर 16-7 H 6 20 9 R ०4 Sb 6 18
 116 कुञ्जरुकुसुम 16-8 H 6 20 18 R 74 Sb 6 38
 117 कुञ्जरलिता 16-9 H 6 20 26 R 92, चन्द्रलिता Sb 6 ००
 118 छट्पिका 16-9 (4 × 4 4 × 2 1) Sb 8 7
 119 आसिक्तिका 16-10 H 6 20 33 R 108 Sb 6 70
 120 विद्याधरहास 16-11 H 6 20 39 R 12० Sb 6 83
 121 सुतालङ्घन 16-12 H 6 ० 4० R 132 Sb 6 94
 122 राजहस 16-13 H 6 ० 49 R 143 Sb 6 103
 123 मन्मथविलसित 16-14 H 6 ० ०2 R 1०0 Sb 6 110, चउवोग Pp 1 131.
 124 कज्जललेखा 16-1० H 6 20 54 R 15० Sb 6 114
 124A प्रेसर 16-15 (ab = 16 cd = 1०) Ch ०
 125 रत्नमाला 16-17 H 6 1० 5० R 160 Sb 6 117
 126 ओपच्छन्दसक 16-1० (G, र व 8 र व) H 3 54 Kd 5 2 Vjs 4 49
 127 कदम्बशिरस् 17-~ Sb 6 20 गणप्य H 6 20 10, R ०6
 128 कुसुमास्तरण 17-8 H 6 20 19 R 76 Sb 6 40
 129 कुसुमावली 17-9 H 6 20 27 R 94 Sb 6 57
 130 किन्नरलीला 17-10 H 6 20 34 R 110 Sb 72
 131 कुसुमानुधराखर 17-11 H 6 ० 40 R 1 ३ Sb 6 85
 132 कङ्किलिता 17-12 R 13० चन्द्रानामन H 6 ० 46 चन्द्रानामन Sb 6 96
 133 अशोभयत्नवच्छाया 17-1० H 6 ० ०0 R 14० Sb 6 10०
 134 ओष्ठनक = चारगडी 17-14 H 6 ० ०० R 1०2 Sb 6 112

- 135 किलिकिञ्चित 17-16 H. 6. 20. 55; R. 157; Sb. 6. 115.
 136 शशिविम्बित 17-16 H. 6. 20. 56; R. 161; Sb. 6. 117.
 137 घत्ता 18-13 Ck. 43.
 138 चित्राक्षरा 24-26 As. 27.
 139 विपमा गलितक 24-26 H. 4. 45.
 140 विपमा गलितक 25-24 H. 4. 45.

Section V

विपमचतुष्पदी

- 1 रासालुब्धक 11, 15, 12, 15 As. 10.
 2 छट्टणिका 12, 12, 12, 13 Sb. 8. 9.
 3 रासानन्दित 12, 12, 11, 10 As. 12.
 4 चूडामणि 13, 11, 12, 15 Ck. 48.
 5 केरालु 13, 11, 13, 15 Ck. 33.
 6 भङ्गद्विपदी (4 or 5) × (3 to 7) Jns. 5. 60-63.
 7 चतुष्पथ 14, 10, 20, 20 Vjs. 4. 69.
 8 ललितक 19, 19, 19, 20 As. 18.
 9 मङ्गल 20 or 21, 20 or 21, } H. 5. 39; R. 26; Sb. 4. 20.
 22 or 23, 22 or 23, }
 10 संगतक 22, 22, 22, 25 As. 7.
 11 चित्ररेखा 26, 26, 30, 27 As. 13.

Section VI

पञ्चपदी

- 1 फरही मात्रा 13, 11, 13, 11, 13 Pp. 1. 137; Vjs. 4. 30.
 2 नन्दा मात्रा 14, 11, 14, 11, 14 Pp. 1. 138.
 3 मोदनिका मात्रा 14, 12, 14, 12, 14 Vjs. 4. 30.
 4 चावसेनी मात्रा 15, 11, 15, 11, 15 Pp. 1. 140.
 5 भद्रा मात्रा 15, 12, 15, 12, 15 Pp. 1. 141.
 6 राजसेना मात्रा 15, 12, 15, 11, 15 Pp. 1. 142 (See also Pp. 1. 133).
 7 चारुनेत्री मात्रा 15, 13, 15, 13, 15 Vjs. 4. 30.
 8 तालङ्किनी मात्रा 16, 12, 16, 11, 16 Pp. 1. 143.
 9 मात्रा 16, 12, 16, 12, 16 H. 5. 17; R. 12; Sb. 4. 8;
 = रावक Ck. 34.
 10 मत्तमधुकरी 16, 11 or 12, 16, 11 or 12, 16 H. 5. 19; Kd. 2. 28 com.;
 R. 13; Sb. 4. 9.
 11 मत्तयालिका 16, 12 or 13, 16, 12 or 13, 16 H. 5. 18; Kd. 2. 28 com.;
 R. 13; Sb. 4. 9.
 12 राहुसेनी 16, 14, 16, 14, 16 Vjs. 4. 30.
 13 मत्तपितासिनी 16, 12, 14 or 16, 12, 14 or 16; H. 5. 20, Kd. 2. 23 com.;
 R. 14; Sb. 4. 10.

- 14 मत्तकरिणी 16, 12, 16 or 17, 12, 16 or 17; H. 5. 21; Kd. 2. 28 com.;
R. 14; Sb. 4. 10.
- 15 मोहिनी 19, 11, 19, 11, 19 Pp. 1. 139.
- 16 घडुरुपा Mixture of different lines among these. H. 5. 22; Kd.
2. 28 com.; R. 15; Sb. 4. 11.

Section VII

पदपदी

(Divisible into two similar halves)

- 1-8 पदपदजाति 7, 7, 10-17 H. 6.1 5; Kd. 2. 29 com; R. 30-32; Sb. 5. 3, 4.
- 9-16 उपजाति 8, 8, 10-17 H. 6. 16; Kd. 2. 29 com; R. 30-32; Sb. 5. 5.
- 17-24 अवजाति 9, 9, 10-17 H. 6. 17; Kd. 2. 29 com; R. 30-32; Sb. 5. 6.
- 25 घत्ता 8, 8, 11 Kd. 2. 29 com.
- 26 घत्ता 10, 8, 11 Kd. 2. 29; cf. III. 166 above.
- 26A घत्ता 10, 8, 12 See above III. 168, 176.
- 27 घत्ता 10, 8, 13 Ck. 43; Kd. 2. 29; Pp. 1. 99; छन्दिका Sb. 8. 11.
- 27A घत्ता 10, 8, 14 See above III. 180-185.
- 27B घत्ता 10, 8, 22, (14) See above III. 192.
- 28 झुल्लणा 10, 10, 17 Pp. 1. 156.
- 29 रसिका 11, 11, 11 Pp. 1. 86.
- 30 घत्ता 12, 8, 11 Kd. 2. 30.
- 31 घत्ता 12, 8, 12 Kd. 2. 30, Sb. 8. 11. 3.
- 32 घत्ता 12, 8, 13 Kd. 2. 29; Sb. 8. 11. 2.
- 33 कीर्तिधवल 14, 8, 16 or 17 H. 5. 35; Kd. 2. 32; R. 23.
- 34 पदपद धवल 18, 12, 12 R. 23; Sb. 4. 18.

Section VIII

अष्टपदी

- 1 धीधवल (14, 8, 14, 8) × 2 H. 5. 33; Kd. 2. 34.
- 2 यशोधवल 14, 12, 14, 12, 11, 10, 11, 10 H. 5. 34; R. 22.
- 3 यशोधवल 14, 12, 14, 12, 11, 12, 11, 12 H. 5. 34.

Section IX

द्विभङ्गी

(Stropic Couplets)

- 1 अथिकाक्षरा (III. 151) + गीतिका (I. 43) = अथिकाक्षरागीतिका Jns. 5. 57;
Vjs. 4. 41-42.
- 2 अथाकान्ता (III. 110) + गायिका (II. 4) = अथाकान्तागीतिका Vjs. 4. 77-78.

- 3 षाभाणक (III. 97) + उहाल (I. 21-22) = रासाकुल Ck. 29.
 4 कान्य (III. 131) + उहाल (I. 21-22) = पदपद Ck. 12; Pp. I. 105.
 5 कुञ्जर (III. 193A) + गीतिका (I. 43) = कुञ्जरशीर्षक Jns. 5. 58.
 6 गायी (II. 4) + कामिनीमोहन (III. 83) = चन्द्रायणी Ck. 39.
 7 गायी (II. 4) + कान्य (III. 131) = कुण्डलिनी Ck. 38.
 8 गायी (II. 4) + त्रिकलक (X. 4) = तल Vjs. 4. 80; cf. XI. 1.
 9 गायी (II. 4) + भद्रिका (I. 43) = द्विभङ्गी H. 4. 87.
 10 घत्ता (VII. 27) + घत्ता (VII. 27) = द्विभङ्गी Kd. 2. 36.
 11 दोहा (IV. 76) + कामिनीमोहन (III. 83) = चन्द्रायण Ck. 32.
 12 दोहा (IV. 76) + कान्य (III. 131) = कुण्डलिक Ck. 31; Pp. 1. 146.
 13 दोहा (IV. 76) + घत्ता (VII. 27) = द्विभङ्गी Kd. 2. 36.
 14 दोहा (IV. 76) + वस्तुवदन (III. 134) = द्विभङ्गी Kd. 2. 35.
 15 दोहा (IV. 76) + संदोहक (IV. 109) = वरल Kd. 2. 34.
 16 द्विपदी (III. 153) + गीति (I. 30) = द्विभङ्गी H. 4. 86;
 Kd. 2. 35; R. 2; SbP. 4. 2.
 17 पुष्पदन्त (III. 196) + गीतिका (I. 43) = पुष्पदन्तशीर्षक Jns. 5. 58; = मालाशीर्षक
 Vjs. 4. 39-40.
 18 भङ्गद्विपदी (V. 6) + गीतिका (I. 43) = द्विपदी Jns. 5. 64.
 19 भङ्गरासक (III. 130A) + श्वलम्बन (III. 13) = रासक Jns. 5. 72.
 20 श्रमरावलि (III. 90) + गायी (II. 4) = लङ्कदहक Vjs. 4. 73-75.
 21 मात्रा (VI. 9) + दोहा (IV. 76) = रङ्गा or वस्तु Ck. 34; H. 5. 23; Kd. 2. 35;
 Pp. 1. 133-143; R. 15; Sb. 4. 11; Vjs. 4. 31.
 22 माला (III. 197) + गीतिका (I. 43) = मालाशीर्षक Jns. 5. 58.
 23 मात्रा (VI. 9) + उहाल (I. 22) = कुल Kd. 2. 33.
 24 रासावलय (III. 100) + उहाल (I. 22) = द्विभङ्गी H. 4. 87.
 25 ललित (III. 167A) + गीतिका (I. 43) = ललितशीर्षक Jns. 5. 58.
 26 वंशपत्र (III. 192A) + गीतिका (I. 43) = वंशपत्रशीर्षक Jns. 5. 58.
 27 वस्तुवदन (III. 134) + दोहा (IV. 76) = द्विभङ्गी Kd. 2. 35.
 28 वस्तुवदन (III. 134) + उहाल (I. 22) = कान्य or पदपद or सार्धच्छन्दस्
 H. 4. 79 com; Kd. 2. 33; Pp. 1. 120ff.
 29 विदुन (III. 189A) + गीतिका (I. 43) = विदुनशीर्षक Jns. 5. 58.
 30 संगतक (III. 95B) + गायी (II. 4) = संगतक Vjs. 4. 64-65.
 31 सुभद्रा (III. 186A) + गीतिका (I. 43) = सुभद्राशीर्षक Jns. 5. 58.
 32 संदायितक a group of any two metres. Vjs. 4. 86.

[The following is an Alphabetical List of these Strophes:]

भषिकाक्षराशीर्षक 1; कान्य s. पदपद 28, कुण्डलिक 12; कुण्डलिनी 7; कुञ्जरशीर्षक 5;
 लङ्कदहक 20; चन्द्रायण 11; चन्द्रायणी 6; वरल 15; तल 8; द्विपदी 18; द्विभङ्गी 9, 10,
 13, 14, 16, 24, 27; पुष्पदन्तशीर्षक 17; कुल 23; मालाशीर्षक-पुष्पदन्तशीर्षक 17, 22;
 रङ्गा 21; रासक 19; रासाकुल 3; ललितशीर्षक 25; वंशपत्रशीर्षक 26; वस्तु = रङ्गा 21;
 विदुनशीर्षक 29; पदपद 4, 28; संगतक 30; सार्धच्छन्दस् = पदपद 28; सुभद्राशीर्षक 31;
 सोपानक 2.

Section X

त्रिभङ्गी

(Strophic Triplets)

- 1 खण्ड (III. 17) + खण्ड + गीति (I. 30)
= द्विपदीखण्ड H. 4. 85; Kd. 2. 36; R. 1; SbP. 4. 1.
- 2 माया (VI. 9) + दोहा (IV. 76) + उल्लास = त्रिभङ्गी Kd. 2. 36.
- 3 द्विपदी (III. 158) + खण्ड (III. 17) + गीति (I. 30) = त्रिभङ्गी Kd. 2. 37; R. 3.
- 4 अधिकाक्षरा (III. 151;) + निर्वापिवा (III. 72) + गीतिका (I. 43)
= त्रिकलक Jns. 5. 59; Vjs. 4. 43-45 = निर्वापिवाशीपेक Vjs. 4. 45 com.
- 5 द्विपदी (III. 158) + अवलम्बक (III. 4) + गीति = त्रिभङ्गी H. 4. 88; R. 3.
- 6 मञ्जरी (III. 106) + खण्डिवा (III. 29) + गीतिका (I. 43) = त्रिभङ्गी H. 4. 89 com.
- 7 भङ्गद्विपदी (V. 6) + विदारी (III. 33A) + गीतिका (I. 43) = द्विपदी Jns. 5. 65.

Section XI

चतुर्भङ्गी

- 1 गाय (II. 4) + त्रिकलक (X. 4) = तल Vjs. 4. 80.
- 2 पदद्विका (III. 40) × 4 = कदपक H. 6. 1 com; Kd. 2. 37; Sb. 8. 15.
- 3 चक्रलक A group of 4 stanzas Sb. 8. 23.

Section XII

पञ्चभङ्गी

- 1 गाय (II. 4) + त्रिकलक (X. 4) + गाय (II. 4) = तलवृन्द Vjs. 4. 80.

Section XIII

अष्टभङ्गी

- 1 वस्तुक (Vjs. 2. 1.) + गीतिका (I. 43)
repeated 4 times = द्विपदी Vjs. 2. 1.

Section XIV

द्वादशभङ्गी

- 1 वस्तुक (Vjs. 2. 1.) + विदारी (Vjs. 2. 5) + गीतिका (I. 43)
repeated four times = द्विपदी Vjs. 2. 4.

B. प्राकृत-वृत्त-नाम-सूचिः ।

(B. Alphabetical Index)

- अङ्गदललिता IV. 117
 अङ्गिला III. 61
 अतिदीर्घ I. 90
 अधिकाक्षरा III. 151
 अधिकाक्षराशीर्षक IX. 1
 अनङ्गललिता IV. 112
 अन्तरगलितक III. 105
 अन्तुल्लक III. 114
 अपदोहक IV. 64
 अपरपध्या s. गाय
 अप्सरःकुसुम I. 60
 अप्सरा I. 5; III. 51
 अप्सरोबिलसित III. 16
 अभिनय I. 81
 अभिनयमृगाङ्गलेखा IV. 78
 अभिनयवसन्तधी IV. 88
 अभिसारिका IV. 29
 अनरधवल IV. 79
 अमरपुरसुन्दरी I. 13
 अमृत I. 85
 अरविन्दक III. 94; IV. 51
 अवगाय II. 16
 अवजाति VII. 17-24
 अवतंसक III. 108
 अवदाम II. 17
 अवदोहक IV. 53
 अवलम्बक III. 4, 17, 22, 29
 अवस्कन्धक II. 6
 अवस्थितक = उत्पस्क III. 65
 अवलोकपञ्चवक्ष्याया IV. 133
 अवाहान्ता III. 110
 आक्षिप्तिका IV. 119
 आनन्दित III. 36
 आपातलिका IV. 99
 आभागक III. 97
 आभीर III. 8
 आमोद III. 99
 आयामक I. 51
 आरनाल III. 174
 आलिङ्गनक III. 141 B
 आवली III. 95
 इन्द्रगोप III. 136
 उग्रगलितक III. 175
 उत्थक III. 66
 उफुल्लक I. 18
 उत्साह III. 133
 उत्स्कन्धक II. 3
 उग्रता गलितक III. 170
 उग्राय = गीति. I. 30; II. 12; IV. 109
 उग्रायक IV. 109
 उद्रीतक III. 107 A
 उद्रीति II. 1
 उद्दाम II. 13
 उदोहक IV. 23
 उपकाशीदाम 1. 54
 उपलण्ड III. 22
 उपगन्धर्व I. 75
 उपगण्डपद I. 28
 उपगलितक III. 104
 उपगाय II. 20
 उपगीति I. 20
 उपचित्रा III. 47
 उपचूकामणि I. 58
 उपचूलिका IV. 84
 उपजाति VII. 9-16
 उपदाम II. 21
 उपदोहक IV. 62, 77
 उपभ्रमरपद् I. 25
 उपरसनादाम I. 56
 उपवदन III. 64
 उपसंगीत I. 77
 उपस्कन्धक I. 26
 उपायामक I. 52
 उल्लाल I. 21-22

पृक्क Vjs. 2. 4
 पृकावली III. 5
 भोगुणक=पारंगली IV. 134
 भौपच्छन्दसक IV. 126
 फट्टेहिनवपठव IV. 22
 फट्टेहिलवाभवन IV. 132
 फमललेखा IV. 124
 फदवक XI. 2
 फदम्भतिरस = लीलालय IV. 127.
 कद् III. 26. B
 कन्दोट=वीर्यानन I. 69
 कमलाकर I. 34
 करभक III. 135
 करही मात्रा VI. 1
 करिमकरभुजा I. 7
 कर्पूर (उद्याल) I. 22
 कलकण्ठीरुत I. 88
 कलइंस IV. 87
 काञ्चनमाला IV. 69
 काञ्चनलेखा I. 14
 काबीदान I. 53
 कामलीला III. 189
 कामलेखा III. 155
 कामिनीकट्टणहस्तक IV. 83
 कामिनीकीडनक IV. 82
 कामिनीमोहन III. 83
 कामिनीहास IV. 63
 काग्य III. 131, 132; 134; IX. 28
 कट्टिणी IV. 85
 किन्नरमिथुनविलास IV. 55
 किन्नरलीला IV. 130
 किलिकिञ्चित IV. 135
 किसलयमाला III. 157A
 कीर्तिधरल VII. 32
 कुङ्कुम (उद्याल) I. 21
 कुङ्कुमकला IV. 28
 कुङ्कुमकेसर I. 73
 कुङ्कुमतिलक IV. 14
 कुङ्कुमतिलकावली I. 35
 कुङ्कुमलया IV. 105
 कुङ्कुमलेखा IV. 60

कुञ्जर IV. 35, 193A
 कुञ्जरलला IV. 117
 कुञ्जरविलसित IV. 111
 कुञ्जरीपंक IX. 5
 कुण्डलिक IX. 12
 कुण्डलिनी IX. 7
 कुन्द III. 109
 कुपितरुष्ट रासक H. V. 15 com.
 कुम्भककुसुम IV. 116
 कुमुद I. 67; 67A
 कुमुदक III. 87
 कुमुदिनी III. 115
 कुर्वकदाम=कुपलयदाम
 कुरर रासक H. V. 15 com.
 कुलक XII. 1; see Sb. 8. 23
 कुवलयदाम=कुरवकदाम. IV. 73
 कुसुम III. 67
 कुसुमनिरन्तर IV. 31
 कुसुमवाण IV. 48
 कुसुमलतागृह IV. 114
 कुसुमाकुलमधुकर IV. 76
 कुसुमायुधदीखर IV. 131
 कुसुमायली IV. 129
 कुसुमास्तरण IV. 128
 कुसुमितकेवकीहस्त IV. 93
 कुसुमिया III. 148
 कुल्यासित रासक H. V. 15 com.
 केवकीकुसुम IV. 44
 केसर IV. 5
 कोकिल III. 144
 कोकिलरिन्जोली IV. 41
 कोकिलावली IV. 41
 कोहुग्मक III. 162
 कोमुदी III. 31
 क्रीडनक III. 85; IV. 17
 क्षिप्तक=अद्विका As. 24, 26
 क्षिप्तक s. रथोदता (Sk.)
 क्षिप्तिका = भाषितिका IV. 119
 खञ्जक III. 129; IV. 27; H. IV.
 41—75; S6P. III. 1
 खञ्जकान्त रासक H. V. 15 com.
 खञ्जा I. 94
 खड्गदक IX. 20

खण्ड III. 17
 खण्डोद्गत III. 187; IV. 11A.
 खण्डिया III. 29
 खिचितक s. वंशपत्रप्रपत्तित (Sk.)
 खेटक III. 10
 गानाङ्क III. 152
 गणद्विपदी I. 3.
 गन्धारी III. 81A
 गन्धोदकघात III. 27
 गरुडपद I. 27
 गलितक III. 103; 113; H. 4. 29-40;
 SbP. 2.4
 गलित्ता Vjs. 4. 89-105
 गाथ I. 20; II. 9; III. 26
 गाथा II. 4; also a general term for
 any metre, cf H. 7. 33; Jns. 5.
 73-75; Kd. 5. 10
 गायिनी II. 5, 22
 गीत III. 159
 गीति I. 30
 गीतिका I. 39, 43; 56B.
 गीतिसम I. 31
 गुणधवल IV. 96, 104
 गोन्दल I. 78
 गोरोचना IV. 35
 वक्ता I. 41; III. 15, 60; IV. 31, 137;
 VII. 25-27B; 30-32
 पत्तानन्द I. 42
 पङ्कलक XI. 3
 पञ्चरी I. 80
 पञ्चल रासक H. V. 15 com.
 पदुष्प्य V. 7.
 पदुष्पदी III. 100, 168, 176
 पदुर्बोका IV. 123
 पद्मक रासक H. V. 15 com.
 पद्मलेखा I. 8; III. 141
 पद्मलेखिका IV. 110
 पद्महास IV. 24
 पद्माक्रान्ता III. 71
 पद्मानन=मदनावतार III. 82
 पद्मायण IX. 11
 पद्मायणी IX. 6

चन्द्रोद्योत IV. 33
 चन्द्रोद्योतक IV. 67
 चन्द्रिका III. 52
 चपल I. 82-83
 चपला see under गाथा and IV. 40
 चम्पककुसुम IV. 1
 चम्पककुसुमावतं IV. 10.
 चम्पकरोस्तर IV. 16
 चलततु रासक H. V. 15 com.
 चारु I. 15
 चारुनेत्री (मात्रा) VI. 7
 चारुसेनी V. 4
 चित्ररेखा V. 11
 चित्रलेखा III. 154
 चित्रा III. 45; 152A
 चित्राक्षरा IV. 138
 चूडामणि I. 57; V. 4
 चूडालदोहक IV. 82
 चूलिका IV. 82
 छद्मगिका I. 38; IV. 15, 41, 60, 92,
 118, V. 2; VII. 25, 26, 27
 छित्तक III. 53
 जग्भेदिका I. 11
 जलधरविलसित IV. 70
 जलहरण III. 185
 जातीफल II. 8
 जलहणा I. 84
 ज्योत्स्ना III. 21
 झम्बक III. 27
 झुलुगा VII. 28
 झुमिडा s. झुमिडा
 जोसा =गाथा II. 4
 वरकङ्क III. 91, 107
 वरल IX. 15
 वल IX. 8; XI. 1
 वारा III. 32
 वारानागा IV. 36
 वारायुवक I. 62, 62A
 वाळङ्किनी (मात्रा) VI. 8
 वाळयुन्त XII. 1
 तिलक III. 74

- मुखपाठनतिष्ठक IV. 94
 मुग्धगलितक III 190
 मुग्धिका III 153
 मेघ III 167
 मेघा III 150
 मेघाणी III 185A
 मोदनीका (मात्रा) VI. 3
 मोहिनी (मात्रा) VI 15
 मौचित्तकदाम I 47, °दाम्नी I 48
 यज्ञोपबन्ध VIII 2-3
 रक्ता III 10
 रगदाधुवक III 65
 रचिता III 160, 161
 रङ्गा = वस्तु IX 21
 रतिरमणप्रिय s दार्पक I. 87
 रतिवह्नुभ III 79
 रत्नकण्ठिका I 36
 रत्नमाला III. 112, IV 125
 रत्नावली IV 34
 रथ्यावणक I 79
 रमणीयक III 102
 रसनादाम I 55
 रसिका VII 29
 राजसेना (मात्रा) VI 6
 राजहस IV 123
 राडक = मात्रा VI 9
 रावणह(म)ल्लक IV 6
 रास III 50 IV 6
 रासक III 101, 126, IX. 19, also a
 general term, s. H 5 3-15,
 Vjs 4 37-38
 रासाकुल IX 3
 रासानन्दित V 3
 रासावलय III 100
 रासालुब्धक V 1
 राहुसेनी (मात्रा) VI 12
 रिपुच्छदस् I 39
 रेयका I 2
 रोटक = कान्य III 131
 रोडा III 132
 रुक्मिका III 164
 रुदमी III. 140
 रुपुषुत्पदी III. 34
 रुम्बिता III. 116 17
 रुय I 23
 रुळतक I 15
 रुळित शीर्षक IX. 25
 रुळितक III 113, V. 7
 रुळिया I 40, III. 113, 137-38, 142o
 रुवली I 12
 रीलालय IV 127
 रीलावती III 182
 रुदापत्र IV 192A
 रुदापत्र शीर्षक IX 26
 रुशस्या III 172
 रुदनक III. 49, (common name
 R. 19, Sb 4. 33)
 रुनुकुलुपुय IV 54
 रुनरात्रि III 111
 रुरतिटक IV 94
 रुसन्तलेखा IV 95
 रुसन्तोत्सव III 193
 रुसुद्रिपदी I 6
 रुस्तु IX. 21 = रुद्गा
 रुस्तुक III 100, 131, 143
 रुस्तुवदन III 134
 रुानवासिका III 46
 रुाननिका I 20
 रुारगनी IV 133
 रुागलितक III. 125
 रुागाय II 14
 रुागाया = उद्गीति II 1
 रुाचिकिति I 17, III. 147
 रुाजयक III 1
 रुाजया I 1, III. 76
 रुादाम II 15
 रुादारी III 33A, also cf. Vjs. 2. 2,
 Sb 8 29
 रुाघाधर IV 106
 रुाघाधरलीला IV. 56
 रुाघाधरदास IV. 120

विद्युत् III. 68
 विद्युच्छया IV. 50
 विद्युद्विलसित III. 1A
 विद्रुम III. 165; IV. 189A
 विद्रुम शीर्षक IX. 29
 विनता III. 177, 178
 विपुला IV. 30
 विपुला गायः ३. गायः
 विभूति III. 70
 विभूषणा III. 59
 विभ्रम III. 75
 विभ्रमविलसितवदन IV. 52
 विलम्बिता गलितक III. 123
 विलासिनी III. 55-56; 178A
 विनाला I. 96
 विदलोक III. 44
 विषमगलिता IV. 102
 विषम शीर्षक III. 196
 विषमा गलितक IV. 139, 140
 वीथी III. 81
 वीरभिय रासक H. 5. 15 com.
 वृन्दलक III. 74
 वेरालु V. 5
 वैजालीय IV. 98
 वातपत्र I. 89
 वास्या III. 37A
 वासाङ्गवदना III. 7
 वासिबिम्बित IV. 136
 वासियवना III. 7
 वाशिरोस्तर IV. 115
 वालभञ्जिका = पम्पा III. 84
 शिखा I. 37; II. 2
 शिष्य रासक H. 5. 15 com.
 शीर्षक H. 4. 76-83; R. 6
 शुभगलित III. 92
 शुभा III. 86
 श्वाभा III. 127
 श्वी III. 90
 श्वीधवल VIII. 1
 श्वेता IV. 65
 पद्मद IX. 4, 28

पद्मदजाति VII. 1-8
 पद्मद धवल VII. 34
 संकीर्णा H. 4. 27
 संकीर्णस्कन्धक II. 5, 7.
 संकीर्णा H. 6. 22
 संकुलक III. 39
 संगतक V. 10; IX. 30
 सगता III. 171
 सगलितक III. 18.
 संगाय II. 18
 सगीत I. 76
 संदानितक IX. 32
 संदाम II. 19
 संदोहक IV. 109
 सन्ध्यावली IV. 108
 समगलितक III. 145
 समनकुट्टक III. 120
 समशीर्षक II. 12A; III. 195
 संपिण्डिता गलिता III. 102
 सरस्वती III. 69.
 सहकारकुसुममञ्जरी IV. 80
 सामुद्रक IV. 2
 सामुद्रका III. 169
 साम्या ३. साम्या
 सारङ्ग IV. 57
 सारसिका IV. 100
 सार्धच्छन्दस् IX. 28
 सालभञ्जिका III. 142
 सिंहपद I. 86
 सिंहविकान्त I. 72
 सिंहविभूषित IV. 7.
 सिंहावलोक III. 42
 सिंहीनी II. 7
 सिद्धि III. 37b
 सुस्वास्त IV. 49.
 सुवारा III. 191
 सुवालिङ्गन IV. 121
 सुधा ३. शुभा.
 सुन्दरागलितक III. 20
 सुवभा III. 89

मुभग I. 66
 मुभगविलास IV. 1
 मुभद्रा IV. 186A
 मुभद्रा शीपंक IX. 31
 मुमद्रल III. 77
 मुमना III. 33
 मुमनोरमा IV. 12
 मुमह III. 26A
 मुमुषी IV. 42
 मुरकीवित I. 71
 सोपानक III. 10; IX. 2
 सोमकान्त नाराच III. 142 A
 सोरह = भवदोहक IV. 53
 सौम्या III. 102
 स्कन्धक I. 44

स्कन्धकसम I. 45; ०समा I. 46
 स्पयिरासनक I. 65
 स्वमक I. 59
 स्वरद्विपदी I. 4
 हंसिनी III. 24
 हंसी III. 88
 हष्ठा III. 176
 हरिगीत = गीत III. 159
 हरिणीकुल I. 29
 हरिणीपद I. 33
 हाकळि III. 28
 हीर III. 124
 हीरावली III. 93
 हृदयालिका R. 5. 21; SB. 4. 15
 हेल्ला III. 122

